

DE
NEGATIEF-
POLAIRE
UITDRUKKINGEN
VAN HET
NEDERLANDS

INLEIDING EN LEXICON

JACK HOEKSEMA

DE NEGATIEF-POLAIRE UITDRUKKINGEN VAN HET NEDERLANDS

DE
NEGATIEF-
POLAIRE
UITDRUKKINGEN
VAN HET
NEDERLANDS

INLEIDING EN LEXICON

JACK HOEKSEMA

Uitgegeven door University of Groningen Press
Broerstraat 4
9712 CP Groningen

Voor het eerst gepubliceerd in Nederland © 2024 Jack Hoeksema

Vormgeving en opmaak: LINE UP boek en media bv | Riëtte van Zwol

ISBN 978-94-034-3057-7

ISBN (ePDF) 978-94-034-3056-0

DOI <https://doi.org/10.21827/656dea670d2ba>

Dit werk is verschenen onder de Creative Commons licentie: NietCommercieel-GeenAfgelideWerken 4.0 Internationaal. De volledige licentievoorwaarden zijn beschikbaar op <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>.

Inhoud

Woord van dank 6

Inleiding 7

1. Negatief- en positief-polaire uitdrukkingen 7
2. Waarom dit woordenboek? 8
3. Typologie van negatief-polaire uitdrukkingen 9
4. Distributie 12
5. Distributie en corpusgegevens 18
6. Bereik 32
7. Collocaties 33
8. Herkomst van negatief-polaire uitdrukkingen 34
9. Negatief-polaire constructies 35
10. Aanwijzingen voor de lezer 37

Lexicon 39

Verwijzingen 415

Woord van dank

Na 30 jaar noeste huisvljijt is dit woordenboek eindelijk af! Een database met zinnnetjes heeft geleid tot een lexicon met 1001 negatief-polaire uitdrukkingen, als bijprodukt van een onderzoek, gedaan binnen het kader van het Pionierproject *Reflections of Logical Patterns in Language Structure and Language Use*, dat liep van 1992 tot 1997 met subsidie van NWO en de Rijksuniversiteit Groningen. Deze geldschietters, evenals de projectmedewerkers Henny Klein, Charlotte Koster, Hotze Rullmann, Víctor Sánchez-Valencia (†), Sjoukje van der Wal en Ton van der Wouden worden hartelijk bedankt. Verder ben ik dank verschuldigd aan Jay Atlas, Siemen Bos, Anastasia Giannakidou, Eric Hoekstra, Larry Horn, Michael Israel, Eric Jackson, Mark Kas, Bill Ladusaw, Siemon Reker, Manfred Sailer, Ankelien Schippers, Venera Suleymanova, Helen de Hoop, Henriëtte de Swart en Frans Zwarts, voor talrijke discussies, en vele gegevens.

Voor hun commentaar en waardevolle aanvullingen op dit lexicon ben ik voorts dank verschuldigd aan wijlen Gabriël Falkenberg en aan Ad Foolen, Eric Hoekstra, Albert Oosterhof, Gertjan Postma, Hotze Rullmann, Irene Spaans, Ton van der Wouden, Jan-Wouter Zwart en opnieuw Frans Zwarts.

Voor Nella en de beide Annettes.

Inleiding

1. Negatief- en positief-polaire uitdrukkingen

Sommige woorden zijn gevoelig voor de aanwezigheid van negatie. Die gevoeligheid kan het karakter hebben van een ‘verslaving’ of juist die van een ‘allergie.’ Neem bijvoorbeeld *moeten*, *hoeven* en *mogen*. Terwijl *moeten* geen negatie verdraagt (= allergie), vraagt *hoeven* er juist om (= verslaving), en kan *mogen* zowel met als zonder negatie uit de voeten: *We moeten meedoen, we hoeven niet mee te doen, we mogen meedoen, we mogen niet meedoen*. Zoals gebruikelijk in de taalkundige literatuur zal ik foute zinnen aanduiden met een asterisk, matige zinnen met een vraagteken en goede zinnen zonder asterisk of vraagteken:

- 1 *We hoeven mee te doen.
- 2 *Niemand moet meedoen.

Soms is het belangrijk dat we ons afvragen welk van twee lezingen de juiste is: *we moeten niet langer wachten* is een prima zin, als we hem lezen als: *het is nodig dat we niet langer wachten*. Een andere denkbare lezing ontbreekt: *het is niet nodig dat we langer wachten*. Willen we die betekenis uitdrukken, dan kiezen we liever voor *hoeven*: *We hoeven niet langer te wachten*. De twee lezingen worden gekenmerkt door verschillend bereik voor de negatie. In sectie 5 van deze inleiding gaan we iets uitgebreider in op dat begrip.

Woorden als *hoeven* noemen we negatief-polair, omdat ze negatie (of iets dat daarmee gelijkwaardig is) vereisen, *moeten* is positief-polair, en *mogen* is geen van beide.

Een andere groep voorbeelden levert het drietal *nogal - bijster - bijzonder*. Het zijn alle drie bijwoorden van graad, maar *nogal* is positief polair (Klein 1997, Hoeksema & Den Ouden 2005), *bijster* is negatief-polair (Zwarts 1981) en *bijzonder* is geen van beiden. Vergelijk: *Hij was niet bijzonder/niet bijster/*niet nogal slim* met *Hij was nogal/bijzonder/*bijster pienter*.

Soms liggen negatief-polaire en positief-polaire uitdrukkingen heel dicht bij elkaar. Het Duits kent de uitdrukking *nicht gut Kirschen essen*. Dit zou teruggaan op een middeleeuws gebruik van hoge heren, die de stelen en pitten van kersen in de ogen van de ondergeschikten zouden werpen. In *Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (Drosdowski & Scholze-Stubenrecht 1992: 385) wordt als voorbeeld gegeven: *Die Lehrkräfte merkten sehr schnell, dass mit dem neuen Direktor nicht gut Kirschen essen war*. De uitdrukking is negatief-polair. In het Nederlands is de uitdrukking *(met iemand) is het kwaad kersen eten*. Hier zit de ontkenning al opgesloten in het woord *kwaad*, en de uitdrukking als geheel wordt dan ook niet verder ontkend: de uitdrukking *kwaad kersen eten* is daarmee positief-polair.

Iets gecompliceerder ligt het met het werkwoord *verdommen*. In combinatie met *kunnen* is het een negatief-polaire uitdrukking van onverschilligheid: *dat kan me niks verdommen = dat laat me onverschillig*. Daarnaast is het een gebruik zonder *kunnen*, met een infinitiefcomplement: *ik verdom het om een vinger voor je uit te steken*. Dit gebruik is positief-polair, vergelijk

**ik verdom het niet om je te helpen. Het eerste verdommen laat zich vervangen door schelen: dat kan me niks schelen en het tweede door vertikken: ik vertik het om een vinger voor je uit te steken.*

Dit woordenboek is gewijd aan negatief-polaire uitdrukkingen, maar over positief-polaire valt vermoedelijk een even dik boek te schrijven. Ik schrijf opzettelijk ‘vermoedelijk’ omdat zoiets bij mijn weten nog voor geen enkele taal gedaan is (maar zie Van der Wouden 1985, 1994, 1997a, Hoeksema 2018a voor enkele aanzetten). Wat betreft negatief-polaire uitdrukkingen is er meer bekend en beschreven (zie hieronder), althans voor een aantal van de beter bestudeerde talen, waaronder het Nederlands ook valt.

2. Waarom dit woordenboek?

Negatief-polaire uitdrukkingen zijn in de lexicografie een beetje een ondergeschoven kindje. In traditionele wetenschappelijke woordenboeken zoals het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) of de Oxford English Dictionary (OED), wordt er weliswaar vaak aangegeven of een uitdrukking enkel voorkomt in negatieve zinnen, of enkel in negatieve en vragende zinnen, maar daarmee houdt het veelal op. Dat uitdrukkingen soms in een heel breed scala aan omgevingen kunnen optreden, zonder dat ze daarom meteen overal inzetbaar zijn, is iets wat pas sinds het werk van Klima (1964) enigszins systematisch wordt onderzocht. Aanvankelijk gebeurde dit vooral aan de hand van de intuïties van de onderzoekers zelf, maar voor een breed opgezette studie van alle negatief-polaire uitdrukkingen zijn intuïties niet genoeg. Sommige uitdrukkingen kent de onderzoeker niet, andere gebruikt hij of zij wellicht anders dan een volgende onderzoeker, en als het gaat om uitdrukkingen die geen absolute eisen kennen maar wel een sterke voorkeur voor bepaalde omgevingen, zijn intuïties soms ronduit misleidend. Voor dit woordenboek is er daarom gebruik gemaakt van een database met inmiddels ruim 155.000 voorkomens van Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen. Dat lijkt misschien veel, maar voor tal van uitdrukkingen zijn er desondanks maar enkele vindplaatsen in de database. Aanvullingen van het materiaal zijn dan ook nog steeds welkom. Voor lijsten met Engelse polaire uitdrukkingen verwijs ik naar Von Bergen & Von Bergen (1993), voor het Duits naar de lijst die Manfred Sailer en Frank Richter met een aantal medewerkers hebben samengesteld (cf. Soehn e.a., 2010). De samenstelling van het corpus is deels gebaseerd op mijn dagelijkse lectuur van boeken, kranten en tijdschriften, deels op online corpora of Google-hits, waarbij met name Delpher en DBNL veel opgeleverd hebben. Alleen maar zoeken in elektronische corpora zou niet volstaan hebben. Je moet ook weten waar je naar zoekt, en dat betekent een langdurig proces van identificeren van woorden en uitdrukkingen waarvan je vermoedt dat ze wel eens negatief-polair zouden kunnen zijn. Dat vergt veel lezen. Heb je eenmaal zo’n uitdrukking gevonden, dan kunnen corpora nuttig zijn om snel een uitgebreid bestand op te bouwen. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk tekstsoorten mee te nemen, zowel spreektaal als krantentaal of academisch proza.

Naarmate meer voorkomens van een uitdrukking gevonden zijn, wordt het eenvoudiger om subtypes te onderscheiden, vergelijkingen te maken met andere uitdrukkingen of veranderingen in het gebruik te documenteren. Ook daarvoor is dit woordenboek bedoeld, en dus is de tijdrovende methode van het opbouwen van een gigantische database toch gerechtvaardigd.

Het woordenboek is in de eerste plaats bedoeld voor taalkundigen die zich op de hoogte willen stellen van de negatief-polaire woordenschat van het Nederlands, maar leent zich ook

voor vergelijkend onderzoek met andere talen. Af en toe is er al een aanzet daartoe gedaan door te wijzen op tegenhangers in andere talen. Veel idiomen zijn vertalingen van uitdrukkingen in het Frans, het Duits of het Engels, als noodzakelijk gevolg van intensief taalcontact. Verder is het woordenboek hopelijk ook interessant voor taalfanaten die geïnteresseerd zijn in de rijke verscheidenheid die een klein deel van onze taal kent. Ik heb geen poging gedaan om de tekst vlot leesbaar te maken voor een breed publiek, door technische terminologie te vermijden. Vooral bij een woordenboek is het onbegonnen werk om steeds maar termen uit te leggen, omdat veel ervan op tientallen plekken terugkeren. Maar wie deze inleiding gelezen heeft moet met enig doorzettingsvermogen, en af en toe iets opzoeken in staat zijn om vrijwel alles te begrijpen.

3. Typologie van negatief-polaire uitdrukkingen

In dit woordenboek heb ik geprobeerd om de hoeveelheid taalkundig jargon zoveel mogelijk te beperken, maar die poging is maar ten dele geslaagd. Het leek me voor de classificatie van uitdrukkingen een goede zaak om enkele technische termen te gebruiken.

3.1. Minimaliseerders

Een van die technische termen is: *minimale hoeveelhedsuitdrukking*, afgekort als *minimaliseerder*, een uitdrukking die conventioneel een minimale maateenheid aanduidt: *Jij drinkt vanavond geen druppel; We zullen geen duimbreed wijken; Fred aarzelde geen seconde; Aan deze tekst mag geen tittel of jota worden gewijzigd*. Een minimaliseerder fungeert als markeerder van een eindpunt op een schaal. Een druppel wijn is een minimale hoeveelheid wijn en wie zelfs geen druppel wijn drinkt, drinkt met andere woorden helemaal niets. Daarmee drukt een ontkende minimaliseerder een sterke bewering uit, en doet een universele claim. Wie ontkent een druppel te hebben gedronken laat weten dat voor elke druppel alcohol binnen de context van de conversatie het zo is, dat-ie die druppel niet heeft gedronken. Gewoonlijk kan aan een minimale hoeveelhedsuitdrukking het prefix *ook maar* worden toegevoegd (zie Vandeweghe 1981, Hoeksema & Rullmann 2001): *Als aan deze tekst ook maar een tittel of jota wordt veranderd, trek ik me terug*. Dit noem ik de *ook maar*-test. Zoals elke test moet ook deze voorzichtig worden toegepast. Je kunt niet *ook maar* op elke willekeurige plek in een zin gebruiken. Zinnen als **We zullen geen ook maar duimbreed wijken* of **We wijken ook maar geen duimbreed* laten zien dat *ook maar* niet verenigbaar is met *geen* ervoor of erna. Dat *duimbreed* nochtans een bona fide minimale hoeveelhedsuitdrukking is, moet blijken uit zinnen als *We weigeren om ook maar een duimbreed te wijken; wie ook maar een duimbreed wijkt, is gezien; ik verwacht niet dat ze ook maar een duimbreed zullen wijken; dacht je dat ze ook maar een duimbreed zouden wijken?*; etc.

Naast een gebruik als minimaliseerder kennen veel maatuitdrukkingen ook een meer letterlijk gebruik, waarbij ze geen eindpunt op een schaal hoeven aan te duiden. Bij een zin als *Jan aarzelde geen seconde* mogen we ervan uitgaan dat bedoeld wordt dat Jan in het geheel niet aarzelde. Maar bij de start van de 100 meter hardlopen is een hele seconde al lang. *Jan aarzelde bijna een hele seconde toen het startschot klonk* is dan ook een voorbeeld van een iets ander gebruik van de maatuitdrukking *seconde*. De Nederlandse temporele minimaliseerders zijn *ogenblik*, *moment*, en *seconde*. *Seconde* is daarnaast ook een gewone maatuitdrukking, in tegenstelling tot *ogenblik* en *moment*. We kunnen niet precies meten met *moment* en *ogen-*

blik, maar wel met *seconde*: *hij knipperde anderhalve seconde/*anderhalf moment met zijn ogen*. Je kunt uitrekenen hoeveel seconden in een uur gaan, maar niet het aantal ogenblikken in een minuut.

Behalve algemeen gangbare maatuitleidingen als *millimeter*, *seconde* of *cent* kent het Nederlands ook vele uitdrukkingen die alleen in overdrachtelijke zin een minimale hoeveelheid of mate aanduiden, zoals bijvoorbeeld *biet* in de zin *Dat interesseert me geen biet* of *klap* in *Zij voeren geen klap uit in die bouwkeet*.

De Engelse term voor minimaliseerder is *minimizer*. Minimizers behoren tot de meest voorkomende negatief-polaire uitdrukkingen wereldwijd. Ze komen voor in alle Europese talen (Pott 1833, Vallduví 1994, Eckardt 2006, Israel 2011), maar ook bijvoorbeeld in het Chinees (Chen 2015), het Azerbeïjani (Suleymanova & Hoeksema 2018), het Turks (Görgülü 2019) en het Santomé (Hagemeyer 2009). De schalen die gekoppeld zijn aan de minimaliseerders zijn vaak voor de hand liggend: een druppel hoort bij vloeistoffen: *hij dronk geen druppel alcohol, er viel al weken geen druppel regen, ze fietste maar door zonder ook maar een druppel zweet op haar voorhoofd* en een woord bij werkwoorden van communicatie, zowel actief (spreken en schrijven): *hij zei geen woord over zijn nieuwe vlam, er was geen woord aan gelogen*, als passief (luisteren en lezen) *ik verstond er geen woord van, ze hadden er geen woord over gehoord, wie van jullie begrijpt daar nog een woord van?* Bolinger (1972) maakt voor het Engels een onderscheid tussen *minimizers* en *diminishers* (zie ook Israel 1996, 2011). Een *minimizer* vereist negatie om een algemene bewering te kunnen maken, een *diminisher* zwakt een mededeling af. Soms kan eenzelfde woord op beide manieren gebruikt worden: Stel dat iemand vraagt *Are you sad?* dan kun je antwoorden *Yes, a bit*, en je zwakt daarmee het positieve antwoord wat af: *diminisher*. Antwoord je *Not a bit* dan versterk je juist het negatieve antwoord: *minimizer*. De variant *one bit* heeft alleen een gebruik als *minimizer* (Zwarts 1996). In het Nederlands zijn woorden als *spootje* of *zweem(pje)* op beide manieren te gebruiken: Naast *hij bespeurde geen zweempje jaloezie* is ook acceptabel *Een zweempje truffelolie maakt de kreeftsalade af*. Woorden als *beetje* en *tikje* zijn uitsluitend *diminishers* en duiden een minimale graad (*Jaap zweette een beetje, Marie was een beetje dronken*) of hoeveelheid aan (*Er zit nog een beetje thee in de pot*).

Er zijn ook gevallen waar de schaal min of meer arbitrair lijkt te zijn, zoals bij woorden die geen eigen herkenbare betekenis meer hebben, als *zier*, *snars* of *sikkepit*. Dergelijke uitdrukkingen kunnen ofwel ingezet worden zonder restricties die met het werkwoord te maken hebben, ofwel ze ontwikkelen een arbitraire, dus idiomatische, restrictie. Hoeksema (2002) laat zien dat bijvoorbeeld *zier* en *snars* zich geleidelijk hebben gespecialiseerd: *geen zier* wordt vaak bij uitdrukkingen van onverschilligheid gebruikt: *dat interesseert me geen zier, het kon hem geen zier schelen* en *geen snars* bij werkwoorden die een mentale activiteit of houding aanduiden: *ik geloof er geen snars van, die lui hebben er geen snars verstand van, begrijp jij daar ene snars van?*

Het gebruik van *ene* in het laatste voorbeeld is typisch voor minimaliseerders (zie Postma 2001), vooral die met een taboeherkomst (*geen ene flikker, geen ene reet, geen ene barst*). Elders geniet *geen enkele* de voorkeur als we *geen* willen verzwaren: *hij zei geen ene/*enkele* moer staat dan tegenover *hij heeft geen enkele/?ene collega uitgenodigd*. Tenslotte kan hier nog worden opgemerkt dat veel minimaliseerders gebruikt worden in combinatie met de pseudo-partitieve constructie (zie sectie 8 hieronder).

3.2. Litotes

Een andere term die regelmatig valt in dit woordenboek is **litotes**. Dit is de naam van een klassieke stijlfiguur die understatementen vormt door een ontkenning van een inherent negatieve uitdrukking, zoals bijv. *niet onaardig* of *niet slecht*. Sommige uitdrukkingen worden vrijwel uitsluitend gebruikt in litotesconstructies, zoals *onverdienstelijk*, *kwelijk kunnen nemen*, *zich aan de indruk kunnen onttrekken dat of euvel duiden*. In dat geval zijn ze opgenomen in dit lexicon, omdat ze gezien kunnen worden als een bijzondere klasse van negatief-polair uitdrukkingen (zie Van der Wouden 1994). Kenmerkend voor litotesuitdrukkingen is dat ze vooral voorkomen in combinatie met een vorm van negatie. Andere contexten zijn vaak uitgesloten. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende twee zinnen. Zin (3) is acceptabel dankzij het beperkende bijwoord *alleen* (probeer het maar eens weg te laten!), maar zin (4) is ondanks de aanwezigheid van *alleen* niet acceptabel, in tegenstelling tot zin (5):

- 3 Alleen met Jan hoeven we rekening te houden.
- 4 *Alleen Jan schaakt onverdienstelijk.
- 5 Jan schaakt niet/allesbehalve onverdienstelijk.

Litotesuitdrukkingen zijn vaak adjectieven of werkwoorden. Er zijn ook negatief-polair uitdrukkingen met een understatementfunctie die niet onder de categorie litotes vallen, omdat ze zelf niet inherent-negatief zijn. Een voorbeeld hiervan is *moeders mooiste*. Op zich is dit een positieve omschrijving, maar de zin *Jaap is niet moeders mooiste* interpreteren we gewoonlijk als 'Jaap is verre van mooi'. Een Engelse tegenhanger is *Fred is not the sharpest knife in the drawer* waarbij *sharp* dubbelzinnig is: het betekent zowel 'scherp', passed bij de letterlijke betekenis van de uitdrukking, als 'slim'. Het is een understatement voor *Fred is far from clever*.

3.3. Modale uitdrukkingen

Een grote groep uitdrukkingen heeft een **modaal** karakter. Het betreft werkwoordelijke uitdrukkingen met een modaal hulpwerkwoord, vaak *kunnen*, maar ook *moeten*, *mogen*, *zullen* en *willen* komen voor, evenals inherent reflexieve constructies met *zich laten*. Voorbeelden zijn *kunnen uitstaan*, *moeten hebben van*, *kunnen luchten of zien*, *zich laten kisten*, *mogen klagen*, *zullen verbazen* en vele andere. Daarnaast zijn er nogal wat modale infinitieven met een negatief-polair karakter. Vergelijk: *De opkomende backs waren bij vlagen niet te stuiten* = *onstuitbaar*. In deze zin is *te stuiten* predicaat bij een koppelwerkwoord en is negatie verplicht. In een zin als *Onze backs hadden opdracht gekregen de vijandelijke buitenspelers te stuiten* is er geen constructie met een koppelwerkwoord, en *te stuiten* is geen modale infinitief. Negatie is in dat geval niet verplicht. Bij een werkwoord als *vermurwen* hebben we zelfs drie opties, vergelijk *Niets kon hem vermurwen*, *hij liet zich door niets vermurwen* en *hij was niet te vermurwen*. Als we afgeleide woorden met het modale suffix *-baar* meerekenen, is er zelfs een vierde optie: *hij was onvermurwbaar*.

3.4. Free choice versus negatief polair

Sommige uitdrukkingen hebben naast een negatief-polair gebruik een zogeheten free choice ('vrije keuze') gebruik. In dat geval vereisen ze geen negatieve context. Het bekendste voor-

beeld van deze dubbele interpretatie is het Engelse *any* (inclusief daarvan afgeleide pronomena als *anyone, anybody, anything*). Soms lijkt free choice *any* op een universele kwantor. Een zin als *Any fool can see that* kunnen we vertalen als *Elke gek kan dat zien*. Maar die overeenkomst gaat niet altijd op (Vendler 1967). Het klassieke voorbeeld van free choice is *Pick any apple*. Hier wordt de hoorder de vrije keus aangeboden. Dit is niet hetzelfde als *Pick every apple*. Ambigu is een vraag als *Can you play any tune?* (= *kun je elke melodie spelen* (free choice) of *kun je ook maar één melodie spelen?* (negatief-polair)). Het Nederlands kent ook free choice-uitdrukkingen. De belangrijkste groep vormen de uitdrukkingen van de groep *wie dan ook - wat dan ook - waar dan ook* en hun kortere varianten *wie ook - wat ook - waar dan ook*. Dat levert soms dubbelzinnigheden op. Stel dat Aart twee vrienden heeft, Bert en Chris. Bert denkt dat Aart leeft als een monnik, en Chris denkt dat hij een losbol is, die met elke vrouw naar bed gaat. Iemand zegt tegen Bert en Chris: *Ik kan niet geloven dat Aart met wie dan ook naar bed gaat*. Voor Bert kan dit betekenen: *ik kan niet geloven dat Aart met ook maar iemand naar bed gaat* en hij zal dit beamen. Voor Chris zou het kunnen betekenen: *ik kan niet geloven dat Aart met iedereen naar bed gaat* en hij is geneigd dit te ontkennen. Twee volstrekt verschillende lezingen voor één en dezelfde zin. Naast deze groep van indefiniete uitdrukkingen afgeleid van vraagwoorden zijn er nog andere voorbeelden van free choice te vinden. Een andere groep zijn de minimaliserende superlatieven: *de minste, de geringste*. Free choice is *de minste* in een zin als *De minste renteverhoging zorgt voor paniek op de beurzen*, terwijl de negatief-polair lezing evident is in *Ik koester niet de geringste belangstelling voor dit aanbod*.

3.5. Overig

Naast minimale hoeveelheidsuitdrukkingen, litotes- en modale uitdrukkingen kent het Nederlands nog meer negatief-polair uitdrukkingen zoals de hulpwerkwoorden *hoeven* en *durven*, het aspectuele bijwoord *meer*, bijwoorden van graad als *bijster* en *gek* (vgl. *ze woont hier niet zo gek ver vandaan*), werkwoorden als *deugen* en *dulden*, en adjectieven als *pluis* en *happig*.

4. Distributie

Minimale hoeveelheidsuitdrukkingen en litotesuitdrukkingen verschillen vaak nogal opvallend in hun **distributie**. Onder distributie verstaan taalkundigen niets anders dan de totale verzameling van omgevingen waarin een uitdrukking kan worden aangetroffen. Sommige uitdrukkingen hebben een hele brede distributie, omdat ze in een veelvoud van omgevingen voorkomen, andere juist een smalle. Een zuivere litotesuitdrukking als *onverdienstelijk* komt zo goed als alleen voor in combinatie met ontkenning: *Zij schaakt niet onverdienstelijk; Rembrandt was geen onverdienstelijk tekenaar*. Bij minimizers komen we echter ook volop voorkomen tegen in conditionele zinnen, vraagzinnen, zinnen met *weinig, zelden, nauwelijks* en andere negatieve woorden, bijzinnen die volgen op *zonder, voor(dat)*, en *te*, bijzinnen die als voorwerp dienen bij een negatief predicaat, zoals *ontkennen, weigeren, uitsluiten* etc., comparatiefzinnen, en relatieve zinnen bij negatieve en universele kwantoren, etc. Vergelijk: *niet-emand zei een woord; zelden werd er een woord gewisseld tussen die twee; zouden die twee wel ooit een woord gewisseld hebben?; als je een woord zegt, ben je er geweest; nog voor hij een woord kon uitbrengen, knalde het pistool twee maal; ieder die een woord zegt over deze affaire, kan zijn carrière wel op zijn buik schrijven; hij was veel te moe om een woord te zeggen; ik heb liever dat je zelfmoord pleegt dan dat je ook maar een woord zegt over deze affaire*. Voor een uitgebreide

beschouwing van de diverse distributieprofielen van Nederlandse, Engelse en Duitse negatief-polaire uitdrukkingen, verwijs ik naar Hoeksema (2008a, 2012c).

4.1. Distributie en monotonie

Het is lang niet altijd eenvoudig om de distributie van negatief-polaire uitdrukkingen in algemene termen te formuleren, hoewel dit natuurlijk wel de voorkeur heeft boven een lijst van omgevingen. De eerste redelijk geslaagde poging is te vinden in het werk van Ladusaw (m.n. Ladusaw 1979), die, gebruik makend van de toen nieuwe technieken van de Montague-grammatica, en voortbouwend op belangrijk werk van Fauconnier (1975a,b), de omgevingen van negatief-polaire uitdrukkingen karakteriseerde als monotoon dalend (of, in Fauconniers terminologie: implicatie-omkerend). In een dergelijke omgeving geldt dat gevolgtrekkingen gebaseerd op hyponymierelaties worden omgekeerd.

We kunnen drie soorten van contexten onderscheiden: stijgende, dalende en niet-monotone. We kunnen ze illustreren aan de hand van enkele voorbeelden. Veruit het meest gebruikelijk zijn de stijgende contexten

6 Stijgend

Jan zag een paard → Jan zag een viervoeter [we mogen een term vervangen door een algemenere term, hier *paard* door *viervoeter*, zonder dat we van een ware bewering naar een onware bewering gaan]

7 Dalend

Niemand zag een paard → Niemand zag een hengst [we mogen een term vervangen door een minder algemene, hier *paard* door *hengst*]

8 Niet-monotoon

Tussen de 3 en 8 vrouwen reden op een paard \neq => Tussen de 3 en 8 vrouwen reden op een viervoeter/hengst

De geldige gevolgtrekkingen in (6) en (7) zijn gemakkelijk te volgen. Gevolgtrekkingen in de andere richting zijn niet geldig. Dus als Jan een viervoeter gezien heeft, mogen we niet veronderstellen dat hij een paard heeft gezien. Misschien was het een hond, of een olifant. En als niemand een hengst gezien heeft, mogen we niet concluderen dat niemand een paard heeft gezien. Bij niet-monotone contexten zijn gevolgtrekkingen in beide richtingen onmogelijk. Als tussen de 3 en 8 vrouwen op een paard reden, kunnen we niet concluderen dat er tussen de 3 en 8 vrouwen op een viervoeter reden (dus vervanging door een algemene term is niet geldig) en evenmin dat er tussen de 3 en 8 vrouwen op een hengst reden.

Stijgende en dalende contexten krijgen we ook bij telwoorduitdrukkingen als *minstens vijf* en *hoogstens vijf*, respectievelijk (vgl. Ladusaw 1979, Zwarts 1981).

9 Minstens vijf jongens vingen een kikker → Minstens vijf jongens vingen een amfibie [stijgend]

10 Hoogstens vijf jongens vingen een amfibie → Hoogstens vijf jongens vingen een kikker [dalend]

Deze verschillen corresponderen met verschillende mogelijkheden bij het combineren met negatief-polaire uitdrukkingen:

- 11 *Minstens vijf jongens hoeven te werken.
- 12 Hoogstens vijf jongens hoeven te werken
- 13 *Jan hoeft te werken op de plantage.
- 14 Niemand hoeft te werken op de plantage.

We zien dus negatief-polaire uitdrukkingen in dalende contexten, maar niet in stijgende contexten. Dalende contexten worden gecreëerd door negatie (*niet, evenmin*) en door negatieve uitdrukkingen als *niemand, nooit, nergens, zelden, weinig, amper* en *nauwelijks*.

Zwarts (1981, 1986a), Van der Wouden (1994, 1997) en Giannakidou (1997, 1998) hebben betoogd dat sommige negatief-polaire uitdrukkingen strengere eisen stellen aan hun omgeving dan uitsluitend een dalende context, terwijl andere juist zwakkere eisen stellen. Striktere eisen worden bijvoorbeeld gesteld door uitdrukkingen als *ook maar iets*, zoals blijkt uit een vergelijking met *hoeven* (Seuren 1976):

- 15 Niet iedereen hoeft iets te zeggen.
- 16 *Niet iedereen heeft ook maar iets gezegd.
- 17 Niemand heeft ook maar iets gezegd.

Zwarts (1981, 1986a, 1998) identificeerde het verschil tussen *niet iedereen* en *niemand* als een verschil in logische eigenschappen. De kwantor *niemand* is strikter negatief dan *niet iedereen*, omdat het een eigenschap heeft die typisch is voor negatie, maar die ontkenningen van universele kwantoren, zoals *niet iedereen, niet alles, niet overal* etc. ontberen, te weten een van de distributiewetten van Augustus de Morgan: $\neg(p \vee q) \leftrightarrow (\neg p) \wedge (\neg q)$. Vergelijk hiertoe de implicaties in (18) en (19):

- 18 Niemand at of dronk \leftrightarrow Niemand at en niemand dronk
- 19 Niet iedereen at of dronk \rightarrow Niet iedereen at en niet iedereen dronk

Men kan zelf nagaan dat de implicatie in (18) in beide richtingen geldig is, maar die in (19) alleen van links naar rechts. Van rechts naar links is hij niet geldig. Immers, als niet iedereen at en niet iedereen dronk, kan het nog altijd zo zijn, dat iedereen at of dronk.

Kwantoren als *niemand* en operatoren als *niet, geenszins, nooit* worden door Zwarts aangeduid als *anti-additief*, en uitdrukkingen als *ook maar iets* als sterke, of strikte, negatief-polaire uitdrukkingen. Alle anti-additieve uitdrukkingen creëren ook monotoon-dalende omgevingen, maar omgekeerd is niet elke monotoon-dalende omgeving anti-additief, zoals *niet iedereen* laat zien.

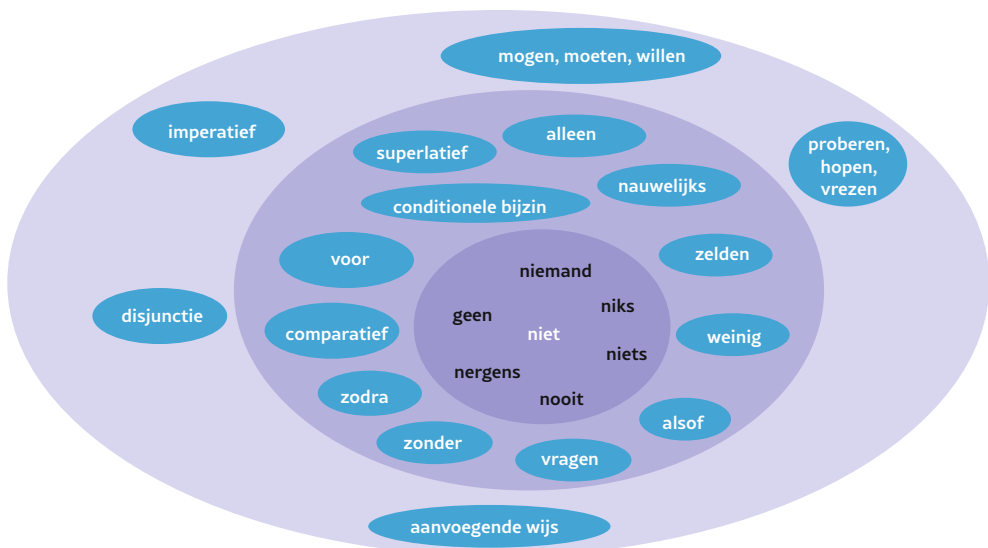
Daarnaast zijn er ook uitdrukkingen geïdentificeerd met zwakkere eisen dan monotone daling. Het bekendste voorbeeld hiervan zijn de Griekse indefiniete pronomina van de *kanenas*-serie (Giannakidou 1997, 2011), maar getuige het werk van Haspelmath (1997) zijn er meer talen met vergelijkbare uitdrukkingen (bijv. *shenme* ‘wat, wat dan ook’ in het Chinees - vergelijk Lin, Weerman & Zeijlstra 2014). Bij deze indefiniete pronomina valt op dat

ze gebruikt worden in contexten waarin existentiële generalisatie niet geldig is, zoals negatieve contexten, maar ook intentionele contexten, disjuncties e.d. Wat houdt dit in? Als een zin als *Jan trof een eend aan in zijn badkuip* waar is, mogen we concluderen dat er ook inderdaad een eend bestaat. Dit in tegenstelling *Niemand trof een eend aan in zijn badkuip*, of *Jan trof misschien wel een eend aan in zijn badkuip* of *Jan zou best eens een eend aan kunnen treffen in zijn badkuip*.

Giannakidou (1997) en Zwarts (1995) karakteriseren omgevingen als nonveridicaal als het volgende geldt: de context $X_{_}$ is nonveridicaal indien voor elke propositie p geldt: $Xp \text{ -/-> } p$. Met andere woorden: Als Xp waar is, hoeft p dat niet te zijn. Negatieve contexten zijn nonveridicaal, maar ook irrealis contexten, modale contexten, disjuncties, etc. In oudere stadia van het Nederlands was *enig*, althans in combinatie met enkelvoudige telbare substantieven, een voorbeeld van een uitdrukking die voornamelijk in nonveridicale contexten werd aange troffen (Hoeksema 2010b). In het huidige Nederlands is *enig* inmiddels een vrij klassieke negatief-polaire uitdrukking die vooral in negatieve, comparatieve en vragende contexten opduikt (Hoeksema en Klein 1995). Ook de temporele uitdrukking *ooit* lijkt door een fase te zijn gegaan waarin het vooral in nonveridicale omgevingen werd gebruikt (cf. Zwarts 1995, Hoeksema 1999b), terwijl Oosterhof (2004) heeft laten zien dat *doorgaan* (in de betekenis ‘plaatsvinden volgens plan’, zoals in zinnen als *De conferentie gaat misschien niet door*) vrijwel uitsluitend beperkt is tot nonveridicale contexten.

De uitdrukking *het fijne*, zoals in *Alleen de minister weet hier het fijne van*, behoort verder tot de groep van uitdrukkingen die in nonveridicale omgevingen optreden, zoals modale contexten, vgl. *Daar wil ik het fijne van weten*. Veridicale omgevingen zijn niet acceptabel: **Frits wist er het fijne van*. In het Duits heeft de idiomatische uitdrukking *von Dummsdorf sein* ‘uit Domkoppenburg komen’ een nonveridicale distributie (Hoeksema & Sailer 2012).

Figuur 1 geeft een overzicht van de voornaamste groepen van omgevingen, met negatie en *n*-woorden in de blauwe kern, diverse andere standaardcontexten in de gele band in het midden en de overige nonveridicale omgevingen in de buitenste kring. De sterkste triggers zitten in het midden, de zwakste aan de buitenrand.

FIGUUR 1 | Omgevingen voor polaire uitdrukkingen

4.2. Presuppositionele contexten

Speciale problemen ontstaan bij presuppositionele uitdrukkingen, zoals *alleen* of *betreuren*. Een zin als *Alleen Jan eet pasta* is niet neerwaarts dalend wat betreft de positie van het predicaat *eet pasta*. We mogen bijv. uit deze zin niet afleiden dat Jan macaroni eet. Dat is een probleem voor de theorie van Ladusaw. Niettemin zijn negatief-polaire uitdrukkingen in die positie mogelijk: *Alleen Jan hoefde op clementie te rekenen*, *Alleen Piet wist er het fijne van*, *Alleen Klaas was bij machte haar gerust te stellen*. Von Fintel (1999) heeft voorgesteld om de notie *entailment* (gevolgtrekking) te generaliseren tot *Strawson entailment*: p Strawson-impliceert q dan en slechts dan als p plus de presupposities van q samen q impliceren. Een voorbeeld: *Alleen Jan eet macaroni* vooronderstelt dat Jan macaroni eet (Horn 1969). Uit *Alleen Jan eet pasta* en *Jan eet macaroni* mogen we afleiden *Alleen Jan eet macaroni*. Hoeksema (2013) laat zien dat de groep van presuppositionele contexten die Von Fintel (1999) bespreekt zich niet allemaal eender gedragen. Sommige negatief-polaire uitdrukkingen zijn wel mogelijk in enkele presuppositionele contexten, maar niet in alle. Dat suggereert dat Strawson entailment niet het hele verhaal kan zijn.

Von Fintel's analyse heeft ook betrekking op conditionele bijzinnen. Dat zijn bekende contexten voor negatief-polaire uitdrukkingen, maar ze gedragen zich niet als volmaakte dalende contexten. Neem bijvoorbeeld de redenering *Als je koffie drinkt, word je alerter. Als je koffie met een slaapmiddel drinkt, dan drink je koffie. Dus: Als je koffie met een slaapmiddel drinkt word je alerter*. De conclusie lijkt ongeldig. Zoals Von Fintel en vele anderen hebben opgemerkt, lijkt een conditionele zin uit te gaan van een aantal achtergrondassumpties. In het normale geval heeft koffie een positief effect op je alertheid. Uitgaande van die normale situatie kunnen we de meeste gevolgtrekkingen gebaseerd op monotone daling wel billijken. Dus: *Als je koffie drinkt word je alerter, dus als je instant koffie drinkt wordt je alerter en als je espresso drinkt word je alerter*. We zouden dus kunnen zeggen dat conditionele zinnen voldoende beantwoorden aan de eis van monotone daling, om te mogen functioneren als contexten voor negatief-polaire uitdrukkingen. Niettemin blijven er problemen. Negatief-polair *hoeven* is niet acceptabel in conditionele bijzinnen, tenzij er een andere vorm van negatie in die bijzin staat (Zwarts 1981): *Als je {moet/*hoeft te} werken, bel me dan even. Als je niet hoeft te werken, bel me dan even*. Heel bijzonder is het conditionele gebruik van *met* (Engels *with*): *Met ook maar een beetje geluk zitten we in de finale. With any luck, we will see you at the pier*. Zoals deze voorbeelden laten zien, zijn enkele polaire uitdrukkingen acceptabel in het complement van conditioneel *met/with*. Veel vaker is echter het tegendeel het geval (zie Hoeksema 2022a): Als we *with any luck* veranderen in *with any love*, of *with any friends*, dan wordt het resultaat duidelijk minder: **With any love she would have been happier - *With any friends he would not have committed suicide*.

Finale *om*-zinnen vertonen soms opvallende overeenkomsten met conditionele zinnen (cf. von Fintel & Iatridou 2007). Niet helemaal verrassend is dan de bevinding dat sommige negatief-polaire uitdrukkingen zich kunnen ophouden in dergelijke bijzinnen (Hoeksema 2018b). Vergelijk bijvoorbeeld:

- 20 Om ook maar iets van dit probleem te begrijpen, moeten we de voorgeschiedenis kennen.

Deze zin kunnen we parafraseren als

- 21 Als we ook maar iets van dit probleem willen begrijpen, moeten we de voorgeschiedenis kennen.

Alleen uitdrukkingen die acceptabel zijn in conditionele bijzinnen kunnen in finale *om*-zinnen worden gebruikt. Zo is *hoeven* niet toegestaan:

- 22 *Om harder te hoeven werken, is een groter uithoudingsvermogen onontbeerlijk.

Een uitzondering moet gemaakt worden voor die polaire uitdrukkingen die alleen onderworpen zijn aan de zwakke eis van nonveridicaliteit (zie paragraaf 5.14): die zijn zonder meer acceptabel in finale bijzinnen.

4.3. Semantic maps

Alle theorieën over de distributie van polaire uitdrukkingen hebben gemeen dat ze niet alle feiten kunnen verklaren. Naast theorieën die werken in termen van implicatierelaties, is er ook nog een theorie van Haspelmath (1997) die gebruik maakt van zogenoemde *semantic maps* (zie ook Hoekstra 2014), waarbij groepen omgevingen grafisch weergegeven worden op een kaart, met verbindingstrepen tussen nauw verwante groepen. Een indefinite uitdrukking moet volgens Haspelmath een distributie hebben die overeenkomt met een aaneengesloten gebied op de kaart. Nog anders gezegd: als X en Y deel uitmaken van de distributie van een uitdrukking, en Z zit tussen X en Y in, dan hoort ook Z bij de distributie van die uitdrukking. Hoekstra (2014) heeft dit voorstel uitgebreid naar negatief-polaire uitdrukkingen in het algemeen, inclusief gevallen die niet pronominal zijn, zoals *hoeven*. Op onderstaand plaatje is de distributie getoond van *some*, *no* en *any* in het Engels. Enkele categorieën, zoals *specific known*, zijn niet relevant voor negatief-polaire uitdrukkingen, en verder lijken enkele details niet te kloppen. Zo is de claim van Haspelmath dat *some* en *any* overlappen in vragen en conditionele zinnen, maar niet bij indirecte negatie en comparatieven. Dit valt te betwijfelen, gezien voorbeelden als de volgende:

23 Indirecte negatie

- a I can't believe he would marry somebody poor.
- b I can't believe he would marry anybody poor.

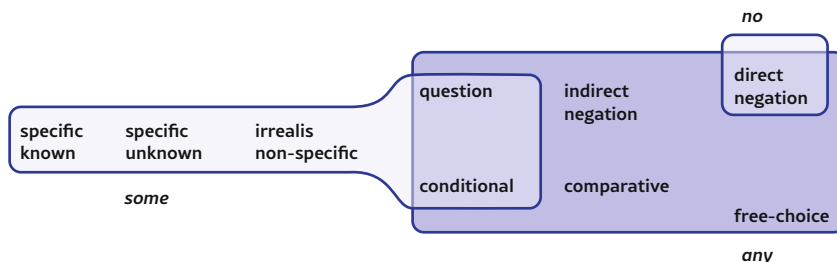
24 Comparatief

- a Jones ran faster than I had expected anybody to run.
- b Jones ran faster than I had expected from somebody like him.

Overigens zijn deze observaties geen directe weerlegging van het model, maar hooguit van de toepassing in Figuur 2. Een kleine uitbreiding van het gebied van *some* naar de twee aangrenzende gebieden *indirect negation* en *comparative* volstaat om bovenstaande feiten te kunnen verantwoorden.

Een wat ernstiger tegenwerping is dat nogal wat omgevingen ontbreken in het diagram: (de

Engelse tegenhangers van) *weinig, nauwelijks, slechts, hoogstens* 5 ontbreken, bijzinnen met *voordat, zonder, te*, en bij andere categorieën (vragen en conditionele bijzinnen) is het nodig verder onderscheid te maken (zie bijv. Han & Siegel 1997, Guerzoni & Sharvit 2007, Hoeksema 2012c), bijvoorbeeld tussen retorische en informatievragen, ingebedde en directe vragen (zie sectie 5.2. hieronder).

FIGUUR 2 | Semantische kaart voor Engels *some* en *any*

5. Distributie en corpusgegevens

De verdeling van polaire uitdrukkingen over de verschillende contexten die daarvoor in aanmerking komen is zeer gevarieerd. In deze paragraaf geef ik wat algemene informatie over de frequentie waarmee de verschillende omgevingen van polaire elementen een rol spelen bij het mogelijk maken van die uitdrukkingen, en wat aanvullende informatie uit de literatuur over aspecten die bij de behandeling van de individuele uitdrukkingen noodzakelijkerwijs onbesproken moeten blijven.

5.1. Negatie

De voornaamste groep is die van de negatieve elementen. Samen nemen ze ruim 73% van de voorkomens van polaire uitdrukkingen voor hun rekening. Dat houdt in, dat 73% van alle voorkomens mogelijk wordt gemaakt door een van de uitdrukkingen in Tabel 1. Het totale corpus bestaat op het moment van schrijven (5 juni 2024) uit 155.600 zinnen.

TABEL 1: Negatieve triggers in het corpus

Trigger	N	%
Niet	62802	40
Geen	35840	23
N-woord	15717	10
Evenmin	448	0,3
Allerminst	169	0,1
Allesbehalve	88	0,06
Geenszins	93	0,06
Verre van	36	0,02
Totale corpus	155.600	100

N-woorden zijn historisch gezien afgeleid van indefiniete pronomina en determinatoren door prefigering van *n-*, vergelijk *iemand - niemand*. In veel Germaanse talen spelen ze een

belangrijke rol, onder meer in bij negatieve congruentie (Hoeksema 1997b, Zeijlstra 2004), het verschijnsel dat een negatief clitisch element bij de persoonsvorm moet congrueren met een negatief woord in de zin (vgl. middelnederlands *Dat en segghic niet* - waar *en* het clitische woordje is - met modern *Dat zeg ik niet*). Dit congruentieverschijnsel is in enkele Vlaamse dialecten nog niet geheel verdwenen (Barbiers et al., 2008), maar wel in het Standaardnederlands evenals het standaard-Engels en het standaard-Duits, als gevolg van het verdwijnen van het negatieve clitische woordje *en* (Hoeksema 2014b). Romaanse en Slavische talen hebben vaak nog wel negatieve congruentie (Kahrel 1996, Zeijlstra 2004, Van der Auwera & Van Alsenoy 2016). Tot de n-woorden reken ik *niemand, niets, niks, nooit, nergens, nimmer, noch, niemendal*. In zekere zin valt ook *geen* hieronder, hoewel het woord niet begint met een *n*. Historisch is *geen* een vereenvoudiging van *negheen*. Ik neem *geen* hier apart, omdat het een speciale rol speelt in de grammatica van het Nederlands. Een uitdrukking die begint met het onbepaalde lidwoord *een*, maar ook een indefiniete uitdrukking met een kaal meervoud of niet-telbaar zelfstandig naamwoord kan niet of nauwelijks worden voorafgegaan door *niet* (Kraak 1966, Kraak & Klooster 1968, Rullmann 1995, Hoeksema 1999c, Vanden Wyngaerd 1999, Broekhuis & den Dikken 2012). In plaats daarvan wordt *geen* gebruikt. Vergelijk de zinnen uit de middelste kolom van onderstaande tabel met die in de laatste kolom.

TABEL 2: *niet* versus *geen* bij indefiniete element

Een moer	*Maakt me niet een moer uit	Maakt me geen moer uit
Zich illusies maken	*Jan maakt zich niet illusies	Jan maakt zich geen illusies
Heil zien in	*Ik zie er niet heil in	Ik zie er geen heil in
Een kik geven	*Jan gaf niet een kik	Jan gaf geen kik
Omkijken hebben naar	*Je hebt er niet omkijken naar	Je hebt er geen omkijken naar

De observatie geldt overigens vooral voor die gevallen waarin *niet* onmiddellijk voorafgaat aan het indefiniete element. Zodra er wat afstand is tussen *niet* en het indefiniete element wordt het resultaat beter. Vergelijk de volgende tabel met de bovenstaande.

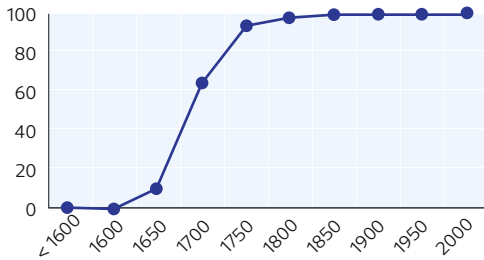
TABEL 3: *niet* op afstand

Een moer	Maakt me niet echt een moer uit
Zich illusies maken	Jan maakt zich niet gauw illusies
Heil zien in	Ik geloof niet dat ik er nog heil in zie
Een kik geven	Jan gaf niet meer een kik
Omkijken hebben naar	Je hebt er niet of nauwelijks omkijken naar

Verder zijn er ook diverse uitzonderingen op de regel dat *niet* + *een* moet worden versmolten tot *geen*. Met name predicatnomina met een bepaling vormen uitzonderingen (Hoeksema 1999c): *hij is niet een man/ iemand van veel woorden*. De hypothese van Vanden Wyngaerd (1999) dat indefiniete uitdrukkingen positief polair zijn, verklaart wel de observaties in Tabel 2, maar niet die in Tabel 3.

Speciale vermelding moet worden gemaakt van de categorie minimaliseerders. Zoals ik heb laten zien in Hoeksema (2002), ondergaan die een verandering in hun determinatoren van stelselmatig *niet een* ("ze spraken niet een woord") naar *geen* ("ze spraken geen woord"), een

verandering die zich vooral in de achttiende eeuw heeft afgespeeld. Bijgaand plaatje is ontleend aan dat artikel.

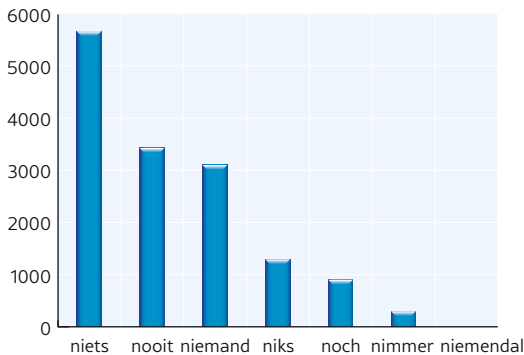

FIGUUR 3 | Percentage *geen* bij ontkende voorkomens van minimaliseerders.

Het Engels kent voor minimaliseerders nog steeds een zekere voorkeur voor ontkenning door de tegenhanger van *niet*, nl. *not*, boven *no*: *Jones did not speak a word/?spoke no word*.

Allerminst, allesbehalve, geenszins, verre van en *evenmin* kunnen opgevat worden als alternatieven voor *niet*. De eerste vier van dit rijtje geven een iets sterkere vorm van ontkenning aan, terwijl *evenmin* de waarde heeft van 'ook niet, eveneens niet'. *Verre van* heeft bijzondere restricties. In mijn bestand wordt het alleen gebruikt in combinatie met adjectieven (*verre van denkbeeldig, verre van rooskleurig*) en meer sporadisch met predicaatnomina (*hun relatie was verre van rozengeur en maneschijn*).

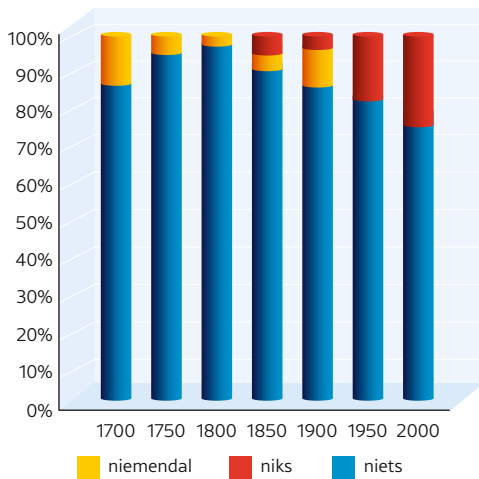
Bij n-woorden kan worden vastgesteld dat ze tamelijk ongelijk zijn verdeeld. Figuur 4 toont de verdeling in de database van de ruim 15.000 n-woorden.

FIGUUR 4 | De Nederlandse n-woorden in de database van polaire uitdrukkingen

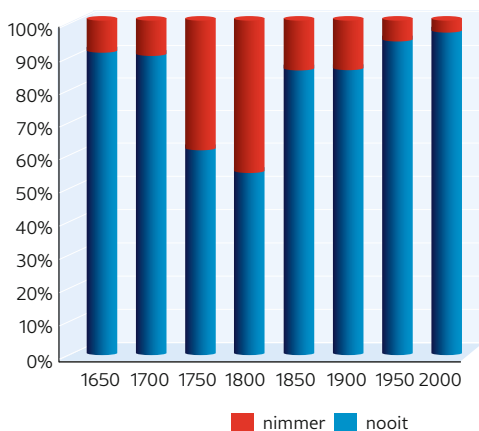
Het staafje van *niemendal* is amper te zien. Ook vertonen ze wat verschuivingen door de tijd heen (zie Figuur 5 hieronder). Bij de groep *niets-niks-niemendal* zien we wat variatie naast de hoofdvorm *niets*. *Niemendal* was nooit erg frequent en is momenteel zo goed als verdwenen. Daarentegen laat *niks* een duidelijke groei ten opzichte van *niets* zien. Figuur 5 laat dit zien voor een aantal perioden van 50 jaar (met uitzondering van de laatste periode, die weliswaar korter is, maar zeker niet minder datapunten bevat). Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het spreektaalige, informele karakter van *niks* in een groeiend aantal tekstsoorten niet

meer als problematisch wordt gezien. De opkomst van het gebruik van *niks* begint in de tweede helft van de 19de eeuw, dezelfde periode die ook andere veranderingen richting meer natuurlijk taalgebruik in het geschreven woord laat zien.

FIGUUR 5 | Ontwikkelingen bij *niets* en zijn synoniemen

Bij de temporele n-woorden *nimmer* en *nooit* (ik laat hier het zeldzame *nimmermeer* buiten beschouwing, evenals *nie*, dat na 1600 niet meer gangbaar is in het Nederlands) zien we een knik (zie Figuur 6). Eerst is er een toename van *nimmer*, dan weer een daling. Het lijkt me een gevolg van de opkomst en gedeeltelijke teloorgang van een 19de-eeuwse schrijftaalnorm die maximaal afwijkt van de spreektaal. Hierbij horen schrijftaalwoorden als *dikwijls* (in plaats van *vaak*), *nimmer* naast *nooit*, maar ook *behoeven* in plaats van *hoeven* en, heel spectaculair, een hernieuwd gebruik van de naamvallen (met name de genitief vertoont na een sterke afname in de 16de-17de eeuw een toename eind 18de en begin 19de eeuw (Scott 2013). Onder het trefwoord *behoeven* is een grafiekje te vinden dat ook een knik op dezelfde plek toont voor *hoeven*: eerst neemt het af ten bate van de formele schrijftaalvariant *behoeven*, en daarna neemt het weer toe, als de schrijftaal weer een stukje richting algemene spreektaal opschuift (Van der Sijs 2004).

FIGUUR 6 | Twee temporele n-woorden

Een zeer recente ontwikkeling (vanaf pakweg 2000) is het gebruik van het telwoord *nul* als negatieve uitdrukking. Dit gebruik volgt het Engels op de voet, vgl. de volgende zin met *zero*: *Yet Trump has shown zero signs of even trying to grapple with the cause and effect behind these new circumstances* (The Washington Post, 8-7-2020). Merk op dat als we *zero* vervangen door *some of three*, de zin ongrammaticaal wordt, tenzij we ook *even* verwijderen. Met andere woorden: negatief-polair *even* wordt mogelijk gemaakt door *zero*, dat zich daarmee onderscheidt van alle andere telwoorden. Deze optie is nog niet zo heel lang gangbaar in het Engels. Een Nederlands voorbeeld (met negatief polaire uitdrukking!) is: *Er is nul militair bestuur meer* (De Groene Amsterdammer 1-2-2024). Ook voorbeelden met *hoeven* zijn te vinden: *Als je diezelfde analyse vijf jaar geleden had gemaakt, had je gezegd, we hoeven nul woningen te bouwen want er is geen vraag. Daarom kijken wij naar de demografie, want dat is een veel betere indicator* (uit een online brochure van het Centraal Planbureau). Bylinina & Nouwen (2018) wijzen er terecht op dat er verschillen zijn tussen *zero* en *no*, maar hun stelling dat *zero* (of zijn Nederlandse tegenhanger *nul*) geen negatief-polaire uitdrukkingen mogelijk maakt (zie ook Zeijlstra 2007) kan ik niet onderschrijven.

5.2. Vraagzinnen

Vraagzinnen vormen, na negatieve zinnen, een tweede grote groep van omgevingen voor negatief-polaire uitdrukkingen. Bij vraagzinnen moet een onderscheid gemaakt worden tussen direct vragen en indirecte vragen. Directe vragen verlangen een antwoord (tenzij ze retorisch bedoeld zijn), indirecte vragen niet. Vergelijk:

- 25 Komt Marie ook?
26 Ik vraag me af of Marie ook komt.

Directe vragen zijn hoofdzinnen, terwijl indirecte vragen bijzinnen zijn.

Haaks op dit onderscheid staat een andere tweedeling, die tussen vraagwoordvragen en *ja/nee*-vragen. Een vraagwoordvraag begint met een interrogatief pronomen, oftewel vraagwoord, zoals *wie*, *wat*, *waar* en *hoe*. Een *ja/nee*-vraag dient beantwoord te worden met *ja* of *nee*. Beide typen hebben ook indirecte varianten, die geen antwoord vereisen. Voor *ja/nee*-vragen zijn de twee varianten geïllustreerd in (25) en (26). Voor vraagwoordvragen illustreren (27) en (28) de beide opties.

- 27 Wie komt er vanavond?
28 Ik vraag me af wie er zoal komt.

Tenslotte is er nog een derde onderscheid dat gemaakt moet worden, dat tussen retorische en informatieve vragen. Een retorische vraag is een exclamatie of mededeling in de vorm van een vraag, een informatieve vraag is niet-retorisch. De voorbeelden in (29-32) laten zien dat zowel vraagwoordvragen als *ja/nee*-vragen zich lenen voor retorisch gebruik.

- 29 Wie is er nou niet trots op zijn vaderland? [retorisch]
30 Wie is de president van Tsjaad? [informatief]
31 Ben je besodemieterd! [retorisch]

32 Ben je blij met je cadeau?

[informatief]

In dit woordenboek zal ik in het algemeen niet ingaan op al deze onderverdelingen. Ik rapporteer het aantal en percentage voorkomens in vraagzinnen, zonder de subtypen apart te vermelden. Dit doe ik om twee redenen: (1) vaak zijn de aantallen te klein om verdere onderscheidingen zinvol te maken, en (2) dit woordenboek zou uit zijn voegen barsten als ik bij elk trefwoord een uitputtende classificatie zou bieden. In Hoeksema (2012c) heb ik betoogd dat sommige polaire uitdrukkingen alleen in sommige subtypen van vragen opduiken. Voor het Engels is dat bijvoorbeeld *yet*. In een database met Engelse negatief-polaire uitdrukkingen heb ik 1756 voorkomens van *yet*, waarvan 82 in vragen. Die zijn weer verdeeld in 68 directe *ja/nee*-vragen en 14 indirecte (ingeleid door *whether* of *if*). Geen vraagwoordvragen. Een Nederlandse uitdrukking die beter in *ja/nee*-vragen is dan vraagwoordvragen is *goed wijs*: vergelijk *Ben je wel goed wijs? Ze vroeg of ik wel goed wijs was. *Wie van jullie is goed wijs. *Ze vroeg wie er goed wijs waren.*

In het corpusmateriaal voor dit woordenboek zitten 5735 voorkomens van polaire uitdrukkingen in vraagzinnen. Die zijn als volgt verdeeld:

TABEL 4: Typen vragen in het corpus

	ja/nee	vraagwoord
direct	2134	2028
indirect	1195	

Eén zin is buiten de tabel gehouden. Die begint met *of en wanneer* en vormt dus een hybride van een *ja/nee*- en een vraagwoordvraag.

Bij indirecte vragen is het soms van belang om te weten wat het matrixpredicaat is (Guerzoni & Sharvit 2007). Vergelijk bijvoorbeeld de volgende zinnen:

- 33 Ik vraag me af hoe je die vent ook maar een moment serieus kunt nemen.
 34 *Ik begrijp hoe je die vent ook maar een moment serieus kunt nemen.
 35 Ik begrijp niet hoe je die vent ook maar een moment serieus kunt nemen.

Bij *zich afvragen* is een ingebedde vraagzin een goede omgeving voor *ook maar*, bij *begrijpen* is dat niet het geval en moet er negatie worden toegevoegd. Den Dikken & Giannikou (2002) geven een vergelijkbare observatie bij vraagwoordversterkende uitdrukkingen als *the hell: I wonder/don't know/*know who the hell has ruined my garden.*

In enkele gevallen zal er worden gerapporteerd over matrixpredicaten, maar in de meeste gevallen kan deze informatie achterwege blijven. Zoals Guerzoni & Sharvit opmerken, zijn niet alle negatief-polaire uitdrukkingen in dezelfde mate gevoelig voor de aard van het matrixwerkwoord.

Wat betreft retorische en informatievragen valt ook het een en ander op te maken uit de literatuur. Zo merken Han & Siegel (1997) en Han (2002) op dat een polaire uitdrukking soms alleen mogelijk is als een vraag retorisch moet worden opgevat. Het is niet altijd eenduidig vast te stellen of een vraag retorisch bedoeld is. Om die reden heb ik dit onderscheid niet gecodeerd in de database. In enkele gevallen heb ik het al dan niet retorische karakter

van een vraag betrokken bij de bespreking van een uitdrukking (zie **mis met**) omdat het relevant bleek.

Uitdrukkingen die in vragen voorkomen, maar niet in negatieve zinnen, heb ik buiten dit woordenboek gehouden. Een voorbeeld daarvan is niet-temporeel *soms*: *Bent u soms Ton van der Wouden?* Hier betekent *soms* zoiets als ‘misschien’, een betekenis die het alleen in vraagzinnen en conditionele zinnen heeft, vergelijk ook *Mocht u soms meer willen vernemen, dan staan onze medewerkers klaar om uw vragen te beantwoorden*. In alle andere zinnen heeft *soms* alleen de temporele interpretatie: *Ik wil soms meer vernemen, maar dan staan de medewerkers niet klaar*. In negatieve zinnen is *soms* zelfs uitgesloten (als positief-polaire uitdrukking): **Ik zoek niet soms ruzie*.

Een laatste opmerking betreft de relatieve frequentie van vragen. Directe vragen horen grosso modo bij teksten met dialogen, zoals toneelstukken, romans, verhoren, interviews e.d. Vandaar dat sommige corpora, zoals het Corpus Gesproken Nederlands, beter geschikt zijn voor onderzoek naar vragen dan corpora met overwegend narratieve of betogende teksten. Mijn gegevens zijn afkomstig uit een breed scala aan tekstsoorten.

5.3. Conditionele bijzinnen

Het aantal voorkomens van polaire uitdrukkingen in conditionele bijzinnen in mijn databestand bedraagt 3316. Conditionele bijzinnen vormen voor nogal wat negatief-polaire uitdrukkingen een geschikte omgeving, maar niet voor alle. Bekend is dat *hoeven* niet op zijn plaats is in conditionele bijzinnen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *ook maar* (Zwarts 1981, Van der Wouden 2001). Iets soortgelijks geldt ook voor de Duitse en Engelse tegenhangers *brauchen* en *need* (Hoeksema 2008a).

Een andere groep uitdrukkingen die conditionele bijzinnen mijden zijn temporele negatief-polaire uitdrukkingen van de vorm *in X*, waar *X* staat voor *tijden, jaren, weken, eeuwen*, etc.: **Mocht je haar in tijden gezien hebben, laat het me weten*. Ook de Engelse tegenhangers *in ages, in years, in a long time* e.d. laten conditionele bijzinnen links liggen.

Conditionele bijzinnen kennen een grote verscheidenheid in het Nederlands. Voegwoorden die hiervoor gebruikt worden zijn *als* (veruit het meest populair: 2120 voorkomens van de 3316), en verder *indien, zo, voorzover, wanneer, ingeval, bij aldien*. Daarnaast zijn er voegwoordloze bijzinnen met een vooropgeplaatste persoonsvorm: *De man zal alles moeten geven, wil hij ook maar iets terugontvangen* (Frits van Oostrom, Het woord van eer, 98). Het meest bijzonder zijn constructies als *Eén gebroken been of zelfs maar een verzwikte enkel en het is uit met de pret* (Godfried Bomans, Dagboek van Rottumerplaat, Werken I, 782), te lezen als: *als je één gebroken been of zelfs maar een verzwikte enkel hebt, is het uit met de pret*. Qua vorm een nevenschikking van een nominale groep en een hoofdzin, qua betekenis een conditionele zin waarin de nominale groep fungeert als rudimentaire bijzin.

Het lijkt voor negatief-polaire uitdrukkingen weinig uit te maken welk voegwoord is gebruikt. Wel zijn er enkele pragmatische bijzonderheden te vermelden. Zo onderscheidt Horn (1989: 348) een speciaal averidicaal gebruik:

- 36 a I'll be damned if I'll hire you until you shave off your beard.
 b *I'll be surprised if he hires you until you shave off your beard.

Zin (36b) laat zien dat *until* niet acceptabel is in een gewone conditionele zin. Zin (36a) daarentegen bevat een speciaal idioom *to be damned if* that conventioneel gebruikt wordt om een negatieve uitspraak te doen: *I'll be damned if I do X* betekent zoveel als: ik ga X niet doen. Vandaar de term *averidicaal*: het impliceert een negatie. Rullmann (2003) en Levinson (2008) geven vergelijkbare voorbeelden met *either, yet* en *anymore*. Het Nederlands kent ook een aantal van dergelijke idiomen: *ik ben een boon / ik mag doodvallen / mijn kop eraf / ik eet mijn muts op* als dat waar is. Hoeksema (2023) geeft een voorbeeld met *pluis* analoog aan (36): *Als dat pluis is, dacht de man, dan heet ik geen Japik meer* (De Belgische Illustratie, 1877). Hier is ook de hoofdzin bedoeld om de onwaarheid van de mededeling in de bijzin te onderstrepen. Normaliter verlangt *pluis* negatie, geen conditionele zin, maar hier past alles. Zie ook het trefwoord **mijn naam is X** voor een bijzondere constructie waarin averidicale conditionele zinnen de hoofdrol spelen.

5.4. *Nauwelijks, amper, ternauwernood*

De bijwoorden *nauwelijks, amper* en *ternauwernood* vormen een verzameling omgevingen die goed is voor 1998 van de voorkomens in mijn bestand (1575 voor *nauwelijks*, 401 voor *amper* en 20 voor *ternauwernood*). Ook *nauw* is in oudere teksten een enkele maal aangetroffen met de betekenis van *nauwelijks*. De uitdrukkingen zijn zwakker dan zuiver negatieve kwantoren als *niemand, geen* of *niets*. *Nauwelijks iemand* is gelijk te stellen aan *vrijwel niemand*, en zoals Zwarts (1981) betoogt, ontberen uitdrukkingen als *vrijwel niemand* (en dus ook *nauwelijks iemand*) de eigenschap van anti-additiviteit. Daarmee zijn ze, volgens zijn hypothese, niet in staat om de uitdrukking *ook maar* te licentiëren. Dit blijkt niet helemaal in overeenstemming met de corpusgegevens, want er zitten 13 voorkomens van *ook maar* in de database met *nauwelijks* als trigger, op in totaal 6788 voorkomens. Voor *zelfs maar* trof ik 20 voorkomens aan van *nauwelijks* en *amper* op 2279 voorkomens, dat is ruim 4x zoveel, en in overeenstemming met de eerdere bevindingen van Hoeksema & Rullmann (2001) dat de eisen voor *zelfs maar* minder streng lijken te worden opgevat dan voor *ook maar*.

Lage percentages voor *amper* en *nauwelijks* kenmerken veruit de meeste negatief-polaire uitdrukkingen. Tellingen in corpora laten zien dat *niet* ongeveer 100x vaker voorkomt dan *nauwelijks*, dus dit hoeft geen verrassing te zijn. Toch is er een uitdrukking die eruit springt: *comparatief + denkbaar*, dat 33 voorkomens met *amper* of *denkbaar* heeft op een totaal van 50. Mij klinkt een uitspraak als *een groter verschil is nauwelijks denkbaar* wat prettiger in de oren dan *een groter verschil is niet denkbaar*, die door al te grote stelligheid eerder tot tegenspraak dan instemming uitnodigt.

5.5. *Weinig en zelden*

Tot de zwakkere triggers behoort, naast *nauwelijks*, ook *weinig* (3204 voorkomens). Het kan worden gebruikt als determinatoren (*we hoeven weinig boeken mee te nemen*), als pronomen (*het is weinigen gegeven om iets werkelijk nieuws te verzinnen*) en als bijwoord van graad (*een weinig elegante verschijning*). Vooral uitdrukkingen die een maatbepaling vereisen (bijv. *in de melk te brokkelen hebben*) laten zich vlot combineren met *weinig*. Bijzonder duidelijk is dat het geval bij de polaire uitdrukking *op hebben met*: op 291 voorkomens in totaal waren er 133 combinaties met *weinig*, naast 70 met *niet veel*. Samen zijn ze goed voor 203 voorkomens (70%), terwijl sterkere negatieve uitdrukkingen als *niets* of *geen bal* het nakijken hebben. De

relatieve verhouding van *weinig* en *niet veel* is enigszins raadselachtig. Omdat deze twee triggers dezelfde betekenis hebben, zou je verwachten dat hun onderlinge verhouding ruwweg hetzelfde is voor alle negatief-polaire uitdrukkingen. Dat blijkt echter niet het geval. Waar de verhouding *weinig: niet veel* bij *op hebben met* dus ongeveer 2:1 is, is die bij *uitmaken* ongeveer 4:5 in mijn bestand.

Het bijwoord van graad *weinig* modificeert alleen positieve adjectieven en niet hun negatieve antoniemen (De Clercq & Vanden Wyngaerd 2019), vergelijk *weinig aantrekkelijk* met **weinig onaantrekkelijk*. Dat betekent onder andere dat dit bijwoord zich niet leent voor litesconstructies zoals *een niet onverdienstelijke schilder*, getuige **een weinig onverdienstelijke schilder*. Enkele polaire adjectieven hebben wel een sterke band met *weinig*. Zo is 57% van de voorkomens van *verheffend* een combinatie met *weinig*.

Zelden heeft met *weinig* gemeen dat het een negatief antoniem is van *veel*. Vergelijk *het regent hier veel* met *het regent hier weinig/zelden*. Het is geen erg prominente trigger van polaire uitdrukkingen (196 voorkomens).

5.6. Negatieve predicaten

Negatieve predicaten kunnen polaire uitdrukkingen in hun complementen licentiëren, vooral als dit complement een lijdend voorwerp is. Zo kan *ook maar iets* optreden in het complement van *ontkennen* maar niet in dat van *toegeven*: *Jan ontkende/*gaf toe ook maar iets gezien te hebben*. Bij *ook maar iets* doet zich verder de bijzonderheid voor dat het wel ingebed kan zijn in een deelzin, maar niet zelf het lijdend voorwerp mag zijn: **Jan ontkende ook maar iets*. Deze eigenaardigheid, opgemerkt in Hoeksema (1983) en ook in andere talen aangetroffen (Progovac 1994), doet zich niet bij alle polaire uitdrukkingen voor. Soms kan dat liggen aan de aard van het lijdende voorwerp. Progovac merkt een verschil op tussen *I doubt that anyone is here* (*doubt* is hier het negatieve predicaat, *any* de polaire uitdrukking) aan de ene kant en **I doubt anyone* aan de andere kant. Horn & Lee (1995) wijzen echter op gevallen als *The proposal lacks any content* die een stuk beter zijn. Hun voorbeelden bevatten steeds abstracte zelfstandige naamwoorden, een groep die zich lijkt te onttrekken aan de generalisatie van Progovac. Voor het Nederlands hebben Hoeksema & Klein (1995) de aandacht gevestigd op zinnen als *de regering wijst iedere verantwoordelijk van de hand* en *uw voorstel ontbeert iedere plausibiliteit* met universele kwantoren en een abstractum als zelfstandig naamwoord. Ook hier is een negatief werkwoord (*ontberen*) of werkwoordelijke uitdrukking (*van de hand wijzen*) vereist, getuige ook de ongrammaticaliteit van **de regering aanvaardt iedere verantwoordelijkheid* of **uw voorstel heeft iedere plausibiliteit*. De voorbeelden van Horn & Lee lijken dus Engelse tegenhangers van dit type zin. Andere problemen doemen op met *enig*, dat ook af en toe een transitief negatief predicaat als trigger heeft met een complement dat geen bijzin is, vgl. *Met Boudewijn vindt heel het land dat Laurent ongeschikt is voor het koningschap, of enig andere serieuze functie* (Trouw, 30 april 1997). Hier is het complement een voorzetselvoorwerp, afhankelijk van het negatieve adjectief *ongeschikt*. Daarmee zijn de voorbeelden van Hoeksema (1983) en Progovac (1994) niet weggetoverd - de situatie is alleen wat complexer dan aanvankelijk werd vermoed.

De voornaamste negatieve predicaten onder de 3080 zinnen waarin deze predicaten polaire uitdrukkingen licentiëren zijn achtereenvolgens *weigeren* (343 stuks), *ontkennen* (208), *onmogelijk* (135), *ontbreken* (103), *verbieden* (95), *missen* (88), *verliezen* (72), *moeilijk* (61) en

gespeend van (45). Voor de duidelijkheid moet hierbij worden opgemerkt dat *moeilijk* en *onmogelijk* ook nog in een andere rol het optreden van polaire uitdrukkingen mogelijk maakt, namelijk als negatieve bijwoorden bij modale uitdrukkingen. De volgende voorbeelden illustreren het verschil:

- 37 Het is moeilijk/onmogelijk hierover ook maar [negatief predicaat]
iets zinnigs te zeggen.
- 38 Ze kunnen zijn gedrag moeilijk/onmogelijk verkroppen. [negatief bijwoord]

Terwijl *onmogelijk* als negatief predicaat duidelijk meer voorkomt dan *moeilijk*, ligt dit bij de negatieve bijwoorden net andersom.

5.7. De negatieve bijwoorden *moeilijk* en *onmogelijk*

Van der Wouden (1995a) heeft betoogd dat in sommige modale contexten, voornamelijk *kunnen* en modale infinitieven, *moeilijk* en *onmogelijk* kunnen dienen als triggers voor polaire uitdrukkingen. In de database trof ik het volgende aan: 431 zinnen met *moeilijk* als trigger en 97 met *onmogelijk*. Dit bijzondere gebruik laat zich niet verklaren uit de compositionele semantiek van de bijwoorden en de modale hulpwerkwoorden, en heeft ook geen tegenhangers in het Engels. Enkele voorbeelden met respectievelijk een modale infinitief en *kunnen*: *Het was onmogelijk vast te stellen of ze ooit smeet of zelfs maar een borstel hadden gezien* (Karl May, De zoon van de berejager, 7); *Als het straatarme Oost-Timor de 463 welkom heet, kunnen welvarende landen als Noorwegen en Australië moeilijk achterblijven* (Trouw, 1-9-2001). Er zijn ook enkele gevallen gevonden zonder *kunnen* of modale infinitief, zoals de volgende zin met *krijgen*: *Van sommige mensen krijg je maar moeilijk hoogte*. De negatief-polaire uitdrukking *hoogte krijgen van* lijkt geen *kunnen* nodig te hebben. Voeg je *kunnen* toe, dan lijkt de zin niet wezenlijk van betekenis te veranderen: *Van sommige mensen kun je maar moeilijk hoogte krijgen*. Naast *moeilijk* en *onmogelijk* worden ook sporadisch *bezwaarlijk*, *lastig* en *slecht* ingezet als negatieve bijwoorden.

5.8. Comparatieven

Het complement van een comparatief is een bijzin of woordgroep ingeleid door *dan*. In die complementen kunnen polaire uitdrukkingen hun opwachting maken. Zinnen als *De inspecteur was slimmer dan ook maar iemand van de dieven kon bevroeden* zijn er volop te vinden. Lastiger wordt het als het complement beperkt is tot een enkele nominale groep: **De inspecteur was slimmer dan ook maar iemand*. Hoeksema (1983) legt een verband tussen deze observatie en de eerdere observatie (zie 5.6. hierboven) dat voorkomens in complementzinnen zich vaak anders gedragen dan voorkomens als direct object: *Jan ontkende ook maar iets gezien te hebben* versus **Jan ontkende ook maar iets*. Toch geldt de observatie niet voor alle uitdrukkingen: *De inspecteur was slimmer dan wie dan ook* is beter dan de versie met *ook maar iemand*. Giannakidou & Yoon (2024) zijn van mening dat comparatieven geen goede omgeving voor polaire uitdrukkingen zijn en opperen dat gevallen als *slimmer dan wie dan ook* gezien moeten worden als free choice items. Voor *wie dan ook* is dat zeker plausibel (zie § 3.4), maar niet voor *ook maar iemand* (die heeft geen free choice-lezing), en evenmin voor werkwoordelijke uitdrukkingen als *voor mogelijk houden* die relatief vaak in comparatieven gevonden worden (*De*

inspecteur was slimmer dan de dieven voor mogelijk hadden gehouden). Over het gebruik van *hoeven* in comparatiefzinnen is een hele discussie geweest (Klooster 1978, 1979, Seuren 1979, Rullmann 1994). Vooral comparatieven met *minder* bleken problematisch, zoals *Jan reed minder snel dan was toegestaan*. Rullmann komt tot de conclusie dat die ambigu zijn (lezing a: Jan reed minder snel dan de maximumsnelheid, lezing b: Jan reed minder snel dan de minimumsnelheid) en slechts onder één van de lezingen polaire uitdrukkingen mogelijk maken (zie ook Hendriks 1993). Bij *Max reed minder snel dan hij hoefde om niet uit de bocht te vliegen* is de interpretatie: *Max hoefde niet zo langzaam te rijden, hij mocht nog wel iets sneller de bocht nemen*. Tenslotte wijs ik er nog op dat de groep uitdrukkingen *in tijden - in jaren - in dagen* etc. ook regelmatig te vinden is in comparatieven: *Op vakantie heb ik meer gelezen dan ik in jaren/in tijden gedaan heb*.

Een ander type vergelijkingszin is de comparatief van gelijkheid, die bijzinnen met *als* kan inleiden: *De inspecteur was even slim als welke dief dan ook*. De comparatief van gelijkheid is een stuk minder gebruikelijk als trigger voor polaire uitdrukkingen en voor menige uitdrukking zelfs ongeschikt. In het Engels kun je *ever* gebruiken in beide typen van comparatief: *Max was faster than ever/as fast as ever*. In ouder Nederlands was dit precies zo met negatief-polair *immer* en met *ooit* (zie de data van vóór 1900 bij dat trefwoord), maar inmiddels niet meer. Comparatieven van ongelijkheid daarentegen zijn wel zeer prominent aanwezig in het hedendaagse taalgebruik: *Max was sneller dan ooit/??even snel als ooit*. Een verklaring heb ik hiervoor niet kunnen vinden. Ik wijs verder nog op de trefwoorden *met mogelijkheid, enigszins kunnen* en *maar* voor enkele uitdrukkingen die ongewoon vaak verschijnen in comparatieven van gelijkheid. In totaal zitten er 866 voorkomens van polaire uitdrukkingen in comparatieven van gelijkheid in de database, en 2405 in comparatieven van ongelijkheid.

5.9. Bijzinnen met *te*

Het Engelse *too* en het Nederlandse *te* duiden een graad of mate aan die groter is dan gewenst of vereist. Ze hebben dan ook de semantiek, maar niet de morfosyntaxis, van een comparatief: *Je dicteert te snel om het te kunnen bijhouden = Je dicteert sneller dan ik kan bijhouden*. Als trigger kan *te* uitsluitend polaire uitdrukkingen in de bijzin mogelijk maken. Als er geen bijzin staat, is *te* geen trigger, vergelijk *Ik ben te langzaam om ook maar iemand voorbij te kunnen snellen* met **Ik lees te vaak in ook maar één roddelblad*. In het huidige Nederlands nemen die bijzinnen de vorm aan van een infinitiefcomplement, in iets ouder Nederlands ook finiete bijzinnen met *dan dat*, zoals in de volgende zin uit de pen van Lodewijk van Deijssel: *De man zag er veel te zachtmoedig uit, dan dat ook maar even de ondeugende bedoeling bij hem verondersteld kon worden, dat hij ons in 't ootje wilde nemen*. Met 525 voorkomens hoort te tot de minder belangrijke triggers.

5.10. Superlatieven

Superlatieve adjectieven treden op als triggers van polaire uitdrukkingen in een attributieve bepaling bij het zelfstandig naamwoord dat de superlatief modificeert (Hoeksema 1986b, von Fintel 1999). Lang niet alle polaire uitdrukkingen zijn op hun plaats bij een superlatief, maar een kleine groep duikt hier regelmatig op. In het Engels is dat bijvoorbeeld *ever*, in het Nederlands *ooit* en in vroeg-modern Nederlands ook *immer*, en verder de temporele uitdrukkingen *in years, in ages, in a long time* en hun Nederlandse tegenhangers *in jaren, in tijden, in lange tijd*.

Ook de uitdrukking *ter wereld* komt veel voor met superlatieven. De bovengenoemde uitdrukkingen hebben gemeen dat ze *domain wideners* zijn, in de zin van Kadmon & Landman (1993). *De beste coureur ter wereld* voegt informatie toe over de verzameling waarover *de beste coureur* kwantificeert: niet slechts de beste in een gegeven wedstrijd, of in een gegeven land, maar in de hele wereld. Met 1222 voorkomens lijken superlatieven niet een heel belangrijke categorie, maar binnen het kleine groepje *domain wideners* zijn ze dat wel.

Enkele superlatiefachtige uitdrukkingen als *de eerste, de laatste, de enige* heb ik apart gerapporteerd bij elk trefwoord. Hoeksema (1986b) ging er nog van uit dat die uitdrukkingen zich net zo gedragen als superlatieven, maar Hoeksema (2013) komt tot een andere conclusie. *Hoeven* is niet acceptabel met een superlatief, maar wel met *de enige*: *Je bent de enige/*lelijkste man die ze hoeft te kussen*. Minimaliseerders zijn acceptabel met *de eerste, de laatste, de enige* maar niet met superlatieven: *de eerste die een woord zei was Frans; Dirk was de enige die het een zier kon schelen; Marie is wel de laatste die hem een rooie cent zou geven* met **Dirk was de oudste/jongste die het een moeder kon schelen*.

5.11. Voor(*dat*), *eer*, *alvorens*

Temporele bijzinnen met *voor, voordat, eer, vooraleer, alvorens* zijn geschikte omgevingen voor polaire uitdrukkingen mits ze voldoen aan de eis van nonveridicaliteit. Anscombe (1964) merkte een asymmetrie op tussen *before* en *after*: terwijl *p after q* impliceert dat *p* en *q* hebben plaatsgevonden, hoeft dat niet het geval te zijn bij *p before q*: *Jack died before he finished his dictionary* kan waar zijn zonder dat *q*: *he finished his dictionary* waar is. Landman (1991) heeft een formele analyse van dit temporele connectief gegeven, en Sánchez-Valencia, van der Wouden & Zwarts (1993a,b) werkten de implicaties voor polaire uitdrukkingen uit. Met 930 voorkomens vormt deze groep temporele connectieven een van de minder prominente triggers van polaire uitdrukkingen.

De asymmetrie tussen *voor* en *na* laat zich illustreren aan de hand van het volgende voorbeeld: *het begon te regenen voordat/*nadat ook maar iemand het door had*. Linebarger (1987) merkt echter op dat zinnen met *after* in het Engels acceptabel zijn als ze voorafgegaan worden door *long*: *He kept writing novels long after he had any reason to believe they would sell*. Ze schrijft dit toe aan negatieve implicaturen. Ik heb geen Nederlandse voorbeelden gevonden met *lang na*, maar wel 2 met *geleden*, waaronder: *Weet u wel, dat het al maanden geleden is, sinds ik iets gegeten heb, dat ook maar in de verste verte aan een beschaafd maal deed denken?* (Edgar Rice Burroughs, Tarzan Triomphator, 236). Ook hier lijkt de lengte van de tijd een rol te spelen.

5.12. Universele kwantoren

Met 1822 voorkomens vormen universele kwantoren een middelgrote categorie onder de triggers van polaire uitdrukkingen. Universele kwantoren licentiëren polaire uitdrukkingen in hun restrictie, maar niet in hun scope (Ladusaw 1979). Om een voorbeeld te geven, in de zin *Alle kinderen die ook maar iets op hun kerfstok hebben moeten in de zak van Sinterklaas staat ook maar iets* in de relatieve zin die hoort bij de restrictie van *alle*. Een zin als **Alle kinderen verlangen ook maar iets van Sinterklaas* heeft *ook maar iets* in de scope, en het resultaat is belabberd. Niet alle polaire uitdrukkingen voelen zich thuis in de restrictie van een universele kwantor. *Hoeven* is een voorbeeld. **Iedere voetballer die hoeft te scoren kent de buitenspel-*

regel is structureel analoog aan de zin over de kerfstok, maar niettemin ongrammaticaal. Deze observatie lijkt sterk op de eerdere observatie in § 5.3. over de onmogelijkheid van *hoeven* in relatieve zinnen. Wel is er een kleine, nauwomschreven groep uitzonderingen: *hoeven* in de restrictie van *alles*. *Alles wat je hoeft te weten staat in deze folder*. Meestal betreft het een predicaatnomen, of een subject. In andere gevallen is *hoeven* weer minder op zijn plek, ook bij *alles*: **Ik haat alles wat we hoeven te doen*. Er zijn weinig uitdrukkingen die juist bijzonder veel in de restrictie van een universele kwantor voorkomen, maar *weldenkend* is zo'n uitdrukking, met 55% voorkomens in die context.

Tot de universele kwantoren worden gerekend *alle, elke, iedere, verder iedereen, elkeen, een ieder, een iegelijk, alles, overal, al de*, maar ook vrije relatieve zinnen met een universele lezing, zoals in *Wie ook maar iets van logica weet, kent Modus Ponens*. Hier kunnen we de relatieve zin parafraseren als *iedereen die ook maar iets van logica weet*. Vrij relatieve zinnen kunnen ook een definiëte lezing hebben: *Wat jij suggereert klinkt plausibel*. Dit parafraseren we als *Datgene wat jij suggereert klinkt plausibel*. Bij een dergelijke lezing zijn polaire uitdrukkingen niet acceptabel. **Wat jij aan ook maar iemand hebt voorgesteld klonk plausibel*.

Een beetje delicaat is de status van definiëte nominale groepen. In het algemeen vormt hun restrictie geen omgeving voor polaire uitdrukkingen, maar er zijn uitzonderingen (Hoeksema 2008b, Gajewski 2016). Zinnen als *Degenen die elders ook maar het minste willen bereiken, zullen zonder enige romantiek hun situatie zo concreet mogelijk moeten schatten* (Cees Nooteboom, *Waar je gevallen bent, blijf je*, 183/184) hebben duidelijk de strekking van een universele bewering. Dat geldt ook voor *hij die/zij die* met algemene strekking: *Hy die een jota of titel van een Tractaat schendt [...] schendt en verbreekt het geheele Tractaat* (De Post van den Neder-Rhyn, no 7, 1781, 59-60). Ook generische indefiniëten kunnen via hun universele interpretatie sporadisch fungeren als trigger: *Een weldenkend Groninger burger stemt 'nee'* (Groninger Gezinsbode, 14-2-2001, 17).

5.13. Restrictieve bijwoorden

Een bijwoord als *alleen* wordt restrictief genoemd, omdat het alternatieven uitsluit. *Jan rookt alleen op Oudejaarsavond* bevestigt dat Jan rookt op Oudejaarsavond, en sluit uit dat hij op andere dagen rookt. Het restrictieve aspect maakt deze uitdrukkingen negatief, en verklaart waarom ze polaire uitdrukkingen mogelijk maken. Additieve bijwoorden als *ook* kunnen dat niet, getuige *Alleen/*ook Jan hoeft vanavond te werken*. In totaal 1723 voorkomens van polaire uitdrukkingen in de database hebben een restrictief bijwoord als trigger. Tot de belangrijkste horen *alleen, slechts, maar, enkel, pas* en combinaties als *alleen maar, alleen nog maar* (zie ook Hoeksema 1989). Ze zijn belangrijk voor *hoeven* en *behoeven* (van de genoemde 1723 voorkomens zijn er maar liefs 962 met deze twee werkwoorden), maar spelen slechts een hele kleine rol als triggers van *ook maar*. De uitdrukking *oog hebben voor* is vaak te vinden in het gezelschap van *slechts, alleen, enkel* etc., maar bij *in tijden, in jaren* e.d. ontbreken ze helemaal. Zinnen als **Ik heb {alleen haar/slechts drie vrouwen} in tijden gezien* komen me niet acceptabel voor. Er is een uitgebreide discussie geweest tussen Larry Horn en Jay Atlas (zie Atlas 1993, 1996, 2021 en Horn 1969, 1996, 2002, 2018) over de juiste analyse van *only*, waarbij ook polaire uitdrukkingen een rol spelen. In die discussie spelen echter onderlinge verschillen tussen negatief-polaire uitdrukkingen, en tussen de verschillende restrictieve bijwoorden

geen rol van betekenis, zodat de conclusie gerechtvaardigd is dat hier nog werk aan de winkel is. Zie verder ook Beaver & Clark (2008), Coppock & Beaver (2014).

5.14. Finale bijzinnen

Finale bijzinnen, alias doelzinnen, worden in de literatuur amper genoemd in connectie met negatief-polaire uitdrukkingen, maar ze horen wel degelijk tot de contexten van een aantal uitdrukkingen. Ik denk dat er twee typen polaire uitdrukkingen onderscheiden moeten worden. Ten eerste de zeer zwakke uitdrukkingen die in allerlei nonveridicale omgevingen optreden, ongeacht of die neerwaarts dalend zijn. Hieronder valt *enig* in vroegmodern Nederlands, vgl. *Om zyne werken met eenig merk, behalve zyn' naam, te teekenen, nam onze Dichter in zyn jeught eerst tot een zinspreuk, Liefde verwint alles* (Geeraerd Brandt, Het leven van Joost van den Vondel [1682]). Ten tweede zijn er uitdrukkingen die acceptabel zijn in zgn. anankastische conditionele zinnen en in finale bijzinnen wanneer die gelijkwaardig zijn aan een anakastische conditionele zin. We zijn dit type al even tegengekomen in § 4.2. Het betreft hier zinnen als *Om ook maar iets van deze zaak te begrijpen, dient u de verhoren te lezen*. Die laat zich parafseren als *Als u ook maar iets van deze zaak wilt begrijpen, dient u de verhoren te lezen*. Anankastische conditionele zinnen geven een noodzakelijke voorwaarde. Ze bevatten een modaal element, zoals *moeten, dienen te, nodig, noodzakelijk*, e.d. Zonder die modale uitdrukkingen zijn optredens van *ook maar* bijvoorbeeld niet acceptabel, vergelijk *Ik heb de verhoren gelezen om (?*ook maar) iets van deze zaak te begrijpen*. Met 427 voorkomens vormen de finale bijzinnen een onopvallende groep, goed voor een paar promille van alle zinnen in het databestand.

5.15. *Zodra*

Ook bijzinnen met *zodra* vormen een relatief kleine groep binnen het materiaal: 279 voorkomens. Vooral de focusadverbia *maar, ook maar, zelfs maar* springen eruit. Ze representeren 2/3 van het geheel. In het geval van *maar* moeten we wijzen op de overeenkomst met comparatieven van gelijkheid, waar *maar* ook royaal vertegenwoordigd is. Oorspronkelijk heeft *zodra* de structuur gehad van een vergelijkingszin: *zo dra als het regent > zodra het regent*.

5.16. *Zonder*

Het WNT omschrijft *zonder* als 'niet hebbend, missend, niet voorzien van' voor het gebruik als voorzetsel, en als 'ter inleiding van een bijzin waarin door het negatieve betekeniselement van de uitdrukking wordt aangegeven dat de genoemde handeling, gebeurtenis of de genoemde toestand niet plaats vindt resp. niet tot stand komt' ingeval van gebruik als voegwoord. In beide gevallen is het negatieve karakter van *zonder* evident en kan *zonder* optreden als trigger van polaire uitdrukkingen. Als voorzetsel: *zonder de minste inspanning, zonder enig hulpmiddel* en als voegwoord: *zonder zich in het minst in te spannen, zonder dat ook maar iemand zich verzette, zonder zich in het zweet te hoeven werken*. Met 5654 voorkomens een van de meer prominente triggers. In ouder Nederlands werd ook *buiten* af en toe gebruikt als negatief voorzetsel. *Buiten* en *zonder* zijn behalve triggers een enkele keer zelf onderdeel van een negatief polaire uitdrukking: *ergens buiten/zonder kunnen: ze konden niet buiten/zonder een glas wijn bij het avondmaal*.

5.17. Positieve zinnen

Zinnen zonder triggers noem ik hier positief, ook als er op een niet relevante plek een negatie staat. Voorkomens in de database van positieve zinnen kunnen diverse oorzaken hebben.

(1) Het kan zijn dat de zin weliswaar positief is, maar de ontkenning vormt van een eerdere negatieve zin. Sassen (1984) wijst erop dat *wel* kan worden opgevat als ontkenning van *niet*. In dat geval zou het in staat moeten zijn om een polaire uitdrukking mogelijk te maken. Sassen geeft een voorbeeld met polair *willen*: *Die pen wil niet schrijven*. De zin *Die pen wil schrijven* klinkt vreemd, zoals te verwachten bij een negatief-polaire uitdrukking, maar *Die pen wil wél schrijven* is een stuk beter. (2) Het kan zijn dat de zin weliswaar positief is, maar nonveridicaal, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van een modale uitdrukking. In dat geval zouden zeer zwakke polaire uitdrukkingen acceptabel moeten zijn. (3) De zin is een probleem voor de hypothese dat we te maken hebben met een negatief-polaire uitdrukking. Het is ofwel een onbegrepen uitzondering, ofwel een aanwijzing dat de uitdrukking bezig is te grammaticaliseren als negatief-polaire uitdrukking maar dat het proces nog niet voltooid is, ofwel het is een geval van variatie: de uitdrukking is niet voor iedereen negatief-polair. Af en toe zal ik een opmerking maken over de aard van de positieve voorkomens in de database, maar een uitputtende behandeling is in een woordenboek ondoenlijk.

6. Bereik

Een belangrijk begrip in de literatuur over negatie is *bereik*. Het bereik van een negatief woord als *niet* is dat deel van de deel waar de ontkenning betrekking op heeft. In zin (39) heeft de negatie alleen betrekking op de betrekkelijke bijzin *die zich niet scheert*, maar niet op de hoofdzin. In zin (40) heeft de negatie alleen betrekking op de hoofdzin.

- 39 De man die zich niet scheert is de dader
40 De man die zich scheert is niet de dader

Dit onderscheid is van belang voor het gebruik van negatief-polaire uitdrukkingen (zie bijv. Klima 1964, Ladusaw 1979, Zwarts 1981, Mahajan 1990, Hoekstra 1991, Uribe-Etxebarria 1995, de Swart 1998, Kayne 1998, Hoeksema 2000a, Saddy e.a. 2004). Zo kan *hoeven* in (41) alleen in de bijzin, en in (42) alleen in de hoofdzin staan:

- 41 a De man die zich niet hoeft te scheren is de dader.
b *De man die zich niet scheert hoeft de dader te zijn.
- 42 a De man die zich scheert hoeft niet de dader te zijn.
b *De man die zich hoeft te scheren is niet de dader.

Ook speelt de notie een rol bij zogeheten interventie-effecten (Linebarger 1980, 1987). Een van de voorbeelden van Linebarger is het volgende paar:

- 43 *John's paper didn't hold a candle to Mary's because he had any help.
44 John's paper didn't hold a candle to Mary's because he got drunk the night before.

In zin (43) heeft negatie bereik over de *because*-bijzin, die daardoor fungeert als interverniërend element ten opzichte van de negatief-polaire uitdrukking *hold a candle to*. In (44) daarentegen blijft de *because*-bijzin buiten het bereik van negatie. Dit verklaart het verschil in acceptabiliteit tussen deze twee zinnen. In het Nederlands liggen de zaken precies zo:

45 *Niet omdat hij zich ook maar enigszins had ingezet kon Jan zijn bijdrage tippen aan die van Marie.

46 Omdat hij een luilak is, kon Jan zijn bijdrage niet tippen aan die van Marie.

Formele theorieën van bereik gebruiken meestal de notie *c-commanderen* om vast te leggen wat in het bereik van welke uitdrukking staat (zie Hoekstra 1991). Dit vereist kennis van syntactische boomstructuren en is overigens niet onproblematisch (Hoekstra, De Hoop & Zwarts 1988, De Swart 1998, Kayne 1998, Hoeksema 2000a). Vooral werkwoorden en vooropgeplaatste woordgroepen vormen een probleem. Her en der zal in het woordenboek iets worden gezet over de mogelijkheid of onmogelijkheid om een uitdrukking voorop te plaatsen, maar er zal geen informatie worden gegeven over de mate waarin dit gebeurt, met uitzondering van de uitdrukking *sprake van*, waar woordvolgorde een belangrijke rol blijkt te spelen.

Het verschijnsel interventie is overigens een verschijnsel dat grotendeels buiten het bereik van dit woordenboek zal vallen. Het vergt nogal wat werk om vast te stellen welke uitdrukkingen gevoelig zijn voor welke vorm van interventie.

7. Collocaties

Met het kenschetsen van de logische eigenschappen van de diverse omgevingen waarin polaire uitdrukkingen zich ophouden zijn we er nog niet. Veel uitdrukkingen stellen aanvullende eisen aan hun omgeving, via zgn. collocatierelaties (cf. Van der Wouden 1997a). Een collocatie van X is een uitdrukking die vaak samen met X optreedt. Zo treedt *achterwege* vrijwel uitsluitend op met *blijven* en *laten*.

Bij de uitdrukking *in zijn stoutste dromen* valt op dat combinaties met werkwoorden als *denken*, *verwachten*, of *hopen*, cognitieve werkwoorden dus, negatief-polair zijn, terwijl zinnen als *dat overtrof zijn stoutste dromen* of *zijn stoutste dromen werden bewaarheid* geen ontkenning vergen. Ik heb ervoor gekozen om *in zijn stoutste dromen* op te vatten als de negatief-polaire uitdrukking, en de werkwoorden als collocaties. Een alternatief zou zijn om *in zijn stoutste dromen verwachten*, *in zijn stoutste dromen kunnen bevroeden*, *in zijn stoutste dromen verzinnen* en nog een dozijn of meer van dergelijke combinaties op te vatten als idiomatiche polaire uitdrukkingen. Dit zou een veel langer woordenboek vergen, met nogal wat overlap tussen de uitdrukkingen en hun beschrijving.

Zo zijn nogal wat werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen vooral dan negatief-polair van karakter als ze gebruikt worden in combinatie met modale hulpwerkwoorden. Welke hulpwerkwoorden dat zijn, verschilt ook nog eens van uitdrukking tot uitdrukking. In die gevallen waar de modale werkwoorden variabel zijn en gekozen kan worden uit een hele reeks opties, heeft het geen zin om de modale elementen te beschouwen als onderdeel van een complexe negatief-polaire uitdrukking. Als voorbeelden kunnen gelden de uitdrukkingen *uit het oog verliezen*, *ontveinzen*, en *achterblijven*, die in combinatie met *willen*, *moeten*, *mogen*, *kunnen*, (*adhortatief*) *laten* etc. negatief-polair gedrag vertonen. Vergelijk bijv.:

- 47 Hij verloor haar (niet) uit het oog.
 48 Laten we haar *(niet) uit het oog verliezen.
 49 We blijven (niet) achter bij de rest.
 50 We kunnen *(niet) achterblijven.

Soms treedt in plaats van een modaal werkwoord als *moeten* de imperatief op, of in oudere stadia van het Nederlands de aanvoegende wijs:

- 51 Men ontveinze zich *(niet) hoe moeilijk zoiets is.
 52 Verlies onze belangen *(niet) uit het oog!

De zinnen met een ster zijn overigens niet ongrammaticaal in de strikte zin van het woord, maar ongebruikelijk, niet-idiomatisch. Vaak is er ook een pragmatische verklaring voor te vinden: het aanraden van acties die inherent negatief zijn, ligt niet in de rede. Daarentegen is het vermijden van dergelijke acties wel aanbevelenswaardig. Vandaar dat combinaties van negatie, modale operator en inherent-negatief predicaat zich kunnen ontwikkelen tot vaste verbindingen. Overigens is het niet zo, dat alle negatieve predicaten zich in deze richting ontwikkelen. Het betreft een kleine deelverzameling. Vandaar ook dat opname in een woordenboek gewettigd is: op basis van negatieve betekenis alleen, kunnen we niet met zekerheid voorspellen of een uitdrukking conventioneel litotesgedrag zal gaan vertonen.

8. Herkomst van negatief-polaire uitdrukkingen

Het ontstaan van negatief-polaire uitdrukkingen is in het algemeen een kwestie van grammaticalisatie, zoals ik in Hoeksema (1994) heb betoogd: lexicale betekenis speelt een belangrijke rol bij het ontstaan van negatief-polaire uitdrukkingen, maar het is niet zo, dat als twee uitdrukkingen eenzelfde betekenis hebben, ook beide uitdrukkingen negatief-polaire gedrag zullen gaan vertonen. Om een simpel voorbeeld te geven: *moe worden* en *vermoeid raken* betekenen vrijwel, zo niet exact, hetzelfde. Maar alleen *moe worden* kent een negatief-polaire gebruik waarin het een infinitiefcomplement krijgt:

- 53 De lakeien werden nooit moe hun heer te vleien.

Zonder infinitiefcomplement is er echter geen sprake van een negatief-polaire uitdrukking. De volgende zin is dan ook op geen enkele manier eigenaardig:

- 54 De lakeien werden moe.

Vergelijkbare voorbeelden doen zich ook voor in het Engels. Vergelijk maar eens de zinnen in (55) en (56):

- 55 It would not hurt to spend some more time on the introduction.
 56 Foul language would hurt his chances of getting elected.

Met andere woorden: *would hurt+ infinitief* is een negatief-polaire uitdrukking, maar *would*

hurt+ nominaal lijdend voorwerp is dat niet. In dit lexicon probeer ik telkens zoveel mogelijk duidelijk te maken wanneer een uitdrukking negatief-polair gedrag vertoont, en wanneer niet.

Lang niet altijd is een langdurig proces van grammaticalisatie nodig om een negatief-polaire uitdrukking te kunnen toevoegen aan een taal. Vaak worden nieuwe uitdrukkingen gevormd naar analogie met bestaande. Dit is vooral opmerkelijk bij grote subcategorieën zoals minimaliseerders, die voortdurend nieuwe elementen toevoegen (Hoeksema 2002b). Bij uitdrukkingen met een taboeherkomst is dit buitengewoon gemakkelijk: als *fuck* populair wordt als krachtterm in de Nederlandse omgangstaal, duikt het woord ook snel op in contexten als *dat interesseert niemand een fuck* en lijkt daar oudere vormen als *bal* of *zak* te vervangen. In het Engels is een hele keten van substituties te vinden in versterkte vraagzinnen: *who the devil are you?* (gangbaar in de 19de eeuw) → *who the deuce are you?* → *who the hell are you* (midden 20ste eeuw) → *who the fuck are you* (eind 20ste eeuw) en in de negatief-polaire *give-an-X*-constructie: *I don't give a damn* → *I don't give a fuck* → *I don't give a flying fuck* etc. (Napoli & Hoeksema 2009).

9. Negatief-polaire constructies

Een van de problemen waar ik regelmatig tegen aan liep bij het maken van dit lexicon is het bestaan van negatief-polaire *constructies*. Hiervan zijn er diverse, onder meer de constructie die ik *pseudo-partitief* heb genoemd (Hoeksema 2003), en die wordt geïllustreerd door zinnen als

- 57 Jan bakt er weinig van.
- 58 Piet snapt er niks van.
- 59 Klaas trekt zich daar niet veel van aan.

In deze constructie wordt de plaats van het lijdend voorwerp (bij intransitieve werkwoorden en adjectieven het onderwerp) ingenomen door een maatuitdrukking zoals *weinig*, *niets*, *niet veel*, *geen klap*, gevolgd door *van* plus een nominale groep die correspondeert met wat anders het lijdend voorwerp (of het onderwerp) zou zijn geweest:

- 60 Ik snap algebra - Ik snap niks van algebra
- 61 Ik geloof dat verhaal - Ik geloof niet veel van dat verhaal
- 62 Dat verhaal is waar - Er is niet veel waar van dat verhaal

Er is ook een variant met het voorzetsel *aan* ipv *van* (de keuze van het voorzetsel is afhankelijk van het werkwoord of het adjectief)

- 63 Ik verander de route - Ik verander weinig aan de route
- 64 Dat verhaal is leuk - Er is niets leuk aan dat verhaal

Omdat de groep werkwoorden die optreedt in de pseudo-partitieve constructie vrij groot is, heeft het weinig zin om elk ervan op te voeren in dit lexicon als hoofdword van een negatief-polaire uitdrukking. Alleen werkwoorden die bijzonder vaak in die constructie optreden

zijn hier opgenomen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij *bakken*, althans in de overdrachtelijke betekenis die het heeft in (57).

Een andere negatief-polaire constructie heeft de vorm *er + comparatief + op*, meestal in combinatie met *worden of maken*:

65 We worden er niet jonger op.

66 Het acteren van Pacino wordt er met de jaren niet beter op.

67 Dat gejack maakt mijn bezoek er niet leuker op.

Tot de constructie horen ook enkele gevallen met werkwoorden in plaats van comparatieven: *We zijn er niet op vooruitgegaan*. Zie Hoeksema (1998a) voor een lijst van de meest frekwente combinaties. Ook hier geldt dat het opsommen van alle mogelijke combinaties, indien dat al mogelijk is, veel te ver zou voeren. Daarom is er voor gekozen om alleen een trefwoord voor de constructie (onder het hoofdwoord *comparatief*) aan te maken. Iets vergelijkbaars doet zich voor bij de constructie *comparatief + denkbaar*. Ook hier geldt dat een in principe onbeperkte hoeveelheid comparatieven, in combinatie met *denkbaar*, ingezet kan worden in een negatief-polaire constructie: *een grotere schande is niet denkbaar, een leukere vakantie is nauwelijks denkbaar, een meer in zichzelf verdiepte professor is haast niet denkbaar*.

Nogal lastig zijn uitdrukkingen als *dat ik weet* etc. in zinnen als *Niet dat ik weet; hij is geen wetsovertreder dat ik weet* etc. Ze zijn te vinden onder het trefwoord *dat ik weet*. Ik moet hierbij aantekenen dat noch het onderwerp van de bijzin, noch het werkwoord helemaal vastliggen (Hoeksema 2017), ook al is het eerste vaak *ik* en het tweede vaak *weet*. Ik wist gewoon geen betere benaming voor het trefwoord te vinden.

Onder de X is een constructie te vinden die ik de naam *X zou X zijn* heb gegeven. Op de plek van X kan van alles worden ingevuld, en in combinatie met negatie en een conditionele zin geeft het een kenmerkende eigenschap van X. *Maar Rotterdam zou Rotterdam niet zijn als het zich niet zou hebben herpakt, heropgebouwd, en sterker dan ooit zou zijn teruggekomen*. De conditionele zin volgt stelselmatig op de hoofdzin. Buiten de *X zou X zijn*-constructie is het geen vaste regel dat de bijzin volgt op de hoofdzin. Bij een andere constructie van conditionele aard doet zich juist het omgekeerde voor: *Als dat Pietje Puk niet is, dan is mijn naam geen Jack Hoeksema*. Alle voorkomens van dit type in mijn bestand hebben de conditionele bijzin voorop. Zie het lemma *mijn naam is X*.

De meest spectaculaire en uitgebreid beschreven constructie met een negatief-polair karakter is de balansschikking. Gelukkig is dit een gangbare term voor deze constructie, zodat de lezer die gewoon kan opzoeken onder de b.

Tot slot kan nog worden opgemerkt dat sommige uitdrukkingen deel uitmaken, of vaak deel uitmaken, van bijzondere constructies. Te denken valt hier aan elliptische nevenschikkingen zonder persoonsvorm in het tweede lid van de nevenschikking. Een voorbeeld daarvan is nevenschikking met *en wel*, zoals in *Het regent in Nederland, en wel onophoudelijk*. Hier levert het bijwoord *onophoudelijk* een bijdrage aan de zin *Het regent in Nederland*, zodat een herformulering van de zin als *Het regent onophoudelijk in Nederland* dezelfde inhoud heeft. Iets dergelijks doet zich voor bij enkele negatief-polaire uitdrukkingen, zoals *te verwarren met*, dat zelden deel uitmaakt van een volzin als *Hij is niet te verwarren met zijn broer*, en bijna altijd optreedt als een soort van toevoeging: *We zagen president George Bush, niet te verwarren*

met president George W. Bush, zijn zoon. Andere gevallen zijn zo'n beetje: *Joost is verliefd, en niet zo'n beetje (ook)*; zo zuinig: *We gaan hier spijt van krijgen en niet zo zuinig ook en voor lang: Joost is weer thuis, maar niet voor lang*. Vrijwel steeds hebben we te maken met een connectief (*en, maar* of een asyndetische verbinding, dus zonder voegwoord) plus een vorm van ontkenning, meestal *niet*.

10. Aanwijzingen voor de lezer

10.1. Alfabetische ordening

De uitdrukkingen in dit lexicon staan alfabetisch gerangschikt op hoofdwoord: het eerste belangrijke inhoudswoord van de uitdrukking. Dus *een a voor een b kunnen* is te vinden onder *a*, niet *een*, en *iets aankunnen* onder *aankunnen*, niet *iets*. Dit komt overeen met wat gebruikelijk is in idiomendoordenboeken. In een aantal gevallen is er ook een niet-genummerd trefwoord toegevoegd dat verwijst naar het officiële trefwoord. Een voorbeeld: *aan de hand*: zie *aan de hand*.

10.2. Triggers

Ik gebruik de term n-woord voor indefiniete pronomina met het prefix n-. Zo is *niets* afgeleid van *iets* met behulp van dit prefix. De term is gangbaar in de taalkunde, maar kan verwarring zaaien onder niet-taalkundigen omdat de term n-woord tegenwoordig vaak gebruikt wordt als 'het n-woord', een aanduiding voor een vroeger gangbare term voor zwarte mensen die tegenwoordig als kwetsend wordt gezien (Sanders 2023). Omdat de term n-woord al een lange geschiedenis heeft in de taalkunde zal ik hem blijven hanteren, ondanks de mogelijke verwarring.

Wat betreft de lijst met triggers die elk trefwoord bevat, moet worden opgemerkt dat sommige onderscheidingen achterwege blijven om redenen van ruimte en relevantie. Bij n-woorden wordt niet verder gekeken of het gaat om *niets, niks, niemand, nergens* of *nooit*, maar als dat zinnig lijkt wordt er een enkele maal een opmerking aan gewijd, bijvoorbeeld als het n-woord uitsluitend *nooit* is, of steeds een maatbepaling (*niets, niks, niemendal*). *Geen* wordt in dit woordenboek niet bij de n-woorden gerekend.

Combinaties van een universele kwantor met *niet*, zoals *niet alles, niet ieder, niet overal* worden gemakshalve onder *niet* geschaard, hoewel we hierboven gezien hebben dat dergelijke complexe triggers andere logische eigenschappen hebben dan *niet* en dat er uitdrukkingen zijn die wel door *niet*, maar niet door de negatie van een universele kwantor kunnen worden mogelijk gemaakt. Zwarts (1981: 39) illustreert dit onder meer aan de hand van de volgende zinnen (mijn nummering):

68 Niet iedereen zal zulke beproevingen hoeven te doorstaan.

69 *Niet iedereen zal daarover ook maar iets weten te zeggen.

Helemaal onproblematisch is dit onderscheid niet, getuige zinnen als de volgende, van de hand van de bekende taalkundige Jac. Van Ginneken:

70 volstrekt niet alles is zeker of ook maar waarschijnlijk (Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, jg. 28, 1908, 126)

Wel is er een opvallend verschil tussen *ook maar* en *hoeven*: bij *ook maar* heb ik slechts 2 gevallen aangetroffen van een ontkende universele kwantor als trigger, bij *hoeven* 161. Het verschil is zeker significant ($p < 0.0001$).

Bij enkele uitdrukkingen is besloten toch te rapporteren over het aantal ontkende universele kwantoren, namelijk wanneer dit uitzonderlijk hoog is, zoals bij *rozengeur en maneschijn* en bij *gegeven*: *Een gelukkig huwelijksleven is niet iedereen gegeven*.

10.3. Citaten

Citaten worden weergegeven zoals aangetroffen in de database, soms iets ingekort. Als een citaat gelicht is uit een langere zin zal het niet beginnen met een hoofdletter. In dat geval wordt het stilzwijgend aangepast, zodat citaten met een hoofdletter beginnen. Ik heb wel overwogen om dit aan te geven met vierkante haken (*[B]ij herhaling*), maar dit leverde een wat al te onrustige typografie op. Bij citaten uit boeken geef ik schrijver en titel, soms een jaar van oorspronkelijke publicatie, maar geen uitgever, plaats van uitgave of gebruikte druk. Paginanummers geef ik voor zover bekend; soms worden boeken geciteerd naar een e-reader versie of Google-books versie waarvoor geen nummering gegeven is. Citaten uit tv-series worden aangeduid als *House* 3,1, waarbij de getallen seizoen en aflevering, respectievelijk, aanduiden. Dat het gaat om ondertitels wordt niet vermeld, maar is vrijwel steeds evident als het gaat om niet-Nederlandse series of films.

Lexicon

1 **een a voor een b kennen:** een minimale mate van belezendheid of kennis bezitten. Het WNT geeft alleen voorbeelden uit de 17e eeuw of ouder van dit idioom, dat ook te vinden is in Stoett (1923a, dl. 1, blz. 1). Triggers (10 voorkomens): 6x *geen* (60%) en 4x *niet* (40%). *Ik ken niet een A voor een B, mijn ouwers lietent my noyt lieren* (De werken van Bredero, deel 2). Sewel (1766, aangehaald bij Stoett) geeft als betekenis van *geen a voor een b kennen*: ‘to be very ignorant.’ Een wat later voorbeeld: *Wel moeder! wat zeg je nu? ik, uwe domme Ka, die geene A voor eene B kende, toen zij uit uw huis ging, schrijf u zelve dezen brief* (M.J. de Neufville, De kleine pligten [1824]). De uitdrukking is bij mijn weten niet meer gangbaar in modern ABN. Wel geeft Ter Laan (1952) het nog voor het Groningse dialect. Een vergelijkbare uitdrukking heeft het Engels: *not know from A to B*, in de Random House Dictionary (Berg Flexner 1987) omschreven als ‘to know nothing, be ignorant.’ Een variant op deze uitdrukking is: *een A van/uit een B kunnen onderscheiden: Maar zoals ieder merkt, klinkt dit heel anders als het tweedehands-theoretiseerend, oppervlakkige en onjuiste betuttelen en vitten, en hakken en schelden van den in poëzie wezenlijk geen a van een b onderscheiden-kunnenden Jonckbloet* (Willem Kloos, Een daad van eenvoudige gerechtigheid, 37). *Ik kan niet eens een A uit een B onderscheiden* (André Demedts, Hooitijd, 30).

2 **aan:** in predicatieve constructies met *zijn* en *vinden* en in combinatie met een

maatbepaling als *veel/weinig/wat/geen bal* etc. is *aan* een veelgebruikte negatief-polaire uitdrukking. *Zo is er ook geen donder aan* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 74). Dit gebruik van *aan* moet tamelijk nieuw zijn: het WNT kent het nog niet, en in mijn materiaal heb ik geen vindplaatsen van voor de jaren '30 van de 20ste eeuw. Triggers (op 63 voorkomens): 37x *geen* (59%), 15x n-woord (24%), 5x *niet veel* (8%), 4x *weinig* (6%), 2x *minder* (3%). Voorbeelden: *Een Amerikaan bezocht Australië en vond er niet veel aan* (Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië 15-3-1937). *Zo is er ook geen donder aan* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 74). *Ook Jeroen Pauw moest zich door de experts laten uitleggen wat er nou zo spannend was geweest aan dat Kamerdebat, want hij vond er niks aan* (nrc.next 19-5-2017). Positieve voorkomens van *aan* lijken me mogelijk bij ontkenningen van negatieve asserties of presupposities: *Ik vind daar WEL iets aan*.

In de zin *Techno house is niks aan* is *Techno house* niet noodzakelijk het grammaticale onderwerp, zoals blijkt uit de voorkeur voor een enkelvoudige persoonsvorm in *Techno house en triphop is/?zijn niks aan*. In feite is *Techno house en triphop* een woordgroep in links-dislocatie: *Techno house en triphop, daar is niks aan*. Dat blijkt ook uit de (overigens niet absolute) voorkeur voor *Waar is niks aan?* boven *Wat is niks aan?* Niettemin komt men ook tegen *Ik vind techno house niks aan*, wat wijst op een heranalyse van *niks aan* tot predicataat.

Een andere aanwijzing voor heranalyse

geeft de mogelijkheid van het koppelwerkwoord *worden*: Naast *er was niet veel aan* hebben we, om onbekende redenen, niet: *er werd niet veel aan*. Echter, in *het feest wordt vast niks aan lijkt worden* wel acceptabel.

Voor een geheel ander gebruik van *aan* in een negatief-polaire constructie, zie ook onder **infinitief+aan**.

3 **aan zijn van**: pseudopartieue uitdrukking (zie Hoeksema 2003), te vinden in predicatieve constructies waarin het dezelfde betekenis heeft als *kloppen van*, *waar zijn van*. Triggers (20 voorkomens): 3x conditionele bijzin (15%), 3x *geen* (15%), 1x *niet* (5%), 10x n-woord (50%), 1x *zonder* (5%) en 2x een positief voorkomen (10%). *Ik heb gezegd dat ze gek waren, die 't vertelden, en dat er geen wasem van aan was* (Jeugdbrieven van Petrus Augustus de Genestet, brief d.d. 28-12-1848). *Allemaal praatjes, er is niets van aan* (Emile Zola, *De buik van Parijs* [1902], 235). *Indien er nu werkelijk iets van aan is, dat ook de "welluidendheid" haar invloed op de loop der taalontwikkeling doet gelden, zal "men", d.w.z. de taalgebruiker, daarop ook aantoonbaar moeten reageren* (G.G. Kloeke, *De Nieuwe Taalgids* 1953, 90). *Gisteren heb je nog een enorm leugenverhaal opgehangen dat ik zo'n geweldige minnaar was, terwijl er geen klap van aan was* (Erica Jong, *Het ritsloze nummer*, 170). Positief voorkomen: *Och ja, daar is wel iets van aan* (J.J. Cremer, Daniël Sils [1856], 143).

De uitdrukking is nooit bijzonder gangbaar geweest en lijkt op de terugtocht.

aan de hand: zie *aan de hand*.

4 iemand iets kunnen **aandoen**: als *aandoen* betekent een handeling verrichten die een negatief effect heeft op iemand (zoals in *Wat hebben ze je aangedaan?*) en niet gebruikt wordt als in *een jas aandoen*, *een haven aandoen*, *de televisie aandoen*, en het

hulpwerkwoord *kunnen* hier een deontische interpretatie heeft, ruwweg gelijkwaardig met *mogen*, dan wordt deze uitdrukking negatief-polair gebruikt. In de betekenis van *in staat zijn*, daarentegen, is het mogelijk om deze uitdrukking zonder enige vorm van negatie te gebruiken. Vergelijk: *Ontslag? Nee, dat kunnen we deze hardwerkende mensen toch niet aandoen?* [deontische lezing] en *Pas op! Deze gorilla zou je weleens iets kunnen aandoen als je niet uitkijkt!* [niet-deontisch]. In dit opzicht lijkt de uitdrukking op *kunnen maken* dat in deontisch gebruik negatief-polair is (*Foei, dat kunnen we toch niet maken?*) versus niet-deontisch *Ik kan een handstand maken*). Het valt verder op dat *kunnen aandoen* in de deontische lezing een definitief object krijgt (*dat kunnen we haar niet aandoen*) en bij de andere lezing een indefinitief object (zie het bovenstaande voorbeeld met de gorilla). Triggers (20 voorkomens): 15x *niet* (75%), 1x n-woord (5%), 2x *onmogelijk* (10%) en 2x vraag (10%). *Want je kunt het zo'n hond toch onmogelijk aandoen hem mee te nemen naar de grote, onvrije stad* (Algemeen Dagblad 14-4-1978). *De ouders moeten zich realiseren dat zij dat onze burgerij niet kunnen aandoen* (De Telegraaf 14-11-1986). *Dat kun je toch niemand aandoen* (Parool 20-10-1990).

5 **aangaan**: pas geven, behoorlijk zijn. In deze betekenis neemt het werkwoord steeds een zin als complement. Triggers (bij 61 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 59x *niet* (97%) en 1x een vraag (2%). *Eene gelijkstelling van Seneca's treurspelen met die der Grieken gaat niet aan* (J.A. Worp, *De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel*, 47). *En het gaat al evenmin aan om de uitspraken van de 80-ers zelf te negeren* (Annie Romein-Verschoor, *Vrouwenpiegel*, 27). *Het gaat niet aan om zoiets even bilateraal te regelen* (Nieuwsblad van het Noorden, 31-12-1997). *Het gaat niet aan filosofie te bedrijven over de*

hoofden van depressieve mensen (Trouw, 14-6-2003). *En nu worden we dan, nogal onverhoeds, voor de vraag gesteld of het wel aangaat dat vrouwen die de vruchtbare leeftijd reeds gepasseerd zijn nog moeder worden* (De Volkskrant 6-1-1994).

6 iemand iets **aangaan**: relevant zijn voor iemand die bij iets betrokken is. Triggers zijn (op een totaal van 203): 3x *evenmin/zomin* (1,5%), 51x *geen* (25%), 53x *niet* (26%), 74x *n-woord* (36%), 3x *restrictieve adverbialia* (1,5%), 15x *vraag* (7%), 1x *weinig* (0,5%), 1x *beperking van een universele kwantor* (0,5%) en 2x *positief* (1%). *Wat ging mij in allen gevalle dien man aan [...]?* Jacob Haafner, Lotgevallen op eene reize naar Ceylon [1806], 315). *Ons gaat die zaak eigenlijk in 't geheel niet aan* (Karl May, In de schuilhoeken van de Balkan, 286). *Gaat je geen laars aan*, zei Reep (Cissy van Marxveldt, Een zomerzothed, 149). *Ik heb schrijven altijd beschouwd als iets dat alleen mijzelf aangaat* (De Volkskrant, 2-4-1993). *Verder verklaarden de partijleiders dat het niemand iets aangaat* (Trouw, 16-7-2001). Positief voorkomen: *Die manier van vertellen geeft de lezer het gevoel dat het verhaalde hem iets aangaat* (J.C. van Aart, Belcampo, Kritisch lexicon van de moderne Nederlandse literatuur, 6).

Het Duits kent een vergelijkbare uitdrukking *angehen*: *Das geht dir nichts/kaum etwas/einen feuchten Dreck an*. Het werkwoord *aangaan* in de betekenis *betreffen* ('wat punt 11 aangaat, moeten wij ons oordeel opschorten') is niet negatief-polair, evenals diverse andere betekenissen (de strijd aangaan, de televisie gaat aan). Zie verder ook het vorige trefwoord. De maatbepaling *iets* is optioneel: *dat gaat ons allen aan / dat gaat niemand iets aan*. De variant zonder *iets* kan gemakkelijk zonder negatie, maar positieve voorkomens zijn zeldzaam in combinaties met *iets of wat*. De website DBNL geeft 21 voorkomens

van *gaat ons allen aan* en *o van gaat ons allen wat aan* en *o van gaat ons allen iets aan*.

aangesleept krijgen zie kunnen **aanslepen**.

7 kunnen **aanhoren**: kunnen verdragen om aan te horen. Cf. ook *kunnen aanzien*. Triggers (11 voorkomens): 1x *geen* (9%) en 10x *niet* (91%). *'Ik kan dat niet langer aanhoren,'* zei Haack luidop (Simon Vestdijk, De kellner en de levenden, 84). *Ik kan het niet langer aanhoren* (Lodewijk de Boer, De kaalkop luistert, 48). *Ik kan dat geharrewar niet langer aanhoren* (Andries Brandt/Jan Steeman, Roel Dijkstra - Venijn op Corsica, 30). *Het is waar wat hij zegt, maar ik kan het niet meer aanhoren* (De Volkskrant 2-1-1993). De uitdrukking komt vrijwel steeds voor in combinatie met negatie en een aspectueel bijwoord als *meer of langer*.

8 **aankomen met**: aan boord komen met, lastig vallen met. In combinatie met een modaal werkwoord (in volgorde van afnemende belangrijkheid: *hoeven, moeten, kunnen, aansporend laten* en *zullen*) of de bevallende wijs is dit een negatief-polair uitdrukking. Triggers (bij 46 voorkomens): 1x *moeilijk* (2%), 43x *niet* (93%), 1x *n-woord* (2%) en 1x *slecht* (2%). De combinaties met *moeilijk* en *slecht* betreffen steeds zinnen met het modale werkwoord *kunnen*, in overeenstemming met de bevindingen in Van der Wouden 1995a. *Huwelijk en gezin, wel daar moet je bij hem al helemaal niet mee aankomen!* (Edmond en Jules de Goncourt, Dagboek, 136). *Daar kun je in Nederland niet mee aankomen* (De Groene Amsterdammer, 4-7-2013). *Met idealisme hoef je niet aan te komen* (De Groene Amsterdammer, 23-3-2017). *Kom bij hem niet aan met vragen over persoonlijke prestaties of weetjes* (Memory Magazine, 20-4, 2011). *Daar kun je nu moeilijk meer mee aankomen* (VPRO-gids 10-4-2021, 19).

9 iets **aankunnen**: opgewassen zijn tegen iets. De uitdrukking is geen strikte negatief-polaire uitdrukking, maar wordt wel overwegend in negatieve contexten gebruikt. Triggers (723 voorkomens): 10x *amper* (1%), 20x comparatief (3%), 4x comparatief van gelijkheid (1%), 16x conditionele bijzin (2%), 6x *de enige* (1%), 1x *evenmin* (0,1%), 19x finale bijzin (3%), 4x *geen* (1%), 1x *minder* (0,1%), 1x *moeilijk* (0,1%), 20x *nauwelijks* (3%), 381x *niet* (53%), 5x n-woord (1%), 4x restrictief bijwoord (1%), 2x *te* (0,3%), 103x vraag (14%), 2x *weinig* (0,3%), 1x *zomin* (0,1%) en 123x een positief voorkomen (17%), waarvan de helft combinaties met de partikels *best* en *wel*. *Je kunt de waarheid gewoon niet aan* (Patricia Cornwall, Fataal weekend, 167). *Hij had kennelijk meer hooi op zijn vork genomen dan hij aankon* (Scott Turow, Het bewijs, 330). *Denk je echt dat ik twee tieners zonder toverstok niet aankan* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Orde van de Feniks, 576). *Denk je dat je een gevangenisstraf aankunt?* (Inspector Morse, 1, 3). *Weinigen kunnen dit aan, maar jij wel* (L.A. Confidential [1997], ondertiteling). *Instellingen in Groningen die betrokken zijn bij huiselijk geweld kunnen het werk amper nog aan* (Dagblad van het Noorden, 10-4-2007). *Hij begint te beseffen dat hij mensen aan zijn zijde moet krijgen om China aan te kunnen* (De Groene Amsterdammer, 27-9-2018). *Ik doe dat alleen met paarden die dat aankunnen* (NRC 26-8-2019). *Op die hoogtijdag zitten er in Nederland veel vrouwen tandenknarsend voor de tv, als ze het überhaupt al aankunnen om te kijken* (NRC 31-10-2020). Positief gebruik: *Jij kunt het aan en ik kan het aan* (Erle Stanley Gardner, Het geheim van de twee zusjes, 159). *En sommigen denken: de tweede golf kunnen we ook wel weer aan* (NRC 8-8-2020).

10 **aanslepen**: in combinatie met *kunnen* of als modale infinitief met *te*: ergens vol-

doende voorraad van kunnen krijgen, respectievelijk voldoende voorradig. Triggers (120 voorkomens): 2x *amper* (2%), 1x *geen* (1%), 8x *nauwelijks* (7%), 108x *niet* (90%) en 1x vraag (1%). Voorbeelden: *toch moet ik bekennen dat ik die avond voor Hemelvaartsdag de drankjes nauwelijks kon aanslepen* (De Tijd 19-5-1970). *Er waren lieden die spraken van 'verzuurd zog' of 'paardepies' tot heuse verslaafden, voor wie je de kratten niet kon aanslepen* (Het vrije volk 4-8-1984).

Duursma Auto's en Onderdelen uit Hoogezand kan de Fiatjes 500 niet aanslepen vanuit Italië (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1996). *Is het brood nog aan te slepen?* (Dag, 26-9-2008). *De Finimal is in Groningen amper aan te slepen* (Dagblad van het Noorden, 23-4-2011).

Variant: *aangesleept krijgen*. *Apothekers krijgen het niet aangesleept* (NRC, 20-10-2001). *De verkoop van de Euro 2012 tickets verloopt dan ook ongekend goed, en de vele aanbieders kunnen de tickets niet aangesleept krijgen* (test.gryla.eu).

11 **aanstaan**: bevallen, **zinnen**. In tegenstelling tot *zinnen* kan het onderwerp van *aanstaan* een levend wezen zijn. Voor het overige zijn deze werkwoorden goed te vergelijken. Als *aanstaan* positief voorkomt, is het veelal vergezeld van *wel* of van een bijwoord van graad, zoals *zeer* (zie Hoeksema 1998a). Triggers (op 335 voorkomens): 3x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (0,3%), 3x conditionele bijzin (1%), 5x *evenmin* (1%), 3x *geen* (1%), 2x *kwalijk* (1%), 4x *minder* (1%), 215x *niet* (64%), 14x n-woord (4%), 6x restrictief bijwoord (2%), 3x *slecht* (1%), 1x universele kwantor (0,3%), 10x vraag (3%), 6x *weinig* (2%), 1x *zonder* (0,3%) en 58 positieve voorkomens (17%). *Geen predicant en staet hen ane* (Anna Bijns, Refereinen [1528]). *Maer waeren veel menschen, die dit scriven ende dese presentacie seer qualick*

anstone (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, dl 1: 1572-1579, 151). *De saecken van het Noorden en staen mij gans niet aen; al dat wij nu kunnen doen is ons esquadre soo ras in zee te brengen als doenlijck* (Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, troisième série, tome III, 1700-1702 [brief Willem III aan Heinsius], 100). *Ik had my vast verbeeld, dat de zaak u wonder wel aanstond* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, 11-5-1733). *Wij zijn gistermiddag hier gearriveerd in Den Haag, om de winter-quartieren te betrekken, 'twelk mij maer half aenstaet* (Otto van Eck, *Dagboek 1791-1797*, 273). *Ik ben een drilboor als zijn gele handschoentjes me ooit hebben aangestaan* (Hildebrand, *Camera Obscura*). *Engeland stond deze manier van doen allerminst aan* (De Navor-scher, 1939, 15). *En het idee dat onze neuzen op elkaar zouden lijken stond me evenmin bijzonder aan* (Erica Jong, *Het ritsloze nummer*, 284). *Nessus, dit staat me niets aan* (Larry Niven, *Ringwereld*, 184). Positief voorkomen: *Trouwens, de van goede smaak getuigende, fraaie kaarten stonden hem zelf ook wel aan* (J. van Oudshoorn, *Tobias en de Dood*, 434).

12 om **aan te gluren**: recente variant van *om aan te zien*, het aanzien waard, vooral in gebruik in voetbalverslagen. Triggers (11 voorkomens): 1x *nauwelijks* (9%), 9x *niet* (82%) en 1x een positief voorkomen. *Maar de eerste helft was het duel nauwelijks om aan te gluren* (Algemeen Dagblad 17-2-2019). *Maar ik vind het niet om aan te gluren, gaf 'De Snor' aan* (www.vrouwenvoetbalnieuws.nl 21-6-2019). *Het spel van FC Groningen was in sommige thuiswedstrijden of in delen daarvan niet om aan te gluren* (Groninger Gezinsbode 15-1-2020). Positief gebruik: *Die Hard 1, 2 en 3 waren nog om aan te gluren, 4 en 5 zijn verschrikkelijk slecht* (www.moviescene.nl, 14-2-2013).

13 om **aan te horen**: het aanhoren waard. Triggers (31 voorkomens) 1x *nauwelijks* (3%) en 30x *niet* (97%). *'Neerlands stem van het Oostfront' was 'niet om aan te horen'* (Dick Verkijk, *Radio Hilversum 1940-45*, 454). *Het rumoer is niet om aan te horen* (HP/De Tijd, 14-11-1997). Vgl. ook *om aan te zien* en *kunnen aanhoren*.

aan te slepen: zie onder *aanslepen*.

aan te vangen: zie onder *aanvangen*.

14 om **aan te zien**: het aanzien waard. Deze uitdrukking gedraagt zich geheel analoog aan *om aan te horen*. Triggers (68 voorkomens): 2x *nauwelijks* (3%), 65x *niet* (96%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Haar zorgvuldig gekapte hoofd was niet meer om aan te zien* (De Telegraaf 24-6-1952). *Het spel van NEC was echter niet om aan te zien* (Nieuwsblad van het Noorden, 2-12-1996). *Dat had hij beter kunnen laten, want het resultaat is zelfs voor de meest fervente fans nauwelijks om aan te zien* (Trouw, 27-2-1997). *Wat Oranje zaterdagavond presteerde in de volgepakte Kuip, was werkelijk niet om aan te zien* (Sp!ts, 26-3-2007). Positief voorkomen: *Het was nog om aan te zien* (Ned-1, 26-7-1998).

15 zich iets **aantrekken van**: **malen om**, **zich bekommeren om**. Behoort tot de uitgebreide klasse van de uitdrukkingen van onverschilligheid alsook tot de klasse van uitdrukkingen met een maatbepaling. Triggers (272 voorkomens): 1x *alsof* (0,4%), 1x *conditionele bijzin* (0,4%), 1x *de eerste* (0,4%), 34x *geen* (13%), 1x *minder* (0,4%), 1x *nauwelijks* (0,4%), 9x *niet* (3%), 2x *niet veel* (1%), 143x *n*-woord (53%), 3x *negatief predicaat* (1%), 4x *te* (1%), 12x *vraag* (4%), 44x *weinig* (16%), 2x *zelden* (1%), 10x *zonder* (4%) en 4x een positief voorkomen (1%).

Voorbeelden: *zij trok er zich met een vorstelijke onverschilligheid bitter weinig van aan* (Louis Couperus, Eline Vere, 169). *Van 't paard trok Alfons zich heelemaal niets meer aan* (Cyriel Buysse, Het leven van Rozeke van Dalen, 178). *Mevrouw Klinkhamer trok zich daar niet veel van aan en de smid nog minder* (H. de Roos, De schippers van de Kameleon, 9). *Maar Iwan Petrowitsj verbleef buitenslands en trok zich blijkbaar nergens wat van aan* (I.S. Toergenjew, Het adelsnest, 161). *Vervolgens offerde hij verscheidene dieren, maar ging, toen hij geen gunstige voortekens kon krijgen, het senaatsgebouw binnen, zonder zich van dit godsdienstige bezwaar iets aan te trekken* (Gaius Suetonius, Levens der Romeinse keizers, 72). *Maar ik weiger er mij iets van aan te trekken* (André Demedts, De levenden en de doden, 17). *De vraag is of minister Oskar Lafontaine van financiën zich iets van de richtlijn van zijn directe chef zal aantrekken* (Trouw, 5-3-1999, 5). *De vent was te ver heen om zich iets van die klap aan te trekken* (Jens Lapidus, Bloedlink, 124). Positieve voorkomens lijken het beste te zijn met een emfatisch bevestigend bijwoord als *wel, wel degelijk*: *Automobilisten lijken zich dus wel degelijk iets aan te trekken van de verscherpte controles* (Groninger Gezinsbode, 3-7-1998). Het nauw verwante idioom **iets aantrekken** is niet negatief-polair, en heeft geen maatbepaling. Vgl. *De minister trok zich de kritiek aan met ??De minister trok zich iets van de kritiek aan.*

16 **aanvangen met: beginnen met.** Negatief-polair in combinatie met *kunnen* of als modale infinitief. Als men met iets niets kan aanvangen, dan is het zonder nut; kan men met iemand niets aanvangen dan is hij onhandelbaar. Triggers (21 voorkomens): 1x *evenmin* (5%), 1x *de enige* (5%), 1x *geen* (5%), 4x *niet veel* (19%), 9x *n-woord* (43%), 1x *vraag* (5%), 3x *weinig* (14%) en 1x een posi-

tief voorkomen (5%). *Er was met dien jongen niets aan te vangen* (De Huisvriend, 1882, 336). *De geestelijke kende het vrouwtje, en wist dat er met het bekrompen schepsel niet veel aan te vangen was* (Bataviaasch Nieuwsblad 6-6-1898). *Hij verklaart, dat de eigenaars der kolenmijnen niets van zijne bemiddeling wilden hooren, terwijl met de stakende mijnwerkers evenmin iets aan te vangen was* (Opregte Haarlemsche Courant 23-8-1898). *Met die domkoppen die er vanmiddag waren kon ik niets aanvangen* (Godfried Bomans, Sprookjes en Verhalen 1929-1935, in Werken II, 87). *De vraag is alleen wat je in de praktijk met die mogelijkheid kunt aanvangen* (De Volkskrant, 18-5-1993). *In ieder geval kan geen van de gebruikte tools iets met de VR-schijven aanvangen* (CHIP, maart 2004). Vgl. ook de Duitse tegenhanger: *Neulinge im Hobby oder auch der Rest der weltumspannenden Internet-Gemeinde wissen jedoch mit unseren Zeichen kaum was anzufangen* (www.tram-info.de/Abk.htm).

17 ergens **aan willen:** ergens mee willen beginnen, ergens mee instemmen. Vaak gaat het om instanties of functionarissen die iets niet willen doen of raadzaam vinden. Triggers (30 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 26x *niet* (87%), 2x *n-woord* (7%) en 1 positief voorkomen met *wel* (3%). *En toch: men wilde er niet aan* (E. d'Oliveira, De mannen van '80 aan het woord, 40). *Daar wilde eerst bijna niemand aan* (Trouw, 10-10-1996). *De bondscoach wil daar nog niet aan* (Trouw, 7-2-2005). *Maar Nederland wil er allerminst aan* (De Groene Amsterdammer 4-6-2020). Positief voorkomen: *De progressieve vleugel van dit kabinet wil daar wel aan al is het de vraag hoe een man als Vredeling erover denkt* (NRC, 13-4-1974).

18 kunnen **aanzien:** het zien van iets kunnen verdragen. Behoort tot de groep uitdrukkingen van onverdragelijkheid, evenals

kunnen uitstaan, kunnen hebben, kunnen zetten, kunnen luchten of zien, kunnen velen, kunnen verdragen, kunnen verteren etc. Zie verder ook **om aan te zien**. Vooral wanneer het 'zien' niet letterlijk genomen moet worden is deze uitdrukking geheel gelijkwaardig met en vervangbaar door de bovenstaande idiomen. Triggers (71 voorkomens): 1x *amper* (1%), 1x *geen* (1%), 68x *niet* (96%), 1x vraag (1%). *De goede Schuermans, die wel het beste hart der wereld had, kon dit niet langer aanzien* (Hendrik Conscience, In 't wonderjaar [1837], 39). *Ik kon het niet langer aanzien en toen heb ik haar gewurgd* (Jos Panhuijsen, *Leven alleen is niet genoeg* [1954], 157). *Dacht je dat ik dit nog langer kan aanzien?* (Jean Bruce, *Schaduwen over de Bosporus*, 85). *Ik kon het niet meer aanzien* (Tom Lanoye, *Spek en Bonen*, 9). *Gabriel kon amper aanzien hoe de mooie vrouw werd verminkt*. (Tess Gerritsen, *Verdwijnt*, 218). Zoals de bovenstaande voorbeelden al laten zien is negatie meestal verbonden met een aspectuele operator als *meer/langer*.

19 een **aap**: ook maar iets. Een uiterst zeldzame uitdrukking van minimale mate of hoeveelheid. Triggers (5 voorkomens): 5x *geen* (100%). *Hij weet er geen aap van* (P.J. Harrebomée, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal* [1858], 41). *Hij begrijpt er duidelijk geen aap van* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, *Briefwisseling 1930-1940*, deel II, 301). *Wij bakten er opnieuw geen aap van en verloren ons "finaleduel"* (home.tiscali.nl). *"nielz" jij snapt er echt geen aap van* (www.clubcharts.nl).

20 kunnen **aarden**: zich thuis gaan voelen (meestal: in een andere omgeving dan die waar men is opgegroeid). Triggers (op 63 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 6x *moeilijk* (10%), 1x *nauwelijks* (2%), 39x *niet* (62%), 9x n-woord (14%), 1x negatief predicaat

(2%), 4x vraag (6%) en 2 positieve voorkomens (3%). *Maar de vrouw kan in het kleine land met betrekkelijk provinciale verhoudingen niet aarden* (Jacques Gans, *Liefde en goudvisschen*, 130). *Men kan zich maar moeilijk voorstellen dat de priester Gezelle in dit toch wereldse huis had kunnen aarden* (Michel van der Plas, *Mijnheer Gezelle*, 436). *Het was ook de vraag of de meisjes ooit nog bij een ander zouden kunnen aarden!* (Rascha Peper, *De waterdame*, 48/49). *Zelf kon Van Riebeeck evenmin goed aarden in zijn nieuwe omgeving* (Wim Wennekes, *Gouden handel*, 266). *Ze kunnen nergens anders meer aarden* (De Volkskrant, 17-4-2000). Positief voorkomen: *Het doet mij genoegen dat jij aarden kunt in Karlsruhe* (F. Domela Nieuwenhuis, brief d.d. 19-11-1869, Bert Altena, red., 'En al beschouwen alle broeders mij als den verloren broeder', 95).

21 **aasje: zier, greintje**. Deze uitdrukking wordt vooral gebruikt als bepaling bij een (bijvoeglijk of zelfstandig) naamwoord. Wat mij betreft verouderd, al meldt een informant dat het in zijn familie nog in omloop is. Triggers (33 voorkomens): 3x *conditionele bijzin* (9%), 22x *geen* (67%), 1x *niet* (3%), 2x n-woord (6%), 1x vraag (3%) en 4x *zonder* (12%). *Daar op spot hy wat met mijn seggen, dat ik van de drie-eenheid niet een aasje meer geloove* (Taco Hajo van den Honert, *Willem Deurhofs hardnekkigheid en verlegenheid* [1707]). *Zou het, bij de grootste verwarring, een aasje heils meer aanbrengen?* (Rhijnvis Feith, *verhandeling* [1809], in: J.P. de Keijser, red., *Nederland's letterkunde in de negentiende eeuw*, dl 1, Proza, 43). *En als de anarchiste nog 'n aasje praktisch verstand hebbe...dan zulle ze ons niet tegewerke...* (Is. Querido, *Levensgang*, dl 2, 105). *Hij was een bejaard ventje zonder een aasje kwaad* (F. Bordewijk, *Bij gaslicht*, 58). *Overal kronkelde dikke witte rook omhoog van brandend aardap-*

pelloof, loodrecht, want er was geen aasje wind (Hans Warren, *Geheim dagboek, eerste deel, 1942-1944*, 118). *We hadde geen asie kans om een spaantje hout machtig te worde* (W. van Iependaal, *Polletje Piekhaar*, 11).

22 **ach of wach zeggen:** ook maar iets zeggen, kikken. Het WNT geeft van deze niet meer gangbare uitdrukking o.m. de volgende voorkomens: *Je staat daar weer als de stiene Roeland; spreekt ag noch wag* (Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van den Heer Willem Leevend*, dl 8, 35). *Zy [...] verbeet zich, zonder hagh oft wagh te zeggen* (P.C. Hooft, *Nederlandsche Historien*, 338).

23 **acht slaan op: notitie nemen van.** Deze uitdrukking heeft ook varianten met *geven* (*Geef acht!*) en *nemen*, die ik hier verder zal laten rusten. Triggers (41 voorkomens): 15x *geen* (37%), 2x *niet* (5%), 1x *niet veel* (2%), 5x *n*-woord (12%), 1x restrictief bijwoord (2%), 9x *weinig* (22%), 4x *zonder* (10%) en 4x een positief voorkomen (10%). *Die noit op haer geboôn noch lockaes acht wou slaen* (Joost van den Vondel, *Joseph in Egypten* [1640]). *En toen opeens van juichen en roepen de herberg daverde stond hij rechtop, hij had op de zin der woorden geen acht geslagen en voelde zich nochtans ontroerd* (Arthur van Schendel, *Een zwerver verdwaald*, 105). *Dat duizenden betogers het eindpunt niet eens bereikten, was iets waar alleen een kniesoor acht op sloeg* (De Telegraaf 31-10-1983). *Hij sloeg niet de minste acht op Wormstaart* (J.K. Rowling, *Harry Potter en de Vuurbeker*, 481). *Zonder dat wij er veel acht op hebben geslagen, is Nederland gaan behoren tot de lelijkste landen van Europa* (De Volkskrant 3-4-2018). *Tot dan toe was er weinig acht op geslagen dat Groningers regelmatig uit hun huizen trilden* (De Volkskrant 14-1-2022). Positief voorkomen: *Het is van zeer veel aanbelang, daar op by 't zaaijen van 't Vlas wel acht te slaan*

(Lambertus Aartsen, *Verhandeling over de vlasteelt* [1787], 141).

ergens iets **achter zoeken:** zie *ergens iets achter zoeken*.

24 **achterblijven:** In combinaties met modale hulpwerkwoorden zoals *kunnen*, *wil-len* en *mogen* is dit werkwoord negatief-polair. Het maakt deel uit van een grotere groep negatief-polaire uitdrukkingen die een vergelijking maken, zoals *kunnen tippen aan*, *zijns gelijke kennen*, *het halen bij*. Op een totaal van 85 voorkomens bleken 59 (=69%) combinaties met *kunnen*, 20 met *willen* (23%), 2 met *mogen* (2%), 2 met *moeten* (2%), en 2 met *laten* (2%). Als triggers fungeerden 6x *moeilijk* (7%), 77x *niet* (= 91%), 1x *n*-woord (1%) en 1x een vraag (1%). De voorkomens met *moeilijk* zijn steeds in gezelschap van het hulpwerkwoord *kunnen*. Andere mogelijkheden zijn er niet, vergelijk *We kunnen/*mogen/*willen moeilijk achterblijven*. Dit is een bekende eigenschap van *moeilijk* (cf. Van der Wouden 1995a). *Ook de kleinsten moeten niet achterblijven* (De Tijd 5-12-1953). *Albanië kon niet achterblijven* (Wim Klooster, *Geschiedenis van Albanië*, 50). *Als de andere leden van het Comité M&M's probeerden, kon zij dan achterblijven?* (Arnon Grunberg, *De joodse messias*, 240). *Bij de KRO konden ze moeilijk achterblijven* (NRC, 12-5-1997). *Niemand wilde achterblijven bij de rest* (De Groene Amsterdammer 16-6-2011). Zonder modaal hulpwerkwoord is *achterblijven* niet negatief-polair: *De economische groei bleef achter bij de verwachtingen*.

25 **achterhalen:** met *kunnen* of als modale infinitief vormt dit werkwoord een negatief-polaire uitdrukking. *Achterhalen* is meestal een cognitief werkwoord in dit gebruik, met als betekenis 'uitvogelen' of 'terugvinden'.

Triggers (29 voorkomens): 1x finale bijzin (3%), 1x *geen* (3%), 2x *moeilijk* (7%), 17x *niet* (59%), 2x n-woord (7%), 1x *onmogelijk* (3%), 1x vraag (3%), 1x *zonder* (3%) en 3x een positief voorkomen (10%). *Tot nog toe heeft men ook hier het lek niet kunnen achterhalen* (Gazet van Limburg, 29-3-1955). *Daarna kun je met de beste wil van de wereld de draad van je gedachten niet meer achterhalen* (Tip Marugg, Weekendpelgrimage, 80). *Om te kunnen achterhalen wie in uniform aan de vredesdemonstratie hebben deelgenomen, maken de commandanten gebruik van televisiebeelden en krantenfoto's* (Limburgs Dagblad, 24-11-1981). *Of er echt sprake is van een toename valt moeilijk te achterhalen* (Hypothese, december 2003). *Ik heb als een gek naar die zaak zitten graven, maar er nooit het fijne van kunnen achterhalen* (Tami Hoag, Nacht en ontij, 320). *We kunnen dus onmogelijk achterhalen hoe het Nederlands, of welke taal dan ook, er twee miljoen jaar geleden uitzag* (Sterre Leufkens, Taal, 43). *Hoe kan ik achterhalen waar de kosten voor verbruik mobiele data vandaan komen?* (KPN Community 23-2-2024). Positief voorkomen: *Zo kunnen bedrijven achterhalen waar je bent* (VPNgids.nl 29-2-2024).

26 op z'n **achterhoofd gevallen**: gek, dom. Negatief-polair predicaat dat evenals andere negatief-polaire predicaten vooral *niet* als trigger kent. Bij vragen is een negatieve implicatuur vereist. Triggers (bij 73 voorkomens): 69x *niet* (95%), 1x negatief predicaat (1%), 1x vraag (1%) en 2x positief (3%). Graadbepalingen die de negatie afzwakken zijn niet goed mogelijk: *??Ze was niet bijster op haar achterhoofd gevallen.*?**Karel is niet zo op zijn achterhoofd gevallen.* Evenmin is het mogelijk om de zwakke ontkenning *nauwelijks/amper* te gebruiken: **Hij was nauwelijks op zijn achterhoofd gevallen.* Wel goed is: *Karel is niet bepaald op zijn achterhoofd geval-*

len. Ook kan de negatie worden gemodificeerd: *Hij is lang/in het geheel/absoluut niet op zijn achterhoofd gevallen.* Voorbeelden: *De jongens van Scotland Yard zijn niet op hun achterhoofd gevallen* (Desmond Bagley, *Duel onder water*, 40). *Je vader is niet op z'n achterhoofd gevallen* (Louis-Ferdinand Céline, *Dood op krediet*, 193). *Denk je dat ik op mijn achterhoofd ben gevallen?* (Maggie Furey, *Het oog van de eeuwigheid*, 232). Positief voorkomen: *Je moest wel op je achterhoofd gevallen zijn om niet door te hebben waar het om ging* (Marja Brouwers, *De lichtjager*, 66).

Een uitdrukking met vergelijkbare distributionele eigenschappen is **op z'n mondje gevallen**. Een variant: *op zijn kop gevallen*. *Keeske is niet op zijn kop gevallen, anders had hij het nooit zover gebracht...* (Mr. A. Roothaert, *Doctor Vlimmen*, 248).

27 **het achterste van zijn tong laten zien**: zijn ware opinie of bedoelingen laten zien, zich in de kaart laten kijken. Triggers (105 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 3x *geen* (3%), 62x *niet* (59%), 15x n-woord (14%), 2x negatief predicaat (2%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 3x vraag (3%), 3x *weinig* (3%), 4x *zelden* (4%), 3x *zonder* (3%) en 7x een positief voorkomen (7%). *Al zeg ik het zelf, ik was erg bijdehand voor mijn leeftijd, liet weten, wat ik los wou laten, doch liet niet het achterste van mijn tong zien* (H. van Aalst, *Onder martieners en bietsers* [1946], 16). *Zijn komische, wat melancholieke liedjes laten zelden het achterste van zijn tong zien* (SUM, November 1997). *Maar ook toen men nog hoopte of vreesde dat Duitsland de overwinning behalen zou, lieten maar weinigen het achterste van hun tong zien* (Jo Daan, *Geschiedenis van de dialectgeografie in het Nederlandse taalgebied*, 65). *Kok weigerde het achterste van zijn tong te laten zien* (Splts, 26-4-2002). *Zou hij het achterste van zijn tong laten zien, zou voetbal-*

minnend Nederland zijn vingers erbij aflikken (Dagblad van het Noorden, 26-3-2005). *We zijn vaak te verlegen, zegt hij, om echt het achterste van onze tong te laten zien* (Dagblad van het Noorden, 10-11-2012). Positief voorkomen: *De PvdA heeft het achterste van zijn tong laten zien, wetend dat het slikken of stikken was* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 76).

Een sporadisch voorkomende variant: *het achterste van zijn tong geven: Of hij in zijn dagboeken en brieven helemaal het achterste van zijn tong gaf valt trouwens moeilijk te zeggen* (Trouw, 23-1-1999).

achteruitdeinzen voor: variant van **terugdeinzen voor**.

28 zijn **adem inhouden**: een vooralsnog vrij zeldzaam, uit het English vertaald idioom. In het English wordt *I am not holding my breath* gebruikt om duidelijk te maken dat iets nog lang kan duren, en niet meteen verwacht kan worden. In het Engels vinden we voorbeelden vanaf de jaren 1930 (via COHA, het Corpus of Historical American English). In het Hansard Corpus met verslagen van het Britse Hoger- en Lagerhuis treffen we bijvoorbeeld aan: *But, my Lords, I am not holding my breath: Experience suggests that such hopes are likely to be vain* (House of Lords, 28-11-2002). Zonder negatie wordt de uitdrukking vooral letterlijk gebruikt (“*try holding your breath for as long as you can*”), of iets meer figuurlijk om aan te geven dat er sprake is van een gespannen verwachting: *You could've heard a pin drop. I mean, literally, people were holding their breath as the testimony came out* (Corpus of Contemporary American English). Nederlandse voorbeelden met negatie: *Maar ik hou mijn adem voorlopig maar niet in* (Sp!ts, 28-1-2002, 9). *En er zijn zelfs geruchten over een Audi A3 All-road, maar hou je adem maar niet in* (Autoblog

1-6-2009). *Ik wacht met smart op de DVD-release, maar houd mijn adem niet in* (www.moviemeter.nl/film/1797, 27-4-2011). Ook het positieve gebruik in de overdrachtelijke betekenis van gespannen anticipatie kent het Nederlands: *De wereld houdt zijn adem in. Wat gaat Donald Trump zeggen?*

29 er (van) **af kunnen**: gemist kunnen worden. Wordt gezegd van kleine vriendelijkheden die niet mogen ontbreken in een gemoedelijke omgang. Opvallend is het grote aantal verkleinvormen (*lachje, bedankje, grapje* etc.). Triggers (24 voorkomens): 2x *amper* (8%), 15x *geen* (63%), 2x *nauwelijks* (8%), 3x *niet* (13%), 1x restrictief bijwoord (4%) en 1x een positief voorkomen. *Kan er zelfs geen kusje meer af voor dat kind?* (Jeroen Brouwers, *De zondvloed*, in: *De Indiëromans*, 222). *Tijdens de eerste benefiet in Barcelona tussen het huidige team en een selectie van oud-spelers kon er bij Van Gaal geen hand voor Cruyff af* (Trouw, 19-3-1999). *Bij het passeren van de finish kan er slechts een flets glimlachje af* (Trouw, 29-3-1999). *Zaterdag kon er nauwelijks een lachje vanaf* (Sp!ts, 3-2-2003). *Bij Charlène, toch al geen lachebekje, kon er nu letterlijk geen lachje meer vanaf* (De Telegraaf 6-6-2019). *Hij wijst erop dat er tegenwoordig nazorg is, terwijl er destijds amper een gesprekje afkon* (Dagblad van het Noorden, 16-9-2019). Positief voorkomen: *Er kan zelfs een bedankje af in de richting van de uitgever* (Jaarboek Letterkundig Museum 8 [1999], 12).

30 **af te dingen**: als er niets valt af te dingen op iets, dan staat het buiten kijf, als een paal boven water. Modale infinitief, meestal met *vallen* als koppelwerkwoord, minder vaak met *zijn*. Deze uitdrukking wordt op twee nauwverwante manieren gebruikt:

1. als een gewone negatief-polaire uitdrukking, in ontkenkende of vragende zinnen;
2. zonder ontkenning, met een graadaandui-

dend, dan wel een tegenspraak aanduidend element als *wel*. Triggers (74 voorkomens): 1x *het enige*, 1x *niet* (1%), 1x *niet veel* (1%), 32x *n-woord* (44%), 2x *vraag* (3%), 13x *weinig* (18%) en 24x een positief voorkomen (33%). Van die 24 positieve voorkomens zijn er 11 met een bepaling van hoge graad (*veel, heel wat*), 9 met *wel* en 2 met *best*. Slechts 2 vallen buiten de categorieën graadaanduidend of tegensprekend. Voor een bespreking van dit type verdeling zie Hoeksema (1998a). *Is er veel op Hages gevolgtrekkingen af te dingen?* (Nederlandse Historiën 1991, 35). *Op de 1-0 zege van Heracles viel niets af te dingen* (Trouw, 28-11-1996). *Daar valt weinig op af te dingen* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-1-1997). *Dat die spanning in de roman niet echt voelbaar wordt is het enige wat er op het knap geconstrueerde verhaal valt af te dingen* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-5-1997). Positieve voorkomens: *Op die opvatting valt echter veel af te dingen* (C. Gerretson, Geschiedenis der 'Koninklijke', 2° dl, 31). *Verdiend, maar de Spartacoach vindt er wel iets op af te dingen* (Nederland 2, 30-11-1997).

af te remmen: zie **te stoppen**.

³¹ iets **afdoen aan**: minder belangrijk, waar, relevant maken. Triggers (op 92 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 2x *nauwelijks* (2%), 3x *niet* (3%), 67x *n-woord* (73%), 2x *vraag* (2%), 10x *weinig* (11%), 4x *zonder* (4%) en 3x een positief voorkomen (3%). *Dat ik persoonlijk haar werk liever lees dan menig echt sprookje, doet aan deze constatering niets af* (Simon Vestdijk, Muijerij tegen het etmaal, dl. 1: Proza, 127). *Alsof er aan de authenticiteit van gevoelens iets werd afgedaan door over ze na te denken* (Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 115). *Kunnen zij iets afdoen aan Gods waarheid en verhevenheid?* (Stendhal, Het rood en het zwart, 499). *Deze kanttekeningen doen echter weinig af aan de pracht van dit*

overzichtswerk (Trouw, 26 april 1996). *Hoe wel de faculteit die met vertrouwen tegemoet ziet, is duidelijk dat een nieuwe visitatiecommissie wellicht iets afdoet aan de redelijkerwijs niet te evenaren uitmuntende beoordeling van 1995* (Broerstraat 5, December 1999, 19). *Ik zie het als mijn taak om te ontdekken hoe we robots kunnen gebruiken zonder dat het te veel afdoet aan de zorgervaring van patiënten* (Broerstraat 5, april 2020, 9).

Variant: *toe of afdoen aan*. *Daar kan geen landgoed in Penza of welk ander oord ook iets aan toe of afdoen* (L.N. Tolstoj, Dagboek van een krankzinnige, 12). *Er is een trilharen-beveeglijkheid van aantrekken en afstoten, waar zij met hun wil niet veel toe of af kunnen doen* (Jeanne van Schaik-Willing, Na afloop, 157).

³² **aflaten**: ophouden, eindigen. Lito-tes-constructie. Vergelijkbare uitdrukkingen zijn **moe worden** (+ infinitief), Duits *sich ermüden* (Falkenberg 2001) en Frans *démordre de* (Muller 1991). Triggers (17 voorkomens): 14x *niet* (82%), 2x *n-woord* (12%) en 1x *zonder* (6%). *Den belegerden ontbrak het nooit aen hulp ter Zee, en de belegeraers lieten nooit af, van hunne werken naer den Landtkant voort te zetten* (Maendelyke uittreksels, of de Boekzael der geleerde werrelt, vol. 11, 1725, 558). *Het is een verschijnsel dat, hoezeer ook bekend, niet afluat van mij telkens weer te verbazen* (J.C. Bloem, Verzamelde Beschouwingen, 104). *Tot zeven keer de jaren waarin hij ons heeft gekweld voorbij zijn gegaan, zullen wij niet aflaten hem te bewaken* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl. 2: De twee torens, 760). *Maar ondertussen liet hij niet af zijn invloed in het Zuiden te laten gelden* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, 521). Zonder infinitief-complement heeft dit werkwoord een andere betekenis en is het niet negatief-polair: *Laat af van mij, tijgerin!* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, De Graaf van Devonshire [1838]).

33 **aflatend**: eindigend. Zie ook **aflaten**. Wordt attributief gebruikt en vereist een trigger binnen de attributieve woordgroep. Triggers van buiten de attributieve bepaling zijn niet toegestaan: **Nooit kon men hem van een aflatende inzet betichten. *Er was geen aflatende stroom publicaties. *Ik geloof niet dat er een aflatende stroom vrachtwagens uit de fabriekspoort kwam.* In dit opzicht wijkt **aflatend** sterk af van andere attributieve adjectieven, zoals **noemenswaardig**: *Er was geen sprake van een noemenswaardig verzet. Ik geloof niet dat zijn inzet op noemenswaardige tegenstand zal stuiten.*

Triggers (53 voorkomens): 29x *niet* (55%) en 24x *n*-woord (45%). *Voor hun bereidheid mij bij herhaling als huisgenoot op te nemen en met nimmer aflatend geduld de schier eindeloze reeksen vragen te beantwoorden, ben ik hun veel dank verschuldigd* (Albert Sassen, *Het Drents van Ruinen*, 7). *Ik was geheel op van de zenuwen door de niet aflatende inlichtingenstroom* (J.M.A. Biesheuvel, *De wereld moet beter worden*, 112). *In Maerlants geval wijst evenwel alles erop dat voor hem de realiteit des duivels buiten kijf stond, en de wereld het toneel was van diens nooit aflatende manifestatiedrang* (Frits van Oostrom, *Maerlants wereld*, 350). *Ondanks de niet aflatende dreiging van Covid-19 gloort er een beetje hoop* (NRC 31-8-2020).

34 **afnemen, afpakken**: In generische zinnen (meestal met een praesens futurum als tijd) hebben deze werkwoorden een negatief-polair gebruik. Het onderwerp van de zin is steeds een vaag gehouden algemene instantie die niet in staat is om iemands prestatie of ervaring uit te wissen of ongedaan te maken. Triggers (op 14 voorkomens): 4x *niet* (29%) 10x *n*-woord (71%). *Dat neemt niemand ons ooit weer af* (Story, 6-11-2006). *Dit pakt niemand me meer af* (NRC, 12-1-2007). *Deze klassieker is tenminste gereden en*

dat pakt niemand ons meer af (Sp'ts, 12-1-2010). Redelijk vergelijkbaar is het gebruik van *nadoen* in zinnen als *Dat doet niemand je na*. Zie ook Hoeksema (2021) voor een bespreking van *wijsmaken* dat eveneens generische onderwerpen heeft en een praesens futurum: *Dat maken ze mij niet wijs.*

35 **afschrabel van een nagel**: het WNT geeft, s.v. *afschrabel*, de volgende 'gemeenzame' uitdrukking: *Het is geen afschrabel van een nagel waard*, niets hoegenaamd. Het WNT geeft geen vindplaatsen en zelf ben ik de uitdrukking nog niet tegengekomen. Wel past hij goed binnen de groep van uitdrukkingen van minimale hoeveelheid met een geringschattend karakter (**knip voor de neus, sikkepit, lor** etc.).

36 **afstand kunnen doen** van iets: litotes-uitdrukking, want in combinatie met negatie drukt het iets positiefs uit: aan iets gehecht zijn. Triggers (17 voorkomens): 11x *geen* (65%), 3x *moeilijk* (18%), 2x *niet* (12%) en 1x een positief voorkomen (6%). *De ook in Holland bekende filmkomiek Buster Keaton kan zelfs als duiker geen afstand doen van zijn hoedje* (Eindhovens Dagblad 22-11-1924). *De eigenaar kan er niet gemakkelijk afstand van doen* (De Volkskrant 2-5-1989). *Van sommige onderwerpen kan ik nu moeilijk afstand doen* (NRC, 18-10-2004). Positief voorkomen: *Eenmaal klaar kan hij er wel gemakkelijk afstand van doen* (Leeuwarder Courant 13-8-1988).

37 **af zijn van**: verlost zijn van. Meestal in de vorm van een als futurum gebruikte tegenwoordige of onvoltooid verleden tijd en in combinatie met *nog niet*. Triggers (9 voorkomens): 9x (*nog*) *niet* (100%). *Maar als het aan Dora ligt zijn ze nog lang niet van haar af* (Algemeen Dagblad 26-11-1969). *Maar die meid is nog niet van me af* (Charlier & Giraud,

Blueberry - Arizona Love, 34). *We zijn nog niet van hem af* (Sp!ts, 25-1-2008, 1). Zonder nog is er geen negatieve polariteit: *Over een maand zijn we gelukkig van hem af*.

38 **al sla je me dood/slaat u me dood:** deze uitdrukking kan op zichzelf staan als antwoord op een vraag: Vraag: *Wanneer heb je voor het laatst gepingpong?* Antwoord: *Al sla je me dood*. Dit is een onvolledig antwoord, maar de rest kan er gemakkelijk bij gedacht worden: *Al sla je me dood, ik heb geen idee. Al slaat u me dood, ik weet het niet meer*. De uitdrukking is enkel te gebruiken om afwezigheid van kennis aan te duiden. Dus de vraag: *Wil je met me trouwen?* laat zich niet in afwijzende zin beantwoorden met *Al sla je me dood*. Corpusvoorbeelden: *Dan neem ik Oxybutinine, maar al slaat u me dood, ik weet niet waarvoor dat is* (NRC 20-1-2005). *Al slaat u me dood, geen idee waar de immense interesse voor een topless tuinkaboutervan daan komt* (Gazet van Antwerpen, 6-10-2020).

39 **al te:** in hoge mate, bijster. De combinatie *al te* kan op een paar manieren worden gebruikt in het Nederlands. De eerste is een variant op *te* en betekent iets als 'in een mate die hoger is dan gewenst': *Dat is werkelijk al te grijs! Die boeken zijn me een beetje al te geleerd*. Daarnaast is er een gebruik in combinatie met *maar*: *Ik zet me maar al te graag in voor dit goede doel*. Hier is al te een aanduiding van hoge graad, zonder de negatieve betekenis van 'hoger dan gewenst'. Het woordje *maar* lijkt hetzelfde als in *Ik zet me maar wat graag in voor dit goede doel*. Bij andere bijwoorden van graad oogt het vreemd: *??Ik zet me maar heel/erg graag in voor dit goede doel*. Tamelijk ongebruikelijk is het optreden van al te in de betekenis 'zeer' zonder dat het de bijklank 'meer dan wenselijk' heeft, zoals in de volgende mid-

delnederlandse zin: *Doe si een lettelt bet voert quamen / Doe so sach sente Brandaen / Al te scone eene borch daer staen* (= toen zij een beetje verder gingen zag sint Brandaen een zeer fraaie burcht staan, uit De Reis van Sente Brandaen, verzen 806-808).

En dan is er nog het negatief-polaire gebruik, meestal in combinaties met *niet*, *geen* of *zonder*. Hier is de betekenis te vergelijken met die van een hogegraadaanduidend bijwoord onder negatie (*niet al te slim* = *nogal dom*, *niet al te hoog* = *tamelijk laag*, etc.). Triggers (603 voorkomens): 30x *geen* (5%), 533x *niet* (88%), 1x *n*-woord (0,2%) en 39x *zonder* (6%). *In zijn uitgestoken hand had hij een opgevouwen stuk papier, dat niet al te schoon was* (Joop van den Broek, Passagiers voor Casablanca, 111). *De zaken staan er op het ogenblik niet al te best voor* (Hella S. Haasse, Heren van de thee, 146). *Ik maak me dus geen al te grote zorgen over deze resultaten* (ANWB Kampioen, september 2015, 31). *De Franse troepen verdwijnen nochtans zonder al te veel problemen* (Siemon Reker, Biografie van het Gronings, 59).

40 een **alineea:** zeldzame minimaliseerder, geeft een minimale hoeveelheid tekst aan. Gebruikelijker zijn een **woord**, **syllabe**, **letter**. *Hij heeft nooit een alineea van mij gelezen* (Trouw, 2-2-2002, 23).

41 **alle** + abstractum. In combinatie met een negatief predicaat en een abstract zelfstandig naamwoord heeft *alle* een versterkend effect. In plaats van *houvast verliezen* (een vrij neutrale formulering) kun je ook schrijven: *alle houvast verliezen*. Zie ook *elk* + *abstractum* en *ieder* + *abstractum* voor vergelijkbare uitdrukkingen. Zoals betoogd in Hoeksema & Klein 1995 heeft *alle* + *abstractum* een heel andere distributie dan een meer gangbaar soort negatief-polaire uitdrukking, zoals *enig*. Het komt alleen voor met nega-

tieve predicaten. Vgl. *ik verloor/ *kreeg alle hoop op genezing* met **niemand had alle hoop op genezing*. Een n-woord zou een goede trigger moeten zijn, maar bij *alle hoop* is dat niet het geval. Typische negatieve predicaten zijn, in afnemende volgorde van frequentie in mijn bestand: *verliezen, missen, wars van, gespeend van, ontbreken, laten varen en ontnemen*. Verder moet nog gemeld worden dat *alle + abstractum* soms ook in existentiële contexten zonder enige vorm van negatie kan optreden: *er is alle reden voor tevredenheid, we hebben alle hoop op een goede afloop*. Voor een vergelijkbaar gebruik van *tout* in het Frans, zie Muller (1991). Voorbeelden: *Eenige dagbladen deelen heden morgen tijdingen uit Spanje mede, die van allen grond ontbloomt zijn* (Nederlandsche Staatscourant, 5-7-1822). *Maar ze mist alle werkelijkheid!* (Abraham Kuyper, Het Modernisme een Fata morgana op Christelijk gebied). *Haar spel toonde groote vingervaardigheid, maar miste alle gevoel* (Else Hoffmann, Van knop tot bloem, 108). *Hierdoor verrast, liet ik dan ook alle argwaan varen en hield mijn paard in* (Karl May, In de schuilhoeken van den Balkan, 169). *Van Vloten daarentegen was wars van alle deftigheid en allesbehalve gehecht aan de traditie* (Gert Karsten, 100 jaar Nederlandse philologie, p. 22). *Alle zekerheid hieromtrent ontbreekt* (P.J. Meertens, Urk, land en volk, 166). *Ik geloof dat lijkschouwing alle twijfel zou uitbannen* (Ellery Queen, Suikeroompje R.I.P., 24). *Ofschoon Franciscus wars was van alle geleerdheid, legde de tweede generatie franciscanen zich juist toe op de studie* (Yolande Spaans & Ludo Jongen, Inleiding bij Het leven van Lutgard, 13). *In dit drama zien we de vrouw (Charlotte Rampling) uit verdriet alle grip op realiteit verliezen* (De Morgen 10-10-2012). *Met zijn Pianokwintet gooide de jonge twijfelkont Johannes Brahms alle schroom van zich af* (VPRO-gids 18-12-2021).

42 **alleen staan:** op **zichzelf staan**, uniek zijn in enig opzicht. Litotesuitdrukking. Triggers (31 voorkomens): 28x *niet* (90%), 1x n-woord (3%) en 2x een positief voorkomen (6%). *En in die lof stond Cartier niet alleen* (P.J. Buijnsters, Justus van Effen 1684-1735, 198). *Niemeijer staat niet alleen met zijn constatering* (Dagblad van het Noorden, 31-1-2004). *Hirsi Ali staat niet alleen* (Trouw, 2-1-2004). *Maar de taxibranche staat hierin niet alleen* (NRC-3-2022). Positief voorkomen: *Waarschijnlijk stond hij daarin alleen* (Provinciale Zeeuwse Courant, 18-6-1960).

43 **altoos: überhaupt, hoegenaamd.** Na de achttiende eeuw verdwenen versterking van negatie, meestal in de combinatie *geen X altoos*. Triggers (24 voorkomens): 20x *geen* (83%), 3x n-woord (13%) en 1x *weinig of geen* (4%). *Doch hiertoe scheen geene kans altoos* (J. Wagenaar, Vaderlandsche Historie, dl 17, 66). *Van Engelandt kan ik uw seggen dat men geene versekeringen altoos heeft* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl II, 181). Het WNT merkt het volgende op: "Met ontkenkende woorden verbonden, om eene ontkenning in allen gevalle, in ieder opzicht, m.a.w. eene volstrekte ontkenning aan te duiden (verg. ALTIJD, II, 3), was altoos reeds in 't Mnl. zeer gewoon: altoos niet en niet altoos, altoos geen en geen altoos, altoos nemmeer en nemmermeer altoos, altoos niemen en niemen altoos, altoos newer, altoos maer (zie VERDAM 1, 383 vlg.). In de 17de en 18de eeuw wordt het alleen nog maar met *niet en geen* aangetroffen, met welke beide het echter veelvuldig in gebruik was." Helemaal juist is het bovenstaande niet. In ieder geval kunnen ook voorbeelden met *niemand* worden aangetroffen: *dit komt alles daar van daan, dat zich niemand altoos eens om de jeugd*

bekommert (G. Arnold, *Historie der kerken en ketteren* [1701], 188).

44 **anders kunnen:** in combinatie met negatie drukt het een vorm van noodzaak uit. *We moeten wel instemmen = We kunnen niet anders dan instemmen.* Triggers (69 voorkomens): 3x *moeilijk* (4%), 2x *nauwelijks* (3%), 53x *niet* (77%), 3x n-woord (4%), 2x vraag (3%) en 6x *weinig* (9%). *Het een en ander kon niet anders dan dankbare gevoelens opwekken in het hart van alle weldenkenden* (Nederlandsche Staatscourant 23-4-1824). *De heer Heckman, arts, werd dadelijk ontboden, maar kon niets anders dan den dood constateeren* (Het Volksdagblad 24-1-1898). *Het kon wel niet anders, of zulk een heerschappij in handen van zulk een man lokte allerwegen verzet* (H. Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, 167). *Het kon niet anders of Boorman voelde nog dieper dan ik dat Van Kamp hem moedernaakt in de jungle van de jurisprudentie had achtergelaten* (Willem Elsschot, *Het been*, in: *Verzameld Werk*, 412). *Het kan nauwelijks anders dan dat een dergelijke loonstijging - waar onmogelijk een ook maar bij benadering even grote produktiviteitsstijging tegenover kan staan - het prijspeil omhoog gaat drukken* (Leeuwarder Courant 19-6-1970). *De voormalige inktkoelies kunnen weinig anders dan het monster dat internet heet omarmen* (De Volkskrant 30-11-2017). *Wat konden ze anders dan weggeduwd worden?* (Extraordinary Attorney Woo, 1, 14).

Positieve voorkomens van *anders kunnen* lijken een iets andere betekenis te hebben. Vergelijk bijvoorbeeld: *De arts kon niet anders dan de dood constateren = De arts moest wel de dood constateren* met *De arts kan wel iets anders dan de dood constateren*. In het eerste geval gaat het om een noodzakelijkheid, en niet om de afwezigheid van een vermogen. In het positieve geval gaat het juist wel om een vermogen, een ergens toe in

staat zijn. Ik heb ze om die reden niet opgenomen in het materiaal.

45 **anders opzitten:** als alternatief voor *resteren*. Deze uitdrukking komt voor in combinatie met een maataanduiding waarbij *anders* een nabepaling is. Doorgaans is die maataanduiding een negatieve uitdrukking als *niets, niks, niet veel, weinig*. Wanneer de maataanduiding positief is, moet er elders in de zin een negatief element aanwezig zijn: *Ik geloof niet dat er iets anders opzit*. Zulke gevallen zijn echter zeldzaam. Combinaties met uitdrukkingen als *geen bal, geen moer* etc., die qua betekenis te vergelijken zijn met *niets* zijn uitgesloten om syntactische redenen: *Er zit geen moer anders op. Triggers (op in totaal 164 voorkomens): 5x *niet* (3%), 9x *niet veel* (5%), 121x n-woord (74%), 2x vraag (1%) en 27x *weinig* (16%). *Wat de katoenen betreft, zie ik niet dat er voor dit oogenblik iets anders op zit* (G.K. van Hogendorp, *Bijdragen tot de huishouding van staat in het koninkrijk der Nederlanden* [1823], 372-3). *Nu zit er weinig anders op dan wachten* (Willy van der Heide, *Sensatie op een Engelse vrachtboot*, 41). *Wat zit er anders op?* (J.R.R. Tolkien, *De hobbit*, 152). *Achteruit rijden vindt ze eng maar er zal niets anders opzitten* (Mischa de Vreede, *Bevoren*, 37). *Toch zat er niks anders op* (Hannes Meinkema, *Op eigen tenen*, 53).

46 **anders resten, resteren, overblijven:** varianten van *anders opzitten*. Triggers (37 voorkomens): 2x *niet veel* (5%), 26x n-woord (70%), 9x *weinig* (24%). *Zo en resteerter niet anders, als de menschen door de alderbaerblykelijkste reeden te doen zien, en verstaen, wat tot hun onderlingh vergezellingh, en nodige versterkingh [...] het alder meest kan vorderen* (Franciscus van den Enden, *Vrije Politieke Stellingen* [1665], 151). *Doch aangezien een Paul-Toussaint zijn woorden niet kan herroepen, blijft er niets anders over voor de*

schrijfster, dan zich tijdelijk uit de combinatie terug te trekken (J. Koopmans, Letterkundige studien over de negentiende eeuw, 298). *Wel, heren, dan rest me niets anders dan u te bedanken en u te feliciteren* (Hergé, Raket naar de maan, in Kuifje-collectie, 73). *Tot die tijd rest hem weinig anders dan te hopen op een andere functie bij de politie* (De Groene Amsterdammer, 8-2-2018).

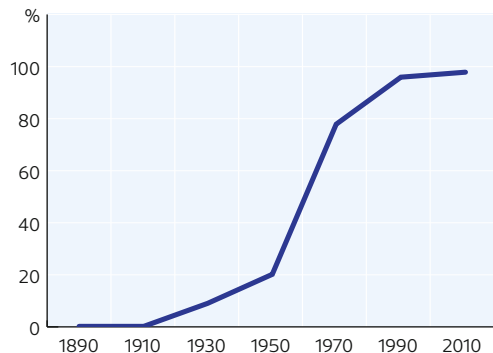
Ook varianten zonder *anders* komen voor, volgens de gelijkstelling *niets anders dan* = *alleen, slechts*: er rest mij niets anders dan te zwijgen = er rest mij slechts te zwijgen. Vgl: *dan rest enkel de mogelijkheid van een gerechtelijke procedure* (www.notare.be/..). *Er rest enkel nog een mooie straat* (belgium.fgov.be/..). *Rest alleen nog de beperking van de uitstoot van autogassen* (De Standaard, 27-7-1995). De volgende zin zou mijn motto kunnen zijn: *Onderzoek, dat is het enige wat ons nog rest* (Hugo Claus, Belladonna, 8).

47 **asem geven: sjoege geven, een kik geven.** Het woord is een variant van *adem* onder invloed van het woord *wasem*, aldus het WNT. Triggers (20 voorkomens): 16x *geen* (80%), 1x *niet* (5%), 1x n-woord (5%), 1x *voor(dat)* (5%) en 1x *weinig* (5%). *Poppen Trui pufte, gaf geen asem* (Is. Querido, De Jordaan, dl 1, 42). *Hij gaf geen asem.* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 9). *Maar hij keek niet om, laat staan, dat hij asem gaf* (Fenand van den Oever, Brood uit het water, 74). Een voorbeeld met *wasem*: *Ik heb gezegd dat ze gek waren, die 't vertelden, en dat er geen wasem van aan was* (P.A. de Genestet, Jeugdbrieven van Petrus Augustus de Genestet, brief d.d. 28-12-1848).

48 **au sérieux nemen: serieus nemen,** voor vol aanzien. Triggers (73 voorkomens): 1x *de enige* (1%), 5x *geen* (7%), 41x *niet* (56%), 10x n-woord (14%), 1x *onvoldoende* (1%), 2x negatief predicat (3%), 1x restrictief bij-

woord (1%), 1x universele kwantor (1%), 3x vraag (4%), 1x *weinig* (1%) en 7x een positief voorkomen (10%). Ook namen ze hem *eigenlijk niet helemaal au sérieux* (Henri Borel, Vlindertje, 11). *Iedereen hield van haar, verwende haar als een kind en weigerde haar au sérieux te nemen* (Margaret Mitchell, Gejaagd door de wind, 147). *Je moet die meiden niet de eer geven ze au sérieux te nemen* (Alexandre Dumas fils, De dame met de camelia's, 75). *Wie neemt er nou in 's hemelsnaam zijn man au sérieux?* (Ed McBain, De losprijs, 154). *Niemand zal u euvel duiden dat u zich door deze woordkeuze zo niet belatafeld dan toch onvoldoende au sérieux genomen voelt* (Trouw, 10 juli 2004). Positief voorkomen: *Wij hebben het Wereld Muziek Concours te Kerkrade wel degelijk au sérieux genomen* (De Tijd/De Maasbode, 23-8-1962).

De uitdrukking is in de 19de eeuw ontleend aan het Frans. In de loop van de 20ste eeuw neemt de vernederlandste vorm *serieus nemen* de plaats in van deze uitdrukking, en op het moment kan men zeggen dat *au sérieux nemen* zo goed als uitstorven is. Het volgende plaatje laat de verandering zien, die vooral in de periode 1960-1980 heel snel verliep.

FIGUUR 7 | *Au sérieux nemen* versus *serieus nemen*. Opkomst van de Nederlandse variant.

49 **een atoom.** Sinds de ontdekking van het atoom lijkt dit een ideale kandidaat voor

een minimaliseerder. Niettemin heb ik slechts enkele malen een dergelijk gebruik kunnen noteren: *Schröder [...] beschikte over geen atoom gezag* (Alexander Cohen, Van anarchist tot monarchist, 293), *geen atoom lucht bewoog meer om ons heen* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, 136). Een Engelse tegenhanger: *there's not an atom of proof that Alexis didn't kill himself* (Dorothy Sayers, Have his carcass, 332). In de natuurkunde is het atoom geen lang leven beschoren geweest als minimale eenheid van materie, maar of dit het gebruik van *atoom* als aanduiding van minimale hoeveelheid parten heeft gespeeld, lijkt twijfelachtig. Ook andere termen uit de wetenschap zoals *nanometer* of *milliseconde* hebben het niet gered als negatief-polaire uitdrukking. Het taalgebruik loopt duidelijk achter bij wetenschap en techniek, en houdt liever vast aan reeds lang achterhaalde maten als duim en duit.

50 **avance:** het Vlaams Woordenboek geeft de volgende omschrijving: *avance, geen — zijn: het heeft geen zin*. De uitdrukking is Vlaams, niet algemeen Nederlands (cf. ook Oosterhof & Devos 2010). Het Vlaams Woordenboek geeft het volgende voorbeeld: *t Is ginnen (geen) avance: mijnen auto is te oud om er nog zo'n dure kosten aan laten te doen*. De uitdrukking is ontleend aan de Franse tegenhanger *il n'y a pas d'avance*. Het online Tielts woordenboek geeft onder het kopje *Verzuchtingen* onder andere: *'t is geen avance het helpt niet*. Combinaties met *weinig* zijn ook mogelijk: *er moet systeem zitten in uw werk, anders is 't weinig avance* (Herman Brusselmans, Het einde van de mensen in 1967).

51 de **baas kunnen:** iets of iemand de baas kunnen is iets of iemand **aankunnen**, tegen iets of iemand **opgewassen** zijn. De rol van *iets of iemand in iets/iemand de baas kunnen*

is een oorzakelijk voorwerp. Normaliter combineert een oorzakelijk voorwerp met een naamwoordelijk deel van het gezegde, zoals *het wachten in het wachten beu zijn*, en ook *de baas* treedt vaak op als naamwoordelijk deel van het gezegde met een oorzakelijk voorwerp en een koppelwerkwoord: *hij is zijn zenuwen niet de baas; ze waren de tegenstander ruimschoots de baas*. Het lijkt zinnig om *de baas kunnen* op te vatten als een vergelijkbare constructie, met *kunnen* in plaats van een gewoon koppelwerkwoord. Verder valt op dat *de baas* hier niet de gewone betekenis van 'leidinggevende' heeft, maar een comparatieve betekenis: beter of sterker zijn dan iemand anders. Het is dan ook geen tegenspraak om te zeggen: *De knecht was de baas de baas*. Een enkele keer treft men ook een variant *baas kunnen* aan, zonder lidwoord, zoals in de volgende dichtregels van Guido Gezelle (Het Winterspook, uit 1896):

*Ze ontsteken licht. Een damp, alom,
die, stinkende, onder de aarde
geboren is, nu dansen gaat,
en spotten met de zon
die 's Winters onmeedogendheid
niet langer baas en kon*

Triggers (60 voorkomens): 4x *amper* (7%), 2x *conditionele bijzin* (3%), 2x *finale bijzin* (3%), 2x *moelijk* (3%), 6x *nauwelijks* (10%), 27x *niet* (4,5%), 3x *n-woord* (5%), 3x *vraag* (5%) en 11x een positief voorkomen (18%). *Doch in Alkmaar kon hij zijn teleurstelling na de enorme strijd in de 4400 meter lange Victorieprijis niet meer de baas en hilde van verdriet* (De Telegraaf 9-10-1967). *Voor het overige was er niemand die hem de baas kon* (De Telegraaf 23-5-1977). *Voor degenen die hun emoties niet meer de baas konden waren er ruimschoots tissues voorhanden* (Loeks, 6 maart 2001). *Drie arme landen, met hun eigen binnenlandse conflicten, die de instroom*

van vluchtelingen maar moeilijk de baas kunnen (Knack 18-2-2014). Om die werkstress de baas te kunnen, doet Dionne aan yoga (Libelle 2 maart 2016, 30). Drie dagen later was ik op weg naar een andere afdeling en zag ik een vrouw bij de deur van de voedingskliniek die haar verdriet nauwelijks de baas kan (Artsen zonder grenzen magazine, no 4, 2018). Beleggers twifelen er al langer aan of Philips de apneuaffaire de baas kan (Financieele Dagblad, 30-11-2003). Positief voorkomen: Afgelopen weekeinde bleek De Jong ook strijdend met gelijke wapens de Duitse concurrentie de baas te kunnen (De Volkskrant, 11-1-1999).

52 **bakken van: terechtbrengen van.**

Behoort tot de categorie van pseudo-partitieve uitdrukkingen (Hoeksema 2003). De spitsen van Cambuur bakten er niets/niet veel/bitter weinig van. Bijna steeds met een vaag of niet-verwijzend gebruik van er. Triggers (op 152 voorkomens): 1x comparatief (1%), 1x evenmin (1%), 2x geen (1%), 2x minder (1%), 18x niet (veel) (12%), 83x n-woord (55%), 1x restrictief bijwoord (1%), 4x vraag (3%), 34x weinig (22%) en 6 positieve voorkomens (4%). Het leven was altijd al saai voor hen die er niets van bakken (Martin Bril en Dirk van Weelden, Arbeidsvitaminen, 34). Mejia reed aan het water van Madine onder gunstige omstandigheden, maar bakte er desondanks weinig van (NRC, 22-7-1993). Langerak en Fertout mochten gaan, maar hun verangers Mutsaers en Van der Weert bakten er evenmin veel van (Trouw, 12-11-1998). Als ik heel eerlijk ben weet ik niet goed wat ik moet bakken van Ramdas' idee dat hij, als lidmaat van het krantenwereldje, een plicht heeft tot verloochening (Trouw, 28-8-1998). Alleen William Shatner (de originele kapitein Kirk) bakte er iets van, met zijn scifi-boek Tekwar (De Standaard 23-2-2017). Positief voorkomen: Amy Jenkins bakt er in 'Honey Moon' al

wat meer van (Trouw 15-12-2001). Gabriel Falkenberg wees me op een Duitse tegenhanger in de zin *Er kriegt das nicht gebacken*. Een variant op bakken van is brouwen van. *Ik ben toch wel een beetje benieuwd wat ik ervan gebrouwen heb* (UK, 20-11-1997). *Van het oppositievoeren brouwt het CDA niet veel* (Radio 1, 8-2-1999).

53 **bal:** minimaliseerder = ook maar iets, ook maar enigszins. Hoewel de oorsprong van deze uitdrukking van scabreuze aard is, heeft deze uitdrukking zich ontwikkeld tot een vrij milde versterker van negatie, althans minder ongepast in nette omgangstaal dan bij voorbeeld reet of zak. Triggers (542 voorkomens): 3x alsof (1%), 1x conditionele bijzin (0,2%), 1x de enige (0,2%), 508x geen (94%), 2x niet (0,4%), 17x n-woord (3%), 6x vraag (1%), 3x zonder (1%) en 1x een positief voorkomen (0,2%). *Afen toe verrekt 'r een, zonder dat iemand 'r zich 'n bal van aantrekt* (L.H.A. Drabbe, Levenslol [1903], 293) *Gaat je geen bal aan* (Cissy van Marxveldt, Een zomerztheid [1927], 135). *Ik vind het wel aardig, maar eigenlijk kan dit soort geest of intelligentie me geen bal meer schelen* (E. du Perron, in: Menno ter Braak & E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940. Dl 1, 174). *En van het leger deugt natuurlijk geen bal* (Willem Frederik Hermans, Ik heb altijd gelijk, 235). *Maar kan hem dat een bal verdommen?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 1153). *Wie geeft er een bal om jouw verdomde klotegeld?* (Lisa Alther, Kin flicks, 268). *Zou het waar zijn dat ik met dat schrijven geen bal ga verdienen?* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 183). *Alsof het hem een bal kan schelen* (Tom Lanoye, Alles moet weg, 36). *De enige schrijver die me werkelijk een bal interesseert ben ik zelf, en terecht, vind ik* (Herman Brusselmans, blog De Volkskrant, 13-1-2010). *Daarbij had ik niet de indruk dat het iemand een bal kon*

schelen wat ik aan het doen was (Groninger Gezinsbode, 29-6-2010). *Maar ik red liever mijn hachje, voor zover dat je een bal kan schelen* (Auke Hulst, En ik herinner me Titus Broederland, 74). *Niemand in Oost-Londen interesseert het een bal* (Philip Kerr, Transfermaand, 97). Positief voorbeeld (het enige in mijn materiaal, en contrasterend met een eerdere negatieve zin: *Het maakt wel een bal uit voor de werkgelegenheid en de economie* (Tweede Kamer, debat 15-12-1999).

Variant: de **ballen**.

54 van de **bal te krijgen**: met negatie een uitdrukking om een balvaste voetballer te karakteriseren. Zie ook *stil te krijgen, stuk of kapot te krijgen, wakker te krijgen*. Triggers (10 voorkomens): 1x *amper* (10%), 2x *moelijk* (20%), 1x *nauwelijks* (10%) en 6x *niet* (60%). *Steunend op een solide baltechniek en met nauwelijks van de bal te krijgen spitsen lieten de Spurs de bal van voet tot voet gaan* (De waarheid, 21-10-1983). *Desmet, die tegen Nederland zijn debuut maakte, was amper van de bal te krijgen* (De Volkskrant 12-12-1985). *Net als Eykelkamp is hij moeilijk van de bal te krijgen* (Nieuwsblad van het Noorden 29-8-1988). *Modric is bijna niet van de bal te krijgen* (NRC 17-6-2023).

55 **balansschikking**: naam van een bij mijn weten alleen in het Nederlands aangetroffen negatief-polaire constructie (de term is van Bos 1964, zie verder ook Welschen 1999, Broekhuis 2018), bestaande uit een negatieve voorzin en een hoofdzin verbonden door een niet-disjunctief gebruik van *of*. Het vormt daarmee een paratactische constructie (Hoeksema & Napoli 1993), en geldt als de opvolger van het Middelnederlandse systeem van paratactische negatie (Duinhoven 2002). Enkele voorbeelden: *Nauwelijks waren we binnen, of het begon te regenen. Je kunt het zo gek niet bedenken, of Piet heeft er wel een mening*

over. Volgens de ANS (zie e-ANS 26.7.3) bestaat een balansschikking “uit twee zinnen met voor-pv”. Dit is vaak het geval, maar vormt geen absolute eis voor balansschikking. De negatieve voorzin mag ook een bijzin zijn, in welk geval de hele balansschikking als ingebed in een groter geheel moet worden gezien (en dit ondanks de hoofdzinsvolgorde van de *of*-zin). Enkele voorbeelden hiervan: *wat booze wil kan 'er wezen in een zaak die zoo haast niet gebeurt is, of het berouw volgt 'er op?* (Jan de Brune de Jonge, Wets-teen der Vernuften [1644], 344); *het schalke wicht trippelde weg zonder naar Claudine om te zien, die het nieuwsblad werktuigelijk had aangenomen, maar die niet zoo haast alleen was of zij wierp het met afschuw ter zijde* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, Frits Millioen en zijne vrienden, 349); *De Nederlanders namen het den koning echter zoo kwalijk dat het maar weinig scheelde of er was een groot oproer ontstaan* (Johan Brouwer, Kronieken van Spaansche soldaten, 140); *de suggestiviteit van deze hulpvaardigheid was zo groot, dat het geen haar scheelde, of ik begon zelf mee te zoeken* (Ab Visser, Leven van de pen, 7); *Dat zet de toon, voor de kijker, maar ook voor haar arme man Dado die maar iets hoeft te doen of hij wordt ervan beschuldigd dat hij een affaire heeft met een jonge, bloedmooie collega* (De Groene Amsterdammer, 27-7-2017, 44). Deze voorbeelden laten zien dat de door de ANS veronderstelde eis in elk stadium van het Nederlands gelogenstraft wordt door de feiten. De bovenstaande voorbeelden geven tevens een indruk van de verscheidenheid aan negatieve triggers: meestal *niet* (vaak in combinatie met een temporeel element: *niet zodra, zo snel niet, nog niet* etc.), of *geen* (in mijn materiaal van 2793 voorkomens is 61% een combinatie met *niet* of *geen*, verder ook uitzonderlijk vaak *nauwelijks, ternauwernood* of *amper* (29%), verder combinaties met *weinig* (4%), terwijl ook restrictieve bijwoorden

(*maar, pas, slechts, enkel* - opvallend genoeg niet *alleen*) af en toe optreden (samen 4%). *Alleen* verschilt van de overige restrictieve bijwoorden doordat het niet scalair is (Hoeksema 1989). Opmerkelijk is het gebruik van *koud* in de betekenis van *nauwelijks*: *Koud was de laatste hap naar binnen, of ik stormde de kamer uit en de trappen af* (Jules Deelder, *Schöne Welt*, in *De dikke van Deelder*, 14). Volgens het WNT is dit gebruik van *koud* pas vanaf de jaren 1940 aangetroffen, en in mijn materiaal speelt het bij geen enkele polaire uitdrukking een rol als trigger, behalve bij de balansschikking. Voorbeelden van balansschikking in vragen zijn uiterst zeldzaam. Ik heb er eentje aangetroffen in een 17de-eeuwse tekst: *Wie twijfeldt 'er aen of de verfoejelijckste dwaeling welcke den mensch in dit sterfelijcke leven begaen kan, is mis te tasten in het waere weezen van den Godsdienst* (Johannes Duijkerius, *Het leven van Philopater* [1691], 52). Het is een voorbeeld met *twijfelen*. Dit werkwoord kan op twee manieren gebruikt worden met *of*: (1) in constructie met een afhankelijke vraagzin (*ik twijfel er niet aan of ik de finish zal halen*), en (2) in een balansschikking (*ik twijfel er niet aan of ik zal de finish halen*). Afgezien van het verschil tussen SOV-volgorde (horend bij een bijzin) en V2-volgorde, moet ik ook nog wijzen op de mogelijkheid om negatie weg te laten in (1), iets wat in (2) niet mogelijk is.

Een bijzonderheid van de balansschikking is verder triggering door *net*. Normaliter is dat niet mogelijk bij negatief-polaire uitdrukkingen, maar bij de balansschikking komt het voor: *Net heeft hij dat gezegd, of daar verschijnt de Feyenoord-gelovige en Ajax-jaloezist Gerard Cox in beeld* (Trouw, 17-11-2001). Vaker is het vergezeld van *maar*: *Michele Ferrero was nog maar net begraven of daar spoot de acquisitiecampagne van zijn zoon al uit de startblokken* (De Groene Amsterdammer 4-8-2022).

56 de **ballen**: minimaliseerder. I.t.t. **bal** gaat **ballen** bijna steeds gepaard met het bepaalde lidwoord: *een hoop lawaai, en ik begreep er de ballen niet van* (Albert Mol, *Wat zien ik*, 101). *Een dergelijk lulwoord als verlossen is voor mij inderdaad het bewijs dat je er de ballen niet van begrijpt* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 180). Evenals andere definiete uitdrukkingen (ook negatief-polaire), kan *de ballen* links van de negatie staan, zoals in het bovenstaande voorbeeld. Zoals Stoett (1923a, dl 1, 60) al opmerkt, wordt het meestal gebruikt met impliciete ontkenning: *ik begrijp er de ballen van* 'ik begrijp er niets van'. Hierdoor is *de ballen* van negatief-polaire uitdrukking zelf drager van negatie geworden, een verschijnsel dat zich vaker afspeelt bij negatief-polaire uitdrukkingen (Jespersen 1917, Kiparsky and Condoravdi 2006, Lucas 2007, Hoeksema 2009, van der Auwera 2009): vergelijk het Franse *pas*, Catalaans *cap* e.d., en Engels *He knows / doesn't know shit*, waarbij *shit* nu eens *niets*, dan weer *iets* uitdrukt. Overigens lijkt *de ballen* vooral op te treden als lijdend voorwerp bij werkwoorden als *begrijpen*, *snappen* e.d. Bij anderssoortige werkwoorden, waar *een bal* wel voor kan komen, treft men *de ballen* niet aan, vgl. *Hij voerde geen bal /*de ballen uit*. Voor een vergelijkbare uitdrukking, zie **kloten**. Frans Zwarts wees me op een zeldzaam gevallen van *ballen* zonder bepaald lidwoord: *Dan was ik weer uitgeluld want zij begreep er geen ballen van en ik ook niet, alleen met de gedichten van Achterberg luisterde ze geïnteresseerd toe* (Jan Cremer, *Ik Jan Cremer*, 222).

57 **barkie**: straattaalwoord met meerdere betekenissen. Het kan betekenen 100 euro (of gewoon 100), maar in negatieve context ook *goed bij zijn hoofd*: *Die man is niet helemaal barkie* (Urban Dictionary, trefwoord uit 2013). De uitdrukking lijkt een leenvertaling

van **honderd** te zijn in de combinatie *niet helemaal honderd zijn*. Triggers (6 voorkomens): 4x *niet* (67%) en 2x *vraag* (33%). *Het is de kersverse uitdrukking waarmee Youssef (12), Mert (11) en Ahmed (11) duidelijk maken dat je lellie bent, niet helemaal barkie dus* (kc-r.nl 19-11-2015). *Ben jij wel barkie?* (fwd.nl/17-4-2017). Ook Sylvia Witteman gebruikt de term in een column: *je hebt mensen die voor hun plezier kunstmatige hindernissen op hun levenspad creëren (de zogeheten 'survivaltocht') maar die mensen zijn niet helemaal barkie, zoals mijn kinderen zouden zeggen* (De Volkskrant 15-9-2021). Online wordt ex-premier Mark Rutte bespot als 'Markie's niet barkie' (VKMag 3-9-2024).

58 **barst**: minimaliseerder. Vaak gebruikt in combinatie met werkwoorden van onverschilligheid (*kunnen schelen, interesseren* etc.) maar ook met alle andere typen van werkwoorden die veel met minimizers gepaard gaan. Het is niet met zekerheid te zeggen of *barst* aanvankelijk een scabreuze betekenis had, maar een verband met **reet** en vele andere termen ligt voor de hand. Net als bij andere minimaliseerders van dit type heeft circa 95% van alle voorkomens als trigger *geen*. Deze uitdrukking is van kort voor de oorlog, vermoed ik. In ieder geval heb ik nog geen vindplaats kunnen vinden ouder dan de jaren '40. Na de jaren '50 groeit het aantal voorkomens in kranten snel, om te pieken in de jaren 1970. Sindsdien is de uitdrukking weer langzaam maar zeker op de terugweg. Triggers (298 voorkomens): 1x conditionele zin (0,3%), 285x *geen* (96%), 6x n-woord (2%), 3x *niet* (1%), 2x *vraag* (1%), 1x *zonder* (0,3%). *Hij begrijpt er geen barst van* (Jan de Hartog, *Hollands Glorie* [1940], 150). *Er komt toch nooit een barst terecht van mij* (Simon Carmiggelt, *Kroeglopen* 2, 75). *Nee, maar als je er een gewoonte van maakt over mensen heen te lopen, zonder je*

er een barst van aan te trekken... (Ed McBain, *De losprijs*, 34). *Als u vindt dat u daar een barst mee te maken hebt, mag u weten dat mijn moeder 's avonds had opgezogen wat ik haar 's ochtends gaf* (Hélène Nolthenius, *Geen been om op te staan*, 80). *Nou die fabels interesseren me geen barst...* (Henk Kuijpers, *Franka: De tanden van de draak*, 47). *Niet dat het een van ons een barst kan schelen, maar je weet hoe het gaat* (Sue Grafton, *D staat voor Doodslag*, 162). *Wie kon dat geld een barst verrotten?* (Scott Turow, *Het bewijs*, 179).

59 **baten**: helpen. Vergelijkbaar zijn *helpen* in zijn onpersoonlijk gebruik (*Wat helpt het ook als ik dat zeg?*) en *deren*, dat we kunnen zien als antoniem van *baten*. Triggers (op 163 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *alsof* (1%), 5x *geen* (3%), 85x *niet* (52%), 30x n-woord (18%), 1x *te* (1%), 21x *vraag* (13%), 18x *weinig* (11%), 1x *zelden* (1%).

Het baatte niemendal of er een paar kinderen bij omver tuimelden (Marcellus Emants, *Langs de Nijl*, 9), *noch zuchten, noch zingen baatte* (ibidem, 55). *Veel baat het ons niet* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *De verrassing van Hoey in 1595*, 2). *Alsof het zien u veel zou baten, om hem te leren kennen!* (H.J. Schimmel, *Sinjeur Semeyns*, deel 1, 231). *Het baatte me geen zier* (Marcellus Emants, *Een nagelaten bekentenis*, 175). *Wat baatte hun de lectuur die ze niet verstonden?* (Willem van Iependaal, *Bef, boef en bajes*, 165). *Zwart 8 baat niet meer* (Go, 17-6, 1980). *Medische hulp mocht niet meer baten* (De Volkskrant, 18-1-1993). *Bestaande middelen als pijnstillers en psychologische therapie baten zelden* (Trouw, 1-6-2001). *Niets leek te baten* (De Volkskrant 22-9-2018).

De uitdrukking *baat hebben bij* is niet negatief-polair.

60 zijn **bed zien**: slapen. Zonder negatie is vooral een letterlijke lezing gangbaar: Jan

heeft zijn bed gezien = Jan heeft zijn bed in ogenschouw genomen, althans er een blik op geworpen. Met negatie geeft de zin aan dat iemand niet geslapen heeft. Triggers (12 voorkomens): 1x *minder* (8%), 8x *niet* (67%), 1x restrictief bijwoord (8%) en 2x *weinig* (17%). *De dienstboden hadden hun bed niet gezien, daar zij den tijd, waarin hunne meesters ter rust lagen, hadden waargenomen, om de zalen, voorportalen en deuren, welke de aanstaande bruid gerekend kon worden door of in te zullen gaan, met bloem- en loverkransen te vercier*en (Jacob van Lennep, De pleegzoon, 318). *De gemiddelde Amerikaan ziet zijn bed steeds minder* (Het belang van Limburg, 28-3-2001). *En dan morgen weer naar Twente, ik zie mijn bed weinig* (weblog Wouter Bos, 17-11-2006). *Ik ging om zeven uur 's ochtends van huis en zag mijn bed pas weer om elf uur 's avonds* (Trouw, 23-2-2019).

61 **zijn bed uitkomen voor:** zich inzetten voor, belangstelling tonen voor. Een vrij nieuwe uitdrukking die niet strikt negatief-polair is, maar wel voornamelijk in combinatie met negatie gebruikt wordt. Oorspronkelijk werd de uitdrukking vooral gebruikt in een financiële context, zoals in de bekende uitspraak van Linda Evangelista dat supermodellen voor minder dan 10.000 dollar hun bed niet uitkwamen (jaren '90). Inmiddels wordt de uitdrukking ook vaak positief gebruikt om aan te duiden wat iemand motiveert, en dan gaat het niet meer speciaal om de duiten. Triggers (financiële context, 12 voorkomens): 12x *niet* (100%). *Als je het loon per uur zou rekenen, een loodgieter komt er z'n bed niet voor uit* (Leeuwarder Courant 7-6-1968). *De handballers van E&O krijgen volgens mij nog geen duizend gulden per maand, daar komt een jeugdspeler van Emmen zijn bed niet voor uit* (NRC, 13-3-1999). *Voor zo'n bedrag komt een bankier op de internationale kapitaalmarkt*

tegenwoordig z'n bed niet meer uit (NRC 6-9-2018).

Wat niet-financiële contexten betreft: tal van websites hebben iets met als titel *Waar kom jij je bed voor uit?* zodra het gaat om zingeving, motivatie, en het vinden van je 'innerlijke waarom'. Naast de vragende vorm tref je hier ook vaak bevestigende zinnen aan: *Het antwoord raakt de zingeving van mijn werk als HR Manager. Dáár doe ik mijn werk voor, daar kom ik mijn bed voor uit, dát is mijn 'why'* (www.acesdirect.nl).

62 **te beduiden hebben:** te betekenen hebben. Wordt met dezelfde elementen gecombineerd als de meer gebruikelijke tegenhanger *te betekenen hebben* en andere polaire uitdrukkingen van de vorm *te+infinities+hebben*. Triggers (op 33 voorkomens): 10x n-woord (30%), 6x *niet (veel)* (18%), 1x conditionele zin (3%), 8x vraag (24%), en 8x *weinig* (24%). *Wat heeft alle dat zuchten ende klagen te beduyden?* (Het leeven en eenige bysondere voorvallen van Passchier de Fyne, 247). *De buit, die door de beeldstormers gemaakt is, heeft weinig te beduiden* (R. Fruin, Verspreide geschriften, dl II, 52), *veel heeft dit toch niet te beduiden* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 113). *U zult gezien hebben dat de interpellatie in het Engelsche lagerhuis niets te beduiden heeft gehad* (Briefwisseling Kuyper-Idenburg, 139). Het Duits heeft een exacte tegenhanger in *zu bedeuten haben*.

63 **kunnen bedwingen:** kunnen beheersen, onder controle hebben. Deze uitdrukking behoort tot een groep van werkwoordelijke uitdrukkingen (als *kunnen onderdrukken*) die in combinatie met negatie een gebrek aan zelfbeheersing aangeven. Vaak is het lijdend voorwerp een emotie (woede, nieuwsgierigheid, vrolijkheid), of een daarmee verband houdende handeling (lachen, huilen).

Daarnaast komen deze uitdrukkingen ook vaak reflexief voor: *hij kon zich/zijn tranen weer eens niet bedwingen*. Triggers (op 77 voorkomens): 1x *amper* (1%), 1x *evenmin* (1%), 1x *geen* (1%), 1x *minder* (1%), 15x *nauwelijks* (19%), 56x *niet* (73%), 1x n-woord (1%) en 1x *voor* (1%). *Zelfs de Bedouin kon zijn lachen nauwelijks bedwingen* (Karl May, Van Bagdad naar Stambouel, 202). *Dalma kan z'n trek in 'n potje bier niet langer bedwingen* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 298). *Mijn Hemel! riep Willem uit, die zijn toorn niet meer kon bedwingen* (Marjorie Bowen, Ik zal handhaven, 274). *Ik kan het verlangen eenvoudig niet bedwingen* (Choderlos de Laclos, Gevaarlijk spel met de liefde, 89). *Popster Paul McCartney (56) kon zijn tranen nauwelijks bedwingen tijdens het herdenkingsconcert voor zijn vrouw Linda* (Trouw, 12-4-1999). *Voormalig wereldkampioene Atje Keulen-Deelstra kon haar tranen evenmin bedwingen* (Metro, 12-2-2004).

64 **ergens *been in zien***: in combinatie met negatie: ergens geen bezwaar tegen hebben. Stoett (1923a: 71) omschrijft het zo: “iets met gemak en vlug opeten, doordat er geen *beenen* in zijn, en vandaar: geen bezwaren in iets vinden, geen zwaarigheid maken om iets te doen, vaak in toepassing op iets dat min of meer verboden is.” Triggers (op 43 voorkomens): 42x *geen* (98%) en 1x n-woord (2%). *Gij zoudt er geen been in zien, vandaag uw eed te breken, als ik er voor wilde betalen, spion!* (Karl May, Kara-ben-Nemsi, 242). *En niemand zag daar been in* (Theun de Vries, Stiefmoeder Aarde, 371). *De partijgenoten zagen er geen been in de gangen na te gaan van opposanten* (Ger Harmsen, *Herfsttijloos*, p. 372). *Dat bij de constructie van dit Brabantse verleden Boendale er niettemin geen been in heeft gezien om duizenden verzen uit de Spiegel historiael over te pennen, tekent dan anderzijds weer de intense eerbied die hij Maerlants werk toedroeg* (Frits van Oostrom,

Maerlants wereld, 383). Het WNT meldt dat de uitdrukking vroeger was *ergens geen been in vinden*. Vgl. *hy vinter geen been in, 't dunckt hem geen schanden* (G.C. van Santen, Lichte Wigger [1617], vs 320). Deze laatste uitdrukking is tegenwoordig niet meer in omloop. *Ergens geen been in zien* komt voor vanaf de 19e eeuw. Iets minder gebruikelijk is de variant *graten zien* of *vinden in* waar de metafoor van vlees naar vis is veranderd. *Wij zouden dus zelf de wetten der neutraliteit gekrenkt hebben; en daarom vond Duitschland, dat bij voorbaat wist wat die geheime verdragen bevatten, er geen graten in België te betreden* (Karel van de Woestijne, Verzameld journalistiek werk, zevende deel, Nieuwe Rotterdamsche Courant, November 1913-Maart 1915, 517). *Veel van onze linkse jongeren en meisjes haten Israël en Amerika zo hartgrondig dat ze er geen graten in zien om het op te nemen voor islamterroristen* (De Groene Amsterdammer, 12-12-2008). De Engelse variant is *make bones about*. *Jones made no bones about silencing his opponents = Jones zag er geen been in om zijn tegenstanders het zwijgen op te leggen*.

65 **beet: hap**. Uitdrukking van minimale hoeveelheid. In dit gebruik zeer gangbaar tot en met de 18de eeuw. Zie ook **biet**. Vgl. verder Engels *a bit*, Duits *ein Bisschen*. In tegenstelling tot *hap* kon *beet* ook gebruikt worden in contexten die niets met eten of bijten te maken hebben. Triggers (20 voorkomens): 2x *geen* (10%) en 18x *niet* (90%). *Ik en antwoord je van al den dagh niet een beet* (P.C. Hooft, Warenar). *Ik zeg niet een beet / Omdat ik nergens van en weet* (Pieter Langendijk, Krelis Louwen). Na de 18de eeuw lijkt hooguit nog gebruik in de zin van ‘hap’ mogelijk te zijn, zoals in het volgende voorkomen van ca. 1890: *Zij zat daar nog met hoed en handschoenen en had nog geen beet genuttigd van*

het haar voorgediende eten (Else Hoffmann, Van knop tot bloem, 153).

66 zo'n **beetje**: weinig, **zuinig**. Deze uitdrukking is meestal een adverbiale uitdrukking die negatie mijdt: vgl. bijv. *hij heeft zo'n beetje alles van Karl May gelezen met *hij heeft niet zo'n beetje alles van Karl May gelezen*. Daarnaast kent deze uitdrukking nog een ander gebruik als een soort van versterkend toevoegsel bij een zin, en daar is negatie wel vereist: *Whitney is verslaafd, en niet zo'n beetje ook* (Weekend, 19-12-2001). Triggers (14 voorkomens): 14x *niet* (100%).

Kenmerkend voor dit gebruik is dat het als een soort van appendix dient bij een positieve zin, en dat toevoeging van het adjectief *klein* bij *beetje* mogelijk is: *De hypotheekrente is omhoog gegaan, soms niet zo'n klein beetje ook* (Trouw, 12-6-1999). Dit kan niet bij het andere zo'n *beetje*: **Hij heeft zo'n klein beetje alles van Karl May gelezen*. Nog enkele voorbeelden: *De Nederlandse politiek is ziek, en niet zo'n beetje* (Trouw, 3-5-2003). *Toen hij kwam, was het crisis in de TBS-inrichting en niet zo'n beetje ook* (Dagblad van het Noorden, 17-12-2005). Een verwante uitdrukking is (zo) **zuinig**.

67 ergens aan (kunnen) **beginnen**: iets ter hand kunnen nemen, iets kunnen doen. Triggers (op 26 voorkomens): 24x *niet* (92%) en 2x vraag (8%). *Daar kan ik niet aan beginnen, meneer* (De Locomotief 26-1-1918). *We kunnen er toch niet aan beginnen om hem pal voor de drankzaak af te zetten* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De verschrikkelijke man uit Säffle, 136). Naast de uitdrukking met *kunnen* is er ook een negatief-polair gebruik zonder modaal werkwoord maar met een habituele of futurumbetekenis en drukt dan een voornemen van het subject uit om iets na te laten: *Daar begin ik niet aan* (H. Voordewind, De commissaris vertelt verder, 335).

Uren koken, daar beginnen we niet aan (De Waarheid, 26-6-1981). *Spijt betuigen, omwille van strafvermindering, daar begint hij niet aan* (Trouw, 3 april 2003). Hier is een onderwerp in de eerste persoon vereist of, met een subjectief perspectief, in de derde persoon (vergelijk ook *iemand iets wijsmaken*, Hoeksema 2021). Bij een niet-habituele zin is negatie niet verplicht: *Daar ben ik maar niet aan begonnen/Daar ben ik vanochtend aan begonnen*. In vragen als *Waar beginnen we aan?* is er geen sprake van een verzoek om informatie, maar een retorische vraag die suggereert dat we beter niet datgene kunnen doen waaraan we zouden beginnen.

68 iets kunnen **beginnen met/tegen**: iets kunnen doen met/tegen. Als triggers (16 voorkomens) trof ik aan: 3x *niet* (19%), 6x *n*-woord (38%), 1x conditionele zin (3%), 8x vraag (24%), 4x *weinig* (25%), 2x *nauwelijks* (13%), 1x vraag (6%). *Als ze dicht tegen de muur blijven dan kan hij bovendien nauwelijks iets tegen hen beginnen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De verschrikkelijke man uit Säffle, 176). *De Drentse politie kan echter weinig beginnen met die informatie* (De Volkskrant, 28-07-1993). *Aangezien de bewakers echter rechtstreeks voor Mao werkten en ze onder de supervisie van Wang Dongxing vielen, kon ze niet zoveel tegen hen beginnen* (Li Zhisui, Het privé-leven van Mao, 156). *We kunnen niks tegen Jim beginnen* (Carry Slee, Afblijven, 99). Wat kunnen we daar tegen beginnen? (De Morgen, 13-2-2010).

69 **te beginnen** zijn/vallen met/tegen: **aan te vangen** zijn/vallen met/tegen. Triggers (18 voorkomens): 2x *nauwelijks* (11%), 3x *niet veel* (17%), 8x *n*-woord (44%), 1x vraag (6%), 4x *weinig* (22%). *Er was weinig mee te beginnen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De politiemoordenaar, 155). *Tegen de Duitse dressuurtop valt weinig te beginnen* (De

Volkskrant, 27-3-1993). *Tegen Indurain is niets meer te beginnen* (idem, 9-7-1993).

70 het **begrepen hebben op: veel op hebben met**. Triggers (78 voorkomens): 2x *allerminst* (3%), 1x *evenmin* (1%), 65x *niet* (83%), 5x n-woord (6%), 1x *weinig* (1%), 1x *zelden* (1%) en 3x een positief voorkomen (4%). De positieve voorkomens zijn in twee gevallen combinaties met *wel* en drukken contrastieve negatie uit en in één geval voorzien van een bijwoord van graad. *Op dat op wacht staan in het kamp heb ik het weinig begrepen* (Karel van den Berg, *Beste Ouders!* Brieven uit de Transvaal, 303). *Hij had het op die acte-jagerij niet begrepen, zei hij* (Piet Bakker, *Ciske de Rat*, 123). *Iemand heeft het niet erg op u of uw vrouw of u beiden begrepen* (Robert B. Parker, *Spenser en de verloren zoon*, 502). *Op Duitse tegenstanders heeft de Europa Cupkampioen van 1988 het zelden begrepen* (De Volkskrant, 15-9-1993). *De Franse Revolutie had het evenmin op de godsdienst begrepen* (Trouw, 1-12-2015). De volgorde twee zinnen horen bij elkaar: *Op de gescheiden mevrouw Simpson had het volk het niet begrepen. Op prinses Diana, zoals vooral na haar dood is gebleken, had het volk het wel begrepen* (De Telegraaf, 9-9-1997).

71 **begrijpen van:** pseudopartitieve uitdrukking (Hoeksema 2003). Het object van *begrijpen* in deze constructie is indefiniet, vaak *iets, niets, weinig, niet veel*, en ook vrij vaak een minimaliseerder: *ergens geen bal/ moer/snars van begrijpen*. Deze uitdrukking wordt al sinds de 18de eeuw aangetroffen. Triggers (op 511 voorkomens): 1x *alsof* (0,2%), 6x conditionele bijzin (1%), 1x *de enige* (0,2%), 2x *evenmin* (0,4%), 8x *finale bijzin* (2%), 113x *geen* (22%), 3x *minder* (1%), 1x *nauwelijks* (0,2%), 38x *niet (veel)* (7%), 285x n-woord (56%), 2x *te* (0,4%), 2x restrictie universele kwantor (0,4%), 1x voor

(0,2%), 8x *vraag* (2%), 19x *weinig* (41%), 4x *zonder* (1%) en 15x *positief* (3%). *Deze morgen hoewel het nagtmaal was, evenwel meede geweest met Papa en Mama bij ds Scheidius, van wiens preek ik niet veel begrepen heb* (Otto van Eck, *Dagboek 1791-1797*, 183). *De eenvoudige Friezen begrepen weinig of niets van de voor hen vreemde schouwspelen* (W. Eekhoff, *Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken*, 19 [1851]). *Alsof die menschen iets van beginselen begrepen!* (Gerard Keller, *Gederailleerd*, 183). *Begrijpt u iets van werktuigkundige tekeningen?* (A.M. de Jong, *Het evangelie van den haat, deel I, De stormloop*, 152). *Ik mag een Egyptische mummie worden als ik iets van die S.D.-snuiter begrijp* (Theun de Vries, *Februari, deel 2*, 68). *Juliana is te jong om er iets van te begrijpen* (Leeuwarder Courant, 17-2-1961). *Onze klassieke voorouders zouden ondersteboven in een boom moeten gaan hangen om hier ook maar iets van te kunnen begrijpen* (De Volkskrant 16-4-1983). *Want ik weet zeker dat-ie het onder z'n collega's zo kan vertellen dat niemand er meer een jota van begrijpt* (Trouw, 15-6-1996). *Voor ze er iets van begreep - er was geen bloed te zien - was haar vriendin overleden* (Trouw, 13-9-1999). *Positief voorkomen: Zelfs mijn moeder, met haar scherpe tong, scheen er iets van te begrijpen* (Henry Miller, *De steenbokskeerring*, 56).

72 kunnen **behappen: aankunnen**. Het WNT acht dit gebruik nog niet algemeen gangbaar: "Gewestelijk, o. a. in de Zaanstreek, wordt gezegd *iets niet kunnen behappen*, voor: zoo wijd den mond niet kunnen opendoen als noodig is om aan iets te happen; en bij overdracht in den zin van: iets niet aankunnen omdat het te moeilijk of te kostbaar is (zie BOEKENOOGEN 46)." Nog in de jaren '80 werd *behappen* regelmatig voorzien van aanhalingstekens, een aanwijzing dat de uitdrukking nog niet als alge-

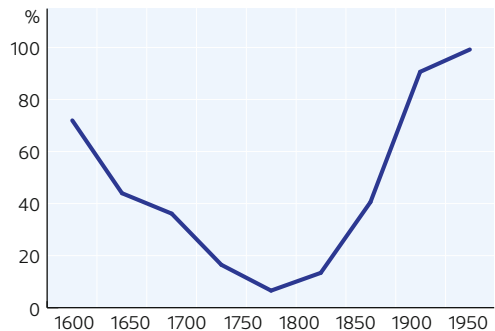
meen gangbaar werd beschouwd. Triggers (16 voorkomens): 1x comparatief (6%), 1x conditionele bijzin (6%), 1x finale bijzin (6%), 1x nauwelijks (6%), 9x niet (56%), 1x universele kwantor (6%) en 2x een positief voorkomen (13%). *Ook groote reeders verze-kerden mij: het laten verbouwen van zeilloggers tot motor-loggers, veel minder het aanschaffen van stoomschepen - particulieren kunnen het niet meer behappen* (NRC, 30-3-1927). *Meer dan tien stoffen per jaar kan de commissie niet behappen* (De Volkskrant, 18-12-1993). *Almere kan het domweg niet meer behappen* (Trouw, 26-11-2002). *Enkele universiteiten kunnen die groei nauwelijks behappen* (UKrant, 15-11-2018).

73 te **behappen** zijn/vallen: te doen zijn. Vgl. ook **kunnen behappen**. Triggers (19 voorkomens): 1x moeilijk (5%), 2x nauwelijks (11%), 10x niet (53%), 1x vraag (5%) en 5x een positief voorkomen (26%). *Maar bij de invoering van de tweede fase was het voor ons duidelijk dat het voor de leerlingen niet te behappen was* (Trouw, 5-3-2001). *Voor een groot ziekenhuis is dat al moeilijk te behappen* (NRC, 3-10-2008). *Het is inderdaad ook nauwelijks te behappen* (Onze Taal, no 1, 2022). Positief voorkomen: *Hier loopt het aantal woorden dat herkend moet worden weliswaar in de honderdduizend, maar dat is voor moderne computers te behappen* (Trouw, 25-6-2003).

74 **behoeven**: hoeven, nodig hebben, dienen (te). Dit werkwoord kan gebruikt worden als een hulpwerkwoord, en is dan negatief polair: *Je hoeft je niet te schamen. Daar behoeven we weinig aan toe te voegen*. Zie verder ook onder **hoeven**. Daarnaast is er een gebruik als zelfstandig werkwoord, dat echter niet negatief-polair is: vergelijk *Dit voorstel hoeft nadere toelichting met Goede wijn hoeft geen krans*. Bij positief gebruik kan

het voorvoegsel *be-* niet worden weggelaten. In het speciale geval van de combinatie **betooeg behoeven** is overigens wel sprake van een negatief-polair uitdrukking (zie aldaar).

Behoeven heeft vanaf het begin van de 19de eeuw als modaal hulpwerkwoord geleidelijk plaats moeten maken voor de kortere variant *hoeven*, en is op het ogenblik zo goed als verdwenen in die rol. Opmerkelijk genoeg was *behoeven* in de vroegmoderne periode juist minder dominant aanwezig dan aan het begin van de 19de eeuw. In onderstaande grafiek geef ik de verhouding van de twee varianten weer in de vorm van percentages *hoeven* (op het totaal van voorkomens van *hoeven* en *behoeven*). *Hoeven* neemt vanaf de vroege 17^e eeuw af, om dan weer de weg naar boven te vinden.

FIGUUR 8 | Hoeven vs behoeven: % hoeven

Triggers (1157 voorkomens, uitsluitend het gebruik als hulpwerkwoord): 3x *allerminst* (0,3%), 1x *allesbehalve* (0,1%), 5x comparatief (0,4%), 2x *de/het enige* (0,2%), 2x *de laatste* (0,2%), 3x *evenmin* (0,3%), 140x *geen* (12%), 3x *geenszins* (0,3%), 9x *minder* (0,8%), 18x *nauwelijks* (2%), 613x *niet* (53%), 22x *niet + universele kwantor* (2%), 86x *n-woord* (7%), 164x restrictief bijwoord (14%), 6x *te* (0,5%), 2x *voor(dat)* (0,2%), 43x *vraag* (4%), 7x *weinig* (0,6%), 3x *zelden* (0,3%) en 26x *zonder* (2%). *Om soodanigen exempel uyt te vinden, en hoeft men niet eens naer Spanje te*

reysen (Jacob Cats, Trou-ringh, in *Alle de werken*, 121). *Alsma, een Juffer in de Zwarte-konst zo wel ervaaren, dat ze voor geen Medea noch Circe behoefde te wijkken, wierd op La Ferte zoo dapper verslingert, dat ze al 'er konst, en vermoogen anspande om hem tot voldoening van 'er onkuische begeerten te brengen* (Jan Zoet, *Het leven en bedrijf van Clement Marot*, 226). *Om wyn te drinken behoeft niemant na Engelland te gaan* (B. Bekker, *Beschrijving van de reis door de Verenigde Nederlanden, Engeland en Frankrijk in het jaar 1683*, 71). *Ook kon hy ieder Smid en Klok-kengieter voorzien van een Mathematische Blaasbalk, die gestadiglyk zou blaazen zonder dat die behoefden getrokken te worden door de loome Armen der verzengde Gezellen* (Jacob Campo Weyerman, *Opkomst en val van een koffiehuisnichteje*, 38). *En schoon ons hiervan, in de oudste Gedenkschriften, geen bewys voorgekomen is, behoeft men 't geenszins vreemd te vinden* (Jan Wagenaar, *Vaderland-sche Historie*, dl 2, 195). *Dog ik vinde, dat ik grooter gevoelen had van uwe tederheid, van uwe zagtzinnigheid, dan ik behoefde te hebben* (Samuel Richardson, *Clarissa of de historie van eene jonge juffer*, dl. 1, 206). *Men behoeft, gevolglyk, om de plaats van het eene of andere gebrek gereedlyk te weeten, slegts deeze Plaat in te zien* (J. Le Francq van Berkhey, *Natuur-lyke historie van Holland*, 4e dl, 1e stuk, 147). *Mijne gevoelens overigens ten aanzien van den Heer Cantzlaar zijn te wel bekend dan dat ik beducht zoude behoeven te zijn, dat mijne pogingen in het onderwerpelyk geval aan andere motieven dan aan besef van plichtgevoel zouden kunnen worden toegeschreven* (Brief-wisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud, 1e dl, 85). *Behoeft het oog de lucht te zoeken, opdat de geest den Heere Jezus zie?* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Frits Millioen en zijne vrienden*, 289). *Behoef je dat zoo ronduit te zeggen?* (Charles Dickens, *Groote verwachtingen*, 79). *De Minister behoeft zich*

daarvoor allerminst te schamen (*Handelingen Eerste Kamer*, 30-5-1913). *Alsof dit de eenige quaestie was, welke hierbij behoefde te worden besproken* (*Handelingen Tweede Kamer*, 28-9-1916). *Of Hilversum dan wel Huizen de lange golf krijgt, behoeft al evenmin tot ongerustheid aanleiding te geven* (*Nieuwe Apeldoornsche Courant* 16-5-1929). *Het kind was reeds opgesprongen voordat ik haar iets behoefde te vragen* (A.H. Nijhoff, *Twee meisjes en ik*, 28). *Zelfs bij deze wind behoef je amper je pink te gebruiken om het koers te doen houden* (M. Apperloo, *De Gulden Draeck*, 22). *Op deze wijze bereikte ik, dat ik zelden naar een woord behoefde te vragen, dat in het te onderzoeken dialect niet bekend was* (W.A.F. Janssen, *De verbreiding van de uu-uitspraak*, 7). *Er zouden dan minder brieven geschreven behoeven te worden* (Wim Dussel, *Heklichtjes*, 103). *Het woordje ook immers behoeft allerminst onmiddellijk achter het adjectief te volgen* (H.F.A. van der Lubbe O.F.M., *Woordvolgorde in het Nederlands*, 218).

op zijn *bek(kie)* gevallen: zie op zijn **mondje gevallen**.

75 de **bek openbreken**: in een imperatief kan deze uitdrukking, samen met negatie, aangeven dat iemand zich liever niet uit over iets, omdat er dan iets zeer negatiefs uit zijn of haar mond zou vloeien. Meestal met een voornaamwoord in de eerste persoon. *Of het feestje leuk was? Breek me de bek niet open!* Als het subjectieve perspectief van een derde persoon wordt gekozen, kan ook een object in de derde persoon worden gekozen: *Breek haar de bek niet open over haar ex.*

Naast het gebruik in imperatieven is het ook mogelijk om de uitdrukking te combineren met *moeten* of *laten*: *Daarover moesten we hem maar liever de bek niet openbreken* (*Het vrije volk*, 15-08-1984). *Kok laat zich de bek niet openbreken, dat blijkt* (*De waarheid*,

14-09-1979). Deze uitdrukking lijkt in veel opzichten op *laten lachen*, met uitzondering van de mogelijkheid van combinatie met *moeten*.

Triggers (7 voorkomens): 7x *niet* (100%). *Breek Nora daar de bek niet over open* (Joseph Finder, Paranoia, 85). *Maar breek hem de bek niet open over de medicijnenoorlog die woedt tussen zorgverzekeraars en apothekers* (Trouw, 19-6-2003, 5).

een *bek opendoen*: zie een **mond opendoen**.

76 **te bekennen**: te bespeuren, waar te nemen. Meestal in combinatie met een hulpwoord als *zijn* of *vallen*, maar soms ook zonder, wordt deze uitdrukking doorgaans getriggerd door *geen* (141 op 235 voorkomens) of een n-woord, meestal *nergens* (84 voorkomens), meer sporadisch ook door andere triggers: *niet* (3x), *nauwelijks/amper* (2x), restrictief bijwoord (2x), *zonder* (1x), *weinig* (1x), *de enige* (1x). *Indien Gandalf zich hier ergens ophield, was er in elk geval niets van hem te bekennen* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 1: De reisgenoten, 242). *Bomen zijn alleen in de verte te bekennen* (Jan Wolkers, De kus, 50). *Geen land te bekennen* (Adriaan van Dis, Indische Duinen, 6). *Het regent, geen maan te bekennen* (Rascha Peper, De Waterdame, 153). *Een regeringssoldaat is nergens te bekennen* (De Volkskrant 11-1-1994). *Nu was er tijdens het schrikbewind van Calvijn in Genève weinig vrijheid te bekennen* (Trouw, 26-9-2000). *Een straat vol stenen en beton, met nauwelijks een plant of een boom te bekennen* (indebuurt.nl 18 mei 2021). Nogal frequent (47 op 235 voorkomens, dat is 20%) zijn combinaties met de negatieve uitdrukking *in velden of wegen*: *Politie of boa's waren in geen velden of wegen te bekennen* (De Groene Amsterdammer 13-8-2020, 5).

77 **zich bekreunen om**: geven om, malen om. Een van de vele uitdrukkingen van **onverschilligheid** die onze taal rijk is. In oudere stadia van het Nederlands komen ook voor *zich (be)kreunen aan*, *zich bekreunen over* en *zich (be)kreunen + genitief*. Triggers (op een totaal van 234, inclusief gevallen zonder *be-*): 1x *alsof* (0,4%), 3x *comparatief* (1%), 5x *evenmin* (2%), 3x *geen* (1%), 3x *geenszins* (1%), 2x *het minst* (1%), 2x *luttel* (1%), 3x *minder* (1%), 1x *nauwelijks* (0,4%), 73x *niet* (31%), 1x *restrictief bijwoord* (0,4%), 1x *te* (0,4%), 10x *vraag* (4%), 53x *weinig* (23%), 1x *zomin* (0,4%), 44x *zonder* (19%) en 6x een positief voorkomen (3%). *De meester van 't paard, die zich aan 't ongeluk van de jongen 't allerminste niet en kreunde, ree, zonder deernis, voort* (Jan de Brune de Jonge, Wetsteen der Vernuftten, 204). *Voorleden Dingsdagh nacht zijn 2 Napelsse Galeyen vanhier vertrocken, sonder sigh de 2 Fransse Kust-beveyligers, die alhier leggen, te bekreunen* (Oprechte Haerlemsche Courant 21-8-1677). *Ik weet wel aen welken ik my 't minst zoude kreunen* (Lambert ten Kate, Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake, dl 1, 4). *De familie bekreunt zich harer niet* (Wolff en Deken, Sara Burgerhart). *Wie zou er zich aan bekreunen?* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, De verrassing van Hoey in 1595). *Ik bekreun mij nauwelijks om hun kwalijk gezeur* (H. Teirlinck, Mijnheer J.B. Serjanszoon, 162-3). *En geen van beiden die zich ergens om bekreunt* (Charlotte Mutsaers, Rachels rokje, 295). Positief voorkomen: *De hertog bekreunde zich om alles* (Alexandre Dumas fils, De dame met de camelia's, 186).

78 op zijn **benen kunnen staan**: met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt ter aanduiding van vermoeidheid of dronkenschap, vaak in combinatie met een causatieve *van-*bepaling (cf. Hoeksema 2022b), of

in een bijwoordelijke bijzin van graadaanwijzend gevolg. Triggers (60 voorkomens): 12x *amper* (20%), 19x *nauwelijks* (32%), 28x *niet* (47%) en 1x een n-woord (2%). *Ik verseker u, dat ik soo vermoeit was, van twee nachten op geweest te hebben over d'informatie van de Gevangenen, dat ik niet langer op mijne beenen kon staan* (Het proces van Eduward Coleman [1679], 28-29). *Niemand kon meer op zijn benen staan* (C. Joh. Kieviet, Fulco de Minstreel, 162). *De ouderejaars, befaamd Njordroeier en krachtpatser, was zo dronken, dat hij nauwelijks op zijn benen kon staan* (Leonhard Huizinga, *Mijn hartje wat wil je nog meer?*, 107). *Hij laat een meisje zien - een zekere Acii - dat zo zwaar gewond is dat ze amper op haar benen kan staan* (Els de Temmerman, *De meisjes van Aboke - Kindsoldaten in Noord-Oeganda*, 56). *Hij kon niet meer op zijn benen staan en moest worden ondersteund door een van zijn lijfwachten* (Dagblad van het Noorden, 21-11-2009).

79 **benen over hebben:** nog kunnen lopen. *We hebben zeven uur gelopen en geen benen meer over* (De Volkskrant, 11-12-1993). Een vergelijkbare uitdrukking is: *geen benen meer onder zijn lijf hebben* (Huizinga's *Spreekwoorden en gezegden*, 59). In beide gevallen lijkt de negatie met *geen* vrijwel verplicht. Het komt me voor dat ook *amper* of *nauwelijks* zich met deze uitdrukkingen laten combineren, hoewel ik daarvan geen vindplaatsen heb: *Ik had nauwelijks nog/amper meer benen over*.

80 **benul (hebben):** verstand, inzicht hebben. Vaak gecombineerd met *flauw*: *Daar heb je geen flauw benul van*. (Voor combinaties met *flauw*, zie onder **flauw benut etc.**) Bij oudere schrijvers, merkt het WNT op, is de vorm veelal *belul*, wat vermoedelijk ook de oudste en oorspronkelijke vorm van dit woord is geweest. *Benul* is dan het resultaat

van *l*-dissimilatie, mogelijk ter vermindering van een taboevorm. Triggers (76 voorkomens, gevallen met *flauw* niet meegerekend): 2x *allerminst* (3%), 1x conditionele bijzin (1%), 51x *geen* (67%), 3x *nauwelijks* (4%), 6x *niet* (8%), 4x n-woord (5%), 2x universele kwantor (3%), 1x vraag (1%), 2x *weinig* (3%), 2x *zonder* (3%) en 2x een positief voorkomen. Vgl.: *In voeghe dat zy, bezwaart van drank en vaak, luttel beluls van weerbieding hadden* (P.C. Hooft, *Nederlandsche Historiën*, 785). *En ik vloog m'n bed weer uit, zonder echter enig benul te hebben van wat ik doen wou* (Theo Thijssen, *Egeltje* [1929], 21). *De volwassenen hadden nu eenmaal geen benul van wat spelen was* (Eric de Kuyper, *Aan zee. Taferelen uit de kinderjaren* [1988], 16). *Als de Leidse universiteit enig benul van kwaliteit heeft, gooit ze dit vod van een onderzoeksrapport in de prullenbak* (Universiteitskrant, 27-11-1997). *Nu hebben daar mensen de leiding die van voetbal nauwelijks benul hebben* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-10-1993). *Rivki was amper zeventien en had weinig benul van wat er in de wereld zoal omging* (Faye Kellerman, *Het rituele bad*, vert Els Franci-Ekeler, 9). Positief voorkomen: *God mag weten wat hij allemaal uitkraamt, maar jij bent iemand met benul* (L.N. Tolstoj, *De valse coupon*, *Verzamelde werken*, deel 6, 207).

81 **bepaald:** bijwoord van graad of modaliteit. In combinatie met negatie kan dit bijwoord op twee manieren worden gebruikt: als bepaling van negatie zelf, links van het ontkenkende element: *bepaald niet slim*, *bepaald geen hoogvlieger etc.*, en als bijwoord bij een adjectief of predicatnomen, onder bereik van negatie: *niet bepaald slim*, *niet bepaald een held*. Als versterker van ontkenning is *bepaald* negatief-polair, en duikt op bij *niet* en *geen*, maar niet bij *niets*, *niemand*, *nooit*, *nergens*, e.d. en is daarmee nog iets

restrictiever dan bijv. *in het geheel*. Vb.: *Dat is bepaald niet ondenkbaar* (Alexandra David-Néel, Tibet: Rovers, priesters en demonen, 96). *U zult er bepaald geen spijt van hebben* (Margo Minco, Meneer Frits en andere verhalen, 26). Als bepaling bij adjectieven en bijwoorden zien we iets dat zich ook voordoet bij *bijster* en *al te*: in combinatie met positieve antoniemen krijgen we meestal *niet* en bij negatieve antoniemen blijft *niet* achterwege. In het Corpus Heden-daags Nederlands werden van 78 combinaties met *vriendelijk* er 72 voorafgegaan door *niet*: *niet bepaald vriendelijk*. Bij *bepaald onvriendelijk* (8 voorkomens) waren er 0 met *niet*. Bij *prettig* en *onprettig* zien we een vergelijkbaar resultaat: 55 combinaties met *prettig* waarvan 55 met *niet* ervoor, bij *onprettig* waren die getallen 14 en 0, respectievelijk. Het WNT merkt op dat *bepaald* in dit gebruik vaak een ironisch karakter heeft. Een zin als *de ontvangst was niet bepaald vriendelijk* moet dan als een understatement voor *de ontvangst was uitgesproken onvriendelijk* worden opgevat.

82 te **beroerd**: onwillig. Gedraagt zich als negatief-polaire uitdrukking indien gebruikt met infinitief-complement of voor-PP. Triggers (op 105 voorkomens): 69x *niet* (66%), 31x n-woord (30%) en 5x een positief voorkomen (5%). *Walschap is nooit te beroerd geweest om zich met de hoogste instanties te meten* (Jos Borré, Inleiding bij Gerard Walschap, Verzameld werk, deel 1, 7). *De arbeiders en werkloze arbeiders die daar 's ochtends net als wij hun eerste vieuxtje naar binnen goten, waren nooit te beroerd ons vaderlijk bij te staan met raad en daad* (Geerten Meijsing, Veranderlijk en wisselvallig, 27). *Van Lennep was niet te beroerd om zijn pen in te zetten om de kas weer te spekken* (Marita Mathijssen, Een bezielde schavuit, 330). *Aesopus is niet te beroerd om de moraal aan het eind nog eens*

uit te spellen (De Groene Amsterdammer, 11-6-2020). Positief voorkomen: *Ze gaat met zakenlieden en dat soort lui op reis die te beroerd zijn om ter plaatse een grietje op te pikken* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De man die even wilde afrekenen, 101).

83 de **beroerdste**: de slechtste, de minst toeschietelijke. Negatief-polair wanneer gebruikt als predicaat: *Jan is de beroerdste niet/niet de beroerdste*. Qua gebruik en betekenis lijkt deze uitdrukking op de **kwaadste**: *Jan is de kwaadste niet*. Een verschil lijkt te zijn dat *de kwaadste niet* iets zegt over iemands karakter, terwijl *de beroerdste niet* kan slaan op iemands houding in een bepaalde situatie: *als het aankomt op stofzuigen is Jan de beroerdste/?kwaadste niet*. Dit verschil zou ook kunnen verklaren waarom *de beroerdste* zich gemakkelijker met *nooit* laat combineren: *Jan is nooit de beroerdste/?kwaadste*. Het gebruik links van de trigger *niet* is opmerkelijk, maar past wel binnen het algemene patroon van predicatieve uitdrukkingen, die topicalisatie vrij algemeen toestaan, en scrambling (vooropplaatsing in het middenveld) als het predicaat definitief is (*Ik ben de Amersfoortse niet = Ik ben niet de Amersfoortse*). Triggers (op 44 voorkomens): 41x *niet* (93%), 3x *nooit* (7%). *En ik ben nooit de beroerdste geweest om te helpen, dat weet je* (Marinus van Goeree, De rivier, 105). *Jij bent de beroerdste nog niet* (Leon Uris, Mila 18, 376). *Govaerts was de beroerdste niet* (Frank Westerman, In het land van de jaknikkers, 59). *Mam is de beroerdste niet* (Groninger Gezinsbode 10-8-2022). Een variant op deze uitdrukking kwam ik tegen in De Volkskrant, 16-2-1996: *'s Avonds belde manager Hagelstein om te zeggen dat Feyenoord de luligste niet is*.

84 te **beschrijven**: in combinatie met ontkenning duidt deze uitdrukking op een

extreme toestand, mate of hoeveelheid. Triggers (op 25 voorkomens): 22x *niet* (88%), 3x *nauwelijks* (12%). *Hoe groot onze vreugt was is niet te beschrijven* (Marijke Barend-van Haeften, red., *Op reis met de VOC*, [journaal gezusters Lammens, 1736], 92). *De verslagenheid die in Utrecht heerschte, toen het innemen van Eemnes bekend raakte, is niet te beschrijven* (J.F. Oltmans, *De schaapherder* [1837], 436). *Wat er toen onder den moker viel en onder het zand werd bedolven, is niet te beschrijven* (Henri Polak, *Het kleine land en zijn groote schoonheid* [1929], 48). *En wat er nu gebeurde is nauwelijks te beschrijven* (Heinrich Harrer, *De laatste 500. Een expeditie naar de dwergvolken van de Andamanen*, 55). Vergelijk ook *onbeschrijfelijk*, dat geen tegenhanger zonder *on-* kent.

Een vaste uitdrukking waar *te beschrijven* deel van uitmaakt is *met een pen te beschrijven*. Hier is de trigger *geen* i.p.v. *niet*. Op 32 voorkomens trof ik 31x *geen* aan (97%) en 1x *nauwelijks* (3%). Voorbeelden: *haer benautheyt dien sij leden en is met geen penne te bescriven* (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, dl 1, 159); *omdat asielpcedures in Griekenland nóg stroperiger zijn dan in Nederland, was de toestand in de Griekse kampen al gauw met geen pen te beschrijven* (De Groene Amsterdammer 24-9-2020).

85 **te bespeuren**: te **bekennen**, voor het (geestes)oog waarneembaar zijn. Triggers (bij 50 voorkomens): 1x *de enige* (2%), 12x *geen* (24%), 1x *nauwelijks* (2%), 10x *niet* (20%), 19x *n-*woord (38%), 5x *weinig* (10%), 1x *zonder* en 1x *een* positief voorkomen. *Niet de minste gedwongenheid was in Hanna's houding te bespeuren* (Marcellus Emants, *Een drietal novellen*, 75). *Er was weinig meer te bespeuren van het ietwat norske, betweterige in zijn optreden dat mij in België had getroffen* (Karel van het Reve, *Nacht op de kale berg*, 101). *Noch in de ene noch in de andere kast was*

iets te bespeuren (Pim Hofdorp, *Moord in miniatuur*, 34). *Hij vond het wel vreemd dat Clementina en de overige kinderen nergens te bespeuren waren* (Ward Ruyslinck, *De heksenkring*, 204). *Daarbij viel nauwelijks nieuws te bespeuren* (Groninger Gezinsbode, 13-2-2008). Een positief voorkomen: *Hier is iets te bespeuren van observatie en sentiment* (Lode-wijk van Deyssel, *De scheldkritieken*, 92).

86 **best**: in niet-superlatieve betekenis negatief-polair, althans in sommige contexten. Volkomen acceptabel in positieve contexten zijn voorkomens als in *Ik vind het best* of *Je bent een beste vent*. Daarentegen lijkt *FC Groningen speelde weer niet al te best* zonder negatie een foutieve zin op te leveren: *??FC Groningen speelde best*. Het gebruik van *best* is onderhevig geweest aan forse veranderingen. Als je in Delpher de reeksen *een beste wedstrijd* vergelijkt met *geen beste wedstrijd*, dan gaat het percentage negatieve gevallen van 6% (periode 1900-1930), via 47% (periode 1930-1960) naar 74% (periode 1960-1990). Voor de periode na 1990 tot nu heb ik gekeken in het Corpus Hedendaags Nederlands, dat materiaal vanaf de jaren negentig bevat, en vond 13 negatieve voorkomens. Er was 1 positief voorkomen, maar dat bleek bij nader inzien een superlatiefbetekenis te hebben: *In elk seizoen heb je een beste wedstrijd en ook een slechtste wedstrijd. Laten we dan nu hopen dat dit de slechtste was*. Voor de combinatie *beste beurt* vond ik 66x *geen*, 3x *een*, en van die drie was er eentje bij nader inzien negatief: *Voor Noppert maakte niet iedereen een beste beurt*. Het lijkt er dus op dat *best* in de betekenis *goed negatief-polair* geworden is, met enkele uitzonderingen zoals het instemmende *ik vind het best dat je meedoet*, dat duidelijk afwijkt van het evaluatieve *best* in *het optreden van de beide sopranen was niet best/??best*. Voor het gebruik van *best* als (positief-polair)

partikel, zoals in *Je mag best mee, Dat weet je best* of *Het zou best eens kunnen dat het gaat regenen*, zie Hoeksema 2008c).

Triggers (96 voorkomens in mijn materiaal, waar de bovengenoemde voorkomens uit Delpher en het Corpus Hedendaags Nederlands buiten zijn gelaten): 10x *geen* (10%) en 86x *niet* (86%). Voorbeelden van negatief-polair *best*: *Het ziet ernaar uit dat het niet al te best gaat* (Daphne du Maurier, Rebecca, 101). *Harry's sessies met Sneep, die toch al niet best van start waren gegaan, werden er niet beter op* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Orde van de Feniks, 429).

87 **bestaan**: mogelijk zijn. Opvallend voor het negatief-polaire gebruik van *bestaan* is de mogelijkheid van een finiete bijzin als onderwerpszin, ingeluid door het voorlopige onderwerp *het*. Triggers (22 voorkomens): 16x *niet* (73%), 6x *vraag* (27%). De vragzinnen zijn steevast *hoe*-vragen. *Het bestaat niet dat juist deze man hier in Mühlebach zou rondlopen* (Jos van Manen-Pieters, Liefde incognito, 63). *Het bestaat niet dat je alweer honger hebt* (Terry Deary, Die gave Grieken, 14-15). *Hoe bestaat het dat banken van de ene op de andere dag, onaangekondigd, een beursgenoteerd bedrijf kunnen droogleggen* (NRC, 12-1-2012). Dit gebruik van *bestaan* moet niet verward worden met *bestaan* + om-zin, als in *Hij bestond het om zijn vriendin anderhalf uur te laten wachten*. Dit lijkt eerder positief-polair te zijn, en heeft een onderwerp dat verwijst naar personen (eventueel ook dieren of instellingen).

88 **besteed aan**: gewaardeerd door, geschikt voor. Triggers (166 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 1x *minder* (1%), 4x *nauwelijks* (2%), 142x *niet* (86%), 3x n-woord (2%), 2x restrictief bijwoord (1%), 1x *vraag* (1%) en 11x een positief voorkomen (7%). *Maar dat was een symboliek die niet aan ons*

besteed was (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 19). *Maar tijdens mijn stage bij een veearts merkte ik al snel dat dit werk toch niet aan mij besteed was* (De Groene Amsterdammer, 17-12-1997). *Ruim veertig jaar later is dat optimisme aan criminologen nauwelijks meer besteed* (Trouw, 15-4-1998). *Het mag duidelijk zijn dat het met anderen aan een tafel zitten aan mij minder besteed is* (Hollands Diep, maart 2008). *En het leed van de Charta-generatie was slechts aan een klein publiek besteed* (De Groene Amsterdammer, 5-1-2012). Positieve voorkomens: *Lessen in taalkunde zouden zeker aan hem besteed zijn geweest* (Onze Taal, no 9, 1997). Positief voorkomen: *Een zogeheten anti-wurgdas is derhalve goed aan hem besteed* (Loeks, 10-6-1997). De uitdrukking wordt regelmatig aangetroffen in vacatureteksten. Hier wordt gezocht naar een automonteur: *Is het repareren, onderhouden en keuren van auto's aan jou wel besteed? Ben je bovendien fulltime beschikbaar en werk je klantgericht?* (www.abiant.nl/)

89 **kunnen/zullen bestrijden**: litotes-constructie, een minder gebruikelijke variant van *zullen ontkennen*. Zie ook *zullen betwisten* voor een vergelijkbaar geval. *Bestrijden* heeft een brede waaier aan betekenisnuances. Alleen in de zin van *ontkennen* lijken *zullen* of *kunnen bestrijden* negatief polair. Een voorbeeld van een heel ander gebruik levert een advertentie in de Nieuwe Apeldoornsche Courant van 25-3-1937: *Roos? Een onaangenaam euvel, dat men echter gemakkelijk en met succes kan bestrijden*. Triggers (19 voorkomens): 1x *amper* (5%), 1x *geen* (5%), 7x *niet* (37%), 7x n-woord (37%), 1x *vraag* (5%), 1x *weinig* (5%) en 1x een positief voorkomen (5%).

En men kan niet bestrijden, dat deze ontgoucheling ten deele gerechtvaardigd is (Het Vaderland, 19-3-1919). *Dat rubberboom één*

woord is, zal niemand bestrijden (Onze Taal, 1985, 131). Maar dat het Russische experiment in principe legio interessante mogelijkheden biedt, zal niemand bestrijden (De Volkskrant, 30-1-1993). Weinigen zullen bestrijden dat de herkomst van Berlusconi's kapitaal duister is (Trouw, 24-1-2004). Geen weldenkend mens zal bestrijden dat er rond het asielvraagstuk wet- en regelgeving nodig is (Trouw, 27-9-2006). Positief voorkomen: De vreemdeling kan bestrijden dat de beoordeling aan deze eisen voldoet (Uitspraak Raad van State, 7-4-2021).

90 te **betekenen hebben**: te **beduiden hebben, om het lijf hebben, voorstellen**. Deze uitdrukking is negatief-polair als hij enkel gebruikt wordt om een waardering aan te geven: X heeft weinig te betekenen = X heeft weinig om het lijf, stelt weinig voor. Als het letterlijk wordt gebruikt in de zin van "een betekenis hebben", dan is het geen negatief-polaire uitdrukking: vgl. *Deze klop-signalen moeten iets te betekenen hebben, maar ik weet niet wat*. Triggers (81 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x *evenmin* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 9x *niet veel* (11%), 33x *n-woord* (41%), 1x negatief predicaat (1%), 1x universele kwantor (1%), 20x *vraag* (25%), 11x *weinig* (14%) en 3x een positief voorkomen (4%). Voorbeelden van het overdachtelijke, negatief-polaire gebruik zijn: *Het had zooveel niet te beteekenen!* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, Frits Millioen en zijne vrienden [1868], 199). *De versterking hier onder de berg had verder niet veel meer te betekenen* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, Verhoren, 343). *Hierdoor had de indruk kunnen ontstaan dat deze groepen zeer weinig te betekenen en geen aanhangers hadden* (Anton Pannekoek, Herinneringen [1944], 39). *Zij wierp de rechter een ongeruste blik toe, zich blijkbaar afvragend wat deze onverwachte eer te betekenen had*

(Robert van Gulik, *Het rode paviljoen*, 158). *Als filosoof heeft hij uiteindelijk niets te betekenen* (De Groene Amsterdammer, 23-7-1997). *Meer dan een kwart eeuw sinds het onvergetelijke Du van Peter Maffay heeft de Duitse schlager in grote delen van ons land nauwelijks iets te betekenen gehad* (NRC, 26-9-1997). Positief voorkomen: *Toch wil ik dat het ook iets te betekenen heeft dat ik hier loop...* (René Stoute, *Een fatsoenlijke betrekking*, 26).

kunnen **beteren**: zie **kunnen gebeteren**.

91 **beteugelen**: in toom houden, bedwingen. In combinatie met *kunnen, zich laten, weten te en bij machte zijn*, en als modale infinitief wordt dit werkwoord ingezet als een negatief-polair element. Triggers (17 voorkomens): 1x *amper* (6%), 1x *conditionele bijzin* (6%), 1x *geen* (6%), 2x *moeilijk* (12%), 2x *nauwelijks* (12%), 7x *niet* (41%), 1x *restrictief bijwoord* (6%), 1x *vraag* (6%), 1x *weinig* (6%). 't *Doornickse wiert alom bedorven, alsoo men den Moetwil der Soldaten niet konde beteugelen* (Oprechte Haerlemsche Courant 11-7-1709). *Eline kon haar gramschap niet meer beteugelen* (Louis Couperus, Eline Vere, 324). *Er was weinig dat Kumira lang kon beteugelen* (Robert Jordan, *Het pad der dolken*, 254). *Geen staflid was bij machte Clintons geilheid te beteugelen* (Trouw, 19-9-1998). *Hij was, opnieuw, nauwelijks te beteugelen* (Trouw, 2-3-2001). *Alleen die kan het mondiale kapitalisme beteugelen* (De Groene Amsterdammer 6-8-2020). *Maar de behoefte van de groeiende bevolking in opkomende landen, waar ook nog eens veel met palmolie wordt gekookt, laat zich moeilijk beteugelen* (NRC 7-5-2022).

92 **betoog behoeven**: nadere toelichting verdienen. Triggers (30 voorkomens): 1x *amper* (3%), 1x *evenmin* (3%), 21x *geen*

(70%), 4x nauwelijks (13%), 1x niet veel (3%), 1x te (3%) en 1x vraag (3%). Zie ook onder **behoeven**. *Het behoeft geen betoog, dat ons succes die dag op uitbundige wijze gevierd is geworden* (J.F. van Dulm, *Onder de bloedvlag van de "O 21", 1940-1945, 172*). *Dat beledigingen in het algemeen geuit, zonder dat deze tegen iemand, wie dan ook, gerigt zijn, niet strafbaar kunnen worden geacht, zal wel al te duidelijk zijn, dan dat zulks eenig betoog zoude behoeven*. (Weekblad van het regt, no 693, 9 april 1846). *Evenmin behoeft het betoog, dat de tegenwoordige Regeering generlei schuld draagt aan den thans gegeven toestand* (Rotterdamsche Courant, 31-5-1859). *Behoeft het dus betoog, dat er behoefte bestaat aan eene geschiedenis van de beoefening der Oostersche letteren in Europa?* (M. Th. Houtsma, *Uit de Oostersche correspondentie van Th. Erpenius, Jac. Golius en Lev. Warner, Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, deel XVII, 1*). *Dat deze opvatting den afwisselend in plat realisme en in vrouwelijk sentimenteetele romantiek zwelgende geest van Q. niet voldoet, behoeft geen betoog* (J.L. Boender, *Is. Querido en het begrip literatuur, 104*). *Het behoeft nauwelijks betoog dat het een uiterst twijfelachtig zaak is of we in het geval van uitdrukkingen als alleen, slechts en hoogstens met enig recht van negatieve elementen mogen spreken* (Frans Zwarts, *Negatief Polaire Uitdrukkingen I, GLOT 4-1, 1981*). Varianten: *betoog hoeven, nader betoog behoeven, verder betoog behoeven*. Vgl. bijv. *En dat een krachtig Frankryk onvereinigbaar is met het voortbestaan van het republikeinsche regime, dat hoeft toch geen betoog meer, vindt U ook niet?* (Alexander Cohen, *Brieven 1888-1961, bezorgd door Ronald Spoor, 355*).

93 te **betrappen op**/: in overdrachtelijke zin negatief-polair te gebruiken. Naast voorkomens van *betrappen* als modale infinitief,

zijn er ook vergelijkbare combinaties met *kunnen*, *zullen* of *zich laten*. Op Delpher zijn vroege voorkomens van *betrappen* meestal letterlijk, en gaan dan meestal over heterdaadjes van inbrekers, smokkelaars of stroppers. In de tweede helft van de 20ste eeuw duikt een overdrachtelijk gebruik op met een vorm van negatie: *men kan X niet op Y betrappen* betekent dan dat Y niet kenmerkend is voor X. Ik ga geen onderscheid maken tussen combinaties met *kunnen*, *zullen*, *zich laten* of modale infinitieven. Triggers (110 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x *amper* (1%), 1x conditionele bijzin (1%), 1x *de enige* (1%), 1x *evenmin* (1%), 3x *geen* (3%), 2x *nauwelijks* (2%), 48x *niet* (44%), 33x *n-woord* (30%), 1x *moeilijk* (1%), 2x restrictief bijwoord (2%), 1x *vraag* (1%), 1x *weinig* (1%), 10x *zelden* (9%) en 3x een positief voorkomen (3%). *Ik was zijn assistent en heb hem alleen kunnen betrappen op afkeer van hienlikkers* (Nelleke Noordervliet, *Het oog van de engel, 117-118*). *Heb jij Ruud Lubbers ooit op een begrijpelijke zin kunnen betrappen - laat staan op een heldere gedachte?* (Trouw, 30-12-2000). *Op zwakke punten is deze Futura dan ook amper te betrappen* (Sp!ts, 5-3-2002). *Op stemverheffingen zul je Winter zelden betrappen* (De Volkskrant, 13-12-2013). *In interviews kon Waters het niet nalaten weer uit te halen naar zijn oud-collega David Gilmour, die volgens Waters in zijn leven nooit viel te betrappen op een mening, standpunt of opvatting* (De Groene Amsterdammer, 8-6-2017). Positief voorkomen: *Ik heb mijzelf inmiddels kunnen betrappen op wat ik knopjes-denken zal noemen* (UK, 22-5-2003).

94 zullen/kunnen/te **betwisten**: litotes, in combinatie met negatie duidt het aan dat iets onbetwistbaar is, als een paal boven water staat. Meestal in combinaties met *zullen*, een enkele keer ook met *kunnen* of als modale infinitief. Zie voor een vergelijkbaar

geval **bestrijden**. Ander gebruik van *betwisten* is niet negatief-polair, zoals *Venezuela en Brits-Guyana betwisten elkaar een stuk land; We kunnen de waarde van deze munt natuurlijk betwisten*. Triggers (19 voorkomens): 2x *geen* (11%), 4x *niet* (21%), 11x n-woord (58%), 1x *weinig* (5%) en 1x *vraag* (5%). *Dat hetzelfde uit dat blad is afgeschreven, gedrukt, uitgegeven en verspreid, dat wil ik niet betwisten* (Weekblad van het regt, no 670, 1846). *En is werkelijk - wat niemand zal betwisten - in eenig kunstgewrocht met goede gronden op feilen te wijzen: Vondel heeft dit met alle groote genieën gemeen* (Arie de Jager, Lofrede op Vondel, in: J.P. de Keyser, Nederlands letterkunde in de negentiende eeuw, 576). *En wie zal betwisten dat beide kwalificaties op Hitler van toepassing zijn?* (Onze Taal, no 2/3, 1995). *En niemand zal betwisten dat het functioneren van het DNA veel en veel ingewikkelder is dan de pioniers van de moleculaire biologie konden bevroeden* (De Akademische Boekengids, juni 2001). *Over het algemeen is Musk beter in Twitter dan Biden, dat zullen weinigen betwisten* (De Groene Amsterdammer 15-2-2024).

95 door de **beugel kunnen**: geoorloofd zijn, acceptabel zijn, ermee door kunnen. Stoett (1923a: 85) brengt de uitdrukking in verband met de “ring, waardoor in sommige steden de honden gehaald werden: konden ze er niet door, dan mocht men zulk een hond niet houden.” Dit is geen puur negatief-polaire uitdrukking, en vertoont alleen een sterke tendens om in negatieve omgevingen op te treden. Triggers, op 160 voorkomens: 96x *niet* (60%), 24x *vraag* (15%), 3x *restrictief bijwoord* (2%), 2x *nauwelijks/amper* (1%), 2x n-woord (1%), 2x *het/de enige* (1%), 1x *restrictie universele kwantor* (0,6%), 1x *comparatief* (0,6%), 1x *comparatief van gelijkheid* (0,6%), 1x *bijzin bij te* (0,6%), 1x *conditionele bijzin* (0,6%), 1x

zonder (0,6%), 1x *net zo min* (0,6%), en 24x een *positief voorkomen* (15%). In ouder Nederlands ook met *mogen* ipv *kunnen*: *Dat mach niet door de bueghel* (G.A. Bredero, Moortje [1617]). Voorbeelden: *[K]an dit door den beugel?* (De briefwisseling van Mr. Willem Bilderdijk 1795-1797, 417). *Het is wel de vraag, of al wat er geschreven en gesproken werd, door den beugel kon* (W.H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding, dl 2, 455). *Ik heb je al zo dikwijls aan dat stomme verstand proberen te brengen dat hier dingen gebeuren die niet door de beugel kunnen* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 176-7). *Zodoende heb ik een week op die Brutus gezeten, zonder dat hij door de beugel kon* (Marten Toonder, Vroeger was de aarde plat, 141). *Alleen bereisde Duitsers konden nog enigszins door de beugel* (E.M. Grabowsky, Inleiding bij Arnout Hellemans Hooft, Een naekt beeldt op een marmore matras seer schoon, 32). *Als zulke controles juridisch en medisch-ethisch door de beugel kunnen, is invoering een kwestie van tijd* (Trouw, 10-9-2004). *Hun kleding zou in de bestuurskamers in Milaan, Londen of New York amper door de beugel kunnen* (Trouw, 25-4-2003). *Positief voorkomen: Strikt constitutioneel konden deze woorden nog wel door de beugel maar een verongelijkte Thorbecke besloot zijn ontslag aan te bieden* (Cees Fasseur, Wilhelmina - de jonge koningin, 28).

96 kunnen **bevatten**: kunnen begrijpen, er met de **pet bij kunnen**. Triggers, op 72 voorkomens: 13x *amper* (18%), 1x *moeilijk* (1%), 23x *nauwelijks* (32%), 33x *niet* (46%), 1x *restrictief bijwoord* (1%) en 1x *vraag* (1%). Het aantal voorkomens van *amper* en *nauwelijks* is ongebruikelijk hoog. *Zij kunnen het nauwelijks bevatten dat één man zooveel macht kan bezitten* (Algemeen Handelsblad 12-3-1936). *Waarom hield hij zo hardnekkig aan een theorie vast die hij zelf amper kon*

bevatten, laat staan uitleggen? (Martin Cruz Smith, Gorki Park, 97). *Vroeger werd vaak het voorbeeld gegeven van Einsteins relativiteits-theorie, die zo moeilijk werd gevonden, dat slechts een tiental mensen op de hele wereld haar kon bevatten* (Sybren Polet, *De creatieve factor*, 147). *Hartsvriendin Lotte Hellinga kan nog maar moeilijk bevatten dat ze haar vriendin kwijt is* (Algemeen Dagblad 4-3-2016). *Wie kon bevatten wat er in de hoofden van haar bewoners omging?* (Olga van der Meer, Rondon Amber). *Ik kon het niet bevatten dat hij was overleden* (VPRO-gids 26-2-2022). Naast de combinaties met *kunnen* is er ook een negatief-polaire variant met de modale infinitief *te bevatten*, met exact dezelfde triggers. Op 43 voorkomens trof ik aan: 5x *amper* (12%), 8x *moeilijk* (19%), 9x *nauwelijks* (21%) en 21x *niet* (40%). Met 3-1 *voorstaan tegen een opponent die geen moment de indruk wekt ook maar ergens in te geloven en dan nog stranden, zoiets valt amper te bevatten* (Trouw, 14-12-1998). *Voor gewone stervelingen is de wederopstanding van Pantani moeilijk te bevatten* (Trouw, 14-7-2000, 10). *Dat jongeren zo gewelddadig met elkaar omgaan dat er een mes getrokken wordt, is haast niet te bevatten voor de Drachtsters* (Dagblad van het Noorden 31-12-2019).

97 **bevroeden**: vermoeden. In combinatie met *kunnen* is dit werkwoord negatief-polair (slechts 7 van 185 voorkomens in mijn database duiken op in een positieve context), maar zonder hulpwerkwoord heeft het alleen een zekere voorkeur voor negatieve omgevings (14 van 56 gevallen zijn positief). Het verschil is significant (Fisher's exact test, $p < 0.01$). Triggers (185 combinaties met *kunnen*): 1x *amper* (1%), 14x *comparatief* (5%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 1x *evenmin* (1%), 1x *finale bijzin* (1%), 6x *geen* (3%), 2x *nauwelijks* (1%), 85x *niet* (46%), 39x *n-woord* (21%), 6x *onmogelijk* (3%), 1x

restrictief bijwoord (1%), 13x *vraag* (7%), 4x *weinig* (2%), 1x *zomin* (1%), 2x *zonder* (1%) en 7x een positief voorkomen (4%). Voor combinaties zonder *kunnen* (56 voorkomens) zijn de volgende triggers gevonden: 11x *comparatief* (20%), 2x *geen* (4%), 14x *niet* (25%), 5x *n-woord* (9%), 1x *te* (2%), 1x *vraag* (2%), 4x *weinig* (7%), 4x *zonder* (7%) en 14x een positief voorkomen (25%). *Ik kan ook niet bevroeden wat kwaads daarin zoude zijn* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Leycester in Nederland*, deel 1, 318). *Niemand blikt of bloost en de Groenen kunnen onmogelijk bevroeden dat onder die vissersjongens in blauwe trui en bukskinbroek er zijn die in Stelendam niet thuis horen* (K. Norel, *Engelandvaarders*, 183). *U kunt dus waarschijnlijk ook slecht bevroeden, wat de reden was van het ontwerpen van een nieuwe opdracht, enkele dagen na de bespreking van 30 December?* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, verhoren, 19). *Geen luisteraar kon bevroeden, dat dit het begin zou zijn van de vulgairste en laaghartigste cabaretserie die de omroep ooit heeft voortgebracht* (Dick Verhijk, *Radio Hilversum 1940-1945*, 595). *Weinig kon ik bevroeden dat een verblijf van drie dagen op Amsterdameiland voldoende zou zijn om mijn bagage in het water te laten soppen* (Gerrit Jan Zwier, *Witte heksen*, 99). *Ongetwijfeld zou de curator van een politiemuseum in het Noorse Trondheim behoedzamer hebben gereageerd als hij de inhoud kon bevroeden van het flesje dat bij het uitmesten van zijn archief opdook* (Trouw, 25-6-1998, 5). Een positief voorkomen: *Hoe groot die rijkdom was kun je bevroeden als je leest dat op een feest de heren allemaal werden bedacht met een paar met juwelen bezette manchetknopen* (Trouw, 28-9-2002).

98 **ergens beweging in te krijgen**: een van de vele uitdrukkingen die met negatie onverroerbaarheid uitdrukken, zoals *zich*

verroeren, van zijn plaats komen, **verreppen**, **vooruit te branden** of het Engelse *budge* en het Franse *bouger*. Triggers (14 voorkomens): 8x *geen* (57%), 1x *moelijk* (7%), 2x *niet* (14%), 1x *voordat* (7%), 1x *zonder* (7%). *Ongeveer twee uur lang hing het brugdek boven in de pijlers zonder dat er ook maar enige beweging in was te krijgen* (Oprechte Steenwijker Courant 14-5-1954). *Ze hebben genoeg van de lage beurskoers – de laatste jaren was er amper beweging in te krijgen* (De Volkskrant, 11-1-2001). *Ze duwden ertegen, maar er was geen beweging in te krijgen* (J.J. Voskuil, Vuile handen, 327). *Ik herinner me dat de bus in een file kwam te zitten, waar geen beweging in te krijgen was* (Schaaksite.nl). Variant: *in beweging te krijgen*: *Terwijl honderden landgenoten waren omgekomen op de stranden van Thailand, waren de bestuurders in Stockholm niet in beweging te krijgen* (Trouw, 14-1-2005).

99 **biet**: uitdrukking van minimale hoeveelheid of mate. Het woord *biet* gaat waarschijnlijk terug op *bete/beet*, tot de 18de eeuw zelf een belangrijke uitdrukking van minimale hoeveelheid, en is dan niet gerelateerd aan *biet* in de betekenis van 'knol.' Siemon Reker wees me in dit verband op de relevantie van de Groningse vorm *gain biet*. Zou het om een knol gaan, dan was de te verwachten vorm *gain bait*. Ter Laan (1929) geeft o.m. de volgende Groningse voorbeelden: *Hai wait ter gain biet van. 't Holp hom gain biet. Main ie, dat ik ter n biet van heurd haar?*

Triggers (op 50 voorkomens): 1x *alsof* (2%), 43x *geen* (86%), 1x *niet* (2%), 3x *n-woord* (6%), 2x *vraag* (4%). *Van jou snap ik ook geen biet* (Cissy van Marxveldt, Een zomerzothed, 154). *Ik versta er geen biet van, Oehoehoeroe* (Jean Dulieu, Paulus en Kenarrepoere, Het grote boek van Paulus de Boskabouter, 50). *Alsof het mij een biet kan schelen welke maat Louis Armstrong in zijn hoed heeft!* (De nieuwe Limburger 8-8-1970). *Het*

interesseert me geen biet (Renate Dorrestein, Buitenstaanders, 53). *Maar ze moeten niet denken dat het tennis mij een biet interesseert* (Trouw, 4-4-1995). *Denk je nu echt dat het mij een biet interesseert om in 7 dagen tijd op de gewenste waarden te zitten, hm?* (forum.bodynet.nl, 3-1-2012).

100 kunnen **bieten**: kunnen **schelen**, kunnen **bommen**. Uiterst zeldzame uitdrukking. Het WNT vermeldt dit gebruik van *bieten* niet. Vermoedelijk is het Amsterdams plat. *Wat duivel kan 'et mijn ook biete, het raakt me eigenlijk geen lor!* (Lodewijk van Deysse, De scheldkriteken, 135). *Wat kan 'et mijn bieten, rust, stilte, eenzaamheid, werk, enz.* (De briefwisseling tussen Lodewijk van Deysse en Arnold Ising jr., dl. 1, 103). *Het kan me niet bieten of het pijn deed* (Passionate, jg. 12, 2005). De uitdrukking kan ook zonder kunnen optreden: *En dat is voor mij de hoofdzaak; de rest biet geen luis* (De briefwisseling tussen Lodewijk van Deysse en Arnold Ising jr., dl. 1, 92).

101 kunnen **bijbenen**: kunnen **bijhouden**. Een van de verschillende uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid, zoals ook *kunnen tippen aan*. Hoewel de uitdrukking ook in positieve zinnen voorkomt, met name in combinatie met een bijwoord van graad (*FC Groningen kon Ajax aardig bijbenen in de eerste helft*), overweegt toch het negatief-polaire gebruik, waarbij negatieve zinnen en zinnen met adverbia als *amper/nauwelijks/alleen/maar* overwegen. Hoewel superlatieve contexten niet goed passen bij deze uitdrukking (*#Marie was de mooiste vrouw die haar kon bijbenen*), zijn bijzinnen afhankelijk van *de enige* dat wel: *Loef, voormalig kernploeglid, was de enige die de Nederlandse kampioen enigszins kon bijbenen* (De Volkskrant, 30-12-1993). Triggers (267 voorkomens): 10x *amper* (4%), 7x *comparatief* (3%), 4x

conditionele bijzin (1%), 7x *de enige* (3%), 18x finale bijzin (7%), 1x *geen* (0,4%), 2x *moeilijk* (1%), 15x *nauwelijks* (6%), 146x *niet* (55%), 6x n-woord (2%), 2x *onmogelijk* (1%), 4x restrictief bijwoord (1%), 1x *slecht* (0,4%), 18x *vraag* (7%) en 26x een positief voorkomen (10%). Voorbeelden: *Intusschen stuiven de auto's zo hard weg, dat de woestijnratten ze niet kunnen bijbenen* (Friesch Dagblad 16-9-1946). *De RPD werkt onder hoogspanning om de aanvragen voor hulp bij de selectie van sollicitanten te kunnen bijbenen* (De Telegraaf 18-12-1981). *Om te controleren of hij, als oude man, het tempo nog een beetje kon bijbenen, heb ik al zijn balhandelingen in tijdvakken ingedeeld* (Nico Scheepmaker, Cruijff, Hendrik Johannes, fenomeen 1947-1984, 194). *Slechts in het eerste kwartier konden de Drenten de Groningers enigzins bijbenen* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-4-1998). *Mijn begeleiders versnelden hun pas zodat ik hen nauwelijks kon bijbenen* (Anton Dontsjev, Tijden van verandering, 156). *Volgens de WRR stijgt het gebruik van de zorg de komende decennia sneller dan de beroepsbevolking kan bijbenen* (NRC 18-12-2021). Een positief voorkomen: *ik hoop dat ik het met mijn films bij kan benen* (Remco Campert, Het gangstermeisje, 130).

102 ergens **bij kunnen**: kunnen begrijpen, kunnen vatten. Vaak in combinatie met *met zijn hoofd, met zijn verstand, met zijn kop, met zijn/de pet, met zijn verbeelding*. Triggers (73 voorkomens): 2x *geen* (3%), 69x *niet* (95%) en 2x *vraag* (3%). *En de militaire autoriteiten konden er met hun verstand niet bij* (A.M. de Jong, Notities van een landstormman, 264). *Ik kan er nog steeds niet bij, dat het nu voorbij is* (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 179). *Maar bedenk eens ademloos hoe slecht je wel zou kunnen zijn, hoe argeloos verdorven, zo dat geen sterveling er met zijn verbeelding bij kon* (Monika van Pae-

mel, De vermaledijde vaders, 241). *Ik kan er met mijn hoofd niet bij!* (Sydney & Bom, Julie, Klaartje, Cécile 6: Wanneer is het vakantie?, 29). *Hij kon er met zijn kop niet bij hoe ze zo kon leven* (Patricia Cornwell, Wespennest, 105). *Hij kan er niet bij dat hij Mein Kampf niet mag verkopen* (Trouw, 19-11-1998). *De hoeveelheid geld die in het fucking autoracen omgaat, daar kan ik echt niet bij* (Provinciale Zeeuwse Courant, 28-5-2022).

103 er **bij zijn**: mogelijk zijn/het geval zijn. Wordt meestal gebruikt met een infinitief als subject: *De junks wegsturen is er niet bij* (De Limburger, april 1992), *Voor de lol een wandelingetje gaan maken was er voor de meeste dieren dan ook niet bij* (De Das, 1-2, 1996). Minder frequent, maar eveneens mogelijk als onderwerp zijn nominalisaties: *Vrolijkheid was er niet bij* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-11-1997). Opvallend is ook dat parafraze met *geen* hier uitgesloten is: *Studeren was er niet bij* laat zich in dit gebruik niet gemakkelijk parafrazeren als *Er was geen studeren bij*. Dit is niet te wijten aan een eis op triggers, omdat *geen* in principe wel als trigger kan optreden: *Studeren was er voor geen van hen bij*. In dit opzicht vormt deze constructie dan ook het spiegelbeeld van de *infinitief+aan* constructie, die wel vormen met *geen* kent, maar juist niet met *niet*: *er was geen doorkomen aan* versus **doorkomen was er niet aan*. Triggers (op een totaal van 239: 2x *amper* (1%), 1x *evenmin* (0,5%), 1x *geen* (0,5%), 4x *nauwelijks* (2%), 223x *niet* (93%), 7x n-woord (3%), 1x *zelden* (0,5%). *Passagieren in khaki was er niet meer bij* (Wim Dussel, Heklichtjes, 105). *Afremmen was er niet bij* (Dirkje Kuik, De held van het potspel, 212). *En vakantie was er natuurlijk nooit bij* (Opzij, oktober 1979). *Scoren was er maar zelden bij* (Groninger Gezinsbode, 15-9-1999). *Spelen of tv kijken was er voor de kleine Lucy nauwelijks bij* (Elle, juli 2003).

104 kunnen **bijhouden**: kunnen **bijbenen**. Als triggers fungeren dezelfde uitdrukkingen en omgevingen die ook bij *kunnen bijbenen* werden signaleerd. Triggers (226 voorkomens): 3x *amper* (1%), 13x *comparatief* (6%), 2x *conditionele bijzin* (1%), 5x *de enige* (2%), 15x *finale bijzin* (7%), 7x *geen* (3%), 1x *minder* (0,4%), 1x *moeilijk* (0,4%), 16x *nauwelijks* (7%), 124x *niet* (55%), 6x *n-woord* (3%), 6x *onmogelijk* (3%), 2x *negatief predicaat* (1%), 4x *restrictief bijwoord* (2%), 1x *te* (0,4%), 4x *vraag* (2%), 1x *weinig* (0,4%) en 15x een *positief voorkomen* (7%). Rozendaal *kon het tempo evenmin bijhouden* (De Volkskrant, 6-1-1993). *Yep Kramer kon mede door een knieblesure het tempo van de besten niet bijhouden* (id., 11-1-1993). *De bevolking kan de prijsstijgingen nauwelijks meer bijhouden* (id., 5-2-1993). *De medische ontwikkelingen zijn sneller gegaan dan we konden bijhouden* (id., 13-2-1993). *Landskampioen Huissen is na zeven ronden de enige damploeg, die koploper Hiltex in de hoofdklasse kan bijhouden* (id., 13-12-1993). *Positieve voorkomens zijn mogelijk, evenals dat het geval is bij kunnen bijbenen*: *In de eerste twee perioden kon VZC het tempo nog bijhouden* (De Volkskrant, 29-11-1993).

105 **bijkomen van het lachen**: niet meer bijkomen van het lachen: zo hard lachen dat je er niet meer mee kunt stoppen. Triggers (32 voorkomens): 1x *amper* (3%) en 31x *niet* (97%). *Het was best gezellig, wij kwamen niet meer bij van het lachen* (Hugo Claus, Het jaar van de kreeft, De romans II, p 396). *Onder-tussen komt Groen niet meer bij van het lachen want Dolfjntje bijt z'n oorlel zowat in tweeën en kietelt hem in z'n nek* (Joost Zwagerman, Gimmick!, 85). *Bij de Europese voetbalunie komt men vooralsnog amper bij van het lachen* (Trouw, 19-8-2000). Variant: *bijkomen van de pret*: *Minutenlang kwamen de dames niet meer bij van de pret* (Wiecher Hulst, Een vriend aan het Tobameer, 107).

106 **bij lange na: lang**. *Hij is bij lange na niet gereed*. *Kluivert is bij lange na nog geen Cruyff*. Een adverbiale uitdrukking die dient als versterker van negatie, en lijkt alleen voor te komen bij *niet* en *geen*. Bij andere negatieve uitdrukkingen is het resultaat van combinatie slecht: **Hij is bij lange na nergens voor beducht*, **Ik ken hier bij lange na niemand*. In dit opzicht is *bij lange na* restrictiever dan sommige andere adverbiale versterkingen van negatie, zoals **in het geheel**, vgl. *Je hebt hier in het geheel*/bij lange na niets te zoeken*. Niet alle combinaties met *geen* zijn goed: **Ik ken hier bij lange na geen hond* komt mij onacceptabel voor. Een kortere variant van *bij lange na* is **lang**, een oudere, nu niet meer gangbare variant is *op/bij verre na*. Het WNT noemt ook een oudere variant *bij lange*, die, getuige het volgende voorbeeld, niet ter linkerzij van negatie hoefde te staan: *Schoon was ze (Diana); maer nimf Dafne was zoo bang / Voor 't minnen niet by lang* (H. Poot, 1, 131).

Triggers (221 voorkomens): 7x *geen* (3%), 214x *niet* (97%). *Gij zult aan dezen geheelen brief wel merken, dat ik bij lang na zoo vrolijk niet ben, dan wel anders* (A. Loosjes Pzn, Historie van mejuffrouw Susanna Bronkhorst, dl 5, 239). *Het subsidie was bij lange na niet toereikend voor de bescheidenste behoeften* (Johan Huizinga, Geschiedenis der universaliteit gedurende de derde eeuw van haar bestaan, in Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV, 67). *Dit was bij lange na nog geen democratie* (Simon Schama, Burgers - Een kroniek van de Franse revolutie, 256). *Helaas bracht het baantje bij lange na niet genoeg op* (Anton Valens, Het boek ONT, 119).

107 **bij X alleen**: in deze uitdrukking is de positie X open, mits het een zelfstandig naamwoord zonder lidwoord is. Het meest bekend is de combinatie *niet bij brood alleen*, van bijbelse oorsprong, en ongetwijfeld de bron van dit patroon (zie Aalders 1982 voor

een beschrijving). Van 1977-1981 was het ook de titel van het partijprogramma van het CDA. Hier verwijst ook dit citaat naar: *PvdA ontdekt weer dat de mens niet bij brood alleen leeft* (Trouw 6-10-2007). De betekenis is dat er meer nodig is voor het welzijn van een mens dan alleen materiële zaken. De varianten doen wat woordspelerig aan. Zo is er een boek met als titel *Niet bij Bach alleen*. Een boek over de Amsterdamse woningbouwvereniging Patrimonium heet *Niet bij steen alleen*. Een artikel over de familie Heineken heeft als titel *De mensch leeft niet bij bier alleen*.

108 kunnen **bijlossen**: gelijke tred kunnen maken met, kunnen **bijhouden**, kunnen **bijbenen**. Triggers (45 voorkomens): 1x *amper* (2%), 2x *finale bijzin* (4%), 2x *geen* (4%), 1x *moeilijk* (2%), 3x *nauwelijks* (7%), 29x *niet* (64%), 2x *onmogelijk* (4%), 1x *te* (2%), 1x *vraag* (2%) en 3x een positief voorkomen (7%). *De prijzen van het leidingwater, een gemeente-exploitatie, zijn zoo hoog, dat de kleine luyden het eenvoudig niet kunnen bijlossen* (De vrije socialist, 1-2-1908). *De vraag naar thee is op 't oogenblik zoo groot, dat de productie het niet meer kan "bijlossen" om het maar eens populair uit te drukken* (Leeuwarder nieuwsblad 3-10-1927). *Dat kon hij onmogelijk bijlossen* (A.M. de Jong, De martelgang van Kromme Lindert [1930], 85). *Kun je het nog bijlossen?* (Mr. A. Roothaert, Onrust op Raubrakken, 19). *Eerste divisionisten die hogerop mogen, kunnen het in de eredivisie doorgaans nauwelijks bijlossen* (De Volkskrant, 8-5-1997). *Het bedrijf groeit zo snel dat ze het amper kunnen bijlossen* (Dagblad van het Noorden 11-4-2018). Positief voorkomen: *Na een half uur, toen Atletico het allemaal nog redelijk had kunnen bijlossen, mislukte een van die subtiele combinaties tussen Salcedo en Garate* (De Tijd 18-5-1974).

109 **bijster**: bijzonder, zeer. Als dit bijwoord wordt gecombineerd met een adjectief of werkwoord dat als het positieve element van een antoniemenpaar fungeert, dan is er een sterke neiging tot negatieve polariteit, met name in moderne teksten. *Dit voorstel is niet bijster origineel. Dat is geen bijster goede oplossing*. Met negatieve elementen van een antoniemenpaar is positief gebruik veelal de regel: *Er werd bijster weinig gebruik gemaakt van de nieuwe regeling. Het publiek was bijster slecht geïnformeerd*. Om een voorbeeld te geven heb ik in de volgende tabel de voorkomens van *weinig* en *veel* in mijn materiaal vergeleken in positieve en negatieve zinnen. Bijna alle voorkomens zitten in de diagonaal van linksboven naar rechtsonder. Zie ook Klein en Hoeksema (1994), Klein (1997), Hoeksema (1998a) en Hoeksema en den Ouden (2005) voor uitgebreidere discussie van de variatie in oordelen en gebruik. Zie ook **bepaald** voor een overeenkomstige distributie.

TABEL 5: *bijster weinig/niet bijster veel*

Weinig	Veel	
33	8	Positieve zin
-	137	Negatieve zin

Triggers (1272 voorkomens): 2x *evenmin* (0,2%), 45x *geen* (4%), 1045x *niet* (82%), 22x *n-woord* (2%), 3x *vraag* (0,2%), 3x *zonder* (0,2%) en 152x een positief voorkomen (12%). *Het schijnt wel, Van Tuyll, dat het je hier in huis niet bijster bevalt* (P.A. Daum, Uit de suiker in de tabak, Verzamelde Romans I, 81). *Maar dat maakte met die kort geknipte haren niet bijster veel verschil* (Carry van Bruggen, 'n Badreisje in de tropen, 34). *U weet wel dat ik niet bijster gesteld was op mijn vader, maar een moord is een moord...* (Willy Corsari, Een express stopte, 91). *Ik ben bang dat ik m'n verstand, dat al niet bijster groot is, veel te vlug opgebruik* (Anne Frank, Het ach-

terhuis, 79). *Wat zal ik dan nog met me kunnen laten gebeuren, zonder dat ik het bijster indrukwekkend of erg zal vinden?* (Eric van der Steen, *De beesten de baas*, 165). *De leefwijze van Fausto Arcuti maakte misschien geen bijster indrukwekkende indruk, maar als makelaar in gunsten en informatie was hij onovertroffen* (Michael Dibdin, *Vendetta*, 148). *De nooit bijster huwelijkstrouwe oud-president haalde er in zijn verontwaardiging zelfs Finkelsteins huwelijk bij* (Sp!ts, 15-4-2005). *In Zuid-Amerika is FC Groningen na de aankoop van Luis Suarez evenmin bijster succesvol geweest* (De Groninger Gezinsbode, 22-5-2012, 15).

110 **elkaar bijten:** last hebben van elkaar, niet bij elkaar passen. Twee dingen die elkaar niet bijten passen goed bij elkaar. Triggers (op 32 voorkomens): 29x *niet* (91%) en 3x een positief voorkomen (9%). *De stukken van Goudappel en van ons bijten elkaar niet* (K. Schilder en D.H.Th. Vollenhoven, Eender en anders, briefwisseling, 134). *Nou, dat bijt mekaar niet, suiker en appeltjes* (Simon Carmiggelt, *Duiven melken & Alle orgels slapen*, 228). *Volgens Leo Wetzels hoeven het belang van de gemeenschap en het wetenschappelijk belang elkaar niet te bijten* (NRC, 27-4-2002). Positief voorkomen: *Wetenschap en beleid: ze lijken elkaar vooral te bijten* (Hypothese, april 2007).

111 naar **binnen (kunnen) krijgen:** kunnen eten. Vaak in combinatie met *geen hap*, maar ook *niets* etc. Triggers (15 voorkomens): 8x *geen* (53%), 2x *niet veel* (13%), 2x n-woord (13%), 1x *vraag* (7%), 2x *weinig* (13%). *Van de vaste spijzen, visch en vleesch, kan hij maar weinig naar binnen krijgen; alles is toebereid met kokosolie* (Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand*, 341). *Hij leek zo onder de indruk dat ik betwijfelde of hij een hap naar binnen zou kunnen krijgen* (Virginia Andrews, *Hemel zonder engelen* [1985]). *Ik kan opeens*

geen hap meer naar binnen krijgen (Libelle, no 44, 2017). *Ik kreeg niets naar binnen en moest vier keer overgeven* (Het Belang van Limburg 22-10-2022).

112 **blaam treffen:** schuld hebben. De uitdrukking dateert van het begin van de 20ste eeuw. Daarvoor waren er wel voorkomens van combinaties als *Mijn blaam trof hem niet*, die tegenwoordig eerder als *Hem trof geen blaam (in mijn ogen)* zouden worden verwoord. De stelselmatige vooropplaatsing van het lijdend voorwerp is een bijzondere eigenschap die in enkele gevallen tot heranalyse als onderwerp heeft geleid. In het Nederlands is immers een onderwerp veel gebruikelijker aan het begin van een zin dan een lijdend voorwerp (Bouma 2008). *Vergelijk Wie treffen volgens Hutton blaam?* (NRC, 28-1-2004) in plaats van *Wie treft volgens Hutton blaam?* Triggers (op 120 voorkomens): 83x *geen* (69%), 6x n-woord (5%), 4x *niet* (3%), 1x conditionele zin (1%), 1x *de enige* (1%), 1x *minder* (1%), 1x restrictief bijwoord, 5x *vraag* (4%), 1x *weinig* (1%) en 17 positieve voorkomens (14%). *Heeft Z. uit Soemenap dat eigenhandig geschreven geheim schrijven gelezen, waarin de regering als hare overtuiging te kennen gaf, dat den resident van Madoera in geen enkel opzicht blaam trof?* (De Locomotief 9-2-1909). *Blaam treft alleen den heer Chlumberg* (Menno ter Braak, *Het Vaderland* 7-3-1937). *Treft de boekhandel dan blaam?* (Vrij Nederland, november 2017). *En de enige die daarvoor blaam treft, is de tsaar zelf* (De Groene Amsterdammer, 26-3-2020). Positief voorkomen: *Ook de leiding van de studentenvereniging treft blaam* (Nieuwsblad van het Noorden, 27-9-1997).

113 **blaasjes wijsmaken:** leugentjes vertellen. Vlaamse uitdrukking. In combinatie met werkwoorden als *moeten* of *laten* gedraagt het zich als een negatief-polaire uitdruk-

king. De website vlaamswoordenboek.be geeft het volgende gebruiksvoorbeeld: *Ge zegt dat ge goed hebt gestudeerd voor dat vak. Ik geloof u niet. Ge moet me geen blaaskes wijsmaken.* Andere voorbeelden: *Meneer Pannecoucke, ik ga u geen blaasjes wijsmaken* (Guy Prieels, De wraak van meneer Jules). *We moeten de mensen geen blaasjes wijsmaken* (www.bruzz.be, 2018). *Moeten we patiënten dan blaasjes wijsmaken?* (NRC 3-10-2017, artikel van de Vlaamse filosoof Maarten Boudry).

114 een **blad voor de/zijn mond nemen**: zich niet **uitlaten** over iets, de zaken verbloemen. Deze uitdrukking is een intransitieve tegenhanger van de eveneens negatief-polaire uitdrukking **doekjes winden om**, en komt volgens het WNT reeds voor in Tuinman (1726-1727). Het Duits kent een vergelijkbaar idioom (*k)ein Blatt vor den Mund nehmen*. Triggers (op 143 voorkomens): 104x *geen* (73%), 19x n-woord (13%), 6x *niet* (4%), 1x *evenmin* (1%), 2x *minder* (1%), 1x negatief predicaat (1%), 4x *zelden* (3%), 6x *zonder* (4%). *De schrijfster, die zelf geen blad voor den mond neemt, zal het mij vergeven als ik het ook niet doe* (Henri Polak, Het bankroet. Eenige opmerkingen betreffende “Het bankroet der tegenwoordige sociale politiek” door Mejuffrouw Mr. E.C. van Dorp, 8). *Integendeel, hij kon zich soms mateloos kwaad maken en nam dan minder dan ooit een blad voor de mond* (G.J.M. van het Reve, Mijn rode jaren, 134). *Als mensen waren Benvenuto, die tegenover geen sterveling een blad voor de mond nam, en de geboren hoveling Giorgetto, zoals Cellini hem kleinerend noemt, antipoden* (Het leven van Benvenuto Cellini door hemzelf verteld, 8). *Zalm heeft de afgelopen jaren zelden een blad voor de mond genomen* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-8-1994). *Zonder een blad voor de mond te nemen vertelt Shirley in de film over haar leven, haar man en*

haar kinderen (Trouw, 18-11-1997). *Op de vraag wat 7 oktober voor hen betekent, neemt in Nabloes niemand een blad voor de mond* (De Standaard 2-12-2023).

bleken of blozen: zie **blikken of blozen**.

115 **blieven**: lusten, verlangen, in het bijzonder gezegd van spijs of drank. Triggers (47 voorkomens): 1x conditionele bijzin (2%), 10x *geen* (21%), 19x *niet* (40%), 1x n-woord (2%), 3x restrictief bijwoord (6%), 10x *vraag* (21%), 1x *zomin* (2%) en 2x een positief voorkomen. *Blijft menheer een pijp, en blijft menheer ook zijn kamer te zien...* (J.J. Cremer, Daniel Sils, 264). *’k blief je vrijpos-tigheden niet!* (Herman Heijermans, Duczika, 122). *Maar ik zeg, ik blief geen nieuws uit de keuken, zeg ik* (Ben van Eyselsteijn, Romance in F-Dur, 49). *Zij bliefde alleen thee als eerst de melk in het kopje werd geschonken en dan pas de thee* (UK, 22 mei 2008, 7). Positief voorkomen: *De keer dat hij weigerde op een wens in te gaan, gold een dame die de uitdossing van een poedel bliefde om haar echtgenoot te prikkelen* (De Volkskrant, 18-9-1993). Deze uitdrukking is semantisch nauw verwant aan negatief-polair **moeten** en **lusten**: *Ik blief hem niet = Ik moet hem niet = Ik lust hem niet.*

116 **blijf weten met: raad weten met**. Vooral in Vlaanderen gebruikelijke uitdrukking. Triggers (14 voorkomens): 13x *geen* (93%), 1x n-woord (7%). *En daar het met deze verwondering geen blijf weet, toont het konijn zich voortdurend verwonderd, gans onbeholpen* (Paul van Ostaijen, Diergaarde voor kinderen van nu [1926]). *En dan weten ze er geen blijf mee.* (Tom Lanoye, Alles moet weg, 101). *Hij wist nooit blijf met z’n geld* (Eén, 8-3-2013). Een variant is *verblijf weten met*. *Ze doet haar vier dochters komen, beschaamde*

meiskes, die met hun handen geen verblijf weten (Felix Timmermans, Anna-Maria, 82).

een **blik gunnen**: zie onder een **blik waardig keuren**.

117 met een **blik verwaardigen**: aandacht besteden aan, **notitie nemen van**. Triggers (21 voorkomens): 1x conditionele bijzin (5%), 11x *geen* (52%), 1x n-woord (5%), 6x *zonder* (29%), 1x *ternauwernood* (5%) en 1x een positief voorkomen (5%). *De Noorman zag onverschillig rond, als hoorde hij het ver-wijst zijner moeder niet, terwijl deze, zonder hem verder met een blik te verwaardigen, haar bezigheid voortzette* (Jacob van Lennep, Onze voorouders in verschillende taferelen geschetst, deel 3, De koorknaap, 231). *Zestien jaren reeds was het kind in haar dienst en hoe-wel zij eerst 27 jaar oud was en een zeer aan-trekkelijk gezicht had, had hare meesteres nog nooit opgemerkt, dat zij een man ook maar met een blik verwaardigde* (Rotterdamsch Nieuwsblad, 13-7-1886). *Die, antwoordde de gids, terwijl hij hen ternauwernood met een blik verwaardigde, die hebben niets goeds gedaan* (De Noord Brabanter, 1-7-1900). *De gastheer en gastvrouw hebben Maria Callas die avond met geen blik verwaardigd* (Algemeen Handelsblad 10-8-1960). *Hij verwaardigde Fop met geen blik* (Theun de Vries, Februari, dl 1, 298). Positief voorkomen: *In een groote oude mand heeft een kleine zesjarige handelaar sinaasappelen en hoopt er van te verkoopen aan een argeloozen vreemdeling, die hem met een blik verwaardigde* (De Huisvriend, jg.1882, 191).

Zie ook een **blik waardig keuren**. Het Duits kent een exacte tegenhanger van deze uitdrukking: *jemandem eines Blickes würdi-gen. Und ohne ihn noch eines Blickes zu würdi-gen, schritt Alexander hoch erhobenen Hauptes durch die Gänge in sein Zimmer* (Hans Dieter Stöver, Mord auf der Via Appia, 28).

118 een **blik waardig keuren**: (ook maar enige) aandacht besteden aan. Triggers (op 162 voorkomens): 3x *amper* (2%), 2x conditionele bijzin (1%), 83x *geen* (51%), 15x *nauwelijks* (9%), 12x n-woord (7%), 1x *niet* (1%), 3x negatief predicat (2%), 40x *zonder* (25%) en 3x een positief voorkomen (2%). *En zonder hem verder een blik waardig te keuren, of te letten op het binnensmondse gemopper van de man, wendde hij zich weer tot Arendsoog* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 18). *Want ik heb die trotse veroveraar al zo dikwijls ontmoet, maar hem nauwelijks een blik waardig gekeurd* (Choderlos de Laclos, Gevaarlijk spel met de liefde, 150). *Prins Rainier keurt ons geen blik waardig* (Vrij Nederland, 5-2-1994). *Maar ik verdom het om zijn fatale vrouwen een blik waardig te keuren* (Broerstraat 5, maart 2003). *Als ik tegenwoordig over straat loop, mag ik blij zijn als iemand me een blik waardig keurt* (George Pelecanos, Tuinier van de nacht, 319). Positief voorkomen: *Vond Julien alles al vreemd in de deftige salon van huize de la Mole, anderszids kwam deze bleke, in het zwart geklede jongeman aan hen die hem een blik waardig keurden wel heel vreemd voor* (Stendhal, Het rood en het zwart, 276). Varianten zijn met een **blik verwaardigen**, een **blik gunnen**, terwijl ook af en toe de contaminatie een **blik waardig gunnen** opduikt: *Ze gunde me geen blik waardig omdat ik ook een uniform draag* (Trouw, 27-12-2000). *Bleef een ruiter of een voetknecht onbeschoft voor het raam staan om naar binnen te gluren, dan zag het schoone kind voor zich neder; zij gunde hem geen blik* (J.F. Oltmans, De schaapherder, 8). Een contaminatie die ook regelmatig opduikt is *met een blik waardig keuren*: *Toen de rekening na het verorberen van al de heerlijkheden gepresenteerd werd, keurden zij die met geen blik waardig en poetsten de plaat* (De Telegraaf 6-1-1961).

119 **blikken of blozen**: minimaliseerder. Behoort tot een klasse van minimale hoeveelheidsuitdrukkingen in de vorm van een disjunctie. Duidt een minimale reactie (van schaamte of terughoudendheid) aan. Het WNT beschouwt deze uitdrukking als een verbastering van het oudere *bleken of blozen* (zie hieronder). Triggers (15 voorkomens): 5x *niet* (33%), 3x n-woord (20%) en 7x *zonder* (47%). *Een kleine groep van soldaten was er, die zelfs onder de meest vervaarlijke tirades betreffende hel en verdoemenis noch blikte noch bloosde* (W. Walraven, Eendagsvliegen, 99). *Zonder blikken of blozen offerde Whiteley een stuk om met ontstellend geweld op de zwarte koning af te trekken* (Nieuwsblad van het Noorden 10-1-1967). *De onderwijzer blikte of bloosde niet* (Henk Spaan, Kermis op de Dam, 17). *Daar wordt zonder blikken of blozen een half miljoen Mark per jaar ter beschikking gesteld, structureel!* (Vrij Nederland, 11-9-1993).

Variante: *bleken of blozen*: *Dese dreigementen, alsoo ik ver genoeg uit hun hande was, gingen my soo weinig ter hert dat ik 'er niet eens over bleekte of bloosde* (Anonymus, D'openhertige juffrouw, of d'ontdekte geveinsdheid, 150). Een wat nieuwere variant is **verblikken of verblozen**.

120 **bliksem**: minimaliseerder. In gebruik sinds in ieder geval 1843, uit welk jaar het WNT een voorbeeld aanhaalt uit een Leidse studenten Almanak. Behoort tot een verzameling van affectieve expressies rond het thema 'onweer', evenals bij voorbeeld **donder, donderen, om de donder**, de graadbepalingen *donders, bliksems, weerlichts*, bepalingen van extreme snelheid zoals *als de (gesmeerde) bliksem, als de weerlicht, als de donder*, en de krachttermen *Bliksem!, Donders!* Deze groep van stoere termen raakt uit de mode, waarschijnlijk omdat donder en bliksem tegenwoordig niet meer tot de

taboesfeer worden gerekend. Voor een overzicht van krachttermen rondom het thema bliksem, ook in het Frans en Duits, zie De Baere (1940: 135). Triggers (195 voorkomens): 190x *geen* (97%), 4x n-woord (2%) en 1x vraag (1%). Voorbeelden: *'t deugt geen bliksem* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, 4e deel, 32). *Nou, als je 't dan weten wil, de schrijver is van Deyszel en hij meent er geen bliksem van* (Frederik van Eeden, brief d.d. 25-9-1891). *Ik geloof er geen bliksem van* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 176). *De eerste snuift, hijgt en zweet, om voor te blijven, maar het helpt geen bliksem, hij raakt achter* (Theun de Vries, Stiefmoeder Aarde, 58). *Ik verzeker je dat er geen bliksem van je verzet overblijft!* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 509). *Wie trok zich daar een bliksem van aan?* (Harold Robbins, De erfgenamen, 77). *Het gaat trouwens niemand een bliksem aan* (Hella S. Haasse, De wegen der verbeelding, 42).

Een zeldzame allitererende variant is *blonde bliksem*: *Heb jij iets gemerkt van die nieuwe enquête? - Geen blonde bliksem.* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 242).

121 om de **bliksem**: absoluut, beslist. Een minder frequente variant van *om de donder*. Triggers (15 voorkomens): 5x *geen* (33%), 9x *niet* (60%) en 1x een positief voorkomen (7%). *Alweer een bewijs, dat die Darwin om de bliksem geen domme jongen was, dacht ik* (Maurits Dekker, Amsterdam bij gaslicht, 134). *Zij is om de bliksem geen doetje* (H. Voordewind, De commissaris vertelt over donker Amsterdam, 725). *Dat is om de bliksem niet overdreven* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 230). Positief voorkomen: *Nou dat helpt om de bliksem wel* (Nieuwsblad van het Noorden 15-5-1999). Zoals een aantal andere negatieversterkers staat ook deze uitdrukking steeds links van negatie, en komt hij in andere dan negatieve contexten niet voor (vgl. bijv. **Denk je dat ze om de blik-*

*sem een doetje is? *Ik ben een boon als zij om de bliksem een doetje is.)* Vergelijkbare uitdrukkingen met dezelfde opbouw zijn *om de dood, om de dooie dood, om de drommel, om de donder*.

122 **blind maken voor:** in combinatie met modale werkwoorden als *mogen* en *moeten* heeft deze uitdrukking een negatief-polair karakter. Voorbeeld: *zelfs de felste afkeer eener baatzuchtige demagogie, die de vreugden van het volk zocht te verstoren door het met dubbelen nadruk op zijn ellenden te wijzen, mag ons niet blind maken voor de werkelijkheid* (Anton van Duinkerken, *De Gemeenschap*, jg 14, 1938, 401). Vgl. **zich blindstaren op** en **zijn ogen sluiten voor**.

123 een **blind paard** kan hier kwaad doen of schade aanrichten: met negatie geeft deze uitdrukking aan dat een locatie tegen een stootje kan. Triggers (9 voorkomens): 8x *geen* (88%) en 1x n-woord (11%). De uitdrukking is al vrij oud: *Voorts was dit vertrek op zyn Schevenings gestoffeert, dat wil zeggen zo, dat 'er een blind paert geen schade kon doen* (Johan van Gool, *De nieuwe Schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilders* [1750], 167). *Bij hem thuis kan geen blind paard kwaad doen* (F. Bordewijk, *Blokken, Knorrende Beesten, Bint*, 87). *Een blind paard kon in den wagen geen schade aanrichten* (H. van Aalst, *Onder martieners en bietsters*, 178). *Daar kon een blind paard geen schade doen* (Jan Wolkers, *De walgvogel*, in: *Het vroege werk*, 908). *Mariposa in de Valkenstraat is een uitstekende kroeg van het type waarin een blind paard niets kan vernielen, maar dat doen Paul en Lex wel* (Jip Golsteijn, *Popscore*, tien jaar popjournalistiek, 85). *Dat gedoe hier, in dit clubhuis waar een blind paard nog geen kwaad kon, interesseerde hem toch niet* (Rascha Peper, *Rico's vleugels*, 163).

124 **zich blindstaren op:** in combinatie met modale werkwoorden als *moeten*, aanspoorend *laten* en *mogen* is dit een negatief-polaire uitdrukking, te vergelijken met *de ogen sluiten voor*, en **blind maken voor**, waarin een vergelijkbare metafoor te vinden is. Triggers (19 voorkomens): 1x *geen* (5%), 17x *niet* (89%) en 1x vraag (5%). *Zij moeten zich niet blind staren op wat het gevolg is, doch alle aandacht concentreren op de noodzaak* (Jan Greshoff, *Afscheid van Europa*, 326). *Jetten wil zich niet blindstaren op een getal* (NOS.nl 7-3-2019). Ook als bevel te interpreteren infinitieven zijn negatief-polair: *Niet blindstaren op discussies over 2030 dus, is het advies van de wetenschappers* (NOS.nl, 9-4-2023).

125 **bloed vloeien uit: kwaad kunnen, deren,** negatieve gevolgen hebben. Vrij zeldzame uitdrukking, met een duidelijke voorkeur voor negatieve omgevingen. Triggers (10 voorkomens): 6x *geen* (60%), 2x *niet* (20%), 1x *weinig* (10%) en 1x *zonder* (10%). *Daar vloeit geen bloed uit zolang je de dossiers maar gesloten houdt* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-6-1997). *Veel bloed vloeit er niet uit of het zou een duidelijk ongenoegen moeten zijn met de overdracht van het korps landelijke politiediensten aan Binnenlandse zaken die door de huidige minister Korthals wordt voorbereid* (NRC, 7-5-1999). *Hun collega's kwamen eveneens geregeld een stapje tekort, maar dan zonder dat er bloed uit vloeide* (Groninger Gezinsbode, 6-11-2002). Naast *vloeien* wordt ook het werkwoord *lopen* in deze uitdrukking gebruikt: *Er loopt voor FC Groningen al helemaal geen bloed uit deze transactie* (Dagblad van het Noorden, 17-10-2006).

126 **boe of ba: disjunctieve expressie, minimaliseerder.** (Ook de volgorde *ba of boe* komt voor.) Duidt een minimale verbale reactie aan, en gaat meestal gepaard met een

vorm van het werkwoord *zeggen*. Idiomen met *boe of ba* zijn al oud: het WNT geeft voorbeelden van o.a. Focquenbroch. Omdat *niet A of B* equivalent is met *A noch B* en met *niet A en niet B*, komen ook deze varianten voor: *Hij zei geen boe of ba; [...] dat hij haar zonder boe of ba in de steek had gelaten* (Remco Campert, *Liefdes schijnbewegingen*, 20), *[...] omdat die geen boe en geen ba zee* (Herman Heijermans, *Droomkoninkje*, 69). Triggers (88 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 44x *geen* (50%), 1x *niet* (1%), 12x n-woord (14%), 1x *voor(dat)* (1%), 1x *weinig* (1%), 27x *zonder* (31%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Plat als een molensteen ligt Bram / En antwoordt boe noch ba* (A.C.W. Staring, *Nieuwe gedichten* [1827]). *Stijn keek Zwarte Aagie lodderig aan en slenterde met zijn handen op zijn rug, zonder boe of bah terug te zeggen, den langen steiger op* (Is. Querido, *De Jordaan*, 7). *Voordat er boe of ba gezegd kon worden zaten er vier man op zijn lijf* (SBS-6, 2-7-1998). Een vb met *ba of boe*, aangehaald door het WNT, s.v. *fielt*: *Dat hij, bij 't minste ba of boe, U dood had neergesmeten* (J.J.A. Goeverneur, *Gezamenlijke Gedichten en Rijmen*).

127 **boeien: uitmaken, ertoe doen, donderen.** Uitdrukking van onverschilligheid. Recente (jaren '90) aanwinst in het Nederlandse negatief-polaire vocabulaire van vooral jongere sprekers. Daarnaast blijft er een ouder niet-polair gebruik: *die wedstrijd boeide 90 minuten lang*. De etymologie zal wel zijn: als iets iemand niet boeit, is het voor hem niet interessant, zodat het er niet toe doet. Een vraag als *Wat boeien mij die oude films!* kan zowel exclamatief volgens de oude betekenis worden opgevat (= Wat vind ik die oude films toch boeiend!) en als negatief-polair *boeien* (= Wat kunnen mij die oude films schelen?). Triggers (99 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 5x *geen* (5%), 1x *matig*

(1%), 1x *minder* (1%), 67x *niet* (68%), 9x n-woord, 14x vraag (14%), 1x *weinig* (1%). *Het boeit niet hoeveel brikkies er van jou al weggehaald zijn* (Cursor 36, 6-1-1996). *Dat laatste boeide echter weinigen bovenop de eerste grote col van deze Tour* (Dagblad van het Noorden, 11-7-2009). *Dus het boeit je niet wat er met Randall gebeurt?* (The Walking Dead 2, 11). *Wat boeit jou dat?* (L.A.'s finest 1, 2). *Alsof dat je wat boeit* (The Rookie 5, 14). Ook een positief-polaire (want inherent negatieve) variant *Boeiuhh!* (= Niet interessant!) is populair, met name onder jongeren (Coppen 2006). In tegenstelling tot Coppen vermoed ik dat dit gebruik afkomstig is van het negatief-polaire via weglating van onder andere negatie. Dit verschijnsel is niet zeldzaam, vgl. bijvoorbeeld *I could care less* (= *het laat me koud*) uit *I could not care less*. Ook Engelse krachttermen als *shit* krijgen soms een negatieve lading: *they did shit for me* uit *they didn't do shit for me* (Hoeksema 2009). Zie ook de discussie bij het trefwoord *de ballen*.

128 **bolwerken:** de oorspronkelijke betekenis van 'beveiligen met een bolwerk' is niet meer courant. Meestal gecombineerd met *kunnen* (soms *zullen*) betekent het '(het) uithouden, (het) redden.' Doorgaans gebruikt met een onpersoonlijk lijdend voorwerp: *het/dat (kunnen) bolwerken*. Triggers (87 voorkomens): 1x *amper* (1%), 1x conditionele bijzin (1%), 1x *evenmin* (1%), 1x *de enige* (1%), 3x finale bijzin (3%), 1x *geen* (1%), 1x *moeilijk* (1%), 2x *nauwelijks* (2%), 60x *niet* (68%), 1x n-woord (1%), 2x restrictief bijwoord (2%), 5x vraag (6%), 1x *zelden* (1%) en 8x een positief voorkomen (9%). Voorbeelden: *hier in m'n kamer kon 'k't niet langer bolwerken* (L.H.A. Drabbe, *Levenslol* [1903], 204). *Die ongelukkige stadsdynamo's kunnen het niet meer bolwerken* (Maurits Dekker, C.R. 133, een toekomstroman, 202).

Het is echter onmiskenbaar, dat een overmatig gebruik hier schadelijk moet werken, wat ook moge blijken uit de tegenwoordig zeer korte levensduur van populaire “schlagers”, die het [...] zelden langer dan enkele maanden of zelfs weken kunnen bolwerken (Nederlands Juristenblad, jg 31, 1956, 124). Met lonkjes naar het publiek konden zij het op de duur financieel nauwelijks bolwerken (Johan van der Woude, Eduard Verkade en het toneel, 144). Maar ook was er deze onzekerheid: wanneer hij ertoe overging Spallanzani op de hoogte te brengen, zou hij het dan kunnen bolwerken zonder schanddaad? (Simon Vestdijk, De filmheld en het gidsmeisje, 153). In Atlanta zei Urban- chek nog dat Wouda het mentaal nooit zou kunnen bolwerken (Trouw, 21-8-1997). Om dit te kunnen bolwerken zoeken de gemeenten Eemsum, Bedum, Winsum, en De Marne steun bij elkaar en werken ze vanaf nu samen (Rtv Noord, 28 april 2015). Positief voorkomen: Misschien kan je het toch bolwerken (M. ter Braak, brief aan E. du Perron in: Briefwisseling 1930-1940, deel II, 148).

129 **bommen:** kunnen schelen, geven om. Meestal gebruikt in combinatie met *kunnen*. Het WNT noemt de uitdrukking wel, maar geeft geen verklaring voor zijn betekenis. Van Ginneken (1913, 509) geeft de volgende zin als voorbeeld van het toenmalige studentenjargon: *'t Kâ me geen bliksem bommê*. Triggers (48 voorkomens): 1x *alsof* (2%), 3x *geen* (6%), 18x *niet* (38%), 15x n-woord (31%), 8x *vraag* (17%) en 3x een positief voorkomen (6%). *Dan kan me niks bommen!* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 113). *Een schutter is een klant, die niemendal kan bommen* (J.H. Speenhoff, Liedjes, Wijzen en Prentjes, II, 68 [1904]). *Kan me niks meer bommen...* (Alie Smeding, De zondaar, 406). *Bomt niet* (George van Aalst, De schoolfuif, 35). *Maar wat zou ons dat eigenlijk kunnen bommen of mieteren?* (Matthijs Vermeulen,

*De stem van levenden, 15). Net of het hem kan bommen of je rap of langzaam werkt als je voor de rest maar meevalt (Piet van Aken, Klinkaart, 12). Kan me niet bommen (S.T. Florian, Naar de knoppen, 105). Ach, wat kan het mij ook bommen (De Telegraaf, 6-7-2017). Positief voorkomen: *Wat ons wel kan bommen is het feit dat tegenwoordig dit huis toebehoort aan het bewuste MASSOLIT (Michail Boelgakov, De meester en Margarita, 62).**

130 een **boodschap hebben aan iets:** zich iets aantrekken van, belang in iets stellen. Deze uitdrukking heeft zowel een telbare als een niet-telbare variant: *Ik geloof niet dat zij daar (een) boodschap aan heeft*. Bij het niet-telbare gebruik horen voorkomens met *veel*, *weinig*, en bij telbaar gebruik voorkomens met *een* of *enkele*. Bij *geen boodschap* valt niet vast te stellen of het substantief al dan niet telbaar gebruikt is. Triggers (153 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 2x *evenmin* (1%), 116x *geen* (76%), 1x *minder* (1%), 3x *nauwelijks* (2%), 4x *niet* (3%), 4x n-woord (3%), 5x *vraag* (3%), 16x *weinig* (10%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Daar heb ik geen boodschap an* (Jan Mens, De blinde weerelt, 486). *Aan het spelen van dit joseki heeft zwart nl. geen boodschap (Go, 13-5, 1976). Aan regisseurs heb ik minder boodschap (HP/De Tijd, 29-10-1999). Of de nog eigenzinnigere president Silvio Berlusconi daar een boodschap aan heeft, zal de komende maanden blijken (Nieuwsblad van het Noorden, 14-2-1997). Connery is een soort zen-freak die om de haverklap zijn kennis over Japan etaleert terwijl zijn pupil daar nauwelijks een boodschap aan heeft (Humo, 23-9-1997). Hij noemt in het voorbijgaan weliswaar de ontdekking van leptine en grheline, maar heeft er niet zoveel boodschap aan (De Academische Boekengids, no 67, maart 2008). Als het om reorganisaties op onze redactie gaat, heeft Dijkgraaf evenmin een boodschap aan de*

feiten (HP/De Tijd, 10-7-2009). *Nu is het aan Duitsland om in zijn eentje Europa te redden, als het daar tenminste nog een boodschap aan heeft* (360 magazine, 18-2-2012). *Daar had Senna weinig boodschap aan* (NRC 9-10-2021). Positief voorkomen: *Als men je niet meer serieus neemt omdat de overgrote meerderheid uit vrouwen bestaat, dien je daar een boodschap aan te hebben, ook al ben je het er niet mee eens* (De Volkskrant 2-4-1994).

131 **boon: zier.** Inmiddels niet meer courante uitdrukking van minimale hoeveelheid. Met negatie vaak een uitdrukking om aan te duiden dat iets van geen enkele waarde geacht wordt. Triggers (12 voorkomens): 5x *geen* (42%) en 7x *niet* (58%). *Jae de gantsche Gheestelijckheit en soude gheen Boon meer weerdt gheweest zijn* (Philips van Marnix van St. Aldegonde, De Byencorf der H. Roomsche Kercke, 120). *Ay lieve, ick acht die leurey niet een boon* (P.C. Hooft, Warenar). *Derhalve is UE suspensie van de Magistraat geen boon waardig* (Histories verhaal, van het geen te Campen in den jare 1740. en 1741. is voorgevallen tussen Raad en Meente [1743]). Het Engels-Nederlandse woordenboek van William Sewel uit 1708 omschrijft *It is not worth a straw* met *Het is geen boon waard*. In het Engels worden *bean* en *beans* ook als minimaliseerder gebruikt: *None of us had a bean* (P.G. Wodehouse, *Uneasy Money*, 112). *But nobody said beans about me when I went to the gas station and supermarket after that experience* (The Washington Times on CD-ROM, 1992-1993).

132 aan **boord komen met: aankomen** met, iemand met iets lastigvallen. Deze uitdrukking wordt vaak gecombineerd met modale hulpwerkwoorden als *moeten* of *hoeven* en ook de bevelende wijs is niet zeldzaam. Bij afwezigheid van dergelijke hulpwerkwoorden of de bevelende wijs is er geen sprake van

negatieve polariteit (zie bij wijze van illustratie het laatste van de onderstaande zinnen). Triggers (23 voorkomens): 1x *conditionele bijzin* (4%), 1x *geen* (4%), 12x *niet* (52%), 2x *n-woord* (9%), 2x *negatief predicaat* (9%), 3x *vraag* (13%) en 2x *een positief voorkomen* (9%). *Ik heb hem bedreigd er u kennis van te geven, zoo hij mij weder met dergelijke beleedigen aan boord kwam* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 293). *Dus kom mij nimmer met hen of met uwe vroomheid aan boord* (J. de Vries, *De verborgenheden van Amsterdam*, dl 2, 75). *Ik verklaar ronduit, niet te beseffen, hoe gij mij met zulk een voorstel aan boord hebt durven komen* (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 19). *Hollanders zijn beroemd om hun brede talentkennis, maar met Chinees moet men ons toch niet aan boord komen* (Simon Carmiggelt, *Allemaal onzin*, 49). *Rode Valken moet men naar de mening van Vorrink niet aan boord komen met ingewikkelde vraagstukken als de betekenis van de Russische revolutie* (André van der Louw, *Rood als je hart, 'n geschiedenis van de AJC*, 175). *Kom me nou niet aan boord met dat afgezaagde kletsverhaal!* (Maggie Furey, *De geest van de steen*, 72). Positief voorkomen: *We kwamen hem wel met een vreemd verhaal aan boord* (Enid Blyton, *De vijf op trektocht*, 78).

133 **boteren:** het botert tussen A en B = A en B kunnen het goed met elkaar vinden, hebben een goede relatie. Onpersoonlijk werkwoord (dat wil zeggen: het onderwerp is steeds een betekenisloos *het*), net als het niet negatief-polaire *klikken*. Triggers (op 337 voorkomens): 2x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (0,3%), 1x *evenmin* (0,3%), 4x *minder* (1%), 269x *niet* (80%), 33x *n-woord* (10%), 5x *slecht(er)* (1%), 5x *vraag* (1%) en 17x *een positief voorkomen* (5%). Het optreden van *slecht* als trigger van een negatief-polaire uitdrukking is vrij ongewoon maar komt ook

bij een aantal andere uitdrukkingen voor (zoals *kunnen verkroppen, aanstaan*). Voorbeelden: 't *Scheen niet te boteren tusschen de kampioene en haar wederhelft* (George van Aalst, *De schoolfuij* [1925], 127). *Het boterde nooit tussen Cruyff en AC Milan* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-5-1994). *Op het vlak van justitie botert het in de regel slecht tussen Nederland en Frankrijk* (Trouw, 10-3-1995). *Botert het nog tussen de boeren en hun bruiden?* (Dagblad van het Noorden, 25-11-2006). Positief voorkomen: *Het lijkt redelijk goed te boteren tussen de wethouders in het Groninger PvdA-D66-CDA-college van B en W* (De Groninger Gezinsbode, 8-3-1995).

Oorspronkelijk had *boteren* een iets andere betekenis. Stoett (1923a, dl 1) legt *het botert niet* uit als *het gaat niet goed, gemakkelijk, voordelig* en meldt de volgende omschrijving in Sewel (1766: 137): *het wil niet boteren, het wil niet lukken* 'that will not do', *het wil hem niet boteren* 'he is not lucky in his undertakings'. Deze betekenissen liggen het dichtst bij de oorspronkelijke, letterlijke betekenis van *boteren* 'tot boter worden'. Van een eenplaatsig predicaat dat 'lukken' betekent is het een tweepplaatsig predicaat geworden dat de relatie tussen twee individuen aanduidt. Mogelijkerwijs heeft hierbij een herinterpretatie van de metafoer een rol gespeeld, waarbij *boteren* is opgevat als 'met boter besmeren', waarbij boter dan gezien werd als de verbindende substantie tussen brood en beleg.

¹³⁴ **boven iets gaan:** overtreffen. Een uitdrukking van onvergelykbaarheid, zoals *kunnen tippen aan, zijn weerga kennen* e.d. Triggers (46 voorkomens): 43x n-woord (94%), 3x *weinig* (6%). *Alles kwam van de zenuwen; dus ging er niemendal boven afleiding* (Marcellus Emants, *Afgestorven*, 71). *Er gaat per slot van rekening niets boven hobbits als je een werkelijk goed gesprek wilt voeren*

(J.R.R. Tolkien, *In de ban van de ring*, dl. 1: *De reisgenoten*, 306). *Ik voor mij dacht altijd dat er niets ter wereld boven een grote, sappige, in het web gevangen bromvlieg ging...* (Roald Dahl, *De reuzenperzik*, 60). *Er gaat niks boven een geslaagde bankoverval* (Hans Sahar, *Zoveel liefde*, 96). *Er gaat weer eens niets boven Groningen* (De Groninger Gezinsbode, 27-2-1998). *Er gaat niets boven een sigaret na een goede vrijpartij* (Maria Stahlie, *De lijfarts*, 244).

¹³⁵ **het breed hebben:** in goede doen zijn. Triggers (op 149 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 2x *allesbehalve* (1%), 2x *minder* (1%), 137x *niet* (92%), 4x n-woord (3%), en 3x een positief voorkomen (2%). *Gij weet wel dat het al een heelen tijd duurt, dat ik het niet breed heb* (Vincent van Gogh, *Verzamelde brieven*, Eerste deel, 309); *dan moet de arme meid het alles behalve breed bij hem hebben* (Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, dl 5, 138-9). *Zij en haar man hadden het nooit breed gehad* (André Demedts, *Hooitijd*, 295). *Nu is het huismerk zelfs onder de mensen die het minder breed hebben niet per se populair* (Trouw, 21-11-1998). Positief voorkomen: *In een land waar 49 procent van de bevolking volgens de Wereldbank onder de armoedegrens leeft, laten deze mannen zien dat ze het breed hebben door grote huizen te laten bouwen en in Mercedessen te rijden* (Nieuwsblad van het Noorden, 27-12-1997). Verder kan worden opgemerkt dat net als bij andere predicatieve negatief-polaire uitdrukkingen topicalisatie goed mogelijk is: *Al te breed hebben die lui het kennelijk niet*. Variant: *het ruim hebben*. Vgl.: *ruim hebben ze het geen van allen* (De Groninger Gezinsbode, 22-10-1997). Een andere (niet meer gangbare) variant, ditmaal met *zijn* in plaats van *hebben*, is te vinden in het volgende voorbeeld: *Toen was 't zoo breet niet met dien snoever* (Lukas Rotgans, *Boere-kermis*, vers 271).

136 iemand/zich ergens toe kunnen **bren-gen**: met negatie geeft deze uitdrukking een onvermogen aan om iemand iets te laten doen. De reflexieve variant *zich ergens toe kunnen brengen* is duidelijk negatief-polair. Triggers (26 voorkomens): 2x conditionele bijzin (8%), 2x *eer/voor* (8%), 1x *evenmin* (4%), 2x *moeilijk* (8%), 13x *niet* (50%), 1x restrictief bijwoord (4%), 3x *vraag* (12%) en 1x een positief voorkomen (4%). *Hij had niet de moed het aanbod af te wijzen, maar evenmin kon hij zich ertoe brengen het te aanvaarden* (Friese Koerier 9-3-1968). *Slechts enigen kunnen zich ertoe brengen te geloven dat de regering werkelijk haar beleid heeft veranderd* (Tubantia 24-5-1972). *Vincent kon zich er niet toe brengen om weg te gaan* (Rudy Kousbroek, Vincent en het geheim van zijn vaders lichaam, 264). *Kon ze zich ertoe brengen het werk dat ze haar vader twintig jaar eerder, in het beruchte rampjaar 1672, verbit-terd en verbeterd had zien schrijven, nu volgens zijn laatste wens te vernietigen?* (Lia van Gemert, De Haagsche Broedermoord: Oranje ontmaskerd). *Als Saddam zijn prijs kon verlagen en de Amerikanen zich ertoe konden brengen meer te geven, zou er nog een uitweg zijn* (De Volkskrant 12-1-1991). *Ik kan me zelf er moeilijk toe brengen, te geloven, dat de twee alleen door hun ambities geleid worden* (Trouw 31-8-1991). *Het duurde lange tijd voor ze zichzelf ertoe kon brengen om weer te kijken* (Jon Skovron, Hoop en Rood, 19).

Voor de niet-reflexieve variant *iemand ergens toe kunnen brengen* geldt een minder strikt negatief regiem: triggers (25 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 2x *moei-lijk* (8%), 1x *nauwelijks* (4%), 7x *niet* (28%), 3x *n*-woord (12%), 2x restrictief bijwoord (8%), 1x *vraag* (4%) en 8x een positief voor-komen (32%). *Ik kan hem er nooit toe brengen, om nieuwe kennissen te maken* (Algemeen Handelsblad 10-7-1897). *Want anders krijgt de patiënt een gevoel van duizeligheid en kan*

men hem er moeilijk toe brengen de poging te herhalen (Algemeen Handelsblad 13-6-1915). *Smith zou de geheele natie een grooten dienst bewijzen, indien hij de geheele democra-tische partij ertoe kon brengen zijn inzichten te deelen* (De Telegraaf 29-8-1928). *De veekoopman P. welke op weg was naar huis met een stier, kon zijn gezel er niet toe brengen net-jes naar huis te lopen* (Dagblad van Noord-Brabant 9-12-1932). *Hoe kan men de fabrikant ertoe brengen iets beters te maken, als er geen vraag naar is?* (De Telegraaf 13-5-1965). Positief voorkomen: *Die ontwikkeling die mevrouw Van Bijsterveld schetst, zou haar ertoe kunnen brengen om te zeggen: deze wet lost misschien niet alles op, maar hij geeft net iets meer zekerheid* (Vergadering Eerste Kamer, 3 maart 2015).

De Engelse uitdrukking *can bring oneself* is net als de Nederlandse reflexieve variant negatief-polair.

137 **brijzel(tje)**: minimaliseerder, splinter, brokstuk (cf. *verbrijzelen, aan brijzels slaan*). *'k Houw 'er niet een brijzel af* (Jacob Cats, 1, 521a). *Gij zult er geen brijzeltje van hebben* (P.J. Harrebomee, Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, Utrecht 1858-1870).

138 een **broek aan zijn gat/kont hebben**: met negatie: zeer arm zijn, niets te **makken hebben**, geen **nagel hebben om zijn gat te krabben**. *De zoon van 'n arme weeuw van 'n waschbaas; ik had as jongen, toen-i geen broek aan z'n gat had, wel honderdmaal met 'em gevochte* (A. van Emmenes, Kikkerdorp en de Kikkerdorpers [1894]). *We hebben straks peperdure vliegtuigen maar onze soldaten heb-ben geen broek meer aan hun kont door de bezuinigingen.* (www.nuij.nl, posting 2010).

139 **brood eten**: geld kosten (in het onder-houd). *Het denkbeeld van een koopje te doen, en daar by dat het goed, met te blyven liggen,*

geen brood eet, gelyk men zegt, beweegt veele menschen om te koopen, en dikwyls duurder te koopen, dan zelfs op dien tyd het goed waard is (Vaderlandsche Letteroefeningen, 1780). *En al kan ik het nu niet gebruiken, het eet geen brood* (Betje Wolff en Aagje Deken, Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut, dl 3 [1793]). *Maar die ene (die zo duur is in de wegenbelasting) staat in de stalling dus dat eet geen brood meer* (hondenforum.nl, 5-12-2006).

140 ergens **brood van kunnen bakken**: ergens **chocola van kunnen maken**, ergens iets van kunnen **bakken** of maken. *Met een paar mooie benen beklim je als zangeres de hitlijsten toch wat makkelijker dan met een figuur waar geen videoclipmaker ter wereld nog brood van kan bakken* (DVD-Valley, no. 4, febr 2004). *Het vonnis klonk in termen van waarschijnlijkheden, maar ik kon er geen brood van bakken* (Trouw, 13 maart 2004).

iets brouwen van: zie **bakken van**.

141 **brui**: een klap, een slag. Gebruikt als negatief-polaire uitdrukking van de 17de tot en met de vroege 19de eeuw. Triggers (8 voorkomens): 7x *niet* (87%) en 1x *geen* (13%). *'k Hou niet een brui van vechten* (Pieter Langendijk, Gedichten, 2, 81). *Het helpt je toch geen brui* (A. Fokke Simonsz, Verzamelde werken, 4, 10). *Dan vertrouw ik hen niet een brui* (Jacob van Lennep, Het dorp aan de grenzen, 45).

142 **bruien**: geven om, kunnen schelen. Thans verouderd werkwoord dat volgens het WNT behoorde tot de 'gemeenzame spreek- en schrijftaal der 17de en 18de eeuw,' hoewel dit woordenboek ook nog diverse voorbeelden uit de 19e eeuw aanhaalt. Dit werkwoord heeft een groot aantal betekenissen, waarvan 'geven om, kunnen schelen' er slechts

een is. In dit laatste gebruik hoort het bij de grote groep uitdrukkingen van onverschilligheid in het Nederlands. Triggers (op 15 voorkomens): 3x *niet* (20%), 1x n-woord (7%) en 11x een vraag (73%). *Dit bruyt my niet* (Jonker op de Heerenbrink onder Lierderholthuis, 140). *Wat bruyt ons die Hollander?* (Van Lennep, Romantische Werken, deel 6). *Dat bruyt me nietmendal* (P. Langendijk, Gedichten, deel 2). *Wat brui ik er me om, wat ze van me zeggen?* (De Werken van E.J. Potgieter, deel 1).

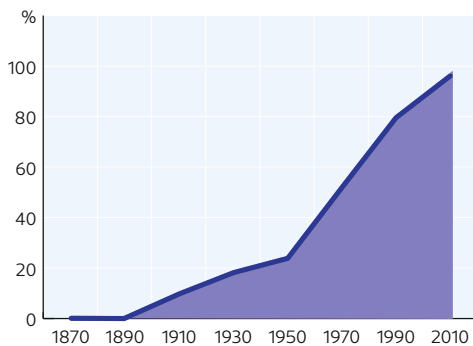
143 zich een **buil vallen aan**: last krijgen met, zich storen aan. Triggers (op 44 voorkomens): 1x *alsof* (2%), 26x *geen* (59%), 2x *moeilijk* (5%), 2x *nauwelijks* (5%), 1x *niet* (2%), 11x n-woord (25%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Ik bestelde een glas rode wijn, waar een mens zich geen buil aan vallen kan* (Simon Carmiggelt, Kroeglopen, deel 2). *'Ze hebben iemand van een criminele organisatie gearresteerd,' zegt een jongeman, alsof hij zich aan het woord mafia een buil kan vallen.* (De Volkskrant, 19-5-1993). *Ethiek en filosofie zijn veilige paraplubegrippen, waar niemand zich een buil aan kan vallen* (De Volkskrant 20-4-1994). *Volgens Ter Borg van Nieuw Amsterdam kunnen uitgevers zich aan die boeken nauwelijks een buil vallen* (Dagblad van het Noorden, 21-10-2006). Positief voorkomen: *Als je zegt: "Kom, we gaan eens een wip maken," zou je je weleens een buil kunnen vallen* (De Volkskrant, 16-2-1994).

Wat verder nog opvalt is dat bijna alle voorkomens van deze uitdrukking verbonden zijn met een modaal hulpwerkwoord, meestal *kunnen*, maar soms ook *hoeven* of *zullen*. Slechts 5 van de 44 voorkomens in mijn bestand zijn niet in gezelschap van een modaal hulpwerkwoord.

144 ergens **buiten kunnen**: variant op het meer gebruikelijke **ergens zonder kunnen**.

Door het negatieve karakter van *buiten* is *ergens niet buiten kunnen* een litotesuitdrukking. Als je ergens buiten kunt is het niet nodig dat je het hebt, dus als je ergens niet buiten kunt is het niet niet nodig, dus absoluut wel nodig, dat je het hebt. Triggers zijn *niet* 80x (78% van de 102 voorkomens), *geen* 6x, *niemand* 1x, *nauwelijks* 3x, *onmogelijk* 1x, *moeilijk* 2x, en verder waren er 9 positieve voorkomens. *Wij kennen deze terminologie maar al te goed, daar wij zelf er bij tijd en wijle niet buiten kunnen* (Onze Taal, 25-7/8, 1956). *Hij kon er niet buiten, nu hij zijn leventje opnieuw begon in te richten* (J. van Oudshoorn, Louteringen, in: Doolhof der zinnen, 203). *Wie de “moderne economie” wil leren kennen, kan moeilijk buiten de gelijknamige pocket van prof. Dr. J. Pen* (Het Parool 3-1-1967). *Uit een radio klonk de rockmuziek waar hij geen ogenblik buiten kon* (Frans Kellendonk, Namen en gezichten, in Het complete werk, 562). Positieve voorkomens zijn meestal combinaties met *moeten* of emfatische bevestigingen met *wel, wel degelijk, best*: *Daar kan een mens best buiten* (Theo Thijssen, Kees de Jongen, in: Verzameld Werk I, 575).

Onderstaand plaatje toont de geleidelijke verandering van *buiten kunnen* naar *zonder kunnen*.

FIGUUR 9 | Opkomst van *zonder kunnen*

145 het **buskruit uitgevonden hebben**: snugger zijn. Het WNT meldt een Vlaamse

variant met *poeder* ipv *buskruit*. Triggers (11 voorkomens): 11x *niet* (100%). *Hy heeft het buskruit juist niet uitgevonden* (L. Holberg, Vyf aardige en vermakelyke Blyspeelen [1768], 8). *Maar deze Mr. X., iemand met een academische opleiding nog wel, bleek het buskruit ook niet uitgevonden te hebben* (H. Voorde wind, De commissaris vertelt, 187). *“Maar wij mogen hier niet weg,” kwam de tweede, die vermoedelijk het buskruit niet uitgevonden had* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 61). De Vlaamse vorm met *poeder* zal wel afkomstig zijn uit het Frans, dat een vergelijkbaar idioom kent, vgl. bijv. *Un beau brun, Sailor, est amoureux de Lula, blonde qui n’a pas inventé la poudre* (Le Monde, 12-4-1999).

146 het **cadeau krijgen**: iets verkrijgen zonder inspanningen of opofferingen, iets in de schoot geworpen krijgen. Triggers (20 voorkomens): 16x *niet* (80%) en 4x n-woord (20%). *Veendam kreeg het niet cadeau van ACV, dat van de partij een echte bekerwedstrijd maakte* (Dagblad van het Noorden, 28-8-2002). *Wie hetero wil worden, krijgt het niet cadeau* (De Groene Amsterdammer, 13-7-2007). *Ik heb niks cadeau gekregen van mijn ouders* (Libelle 7-9-2023).

147 **cent**: minimale hoeveelheid geld (evenals **duit, stuiver, rooie cent, rooie duit, centime, sou**), en metaforisch ook voor een minimale hoeveelheid of mate van niet-financiële aard. Triggers (797 voorkomens): 2x conditionele bijzin (0,3%), 1x *evenmin* (0,1%), 619x *geen* (78%), 6x *nauwelijks* (1%), 7x *niet* (1%), 78x n-woord (10%), 8x negatief predicaat (1%), 9x vraag (1%), 1x *zelden* (0,1%) en 66x *zonder* (8%). *Wat echter betalen aanbelangt, ik geef geen cent* (J. de Vries, De verborgenheden van Amsterdam [1844], dl 1, 371). *Ware het niet veel beter, dat zij zonder een cent in het leven kwamen te staan?* (Louis Paul Boon, Vergeten straat, 269).

Daar word je geen cent beter van (H. Voor-dewind, De commissaris vertelt door, 452). *Nooit hebben wij een cent in huis!* (Willem Frederik Hermans, Ik heb altijd gelijk, 207). *Jullie twee kunt me natuurlijk geen cent schelen* (Robert van Gulik, Het Chinese Lak-scherm, 96). *Ik heb hem gezegd, dat als hij ooit probeerde om nog een cent van mij los te krijgen, ik naar de politie zou gaan* (Erle Stanley Gardner, Het zilveren dienblad, 79). *Je werkt je rot, verdient er nauwelijks een cent mee en het vergt zoveel energie dat je er heel gauw oud van wordt* (Volkskrant Magazine, 19-5-2001). *Want heeft hij je ooit een cent betaald?* (Ilja Gort, Chateau fatale, 319).

De combinatie voor *een cent* heeft een nog veel sterkere voorkeur voor de trigger *geen* (97%) van de 87 voorkomens in het materiaal, en fungeert vooral als een bepaling bij *vertrouwen* en *deugen*. *Ik vertrouw die twee voor geen cent* (Enid Blyton, De vijf op trektocht, 123). *Hoe het precies zat wist niemand, maar die Soekarno en die Hatta deugden voor geen cent, omdat ze in de oorlog met de Jap hadden geheuld...* (Jules Deelder, Modern Passé, in De dikke van Deelder, 269). *De respectloze wijze waarop Simpson zijn vragen afvuurde, beviel de professor voor geen cent* (Trouw, 4-5-2002).

Een zeldzame variant is *een spie*, het bar-goense woord voor cent. *Geven ze geen spie voor...Stella*. (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 417).

148 **centime**: minimale hoeveelheid geld (in Frankrijk). Triggers (9 voorkomens): 1x conditionele bijzin (11%), 6x *geen* (67%), 1x n-woord (11%) en 1x vraag (11%). *Zou hij wel ooit aan iemand eenen centiem geleend hebben?* (Anton Bergmann, Ernest Staas, 108). *Hadde het haar eenen centiem moeten kosten, zij zoude zoo haastig niet geweest zijn* (Anton Bergmann, Ernest Staas, 144). *Een poos later klop je aan by dien zelfden, door jou diep ver-*

foeiden man - aan wien ik, ofschoon hy ryk en my welgezind was nooit een centime gevraagd had noch ooit gevraagd zou hebben (Alexander Cohen, Brieven 1888-1961, 555). *Ze wisten dat mijn schip verbeurd zou worden verklaard, dat het nog niet helemaal afbetaald was, en dat ik verder geen centiem bezat!* (Georges Simenon, Maigret en de gele hond, 42). *Toen de 62-jarige Chirac begin november, nog voor het kerstreces, onstuimig als eerste in de presidentsrace stapte, gaf niemand één centime voor zijn kansen* (De Volkskrant, 22-4-1995). Ook het oudere **sou** is nog in omloop. In tegenstelling tot **sou** kan *centime* alleen in een Franse of Belgische context gebruikt worden.

149 **centje pijn**: minimaliseerder. Duidt een minimale hoeveelheid inspanning of pijn aan. Hoewel *centje* een uitdrukking van minimale geldswaarde lijkt te zijn zoals **cent**, wordt het alleen als negatief-polaire uitdrukking gebruikt in combinatie met *pijn*, en sporadisch in combinatie met een ander substantief met vergelijkbare negatieve connotatie (in mijn bestand trof ik onder meer aan *centje last*, *centje spijt* en *centje kwaad*). Triggers (op 44 voorkomens): 30x *geen* (68%), 1x n-woord (2%) en 13x *zonder* (30%). *Zoo lang as ik leef, hei jij geen centje pijn hoor* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen [1930], 35). *Ajax won, voor de derde keer al dit seizoen met 4-0, en heeft nog geen centje pijn gevoeld in een competitie waarin het stevig zou worden aangepakt* (De Volkskrant, 18-9-1995). *Dat was een stille vrouw die hem nog nooit een centje last had bezorgd* (Danielle Steel, Het geschenk, 63). *Ondanks een waslijst aan afwezigingen door onder andere een griepgolf heeft Ajax zonder een centje pijn de laatste zestien in de KNVB-beker bereikt* (De Telegraaf 12-1-2023).

150 **centimeter**: minimaliseerder. Meestal in gebruik om minimale afstanden aan te

duiden: *Ik ga geen centimeter voor je opzij.* Figuurlijk gebruik waarbij van afstanden geen sprake meer is komt (sporadisch) ook voor: *Voor Carel Peeters heb ik nog geen centimeter waardering* (SUM, November 1993). Triggers (69 voorkomens): 62x *geen* (90%), 1x *niet* (1%), 2x *n*-woord (3%), 2x negatief predicat (3%), 1x *voor* (1%) en 1x *zonder* (1%). *Pop veranderde geen centimeter van haar houding* (Sylvia Sillevius, Drie meisjes en een cafetaria). *Wanhopig zwaaide hij zijn armen uit in een poging om die vaste grond te bereiken maar kwam geen centimeter vooruit* (Alistair MacLean, Karavaan naar Vaccares, 183). *Toen begon hij te lachen, onaangenaam en toegeeflijk tegelijk, alsof hij een ondergeschikte een ogenblik van glorie gunde zonder ook maar een centimeter van zijn eigen macht prijs te geven* (Felix Thijssen, Iris, 56). *Voordat hij zich ook maar een centimeter verplaatste, deelde hij schriftelijk mee, zouden ze tot zijn tevredenheid gereed zijn voor de strijd* (Colleen McCullough, De kroon van gras, 487). *Maar Sulla, nog altijd in de voorste gelederen, weigerde ook maar een centimeter te wijken, en zijn mannen weigerden hem in de steek te laten* (id., 616). *Tegelijkertijd zijn ze saamhorig en niet van plan een centimeter te wijken, zeker niet voor terreur* (Trouw, 15-8-2002).

151 een **christenziel**: zeldzame variant van een **levende ziel**, een **sterveling**, een **mensenziel**. *Maar anders weet 'r geen kristenziel van!* (Herman Heijermans, Schakels, in: Toneelwerken I, 695). *Het spreekt vanzelf dat geen christenziel over deze bekoring des bozen een mondje opendeed* (Til Brugman, Schijngehakt, 18).

152 **chocola kunnen maken van**: kunnen begrijpen. Triggers (73 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 4x *conditionele bijzin* (5%), 2x *finale bijzin* (3%), 38x *geen* (52%), 1x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (1%), 5x *n*-woord (7%),

1x *restrictor* (1%), 5x *vraag* (7%), 7x *weinig* (10%) en 8x *een positief voorkomen* (11%). *Een gewoon mens kan daar geen chocola van maken* (Zierikzeesche Nieuwsbode 9-1-1976). *Niemand kan daar in de gauwigheid chocola van maken* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1998). *Aangezien de meeste juristen er alleen chocola van kunnen maken als ze het over de boeg van humanitaire interventie gooien, wringt dat* (De Volkskrant, 20-4-1999). *VVD-leider Dijkstal 'kon er weinig chocola van maken'* (Trouw, 16-4-2002). *Alsof iemand daar chocola van zou kunnen maken* (Onze Taal, no. 12, 2010). *Ik hou van hem en daarom wil ik hem beschermen, zelfs tegen mezelf, als je daar chocola van kunt maken* (Elizabeth Gilbert, Toewijding: Een sceptica verzoent zich met het huwelijk [2013]). *Je moet wel heel bedreven zijn in de politieke hermeneutiek om chocola te kunnen maken van het formatiecommentaar van politici* (NRC, 22-6-2017). *Positief voorkomen: Het wordt een soort Q&A sessie, dus ik hoop dat ik er chocola van kan maken* (recruitment-matters.nl, 24-9-2015). De uitdrukking komt een enkele maal ook zonder *kunnen* voor: *De Kamer moest zelf maar zien hoe ze d'r chocola van maakten* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-6-1996). Er is ook een variant in de vorm van een modale infinitief: *Kortom, er valt weinig chocola van te maken* (Radio 1, 4-3-1999). *Daar valt nauwelijks chocola van te maken* (Hypothese, november 2007). Verdere varianten: *ergens chocola van kunnen bakken*, *ergens sjuljus van kunnen maken*, *ergens brood van kunnen bakken*.

153 **comparatief + denkbaar**: in combinatie met een comparatief gaat *denkbaar* zich gedragen als een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (50 voorkomens): 3x *amper* (6%), 3x *geen* (6%), 1x *lastig* (2%), 1x *moeilijk* (2%), 30x *nauwelijks* (60%), 10x *niet* (20%), 1x *vraag* (2%) en 1x *een positief*

voorkomen. (Deze constructie maakt deel uit van een grotere groep uitdrukkingen waar een comparatief en een irrealisuitdrukking deel van uitmaken. Zie het volgende trefwoord **comparatief + irrealis**.) *Van Haren en Bellamy! Groter tegenstelling is moeilijk denkbaar* (De Nieuwe Taalgids, 1952, 289). *Groter geluk is er voor mij niet denkbaar* (Alexandre Dumas, De burggraaf van Bragelonne, 168). *Een beter eerbewijs voor zijn lange solo is amper denkbaar* (Het vrije volk 16-4-1976). *Er was geen betere wraak denkbaar dan een schandaal uit te lokken* (Michael Dibdin, De rattenkoning, 215). *Een groter contrast met de stilte in Filigree Street was nauwelijks denkbaar* (Natasha Pulley, De horlogemaker van Londen, 295). *Een betere manier om het draagvlak onder milieubeleid uit te slaan is lastig denkbaar* (De Groene Amsterdammer 7-4-2022). Een zeldzaam positief voorkomen is: *er zijn gelukkiger combinaties denkbaar* (De Volkskrant, 1 april 2017).

154 **comparatief + irrealis**: in combinatie met negatie geeft een comparatief in een irrealiscontext een maximale graad aan. Zie ook de voorbeelden met *denkbaar* in het vorige trefwoord. Triggers (34 voorkomens): 7x *geen* (21%), 2x *moeilijk* (6%), 7x *nauwelijks* (21%), 17x *niet* (50%), 1x *vraag* (3%). *Mooier weer dan op deze stralende Septembere dag kon men zich moeilijk wensen* (De Telegraaf 3-9-1952). *De voormalige Story-baas had zich geen betere promotiecampagne voor zijn blad durven dromen* (Trouw, 4-9-1999). *Een beter zakenadres kon je je in Venetië nauwelijks wensen* (Donna Leon, Salto Mortale, 96). *Symbolischer kan het niet* (Trouw, 8 juli 2000). *Kan het nog dommer?* (Band of Brothers, afl. 7). *De verbijstering bij de Liverpoolspelers kon haast niet groter zijn toen afgelopen weekend een geldig doelpunt van Luiz Diaz werd afgekeurd* (Gazet van Antwerpen, 3-10-2023).

155 **er comparatief op**: aanduiding van een verzameling van uitdrukkingen van de vorm *er + comparatief + op*: *Het weer wordt er niet beter op*. *We worden er niet jonger op*. De uitdrukking laat zich combineren met *worden* en *maken*. Daarnaast zijn er ook werkwoorden met een comparatieve betekeniscomponent betrokken bij deze verzameling van uitdrukkingen. Vergelijk de zin *Als hij Galswintha naar huis zou terugsturen, zou dat zijn aanzien er niet op verhogen* (Gustav Faber, De Franken, 74) met een parafrase als *dat zou zijn aanzien er niet hoger op maken*. Dergelijke werkwoorden zijn vaak afgeleid van een adjectief (*verhogen, vergroten, verbeteren*) maar dat hoeft niet. Neem bijvoorbeeld *we zijn er niet op vooruitgegaan = we zijn er niet beter van geworden*. Triggers (696 voorkomens): 1x *allerminst* (0,1%), 2x *allesbehalve* (0,3%), 2x *evenmin* (0,3%), 4x *geenszins* (0,1%), 1x *moeilijk* (0,1%), 1x *nauwelijks* (0,1%), 584x *niet* (84%), 6x *n-woord* (1%), 42x *restrictief bijwoord* (6%), 7x *vraag* (1%), 1x *weinig* (0,1%) en 45x een positief voorkomen (6%). *Ik was zwaar verkouden, en ofschoon ik mij van wijn onthouden had, was dit er niet beter op geworden* (Nicolaas Beets, Dagboek 11-3-1834). *En dit verbeterde er zeker niet op, toen de moderne auteur zijn toch reeds overprikkeld zelfgevoel versterkte door wetenschappelijke pretenties* (J.L. Boender, Is. Querido en het begrip literatuur, 130). *Maar desondanks werden zijn zaken er allesbehalve beter op* (L.N. Tolstoj, Oorlog en Vrede, dl 1, 645). *Maar de Iberische machtspositie was er sinds 1625 niet op vooruitgegaan* (Charles R. Boxer, De Nederlanders in Brazilië 1624-1654, 59). *Als ik had geprobeerd er een stokje voor te steken was het er alleen maar erger op geworden* (Carl Hiaasen, Hardleers, 129). *Dit betekende geenszins, dat zijn positie er beter op werd* (Hans van Straten, Hermans - zijn tijd, zijn werk, zijn leven, 397). *De 64-jarige monteur werkt ruim veertig jaar in de metaalsector,*

maar is er naar eigen zeggen weinig op vooruit-gegaan qua salaris (Trouw, 30-5-2015).

Intussen werd de dure selectie er alleen maar zwakker op (NRC 6-4-2024). Positief voorkomen: *Eigenlijk is alles er sinds de dood van generaal De Gaulle op achteruit gegaan* (De Groene Amsterdammer, 4-6-2015).

156 zijn **dag hebben**: in zijn normale doen zijn. Triggers (51% voorkomens): 1x conditio-
nele bijzin (2%), 50x *niet* (98%). *Ik had zeker mijn dag niet* (J.J. Voskuil, Plankton, 518). *De vijf Friese blikvangers voorin hadden geen van allen hun dag* (Trouw, 9-5-1997). *Als een verdwaalde Japanner zijn dag heeft, kan die er misschien tussen komen* (De Limburger, 1992, ECI-corporus). Een variant op deze uitdrukking is *zijn avond hebben*: *Cruz had bepaald zijn avond niet* (Trouw, 7-12-1998). Ook de varianten *zijn middag hebben* en *zijn dagje hebben* zijn aangetroffen: *Als Robin zijn dagje niet heeft, is ook alle uitstraling weg* (Elsevier, 16-12-2006). *Willem II heeft bepaald niet z'n middag* (Radio 1, 10-3-2002).

157 het **daglicht kunnen verdragen**: in de openbaarheid mogen komen. Triggers (83 voorkomens): 3x *geen* (4%), 1x *minder* (1%), 3x *moeilijk* (4%), 2x *nauwelijks* (2%), 69x *niet* (83%), 1x *slecht* (1%), 2x *vraag* (2%) en 2 positieve voorkomens (2%). *Vuile zake! Handel die geen daglicht kan verdrage!* (Willem van Iependaal, Adam in ongenade, 241). *Dan komt er van alles aan het licht dat het daglicht niet kan verdragen* (W.F. Hermans, King Kong, 15). *Een perfecte sfeer, want de meeste dingen die hier gebeuren, kunnen het daglicht nauwelijks verdragen* (S.T. Florian, Naar de knoppen, 72). Positief voorkomen: *Bonden als de FIFA en de UEFA die de integriteit van het voetbal proberen te bewaken, althans de schijn willen ophouden dat de sport-business het daglicht wel degelijk kan verdragen, vragen zich vertwijfeld af wat zij tegen het*

Italiaanse rottingsproces moeten beginnen (De Volkskrant, 12-3-1994).

Een variant van deze uitdrukking is *het daglicht kunnen velen*. *Dit is weer een argument, dat het daglicht niet kan velen* (Allard Pierson, Uit de verspreide geschriften 1865-1874). *En daar kan dan ook van allerlei gebeuren wat nu het daglicht moeilijk kan velen* (Jan Brusse, Als Brusse in Frankrijk, 75).

158 **dat ik weet**. Eigenlijk betreft het hier een uitgebreide constructie met tal van mogelijkheden: *dat ik weet, dat hij wist, dat ik gehoord had* (Hoeksema 2017). Het betreft een constructie (type "hedge") die ingezet wordt om een negatieve bewering af te zwakken. *Het heeft gisteren niet geregend, dat ik weet* (= voorzover ik weet). Triggers (177 voorkomens): 3x *geen* (2%), 1x *nauwelijks* (1%), 159x *niet* (90%), 3x *n*-woord (2%), 1x restrictief bijwoord (1%), 8x *vraag* (5%), 2x *weinig* (1%). Voorbeelden: *nadien noyt mensche dat men weet op de 80. graden gheweest heeft* (Gerrit de Veer, Kort verhael van d'eerste Schipvaerd der Hollandsche ende Zeeusche Schepen by noorden Noorwegen, Moscovien ende Tartarien om, etc., 13). *Wel, wat nieuws is er in Utrecht? Antwoordt: "Niets sonderling, dat ik wete!"* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl III: 1781-1782, 3). *Schrijvers werken niet met cassette-recorders, tenminste niet dat ik weet* (Connie Palmén, De erfenis, 34). *Nee, niet dat ik me herinner* (Joseph Finder, Bedrijfsongeval, 151). *Auto verbruikt nauwelijks olie dat ik weet* (www.opel-forum.nl, 10-2-2011). *Tis jammer dat er nog maar weinig van deze community spelen althans dat ik weet* (Tweakers.net, 23-9-2011). *Heeft ze nog meer vriendjes, dat je weet?* (RTL Lounge, 10 juli 2015). Tegenhangers van deze constructie zijn er ook in het Frans, Duits, Engels, Spaans en diverse andere talen (zie Hoeksema 2017). *Niet dat ik weet* is bijvoorbeeld in het Frans

Pas que je sache, ook met verplichte negatie, in het Engels *not that I know of* en in het Duits *Nicht dass ich wüsste*.

159 **deksel**: minimaliseerder, ook maar iets. Het WNT meldt dat dit woord als bastaardvloek i.p.v. *duivel*, *donder*, *bliksem* kan worden gebruikt in *Wat deksel!* en *Te deksel!* Verwant hiermee is het gebruik als negatief-polaire uitdrukking als variant van een **donder** of een **bliksem**. *In den regel voert hij den lieven langen dag geen deksel uit* (C. Busken Huet, *Literarische Fantasien en Kritieken*, dl 2, 202). Zie ook **weerga** voor een vergelijkbaar geval van een bastaardvloek met negatief-polaire gebruiksmogelijkheden.

160 **denderend**: geweldig. Met negatie een vaste verbinding om een understatement aan te duiden. (In de betekenis 'lawaaï makend' is de uitdrukking niet negatief-polair.) Triggers (44 voorkomens): 1x *allesbehalve* (2%), 2x *geen* (5%), 39x *niet* (89%), 1x vraag (2%) en 1x een positief voorkomen. *Alhoewel ik het idee niet denderend vind* (Hugo Claus, briefwisseling met Simon Vinkenoog, juli 1953). *Men begint zich hier de vraag te stellen of [...] al die toeterend aangekondigde nieuwe meesterwerken en geniale auteurs écht wel zo denderend waren* (De Nieuwe Gazet, 10-9-1980). *Ik ben niet zo denderend in het houden van een speech* (Mensje van Keulen, Engelbert, 196). *Ipswich Town begon overigens allesbehalve denderend aan het nieuwe voetbaljaar* (Sp!ts, 11-9-2001). *De ploeg van Foppe de Haan kende geen denderende competitiestart* (Sp!ts, 24-9-2001). Positief voorkomen: *ik heb de hele nacht zitten doorlezen, ik vind het zo denderend* (Haagse Post, 22-10-1975).

161 **denkbaar + zonder**: litotesconstructie die aangeeft dat twee zaken onlosmakelijk verbonden zijn. *Den Bosch zonder een of*

anderen vorm van Carnevalviering is niet goed denkbaar (Nieuwe Tilburgsche Courant 13-2-1932).

162 **denkbeeldig**, imaginair, slechts in de verbeelding voorkomend. Bij gebruik als attributief adjectief is dit woord in het geheel niet negatief-polair (cf. *Het verhaal speelt zich af in een denkbeeldig Bagdad*), maar in predicatief gebruik is het dat wel. Gewoonlijk wordt het gebruikt om aan te geven dat een bepaald gevaar of risico niet imaginair is - voor mogelijke gunstige ontwikkelingen wordt dit woord slechts een enkele keer gebruikt. Triggers (91 voorkomens): 7x *allerminst* (8%), 3x *allesbehalve* (3%), 1x *evenmin* (1%), 1x *geen* (1%), 2x *geenszins* (2%), 67x *niet* (74%), 10x *verre van* (11%). Versterkte vormen van negatie (*allerminst*, *allesbehalve*, *geenszins* en *verre van*) nemen een relatief belangrijk aandeel in deze verdeling. *En het gevaar daarvoor is niet denkbeeldig* (C.G.N. de Vooy, *Wording en verwording van letterkundige taal* [1916]). *Doordat de laatste categorie verreweg de uitgebreidste is, is het gevaar geenszins denkbeeldig dat predicerende vgw.gr. en "bijzin" worden geïdentificeerd* (H.F.A. van der Lubbe O.F.M., *Woordvolgorde in het Nederlands*, 263). *De derde mogelijkheid van Gerard Brom, die van een ketterse Hadewych, is namelijk al evenmin geheel denkbeeldig* (Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift*, 439). *Een Democratische nederlaag - allerminst denkbeeldig - zal in Washington niet licht worden opgevat* (NRC, 30-10-2021). De laatste tijd lijkt het foutieve pleonasme *niet ondenkbeeldig* terrein te winnen: *Het is immers niet ondenkbeeldig dat werken onder invloed van alcohol of drugs zijn werk in negatieve zin kan beïnvloeden en zelfs gevaarlijk maken voor de klant* (Handelingen van de Belgische Senaat, 24-9-2003).

163 moeten **denken aan**: samen met negatie drukt dit idioom uit dat iets niet wordt gewenst door degene waarnaar zijn subject verwijst. Triggers (76 voorkomens): 1x *evenmin* (1%) en 75x *niet* (99%). *Ik moet er niet aan denken, dat we woensdag al weer op school zitten* (Enid Blyton, *De vijf op trektocht*, 123). *Rita moet er niet aan denken daarbij betrokken te raken* (Mischa de Vreede, *Bevroren*, 158). *Ik moet er niet aan denken!* (Francine Oomen, *Hoe overleef ik de brugklas?*, 66). En ik moet er evenmin aan denken om terug naar Krakau te gaan (Pam Jenoff, *Diplomatenvrouw* [2013]).

164 **denken over/aan: piekeren/peinzen over**. Met normale intonatie is dit geen negatief-polaire uitdrukking. Maar met emfatisch accent op het werkwoord is het een negatief-polaire uitdrukking die zich geheel analoog aan *peinzen/piekeren over* gedraagt: *Ben je helemaal besodemieterd? Echt, ik dénk er niet over!*

165 **deren**: schaden, kwaad doen. Uit de oorspronkelijke betekenis ontwikkelt zich een gebruik met negatie als uitdrukking van onverschilligheid. *Dat deert me niet* krijgt naast de betekenis 'dat schaadt me niet, dat doet me geen pijn' ook een betekenis 'dat kan me niet schelen, dat laat me koud.' Triggers (407 voorkomens): 10x *allerminst* (2%), 3x *amper* (1%), 1x *comparatief* (0,2%), 5x *evenmin* (1%), 3x *geen* (1%), 6x *geenszins* (1%), 6x *minder* (1%), 13x *nauwelijks* (3%), 292x *niet* (72%), 32x *n-woord* (8%), 1x *restrictief bijwoord* (0,2%), 12x *vraag* (3%), 21x *weinig* (5%) en 2x een positief voorkomen (0,5%). *Ik geloof, dat de Geldersche lucht u dan reeds goed gedaan heeft, want men zou zoo voor het uiterlijke niet zeggen, dat u iets deerde....* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 5, 193). *Wat mocht hem die in ongenade gevallen gene-*

raal deren? (Isidore Mendels, Herman Willem Daendels vóór zijne benoeming tot gouverneur-generaal van Oost-Indië, 63). *Haar zelf deerde het minder, dat ze telkens een grau en een snauw kreeg* (Cor Bruijn, *Sil de Strandjutter*, 29). *Nagescholden te worden op straat deerde mij niet* (Simon Vestdijk, *De Vuuraanbidders*, 185). *Dat hij twintig maanden gevangenisstraf achter de rug had, scheen haar gesteldheid op Sander eerder te stimuleren dan te deren* (Remco Campert, *Liefdes schijnbewegingen*, 47). *Dat de tenten voor Skunk Anansie, dEUS en Bloodhound Gang te klein waren en dat Pavement, Blur en de als 'nieuwe reggae/jazzsensatie' aangekondigde Finley Quaye nogal plichtmatig voor de dag kwamen, deerde dan ook allerminst* (Nieuwsblad van het Noorden, 25-8-1997). *Helaas voor de waterlobby lijkt dat diezelfde consument steeds minder te deren* (De Groene Amsterdammer, 9-8-2012). Positief voorkomen: *Het zal Van Raaij bovenal deren dat het vooralsnog trouwe publiek in Eindhoven hoegenaamd niets wordt geboden* (Trouw, 22-3-2004).

166 **deugen**: geschikt of moreel aanvaardbaar zijn. Het WNT, s.v. *deugen*, merkt reeds op: 'Deugen wordt, vooral thans, bijna alleen in ontkennend verband gebruikt.' Triggers (633 voorkomens): 1x *allesbehalve* (0,2%), 1x *amper* (0,2%), 4x *conditionele bijzin* (1%), 1x *de enige* (0,2%), 7x *evenmin* (1%), 44x *geen* (7%), 5x *minder* (1%), 2x *nauwelijks* (0,3%), 432x *niet* (68%), 4x *restrictief bijwoord* (1%), 1x *superlatief* (0,2%), 1x *te* (0,2%), 27x *vraag* (4%), 7x *weinig* (1%), 4x *zelden* (1%) en 37x een positief voorkomen (6%). *Ik deug nergens meer toe dan om in een hoekje te zitten schreien* (Rhijnvis Feith, *Brief aan A.C.W. Staring*, 9-7-1788). *Ik begreep nu, dat mijn braakmiddel niet deugde* (Jacob Vosmaer, *Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg*, 42). *Zou ik nog*

ergens voor deugen? (Jan Slauerhoff, Brieven aan Hans Feriz, 129). *Ik begin me af te vragen, of het hele plan wel deugt* (Walter Lord, De dag van Pearl Harbor, 27). *Hij deugt voor geen haar* (Edgar Wallace, De man in de monnikspij, 132). *Ik deugde niet voor geestelijke, omdat ik overal kritiek op uitbracht* (Anton van Duinkerken, Brabantse herinneringen, 255). *Als een theorie deugt moet je hem aan een wilde lekeurig voorbeeld kunnen toetsen* (Karel van het Reve, Lenin heeft echt bestaan, Verza-meld werk 3, 473). *Het enige waarvoor die heks met haar grote bek deugt is het voorspel-len van het weer* (Stephen King, Cujo, 16). *Er was, als je Sandford moet geloven, weinig dat aan Kurt Cobain deugde* (De Volkskrant, 31-8-1996). *Zo deugt de belichting zelden en bibbert het beeld vrijwel continu* (Trouw, 5-5-2001). *Want zo lieflijk is de natuur natuurlijk niet en de dieren daarin deugen allesbehalve* (De Groene Amsterdammer, 17-12-2020, 104). Positieve voorkomens: *ik wil zowel hem als jullie tonen, dat ik ergens voor deug* (Margit Söderholm, Weerzien in Wenen, 266). *Of nee, ik ben mis, ik deugde wel, maar de vrouwen, jongen, de vrouwen. Ik werd er onnozel van...* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 59).

167 **deuk:** minimaliseerder, ook maar iets. Triggers (6 voorkomens): 6x *geen* (100%). *Het interesseert me geen deuk hoe het gebeurt, als het maar gebeurt* (Memory Magazine, zomer 1999, 22).

168 een **deuk in een pakje boter (kunnen) schoppen/slaan:** tot prestaties in staat zijn, een zekere mate van succes hebben. In de Delpher krantenbestanden komt de uitdrukking vanaf de jaren '60 voor, vooral in sportberichten. Triggers (47 voorkomens): 36x *geen* (77%), 2x *nauwelijks* (4%), 3x *niet* (6%), 1x restrictief bijwoord (2%), 2x *voor(dat)* (4%), 1x *vraag* (2%) en 2x een positief voor-

komen (4%). *Alleen al lichamelijk zijn deze slappewas-figures niet in staat een deuk in een pakje boter te slaan* (De Telegraaf 8-3-1967). *Na je vertrek heeft het jaren geduurd voor de Moody Blues weer een deuk in het pakje boter konden slaan* (Jip Golsteijn, Popscore, tien jaar popjournalistiek, 154). *Groningen kon geen deuk meer in een pakje boter schoppen* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-5-1993). *Alleen met zulke bedragen sla je een deuk in een pakje boter* (De Groene Amsterdammer, 8-9-2006). Ook andere werkwoorden dan *slaan/schoppen* worden sporadisch gebruikt: bijv. *springen*, in de context van een stuk over hoogspringen: *Junioren doen dat instinctief goed, waarna het verdwijnt en ze geen deuk meer in een pakje boter kunnen springen* (Trouw, 13-2-1998). *Als eenmansfractie sla je niet eens een deuk in een pakje boter* (Sp!ts, 12-12-2007). *Maar is het genoeg om een deuk in een pakje boter te slaan tegen CO₂-uitstoot?* (Financieel Dagblad 20-11-2021). *Het land weet wetenschappelijk gezien nauwelijks een deuk in een pakje boter te slaan* (De Groene Amsterdammer, 21-2-2013). Positief voorkomen: *Maar hier bij het NIOZ kan ik echt een deuk in een pakje boter slaan* (NWO Hypo- these 18(5), 2011).

169 de **deur uit zonder:** litotesconstructie die een noodzakelijke voorwaarde voor een handeling aangeeft. Het gaat hierbij niet om eenmalige gebeurtenissen maar beschrijvingszinnen van gewoontes, met andere woorden om habituele zinnen. Triggers (10 voorkomens): 2x *geen* (20%), 4x *n-woord* (40%), 3x *niet* (30%) en 1x *vraag* (10%). *Geen blauwhelm zal de deur uitgaan zonder een cursus fotografie* (De Volkskrant, 10-3-1998). *Rudolf is een fervent supporter van FC Groningen en gaat nooit de deur uit zonder het speldje op de revers* (Loeks, 3-6-1997). *Kortom: geen cent de deur uit zonder dat ik ervan overtuigd ben dat het gaat om een gestructureerde, integrale,*

gebiedsgerichte aanpak van de problemen (De Volkskrant, 30-11-1998). Omdat ze op school werd gepest en bedreigd, durfde ze anderhalf jaar lang de deur niet meer uit zonder haar ouders (De Groene Amsterdammer 10-6-2021). Wie gaat er tegenwoordig nog de deur uit zonder mobiele telefoon? (Facebook, 30-12-2023). Ook het Engels heeft een dergelijk idioom, getuige de reclameslogan van American Express voor hun credit card: *Don't leave home without it.*

dijk: zie **zoden aan de dijk zetten**.

¹⁷⁰ zich **dik maken:** zich opwinden, zich **druk maken**. Triggers (23 voorkomens): 15x *niet* (65%), 4x n-woord (17%), 1x vraag (14%) en 3x een positief voorkomen (13%). In bevelende zinnen treedt deze uitdrukking alleen in combinatie met *niet* op, zoals in het liedje van Conny Vink: *Maak je niet dik, dun is de mode*. Andere voorbeelden: *Met andere woorden: niemand maakte zich dik* (Matthijs Vermeulen, Soerabaiasch Handelsblad, 25-5-1938). *Wayne Parr maakte zich niet dik* (Jerry Spinelli, Stargirl, 24). *Frans daarentegen maakt zich nergens dik om* (GeenStijl, 11-4-2023). Positief voorkomen: *Frisdranksector maakt zich dik over vettaks* (Gazet van Antwerpen, 23-7-2015).

¹⁷¹ **direct:** meteen, zonder meer. Naast een meer gebruikelijk niet-polair temporeel gebruik (*Ga direct je handen wassen!*), kan dit bijwoord ook optreden in negatieve zinnen om een understatement aan te duiden. Het temporele karakter van *direct* gaat hierbij verloren. Triggers (20 voorkomens): 18x *niet* (90%), 1x vraag (5%) en 1x *zonder* (5%). *Ik wil nou niet direct beweren dat de zaak rond is* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De politiemoordenaar, 175). *Zonder nou direct een uitgesproken aanvaller te zijn pikt hij regelmatig zijn doelpuntje mee* (Provinciale Zeeuwse Cou-

rant 17-12-1993). *Ik weet niet of dat nou direct beter was, maar een bepaalde vorm van onzekerheid bleef weg* (Tsjip/Letteren, jg. 9, 1999). *Het werk van een trainer is niet direct een baan van negen tot vijf* (Groninger Dagblad, 10-4-2000). *Hij had nou niet direct de politiekapel in de aankomsthal verwacht, of dat de commissaris hem te paard zou opwachten* (id., 21). In dit gebruik kan de negatie niet worden weggelaten zonder een geheel andere, soms helemaal niet plausibele, lezing op te leveren. Andere omgevingen dan negatie met *niet* lijken niet mogelijk voor dit gebruik van *direct*: *??Is het werk van een trainer direct een baan van negen tot vijf?* **Mijn kop eraf, als dat direct een baan van negen tot vijf is.* **Weinigen vinden het werk van een trainer direct een baan van negen tot vijf.* Heel gebruikelijk is de combinatie *niet zo direct*, dat vaak een meer temporele betekenis heeft, vergelijkbaar met *niet zo een, twee, drie*: *Daar zou ik niet zo direct een antwoord op weten*. In duidelijk non-temporele contexten lijkt *niet zo direct* uitgesloten: *Hij is niet (*zo) direct een held*. De variant met *zo* heeft de voor *zo* kenmerkende mogelijkheid van plaatsing voorafgaand aan de negatie (vgl. Neeleman 1994, Hoeksema 2004): *Dat zou ik zo direct niet weten*.

¹⁷² **doekjes winden om:** verbloemen, verhelen. Triggers (146 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 121x *geen* (83%), 3x *minder* (2%), 1x *nauwelijks* (1%), 5x *niet* (3%), 1x n-woord (1%), 5x vraag (3%), 4x *weinig* (3%) en 4x *zonder* (3%). *Ik wil spreken, en ik zelder gien doekjes om winden* (Th. Asselijn, Jan Klaasz of de gewaande dienstmaagd). *De dappere zeelieden uit de school van De Ruyter waren niet gewoon er doekjes om te winden* (W.J. Knoop, Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde, dl 3, 61). *De kranten der tegenpartij winden er natuurlijk nog minder doekjes om* (Karel van de Woese-

tijne, *Journalistiek werk*, I, 1906-1907, 495). *Zij had volkomen duidelijk gemaakt, zonder er doekjes om te winden, hoe erbarmelijk en onbe-nullig het bestaan van mevrouw Boynton was!* (Agatha Christie, *Dood van een huistiran*, 215). *Al zal ik er evenmin doekjes om winden dat de samenleving en de politiek het belang van hun universiteiten onderschatten* (Trouw, 8-1-1999). *Hij wond daar een paar maanden geleden nauwelijks meer doekjes om* (Trouw, 1-7-2003). *Goh zeg, jij windt er wel heel we-nig doekjes om* (Jens Lapidus, *Snel geld*, 105).

Een variant (of gewoon een foutje) trof ik aan in de Volkskrant (19-8-1993): *Teleur-stellend, daar draai ik geen doekjes om*.

173 **doen:** hier moeten drie soorten gebruik worden onderscheiden.

I: als predicaatnomen in combinatie met *geen*: *'t Is geen doen voor 'n vrouw om alleen die zware manden te sjouwen* (Herman Bouber, *Zeemans-vrouwen*, 20). *Dat is toch geen doen!* (Monika van Paemel, *De vermaledijde vaders*, 40). Op 18 voorkomens heb ik uit-sluitend combinaties met *geen* gevonden, dus het lijkt een versteende groep. Vergelijk: **ik geloof niet dat zoiets (een) doen is; *dat is niet echt (een) doen*.

II: als transitief werkwoord in combinatie met negatie kan *doen* een uitdrukking van onverschilligheid zijn. Triggers (op 39 voor-komens): 1x *geen* (3%), 1x *niet* (3%), 10x *niet veel* (26%), 19x n-woord (49%), 6x *weinig* (15%), 1x *weinig tot niets* (3%) en 1x een posi-tief voorkomen. *Het doet hem niet eens veel als zij er een streep onder zet* (A. Marja, *Snip-pers op de rivier*, 24). *Het eigenaardig karakter van 's mans dood deed hem niets* (Edgar Wal-lace, *Het spook van Garre Castle*, 34). *Het doet me weinig* (Sp!ts, 13-8-2001). *Het doet mij geen zak dat Beckham met zijn kop op een blikje Pepsi staat* (Trouw, 15-6-2002). Positief voorkomen: *Natuurlijk doet het mij heel veel* (Dagblad van het Noorden, 30-6-2004).

III: in commerciële contexten: opleveren, baten. *Binnenlandse industriële aandelen deden niet veel* (De Tijd 24-12-1954). *Dat was een typische biechtfilm, deed commercieel geen flikker, maar het was zo'n opluchting om die film te maken* (SUM, maart 1998, Box Office-invoegsel).

174 kunnen **doen aan**: iets kunnen verhel-pen. Pseudopartitieve uitdrukking (Hoek-sema 2003), treedt steeds op met een maat-bepaling als *iets, niets, weinig, niet veel, geen bal* etc. Triggers (186 voorkomens): 2x *alsof* (1%), 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 2x *geen* (1%), 4x *niet* (2%), 2x *niet veel* (1%), 141x n-woord (76%), 12x vraag (6%), 13x *weinig* (7%), 3x *zonder* (2%) en 5x een positief voorkomen (3%). *Ik kon er niets aan doen* Ma (Emmy van Lokhorst, *Phil's amou-reuze perikelen* [1917], 14). *Kan ik er wat aan doen dat ik in m'n eigen bloed stik?* (Alistair Maclean, *De kanonnen van Navarone* [1957], 171). *Ze zou zich ongerust hebben gemaakt zon-der dat ze er iets aan had kunnen doen* (Jan Wolkers, *Turks Fruit*, in: *Het vroege werk*, 777). *Verder was er nog een schotje van Somalia, terwijl Ed de Goey weinig kon doen aan het doel-punt van Feyenoord* (Voetbal International, no. 48, 1999). *Alsof wij, studenten, er iets aan kun-nen doen dat stresspreventie in de liefdadig-heidshoek zit* (UK, 14-9-2000). *Maar ze kon-den er geen mallemoer aan doen* (Conn Iggulden, *Stormvogel*, 462). *Als de financiële sector nu ook iets kan doen aan die hete metro, zou dat helemaal top zijn* (Financieele Dag-blad, 16-11-2023). *Om daar iets aan te kunnen doen, is het essentieel dat we de werking van het menselijk lichaam zo goed mogelijk begrijpen* (VPRO-gids 2-12-2023). Positief voorkomen: *Ik kan daar iets aan doen* (Groninger Gezins-bode 10-1-2024).

175 ertoe **doen: uitmaken**, relevant zijn. Door vaste combinatie met negatie is dit

een van de vele Nederlandse uitdrukkingen van onverschilligheid. Bij deze uitdrukking, net als bijv. *kunnen schelen*, is het gebruik van *niet* en *niets* gelijkwaardig: het doet er niet toe = het doet er niets toe. De uitdrukking lijkt tegenwoordig wat gebruikelijker te zijn dan in vroeger tijden, maar is al wel tamelijk oud. Het WNT (s.v. *arripieeren*) geeft o.m. de volgende vindplaats: *En het doet 'er niet toe, dat men, om het niet-mentioneren van Demerary in de meergemelde Conventie, goed te maaken, arripieert, dat die Rivier ter dier tyd nog geheel ongecultiveert...* was (N. Ned. Jaerb. 1770, 372). Triggers (331 voorkomens): 5x *alsof* (2%), 3x *amper* (1%), 2x conditionele bijzin (1%), 11x *de/het enige* (3%), 1x *evenmin* (0,3%), 14x *geen* (4%), 12x *minder* (4%), 7x *nauwelijks* (2%), 157x *niet* (47%), 20x *niet veel* (6%), 16x n-woord (5%), 5x restrictief bijwoord (2%), 7x universele kwantor (2%), 23x vraag (7%), 19x *weinig* (6%), 1x *zelden* (0,3%) en 28x een positief voorkomen (8%). *Dit doet er echter voor ons doel op het oogenblik weinig toe* (D.G. Jelgersma, De nieuwe gids, 1891, 111). *Stoffels, dat doet er allemaal niet toe* (Felix Rutten, Onder den rook der mijn [1913], 57). *Vrinden en magen noemen mij gewoonlijk de Schaduw, doch dat doet er minder toe* (Havank, Hoofden op hol, 11). *Dat doet er pas in de tweede plaats toe* (Etty Hillesum, In duizend zoete armen, 93). *Wat doet het ertoe, waar en bij wie je hem erin steekt?* (Suetonius, Levens der Romeinse keizers, 131). *En je stem klonk nog wel zo kalm, alsof het er geen barst toe deed* (John Dickson Carr, De snuifdoos van de keizer, 66). *Heel vreemd, net of grijs haar, verscherpte gelaatstrekken, een minder snelle oogopslag er niets toe doen* (Charlotte Mutsaers: Rachels rokje, 119). *Alsof dat er ook maar iets toe deed* (Carl Hiaasen, Hardleers, 355). *Het enige wat er op dat moment toe deed was dat Ailie Scall in een andere kamer had ondergebracht* (Maggie Furey, Het

oog van de eeuwigheid, 347). *In alle debatten die ertoe doen, voert hij de boventoon* (NRC, 21-4-2008). *Je ziet zelden dat het er politiek echt toe doet* (Dagblad van het Noorden, 18-2-2012, 34). *Maar evenmin als Europa lijken zij er op dit moment toe te doen* (NRC 8-5-2018). *Door te stellen dat vaccinaties er amper toe doen riskeert Johnson echter een toename van het wantrouwen* (De Groene Amsterdammer 22-4-2021). *Hoeveel doet de coureur er überhaupt toe in de Formule 1?* (NRC 24-10-2020). Een positief naast een negatief voorkomen bevat de volgende tekst: *Maar dat doet er niet toe. Wat er wel toe doet, is dat het Variététheater ten prooi viel aan een verwarring van Babylonische allure.* (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, 144).

176 van **doen hebben met**: te **maken hebben met**. Deze uitdrukking wordt gecombineerd met een maatbepaling, meestal een negatieve, zoals *weinig, niets, niet veel, geen bal*. Triggers (bij 109 voorkomens): 1x conditionele zin (1%), 1x *minder* (1%), 1x *geen* (1%), 3x *nauwelijks* (3%), 3x *niet* (3%), 59x n-woord (54%), 4x negatief predicaat (4%), 1x restrictief bijwoord (1%), 2x universele kwantor (2%), 6x vraag (6%), 23x *weinig* (21%), 1x *zelden* (1%), 2x *zonder* (2%) en 2x een positief voorkomen. *Kan die rijke vriend van haar er iets mee van doen hebben?* (Theun de Vries, Februari, dl. 2, 293). *Die zomer verstrekt zonder dat hij verder iets met ketters van doen had* (Emmanuel le Roy Ladurie, Montaignou, 127). *Sindsdien maakt de Duitse justitie jacht op alles en iedereen die maar iets met Radikal van doen heeft* (De Groene Amsterdammer, 22-10-1997). *Op 22 juni verklaarde de president op een persconferentie dat het Witte Huis niets met de inbraak van doen had* (Vrij Nederland, 16-12-2000). *Het eerbiedige stuk van een oude professor Quispel over koningin Juliana en de kring van warhoofden met wie zij zich in de jaren vijftig omringde*

heeft met wetenschap alleen van doen dat er steeds op grote geestelijke stromingen wordt gezinspeeld (Trouw, 6-1-2001). Zo mondt Divali uit in een commercieel feest dat met tradities nog weinig van doen heeft (Splts, 14-11-2001). Positief voorkomen: *Gezien het feit dat Trevisan hoogstwaarschijnlijk iets met de maffia van doen had gehad, begon diens dood er steeds meer uit te zien als een executie* (Donna Leon, Salto Mortale, 127).

177 **doenlijk**: mogelijk, uitvoerbaar, te doen. Deze uitdrukking komt, vooral in oudere teksten, bijzonder veel voor in vergelijkingszinnen, ook in beknopte vorm: *zo veel als doenlijk was - zoveel als doenlijk - zoveel doenlijk*. Triggers (op 110 voorkomens): 40x comparatief van gelijkheid (36%), 3x conditionele zin (3%), 1x evenmin (1%), 2x nauwelijks (2%), 54x niet (49%), 1x n-woord (1%), 2x universeel (2%) en 5x vraag (5%). (Ic) *wenste zoo haest als doenlijc is UE. mij een procuratie zondt* (Brieven van en aan Maria van Reigersberch). *Ondertusschen hadden sy veel Matrozen, Materialen en andere Saken, soo veel als 'er hadden kunnen t'samen gebragt worden, na Revel gesonden, om de beschadigde Schepen soo spoedig als doenlijck was, te repareren* (Oprechte Haerlemse Courant, 21-1-1717). *In zo ver dit doenlyk is, wil ik het ook doen* (Johann Friedrich von Cronegk, De wantrouwige [1794]). *In den laatsten tijd namelijk is men overal waar zulks maar doenlijk geweest is opgetreden met ons landelijk stelsel* (J. van den Bosch, brief d.d. 31-1-1831, in: Briefwisseling J. van den Bosch en J.C. Baud, dl 1, 77). *Het zou op het oogenblik niet doenlijk zijn van de Deutsche overheid een verordening te verkrijgen, die zooals U het wenscht en zooals wij het allen wenschen, de benoemingen van voorzitters en plv. voorzitters [...] zal doen geschieden* (M.M. Rost van Tonningen in: Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen, dl II, mei

1942 - mei 1945, 208). *Evenmin bleek het doenlijk, vanwege de hoge invoerkosten, om huishoudsuiker vanuit Duitsland te importeren* (De Tijd, 21-4-1969). *Is het doenlijk om alle Chinese restaurants te vragen of zij de politie waarschuwen zodra iemand twee porties meer dan gewoonlijk meeneemt?* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-12-1983).

178 **donder**: minimaliseerder. Kan net als bij voorbeeld **bliksem** gebruikt worden ter versterking van een negatieve uitspraak. Het is niet helemaal duidelijk of *donder* een echte minimaliseerder is, omdat combinatie met *ook maar* tamelijk slecht klinkt: *??Hij heeft zich nooit ook maar een donder ingezet voor de KNVB*. Postma (1995: 79) wijst erop dat *donder*, net als vele andere negatief-polaire uitdrukkingen, zich niet met elk werkwoord even vrij laat combineren. Zo is er een verschil tussen *horen* en *luisteren naar*: *Op dat feest hoorde ik geen donder / *luisterde ik naar geen donder*.

Als oudste vindplaats van de uitdrukking geeft het WNT (s.v. *donder*) een citaat uit 1795: *Jij ... verbeelt u veel te weeten en weet geen donder*. Het gebruik van *jij* in plaats van *gij* suggereert ook al dat het hier gaat om hoogst informeel taalgebruik. Pas geleidelijk aan weet *geen donder* zich een plaats te verwerven in het geschreven taalgebruik. Afgaande op Delpher, piekt dit in de jaren '70, en neemt sindsdien weer geleidelijk af (vgl. ook Hoeksema 2002).

Triggers (333 voorkomens): 325x *geen* (98%), 7x n-woord (2%) en 1x vraag (0,3%). *Ja zeker, maar 't geeft geen donder, uit z'n eigen loopt-i telkens weer door* (L.H.A. Drabbe, Het dappere Hollandse leger [1900], 41). *Er deugt van die hele meid geen donder!* (Hans Warren, Geheim dagboek: eerste deel 1942-1944, 132). *Hij bestaat uit celinhoud, uit protoplasma, slijm, drab! Waar we geen donder van weten en waar alles mogelijk is!* (Harry Mulisch, De

versierde mens, 45). *Vandaar dat hij mijn moeders geld over de balk smeed, zich kleepte als een fat en nooit een donder uitvoerde, verwend koloniaal kreng dat hij was* (Adriaan van Dis, *Indische duinen*, 32). *Maar ik weet niet of het publiek er een donder om geeft* (Michael Crichton, *Rising Sun*, 304).

179 om de **donder**: absoluut, beslist. *Om de donder* is een pure negatieversterker, en wordt net als *in het geheel, bij lange na, lang e.d.* voor negatie geplaatst. De uitdrukking hoort bij een groep idiomen van de vorm *om + de + taboewoord*, zoals *om de bliksem, om de dooie dood, om de dood, om de drommel en om de weerga*. Deze uitdrukking is niet erg gangbaar. Triggers (21 voorkomens): 1x *geen* (5%), 19x *niet* (90%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Kortom, het moest een hartekreet zijn maar om de donder geen noodkreet* (A.L. Schneiders, *Een kater in blik*, 74). ‘Om de donder niet,’ schreeuwt de vrouw met de fazant (Manon Uphoff, *Begeerte*, 143). Positief voorkomen: ‘*Om de donder wel, zei de man verontwaardigd* (Maj Sjöwall & Per Wahlöö, *De lachende politiemann*, 182).

Naast *om de donder* is er ook een versterkende uitdrukking voor *de donder* die niet negatief-polair is: *Ga voor de donder zitten! Waar voor de donder is Piet? Ik wil voor de donder dat je luistert!* Ik ben enkele gevallen tegengekomen van *om de donder* waar blijkbaar voor *de donder* is bedoeld, een contaminatie: *Hij zegt dat hij om de donder wil weten waarom, rapporteerde de oude bultenaar* (Ellery Queen, *Een moordenaar pleegt plagiaat*, 188).

180 **donderen**: ertoe doen, uitmaken. Naast een betekenis ‘smijten, ruw werpen’ (*ik ben dronken in de vaart gedonderd*) is het in combinatie met negatie ook een uitdrukking van onverschilligheid, evenals bijvoorbeeld **kunnen schelen** of **boeien**. Het WNT bestem-

pelt dit gebruik als ruw, en geeft een vroege vindplaats uit J. Knepplhout, *Geschriften*, dl. 1 (1860): ‘*t Dondert niet*. Net als bij enkele andere onpersoonlijke werkwoorden valt op, dat het subject *dat* gemakkelijk weggelaten wordt. *Dondert niet* lijkt even gebruikelijk als *Dat dondert niet*.

Triggers (82 voorkomens): 1x *geen* (1%), 50x *niet* (61%), 9x n-woord (11%) en 22x een vraag (27%). *Dat kan-me niet dondere, zei Kramer, en ging fluitend weg* (Lodewijk van Deyssel, *De kleine republiek*, 99). *Het dondert ook niks als ze je vrouw verkrachten!* (Willem Frederik Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, 223). *Tuurlijk de kleur dondert me geen biet* (Post op boks.nl, 29-8-2005). *Ach, wat dondert het ook?* (De Volkskrant, 19-7-2007). *Als hun leerlingen maar gaan lezen, dondert niet wat* (De Groene Amsterdammer, 2-10-2009).

181 om de **dood**: absoluut, beslist. Triggers (9 voorkomens): 1x *geen* (11%), 8x *niet* (89%). *Ze mogen wel eens weten, dat ge om den dood zoo’n mak schaap niet zijt, als ge wel lijkt* (F. HaverSchmidt, *Familie en Kennissen*, 179). *En je bent ook zo bliksems mooi, zei je, dat als ik jouw man was geweest, ik je geen maand of acht alleen had durven laten, om de dood niet* (Justus van Maurik, *Papieren kinderen*, 142). *Dat heeft om de dood geen kleuter geschreven* (E. du Perron, *Cahiers van een lezer*, 48). Zeldzame uitdrukking, van een type dat wel vaker voorkomt. Zie ook de ingangen voor *om de donder* of *om de bliksem*. Meer gebruikelijk is de emphatische variant *om de dooie dood*. Een Duitse tegenhanger is te vinden in de zin *Ich kann ihn auf den Tod nicht ausstehen*.

182 ergens **dood gevonden/aangetroffen willen worden**: een leenvertaling van het Engelse negatief-polaire idioom *would be caught dead (with)*, van recente oorsprong.

Triggers (op 25 voorkomens, inclusief varianten): 1x geen (4%), 21x *niet* (84%), 2x n-woord (8%), en 1x vraag (4%). *Ik had een vriendin in Coral Gables die met haar vouwstoel naar het strand ontsnapte en haar stress te lijf ging met zon en met een licht pornografische roman waarmee ze door haar collega's nog niet eens dood gezien zou willen worden* (Patricia Cornwell, Fataal weekend, 110). *Freek de Jonge als de gebraden haan op een TMF Gala voor fout volk waar je niet eens dood tussen aangetroffen wilt worden* (Trouw, 12-4-2001). *Maar sinds ik twee kinderen borstvoeding heb gegeven wil ik topless nog niet dood gevonden worden op het strand* (Daphne Deckers in ANWB Kampioen, juni 2003). *In een sauna zul je mij dood nog niet aantreffen* (UK, 19-1-2012). *Niemand wil nog dood aangetroffen worden met een boek van Couperus of Vestdijk* (NRC 20-11-2018). Cf. *I would not be caught dead in that thing* (uit Brian de Palma's Scarface, 1983).

183 **het doodschoppen/doodtrappen**
woord: minimaliseerder. De gedachte achter dit idioom is dat het minste wat men van iemand mag verwachten is dat hij het doodschoppen waard is. Deze op het oog vreemde gedachtengang heeft wellicht als grondslag de gedachte aan insecten, en andere waarde-loze diertjes, die tenminste nog een doodschop verdienen. Indien men zelfs die mate van aandacht niet verdient, is men inderdaad geheel en al waardeloos. Triggers (16 voorkomens): 16x *niet* (100%). *Jouw moeder is het doodtrappen niet waard* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde). *Jullie zijn 't doodtrappen niet waard...!* (Herman Heijermans, Droomkoninkje). *Ik vind dus eigenlijk dat mijn buurman het doodschoppen niet waard is* (Kick van der Veer, red., U wordt zo gemolken). De uitdrukking is zeldzaam.

doodslaan: zie **al sla je me dood**.

184 om de **dooie dood:** meer emphatische variant van *om de dood*. Staat ter linkerzijde van negatie. Triggers (42 voorkomens): 6x *geen* (14%), 34x *niet* (81%) en 2x een positief voorkomen. *Om de dooie dood niet! - krij-schte mee Hamster* (Is. Querido, Levensgang, Roman uit den Diamantwerkerswereld, dl 2, 255). *Zo als ik buite kwam, schoot er een gozer - en om de dooie dood geen zevenmaands kindje! - haarscherp op me af, om me kop in mekaar te ramme...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 71). *Een hele knappe verschijning die om de dooie dood niet bang was* (Rijk de Gooijer en Eelke de Jong, De natte gemeente van Koos Tak, 70). Positief voorkomen: *Ik vind het goed dat er nog steeds gereformeerden zijn - helaas zijn het er steeds minder - die volhouden dat de slang om de dooie dood gesproken heeft!* (Trouw, 1-11-2003).

185 **doorgaan:** volgens plan plaatsvinden. Zoals Oosterhof (2004) laat zien heeft dit werkwoord sterke negatief-polaire trekjes, hoewel het ook positieve voorkomens kent. Triggers (368 voorkomens): 29x conditionele bijzin (8%), 2x *evenmin* (1%), 2x finale *om-zin* (1%), 4x *geen* (1%), 225x *niet* (61%), 1x n-woord (0,3%), 1x *onmogelijk* (0,3%), 2x negatief predicat (1%), 7x restrictief bijwoord (2%), 31x vraag (8%) en 64x een positief voorkomen (17%). *De voorgenomen afscheidstournee die haar nog één keer door het hele land zou voeren ging niet meer door, omdat Van Rijk kort tevoren na een kort ziekbed overleed* (P.J. Meertens, e.a., Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland, dl 7, s.v. Esther van Rijk). *De manifestatie 'Kies je Sport' was wel een speerpunt, maar deze ging niet door* (Nederlandse Go-Bond, Jaarplan Breedtesport 2005). Positieve voorkomens zijn heel goed mogelijk: *Het amateur voetbal lag er uit, maar onze wedstrijd ging gelukkig door* (www.azczutphen.nl/..).

Zoals Oosterhof (2004) en de ANS opmerken, kent *doorgaan* in Vlaanderen een iets ander gebruik dan in Nederland, getuige zinnen als *De verdediging gaat door in de aula van de universiteit*, waar Nederlanders in plaats van *doorgaan* het werkwoord *plaatsvinden* zouden verkiezen. Dit Vlaamse gebruik is niet negatief-polair van karakter.

186 **om door te komen:** te verteren, uit te houden. Triggers (9 voorkomens): 1x *nauwelijks* (11%) en 8x *niet* (89%). *Onze literatuurhandboeken zijn niet om door te komen zo saai en theoretiserend* (De Telegraaf, 29-11-1975). *Die integrale wedstrijden op Sport 7 zijn niet om door te komen* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-9-1996). *Sommige stukken zijn nauwelijks om door te komen* (De Volkskrant, 26-9-2018). Vergelijkbare uitdrukkingen met een vergelijkbare vorm zijn **om aan te zien**, (*om*) **te harden**. De trigger is meestal *niet*.

187 **dorren:** durven. Grotendeels verdwenen werkwoord. Alleen de verleden tijd *dorst* (*'ik dorst het niet zeggen'*) is nog gangbaar, al is ook hier een geleidelijk verval waar te nemen. *Ocht gi vanden bloeden ridders niet ne sijt / Die niet ne dorren teneger tijt / Ene ioncfrouwe met hen geleiden* ("of u niet een van die schuchtere ridders bent die nooit een jonkvrouw durven begeleiden"; Roman van Lancelot, 2e boek, vs 405-7). De volgende gegevens zijn van toepassing op de persoonsvormen *dorst* en *dorsten*. Triggers (206 voorkomens): 2x *comparatief* (1%), 7x *conditionele* *bijzin* (3%), 1x *evenmin* (0,5%), 15x *geen* (7%), 1x *het enige* (0,5%), 6x *nauwelijks* (3%), 105x *niet* (51%), 25x *n-woord* (12%), 4x *restrictief bijwoord* (2%), 1x *te* (0,5%), 2x *ternauwernood* (1%), 3x *universele kwantor* (1%), 2x *voor(dat)* (1%), 8x *vraag* (4%), 1x *zodra* (0,5%), 3x *zonder* (1%) en 21x een *positief voorkomen* (10%). *Daer en dorste*

niemen gaen no riden (Ferguut, vers 2487). *Den 28e hadden een herde wint wt de oost zijid oosten zoo dat anders niet als onse schoverseijl dorsten voeren* (Het journal van Jan Dircksz Lam, 1624-1626, 93). *Iemand die voor Wijsgeer bekend staat, zou een belachelijk figuur maaken, wanneer hij dorst staande houden, dat hij het Volk niet kende, 't welk hij daaglijks voor oogen heeft!* (Gerrit Paape, De Bataafsche Republiek, zo als zij behoort te zijn, en zo als zij weezen kan [etc], 46). *Wat vrouw dorst ooit haar' man daar halen?* (N.J. Storm van 's Gravezande, Luimige Poëzy [1827]). *Het in eene openbare instelling te Antwerpen te doen deponeren dorst hij evenmin* (Nieuwe Tilburgsche Courant 9-8-1919). *Ik dorst voor geen geld ter wereld deze vallei te verlaten* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 1: De reisgenoten, 253). *Pierre dorst zich niet meer afwenden of de ogen sluiten* (L.N. Tolstoj, Oorlog en vrede, dl 2, vert H.R. de Vries, 456). *Zodra hij het zich dorst te veroorloven, stortte hij van wanhoop in* (Selma Lagerlöf, Gösta Berling, 232). *Omdat men dacht dat de koning de kijker uit eigen zak bekostigd had (wat naderhand niet het geval bleek te zijn) dorst men het instrument pas in 1846 te verwijderen* (Klaas van Berkel, In het voetspoor van Stevin, 114). *Ik knapte liever dan dat ik het toilet dorst te bezoeken* (Jos Brink, Laat mij maar schuiven, 15). *Het duurde een paar tellen voor hij dorst te slikken* (Tom Lanoye, Spek en Bonen, 75). *Ik dorst niet door te vragen* (VPRO-gids 17-6-2023). *Positief voorkomen: Overigens vond ook Arlington hem "a brave man" die wat dorst te ondernemen.* (C.W. Roldanus, Coenraad van Beuningen - Staatsman en libertijn, 85).

dorst: zie *dorren*

188 zijn **draai kunnen vinden:** goed gaan functioneren, het naar de zin hebben, kunnen **aarden**. Zonder *kunnen* is de uitdrukking

zijn draai vinden niet negatief-polair. Net als bij andere idiomen met *kunnen* zien we *moeilijk* en *slecht* af en toe als trigger fungeren (zie Van der Wouden 1995a). Triggers (47 voorkomens): 3x *moeilijk* (6%), 40x *niet* (87%), 1x n-woord (2%), 1x restrictief bijwoord (2%), 1x *slecht* (2%) en 1x een positief voorkomen. *Pa Pinkelman bleef een tijdje besluiteloos door Haarlem dwalen, als een postduif, die zijn draai niet kan vinden* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelman, 12). *Sinds het uiteenvallen van The Outsiders in augustus '69 kon Wally Tax tot nu toe maar moeilijk zijn draai vinden* (Muziekkrant Oor, 16-1-1974). *Hij kan zijn draai pas vinden wanneer een callgirl het voor hem opneemt* (Trouw, 27-11-1997). *Daar leek hij nooit zijn draai te kunnen vinden* (Trouw, 7-5-2002). *De viervoudig wereldkampioen kan dit seizoen erg slecht zijn draai vinden* (GPBlog, 13-9-2019). Positief voorkomen: *Toen hij na een jaar pauze opnieuw een poging deed, ditmaal aan de Princeton University in New Jersey, kon hij zijn draai beter vinden* (SUM, November 1996, 17).

189 **draad**: minimaliseerder. Het komt me voor dat deze uitdrukking, die niet tot mijn actieve vocabulaire hoort, vooral als bepaling wordt gebruikt, niet als lijdend voorwerp. Triggers (36 voorkomens): 34x *geen* (94%), 1x negatief predicaat (3%), 1x *niet* (3%). *Doch hoe sy meerder roept, hoe dat hy styver staat / End van sijn toornigheyd sal wijcken niet een draat* (A. Hofferus, Nederduytsche Poemata, Amsterdam, 1635). *Doe maar alsof je geen draad wijzer bent* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 128). *Lange, kolkende deining, wild stuwend om de noord, en geen draad wind, ook niet achter de kim* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 313). *Later, toen ze merkten dat het mij geen draad kon schelen, wie wat in de wildernis uitvoerde, draaiden ze een heel stuk bij* (Joop Waasdorp, Welkom in

zee, 213). *De grote hoop van de bevolking was er tegen dat er ook maar een draad zou veranderd worden aan een gebruik dat sinds eeuwen bestond* (André Demedts, De Belgische Republiek, 10). *Maar de kanarie gaf geen draad sjoege* (Kees van Beijnum, Dichter op de Zeedijk, 256).

190 een **droge draad aan zijn lijf hebben**: op enige plek of in enige mate droog gebleven zijn. Allitererende uitdrukking. Triggers (8 voorkomens): 7x *geen* (87%) en 1x *zonder* (13%). *Wy moesten by daag en by nagt onder de blauwe hemel vernagten en hadden meesten tyd geen droge draad aan ons lyf* (De Naukeurige Aantekening van de wonderbaare Reysbeschrijving [etc] van Maria ter Meetelen [1748], 138). *Onze Newton zelf was, meer dan eens, 5 of 6 dagen lang, in zulk eene Boot geweest, zonder, gelyk men zegt, een droogen draad aan zyn lyf gehad te hebben* (Boekzaal der geleerde waereld, vol. 148, 1789, 277). *Mensch, ik kan niet gauwer, ik heb geen droge draad meer an me lijf!* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 36). *Lederer verkleedt zich, hij had geen droge draad meer aan zijn lijf* (M.H. Székely-Lulofs, De hongertocht van 1911, 192).

191 een **droge boterham**: minder gebruikelijke variant op **droog brood**. Triggers (5 voorkomens): 4x *geen* (80%), 1x *niet* (20%). *Jij zult niet eens een droge boterham kunnen verdienen* (Tonke Dragt, Verhalen van de tweelingbroers, 73). *Er valt in Amsterdam geen droge boterham meer te verdienen, klaagt een chauffeur* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-11-2001).

192 een **drol**: een taboe-uitdrukking van hetzelfde type als **bal**, **moer**, **zak** etc. (cf. Postma 2001 en Hoeksema 2002b). Deze uitdrukking lijkt tamelijk recent gangbaar te zijn geworden, maar de oudste vindplaats in mijn materiaal dateert toch al uit de jaren

1930. Triggers (32 voorkomens): 29x *geen* (91%), 1x *niet* (3%), 2x *n*-woord (6%). *Ik geef het elders als boek uit en heb met de heele firma N. en Van D. als 'particulier auteur' ook verder geen drol meer te maken* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, dl I, Briefwisseling 1930-1940, 291). *Het kan die lui niet eens een drol schelen* (André Hoeksema, 15-4-2001). *Het kost geen drol en wat blijkt: er is straks nog een bruiloftsfeest ook* (Panorama, 8-8-2001). *In die tijd kon het niemand een drol schelen of de persoon met de microfoon ook de echte zanger(es) van het liedje was* (De Morgen, 2-4-2018). *Maar niemand die je in je gezicht zegt dat je er geen drol van kunt* (VPRO-gids 1-1-2022).

193 **dromen (van)**: in irrealiscontexten, met name *had kunnen/had durven*, vormt dit werkwoord een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (86 voorkomens): 15x comparatief (17%), 2x *geen* (2%), 2x *nauwelijks* (2%), 32x *niet* (37%), 16x *n*-woord (19%), 13x restrictief bijwoord (15%), 1x superlatief (1%), 4x vraag (5%), 1x *weinig* (1%). *Een half uur geleden had ik mij dit geluk niet durven dromen zelfs* (Rotterdamsch Nieuwsblad 7-12-1918). *Wie had dat van een koningin ook zelfs maar durven dromen?* (Nieuwsblad van het Noorden 9-11-1929). *We hadden het goed samen, beter dan ik ooit had kunnen dromen* (Maj Sjöwall & Per Wahlöö, De lachende politiemans, 126). *Wat men enkele maanden geleden nauwelijks had durven dromen wordt nu ineens harde werkelijkheid* (Roger Lampert, Modder voor het vaderland. De ongrijpbare stad: Ypres Salient 14/18, 22). *Ze doen iets waarvan zelfs de meeste experimentele dichters alleen maar kunnen dromen: Ze vinden de taal ter plekke uit* (Onze Taal, september 2001). *Met Nicopolis hadden ze de weelderigste begrafenis georganiseerd die het aloude ridderideaal zich ooit had durven dromen* (Bart van Loo, De Bourgondiërs, 182).

Bij restrictieve bijwoorden, hier vooral *alleen maar* en *slechts*, valt op dat de focus steeds ligt op *dromen*, en niet op iets anders, vgl. *Daar kon Jan alleen maar van drómen* versus ??*Daar kon alleen Ján maar van dromen*.

NB: Er is ook een gebruik van *kunnen dromen* dat niet negatief-polair is, en scherp moet worden onderscheiden van het bovenstaande. Vgl.: *Ik kan het spoorboekje nu wel dromen*. Hier is *dromen* transitief gebruikt, tegen het gangbare gebruik in, en heeft *kunnen dromen* de bijzondere betekenis van *uit zijn hoofd kennen* gekregen.

Zie verder ook in zijn **stoutste dromen**.

194 **drommel**: vrij zeldzame uitdrukking met taboeherkomst (zie ook het volgende trefwoord). Triggers (10 voorkomens): 8x *geen* (80%) en 2x *n*-woord (20%). *Vóór 6 weken telegrafeerde ik mijn oom om 100 pop en ik heb nog geen drommel ontvangen!* (Zutphensche Courant, 19-5-1879). *Daar begrijp je toch geen drommel van* (Tweentsch Dagblad, 15-12-1943). *Hun namen kunnen mij geen drommel schelen* (Alexander Cohen, Van Anarchist tot Monarchist, 342). *In de scherts-koninkrijken komt een lintje meer of minder er geen drommel op aan* (Limburgsch Dagblad 30-10-1956).

Het woord *drommel* kan ook gekoppeld worden aan een vraagwoord om er een emotioneel tintje aan te geven, vergelijkbaar met *what the hell, que diable* etc. in andere talen. *Wat drommel heeft zyn hoofd daarmee te maken* (Multatuli, Max Havelaar). Voor connecties van dergelijke versterkte vraagwoorden met polariteit, zie Den Dikken & Giannakidou 2002.

195 om de **drommel**: negatieversterker, behorend tot dezelfde categorie als *om de dooie dood, om de donder, om de sodemieter, om de weerga* e.d. Kenmerkend voor deze groep is een prefix *om de*, gevolgd door een

taboewoord met versterkende kracht. *Drommel* is een woord dat de duivel aanduidt.

Triggers (14 voorkomens): 6x *geen* (43%) en 8x *niet* (57%). *Dat zou kunnen, maar het is om de drommel niet zoo* (C.J. Kelk, *De dans van jonge voeten*, 359). *Dat is om de drommel geen onzin, antwoordde Maarten* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 371).

196 **droog achter de/zijn/haar oren:** volwassen. Triggers (22 voorkomens): 1x *amper* (5%), 1x conditionele bijzin (5%), 3x *nauwelijks* (14%), 1x *net* (5%), 15x *niet* (68%), 1x restrictief bijwoord (5%). *Wat dacht je? Dat die man nog niet droog achter z'n oren was?* (Jan de Hartog, *Hollands Glorie*, 355). *Kom maar eens terug als je droog bent achter je oren* (De Volkskrant, 6-10-1993). *Vooral de jonge tobbers die zich, net droog achter de oren, al een Porsche, Ferrari, Lamborghini of Mercedes van het meer exclusieve type kunnen veroorloven, zijn de klos* (De Volkskrant 31-3-1994). *De ambitieuze en zeer intelligente Ed Exley (Guy Pierce) is nauwelijks droog achter zijn oren, als hij over de ruggen van zijn collega-agenten promotie maakt* (Box Office, November 1997).

197 **droog brood:** minimaliseerder, een minimaal inkomen. Meestal gaat deze uitdrukking gepaard met *kunnen*, of met een modale infinitief. Triggers (60 voorkomens): 1x *amper* (2%), 55x *geen* (92%), 2x *nauwelijks* (3%), 1x restrictief bijwoord (2%) en 1x vraag (2%). *Daarmee was, jammer genoeg, voor eerlijke zwendelaars geen droog brood te verdienen* (Roel van Duyn, red., *Het beste uit Provo*, 251). *Is er droog brood te verdienen voor een schrijver van televisiedrama?* (Trouw, 27-9-1997). *Vriend en vijand zijn het erover eens dat op de hardware-markt de komende jaren hooguit droog brood valt te verdienen* (Intermediair, 29-4-1999). *De concurrentie is zo moordend dat er amper droog brood te ver-*

dienen valt met busvervoer (Trouw, 5-7-2000).

Combinaties met een ander werkwoord dan *verdienen* zijn nu zeldzaam, maar lijken vroeger gebruikelijker te zijn geweest: *De Lotery van Schiedam is zoo civiel gedresseert, dat 'er den Armen geen droog-brood aen sal hebben* (Hendrik Doedijs, *Haegse Mercurius*, 10-8-1697). *Had hij niet reeds meer dan eens gezegd, dat hij een vlashandel wilde aangaan, omdat er met de boerderij geen droog brood meer te winnen was?* (Virginie Loveling, *Een dure eed*, 190).

drop(pel): zie **drup(pel)**.

198 **zich druk maken** (om/over): zich opwinden over, bezorgd zijn over/om, zich bekommeren om/over. Triggers (op 225 vindplaatsen): 1x *alsof* (0,4%), 1x *evenmin* (0,4%), 7x *geen* (3%), 2x *het enige* (1%), 2x *het laatste* (1%), 1x *minder* (0,4%), 111x *niet* (49%), 38x *n-woord* (17%), 1x negatief predicat (0,4%), 5x restrictief bijwoord (2%), 7x *te* (3%), 16x *vraag* (7%), 2x *weinig* (1%), 4x *zonder* (2%), en 26x een positief voorkomen (12%). *Het dijksbestuur liet Gods water over Gods dijk lopen en maakte er zich weinig druk mede* (Opregte Haarlemsche Courant, 26-3-1879). Gebruikelijker dan *zich druk maken* met zijn combinaties met *om/over*: *ik geloof niet, dat wij ons een van allen druk behoeven te maken over onzen krogenetenden vriend* (Edgar Rice Burroughs, *Tarzan van de Apen*, 154). *Ik verzeker je immers, over die oude praatjes maakt niemand zich hier druk* (Hella S. Haasse, *De scharlaken stad*, 244). *Het is onbegrijpelijk dat economische zaken zich zo druk maakt over het vlees* (Het Parool, 16-4-1959). *Mao maakte zich normaliter minder druk om corruptie dan Wang* (Li Zhi-sui, *Het privé-leven van Mao*, 355). *Ze was te moe om zich er druk over te maken* (Pearl Abraham, *Afstand van Amerika*, 178). *Op*

handelsmissie in China werd hij niet moe van het handen schudden en glimlachen, zonder zich al te druk te maken over het protocol (Trouw, 23-2-2002). De behandeling van patienten is wel het laatste waar ze zich druk om maken (Robin Cook, Diagnose, 370). Als je in de teringherrie zit, is dat ook meteen het enige waar je je nog druk over kunt maken (Nieuwe Revu 2-3-2020). In het oorlogsmuseum van Seoul maken bezoekers zich er nauwelijks druk over (NRC, 22-4-2024). Positief voorkomen: Vroeger maakten mensen zich vreselijk druk over paardenmest op straat (NRC, 29-9-2023).

199 **drup(pel)**: minimale hoeveelheid van een vloeistof. Daarnaast ook *droppe*, *drop*, *druppie*, *druppeltje*. Naast hun gebruik als minimaliseerder ('*Je krijgt vanavond geen druppel alcohol meer*'), worden ze ook gebruikt als 'diminishers' (zie Inleiding voor toelichting): *Ik zou nog wel een druppie lusten (= een beetje)*. Triggers (151 voorkomens, gesommeerd over alle varianten): 5x conditionele zin (3%), 118x *geen* (78%), 3x *nauwelijks* (2%), 1x *niet* (1%), 11x n-woord (7%), 1x negatief predicaat (1%), 2x *voor(dat)* (1%), 1x vraag (1%) en 9x *zonder* (6%). *Wyn is nog het best, dog die moet brandschoon zyn, of zy zou 'er geen drup van proeven (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, 151-195, 344). Zij zouden echter vernietigd worden, zonder dat er een druppel bloed van de mijnen werd vergoten (Karl May, Kara ben Nemsi, 283). Denkt u nou dat ik ook maar 'n druppel van dat walgelijke vocht drink? (Hergé, Raket naar de maan, 27). Geen druppel bloed in me die spreekt (Til Brugman, De zeebruid, 11). Hij kon een jaar rondlopen zonder te drinken, maar als hij een droppe op had was hij verloren (Henry Miller, De steenbokseerkring, 34). Terwijl hij volgens Evelyn nog nooit een drup gebruikt heeft (A.F.Th. van der Heijden, Val-lende ouders, 396). Zelf drinkt Bart Chabot*

geen druppel alcohol meer (Libelle, no 29, 2018). Op sommige plaatsen in de regio is er al zo'n drie jaar nauwelijks een druppel gevallen (NRC, 2-2-2024).

200 te **duchten hebben**: relatief zeldzame variant van *te vrezzen hebben*. Triggers (op 66 voorkomens): 2x *evenmin* (3%), 4x *geen* (6%), 2x *minder* (3%), 5x *nauwelijks* (8%), 7x *niet veel* (11%), 19x n-woord (29%), 3x vraag (5%), 25x *weinig* (38%). *Toch geloof ik dat je van hem niet veel te duchten zult hebben (Tonke Dragt, De brief voor de koning, 197). Van Twente had Feyenoord gisteren opmerkelijk weinig te duchten (Trouw, 28-8-2000). Hij probeerde me te troosten door me te verze-keren dat ik niets te duchten had van de strengheid van mijn vader (Abbé Prévost, De geschiedenis van ridder Des Grieux en Manon Lescaut, 27). Hoe zou ik nu iets van de politie te duchten kunnen hebben? (Jonathan Kellerman, Tijdbom, 333). Van de overheid heeft Unilever evenmin iets te duchten (De Groene Amsterdammer, 23-3-2017). Tame-lijk ongebruikelijk zijn voorkomens zonder maatbepaling, zoals het volgende: *Wanneer eenmaal de zuidoost-passaat de zeilen spant, heeft men nauwelijks gevaar meer te duchten (M. Apperloo, De gulden Draeck, 24-25).**

201 aan **duidelijkheid te wensen overlaten**: onduidelijk zijn, van personen: om de zaak heen draaien. Triggers (bij 51 voorkomens): 1x conditionele bijzin (2%), 2x *niet* (4%), 41x n-woord (80%), 6x *weinig* (12%) en 1x positief voorkomen (2%). *Het Bestuur einde-lijk der Vereeniging voor de Staathuishoud-kunde en de Statistiek meende dat de vragen, in 1889 op de telkaarten gedaan, aan duidelijkheid niet te wenschen overlieten en in dit opzicht geene wijziging behoefden (Centraal Bureau voor de Statistiek, Uitkomsten der achtste algemeene tienjaarlijksche volkstelling, van 31-12-1899). Geloof me, als mijn optreden aan*

duidelijkheid iets te wenschen overlaat, zal ik de eerste zijn om zulks als een belediging aan het adres van twee jaar Forum te voelen!

(Menno ter Braak, brief aan E. du Perron, in: Briefwisseling 1930-1940, deel II, 181). *De posters tonen blote lijven in poses die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten* (De Volkskrant, 7-9-1997). *De conclusie laat, tot chagrijn van de krant, aan duidelijkheid weinig te wenschen over* (Trouw, 8-9-1997). Positief voorkomen: *Vandaar, dat sommige foto's wel eens iets aan duidelijkheid te wenschen overlaten* (Nederlandse Historien, 1969, 77).

Een zeldzame variant gebruikt *klarheid* i.p.v. *duidelijkheid*: *De geschiedenis van de Maatschappij geeft hierop een antwoord, dat aan klarheid niets te wenschen overlaat* (F. C. Gerretson, De geschiedenis van de 'Koninklijke', eerste deel, 254).

202 **duimbreed**: uitdrukking van minimale afstand. Ondanks het metrische stelsel nog steeds in gebruik als negatief-polair element. Voornamelijk in gebruik bij de semantisch verwante werkwoorden (*af*)*wijken* en *toegeven*. Triggers (112 voorkomens): 93x *geen* (83%), 7x *niet* (6%), 2x n-woord (2%), 1x negatief predicat (1%), 1x universele kwantor (1%), 8x *zonder* (7%). *Ick hooret wel: indien ghy dat verstaen wilt vanden geboden Gods, van den welcken men niet een duyme breet afwijcken mach* (Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht [1569]). *Daar stonden wij, schouder aan schouder en voet tegen voet, met de handen op de rug, zonder een duimbreed te wijken* (Charles Dickens, Groote verwachtingen [1862], 169); *noch de dikwijls herhaalde aanmaningen van Perker en zijn vrienden, noch de dringend-herhaalde waarschuwingen en smeekbeden van Sam Weller konden hem bewegen een duimbreed van zijn onwrikbaar voornemen af te wijken* (Charles Dickens, De nagelaten papieren der Pickwick club [1952], 878). *Zijn professionele*

ethiek verbiedt hem om maar een duimbreed toe te geven aan deze 'verminkende' praktijk, zelfs geen prikje (De Volkskrant 29-1-1994). Variant: *een duimbreedte: Aldaar eyndigt den vroomen Plinius zijn Vertoog over het Aardewerk, een Vertoog waar mee een Orateur de ziel der Pottenbakkers zou steelen, die tot noch toe niet eens hebben gedroomt, dat zy lijnrecht afdaalen van de Romeynen, en dat zy des noots zijnde geen duymbreedte behoeven te wyken voor de Beeldhouwers, voor de Goud- noch voor de Zilversmeeden* (Jacob Campo Weyerman, Levensbeschrijvingen der Nederlandsche konstschilders en konstschilderessen [1729], 168). De uitdrukking *een duimbreed in de weg leggen* is kennelijk een contaminatie van een **strobreed in de weg leggen**: *Boko Haram heeft deze week in Adamawa, een deelstaat in Noord-Nigeria, vermoord, huizen geplunderd en platgebrand, zonder dat de autoriteiten hen een duimbreed in de weg leggen* (Trouw, 29-12-2015).

203 **duit**: minimale hoeveelheid geld. Met het verdwijnen van de duiten, lijkt ook deze uitdrukking, zij het wat verlaat, op de terugtocht. Tegenwoordig gebruikt men meestal *cent* of *stuiver*, al dan niet voorzien van het adjectief *rooie*. Ook *rooie duit* komt voor. In het geheel niet negatief-polair zijn voorkomens van *duit* met adjectieven als *lieve*: *Dat zal een lieve duit gekost hebben*. Varianten van *lieve* zijn *flinke*, *stevige*, *forse* en *aardige*. Ook in deze combinaties is het woord *duit* idiomatisch gebruikt, en duidt het niet een munt, maar een hoeveelheid geld aan. De adjectieven maken duidelijk, dat het in deze gevallen niet om een minimale hoeveelheid gaat, maar juist een aanzienlijke.

Triggers (83 voorkomens): 63x *geen* (76%), 1x *nauwelijks* (1%), 8x *niet* (10%), 5x n-woord (6%), 1x negatief predicat (1%), 2x *voor(dat)* (2%) en 3x *zonder* (4%). *Maar ier dat ick een duyten an dat volckje souw gheven /*

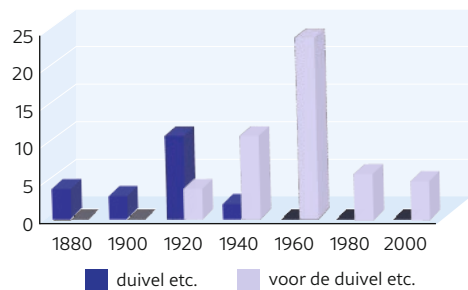
Ick quam niet op het ijs van al myn hielle leven (G.A. Bredero, Moortje). *En uw kostelijcke Concepten, soudan dan hoe overvloedig mooj datse zijn, mede niet een duyt mogen gelden, dat immers schrickelijck jammer wesen soude* (Johannes Duijkerius, Het leven van Philopater, 108). *Verder ben ik goed gemust - behalve dat ik geen duit geld heb* (P.A. de Genestet, Jeugdbrieven van Petrus Augustus de Genestet, brief van 20-4-1847). *Hij is zonder een duit in 't land gekomen en nu is hij vijftig miljoen dollar waard* (Cyriel Buysse, De roman van de schaatsenrijder, 67). *Vaak had hij zich 'een officiële schooier' gevoeld, reizend met een zwarte rok in zijn koffer, maar met nauwelijks een duit op zak* (F.P. Huygens, Ter Inleiding: Jacobus en Johan, in: Jacobus van Looy, Wie dronk toen water, 10).

204 **duivel/duvel.** Een nu verouderde uitdrukking die gebruikt werd om vraagwoordvragen te versterken, in het bijzonder *wat*-vragen, maar ook *wie*-vragen, *hoe*-vragen, *waar*-vragen, evenals bijv. **drommel**, **donder** en **dekseel**. *Ou maer wie duyvel heeft u lieden soo outerquidant, so outragieus, of soo stout ghemaect?* (Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht, dl. 1, [1569]). *Wat drommel heeft die Keerl een Pens!* (P.S. Baardt, Deugden-spoor, in de ondeughden des werelts affgebeeldt [1645]). *Wat duivel hebje voor?* (Joachim Oudaan, Haagsche Broedermoord, of Dolle Blydschap [1672]). *Hoe drommel kon-ie zich veroorloven niet te weten hoe lang Gerrit Sloos reeds in dienst was van Ouwetijd & Kopperlith?* (Multatuli, Wouter-tje Pieterse, 481).

Het Engels kent een vergelijkbaar gebruik van *the hell* in *What the hell is going on?* In ouder Engels ook *what the devil - who the deuce*. Meer nog lijkt het Nederlandse *wie duivel*, *wat drommel* op Romaanse vormen als *qui diable* (Frans) en *che diavolo* (Itali-aans), die eveneens lidwoordloos zijn. Den

Dikken en Giannakidou (2002) betogen dat Engelse vraagwoorden met *the hell* negatief-polaire trekjes vertonen. Ingebedde vraagzinnen met een matrixwerkwoord als *know* vereisen negatie of een nonveridicale context: vgl. **I know who the hell is going to open the store* met *I don't know who the hell is going to open the store* of *Do you know who the hell is going to open the store?* dan wel *I would like to know who the hell is going to open the store*. Ook voor het Nederlands gaat dit op. Het overgrote deel van de voorkomens van vraagwoordversterkend *duivel*, *drommel*, *donder* is te vinden in directe vragen, maar de 3 voorkomens in mijn materiaal van indirecte vragen met *duivel* en *weten* als matrixwerkwoord hebben alle drie een ontkenning in de matrixzin. Bijvoorbeeld: *men wist niet wat Duyvel datter op den Brinck te doen was* (Anoniem, Den oprechten onvervalsten Deventersen Waersegger [1673], 13).

Rond de jaren 1930 worden de korte vormen (*wie duivel*, *wat drommel*, *wie donder*) vervangen door langere: *wie voor de duivel*, *wat voor de drommel*, *waar voor de donder*), die op hun beurt weer uit de gratie geraakt zijn. In Figuur 10 zien we zowel de teloorgang van de korte vormen in de eerste helft van de 20ste eeuw als de snel afnemende populariteit van de lange vormen. Let wel: mijn database bevat juist voor de periode 1980-2020 zeer veel materiaal, dus een terugloop in die periode is geen onbeduidende fluctuatie.

FIGUUR 10 | *Duivel vs voor de duivel*

Het is goed denkbaar dat het verdwijnen van vraagwoordversterking met 'helse' taboetermen als *voor de duivel, voor de drommel* etc. geweten moet worden aan een andere, 'hemelse,' reeks, nl. in *hemelsnaam, in godsnaam, in vredesnaam* etc. Deze worden ingezet in vragen (*waar in hemelsnaam ligt Formentera?*), maar ook in andere omgevingen, zoals bevelen: *hou in godsnaam je mond!* en aansporingen: *laten we het dan in vredesnaam maar doen.*

205 **dulden:** verdragen. Gerelateerd aan de groep uitdrukkingen die **kunnen uitstaan, kunnen verdragen, kunnen zetten** e.d. betekenissen. Triggers (in 341 zinnen): 3x comparatief (1%), 1x conditionele bijzin (0,3%), 1x *de enige* (0,3%), 1x *eer* (0,3%), 1x *evenmin* (0,3%), 122x *geen* (36%), 1x *minder* (0,3%), 7x *nauwelijks* (2%), 131x *niet* (38%), 17x n-woord (5%), 2x negatief predicat (1%), 8x restrictief bijwoord (2%), 2x superlatief (1%), 2x *te* (1%), 14x vraag (4%), 6x *weinig* (2%) en 22x een positief voorkomen (6%). *Ik zal veel eer dit staal in uw boezem drukken, dan dulden, dat gy als een vyandt die provincien gaat verwoesten, die my zo dierbaar zyn* (Groot algemeen, historisch, geografisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek [1725]). *Wij dulden het niet, dat dit schandaal in den doofpot wordt gestopt* (W.H. Vliegen, *De dageraad der Volksbevrijding*, dl 1, 420). *Kon Engeland dulden, dat de beschikking over het levenssap van zijn kracht in vreemde handen bleef?* (C. Gerretson, *Geschiedenis der 'Koninklijke'*, 2e dl., 315). *Hij kan 't niet verkroppen, dat een landsman zich leent tot maatregelen, die men ternauwernood van een overweldigder duldt* (J. Koopmans, *Letterkundige studien over de negentiende eeuw*, 159). *Nooit zou haar vader dulden dat zij bij hem terugkeerde.* (W.F. Hermans, *Moedwil en misverstand*, 127). *Er werden geen uitzonderingen geduld* (Eric de Kuyper, *Aan zee*, 8).

Enkel Lisa dulde hij naast zich (Nanne Tepper, *De eeuwige jachtvelden*, 92). *Als hij zich eenmaal op een gehandicapte stortte, dulde hij nauwelijks dat ook anderen zich nog met die persoon bezighielden* (NRC 29-3-2003). *Aboutaleb is ook een man die weinig tegenspraak duldt* (NRC 10-1-2024). Positief voorkomen: *Het werd nog erger dan zij zich had voorgesteld: in plaats van de VARA kwijt te raken moest zij de socialistische omroep als volwaardig partner naast zich dulden en erbovendien nog de VPRO bijnemen* (Dick Verkijk, *Radio Hilversum 1940-1945*, 31).

206 **durven:** wagen, zich vermeten. Geen stricte negatief-polaire uitdrukkingen, maar wel met veel negatieve voorkomens, zeker als er rekening gehouden wordt met het effect van de context. Zo is de combinatie *durven te wedden* bijna steeds positief gebruikt (in mijn materiaal 17 van de 18 gevallen). *Ik durf te wedden dat dat je komt* heeft een speciale betekenis: *ik acht het zeer waarschijnlijk dat je komt* en het drukt niet in de eerste plaats uit dat ik wil wedden, of dat ik niet bang ben een weddenschap af te sluiten. Sterk vergelijkbaar zijn combinaties als *durven te stellen, durven te beweren* etc. die eveneens overwegend positief gebruikt worden. Aan de andere kant zijn combinaties als *durven dromen* sterk negatief polair: *dat hadden we nooit durven dromen, meer dan hij ooit had durven dromen*, etc. In het volgende overzicht heb ik alle combinaties meegenomen, inclusief die met een overwegend positief gebruik. Triggers (1050 voorkomens): 4x *amper* (0,4%), 8x comparatief (1%), 5x comparatief van gelijkheid (0,5%), 36x conditionele zin (3%), 2x *de/het eerste* (0,2%), 3x *de enige* (0,3%), 2x *evenmin* (0,2%), 1x exclamatief (0,1%), 2x finale bijzin (0,2%), 97x *geen* (9%), 1x *minder* (0,1%), 14x *nauwelijks* (1%), 422x *niet* (40%), 117x n-woord (11%), 7x negatief predicat (1%), 9x restrictief bij-

woord (1%), 1x superlatief (0,1%), 2x te (0,2%), 12x universele kwantor (1%), 5x voor(*dat*) (1%), 99x vraag (9%), 10x weinig (1%), 1x zelden (0,1%), 9x zonder (1%) en 178x een positief voorkomen (17%). *Ik stoot dien Schelm ter neer indien hij maar een woord durft van mijn handel spreken* (Anoniem, *Het groote tafereel der dwaasheid* [1720]). *De Hoekschen, en die hun gunstig waren durfden zig reppen noch roeren* (Jan Wagenaar, *Vaderlandsche historie* [1750], dl 3, 285). *Dat de oudste Van der Dussen ooyt een woord van de beschuldigingen heeft geloofd, zoude niet alleen absurd, maar voor dien Hr. onteerende zyn, om te durven verontstellen* (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren ter zyner zuivering [1761], etc., 69). *Amelia genoot al den tyd haerer zwangerschap een' volmaekte welstand, en had eene voorspoediger verlossing dan wy ooit hadden durven hoopen* (Willem Emmery de Perponcher Sednitsky, *Rhapsodiën of het leeven van Altamont*, eerste deel, 287). *Want wie zou U of uw Huis ooit meer durven of kunnen dienen, indien gy niet in staat bevonden wierd om uwe dienaren en werktuigen, tegens de aanvallen der Patriotten, te beveiligen, en hun straffeloosheid te bezorgen* (Joan Derk van der Capellen, *Aan het volk van Nederland*, 72). *Hoe aangenaam deze tijding, waarop ik in het geheel niet had durven rekenen, mij in de ooren klonk, kan elk ligtelijk begrijpen* (W.J.C. Huyssen van Kattendijke, *Met prins Hendrik naar de Oost*, 170). *Roerloos, zonder zich zelfs te durven omwenden, bleef zij met vergroote oogen en open mond op het lijk staren en zij meende, dat het lijk bewoog...* (Louis Couperus, *Eline Vere*, 419). *De Koning was natuurlijk zeer weinig genegen om zijne bekrachtiging te verleen, maar hij durfde evenmin die te weigeren* (W.H. de Beaufort, *Oliver Cromwell*, *De Gids*, jg 54, 1890, 511). *Jules en nog een drietal anderen, waren de enigen die het nog gedurfd hadden op het promenedek te klimmen* (Henri van Booven,

Tropenwee, 23). *Zij was maar al te zeer bekend met diens jaloerse aard om zich de minste uitleg te durven veroorloven* (Charles Dickens, *De nagelaten papieren der Pickwick club*, 454). *Ik durfde nauwelijks een vin te verroeren uit vrees iets te bederven* (A.L. Schneiders, *Langs het schrikdraad*, 154). *Hij had zich werkelijk dronken moeten drinken om haar te durven verleiden* (Simon Vestdijk, *Een alpenroman*, 62). *Pas toen ik uitgesproken was durfde ik hem aan te kijken* (Vonne van der Meer, *Het limonadegevoel en andere verhalen*, 74). *Amaurn hervatte somber zijn weg naar beneden, waarbij hij zo dicht mogelijk bij de rand van het struikgewas bleef en zoveel vaart maakte als hij maar durfde* (Maggie Furey, *Het oog van de eeuwigheid*, 228). *PvdA, CDA en ChristenUnie durven het geen van alle aan om zelfs maar het kleinste voorstel welwillend te beoordelen* (Femke Halsema, *Pluche - Politieke memoires*, 500). *Iedere auteur of filmmaker die zijn vingers durft te branden aan de keizer moet dan ook oppassen* (NRC 2-12-2023). *Het heeft tweeënhalf jaar geduurd voordat ik weer bewust en onbewust die laatste extra paar procentjes durfde te geven* (NOS.nl 29-2-2024). *Positief voorkomen: Ik durf er wel wat onder te verdedden dat jullie hier donderdag niet meer zullen zijn!* (Nicolaas Matsier, *De advocaat van Holland*, 294).

Zie ook **dorren (dorst)**.

207 **duvelen**: variant op *donderen*. In de betekenis van *kunnen schelen* is het een negatief-polaire uitdrukking. *Wat duvelt het?* (Alie Smeding, *De ijzeren greep*, 454). *'t Kan mij ook niks duvelen, al moest ik een heelen dag met dat laken over mijn kop te pronk staan* (A.J. van Houten, *Persoonlijke ervaringen over Neerbosch*, 10). De uitdrukking is bijzonder zeldzaam, en niet meer gangbaar.

208 van **echt te onderscheiden**: zichtbaar nagemaakt. Triggers (24 voorkomens): 1x

moelijk (4%), 5x nauwelijks (21%) en 18x niet (75%). Voor het eerst is een Nederlandse valsemunter erin geslaagd vijf guldenmunten te slaan die in het dagelijks betalingsverkeer nauwelijks van echt te onderscheiden zijn (NRC, 12-5-1997). Mooie schilderijen gemaakt met de handtekening van een ander eronder, niet van echt te onderscheiden (Reformatorisch Dagblad, 27-1-1999). De brillen zijn vaak moeilijk van echt te onderscheiden (Algemeen Dagblad, 3-3-2016).

209 **eender wie/wat/welk: om het even wie, etc.** Vlaamse variant van *wie dan ook*, te lezen als *het is eender wie het ook maar is = het maakt niet uit wie = wie het dan ook maar is*. De uitdrukking komt vooral voor met negatie, in comparatieven en als free choice (generisch) item. Triggers (18 voorkomens): 6x comparatief (33%), 3x niet (17%), 1x te (6%) en 8x free choice (44%). *Sinds eind de jaren tachtig pompen de Verenigde Staten meer geld in bevolkingsprogramma's in Nigeria dan in eender welk land ter wereld* (Els de Temmerman, Afrika - continent in beweging, 119). *Niels Bohr en Werner Heisenberg waren immers niet eender wie* (De Standaard, 11-2-2002). *Ze is ook geestiger en openhartiger dan eender wie op persconferenties* (De Standaard, 3-9-2002). *De inzet is te hoog om eender wie te vertrouwen* (Gossip Girl, 4, 13). Positief voorkomen: *Een kennis of vriend, dat kan eender wie zijn* (Gazet van Antwerpen 25-4-2020).

210 **een-twee-drie: snel, direct.** *Daar weet ik zo een-twee-drie geen/*een antwoord op.* Triggers (232 voorkomens): 1x *allerminst* (0,4%), 1x *comparatief* (0,4%), 1x *evenmin* (0,4%), 7x *geen* (3%), 209x *niet* (90%), 2x *n-woord* (1%), 1x *negatief predicaat* (0,4%), 3x *vraag* (1%), 1x *zonder* (0,4%) en 6x *een positief voorkomen* (3%). Deze uitdrukking kan aangevuld worden met *zo*, en dan ook links van zijn trigger staan, zoals in het

bovenstaande voorbeeld of in *Ja, dat kon Lupo zo een-twee-drie niet zeggen* (Renate Dorrestein, Buitenstaanders, 22). Triggering door negatie in een matrixzin is ook mogelijk: *Ze heeft niet de illusie dat de 'verkeersmoraal' een-twee-drie verandert* (Binnenstad Beter, november 1995). Andere voorbeelden: *Men sterft toch zoo een twee drie van liefde niet* (Cornelia van der Weyde, Henry en Louize [1794], 67). *Hoe is die een-twee-drie marineofficier geworden?* (K. Norel, Engelandvaarders, 156). *Op weg naar 't ziekenhuis is ze echter nog allerminst van plan om Kees zo maar een, twee, drie zijn gedrag te vergeven...* (Jan de Vries, De jeugd vliegt uit, trilogie, 391). *Ik zou zo een-twee-drie niemand weten* (Limburgs Dagblad, 14-5-1984). *Eerlijk gezegd zou-ie daar zo een-twee-drie geen antwoord op kunnen geven* (Rijk de Gooijer en Eelke de Jong, Koos Tak is de naam, 47). *Knap ingewikkelde producten zoals hypotheeken worden evenmin een, twee, drie simpeler* (De Volkskrant, 11-9-2010). *Zonder me nou een-twee-drie op de eeuwige rust voor te bereiden, voel ik dat de wereld soms best even zonder mij kan* (Trouw, 1-6-2015). Positief voorkomen: *We laten daar zo maar een-twee-drie 'n kind uit de lucht vallen* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes).

211 **eens: zelfs.** *Je hebt me niet eens gedag gezegd.* Het gebruik van *eens* in de betekenis van **ook maar, zelfs** moet worden onderscheiden van de andere gebruikswijzen van dit woord (cf. Van der Auwera 1992). Het is opmerkelijk dat ook andere Germaanse talen een dergelijke ambiguïteit kennen, cf. het Duitse (*ein*) *mal: Er hat sich nicht einmal rasiert* (Kürschner 1983) en het Zweedse *ens*. In tegenstelling tot het partikel *eens* is negatief-polair *eens* altijd een volle vocaal, geen sjwa, soms geschreven als *es*, vergelijk *Zou je niet eens/es gaan zitten?* met *Hij wou niet eens gaan zitten*. Het gebruik van *eens* als nega-

tief-polaire variant van *zelfs* is momenteel beperkt tot de triggers *niet* en (substandaard) *geen*: *Je hebt me geeneens geholpen*. In oudere stadia van het Nederlands kwamen ook voorkomens met *zonder* voor. Het WNT rept verder van vraagzinnen, maar geeft geen voorbeelden. Ik heb er vooralsnog geen kunnen ontdekken. Triggers (17de en 18de eeuw, 70 voorkomens): 63x *niet* (90%) en 7x *zonder* (10%). Voor 19de tm 21ste eeuw: triggers (8199 voorkomens): 4x *geen* (0,05%) en 8195x *niet* (99,95%). *Om soodanigen exempel uyt te vinden, en behoeft men niet eens naer Spanje te reysen* (Jacob Cats, Trouwringh, in *Alle de werken*, 121). *Ick weet niet eens oft het waer is, dat Sy een secreet accident heeft* (Anoniem, *Den oprechten onvervalsten Deventersens Waersegger*, 14). *Dese Priestersche van Priapus weet, sonder eens Satyricon in te neemen, bysonder wel om de Mey-boom te danssen* (Hendrik Doedijns, *Haegsche Mercurius* [1697]). *Eene kille huivering overviel haar, toen zij dus langzaam voorttrad en zelfs niet eens het gerucht harer voetstappen hoorde* (J. de Vries, *De verborgenheden van Amsterdam*, 281). *Ja, ja, generaal te zijn, of zelfs maar minister van oorlog, blijkt per slot van rekening nog geen eens een lolletje!* (A.M. de Jong, *Notities van een landstormman*, 78).

212 **eer te behalen aan**: modale infinitief. Triggers (64 voorkomens): 25x *geen* (39%), 2x *nauwelijks* (3%), 1x *niet* (2%), 2x *niet veel* (3%), 2x restrictief bijwoord (3%), 1x vraag (2%), 30x *weinig* (47%) en 1x een positief voorkomen. *Er valt met een boek als dit geen enkele eer te behalen, zelfs geen zelfrespect* (*Het Vaderland*, 27-2-1954). *Een onvruchtbaar gebied, waar voor boerenhanden weinig eer aan te behalen was* (Gerrit Jan Zwier, *Witte heksen*, 13). *Hier viel beslist geen eer aan te behalen* (Leni Saris, *Spreek eens met Vincie*, 66). *Als vice-voorzitter naast Ad is er weinig eer te behalen* (Marjet van Zuijlen,

Retour Nijmegen - Den Haag, 16). *Ten zeerste mag worden betwijfeld of er voor welke coach dan ook nog eer te behalen is aan dit Oranje* (Trouw, 13-10-2003). *Als het land zijn goedkope producten, met name textiel, ongebreideld over de wereld kan uitstorten, is er voor de Afrikaanse economie nauwelijks eer te behalen* (Trouw, 4-7-2005). Variant: *eer kunnen behalen aan*: *De roddelpers kon geen eer behalen aan de acteur* (Trouw, 13-6-2003).

213 **de eerste de beste**: zomaar iemand. Bij gebruik als predicaatnomen, of als bepaling bij een predicaatnomen is deze uitdrukking negatief-polair, vgl. *Hij is *(niet) de eerste de beste (charlatan)*. Als deze uitdrukking wordt gebruikt als een argument (bijv. een subject of een object), bestaat er geen restrictie van polaire aard: *Hij trouwde met de eerste de beste. De eerste de beste journalist weet zoiets beter*. In dit gebruik is de uitdrukking niet-specifiek.

Voorkomens ter linkerzijde van *niet* zijn tegenwoordig zeldzaam en aan het verdwijnen (zie Van der Horst en Van der Horst 1999, Hoeksema 2004 voor deze verandering in de woordvolgorde).

Triggers (57 voorkomens): 1x *allerminst* (2%), 1x *geenszins* (2%) en 55x *niet* (96%). *Voorzeker, de heer Flourens is de eerste de beste niet* (*Opregte Haarlemsche Courant*, 18-12-1886). *Naar zijn successen te oordelen is Pierluca dus geenszins de eerste de beste* (*Het vrije volk* 10-5-1966). *Timoer Lenk was de eerste de beste niet!* (F.A.L. Kreiken-Pape, *Turkse Sprookjes en Legendes*, 21). *Immers, Van Wattum is in Groningen literair-cultureel gezien allerminst de eerste de beste* (*Leeuwarder Courant*, 14-4-1973). *Allen is niet de eerste de beste multimiljardair* (*De Volkskrant*, 28-6-1995). Een Engelse tegenhanger van deze uitdrukking is *just anyone* (zie Horn 2000, die de term *indiscriminative* lanceert voor dit gebruik).

214 in zijn **eerste leugen(tje) gestikt**: iemand die niet in zijn of haar eerste leugentje is gestikt, liegt wel meer. Triggers (24 voorkomens): 1x *evenmin* (4%), 20x *niet* (83%), 1x n-woord (4%) en 2x *weinig* (8%). Voorbeelden: *toch is Theophile niet in zijn eerste leugentje gestikt* (Bataviaasch Nieuwsblad 13-2-1886). *Verdachte is niet in zijn eerste leugen gestikt* (Overijsselsch Dagblad, 16-8-1956). *Het zal wel waar zijn, al mogen we niet vergeten, dat Cruyff evenmin als zijn boezemvriend Jaap van Praag in zijn eerste leugen gestikt is* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-10-1976). *In de voetbaljungle zijn nog maar zeer weinig figuren in hun eerste leugen gestikt* (Trouw, 11-3-1985). *In de wielersport is nog niemand in zijn eerste leugentje gestikt* (Trouw 20-8-1994). Een grappige verhaspeling van de uitdrukking is te vinden op Reddit: *En het zou niet de eerste keer zijn dat het COA in een leugen gestikt is*. Hier speelt een andere uitdrukking op de achtergrond mee: *in een leugen verstrikt raken*. *Verstrikt, gestikt*: wat is taal toch lastig!

eeuwig de tijd hebben: zie het **eeuwige leven hebben**.

215 het **eeuwige leven hebben**: met negatie een understatement om aan te geven dat mensen sterfelijk en voorwerpen en instellingen vergankelijk zijn, en een enkele keer om aan te geven dat de beschikbare tijd niet al te groot is. Triggers (17 voorkomens): 17x *niet* (100%). *Een verbeterde herdruk van De raadselachtige Multatuli kon niet langer dan tien jaar worden uitgesteld, want ook ik heb het eeuwig leven niet* (W.F. Hermans, Voorwoord bij de tweede druk van *De raadselachtige Multatuli*). Niet-negatief gebruik komt vooral voor in religieuze teksten, zoals in de volgende bijbeltekst: *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwig leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien,*

maar de toorn Gods blijft op hem (Johannes 3: 36). Dergelijke letterlijk op te vatten voorkomen zijn niet in het materiaal opgenomen.

Een variant is *eeuwig de tijd hebben*: *Petrus gromde. "Goed dan, maar niet te lang meer. Ik heb niet eeuwig de tijd!"* (Hoe de Appingedammer in de hemel kwam, uit: De mooiste Nederlandse sagen en legenden, 1999). De uitdrukking wordt ook positief gebruikt, maar de combinaties met negatie overheersen. *Het gebrek aan vooruitgang ten aanzien van de vestigingsfactoren is vooral zorgwekkend, omdat we niet eeuwig de tijd hebben* (speech Gerard Kleisterlee, mei 2005, van de website van Philips).

216 **elk** + abstractum. In combinatie met een negatief predicat en een abstract zelfstandig naamwoord heeft *elk* een versterkend effect. In plaats van *commentaar weigeren* (een vrij neutrale formulering) kun je ook schrijven: *elk commentaar weigeren*. Zie ook **ieder** + abstractum voor een vergelijkbare uitdrukking. Normaal gesproken laat *elk* zich combineren met een telbaar enkelvoudig zelfstandig naamwoord: *elke student spitste de oren, ik ben elke dag op kantoor*. Het gebruik met niet-telbare abstracte woorden valt daarom op als afwijkend en is gekoppeld aan een negatief predicat. De negatieve predicaten zijn dezelfde als die bij **ieder** + **abstractum** te noteren zijn. De voornaamste zijn, in volgorde van afnemende frequentie: *missen, ontbreken, weigeren, verliezen, ontkennen, vermijden, gespeend van, wars van, tarten, ontberen, uitsluiten*. Mijn database heeft er in totaal 110, te veel op hier op te sommen. *De magistraat weigert elke medewerking* (Isidore Mendels, Herman Willem Daendels vóór zijne benoeming tot gouverneur-generaal van Oost-Indië [1890], 12). *Niettegenstaande de onloochenbare getuigenissen der verslaggevers van de groote pers, die er bij waren geweest en zelf alles hadden waargenomen, loochende*

de burgemeester toch elke medeplichtigheid der politie (W.H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding, Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland, dl 1, 348). *In zijn reliekenverering, zijn hartstocht voor pelgrimages en processies schijnt elke hogere wijding, elke zweem van eerbiedige reserve te ontbreken* (Johan Huizinga, Herfst-tij der Middeleeuwen, 192). *De manier, waarop de bourgeoisie Multatuli bestreed, was zoo dun mogelijk en weerspiegelde het kleine, venijnig benepene, van elk hooger streven gespeende milieu onzer kleinburgerlijk denkende bourgeoisie van die dagen* (P.J. Troelstra, Gedenkschriften, eerste deel: Wording, 141). *Als daarbij het gezin in zijn geheel geofferd zou moeten worden, is dit een betere oplossing dan een zich overgeven aan een vijand, die elke menselijkheid heeft afgelegd* (Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen, dl II, mei 1942 - mei 1945, 479). *Alleen vermeed hij elk kritisch radicalisme, dat ons eerder tot betweters dan tot leergierigen gemaakt zou hebben* (Anton van Duinkerken, Brabantse herinneringen, 165). *Alleen de grootte en de soliditeit van het huis al maakten elke opschik overbodig* (Ellery Queen, Spioneer maar en kreppeer maar, 100). *Daarbij zal niet in de laatste plaats een rol hebben gespeeld dat van kerkelijke zijde elke steun voor het idee van een 'heilige' oorlog tegen de Friezen ontbrak* (F.P. van Oostrom, Het woord van eer, 179). *Sma-keloze regie, een rotsscenario en prullerige truage staan elke spanning in de weg* (Robert Hofman's Speelfilmencyclopedie, dl 2, 1002). *Je aanwezigheid zou elke twijfel tenietdoen* (Hilary Mantel, Wolf Hall, 317). *Zorgvuldig vermeed ze elk oogcontact met de jonge verkoper* (T.C. Boyle, Wie storm zaait, 91). *Maar door het hele systeem in te richten op het idee dat iedereen een oplichter is, wordt elke menselijkheid uit het oog verloren* (De Groene Amsterdammer, 5-8-2021, 5).

elkaar bijten: zie elkaar bijten.

217 **ene:** negatief-polaire variant van *een*. Niet te verwarren met het gebruik van *ene* in de betekenis van 'een zekere' zoals in *Hij werdesignaleerd met ene Van der Wouden*, of als tegenhanger van *ander* in *De ene dag is de andere niet* (zie **de ene X is de andere**). Het bedoelde gebruik is vooral gangbaar wanneer de erop volgende nominale constituent zelf een polaire uitdrukking is (en wel met name een taboe-uitdrukking, cf. Postma 2001). Triggers (390 voorkomens): 4x *alsof* (1%), 2x conditionele *bijzin* (0,5%), 332x *geen* (85%), 2x *geen* (0,5%), 7x *niet* (2%), 37x *n-woord* (9%) en 6x *vraag* (2%). *Da's leuk voor die jongen maar het levert geen ene sodemieter op* (De Volkskrant, 25-2-1995). *Historisch klopt er geen ene moer van* (De Volkskrant, 11-5-1995). *Ik begrijp er geen ene reet van* (Janwillem van de Wetering, Moord zonder lijk/lijk zonder moord, 29). *Vier afleveringen van Expeditie Robinson had Sergio geen ene flikker uitgevoerd* (Het Parool, 24-9-2010).

Meestal wordt *enkele* gebruikt na *geen* als er een extra zware benadrukking vereist wordt: *Men houdt geen enkele rekening met de wensen van Brussel*. Echter, juist met polaire uitdrukkingen zoals de hier genoemde, kan *enkel* niet gebruikt worden: **Dat interesseert me geen enkele moer*. Gertjan Postma (p.c.) merkt op dat ook *enig* in deze context niet past: *Niemand begreep er ene/*enige fluit van*. Het lijkt erop, dat *ene* in het gat gesprongen is dat *enkele* en *enige* hier openlaten.

Overigens is het gebruik van *ene* na *geen* weliswaar voornamelijk, maar niet uitsluitend beperkt tot negatief-polaire uitdrukkingen. Een voorbeeld van *geen ene* zonder polaire uitdrukking erna trof ik aan in een oud interview met Bettine Vriesekoop: *Het werd 3-0, geen ene kans*. Ook de volgende

regels uit *Geen zin* van Brainpower zijn bijzonder:

*En in de rest van dit eerste couplet heb ik geen ene zin
Dus vul maar lekker zelf die laatste twee regels in*

Het negatief-polaire gebruik van *ene* is niet beperkt tot voorkomens met *geen*, want ook nooit *ene* of *nergens ene* zijn acceptabel: *Je hebt er nooit ene moer van begrepen. Hij geeft nergens ene moer om.* Dito voor (retorische) vragen: *Denk je nou echt, dat hij ene moer om je geeft?* Merkwaardig is het gebruik na *een* in de volgende zin: *Denk je dat zo'n station ze een ene moer kan schelen?* (Gerard Lemmens, *Souvenirs*, 30).

Het onderhavige gebruik van *ene* lijkt vrij modern te zijn en in frequentie toe te nemen. Het is wellicht afkomstig uit het Zuiden.

²¹⁸ het **ene been voor het andere kunnen zetten/plaatsen/krijgen**: minimaliserende werkwoordelijke uitdrukking. In combinatie met negatie drukt het een toestand uit waarin men zelfs geen minimale inspanning meer kan leveren. Triggers (10 voorkomens): 1x *geen* (10%), 4x *nauwelijks/ternauwernood* (40%), 4x *niet* (40%) en 1x universele kwantor (10%). *Als wij gegeten hadden hielden wij ons heel stil, niet weinig door onze wandeling vermoeyt sijnde, konnende ter nauwer nood het eene been voor het andere setten* (Marijke Barend-van Haeften, *Op reis met de VOC*, [Journaal gezusters Lammens, 1736], 114). *Gij kunt nauwelijks uw armen oplichten of het ene been voor het andere plaatsen* (Het Volk 10-2-1912). *Ieder, die het ene been voor het andere kan zetten, wordt voor de Volksstorm opgeleid* (Rood-wit-blauw, 20-2-1945). *Suvee kon nauwelijks het ene been voor het andere krijgen* (Nieuwsblad van het Noorden, 8-4-1980). *Ik had nergens meer zin in en was zo moe dat ik mijn ene been niet*

meer voor het andere kon zetten (Nouveau, 12-9-2023). *Zonder kunnen is er geen noodzaak om negatie te gebruiken: In 102 uur en 59 minuten zette de toen 33-jarige Mexicaan 486 kilometer lang het ene been voor het andere. Zonder te stoppen.* (Kijk Magazine, 1-9-2020). Er is ook een variant met *voet* in plaats van *been*: *Ik heb vergeten te melden dat (hoewel het vanmorgen zeer goed weer was) het vermaek van 't wandelen egter zeer verminderd wierd, doordien het [...] met het sterke dooiweder zo beestagtig vuil was, dat men haest geen voet voor den anderen konde zetten* (Otto van Eck, *Dagboek 1791-1797*, 209).

²¹⁹ de **ene X is de andere**: in combinatie met negatie duidt deze uitdrukking op het bestaan van variatie binnen de categorie X. *De ene negatief-polaire uitdrukking is de andere niet.* Het patroon lijkt erg beperkt. Andere omgevingen dan negatie zijn niet acceptabel: **Ik eet mijn hoed op als de ene negatief-polaire uitdrukking de andere is.* **Is de ene student de andere?* **De ene sigaret is zelden de andere.* **De ene neef is de andere nooit.* Zelfs gevallen met negatie in een hogere zin, of voorafgaand aan *de andere* zijn niet of verminderd acceptabel: *?De ene student is niet de andere.* **Ik denk niet dat de ene student de andere is.*

De uitdrukking is in de 19de eeuw ontstaan. DNBL geeft een aantal voorkomens uit die eeuw, zoals: *Ik ben heel wel; maar de eene dag is de andere niet. Gij zijt ook niet altijd de zelfde* (Joan Bohl, *Vaderlandsche Letteroefeningen 1869*, 717). DBNL geeft ook een (zeer) gering aantal gevallen met negatie voor *de andere*. Zo scheef E. du Perron aan Menno ter Braak: *de eene vrouw, Menno, is niet de andere* (brief van 8-12-1932). Triggers (15 voorkomens): 15x *niet* (100%). *De ene gewichtheffer is de andere niet* (Algemeen Handelsblad, 27-9-1968). *De ene oma is de*

andere niet (Het vrije volk, 15-3-1990). *Maar, let wel, de ene gedachtestreep is de andere niet* (Streven, oktober 1991). *De ene populist is de andere niet* (NRC, 4-4-2024).

220 **enig**: negatief-polaire determinator bij gebruik in combinatie met een telbaar, enkelvoudig zelfstandig naamwoord. In tegenstelling tot het verwante Engelse *any*, is *enig* niet negatief-polair bij niet-telbare of meervoudige substantieven (Algemene Nederlandse Spraakkunst, 274-275, Hoeksema en Klein 1995, Hoeksema 2010b). Vergelijk bijvoorbeeld *Ik heb daar nooit/*vaak enige student aangetroffen*, met *Ik heb daar vaak enige studenten aangetroffen, met wie ik enige tijd heb doorgebracht met het praten over enige zaken die ons enig vermaak hebben verschaft*. Hoeksema (2010b) gaat uitgebreid in op de ontwikkeling van *enig* als zwak-polaire uitdrukking die ook in non-veridicale maar niet dalende omgevingen optrad naar een meer klassiek gebruik, voornamelijk beperkt tot monotoon dalende contexten (zie de inleiding voor toelichting van deze begrippen). Een voorbeeld van het vroegere gebruik: *Daer wierd nu van de omstaenders verwacht dat er een vreeslicker leeuw of eenigh ander dier voor den dagh sou komen* (Anoniem, Den kluchtigen banquetkramer of 't leven en bedrijf van Frans de Gek [1654]). De woordgroep *enig ander dier* is hier niet-specifiek, en verwijst niet naar een bestaand dier. In het volgende overzicht zal ik de historische dimensie laten voor wat die is en alle voorkomens samen nemen, om dit trefwoord niet te lang te maken. Triggers (5011 voorkomens): 1x *allerminst* (0,02%), 5x *alsof* (0,1%), 2x *amper* (0,04%), 3x *buiten* (0,1%), 564x *comparatief* (11%), 56x *comparatief van gelijkheid* (1%), 5x *concessieve bijzin* (0,1%), 269x *conditionele bijzin* (5%), 2x *de eerste* (0,04%), 1x *de enige* (0,02%), 32x *evenmin* (1%), 1x *exclamatief* (0,02%),

60x *finale bijzin* (1%), 281x *geen* (6%), 5x *geenszins* (0,1%), 2x *in plaats van* (0,04%), 2x *minder* (0,04%), 27x *nauwelijks* (1%), 498x *niet* (10%), 761x *n-woord* (15%), 286x *negatief predicat* (6%), 10x *restrictief bijwoord* (0,2%), 40x *superlatief* (1%), 41x *te* (1%), 3x *tenzij* (0,1%), 62x *universele kwantor* (1%), 49x *voor etc.* (1%), 518x *vraag* (10%), 11x *weinig* (0,2%), 18x *zelden* (0,4%), 11x *zodra* (0,2%), 901x *zonder* (18%) en 480x *een positief voorkomen* (10%). Bij de positieve voorkomens kan worden gemeld dat de gegevens uit de 21ste eeuw (902 zinnen) nog maar 5% positieve voorkomens hebben, en als we de vaste combinatie *op enig moment* verwijderen zakt dit percentage nog verder naar onder de 2%. *Hine waent niet datmen mocht scouwen / Armeren man in enech steden* (Ferguut, vers 3022-3). *Is God enich dinc onmogelic?* (Noordnederlandse Historiebijbel [1458], 11rb). *Ende nadien het lant aende noortsijde voorde Stadt beginnende vande Ebbingepoort tot aent Reijdiep wel so hooch is als aede drechtsche kant ende dat die aldaer mede sonder eenich flaq sijnde so swack is als eenighe inden geunieerde provincien* (Willem Lodewijk, brief aan de Staten Generaal, 1606). *End' hy verstaet het oock soo wel, als eenich mensch dieder leeft* (G.C. van Santen, Lichte Wigger, vers 1722). *Haer wangen veel rooder als eenige roos / Glinsteren, glimmen en bloesen altoos* (Jan Jansz. Starter, Friesche Lust-hof). *Indien eenig beest, of gevogelte waar van zy eeten mogen, van zich zelf storf, of op een andere wyze als gezegt is gedood was, is 't hun verboden daar van te proeven* (Bernard Picart, Naaukeurige beschrijving der uitwendige godtsdienst-plichten, kerkzeden en gewoontens van alle volkeren der waereldt, dl 1, 42). *Ik heb de Tael als een Heiligdom van 't Gemeen geschat, daer ik nogte niemand eenig bevoorregt eigendom aen heeft* (Lambert ten Kate, Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der

Nederduitse sprake, eerste deel, Voorreden). *Dit doelt op de Test-acte, volgens welke elk, die tot eenig ambt benoemd was, voor de aanvaarding daarvan ook het Roomsche Katholieke leerstuk der Transsubstantiatie moest afzweren* (De Navorscher, 1860, 275). *Alleen de werkelijk grote kanonnen konden veel schade toebrengen aan enige formatie die boven de 20.000 voet vloog* (Len Deighton, Luchtslag om Engeland, 264). *Dit voorspelt dat enkelvoudige tijden geen ghe-prefixatie kunnen ondergaan, tenzij ze op enig niveau complex zijn* (Gertjan Postma, De enkelvoudige clitische negatie in het Middelnederlands en de Jespersen cyclus, Nederlandse Taalkunde 2002, 77). Positieve voorkomens: (1) nonveridicaal: *Maar misschien reisden ze te water in een boot of eenig ander vaartuig* (Leeuwarder Courant, 17-9-1871); (2) veridicaal: *Hy zondt enige Benden zyner Lyfwachten naar enig Binnenlandts Dorp, dat wat verre van de handt ligt* (Boekzaal der geleerde Waerelt, vol. 68, 1749, p. 534).

221 **enigerlei**: een of ander. Dit woord hoort tot een groepje afleidingen op *-lei*: *allerlei, generlei, velerlei*. Het is veel in gebruik in juridische teksten en ander formeel taalgebruik. De distributie van deze polaire uitdrukking lijkt op die van *enig*: een breed scala van triggers, waarbij er niet één uitspringt. Ook is er een vrij substantieel aantal positieve voorkomens. Er zijn ook wel verschillen. Zo is de comparatief geen belangrijke omgeving voor *enigerlei*, terwijl *enig* juist veel voorkomens in comparatieven heeft. Het woord wordt veel gebruikt in combinatie met de zelfstandige naamwoorden *wijze, vorm, manier* en *opzicht*. Triggers (127 voorkomens): 1x comparatief (1%), 12x conditionele zin (9%), 1x *evenmin* (1%), 18x *geen* (14%), 1x *geenszins* (1%), 2x *minder* (2%), 17x *niet* (13%), 13x n-woord (10%), 15x negatief predicat (12%), 1x restrictief bij-

woord (1%), 7x universele kwantor (6%), 12x vraag (10%), 1x *zodra* (1%), 11x *zonder* (9%) en 15x een positief voorkomen (12%). *Hij heeft in 't geheel geen tijd om zig op eenigerlijke wijze met mij te bemoeien* (Otto van Eck, Dagboek 1791-1797, 224). *Niemand mag haar op eenigerlei wijze, hoegenaamd, hiertoe dwingen of overreden* (Jacob Haafner, Reize in eenen palanquin, De werken van Jacob Haafner, deel 3, 66). *Ik heb de eer u kennis te geven dat ik van heden af ophoud in eenigerlei betrekking te staan tot de Redactie van den Gids* (Cd. Busken Huet, in De volledige briefwisseling van E.J. Potgieter en Cd. Busken Huet, dl 1, 179). *Doch Frankrijk heeft reeds geweigerd en zou, indien het door nieuwe uitnoodiging genoopt werd, nogmaals weigeren, eenigerlei werkdadige rol op zich te nemen in eene zaak, waarin zijne eigenen belangen volstrekt niet betrokken zijn* (Leeuwarder Courant, 6-4-1866). *Allen, die onder verdenking stonden van eenigerlei vergrijp, hoe gering ook, zouden den weg moeten gaan naar dit huis van bloed en tranen* (J.J. Leeninga en E.J. Westra, En toch staat de Martini, 16). *Is hij in enigerlei opzicht uw advocaat?* (Erle Stanley Gardner, De rusteloze roodharige, 190). Positief voorkomen (nonveridicaal): *Een dergelijke stand van zaken doet sterk vermoeden dat de relatie tussen negatief polaire uitdrukkingen en hun regerende elementen op enigerlei wijze met het begrip bereik in verband gebracht moet worden* (Frans Zwarts, Negatief Polaire Uitdrukkingen I).

Een weinig gebruikte variant is *enigerhande*. *Noch de Chineezzen noch de bewooners van Indostan hellen gereedlijk tot eenigerhande soort van buitenspoorigheden over* (George Staunton, Reis van Lord Macartney naar China, dl. 5, 91).

222 **enigszins kunnen**: **enigszins mogelijk zijn**. Voor een beschrijving van de merkwaaardige status van deze uitdrukking ver-

wijs ik naar het volgende trefwoord. Dezelfde omgevingen die daar prominent zijn, hebben ook hier een vooraanstaande positie. Triggers (205 voorkomens): 33x comparatief van gelijkheid (16%), 140x conditionele bijzin (68%), 1x *het enige* (0,5%), 1x n-woord (0,5%), 26x universele kwantor (13%), 4x *zodra* (2%). *Ik achtte het evenwel voegzaam om, zoo het eenigszins kon, vóór dat hoofdstuk V aan de orde kwam, die inlichtingen aan de Kamer te verschaffen* (Handelingen Tweede Kamer, 19-12-1885). *Toch hield ik als het enigszins kon het laatste stuk van de dag en de avond voor de voorbereiding van mijn college* (André Gide, *De immoralist*, 98). *Iedereen op Hawaii die maar enigszins kon, heeft in de afgelopen week een tochtje gemaakt boven de werkende vulkanen, die nu tot rust zijn gekomen* (De Volkskrant 9-3-1955). *Zolang het nog enigszins kan, proberen we alles uit de kast te halen om het te redden* (De Volkskrant, 15-6-2019).

223 **enigszins mogelijk:** (ook maar) de geringste graad van mogelijkheid hebbend. Hoewel *mogelijk* geen negatief-polaire uitdrukking is, en *enigszins* ook niet, is de combinatie dat wel. Vergelijk: **Dat is enigszins mogelijk met Als het enigszins mogelijk is, komen we*. Veel voorkomende omgevingen zijn conditionele zinnen, vergelijkende bijzinnen (*zoveel als enigszins mogelijk is*), en vrije relatieve zinnen: *hij deed wat maar enigszins mogelijk was om zijn bedrijf te redden*. Heel opmerkelijk is dat negatieve zinnen geen goede omgeving vormen, iets wat we kunnen verklaren als we rekening houden met het feit dat *enigszins* positief polair is. Positief-polaire uitdrukkingen mijden negatieve zinnen, maar zijn niet verboden in conditionele bijzinnen e.d. Daarmee is *enigszins mogelijk* te kenschetsen als een bipolaire uitdrukking (zie Van der Wouden 1994, 1997a), dus zowel negatief-polair als posi-

tief-polair. Een verschil met *enigszins kunnen* (zie het vorige trefwoord) is dat bij *enigszins mogelijk* ook een zestal voorkomens in finale bijzinnen te vinden is, terwijl *enigszins kunnen* er geen heeft in die omgeving. Dit heeft te maken met het feit dat *enigszins mogelijk* niet alleen in combinatie met *zijn* optreedt, maar ook in transitieve zinnen met *maken*. Alle voorkomens in finale bijzinnen zijn combinaties met *maken*. Transitiviteit lijkt sterk verbonden te zijn met de mogelijkheid om in een finale bijzin aanwezig te zijn, vermoedelijk omdat zulke bijzinnen een handelende persoon (agens) vereisen (zie ook de discussie bij *van de grond krijgen*). Triggers (275 voorkomens): 1x *alsof* (0,4%), 1x comparatief (0,4%), 54x comparatief van gelijkheid (20%), 171x conditionele bijzin (62%), 6x finale bijzin (2%), 1x superlatief (0,4%), 27x universele kwantor (10%), 1x vraag (0,4%), 12x *zodra* (4%) en 1x een positief voorkomen (0,4%). *Dat is Claes den metse-laer nu voorts te drijven, zoo veel eenighzins moghelijk is* (P.C. Hooft, brief, 20 september 1630). *Zoodra het maar eenigszins mogelijk is, al was het maar door drie regels van mijn hand, zal ik haar trachten gerust te stellen* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 6, 63). *Zoo het u eenigszins mogelijk is, mevrouw, wil mij duidelijk maken, wat hier eigenlijk door u wordt bedoeld* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, Gideon Florensz., dl 2, 106). *Terwijl iedereen, wien het maar eenigszins mogelijk is, gedurende de zomermaanden Rome verlaat, blijft de Paus op zijn post in het Vaticaan* (Tilburgsche Courant 29-7-1886). *Men heeft aldaar gisteren een tweede noodbrug aangebracht, om het verkeer langs dien weg eenigszins mogelijk te maken* (De Tijd 9-1-1926). *Laten wij toch vooral doorgaan met elkaar zoolang als het ook maar enigszins mogelijk is berichten te zenden*. (Brief Jan Greshoff aan Menno ter Braak, 15-1-1940.) *Lilly probeerde weer tot rust te komen, alsof*

dat ook maar enigszins mogelijk was met Vittorio tegenover zich (Mary Leo, Pasta en pas-sie [2007]). Positief voorkomen: *Toen Bitcoin voor het eerst verscheen, was het nog enigszins mogelijk om met je eigen computer ook mee te doen met het mijnen* (www.want.nl/honeyminer-bitcoins-verdienen-laptop, 2018).

224 **erg (hebben) in:** zich iets bewust zijn, iets door hebben. Oorspronkelijk betekende erg 'kwade bedoeling' (vergelijk ook *argwaan*, *argeloos*), maar deze negatieve connotatie is in het huidige taalgebruik verdwenen. Triggers (294 voorkomens): 1x *amper* (0,3%), 76x *geen* (26%), 3x *nauwelijks* (1%), 11x *niet* (4%), 29x n-woord (10%), 2x restrictief bijwoord (1%), 116x *eer/voor/voordat* (39%), 4x vraag (1%), 1x *weinig* (0,3%), 1x *zelden* (0,3%), 45x *zonder* (15%) en 5x een positief voorkomen (2%). Opmerkelijk is vooral het hoge aantal voorkomens met de temporele voegwoorden *voor(dat)* en *eer*. Geen andere negatief-polaire uitdrukking scoort zo hoog op deze categorie. Voorbeelden: *dog ik had egter nog geen erg dat er iets gevaarlyks agter stak* (J.F. Tor, Per koets naar Constantinopel [1785], 173). *Zij meende, men kon dat met een beetje stijf sel wel weer toeplakken, dat niemand er erg in had* (C. van Schaik, De erfenis uit Haarlem, 6). *Voor ze er erg in hadden, waren ze op het meer* (Cor Bruijn, De voetreis naar Sneek, 157). *Neef had gelukkig nergens erg in gehad* (H. Sturm, De prijs der vrijheid, 8). *Zij konden weinig zien, want de nacht was nu zo donker dat ze de stammen van de bomen nauwelijks konden zien en er tegen op botsten voor ze er erg in hadden* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 2: De twee torens, 905). *De woorden waren eruit voor Slipper er erg in had* (Eoin Colfer, Artemis Fowl: De eeuwige code, 133). *Zonder dat we er erg in hebben vormt de oceaan het leven op aarde* (De Groene Amsterdammer 31-8-2023). Positief voorkomen: *Ineens had hij er erg in en onthutste een*

beetje (Alie Smeding, De zondaar, 219). Het WNT vermeldt ook een idioom *erg krijgen in*, maar dit lijkt zowel zeldzaam als verouderd te zijn. *En ook Fabienne, ofschoon ze niet sterk in opmerken was, scheen er gaandeweg erg in te krijgen, dat er voor het kind van Louis niets zou afvallen* (Til Brugman, De Zeebruid, 51).

ertoe doen: zie: **ertoe doen**

225 iets zijn **ergste vijand gunnen/toewensen:** scalaire eindpuntuitdrukking met universele lezing: iets zijn ergste vijand niet gunnen houdt in dat men het niemand toewenst. Naast *ergste vijand* komt ook *grootste vijand* voor. Triggers (17 voorkomens): 16x *niet* (94%), 1x *niemand* (6%). *Het lezen van een heel boek van Spirkin wens ik zelfs mijn ergste vijand niet toe* (Karel van het Reve, Het geloof der kameraden, 174). *Je gunt het je ergste vijand niet* (Youp van 't Hek, En het bleef nog lang onrustig in mijn hoofd, 41). *Ik hoor en lees immers dat de stroharige schrijver uit Gent het bijna steeds over vrouwelijke geslachtsdelen heeft in zijn boeken, afgewisseld met klaagzangen dat hij impotent zou zijn, en op de koop toe een karakter heeft dat niemand aan zijn grootste vijand zou toewensen* (www.koekjes.net/berichten, 30-5-2011).

226 **eruitzien:** deze uitdrukking lijkt op middles, die of een bepaling of negatie vereisen (*Die plaat verkoopt heel goed / als een dolle / totaal niet* versus **Die plaat verkoopt*). Zo ook hier: *Jan ziet er slecht uit / Piet ziet er tiptop uit / Klaas ziet er niet uit / *Marie ziet eruit*. Wel OK: *Wat zie jij eruit!* Dus zonder evaluatieve bepaling is *eruitzien* een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (5 voorkomens): 5x *niet* (100%). *Man, dat ziet er toch niet uit* (VPRO-gids 24-12-2022).

227 **even:** in sommige contexten, vooral ontkenningen van universele kwantoren,

heeft het vergelijkende bijwoord *even* zich ontwikkeld tot een soort bijwoord van graad (Hoeksema en Klein 1996). *Jan is niet altijd even slim* wordt dan niet gebruikt om variabiliteit in de slimheid van Jan aan te duiden maar om hem neer te zetten als (doorgaans) tamelijk dom. Het vormt een stereotiep understatement. Hoeksema en Klein (1996: 67) merken op dat *niet altijd even* vrijwel uitsluitend combineert met positieve antoniemen: *goed, gemakkelijk, duidelijk, leuk, gelukkig en helder* waren de meest gebruikte combinaties in de corpusgegevens. Een zin als *Jan is niet altijd even dom* laat zich alleen letterlijk interpreteren: Jan is in sommige situaties dom, in andere niet. Ook een zin zonder universele kwantor laat zich alleen letterlijk interpreteren: *Jan is niet even slim* vergelijkt Jan met een ander persoon. Hetzelfde geldt voor zinnen met een expliciete standaard van vergelijking: *Jan is even slim als zijn broer*. Triggers (144 voorkomens): 112x *niet altijd* (78%), 12x *niet iedereen* (8%), 5x *niet alle* (3%) en verder allerhande ontkenningen van een universele kwantor: *niet overal, niet in alle, niet alles*, etc.

Voorbeelden van negatief-polair gebruik: *men neemt aan, dat er voor elke wijziging in de betekenis der woorden een bepaalde oorzaak bestaat, al is die niet altijd even gemakkelijk te vinden* (P. Gertenbach en H. van Slooten jr, Eenige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandsche taal, 144). *Ik legde haar geduldig uit dat ook de joden, ofschoon vaak gastvrij binnengehaald, door onze vaderen niet altijd even netjes behandeld waren* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 60). *Mijn eigen rol in die gebeurtenissen was niet altijd even fraai* (Victor Luchteling, Axie! Herinneringen uit de Amsterdamse kraakbeweging, 11). *Overigens was Reve niet overal even welkom* (Nop Maas, Gerard Reve - Kroniek van een schuldig leven 1, 280). *Dat de zakenwereld niet altijd even fris handelt, leert*

ze snel (De Groninger Gezinsbode, 3-2-2011).

228 zijn/een **evenknie hebben, kennen of vinden**: zijns **gelijke kennen**, zijn **weerga kennen**. Een van de vele uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid die het Nederlands kent. Triggers (10 voorkomens): 2x *nauwelijks* (20%), 7x *niet* (70%) en 1x n-woord (10%). *Dat financiële gebied is de politieke niche waar hij zijn evenknie niet kent* (NRC, 13-1-1999). *Dit neemt allemaal niet weg dat Willem Mengelberg [...] in zijn eigen tijd nauwelijks zijn evenknie heeft gehad* (Trouw, 21-12-1999). *Dit centrum vindt in België nergens zijn evenknie* (Issuu 2-12-2023).

229 **fatsoenlijk**. Hoewel dit adjectief normaal gesproken niet negatief-polair is, kent het een licht overdrachtelijk gebruik dat met ontkenning gepaard gaat. Het betreft uitsluitend attributief gebruik van het adjectief in combinatie met zelfstandige naamwoorden die niet op mensen slaan, zoals wedstrijden of schoten op doel. Naast negatie zijn ook nonveridicale contexten mogelijk: *Probeer maar eens een fatsoenlijke bal te werpen als de slagman gekke bekken trekt*. In veridicale contexten is het resultaat echter matig: *?Robben gaf een fatsoenlijke pass. Fatsoenlijk* hoort bij een groepje van attributieve adjectieven die een negatieve bewering enigszins afzwakken, zoals *zinnig* en *weldenkend* (Hoeksema 2008b). *Geen weldenkend mens vertrouwt Donald* (afzwakking van *Nie-mand vertrouwt Donald*) of *hij zei de hele avond geen zinnig woord* (afzwakking van *hij zei de hele avond niets*). Triggers (20 voorkomens): 6x *geen* (30%), 3x *nauwelijks* (15%), 4x *niet* (20%), 2x n-woord (10%), 1x restrictief bijwoord (5%), 1x *zelden* (5%), 1x *zonder* (5%) en 1x een positief voorkomen. *Binnen drie minuten stond ze al met 2-0 achter zonder een fatsoenlijke bal te hebben geraakt* (Dag-

blad van het Noorden, 2-6-2007). *Alleen hadden wij op deze wilde avond niemand die een fatsoenlijke bal kon werpen* (De Telegraaf 22-10-1993).

230 **het feest gaat door:** de zaak gaat door. Deze uitdrukking lijkt veel op de **vlieger gaat op**, zij het dat het 'feest' dat niet door-gaat steeds betrekking heeft op een gebeurtenis, terwijl de 'vlieger' die niet opgaat slaat op een mogelijkheid die niet verwerkt wordt of een veronderstelling die niet correct blijkt. I.p.v. het lidwoord kan men ook een aanwijzend voornaamwoord gebruiken (net als trouwens bij de **vlieger gaat op**). Het werkwoord **doorgaan**, gebruikt in de betekenis die het hier heeft, nl. 'gehouden worden, volgens plan plaatsvinden', heeft zelf ook een negatief-polair karakter, zij het minder uitgesproken dan het hele idioom met *het feest* (cf. Oosterhof 2004). Triggers (48 voorkomens): 48x *niet* (100%). *Maar het feest ging niet door want een uurtje later was de koperen ploert alweer volop in actie* (Henk Jongen, Agent in Indië. Dagboekbrieven van een MP'er (1949-1950), 103). *Door stagnatie in de produktie ging dat feest niet door* (Nieuwsblad van het Noorden, 27-4-1998). *Maar als de Republikeinen ook maar een van de twee zetels winnen, dan gaat dat feest niet door* (Dagblad van het Noorden, 4-1-2021).

231 **feest kunnen zijn:** met een ontkende universele kwantor duidt deze uitdrukking aan dat het normale leven niet enkel uit hoogtepunten kan bestaan. Triggers (10 voorkomens): 8x *niet altijd*, 1x *niet elke keer*, 1x *niet elke dag*. Voorbeelden: *Ook voor kermiskinderen kan het niet altijd feest zijn* (De Telegraaf, 3-9-1976). *Hoofdscheidsrechter Mills verontschuldigde zich met de mededeling dat het niet elke keer feest kon zijn* (De Volkskrant, 28-6-1993).

232 **fiducie hebben in:** vertrouwen hebben in. Triggers (110 voorkomens): 25x *geen* (23%), 2x *minder* (2%), 2x *nauwelijks* (2%), 7x *niet* (6%), 15x *niet veel* (14%), 3x *n-woord* (3%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 48x *weinig* (44%), 2x *zonder* (2%) en 5x een positief voorkomen. Na het voorzetsel *zonder* kan *hebben* worden weggelaten: *Hij had niet veel fiducie toen hij vertrok = Hij vertrok zonder veel fiducie*. Enkele voorbeelden: *Hij, de heer Van Randwijk, had geen fiducie meer in ministerieele beloften* (Rotterdamsch Nieuwsblad 4-4-1892). *Daar heb ik ook niet de minste fiducie in* (Jan Wolkers, De kus [1977], 193). *We hebben een tijd doorgemaakt waar de ene trend de andere opvolgde, zonder dat iemand er echt fiducie in had* (Bert Jansen, Popstukken [1979], 176). *Fiducie in een goede afloop had hij geenszins* (De Volkskrant, 23-12-1993). *Adriaanse heeft niet veel fiducie meer in Willem II* (NRC, 2-12-1999). *Ook hier heeft maar 13 procent van de mensen fiducie in de leiders* (Trouw, 21-10-2014). *De andere Duitse divisies hadden weinig fiducie in hun mogelijkheid om een groot tegenoffensief te stuiten* (Antony Beevor, Het Ardennenoffensief, 538). *Het duidelijk dat niemand, zowel op het eiland als op het continent, fiducie heeft in de regering-May* (De Groene Amsterdammer 24-1-2019). Positief voorkomen: *Maar ze was niet te vermurwen, ze had meer fiducie dan ik in artsen en ziekenhuizen* (Jaap Scholten, Morgenster, 217).

233 **het fijne van iets weten etc.:** iets goed weten, de ins en outs van iets kennen. Naast *weten* kunnen ook andere cognitieve werkwoorden worden gecombineerd met *het fijne*, zoals *te weten komen*, *begrijpen*, *horen*, *doorhebben* en *ontgaan*. De uitdrukking is geen absolute negatief-polaire uitdrukking, maar wordt wel voornamelijk in negatieve contexten gebruikt. Triggers (577 voorkomens): 16x *conditionele bijzin* (3%), 1x *evenmin*

(0,2%), 27x finale bijzin (5%), 4x geen (1%), 204x niet (35%), 97x n-woord (17%), 9x negatief predicaat (2%), 9x restrictief bijwoord (2%), 1x te (0,2%), 17x universele kwantor (3%), 1x voor (0,2%), 13x vraag (2%), 7x weinig (1%), 1x zodra (0,2%), 10x zonder (2%) en 160x een positief voorkomen (28%). Van de 160 positieve voorkomens waren er 8 veridicaal, dat wil zeggen dat het fijne ergens van weten als een feit wordt gepresenteerd. De overige 152 combinaties zijn nonveridicaal, met 90 voorkomens met *willen*, 15 met *moeten*, en diverse andere modale werkwoorden en bijwoorden. Vaak is er een negatieve implicatuur bij dit type voorkomens: ergens het fijne van willen of moeten weten impliceert dat je het fijne er nog niet van weet. Voorbeelden: *Van het fijne van de zaak, moog je nog niets weten* (P.T. Helvetius van den Bergh, De nichten [1841]). *Wij gelooven niet dat velen onder het publiek het fijne hiervan begrepen* (De Fabrieksbode 18-2-1899). *Maar hij was geen klant bij Van Loo en wist er dus niet het fijne van* (Gerben Hellinga, De stille, 89). *Een voorbeeld van recenten datum is onderstaanden strijd welken zich in ons midden heeft afgespeeld zonder dat wij er het fijne van te weten konden komen* (De Sumatra Post 16-7-1924). *En jij moet als de donder aan het werk om het fijne van dat brandje te weten te komen* (Marten Toonder, De wraakgier, in: Dit schreeuwt om wraak, 115). *Het fijne weet ik er nog niet van, maar mijn heer is sinds kort bezig zijn krijgslieden te oefenen* (Tonke Dragt, De brief voor de koning, 406). *Mijn belangrijkste doel bij het schrijven van dit boek was het vertellen van een bijzonder verhaal, waar iedereen van heeft gehoord maar zeer weinigen het fijne van weten* (Adam Zamoyski, 1812 - Napoleons fatale veldtocht naar Moskou, 21). *Niemand lijkt er het fijne van te weten* (Joop van der Horst, Het einde van de standaardtaal, 10). *En als er toch iemand het fijne van weet, dan*

werkt hij hoogstwaarschijnlijk voor Google (De Standaard 22-1-2022).

Positieve voorkomens: *Maar u zou toch graag het fijne van de zaak weten* (Marcellus Emants, Afgestorven, 102). *Entomologen overal ter wereld trachten daar het fijne van te ontdekken* (De Tijd/De Maasbode, 1-12-1964). Veridicaal voorkomen: *McDonald's, Thyssen-Krupp en Bild weten er het fijne van* (De Groene Amsterdammer, 15 mei 2009).

Een inmiddels verouderde variant is **het rechte** (weten etc.). Zie daar.

234 **te filmen:** in combinatie met *niet* is deze uitdrukking een idioom met als betekenis 'onvoorstelbaar, ongelofelijk', die zowel in positieve als negatieve zin gebruikt kan worden. Een modieuze uitdrukking uit het einde van de vorige eeuw (voorkomens vanaf de jaren '80). Triggers (7 voorkomens): 7x *niet* (100%). Andere triggers dan *niet* lijken niet mogelijk. In het bijzonder zijn combinaties met *moeilijk*, die anders heel gangbaar zijn met modale infinitieven, hier uitgesloten: *Het feest was niet/*moeilijk te filmen zo saai*. Voorbeelden: *Er wordt wat speed geslikt...niet te filmen gewoon..* (A.F.Th. van der Heijden, De slag om de Blauwbrug, 80). *Het getuigt van een ijskoude arrogantie... niet te filmen* (De Groninger Gezinsbode, 17-3-1999,7).

235 **flauw benul:** aanduiding van een minimale hoeveelheid kennis. Er bestaan een groot aantal varianten van deze uitdrukking die geen afzonderlijke behandeling vereisen zoals *een flauwe notie, een flauw idee, een flauw vermoeden, een flauw begrip, een flauw besef*. Daarnaast bestaat er een groep uitdrukkingen met de superlatiefvorm *flauwst* zoals *de flauwste voorstelling, het flauwste benul, en het flauwste vermoeden*. In al deze gevallen heeft *flauw* de betekenis 'vaag.' Meestal worden als minimaliserende adject-

tieven gebruikt *geringste* of *minste*, maar in het domein van uitdrukkingen die kennis aanduiden spelen *flauw* en *flauwst* deze rol. Het Engels kent vergelijkbare idiomen: *the faintest idea, the faintest notion*. In het Duits wordt *blasse Ahnung* op dezelfde wijze gebruikt. Voorbeelden: *Argeloze bezoekers, die zelfs van het bestaan van dit schorem geen flauw vermoeden hadden, werden door deze "ruigpoten" aangeklampt en van allerlei vieze feiten beticht* (H. Voordewind, De commissaris vertelt). *Maar ik heb van al dit soort dingen niet het flauwste benul* (Cees Buddingh', Wat je zegt ben je zelf). Triggers (vormen met *flauw*, 182 voorkomens): 2x conditionele bijzin (1%), 158x *geen* (87%), 2x *niet* (1%), 4x n-woord (2%), 4x restrictief bijwoord (2%), 2x vraag (1%), 4x *zonder* (2%) en 6x een positief voorkomen (3%). *'t Ligt nu eenmaal in mijn aard, dat als ik maar een flauw vermoeden heb dat men iets tegen me heeft, ik behoefte gevoel uit te barsten* (De Huisvriend, jaargang 1882, 254). *Van die sterke inwerking van den dood op het gemoed eener vrouw had hij geen flauw besef* (P.A. Daum, Nummer Elf, 136). *Ik heb nimmer ook maar een flauw idee gehad van wat mijn vader verdiende* (Willem Walraven, Eendagsvliegen, 20). *Dat je mensen zonder flauw benul hierheen sleept, dat gaat veel te ver* (Hans Plomp, Brigadier Snuf rookt stuff, 105). *Plotseling zag hij zich omringd door een wereld van luxe en schoonheid, waarvan hij tot nog toe slechts een flauw vermoeden had* (Maryse Condé, Ségou, deel I: De aarden wallen, 536). *Heb je ook maar een flauw idee wat dit allemaal kost?* (Arne Dahl 1, 6). *Het is fascinerend om te ontdekken dat zelfs degenen die de ontwikkeling van de blauwe vinvis observeren, niet echt een flauw idee hebben waar het afkalven plaatsvindt* (De blauwe vinvissen van Baja California, blog 21-4-2021). Een positief voorkomen: *Het verschijnsel lachen is dieren onbekend, hoewel het mogelijk is dat honden en olifanten er een*

flauw vermoeden van hebben (Richard Adams, Waterschapsheugel, 80).

De varianten met de superlatief *flauwste* hebben deels een andere distributie. Triggers (25 voorkomens): 1x *evenmin* (4%), 19x *niet* (76%), 4x n-woord (16%), 1x *zonder* (4%). Vergeleken met de vormen met *flauw* zien we dat de grote categorie *geen* verdwenen is, en plaats gemaakt heeft voor *niet*. Dit is een vrij algemeen verschil tussen defniete en indefniete uitdrukkingen (zie ook de inleiding van dit woordenboek voor enige toelichting). *Je heb niet 't flauwste vermoeden wat 'kop 't moment aan m'n hoofd heb* (Herman Heijermans, Glück auf, Toneelwerken III, 1657). *Ze hebben niet het flauwste benul van fijngevoelige beleefdheden* (Alexandre Dumas fils, De dame met de camelia's, 75). *In de stad zelf had niemand het flauwste vermoeden van de gebeurtenis die ophanden was* (C.E. Lucas Phillips, De raid op St.-Nazaire, 14). *Ze hebben evenmin de flauwste notie van de standpunten van de partijen* (Dagblad van het Noorden, 22-5-2004).

236 **flikker**: ook maar iets. Er moet een relatie bestaan met de betekenis 'homofiel,' getuige ook de verwante uitdrukking *een sodemieter*. Het WNT vermeldt ook nog de kruising van beide woorden: *sodeflikker*, een woord dat eveneens als minimaliseerder gebruikt kan worden, maar overigens uiterst zeldzaam is. Triggers (135 voorkomens): 130x *geen* (97%), 1x *niet* (1%) en 4x n-woord (3%). Het WNT geeft als oudste vindplaats een almanak uit 1851: *Dat gaat ons geen flikker aan*. Verdere voorbeelden: *Da's het onderscheid en verder ontlopen jullie mekaar geen flikker* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 353). *Ik geef om onze maatschappij geen flikker* (Willem Frederik Hermans, Ik heb altijd gelijk, 224). *Ze voerde geen flikker uit en daar krijg je op den duur de zenuwen van* (Remco Campert, Het leven is vurrukkulluk,

125). *Het kan me geen flikker schelen hoeveel schedels je in mekaar stamp* (Chester Himes, *Kille dood in Harlem*, 53). *Je begrijpt niet éne flikker van wat hier allemaal aan de hand is, hè?* (Scott Turow, *Het bewijs*, 270). *En het aantal slachtoffers kan niemand ene flikker schelen* (NRC 14-8-2021).

237 **fluit:** ook maar iets, ook maar enigszins. Of de nevenbetekenis van *fluit* ‘manne-lijk lid’ een rol speelt in dit idioom is niet bekend (het WNT noemt het negatief-polare gebruik van *fluit* niet eens), maar evenals zijn vrouwelijke tegenhanger *duit*, en andere aanduidingen der *pudenda*, zoals *bal*, *zak* en *kloot*, kan het emfatisch worden gebruikt ter versterking van een ontkenning. Relatief vaak laat het zich combineren met uitdrukkingen van onverschilligheid, zoals (*geen fluit*) *interesseren, kunnen schelen, uitmaken, zich aantrekken van, geven om* etc., maar ook werkwoorden uit andere domeinen (cognitiewerkwoorden, werkwoorden van activiteit, uitdrukkingen van succes etc.) worden in ruime mate aangetroffen. Triggers (157 voorkomens): 153x *geen* (97%), 3x *n-woord* (2%), 1x *vraag* (1%). *Het interesseert me overigens geen fluit wat Maarten gezegd heeft* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 653). *Anders dan Piet Grijs kan dat laatste mij echt geen bal, zelfs geen fluit, schelen* (Vrij Nederland, 27-3-1993). *Jullie hebben er nooit een fluit tegen gedaan* (Jonathan Kellerman, *Boze tongen*, 572). *De tsaar, die geen fluit verstand had van militaire zaken, had zich al spoedig als opperbevelhebber aan het hoofd van de strijdmachten gesteld* (Pieter Waterdrinker, *Tsjaikovskistraat 40*, 62).

fok: zie **fuck**.

238 iemands **fort:** iemands sterke punt. Deze uitdrukking wordt in combinatie met negatie gebruikt als predicaatnomen om aan

te geven dat iemand ergens niet erg goed in is. Het WNT noemt dit gebruik niet, wel Van Dale, dat vermeldt dat de uitdrukking vooral met negatie gebruikt wordt. Triggers (17 voorkomens): 11x *niet* (65%), 3x *n-woord* (18%) en 3x een positief voorkomen (18%). *Humor was zijn fort niet* (Gerard Walschap, *Carla*, 124). *Een vuistgevecht is nu eenmaal mijn fort niet* (Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden*, 151). *Stijl is niet hun fort* (De Volkskrant, 3-8-1993). *Maar aardig zijn is nooit haar fort geweest* (Renate Dorrestein, *Ontaarde moeders*, 334). Positief voorkomen: *De veel intiemere werkcolleges, vooral voor ouderejaars, waren wel het fort van Waterbolk* (UK, 7-9-2000).

Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking: *Classical music isn't your forte* (Elizabeth George, *A traitor to memory*, 182), evenals het Duits: *ich komm aus Österreich und Politik is nicht mein Forte* (www.spieleforum.de/forum).

239 **frank:** minimaliseerder. In België een voormalige valutaire eenheid. Triggers (9 voorkomens): 4x *geen* (44%), 1x *niet* (11%), 2x *n-woord* (22%), 1x negatief predicaat (11%) en 1x *zonder* (11%). *En toen de buurman lucht gaf aan zijn verontwaardiging, omdat Prior hem geen frank wilde uitkeren, ontstond tussen hem en Robert een flinke ruzie* (Walter van den Broeck, *Brief aan Boudevijn*, 200). *De penningmeester zou nooit een frank van dit geld gezien hebben* (Ann Bats, *Willygate*, 71). Zie ook **rotte frank**.

240 **fris:** gebruikt als understatement in combinaties als *geen frisse jongen, geen al te frisse praktijken*, etc. Naast oeroude basisbetekenissen als ‘vers’, ‘schoon’ en ‘niet vermoeid’ kan *fris* ook een betekenis van morele deugdzzaamheid krijgen, vooral in negatieve contexten. Zo kan *onfris* naast ‘onzindelijk, smoezelig’ ook betekenen ‘lou-

che' of 'bedenklijk.' *Fris* kan deze betekenis ook krijgen in sarcastisch taalgebruik: *Frisse jongen ben jij!* en in negatieve zinnen: *Nooit geweten: onze Oscar was geen frisse jongen* (Trouw, 27-2-1999). Triggers (34 voorkomens): 1x *allesbehalve* (3%), 12x *geen* (35%), 10x *minder* (29%), 9x *niet* (26%) en 2x *weinig* (6%). De voorkomens met *weinig* komen veel voor in de combinatie *frisse praktijken*, terwijl die bij *frisse jongen(s)* ontbreken. Dit lijkt hand in hand te gaan met een voorkeur voor gebruik als predicaatnomen bij *frisse jongen* maar niet bij *frisse praktijken*. Voorbeelden: *Karate Bob, heus geen frisse jongen, houdt het toch maar op de pantserauto* (Het vrije volk 29-5-1976). *Het uitblijven van de wet op de kansspelen maakt in de speelautomatenbranche minder frisse praktijken mogelijk* (De Volkskrant 24-8-1984). *Met betrekking tot de niet al te frisse praktijken van Nederland hoeft u niet terug te gaan tot 1568* (Leeuwarder Courant 20-8-1982). *Nu was Jeronimus Cornelisz al bij vertrek geen fris heerschap* (casakoen.wordpress.com, 2014). *De politie is uiteraard op zoek naar deze niet bepaald frisse gasten* (Omroep Brabant 24-11-2020).

241 **fuck**: ook maar iets. Een typische uitdrukking van het eind van de vorige eeuw. Mijn oudste voorbeelden zijn van de jaren '80, al meldt Salleveldt (1980) dat de Nederlandse verbastering **fok** al in omloop was onder militairen tijdens de politiole acties in Indonesië (eind jaren '40). Triggers (103 voorkomens): 98x *geen* (95%), 1x n-woord (1%) en 4x vraag (4%). *Jan: Kan me geen fuck schelen, als we maar naar Klein Patja gaan* (Wim T. Schippers, Duizend gordijnen [1982]). *Of je er nou een fuck aan vindt of niet, Eddy Murphy is terug* (Rinus Ferdinandusse, Gedachten op dinsdagmorgen, 58). *Het lijkt hier natuurlijk geen ene fuck op Florence* (Joost Zwagerman, Gimmick!, 143). *Daar heb je toch*

geen fuck mee te maken? (De Volkskrant, 19-2-1993). *Niemand deed een fuck* (Jens Lapidus, Bloedlink, 161). *Hoe kom je erbij dat het me ook maar ene fuck kan schelen wat BIZ wil?* (J.D. Robb, Rechtvaardig vermoord, 41). Een andere verhollandsing is een **neuk**, een echte leenvertaling die ik vooral aantrof in rapteksten en online.

242 **fut**: **puf**, energie. Vaak gebruikt bij werkwoorden als *hebben*, *zitten* (*in*). Terwijl *energie* gemakkelijk positief gebruikt kan worden ('hij zit boordevol energie; ik heb energie voor twee') lukt dat bij *fut* niet zo eenvoudig (??hij zit boordevol fut; ik heb fut voor twee). Het is verder zinvol om een onderscheid te maken tussen *fut* met een onbepaalde determinator en *fut* met een bepaald lidwoord. Onbepaald: triggers (50 voorkomens): 1x *amper* (2%), 1x *conditionele bijzin* (2%), 17x *geen* (34%), 3x *minder* (6%), 3x *nauwelijks* (6%), 6x *niet veel* (12%), 3x n-woord (6%), 3x vraag (6%), 6x *weinig* (12%), 4x *zonder* (8%) en 3x een positief voorkomen. *Ik had in die tijd een hond, een windhond, heel mooi en sierlijk, blank en grijs, als van gestroomd marmer, maar verder dom en zonder enige fut* (Cyriel Buysse, Couperus in Vlaanderen [1923]). *Toen ik in het kamp terugkwam, had ik niet veel fut meer* (Mark Twain, De avonturen van Huckleberry Finn) *Hij heeft geen fut, omdat hij gedepimeerd is. En hij heeft geen werk omdat hij geen fut heeft.* (Boudewijn van Houten, De vlucht naar voren, 140).

Daarnaast komt het woord *fut* ook voor met een bepaald lidwoord, vaak in combinatie met werkwoorden die een negatief karakter hebben, zoals *ontbreken*, maar vooral *eruit zijn*. Triggers (28 voorkomens): 1x *amper* (4%), 8x *niet* (29%), 2x n-woord (7%) en 17x een negatief predicaat (61%). *Over Indië zou ik je hoopen te vertellen hebben, maar de fut ontbreekt me* (E. du Perron, brief

aan A.C. Willink, 8-12-1937). *De fut is er uit, uit de Vijftigers* (Gerrit Komrij, Bzzlletin jg 6, 1977-78). *Ze hadden zelfs de fut niet meer om hun gezicht te wassen* (Lulu Wang, Het lelietheater) *Zou er nog iemand de fut gehad hebben om, net terug van vakantie, te bellen?* (column Ron van Zonneveld, UK, 3-9-1998). In de gevallen met een negatief predicaat is het ook mogelijk om *alle* i.p.v. *de* te gebruiken, zonder veel verschil in betekenis, vgl. *alle fut ontbreekt me, alle fut is er uit*. Zie ook onder *alle*.

243 **garen te spinnen met: aan te vangen met.** Triggers (20 voorkomens): 1x conditionele bijzin (5%), 11x *geen* (55%), 1x *nauwelijks* (5%), 1x restrictief bijwoord (5%), 1x vraag (5%), 4x *weinig* (20%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Het bleek nl. ter terechtzitting dat, zoals de vader zelf beweerde, met den bengel geen garen te spinnen was* (Leeuwarder Courant 18-10-1902). *Alleen met de bibliotheek zou mogelijk nog garen te spinnen zijn* (De Stem, 1-3-1977). *Het lijkt mij dat er voor de PvdA weinig garen te spinnen valt in een komende regeringsperiode* (Het vrije volk 28-9-1982). *Valt met de bonden bij NS nog goed garen te spinnen wanneer het Rijk de subsidies verder terugbrengt?* (Geld uit de grond: financiering van infrastructuur). *Hij ergert zich meer en meer aan de PvdA met wie ook op andere terreinen (asielzoekers) nauwelijks garen te spinnen valt* (Trouw, 17-12-1994). *Als iemand denkt dat met deze bevolkingsgroep, met dit denkraam, nog goed garen te spinnen valt, dan is die niet goed bij zijn hoofd* (EW Magazine, website, 2021). Positief voorkomen: *Toen was er met die partij nog garen te spinnen, nu is het een linkse klik die alles naroept wat de leiders willen* (www.metronieuws.nl, 2017).

244 een **gat in een natte krant schieten:** voetbalidioom voor een minimale prestatie

bij het scoren van doelpunten. *Die Rep schoot nog geen gat in een natte krant!* (Jules Deelder, Modern Passé, 216). *In het hol van de Rotterdamse leeuw [...] velde uitgerekend John van Loen, die ruim twintig wedstrijden daarvoor geen gat in een natte krant had geschoten, op magis-trale wijze het vonnis* (www.webbies.nl/voetbal/zwanenvlucht.htm)

245 ergens een **gat in zien:** hoop op verbetering koesteren. Triggers (op 41 voorkomens): 35x *geen* (85%), 1x n-woord (2%), 2x vraag (5%), 1x *weinig* (2%) en 2x een positief voorkomen (5%). Voorbeelden: *dit alles warde nu in zijn hersens dooreen als een amal-gama van onaangename zaken, waarin hij geen gat zag* (Louis Couperus, Eline Vere, 253). *Of wij er nog een gat in zien?* ('t Nieuws voor Kampen 31-12-1954). *Toen ik hem om raad vroeg aangaande de mogelijkheden Manon te bevrijden, antwoordde hij me triest dat hij er zo weinig gat in zag, dat we, tenzij er onverwacht uit de hemel hulp zou komen, iedere hoop moesten laten varen* (Abbé Prévost, De geschiedenis van ridder Des Grieux en Manon Lescaut, 125). Positief voorkomen: *Een wetenschappelijk landbouwer daarentegen zal er dan toch nog een gat in zien* (Provinciale Drentsche en Asscher Courant 19-3-1892).

246 voor één **gat te vangen:** gemakkelijk in problemen te brengen. Een dier dat in hollen leeft, zoals een vos of een konijn, doet er goed aan meerdere uitgangen te graven, zoals het niet voor één gat te vangen is. Triggers (57 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 48x *niet* (84%), 4x n-woord (7%), 1x *onmogelijk* (2%), 2x *zelden* (4%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Het was maar goed dat Wouter niet voor één gat te vangen was* (Marijke Höweler, Van geluk gesproken). *De ware gelovige is niet voor één gat te vangen* (Propria Cures, 11 mei 1956). *Bols, evenmin voor één gat te vangen, liet dan een nieuw bord*

bij plaatsen (Vrij Nederland Boekenbijlage 1990). *Maar economen zijn nooit voor één gat te vangen* (De Groene Amsterdammer, 13-11-2009). *Het Californische Foxygen bleek op het onlangs verschenen album al onmogelijk voor één gat te vangen* (Het Parool, 23-2-2017).

Positief voorkomen (niet van woordspelerigheid vrij te pleiten): *Alle mannen zijn voor één gat te vangen, beweerde Zwarte Riek altijd* (De Volkskrant 25-7-1995). Een variant is: *zich voor één gat laten vangen: De NAVO laat zich niet voor één gat vangen* (De Volkskrant, 27-2-1995).

zo gauw: zie **zo gauw**.

247 een **gebenedijd woord**: minimale hoeveelheid spraak. De uitdrukking trof ik vooral aan bij Vlaamse schrijvers en kranten uit Noordbrabant en Limburg. Triggers (15 voorkomens): 11x *geen* (73%), 3x n-woord (20%), 1x *zonder* (7%). Vgl. ook Engels *a blessed thing* of *blessed word* naast de meer gebruikelijke varianten *a damn thing* of *a damn word*. *Het moet niet gaan als in Maastricht, waar in een winkel soms enige tientallen verkoopsters drommen Walen bedienen moeten, zonder een gebenedijd woord Frans te kennen...* (Gazet van Limburg 28-5-1953). *Tijdens de maaltijd uitte Karel geen gebenedijd woord* (André Demedts, De Belgische Republiek, 209). *Sindsdien zei ze geen gebenedijd woord meer tegen mij* (Tom Lanoye, Spek en Bonen, 37). *Omdat het anders nooit meer zal lukken een gebenedijd woord op papier te zetten* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 289).

248 kunnen **gebeteren**: kunnen **helpen**. Voorbeelden, geciteerd naar het WNT: *Zo isse dan van zelfs gevallen, vrouw, en dat kon immers d'andre niet geheetren* (Asselijn, Stiefmoeder, 10). *Kan ick gebeteren dat alle menschen stincken / En alle beesten niet?*

(Huygens, 2, 24). Thans verouderd, evenals *kunnen beteren*. Het WNT geeft *Ik kon het niet beteren*, uit de *Herinneringen* van Vissering. Tegenwoordig lijkt *beteren* alleen nog voort te leven in de uitdrukking *zijn leven beteren*.

249 iemand kunnen **gebeuren**: meestal met een negatief of vragend subject en een ondervindend meewerkend voorwerp geeft het aan dat iemand veilig is. Deze interpretatie is niet compositioneel maar idiomatisch. Immers, als mij niets kan gebeuren kan dat in principe zowel iets positiefs als iets negatiefs betekenen. Maar we interpreteren het als dat mij niets kwalijks kan overkomen. Triggers (22 voorkomens): 1x *evenmin* (5%), 2x *niet veel* (9%), 17x n-woord (77%) en 2x een vraag (9%). *Het kind was veilig, Johan verdwenen, wat kon me nog gebeuren?* (Wil den Hollander, Land van zon en wijn, 9). *Ons kon echter evenmin iets gebeuren* (Gerrit Jan Zwier, Witte heksen, 62). *De 30-jarige Trentino zat er een beetje arrogant bij en dacht dat hem niets kon gebeuren* (Dagblad van het Noorden, 25 mei 2002). Deze zinnen hebben een positieve connotatie: er dreigt niets negatiefs. Als er uitgedrukt moet worden dat een meer specifieke negatieve gebeurtenis de protagonist niet kan overkomen, wordt meestal gekozen voor een combinatie met *zullen* (zie het volgende trefwoord): *Zo'n nederlaag zal me niet nog eens gebeuren. Het zal me niet gebeuren dat de burens de politie bellen omdat ik de televisie te hard aan heb staan*. Combinaties met *mogen* lijken ook negatie te vereisen: *dat mag ons niet weer gebeuren*. Zonder meewerkend voorwerp is de combinatie *kunnen gebeuren* niet negatief-polair: *Het kan gebeuren dat het zo hard regent dat de riolen overstromen*.

250 zullen **gebeuren**: zullen overkomen. Behoort tot een groepje van toekomstge-

richte idiomen die aangeven, in combinatie met negatie, dat een bepaalde mogelijkheid door iemand uitgesloten wordt geacht (vgl. **horen zeggen, zullen geloven** e.d.). Het gaat steeds om negatieve zinnen met *niet* of een enkele *nooit* en een datiefobject dat een persoon aanduidt. Vraagzinnen of conditionele zinnen lijken uitgesloten als context voor deze uitdrukking. Het hulpwerkwoord *zullen* is niet verplicht; in plaats daarvan is ook een praesens futurum of een irrealis in de verleden tijd mogelijk (vgl. *Jan keek verbeterd, zoiets gebeurde hem niet weer!*). Triggers (66 voorkomens): 5x *geen* (8%), 57x *niet* (86%) en 4x n-woord (6%). *Van avond ben ik vrij, hetgeen mij in de eerste tijden niet licht meer zal gebeuren* (A. Ising Jr., De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr., 31). *Ik ben werkelijk een beetje van streek, en dat gebeurt me niet gauw* (Cissy van Marxveldt, De H.B.S. tijd van Joop ter Heul). *Het is makkelijk om de mensen in het land te vergeten, maar dat zal Hillary nooit gebeuren* (Dagblad van het Noorden, 5-1-2008). *Dat zal verpleegkundigen niet zo snel gebeuren* (De Groene Amsterdammer, 1-11-2018). Er zijn ook vaak combinaties met *niet weer* of *niet nog eens*: *Ik heb gigantisch veel spijt, het gaat zeker niet nog eens gebeuren* (Omroep Brabant, 21 mei 2019). Er is ook een variant met *overkomen* i.p.v. *gebeuren*: zie **zullen overkomen**.

Tenslotte moet nog gewezen op niet-negatief gebruik in zinnen als *Het zal je maar gebeuren dat je kind verslaafd raakt aan drugs*. Dit type zin drukt een onwaarschijnlijk geachte mogelijkheid uit en lijkt te vragen om empathie bij de hoorder.

²⁵¹ de **gedachte van zich af kunnen zetten**: zich aan de **indruk kunnen onttrekken (dat)**. Weinig frequente litotesuitdrukking. *Intussen kan ik de gedachte niet van mij afzetten, dat Krölller en Van Aalst een gemeenschappe-*

lijk belang hebben (Herinneringen en dagboek van Ernst Heldring (1871-1954), dl. 1, 550). *Ik kon de gedachte niet van me afzetten dat mijn tetanusinjecties misschien niet werkzaam waren* (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 173). Met andere objecten dan de *gedachte* is deze uitdrukking niet zuiver negatief-polair. Triggers (16 voorkomens): 2x *moeilijk* (13%), 12x *niet* (75%), 1x n-woord (6%) en 1x *niet of nauwelijks* (6%). Bij 16 uitdrukkingen zonder *gedachte* waren 5 positief, en 11 met enige vorm van negatie. Een voorbeeld van deze laatste categorie: *Dat was shit, maar ik moest de pijn van me afzetten* (Provinciale Zeeuwse Courant 19-1-1998). Een verwante Engelse uitdrukking (cf. Spenader, Richter & Rado 2014) is *can shake the feeling/thought: Can't shake the feeling that I'm just bad at healing* (Billie Eilish, Getting Older).

²⁵² er met zijn **gedachten/hoofd bij zijn**: aandacht hebben voor iets. Als de bijvoorzelfstandige bepaling *er...bij* is, heeft de uitdrukking een negatief polair karakter. Heeft de uitdrukking de vorm *bij + nominale groep* dan ligt dit anders. De volgende voorbeelden illustreren het negatief-polaire gebruik: *Kennelijk was hij er met zijn gedachten niet bij* (Simon Vestdijk, Een alpenroman, 18). *Natuurlijk weet ze wel dat ze naar een praatgroep gaat, maar ze is er met haar hoofd niet echt bij* (Trouw 6-3-2023).

Vergelijk dit eens met: *Aangekomen op het kampeerveldje bij een berghut, met mijn gedachten al bij het koude biertje dat ik opentrekken als de tent eenmaal staat, rol ik onze antieke katoenen tent uit* (Psychologie Magazine, 20-10-2016). Het valt op dat het negatief-polaire gebruik altijd met *zijn* of een koppelwerkwoord als *lijken* gepaard gaat, terwijl een uitdrukking als *met zijn gedachten bij het komende duel* ook vrij vaak met *zitten* optreedt, vergelijk: *"Ik ben erg gelukkig,*

maar ik zit met mijn gedachten al bij het Champions League-duel met BATE Borisov van dinsdag,” zo verzekerde Neymar (Voetbalzone, 18-10-2015). Zie Hengeveld (1992) voor het koppelwerkwoordachtige gedrag van zitten in dit type zinnen.

253 **gediend zijn van:** iets wenselijk achten, appreciëren. Bijna steeds te gebruiken in combinatie met *niet* (95% van 100 voorkomens), hoewel enkele andere combinaties ook voorkomen in mijn materiaal (zie de voorbeelden hieronder). Een van de 100 voorkomens is positief. *Hij fotografeerde me, terwijl ik allang duidelijk had gemaakt dat ik daarvan niet gediend ben* (Koos van Zomeren, Collega Vink vermoord, 26), *ook al zouden zij zoals zo vaak niet gediend zijn van mijn goede intenties* (Heere Heeresma, Juweeltjes van waterverf, 16). *En hoewel grootmoeder hem niet mag en, zoals we weten, Anna evenmin van hem gediend is, komen ze toch weer enigszins onder de bekoring van z'n gezellig gepraat* (Sibe van Aangium, De smokkelaars van de Schans, 106). *Om dat doel te bereiken deed ik alsof ik alleen gediend was van de mannen die mij in werkelijkheid niets konden schelen* (Choderlos de Laclos, Gevaarlijk spel met de liefde, 179). *Ik wist ook niet of ik wel zo gediend was van een opgelegde gezelligheid die nog het meest leek op een keurige verjaardagsbijeenkomst* (Geerten Meijnsing, Veranderlijk en wisselvallig, 107). *Als 'k Betty om 'r middel pak, voel 'k dat ze 'r van gediend is* (Herman Heijermans, Duczika, 45).

254 iemand **gegeven zijn:** voor iemand mogelijk of **weggelegd** zijn. Deze uitdrukking komt vaak voor met zwakke triggers, waarbij het hoge percentage ontkenningen van universele kwantoren (*niet iedereen, niet elke*) de aandacht trekt. Triggers (154 voorkomens): 5x conditionele bijzin (3%), 3x *geen* (2%), 46x *niet*+universele kwantor

(30%), 33x *niet* (21%), 4x *niet veel* (3%), 8x *n-woord* (5%), 2x *vraag* (1%), 43x *weinig* (28%), 2x *zelden* (1%) en 3x een positief voorkomen (2%). Voorbeelden: *iedereen is het niet gegeven even goed eene gedachte te ontwikkelen als haar te bevatten* (L. van Vliet, Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, 45). *Buiten de partijen te staan is alleen aan onverschilligen gegeven* (R. Fruin, Tien jaren uit de 80-jarige oorlog, 209). *Mogt dat Hogendorp eens gegeven zijn, hij zou zich een vreemdeling gevoelen in menig deel van de plaats zijner geboorte!* (Jacobus Craandijk, Wandelingen door Nederland met pen en potlood, dl 2, 2). *Het is niet iedereen gegeven in opstand te komen* (Hella S. Haasse, De scharlaken stad, 174). *Het is niet iedere vrouw gegeven om, midden in de nacht wakker gemaakt, rechtop in bed zittend, lakens tot aan de hals opgetrokken, haar in de war en ogen vol slaap, er dan nog net zo aantrekkelijk uit te zien alsof ze klaar was om naar een bal te gaan* (Alistair MacLean, Karaavaan naar Vaccarès, 64). *Het is slechts aan een enkeling gegeven boeiend te schrijven over het schrijven en het schrijverschap* (Vrij Nederland, 18-11-2000). *Ik weet niet of het mij gegeven is, ook zo wervelend op te treden, maar ik zal het proberen* (Notulen Staten van Zuidholland, 17-10-2001). *Het was weinig kunstenaars gegeven een potentiële klassieker te maken, zei Ton, en hij had gelijk* (Sacha Bronwasser, Luister, 234). Positief voorkomen: *Want juist door deze mislukking is het hem gegeven niet alleen zichzelf maar de hele wereld die hij vertegenwoordigde een spiegel voor te houden* (De Groene Amsterdammer 10-11-2006).

255 in het **geheel:** totaal, absoluut. Idioom, gebruikt als adverbiale bepaling ter versterking van negatie. In tegenstelling tot veel andere adverbiale versterkers van negatie is de distributie van deze uitdrukking

sterk beperkt. Vergelijk bij voorbeeld in het geheel met andere uitdrukkingen die een totaliteit aangeven, zoals *totaal* of *volledig*: *Dat is totaal/volledig/*in het geheel onmogelijk*. Triggers (766 voorkomens): 150x *geen* (20%), 565x *niet* (74%), 49x n-woord (6%), 1x negatief predicaat (0,1%) en 1x vraag (0,1%). Steeds staat dan de uitdrukking direct links van de trigger. Triggering van lange afstand, door een negatie in een hogere deelzin, is uitgesloten. **Ik geloof niet, dat het hem in het geheel interesseert*. Bij vooropplaatsing van de negatieve uitdrukking dient in het geheel ook mee te verhuizen: *In het geheel geen goed idee vind ik dat* versus **Geen goed idee vind ik dat in het geheel*. Dit wijst erop dat *in het geheel* samen met de negatieve uitdrukking een constituent vormt.

Een verschil met de negatie-versterker *lang* wordt zichtbaar bij scrambling van uitdrukkingen met zo: *Fred is lang niet zo slim / lang zo slim niet* versus *Fred is in het geheel niet zo slim/*in het geheel zo slim niet*. Ten aanzien van topicalisatie gedraagt *lang* zich echter als *in het geheel*.

Het is opmerkelijk dat *in het geheel* kan dienen als bepaling bij *niets*, maar de andere n-woorden vrijwel volledig mijdt (de 49 n-woorden zijn 48x een voorkomen van *niets*, en 1x *nergens*. Meestal gedragen de n-woorden zich als een blok.

By de Duitschen, en Batavieren onze aloude eenvoudige, dog wijdberoemde voorouders, is het geld in 't geheel niet, of zeer laat bekend geworden (Boekzaal van Europe, 1700, dl 2, 476). *Dat den hertog nog geen twee dagen geleden aen iemand soude gesegt hebben, die het hem soo straks weder hadde verhaalt, dat hij, hertog, in 't geheel nergens meerder over wierde geconsulteert of onderhouden, sig zelfs bekla-gende over de prins* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek (1747-1787), dl II, ed. F.J.L. Krämer, 37). *De wyken, ten getalle van 40, willen volstrekt, dat de natio-*

nale garde in het geheel geen dienst meer zal doen in het Chatelet (Ommelander Courant 11-5-1790). *Doch als ik het wel bedacht, wat had ik ook in het geheel nodig hem te schrijven?* (Jacob Haafner, De werken van, dl 1, 315). *Dat dit een grapje van de heer Kammenga is, ontgaat de voorzitter in het geheel* (Pictogram, april 2016, 20). Bij het laatste voorbeeld is het goed mogelijk te denken aan een verwarring met *geheel*, want combinaties van *ontgaan* met *geheel* zijn heel gewoon, terwijl combinaties van *in het geheel* met een negatief predicaat verder niet aangetroffen zijn.

²⁵⁶ ergens een **geheim van maken**: verhe-len. Semantisch verwante uitdrukking: *ergens doekjes om winden*. Triggers (135 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (1%), 65x *geen* (48%), 1x *geenszins* (1%), 4x *niet* (3%), 62x n-woord (46%) en 1x *zelden* (1%). *Het voornaamste is dat ze er niet eens een geheim van maken en er geen doekjes om willen winden!* (F.M. Dostojewski, Misdad en straf, 360). *Hij maakte er geen geheim van dat hij genoot van deze voortijdige vereeuwiging* (Simon Schama, Burgers, 41). *Koenen maakte daar ook allerminst een geheim van* (Jan Posthumus, Siemon Reker en Arie de Ru, Honderd jaar Koenen, 67). *Joyner vindt het heerlijk om in de spotlights te staan en maakt daar allesbehalve een geheim van* (Weekend, 31-10-2001). *Madonna heeft er nooit een geheim van gemaakt dat ze graag kinderen wilde* (Weekend, 8-5-2002).

Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking in *make a secret of*: *With his intimates he made no secret of it* (Ruth Rendell, The keys to the street, 23). Hetzelfde geldt voor het Duits: *Wie gesagt, ich mache kein Geheimnis aus der Sache* (Jean Paul, Der Komet oder Nikolaus Marggraf).

²⁵⁷ **geheimen hebben/kennen** voor iemand: deels onbekend zijn voor iemand. In

combinatie met negatie levert dit een litotes-uitdrukking op die expertise op een bepaald terrein of nauwe omgang met een persoon aangeeft. Triggers (13 voorkomens): 9x *geen* (69%) en 4x *weinig* (31%). *De fiets had al spoedig geen geheimen meer voor Kopmans* (Jules Deelder, De t van Vondel, in De dikke van Deelder, 504). *Chatten en downloaden heeft geen geheimen voor een beetje kind van nu* (Trouw, 22-6-2000). *Ben, Wim en Gerco Schröder zijn drie Twentse broers voor wie een paardenrug inmiddels weinig geheimen kent* (Trouw, 2-2-2004).

258 **gek**: wordt op een aantal manieren gebruikt in litotesconstructies. Als adjectief in combinaties als *geen gek idee*. Als bijwoord wordt *gek* vooral in combinatie met *veel*, *ver*, *lang*, *groot*, *duur* gebruikt (zie Hoeksema 2012a): *Toen waren de omstandigheden niet zo gek veel beter*. *De omzet was niet gek groot* (De Volkskrant, 13-2-1993). *De functie van controller is nog niet zo gek oud* (id., 8-8-1994). Dit zijn adjectieven die passen bij een numerieke schaal: hoe veel, ver, lang, duur of oud iets is kan in een getal worden uitgedrukt, in contrast met adjectieven als *bang*, *mooi*, *slaperig*, *rond* of *scherp*. In dit adverbiale gebruik is *gek* een bijwoord van graad, met een betekenis en distributie die doet denken aan *bijster*. Een verschil met *bijster* is natuurlijk het feit dat *gek* zich met minder adjectieven laat combineren. Heel opvallend is verder dat combinaties met negatie zeer vaak een afgezwakte vorm betreffen. Dus in plaats van *niet gek duur* krijg je *niet zo gek duur*, *niet al te gek duur*. Ook een verbogen vorm *gekke* treedt af en toe op als bijwoord van graad: *De ongeveer 20 EHBO-ers hebben het tijdens de eerste dag van de EK niet zo gekke druk gehad* (Leeuwarder Courant, 24-1-1971). Triggers (218 voorkomens): 1x *geen* (0,5%), 52x *niet* (24%), 163x *niet zo/al te/te* (75%), 1x *nooit zo* (0,5%), 1x *zonder*

(0,5%). *Maar hij kon zijn troep ontbinden en schadeloos stellen, zijn huur betalen, en nog een som, niet zo gek klein, overhouden* (F. Bordewijk, Bij gaslicht, 24). *In dierentuinen wordt niet zo gek vaak met stekelvarkens gefokt* (Het vrije volk, 31-5-1979). *'t Was geen gek drukke dag* (Dina Hoeksema-Emmelkamp, 18-5-1998). *De laserbehandeling van het netvlies is een ingreep zonder gek veel risico's* (Nieuwsblad van het Noorden, 15-9-2001). *Qua buitenmaten is de Mondeo niet eens zo gek veel groter geworden* (De Telegraaf, 28-4-2007). *Dat duurt niet zo gek lang meer* (Nella Scholtens, 10-10-2022).

Overigens kan *gek* ook nog als een bijwoord van wijze worden gebruikt, zoals in *We hebben niet gek geboerd dit jaar*. Wat opvalt, is dat ook hier het gebruik negatief-polair is: immers, in deze context betekent *gek* iets als *slecht*. Laten we negatie weg, dan resulteert een tamelijk bizarre zin: *We hebben gek geboerd*. (Overigens is *boeren* in de bovenbedoelde zin een van de weinige werkwoorden met een verplicht adverbiaal complement.)

Bij het gebruik van *gek* als adjectief valt op dat naast *geen* ook de combinatie *niet zo* vaak optreedt als trigger. Dit past bij het litoteskarakter van dit gebruik. In negatieve contexten is het verschil in betekenis tussen *gek* en *slecht* afwezig, net als bij het bovengemelde adverbiale gebruik, zodat het niet uitmaakt, of men zegt dat iets geen slecht idee is, of geen gek idee. Dit toont aan, dat *gek* hier een iets ander gebruik heeft dan in affirmatieve zinnen. Tenslotte is er nog een vaste verbinding *zo gek nog / nog zo gek*, die uitsluitend met negatie voorkomt: *Dat voorstel is zo gek nog niet*. *Het plan van de beide dames is nog niet zo gek*.

259 zich **gek laten maken**: zich onnodig laten beïnvloeden. Triggers (53 voorkomens): 44x *niet* (83%), 2x n-woord (4%), 2x

vraag (4%) en 5x een positief voorkomen (9%). *Hadden ze zich gek laten maken door de duizelingwekkende kronkels in het parkoers?* (De Volkskrant 24-4-1999). *De Nederlandse liefhebbers van een malse biefstuk, een doorregen stooftap of een simpele bal rundergehakt, laten zich niet gek maken voor de BSE-crisis* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-1-2001). *Daarnaast laat hij zich door niemand gek maken* (Trouw, 20-11-2004). Een positief voorkomen: *Een dag daarvoor had ze zich nog gek laten maken in de halve finales* (Sp!ts, 3-8-2006). Een vergelijkbare uitdrukking is *zich het hoofd op hol laten brengen. In Friesland laten ze hun hoofd niet op hol brengen door de opportunistische geesten in de voetbalwereld* (Trouw, 4-10-2002).

260 zo **gek kunnen bedenken/noemen/verzinnen**: in combinatie met negatie is deze uitdrukking een manier om over de realisatie van verzochte mogelijkheden te spreken, heel vaak (in twee op de drie gevallen in mijn dataset) in de vorm van een **balans-schikking**. Triggers (op 61 voorkomens): 59x *niet* (97%), 1x n-woord (1%) en 1x vraag (1%). *Je kunt het zo gek niet noemen of Grootveld heeft het gedaan* (Aad de Jongh, Provo - een jaar provo-activiteiten, 113). *Niemand kan het zo gek verzinnen of onze dokter kreeg ermee te maken* (Toon Kortooms, Help de dokter verzuipt..., 49). *Je kan het zo gek niet bedenken of iedereen heeft het ooit wel 's meegemaakt...* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 173). *Je kunt het zo gek niet verzinnen* (Trouw, 23-4-2004). *Je kunt het zo gek niet bedenken of er is in Venezuela een schrijvend tekort aan* (De Volkskrant, 6-7-2017). *Wie kan het zo gek bedenken?* (De Morgen 1-5-2018).

261 ergens **gek/raar/vreemd van opkijken**. In combinatie met negatie en een conditionele zin drukt deze uitdrukking uit dat iets

verwacht dient te worden: *Nou dan moet je niet gek opkijken als er iemand boos wordt!* (NRC, 10-11-2004). Triggers (op 77 voorkomens): 59x *niet* (77%), 16x n-woord (21%), 2x een positief voorkomen. In combinatie met *zullen*, *zou* is de uitdrukking niet negatief-polair: *Ze zullen raar opkijken als ze hierheen rijden* (Trouw, 12-9-2000). De negatief-polaire voorkomens zijn meestal combinaties met *moeten*, en het onderwerp is vaak generisch *je*, soms ook *men* of *ze*, of een generisch meervoud en anders *niemand*. *Men moet dan ook niet gek opkijken als we toch met een trainer aankomen* (De Telegraaf 24-4-1974). *En niemand moet raar opkijken als juist Nederland alle hindernissen omzeilt* (De Volkskrant, 30-4-1993). *Maar je moet niet raar opkijken als men een paar honderd gulden vraagt voor zeldzame exemplaren* (Groninger Gezinsbode, 25-11-1998). *Bezoekers moeten dit jaar niet vreemd opkijken als er tussen de klassiekers relatieve nieuwkomers staan* (Dagblad van het Noorden, 28-9-2006).

262 **gekker moeten worden**: met negatie een uitdrukking die aanduidt dat de maat vol is. Hoewel het gaat om een negatief-polaire uitdrukking, en men zou verwachten dat de gehele uitdrukking in het bereik staat van de negatie, is dit niet het geval: *moeten* heeft bereik over *niet*. *Het moet niet gekker worden* betekent dus *het is noodzakelijk dat het niet gekker wordt* ipv *het is niet noodzakelijk dat het gekker wordt*. Dat verklaart ook het gebruik van *moeten* ipv *hoeven*. Triggers (op 42 voorkomens): 32x *niet* (76%), 10x *niet veel* (24%). *Nou moet het dan ook niet gekker worden!* (H. Voordewind, De commissaris vertelt over donker Amsterdam, 810). *"Het moet niet gekker worden,"* vond ook Jol (Trouw, 16-10-1997). *Veel gekker moet het toch niet worden* (Christiaan Weijts, Via Cappello 23, 273).

263 van **gekkigheid weten + vraagzin**. De vraagzin betreft meestal een variant op *wat X moet doen*, maar ook andere vragen komen voor. Triggers (op in totaal 52 voorkomens): 1x *nauwelijks* (2%), 51x *niet* (98%) 's *Och-tends had Flonor, die [...] van gekheid niet wist wat hij doen zou, hem den volgenden brief gezonden [...]* (Johannes Kneppelhout [Klik-spaan], Studenten-typen, 341). *Ze weten tegenwoordig van gekkigheid niet wat ze ver-zinnen moeten* (De nieuwe vorstenlanden 5-11-1888). *Allemaal van die rijkelui'szoontjes hè?, die van weelde en gekkigheid niet weten wat ze voor flauwe kul zullen uitspoken* (Alie Smeding, De Zondaar, 129 [1927]). *De meeste amateurspelers zouden in een soortgelijke situatie van gekkigheid nauwelijks meer weten wat te doen* (De Volkskrant 16-1-1989). *Hij weet van gekkigheid niet wat hij moet doen zo ongeveer* (Annette E. Hoeksema, 6-12-1997). *Paris Hilton en de Kardashians zijn zo rijk dat ze van gekkigheid niet weten wat ze met hun geld moeten doen* (Trouw, 4-10-2014).

264 zich **gelegen laten liggen aan: zich bekommeren om, geven om**. Triggers (128 voorkomens): 1x *amper* (1%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 1x *de eerste* (1%), 1x *de enige* (1%), 1x *evenmin* (1%), 5x *geen* (4%), 6x *minder* (5%), 1x *nauwelijks* (1%), 7x *niet (veel)* (5%), 31x *n-woord* (24%), 1x *te* (1%), 2x *vraag* (2%), 53x *weinig* (41%), 2x *zelden* (2%), 1x *zonder* (1%) en 14x een positief voorkomen (11%). *Mijn Moeder, in tegendeel liet zij wynig aan my gelegen liggen* (Anonymus, De Engelsche vrouwelyke Robinson, of zeldzame gevallen van Charlotte, 5). *Deze middag heb ik zeer onmedelijgend geweest, omdat ik mij niets liet gelegen leggen aan de ziekte van een armen boer, aan welk Mama iets gezonden had* (Otto van Eck, Dagboek 1791-1797, 25). *En, inderdaad, met wat regt verwachten onze lijdens, dat wij ons aan de uitroeiing hunner lichaamskwalen ernstig zullen laten*

gelegen liggen (Jacob Vosmaer, Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg, 113). *Dan zou ik Aleksandr Dawidytj en mijn verdere vrienden wel willen verzoeken zich wat minder aan mij gelegen te laten liggen* (Anton P. Tsjechov, Het duel, 115). *Maar, meldde Dromio aan Barbara Hatter, de enige van het huishouden die zich iets aan mr. Drury Lane gelegen liet liggen, zijn werkgever zou het grootste deel van de morgen en een gedeelte van de middag rustend in de logeerkamer doorbrengen* (Ellery Queen, Een moordenaar pleegt plagiaat, 194). *Met dezelfde willekeur wees hij, zonder zich aan de traditie iets gelegen te laten liggen, magistraten voor verscheidene jaren van te voren aan* (Gaius Suetonius, Levens der Romeinse keizers, 67). *Beiden waren langs gescheiden wegen verantwoordig schuldig aan Hitler, die zich evenwel niet veel aan Nederland gelegen liet liggen* (Dick Verkijk, Radio Hilversum 1940-1945, 58). *Nu, als hij zich aan de praatjes van Liselot iets gelegen liet liggen, was hij geen knip voor zijn neus waard* (Leni Saris, Spreek eens met Vincie, in: 43e Jubileumomnibus, 136). *In de tweede en derde zin hebben we echter met hoofdsamentrekking te maken en die laat zich aan dit vormverschil niets gelegen liggen* (Frank van Gestel e.a., Oude Zinnen, 206). *Rutte noch Zijlstra lijkt zich daar veel aan gelegen te laten liggen* (De Groene Amsterdammer 16-2-2017). *Positief voorkomen: Hij had zich wel veel aan de duivel gelegen laten liggen, voor een al bijna heilige* (Thomas Rosenboom, De mensen thuis, 81).

Een minder gebruikelijke variant is *zich gelegen laten aan* (dus zonder het in feite overvloedige *liggen*): *Hij liet er zich echter niets aan gelegen, en tot groot plezier van de lachers aan hun deur, zong hij het lieke op zijn eentje heelemaal uit* (A. Thiry, Ach, de kleine stad..., 52)

265 **gelijk wat/wie/welk**: wat dan ook, wie dan ook, welk dan ook. Vooral gangbaar in

Vlaanderen. Niet te verwarren met het meer gebruikelijke *gelijk wat dat meteen iets betekent: Hij zei gelijk wat tegen haar = hij zei om het even wat tegen haar / hij zei meteen iets tegen haar*. Een redelijk duidelijk voorbeeld is *Een kleine portie van gelijk wat zal daardoor de honger vergroten inplaats van het te verzwakken* (Het Nieuwsblad, 31 juli 2016). Het voorgaande voorbeeld is typerend voor de free choice-lezing, waarbij *gelijk wat* een generische interpretatie krijgt. Triggers (12 voorkomens): 3x comparatief (25%), 2x *geen* (17%), 2x n-woord (17%), 1x *zonder* (8%) en 1x een positief voorkomen (8%). *Hou je meer van voetbal dan van gelijk wat?* (www.elektropinion.be/beste-televisie) *Die is een nooit geziene situatie voor gelijk wie* (Gazet van Antwerpen 18-3-2020). *Dat deden ze met de bemiddeling van een directeur van een uitzendbureau, Patrick De Maeseneer, die blijkbaar beter dan gelijk wie het telefoonnummer van Mario Corti, topman van Swissair, kende* (De Standaard, 6-10-2001). *Een leven delen doe je tenslotte niet met gelijk wie* (Knack Weekend, 6-7-2005). *Hoe vermeld je dit zonder gelijk wie te beledigen?* (femina.be, 19-11-2016). Positief voorkomen (free choice-lezing: *Medisch onderzoek hierover is schaars, alhoewel doktoren het erover eens zijn dat het roken van gelijk welke tabaksoort ongezond is [= van iedere tabaksoort]* (De ware tijd, 22-2-2006).

266 zijn(s) **gelijke kennen of hebben**: zijn weerga kennen, een evenknie hebben. Net als *zijn weerga kennen, het halen bij, kunnen tippen aan*, etc. behoort deze uitdrukking tot een klasse van idiomen die een vergelijking aangeven. Triggers (46 voorkomens): 2x *geen* (4%), 5x *nauwelijks* (11%), 33x *niet* (72%), 2x n-woord (4%), 2x vraag (4%) en 2x *zelden* (4%). *Wie vond in deeglijkheid ooit zijns gelijken meer?* (Joost van den Vondel, Roskam). *Die overgeleerde ziel, die in Godza-*

ligheid zelden zijns gelijke, en zijn meerder mis-selik noit heeft gevonden, is, in 't gemelde boek, geweldig bezigh om alle Christenen die leelike manieren van doen af te leeren (Jan de Brune de Jonge, Wetsteen der vernuften, 421). *Na Weymouth kwam de grote doch ongelukkige Hudson te voorschyn, die in 't stuk van Kundigheid van de Zeevaart weinig weerga hadt, in moedt door niemandt werdt overtroffen, en in vernuft en arbeidsaamheit naauwlyks zyns gelyken vondt* (De Boekzaal der geleerde Waerelt, dl 68, 318-9). *Zij beweerden in Tielt dat hij zijns gelijke niet had* (André Demedts, De Belgische Republiek, 264). *Lomax hoort er een lied in dat zijns gelijke niet kent* (De Volkskrant, 13-8-1993). *Het stadion dat hij voor FC Groningen heeft ontworpen kent nergens ter wereld zijn gelijke, zegt architect Wiel Arets* (De Groninger Gezinsbode, 11-11-1999).

267 **geloven**: vooral met een *dat*-zin en verbonden met het hulpwerkwoord *kunnen* gedraagt deze combinatie zich als een negatief-polaire uitdrukking, net als de modale infinitief *te geloven*. Voor *kunnen geloven* (in totaal 125 voorkomens) zijn de triggers: 68x *niet* (54%), 46x *amper* of *nauwelijks* (37%), 1x *geen* (1%), 5x *moeilijk* (4%), 2x *onmogelijk* (2%), 2x vraag (2%) en 1 positief voorkomen. *Hadt gij negen dagen geleden kunnen gelooven dat iedere vesting aan den Rijn op dit oogenblik reeds gevallen zou zijn?* (Marjorie Bowen, Ik zal handhaven, 233). *Zeg, ik kan 't haast niet gelooven* (Alie Smeding, De zondaar, 125). *Lydia kon moeilijk geloven dat ze werkelijk ziek waren* (Lisa St Aubin de Teran, Hoeders van het huis, 35). *Ze kunnen amper geloven dat ze in China zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1999).

Minder gebruikelijk is de combinatie *zullen geloven*: veel sterker dan *kunnen geloven* wordt deze uitdrukking uitsluitend gebruikt in combinatie met negatie (op 8 voorkomens

zijn 5 combinaties met *niet*, 3 met een *n*-woord). *Je zult me niet geloven, maar ik heb in jaren niet zo lekker gegeten* (J.J. Voskuil, Meneer Beerta, 118).

De modale infinitief *te geloven* is naast *kunnen geloven* ook negatief-polair van karakter. Voor 36 voorkomens trof ik als triggers aan: 27x *niet* (75%), 4x *moeilijk* (11%), 4x *nauwelijks* (11%) en 1x een vraag (3%). *Het is niet te geloven wat met die arbitrale trio's wordt aangericht* (Humo, 21-10-1997). *Het viel voor de volgers nauwelijks te geloven dat het zwarte dameoffer werkelijk tegenkansen bood* (Trouw, 22-12-1997).

268 zijn **geluk op kunnen**: in combinatie met negatie duidt dit idioom een toestand van ongelimiteerde gelukzaligheid aan. Triggers (75 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 1x *nauwelijks* (1%) en 73x *niet* (97%). *Toen Madame Raquin haar zaak verkocht en zich terugtrok in het huisje aan het water, kon Thérèse haar geluk niet op* (Emile Zola, Thérèse Raquin, 19). *En de hoofdsponsor kon zijn geluk al evenmin op* (De Volkskrant, 29-5-1995). *Hij kon zijn geluk niet op toen hij Martha eindelijk in zijn armen had kunnen sluiten* (Bart Slijper, Hemelbestormers, 217). In andere dan negatieve contexten heb ik deze uitdrukking niet aangetroffen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *zijn lol op kunnen*.

269 een **gemakkelijk heerschap / gemakkelijke tante**: een man, resp. vrouw die gemakkelijk in de omgang is. Triggers (25 voorkomens): 1x *allesbehalve* (4%), 16x *geen* (64%) en 8x *niet* (32%). *Maar ik ben op dit punt ook geen gemakkelijk heerschap* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 102). *'t Was geen gemakkelijke tante...* (Louis-Ferdinand Céline, Dood op krediet, 389). Zowel *tante* als *heerschap* hebben een lichtelijk distantieënd dan wel pejoratief karakter.

De negatieve tegenhangers **lastig heerschap/lastige tante** zijn niet negatief-polair, en worden bij voorkeur zonder negatie gebruikt: *Zij is geen gemakkelijke tante = Zij is een lastige tante*.

270 **te genieten**: te **verduren**, te **harden**. In tegenstelling tot *te harden* wordt *te genieten* vooral gezegd van personen. Als iemand niet te genieten is, dat is hij in een slecht humeur, en is er geen **huis te houden** met hem. Deze modale infinitief is een beetje merkwaardig omdat er geen corresponderend gebruik is met *kunnen*: **Men kon hem niet genieten*. Ook is er geen duidelijke relatie met *genieten van*: *Hij was niet te genieten ≠ Er viel niet van hem te genieten*. De tweede zin is bijv. van toepassing als de persoon in kwestie niet aanwezig was, maar de eerste kan dan niet gebruikt worden. *Als je er ook maar iets over loslaat, is ze de rest van de dag niet te genieten* (Maarten 't Hart, Het woe-den der gehele wereld, 132). Verder valt nog op te merken dat *genieten* eigenlijk twee modale infinitieven kent: met *vallen*: *Er valt veel te genieten in het Noorderplantsoen*, die niet duidelijk negatief-polair is, en ook niet van toepassing is op personen, en eentje met *zijn*, eventueel ook *blijken*, *lijken*, *vinden* die meestal van personen wordt gebezigd en steeds met negatie wordt gebruikt: *Hij was weer eens niet te genieten. Ik vond hem niet te genieten*. Triggers (28 voorkomens): 28x *niet* (100%). *Je bent al drie maanden niet te genieten* (Sydney & Bom, Malle meiden. Julie, Klaartje, Cécile no. 14, 47). *Ze vertelde dat sinds de dood van haar moeder en het huwelijk van haar zus Anna de oude Cats niet te genieten was* (Jean-Marc van Tol, Musch, 117).

271 **genoeg kunnen**: niet te verwarren met het volgende trefwoord. Het betreft hier een reeks van min of meer vaste verbindingen met als gemeenschappelijk element de com-

binatie van *genoeg* en *kunnen*. De negatief-polaire gevallen hebben steeds een hoge-gradlezing, die bij niet-polaire gevallen ontbreekt. Vergelijk: *ik kan lang genoeg onder water blijven* (negatie mogelijk, maar niet vereist) met *ik kan het niet vaak genoeg herhalen* (negatie vereist, betekenis: ik moet het zo vaak ik maar kan herhalen). Enkele relatief frequente combinaties van dit laatste type: *niet snel genoeg kunnen, niet hoog genoeg kunnen prijzen, niet genoeg kunnen herhalen, niet vaak genoeg kunnen zeggen, genoeg kunnen (be-) danken*. Triggers (57 voorkomens): 1x evenmin (2%), 1x moeilijk (2%), 48x niet (84%), 4x n-woord (7%) en 3x vraag (5%). *Ik kan u niet genoeg danken voor het vertrouwen, welk gij in mij gesteld hebt* (Haerlemsche Courante 10-7-1779). *Men heeft dikwijls gezegd, en men kan het niet genoeg herhalen, dat men altijd zeer voorzigtig met schietgeweer moet zijn* (Arnheemsche Courant 8-6-1819). *De courtoisie waarmee men vreemde gasten, die een officieele positie bekleeden of bekleed hebben, in Turkije ontvangt, kan, ook afgezien van dezen salonwagen, niet hoog genoeg geroemd worden en overtreft zeer verre alles wat gewoon is* (Abraham Kuyper, Om de oude wereldzee, 371). *Hoe kan ik u genoeg danken dat u mijn schoone vrouw gered hebt!* (Haagsche Courant 7-11-1930). *Wij kunnen evenmin genoeg danken voor de groote tegemoetkomingen, betoond bij het beschikbaar stellen van de ambtenaren* (Algemeen Handelsblad 10-7-1932). *Wat hij voor het Museum Boymans heeft gedaan, kan moeilijk hoog genoeg worden gewaardeerd* (Het vrije volk 10-6-1955). *Ardanwen draafde niet, nee, hij stormde voort, en het kon Tiuri niet vlug genoeg gaan* (Tonke Dragt, Geheimen van het Wilde Woud, 93). *Met grenzen slechten kan je niet vroeg genoeg beginnen* (Broerstraat 5, no 2, 2021).

272 ergens **genoeg van kunnen krijgen**: in combinatie met ontkenning duidt het op een

mateloze belangstelling of voorliefde voor iets. Triggers (35 voorkomens): 22x *geen* (63%), 1x *nauwelijks* (3%), 9x *niet* (26%), 2x *n-woord* (6%), 1x *vraag* (3%). *Wij kinderen waren er gek op, niet het minst op de stroop er bij, waarvan we naar onze zin nooit genoeg konden krijgen* (Jelle Troelstra, Mijn vader Pieter Jelles, 38). *Hij kon er geen genoeg van krijgen* (Ger Harmsen, Herfsttijloos, 557). *Kan jij er ooit genoeg van krijgen, van Paul?* (De Volkskrant, 5-3-1994). Zonder het modale hulpwerkwoord *kunnen* is de uitdrukking niet negatief-polair: *Ik begin daar genoeg van te krijgen*. Ook in irrealiscontexten lijken deze uitdrukking gebruikt te kunnen worden: *Ze zou wel eens genoeg van je kunnen krijgen*. Vergelijk dit met **Sinds gisteren kan ik genoeg van haar krijgen*.

Zoals wel vaker het geval is bij nominale partikels (zie De Vries 1975: 91 over *standhouden*), kan *genoeg* vooraf worden gegaan door *niet* en door *geen*: *Ik kan er niet/geen genoeg van krijgen*, met, zoals onze data laten zien, een voorkeur voor *geen*.

273 de/het **geringste**: uitdrukking die een minimale hoeveelheid of mate aanduidt, te vergelijken met *de/het minste*. Net als deze laatste uitdrukking is er een brede verzameling van triggers, met ruwweg dezelfde relatieve frequenties. Op een totaal van 172 voorkomens: 112x met negatie (68%), verder 26x met *zonder* (15%), negatief predicaat 6x (3%), 10x conditionele bijzin (6%), 4x restrictie bij een universele kwantor (2%), 2x vraag (1%), 1x finale bijzin (0,5%), 1x comparatief (0,5%), 3x *te* (2%), 2x *zodra* (1%). *Tot mijne versooning zou ik hier de gestrengheid mijns vaders kunnen aanvoeren, die, toen ik mij nog onder zijn toezicht bevond, mij nimmer de geringste uitspanning veroorloofde* (J. de Vries, De verborgenheden van Amsterdam, dl 1, 219). *De wijk in kwestie bevat eene menigte kleine huizen, die gebouwd werden*

zonder de geringste zorg voor hetgeen gezondheid en voegzaamheid eischen (De werkman 29-4-1876). Degenen die elders ook maar het minste willen bereiken, zullen zonder enige romantiek hun situatie zo concreet mogelijk moeten schatten, hun mogelijkheden zo exact mogelijk berekenen (Cees Nooteboom, Waar je gevallen bent, blijf je, 183/184). Mocht ook maar de geringste twijfel bestaan over de kwaliteit en de diepgang van de rapportage, dan is het instellen van een parlementair vervolgonderzoek zeker gewenst (De Volkskrant, 24-1-1994).

274 in het **geringst(e)**: een minder gebruikelijke variant van in het **minst**, wellicht ontstaan via het Duitse *im geringsten*. Triggers (6 voorkomens): 4x *niet* (67%), 1x *n-woord* (17%) en 1x *vraag* (17%). *Belangstelling voor deze of gene idee had hij niet in het geringste* (Paul van Ostaijen, Proza, Verzameld Werk, 11). *Maar stoort de ontwikkeling der zaken zich ook maar in het geringst aan wat jij erover beweert?* (Briefwisseling Gerretson-Geyl, deel II: 1929-1934, 306 [brief Geyl, 1933]). Net als bij in het **minst** (Hoeksema 2004) valt een verschuiving in positie ten opzichte van *niet* waar te nemen. In oudere teksten is de volgorde in het **geringste niet**: *Ondertusschen verseeckert men, dat geresolveert is, d'Armee, voor soo veel de Keyserlijcke Troupen aengaet, in het geringste niet te verminderen* (Oprechte Haerlemse courant, 22-01-1699).

275 ergens **gerust op** zijn: vertrouwen dat iets in orde is of zal komen. In het materiaal (145 voorkomens) zijn de volgende triggers aangetroffen: 3x *allerminst* (2%), 3x *allesbehalve* (2%), 1x *evenmin* (1%), 2x *minder* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 114x *niet* (79%), 3x *n-woord* (2%), 3x *vraag* (2%), 1x *weinig* (1%) en 14x een positief voorkomen (10%). *Hy zelfs is 'er ook niet ten vollen gerust op* (Maan-

delyke Uittreksels, of Boekzaal der geleerde waerelt [1740], 129). *De ouwe was er glad niet gerust op, vooral niet toen de dominee met z'n woorden draaide* (Marinus van Goeree, De rivier, 161). *Maar hij voelde er zich toch allesbehalve gerust op* (Willy van der Heide, Drie jongens als circusdetective, 88). *Nee, gerust kon je daar nooit op zijn* (J.J. Voskuil, En ook weemoedigheid, 460). *Kunnen de ondertekenaars er gerust op zijn dat niet flink wat vertegenwoordigers van de academie in de Nederlandse universiteiten hun best zullen doen om de bachelors zo specialistisch mogelijk te maken?* (De academische boekengids no. 26, april 2001). *Can is er weinig gerust op* (De Groene Amsterdammer 5-5-2016). *Maar ook Bas Jacobs is daar allerminst gerust op* (De Groene Amsterdammer, 4-10-2018). *Montouri is er nauwelijks gerust op* (De Groene Amsterdammer 3-3-2022).

Volgens Taaladvies.net is *gerust op* standaardtaal in Nederland, en *gerust in* standaardtaal in België. Mijn materiaal bevat echter redelijk wat voorkomens van *gerust op* bij Vlaamse schrijvers. Van een scherpe scheiding langs de rijksgrens is zeker geen sprake.

Zonder *op* heeft *gerust* geen negatief-polair karakter, cf. *Dat stelde hem gerust; Nu ben ik weer helemaal gerust*. Bij het oordeelspartikel *gerust* kan zelfs worden vastgesteld dat het positief-polair is, en dus niet ontkend kan worden: *Je mag gerust naar huis* versus **Je mag niet gerust naar huis*.

276 zo **getrouwd zijn**: zo met elkaar omgaan. Triggers (18 voorkomens): 18x *niet* (100%). Stoett (1923) haalt het volgende voorbeeld aan: *Neen, waarde partijgenoot, zoo zijn wij niet getrouwd* (Het Volk, 22-2-1915). *Nee, moeder, zo zijn we niet getrouwd* (Ben Haes, Moord op kasteel Valkenswaard, 144). De uitdrukking is ook van toepassing op instanties en andere non-personen: *Maar zo*

is het ja-kamp niet getrouwd (Trouw, 1-6-2005).

277 **geven:** uitmaken, ertoe doen. Onpersoonlijk werkwoord waarvan het onderwerp gewoonlijk *het* of *dat* is. Net als bij enkele andere uitdrukkingen van onverschilligheid, zoals *kunnen schelen*, zijn combinaties met *niet* en *niets* gelijkwaardig in betekenis. Triggers (74 voorkomens): 5x *geen* (7%), 34x *niet* (46%), 27x n-woord (36%), 7x vraag (9%) en 1x een positief voorkomen. *Nee, dat geeft heelemaal niet* (Emmy van Lokhorst, Phil's amoureuze perikelen, 7). *Wat geeft 't?* (Leonard Roggeveen, Draadloze oogen, 7). *Sommigen winden zich vreselijk op, maar dat geeft niets* (Willem Elsschot, Lijmen, in: Verzameld Werk, 325). *Dat geeft geen zier* (Leslie Charteris, De Saint in Miami, 128). *Wat gaf het trouwens?* (A. den Doollaard, Het land achter Gods rug, 226). Positief voorkomen (contrastief gebruikt na een voorgaand negatief voorkomen): *Dat geeft natuurlijk niets! Wat wel geeft, is dat ons vast nog vermoeiende dagen te wachten staan* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland).

278 op zijn **geweten willen hebben:** de uitdrukking *op zijn geweten hebben* is op zichzelf niet negatief-polair, maar in combinatie met *willen*, of *liever*, wel. Triggers (26 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 2x *geen* (8%), 20x *niet* (77%), 2x n-woord (8%) en 1x vraag (4%). *Daar zou je op school een hoop last mee krijgen en dat wil ik liever niet op mijn geweten hebben* (Het Volk, 6-10-1925). *En dat wil je toch niet op je geweten hebben?* (Haagsche Courant 19-8-1938). *Geen van de twee partijen zou de bezegeling van het einde van de détente, waarop een dergelijke daad volgens waarnemers zou neerkomen, op haar geweten willen hebben* (Nederlands Dagblad 24-10-1981). *En wie wil dat nou op z'n geweten*

hebben in het Europa van de goede bedoelingen? (The Post Online, 9-4-2013). *Dat wil niemand op zijn geweten hebben* (De Groene Amsterdammer, 19-3-2015). *Als jij dat op je geweten wilt hebben, veel geluk ermee* (www.hongarije.startpagina.nl).

279 een **gezicht:** het aankijken waard. Met negatie: niet om aan te zien. Triggers (6 voorkomens): 6x *geen* (100%). *Zij had haar uitgezakte comboylaarzen aangehouden, het was geen gezicht* (Hugo Claus, Het jaar van de kreeft, De romans II, 294). *Botox, dat is toch geen gezicht?* (De Volkskrant, 31-8-2015). *Vooraf het hele goedkope kunstgras is echt geen gezicht* (Vakblad De Hovenier, 27-5-2019). Een Groningse (noordelijke?) variant op deze uitdrukking is *geen kijk gelijk: Groot gelijk om dat lompe achterspatbord te vervangen, geen kijk gelijk!* (Maarten's Kreidler Club, 10-7-2017). De website Gronings voor beginners geeft als vertaling voor *Dat staat absoluut niet!* de dialectvariant *Gain kiek geliek!*

280 **gezien.** Bijzondere constructie, meestal in de vorm van een elliptische hoofdzin, bestaande uit een nominale groep die een ondervindende persoon aanduidt, gevolgd door *niet* en *gezien*. Triggers (10 voorkomens): 10x *niet* (100%). *Maar in de ziekte weten lopen? Jansen niet gezien* (Nieuwsblad van het Noorden 31-3-1970). *Nou, mij niet gezien hoor!* (Dirk Ayelt Kooiman, De vertellingen van een verloren dag, 63). *Jezus, mij niet gezien* (Patricia Cornwell, Rigor Mortis, 13). *Ons niet gezien, wij hebben genoeg oorlog meegemaakt* (De Groene Amsterdammer, 30-11-2007, 13). Niet elliptische voorkomens zijn mogelijk, maar erg zeldzaam. De Telegraaf (27-9-1986) heeft *dat is mij niet gezien*, maar de kortere vorm *mij niet gezien* is vele malen meer gebruikelijk. In mijn beperkte materiaal is de nominale groep 5x *mij*, 2x

hem, 1x *hen*, 1x *ons* en, getuige bovenstaand voorbeeld, 1x *Jansen*. Het patroon is erg rigide. Zelfs ontkenning met *evenmin* lijkt me onmogelijk, vergelijk het volgende fictieve gesprekje:

Aart: Ga je mee zwemmen, Bert?

Bert: Mij niet gezien.

Aart: Wat jij, Chris?

*Chris: Mij evenmin (*gezien).*

281 van **gisteren**: dom, onwetend, of: ouderwets, achterhaald. Gebruikt als predicaat. Het Engels kent de, eveneens negatief-polaire, uitdrukking *born yesterday* (vgl. *He wasn't born yesterday*), die nog wat duidelijker de herkomst van de uitdrukking laat zien: *van gisteren zijn* betekent: nog niet droog achter de oren zijn, en dus dom, naïef, onwetend. (Niet te verwarren met het, ook al weer negatief-polaire **van vandaag of gisteren**, dat een heel andere betekenis heeft.) Triggers (81 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 76x *niet* (94%) en 4x een vraag (5%). *Uwee is ook niet van gisteren* (Justus van Maurik, Amsterdam bij Dag en Nacht [1890], 100). *Maar moeder Bell was ook niet van gisteren!* (Chr. van Abkoude, De vlegeljaren van Pietje Bell). *Dacht je dat ik van gisteren was?* (Chester Himes, Kille dood in Harlem, 85). *De functionaris lachtte me spottend uit en vroeg ik soms van gisteren was* (Jack Vance, De kronieken van Cadwal, tweede boek: De oude aarde, 204). *Met een even zinderend als rauw optreden lieten The Pretty Things vrijdag in Paradiso weten niet van gisteren te zijn* (Trouw, 6-5-1996). *De reunisten zijn allerminst van gisteren* (UK, 14-10-2004).

282 **glad zitten**: gemakkelijk afgaan, lukken. Triggers (42 voorkomens): 42x *niet* (100%). Voorbeelden: *ik dacht je nog in te halen, maar dat zat me niet glad* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 149). *Dat zou ze niet glad*

zitten! (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 103). *Dat zal je niet glad zitten, Piet* (K. Norel, Engelandvaarders, 444). *Hu, dat zal ze niet glad zitten* (Marten Toonder, De Partenspeler, 40). *Maar het zal je niet glad zitten!* (Hans G. Kresse, Vidocq - De ratten van Parijs, 26). *Dat zat 'm niet glad!* (Simon Carmiggelt, Duiven melken & Alle orgels slapen, 175). *Dat zou 'm niet glad zitten, neem dat van mij aan!* (Sydney & Bom, Julie, Klaartje & Cécile deel 14: Malle meiden [1999], 17). De uitdrukking komt voor in de onvoltooide tijden en het futurum met *zullen*, niet in de voltooiden tijden: *?dat heeft hem niet glad gezeten*. Inmiddels doet de uitdrukking oubollig aan.

een *gloeierende duit*: zie een **rooie duit**.

283 bij **God**: meestal in combinatie met *weten*, minder vaak ook met andere cognitiewerkwoorden als *begrijpen*, *inzien*, *snappen* e.d.: in het geheel, absoluut. Kenmerkend voor deze uitdrukking is verder dat het onderwerp doorgaans eerste persoon is of derde persoon bij vrije indirecte rede. Vergelijk het verschil tussen *Hij wist het bij God niet meer* en *#Iedereen wist het bij God niet meer*. Triggers (71 voorkomens): 1x *geen* (1%), 656 *niet* (93%), 2x n-woord (3%) en 2x een positief voorkomen (3%). De positieve voorkomens zijn allebei combinaties met *hopen* en *wijken* in dat opzicht dus ook af van de negatieve voorkomens. *Ik zou je bij God niet herkend hebben* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 24). *Maar ik snap bij God niet wat jij en Vestdijk voor bizonders zien in dezen heer* (E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940, deel III, 179). *Als het geen betaaldag was, zou ik me bij god niets van jullie aantrekken en zonder een ogenblik aarzelen op eigen gezag een eind maken aan dat getraineer* (Boris L. Pasternak, Dokter Zjivago, 32). *Hij wist bij god niet wat te antwoorden* (Hans

Plomp, Brigadier Snuf rookt stuff, 68). Positief voorkomen: *Ik hoop bij god dat hij nuchter is* (Staf Schoeters, *De schaduw van de Adelaar*, 233). In het Engels is *hope to God* positief polair, en voor *hopen bij God* ligt dit zo te zien niet anders.

284 **God of gebod:** disjunctieve expressie. Meestal met geïncorporeerde negatie in de vorm van *noch*: *Hij stoort zich aan God noch gebod*. Daarnaast komen ook disjuncties met *of* in het bereik van negatie voor: *De politie kan zonder aan God of gebod gebonden te zijn infiltranten inzetten* (De Volkskrant 21-12-1993). Ook conjuncties komen voor, zij het steeds met lezingen die equivalent zijn aan disjuncties: *we schamen ons al bijna bij de gedachte onze dagelijkse beslommeringen in de steek te laten, om verlaten van god en gebod in het stembokje onze democratische behoefte te doen* (De Volkskrant, 2-3-1994). Merk op dat we hier *verlaten van God en gebod* op moeten vatten als gelijkwaardig aan *verlaten van God en verlaten van gebod*. Het predicaat *verlaten* geeft hier de zin zijn negatieve lading. We zien dus dat de drie varianten *P noch Q*, *niet P of Q*, en *niet P en niet Q* alle drie mogelijk zijn bij dit idioom. Voor de disjunctieve varianten zijn de triggers (17 voorkomens): 2x *geen* (12%), 14x *n-woord* (82%), 1x *zonder* (6%). *Maar weerzinwekkend vind ik den modernen libertijn, die aan god noch gebod gelooft, die alle oud-vaderlandsche deugden veracht* (J.C. Bloem, *Het onzegbare geheim*, verzamelde essays en kritieken 1911-1963, 400). *Net alsof ik niet weet dat u zelf aan geen God of gebod gelooft* (L.N. Tolstoj, *De valse coupon*, Verzamelde werken, deel 6, 218). *De setting van de klassieke western: een kleine gemeenschap van fatsoenlijke voortrekkers, die gegijzeld wordt door een handjevol boeven dat god noch gebod, laat staan wet of orde respecteert* (De Volkskrant 10-8-2001).

285 **goed bij zijn/het hoofd:** in goede mentale staat, **goed snik, goed wijs**. Predicatieve uitdrukking, behorend tot een groepje van uitdrukkingen van de vorm *goed X* die allemaal negatief-polair zijn en gebruikt worden om aan te duiden dat iemand gek is. Als varianten komen voor *wel bij zijn hoofd, goed bij zijn verstand*. Komt vooral voor met negatie en in vraagzinnen, net als bij *goed snik* en *goed wijs*. Triggers (67 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 52x *niet* (78%), 2x universele kwantor (3%), 12x vraag (18%). *Bij God, ze geloofde dat Duczi niet goed bij d'r hoofd was!* (Herman Heijermans, *Duczika*, 234). *Soms vraag ik me af of jullie wel goed bij je hoofd zijn* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De brandweerauto die verdween*, 89). *Wie, als hij goed bij zijn hoofd is, zou dat doen?* (Trouw, 7-10-1998). *Ben je wel helemaal goed bij je hoofd, Lisa?* (Theo van Gogh, *Mijn favoriete graftak* (en ander onheil), 66). *Als je denkt dat ik ook maar het geringste risico neem dat jij je uit de voeten maakt, ben je niet goed bij je hoofd* (Eoin Colfer, *Artemis Fowl: De eeuwige code*, 24). Een Engelse variant is *right in the head*, vgl. *there was a woman called Sweeting at the cottage who kept pigs and had a niece who wasn't quite right in the head* (Dorothy L. Sayers, *Busman's honeymoon*, 45). De Nederlandse variant met *wel*: *Alleen iemand, die niet wel bij zijn hoofd was, had een dergelijk advies, als ik gekregen had van mijn leermeester, kunnen opvolgen* (H. Voordewind, *De commissaris vertelt*, 45). In ouder Nederlands was er ook een variant met *recht* in plaats van *goed*: *De vrouw keek hem met de uiterste bevreemding aan, en hield hem voor iemand die niet regt bij 't hoofd of mogelijk dronken was* (C. van Schaik, *De erfenis uit Haarlem* [1850], 113).

286 met **goed fatsoen:** op een goede of fatsoenlijke manier. In combinatie met *kunnen* fungeert deze uitdrukking als een nega-

tief-polaire uitdrukking. Daarbij kan *met goed fatsoen* zowel links als rechts van het negatie-element staan. Triggers (50 voorkomens): 1x *bezzaarlijk* (2%), 1x comparatief (2%), 3x conditionele bijzin (6%), 3x finale bijzin (6%), 2x *geen* (4%), 21x *niet* (42%), 1x n-woord (2%), 3x negatief predicat (6%), 1x restrictief bijwoord (2%), 1x *voor* (2%), 6x vraag (12%), 1x *zodra* (2%), 1x *zonder* (2%) en 5x een positief voorkomen (10%). *Zurlinden, niet wetende hoe zich met goed fatsoen uit zijn netelige positie te redden, vindt het maar het beste Piquart geheel en al van schuld vrij te spreken* (Het volksdagblad 08-09-1899). *Maar dan kan men immers met goed fatsoen geen geschiedenis meer schrijven!* (Menno ter Braak, Verzameld werk, dl 4, 156). *Hij kon met goed fatsoen niet protesteren* (Maj Sjöwall en Per Wahlö, De man die even wilde afrekenen, 74). *Je kon hier niet meer met goed fatsoen gasten ontvangen* (UT-Nieuws, 20-5-1998). *Kun je dan nog met goed fatsoen de deur helemaal dichthouden voor Kiev?* (Bas Belder, Europarlement 4-5-2004). Positief voorkomen: *Overdag kan ik rusten met goed fatsoen* (Rotterdamsch Nieuwsblad 31-12-1892).

287 **goed snik**: in goede mentale staat. Zie ook **goed bij zijn hoofd, goed wijs**. Triggers (148 voorkomens): 1x *geen* (1%), 135x *niet* (91%), 1x n-woord (1%), 11x vraag (7%). Voorbeelden: *het was toch al heel lastig, van een verstandig mensch te zeggen, of hij goed snik was of niet* (Frits Reuter, Het leven op het land 2, in: Alle de werken, 57). *Je bent niet goed snik mensch!* (Henrik Ibsen, Spoken [1906]). *Bedenk ook dat hij misschien niet helemaal goed snik is* (Edgar Wallace, Het geheim van de zilveren sleutel, 140). *Helemaal goed snik is-ie niet, hè?* (Ellery Queen, De tiende dag, 184). *Zenuwachtig?! Niet goed snik, zal je bedoelen!* (Lodewijk de Boer, The Family, 104).

Een niet meer in omloop zijnde wat oudere variant van deze uitdrukking is *recht snik*. *Het is een hele mijnheer, maar ik geloof, dat die man niet recht snik is* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 166).

Ook *snik* zonder voorafgaand *goed* komt af en toe voor. *Je lijkt wel niet snik!* (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 249). *Vroeger woonde er in onze buurt een jongen die niet helemaal snik was* (Hugo Raes, De vadsige koningen, 87).

288 **goed te praten**: modale infinitief, kan worden gecombineerd met *zijn* of *vallen*, of een ander koppelwerkwoord, of een werkwoord met predicatief complement, zoals *vinden*, *achten*. *Dat is niet goed te praten - dat lijkt me niet goed te praten - vind je dat soms goed te praten?* Triggers (33 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 1x *moeilijk* (3%), 24x *niet* (73%), 2x n-woord (6%), 2x *onmogelijk* (6%), 2x vraag (6%) en 1x een positief voorkomen (3%). *Doch nu er van alle zijden de aandacht op wordt gevestigd, is het niet meer goed te praten* (De Zuid-Willemsvaart 20-5-1911). *Allerminst goed te praten is in elk geval het prijsgeven van Lijsjes onbetaalbaar-naïeve vraag* (Jaarboek De Fontaine, 1960). *Wat met dit weerloze dier is geschied, is nimmer goed te praten* (Nieuwsblad van het Noorden 28-3-1963). *Een daad die zelfs met jagerslatijn niet is goed te praten* (Leeuwarder Courant 20-1-1976). *Vallen roof met geweldpleging en moord met voorbedachten rade soms goed te praten?* (De Groene Amsterdammer 1-6-1994). *Is geweld onder bepaalde omstandigheden goed te praten, of mag het nooit?* (Standpunt.nl, 18-1-2018). *Het prijsverschil van 4226 euro is moeilijk goed te praten* (www.autowereld.com, 18-3-2020). Positief voorkomen: *ook dat valt nog wel goed te praten* (tweakers.net, 18-10-2017).

Enigszins verwarrend is het bestaan van een gelijk ogende constructie die niet nega-

tief-polair is: *Met hem valt goed te praten*. In deze constructie is *goed* niet resultaatief, maar een bijwoord, terwijl *goed* een resultaatief adjectief is in *Zijn gedrag valt niet goed te praten*.

289 **goed wijs**: in goede mentale staat, **goed snik, goed bij zijn hoofd**. Triggers (82 voorkomens): 78x *niet* (95%) en 4x *vraag* (5%). (De vraagzinnen zijn *ja/nee* vragen (2x) en *of*-zinnen (2x) en geen vraagwoordvragen. Die lijken me niet acceptabel: ??*Wie is er goed wijs?*, **Waarom ben je goed wijs?*) Voorbeelden: “*Ze zijn niet goed wijs,*” merkte Gerben nuchter op (H. de Roos, De schippers van de Kameleon, 57). *Bent u eigenlijk wel goed wijs?* (De Volkskrant, 7-12-1994). Het antoniem *goed gek* is positief-polair (zie Hoeksema & Klein 1996), cf. *Die vent is (*niet) goed gek*.

Minder gebruikelijk is het gebruik van *wijs* in dezelfde betekenis: *Theresa aarzelde, alsof ze dacht dat ik niet wijs was* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 72).

Een wat oudere variant is *recht wijs*: *Wie kort tevoren zou voorspeld hebben, dat ik mij ooit zou bezondigen aan een verhaal waarin de humor een belangrijke rol speelt, zou ik voor niet recht wijs gehouden hebben* (Hubert Lampo, De draad van Ariadne, 96).

290 **goed worden van iets**: iets goed kunnen verdragen. *Daar wordt het tweetal niet goed van* (Nieuwsblad van het Noorden, 2-1-1996). *Ik word daar compleet niet goed van*. Komt alleen voor in combinatie met negatie. (Op 17 voorkomens waren alle 17 combinaties met *niet*.) Bovendien dient hier te worden opgemerkt dat de negatie geen gewone zinsnegatie is, maar constituent-negatie. Vandaar dat het bijwoord *compleet* in bovenstaand voorbeeld vooraf kan gaan aan *niet*, en vandaar ook dat bij topicalisatie *niet* mee naar voren verhuist: *Niet goed word ik daar-*

*van, weet je. *Goed word ik daar niet van, weet je*. Uiteraard is de laatste, gesterde zin niet ongrammaticaal, maar hij mist wel de idiomatische lezing die kenmerkend is voor *Ik word daar niet goed van*. Omdat constituent-negatie verplicht is in dit idioom is iedere vorm van lange-afstandstrigging ook uitgesloten, cf. **Ik geloof niet dat ik daar goed van word*.

291 een **goed woord over hebben voor**: minimaliseerder: ook maar iets goeds. Triggers (103 voorkomens): 1x *amper* (1%), 3x *evenmin* (3%), 86x *geen* (83%), 1x *nauwelijks* (1%), 2x *niet* (2%), 5x *n-woord* (5%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *vraag* (1%), 1x *weinig* (1%) en 2x *zelden* (2%). *Sij hadden oock treffelicke blockhuysen gemaect tot verscheyde plaetsen van haer stadt ende toenden haer als die den coninck van Spaengen niet een goed woert wilden gheven* (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, deel 1, 196). *En toch blijkt, dat, tot in onze eeuw, bijna niemand een goed woord voor die tekst over had* (Annie Salomons, Herinneringen uit de oude tijd, aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend, 170). *Evenmin kan men een goed woord over hebben voor de zich provo noemende nozems en ander jeugdig geboefte* (Aad de Jongh, Provo - een jaar provo-activiteiten, 216). *Wie heeft een goed woord over voor afgunst?* (Michail Boelgakov, De meester en Margarita, 64). *Alleen Haverford had een goed woord voor haar over gehad* (Danielle Steel, Spoorloos verdwenen, 495). *Nederlandse beoefenaren van het misdaadgenre hebben zelden een goed woord voor haar over* (De Groene Amsterdammer, 30-11-2007). Hoewel *goed woord* ook wel in andere verbanden dan met *over hebben voor* kan worden gebruikt, is dit toch veruit de meest voorkomende combinatie. In dit opzicht wijkt een *goed woord* af van zijn antoniem een **kwaad woord**, dat veel vrijer gecombineerd wordt

met werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen.

292 **goeds beloven:** idioom dat in combinatie met negatie, meestal *niet veel*, *weinig of niets*, op een omineuze toekomst wijst. Triggers (91 vindplaatsen): 1x *evenmin* (1%), 34x *niet veel* (37%), 49x *weinig* (54%), 1x *zelden* (1%) en 6x een positief voorkomen (7%). *Zijn verblijf belooft zelden iets goeds* (J.F. Oltmans, Het slot Loevestein in 1570, 17). *Dat belofde niet veel goeds voor mijn entree* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 18). *Dat belooft evenmin veel goeds* (De Volkskrant, 3-1-2015). *Beiden presenteerden een nieuwe Europese visie op het stadsverkeer, die weinig goeds belofde voor de fiets* (Fred Feddes, Fietsstad Amsterdam, 20). Positief voorkomen: *Dat belofde veel goeds voor zijn toekomstige carrière* (Stieg Larsson, Gerechtigheid, 233).

293 **goeds in de zin hebben:** goeds van plan zijn. Het is opvallend dat de negatief-polaire uitdrukkingen met partitief **goeds** vooral betrekking hebben op de toekomst, getuige ook het voorgaande en het volgende trefwoord. Triggers (9 voorkomens): 3x *niet veel* (33%), 3x *n-woord* (33%), 2x *weinig* (22%) en 1x *zelden* (11%). Voorbeelden: *die Engelsman heeft beslist niet veel goeds in de zin* (Beb Vuyk, Duizend eilanden, 66). *Iemand die op deze tijd van de nacht over een plat sluipt, kan nooit veel goeds in de zin hebben* (De Noord-Ooster 19-1-1950). *Bij twijfel is de vuistregel dat een dictatuur zelden iets goeds in de zin heeft een handige om op te varen* (De Groene Amsterdammer 10-11-2022, 7).

294 **goeds voorspellen:** goeds beloven, een gunstig perspectief bieden. Triggers (60 voorkomens): 19x *niet veel* (32%), 1x *n-woord* (2%), 38x *weinig* (63%), 1x *zelden* (2%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Dit*

recht op ons toeligger, met een vlaggesein in de mast, voorspelde weinig goeds (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21" 1940-1945, 149-150). *Wat Ming Li Foo overkomen is, voorspelt niet veel goeds* (Morris/R. Goscinny, Lucky Luke - Het 20ste cavallerie, 22). *Dat voorspelt nooit iets goeds* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 947). Positief voorkomen: *Dit voorspelt veel goeds voor de Noordierse toekomst* (Nieuwsblad van het Noorden, 11-5-1998). De uitdrukking is wat minder frequent dan tegenhanger **goeds beloven**.

295 voor **goud:** voor de ruimst denkbare beloning. Deze uitdrukking komt vrijwel uitsluitend voor in de combinatie *voor geen goud*. Deze uitdrukking kent vele varianten, zoals *voor een prijs*, *voor al het goud/geld van de wereld*, en het Engelse *for all the tea in China*. Triggers (19 voorkomens): 18x *geen* (95%) en 1x *niet* (5%). *En ik zeg je heel eerlijk, Leslie, dat als hij de sleutel niet gevonden had, ik nog voor geen goud vannacht gebleven zou zijn* (Edgar Wallace, De man in de monnikspij, 159). *Dat wil ze voor geen goud missen* (Renate Dorrestein, Een nacht om te vliegen, 91). *Vrijwel elke aflevering eindigt met de mededeling dat de deelnemers geen seconde spijt hebben en voor geen goud meer terug willen* (VPRO-gids 4-2-2023). Een zeldzaam geval met *niet* in plaats van *geen*: *Neen, neen, Mijne heren, ik wil dit voor goud niet aan mijn lijf* (Hendrik Conscience, De Leeuw van Vlaanderen, 353).

graat: zie **zuiver op de graat**.

296 **gram(metje):** wordt uiteraard vooral gebruikt in de context van wegen en gewicht, maar ook overdrachtelijk in contexten waar gewicht niet in het geding is. Triggers (op 42 voorkomens): 40x *geen* (95%) en 2x *zonder* (5%). *Kijk dan, geen grammetje vet!* (Syd-

ney & Bom, Julie, Klaartje, Cécile no. 13: Dit is pas het begin!, 45). *Dit alles moet je natuurlijk wel in rekening brengen, hoewel het geen gram verklaart van juist deze specifieke domheid* (Menno ter Braak, in: M. ter Braak/E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940, deel III, 301). *Kooistra heeft geen triomfantelijk gevoel maar heeft ook geen grammetje medelijken met de man* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-1-1993).

297 ergens **gras over laten groeien**: geen haast maken met iets. Triggers (op 81 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 78x *geen* (96%), 1x *niet* (1%) en 1x n-woord (1%). *Indurain laat er geen gras over groeien* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-7-1993). *Ik denk niet dat de man die zojuist mijn kantoor heeft verlaten er veel gras over zal laten groeien* (Erle Stanley Gardner, Het geheim van de onechte echtgenote, 123). *Severein wou geen nawerk. Nergens gras over laten groeien* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-1-1998). *De Britse premier David Cameron liet er evenmin gras over groeien* (Trouw, 7-12-2015).

Graten zien in: zie **been zien in**.

298 **greep hebben op**: **vat hebben op**, in bedwang kunnen houden, controle hebben over. Triggers (96 voorkomens): 2x *amper* (2%), 1x *evenmin* (1%), 57x *geen* (59%), 2x *minder* (2%), 6x *nauwelijks* (6%), 2x *niet* (2%), 4x n-woord (4%), 1x negatief predicaat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 1x *voor(dat)* (1%), 2x *vraag* (2%), 13x *weinig* (13%) en 3x een positief voorkomen (3%). *Nee, de Ecole Laïque had op de Schaduw nooit veel greep gehad* (Havank, Hoofden op hol, 153). *Bagdad heeft amper greep op Noord-Irak* (De Telegraaf, 6-12-1997). *Op Sorgdrager heeft de kamer geen greep meer* (Trouw, 13-11-1998). *De fiscus heeft volgens de Rekenkamer evenwel weinig greep op het resultaat van die*

maatregelen (NRC, 18-3-1999). *Het zal nog heel wat experimenten en rekenwerk vergen voor ingenieurs er werkelijk greep op hebben* (NRC, 11-8-2001). *Terwijl ze zich verdrongen bij de vestiaire schudde hij links en rechts handen, te beneveld om nog greep op de gebeurtenissen te hebben* (J.J. Voskuil, De dood van Maarten Koning, 218). *Het is een illusie dat wij greep zouden hebben op de werkelijkheid* (NRC 20-8-2022). Een positief voorkomen: *Belangrijker is misschien nog dat het Rijk als eigenaar veel meer greep heeft op de verduurzaming van de fabriek* (NRC 31-10-2020).

299 **greep krijgen op**: **vat krijgen op**, inchoatieve variant van **greep hebben op**. De uitdrukking is in gebruik sinds de jaren '60 van de vorige eeuw. Triggers (95 voorkomens): 2x *amper* (2%), 1x conditionele bijzin (1%), 7x finale bijzin (7%), 22x *geen* (23%), 1x *minder* (1%), 2x *moeilijk* (2%), 3x *nauwelijks* (3%), 6x *niet* (6%), 4x n-woord (4%), 6x negatief predicaat (6%), 1x *voor(dat)* (1%), 3x *weinig* (3%) en 37x een positief voorkomen (39%). Van de 37 positieve voorkomens zijn er echter 30 nonveridicaal, waarmee deze uitdrukking goed in te delen valt onder de zwakke polaire uitdrukkingen à la **enig** en **het fijne**. Vaak betreft het combinaties met modale hulpwerkwoorden of *proberen*. Als varianten van deze uitdrukking noem ik **vat krijgen op** en **grip krijgen op**. *De milieudeskundigen van Rijnmond zijn inmiddels ook begonnen geluidsmetingen te doen om greep te krijgen op het toenemend aantal lawaai klachten* (De Volkskrant 18-12-1971). *Het blijkt erg moeilijk greep op de jeugd te krijgen* (Nieuwsblad van het Noorden 16-3-1974). *De commissie heeft trouwens, zo komt het ons voor, geen greep gekregen op de gang van zaken* (Dr. L de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 7: mei '43 - juni '44, eerste helft, 377). *Ajax kreeg nooit greep op pijlsnelle ver-*

dediger Sergiño Dest (De Volkskrant 10-1-2022). *Het feit dat de wetgever weinig greep krijgt op die taksen, voedt de gedachte dat een veel bredere meerwaardebelasting in de lijn der verwachtingen ligt* (Knack 13-1-2022). *Het parlement kreeg amper greep op de besteding van die 750 miljard* (NRC 27-5-2023). *Positieve voorkomens: Overheden moeten vooral greep krijgen op de globalisering* (De Stan-daard 22-1-2010). *SC Heerenveen kreeg greep op de wedstrijd* (Nieuwsblad van het Noor-den, 1-11-1997).

300 een **grein(tje)**: ook maar een beetje. Wordt meestal gebruikt als bepaling bij een zelfstandig naamwoord, veel minder vaak als (deel van) een voorwerp bij een werkwoord. Ongebruikelijk is dus *Daar begrijp ik geen grein van*, en heel gewoon *Ik heb daar geen grein verstand van*. Triggers (op 356 voorkomens): 1x *alsof* (0,3%), 1x *compara-tief* (0,3%), 36x *conditionele zin* (10%), 1x *de enige* (0,3%), 228x *geen* (64%), 3x *niet* (1%), 17x *n-woord* (5%), 2x *negatief predi-caat* (1%), 1x *te* (0,3%), 9x *restrictie van een universele kwantor* (3%), 4x *vraag* (1%), 51x *zonder* (14%). Enkele voorbeelden: *[...] dewyl niemand, die een grein bezadigd verstand bezit, ons van het aangetyge zou kunnen vryspreken* (Boekzaal der geleerde Waerelt, dl 86, 1758, 4). *Zijn vader joeg hem het huis uit en gaf hem den raad, zich dood te schieten, als hij nog een greintje eergevoel bezat* (Algemeen Handelsblad 22-11-1894). *Indien God nog een grein macht bezat, had Hij dit moeten verhinderen* (Simon Vestdijk, De Vuuraanbidders). *Zit er dan geen greintje dankbaarheid in jou?* (Hugo Claus, De zwarte keizer). *Het deed Ronja veel verdriet dat Mattis een koppige roverhoofdman was geworden zonder een greintje verstand in zijn hoofd* (Astrid Lindgren, Ronja de Roversdochter, 103). *Hoe kon hij ook maar een grein-tje vertrouwen in de mensheid hebben als hij zelfs bij zichzelf deze kiem ontdekte?* (Tessa de

Loo, Isabelle, 114-115). *Wie ook maar een greintje inlevingsvermogen heeft, gecombi-neerd met weinig spiermassa, schiet alleen al van kijken naar 'Kamp van Koningsbrugge' in de stress* (Trouw 2-11-2020).

301 **grenzen kennen**: met negatie te gebruiken om mateloosheid uit te drukken. Triggers (141 voorkomens): 1x *amper* (1%), 126x *geen* (89%), 8x *nauwelijks* (6%), 2x *weinig* (1%) en 4x een positief voorkomen. *Nu kende zijn angst geen grenzen meer* (C. van Schaik, De erfenis uit Haarlem [1850], 123). *Door de teleurstelling en de nederlaag kende de woede tegen de Staten van Gelderland en den Prins geen grenzen* (H.A. Weststrate, Gelderland in den patriottentijd, 242). *De lyriek van Faict over Pius IX, zoals die in zijn vastenbrief tot uiting komt, kent nauwelijks grenzen* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 521). *In het maken van grappen kent de komiek amper grenzen* (Groninger Dagblad, 8-4-2000). *Weeber kent maar weinig grenzen in zijn acteren* (UK, 1-5-2003). Positief voorkomen: *Een groep aanhangers van Ajax maakte zaterdagochtend tijdens de training bij de Arena via een 'ludieke actie' duidelijk dat het geduld van supporters ook grenzen kent* (Trouw, 7-2-2000). Een ouderwetse variant op deze uitdrukking is **palen kennen**.

302 **grip hebben op**: variant van **greep hebben op**. In gebruik vanaf de jaren '80. Triggers (84 voorkomens): 1x *amper* (1%), 41x *geen* (49%), 4x *minder* (5%), 1x *nauwe-lijks* (1%), 6x *niet (veel)* (7%), 3x *n-woord* (4%), 5x *vraag* (6%), 18x *weinig* (21%), 1x *zonder* (1%) en 4x een positief voorkomen (5%). *De Nederlandse regering heeft geen grip meer op de zes vliegtuigen* (Limburgs Dagblad 24-12-1985). *Het probleem is volgens hem dat Kabila te weinig grip heeft op de vier groepen in de regering* (Trouw, 20-5-1998). *Daar heb je als gids ook geen grip op* (Loeks, 4-7-2000).

Hebt u het gevoel dat het kabinet er nog wel grip op heeft? (Trouw, 20-11-2004). Je hebt nergens grip op, ook op je eigen leven niet (VPRO-gids 19-12-2020). De gemeente heeft nauwelijks grip op jeugd zorg (Groninger Gezinsbode 29-12-2021).

303 **grip krijgen op: greep krijgen op.** Net als zijn tegenhanger met *greep* is deze uitdrukking op te vatten als een zwakke polaire uitdrukking, die een nonveridicale context preferereert. Veridicale zinnen komen echter ook voor, zij het relatief weinig in vergelijking met nonveridicale. Triggers (127 voorkomens): 2x *amper* (2%), 3x conditionele bijzin (2%), 9x finale bijzin (7%), 26x *geen* (20%), 1x *moeilijk* (1%), 4x *nauwelijks* (3%), 3x *niet (veel)* (2%), 5x n-woord (4%), 8x negatief predicaat (6%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x universele kwantor (1%), 4x vraag (3%), 5x *weinig* (4%), 1x *zelden* (1%) en 54x een positief voorkomen (43%), waarvan 45 nonveridicaal. *De doorgaans degelijke Noor Bergdolmo kon aanvankelijk geen grip krijgen op Kezman (Trouw, 12-8-2002). De oppositie kreeg weinig grip op de verbale strapatsen van de VVD-leider (NRC 20-5-2011). Als je ook grip wilt krijgen op je geldstromen, is een maandelijksse liquiditeitsprognose een goed hulpmiddel (www.melkvee-bedrijf.nl 6-9-2019). Het was moeilijk, ontdekte Gevers, om werkelijk grip te krijgen op de man (UKrant 3-3-2020). Hoe grip te krijgen op een tijd die zich kenmerkt door existentiële onzekerheid? (NRC 12-3-2022). Ik moet wat hards en droogs hebben als ondergrond om weer grip op te weg te krijgen (Donald Duck, Kerstspecial 2022, 49). Positieve voorkomens (nonveridicaal en veridicaal, respectievelijk): *In zijn pogingen het leven weer zin te geven en grip op de wereld te krijgen, past ook zijn verzameling (Leidsch Dagblad 15-1-2022). Ik kreeg toen ook meer grip op mijn bestaan als genderqueer persoon (Noordhollands Dagblad 14-8-2021).**

304 van de **grond komen**: zich succesvol ontwikkelen. De uitdrukking is een aan de luchtvaart ontleende metafoor, die in de tweede helft van de 20ste eeuw gangbaar is geworden. Voorkomens uit de jaren '30 zijn vaak letterlijk bedoeld en hebben betrekking op het opstijgen van vliegtuigen. Ze zijn niet negatief-polair. Vanaf de jaren '50 neemt het overdrachtelijke gebruik snel toe in de kranten van Delpher. Triggers (422 voorkomens): 6x *amper* (1%), 5x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (0,2%), 12x *geen* (3%), 6x *moeilijk* (1%), 3x *moeizaam* (1%), 30x *nauwelijks* (7%), 204x *niet* (48%), 67x n-woord (16%), 3x *onvoldoende* (1%), 1x negatief predicaat (0,2%), 18x restrictief bijwoord (4%), 1x *slecht* (0,2%), 1x universele kwantor (0,2%), 6x *voor(dat)* (1%), 15x *vraag* (4%), 5x *weinig* (1%), 1x *zelden* (0,2%) en 37x een positief voorkomen (9%). *De produktie van de nieuwe fabriek in Oosterhout kwam maar niet van de grond (De Telegraaf 11-9-1963). De hoge prijs van boeken is een van de oorzaken dat een leescultuur in Indonesië niet van de grond komt (H. Steindauer, Standaard Indonesisch: Norm en ontwikkeling, in: Variatie en norm in de standaardtaal, 102). Guy Chambers, een arme dertiger wiens muziekcarrière nauwelijks van de grond wilde komen, bleek dé man voor de muziek (HP/De Tijd, 16-11-2001). Dan komen zonne- en windenergie en biogas pas echt van de grond (Trouw, 1-11-2008). Zodoende is het maar zeer de vraag of de bejubelde uitbreidingsplannen überhaupt van de grond zullen komen (daskapital.nl, 22-7-2015). Alleen in Hongarije, Polen, Serrvië en Tsjechië kwamen substantiële projecten van de grond (De Groene Amsterdammer 9-9-2021). Positief voorkomen: *Het Vondelstandbeeld en het Rembrandtstandbeeld in Amsterdam kwamen mede door hem van de grond (Marita Mathijssen, Een bezielde schavuit, 12).**

Een enigszins vergelijkbare uitdrukking is van zijn **plaats komen**.

305 van de **grond krijgen**: de transitieve tegenhanger van **van de grond komen** is veel minder uitgesproken een negatief-polair uitdrukking. Naast negatieve voorkomens zijn positieve voorkomens in nonveridicale contexten heel gebruikelijk. Puur veridicale voorkomens daarentegen zijn zeldzaam. Triggers (103 voorkomens): 4x conditionele bijzin (4%), 13x finale bijzin (13%), 1x *geen* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 22x *niet* (21%), 5x n-woord (5%), 9x negatief predicaat (9%), 4x restrictief bijwoord (4%), 1x universele kwantor (1%), 2x *voor(dat)* (2%), 7x vraag (7%) en 34x een positief voorkomen (33%), waarvan 25 in nonveridicale omgevingen.

Opmerkelijk zijn de 13 voorkomens in finale bijzinnen (13%), zeker vergeleken met *van de grond komen* (1 op 422 dus 0,2%). Dit heeft te maken met het feit dat *van de grond krijgen* als onderwerp een handelende persoon of instantie heeft (agens) terwijl het onderwerp van *van de grond komen* een thema is (iets of iemand dat een verandering van plaats ondergaat). Het ene voorbeeld van *van de grond komen* in een finale bijzin gaat vergezeld van het causatieve hulpwoord *laten*, dat een handelende persoon als (impliciet) onderwerp heeft: *om het zwarte tegenspel überhaupt van de grond te laten komen, dient het steunpunt 4 te worden aangesproken* (De Volkskrant 1-4-2017). Finale bijzinnen zijn bijzonder frequent als het gaat om planning van activiteiten, en *van de grond krijgen* is typisch een uitdrukking die in dergelijke contexten gebruikt wordt, bijvoorbeeld in debatten over beleidsvoornemens van de overheid. Andere voorbeelden: *Zijn plan om een etappe van de Ronde van Frankrijk in Amerika te laten verrijden, kreeg hij nimmer van de grond* (Trouw, 7-11-1979). *Het ministerie legt 6,5 miljoen euro op tafel om de Gecombineerde Leefstijlinterventie in 2019 van de grond te krijgen* (De Volkskrant 30-12-2018). *Maar eens kijken of ik dit van de grond*

krijg (forum.verslavingdebaas.nl). De non-veridicale optredens in positieve zinnen zijn vaak in combinatie met werkwoorden als *willen* of *proberen*. *Van Lennep blijft ook als hij serieuze zaken van de grond probeert te krijgen altijd een bepaalde afstand ertoe houden* (Marita Mathijssen, Een bezielde schavuit, 310). *Ik hoop van harte dat ik dit project van de grond krijg* (Oostwold Nieuws, 27-6-2017).

306 iets aan de **grote klok hangen**: iets algemeen bekend maken, ruchtbaarheid aan iets geven. In oude klokkentorens hingen vaak twee klokken: een grote voor gevaar zoals brand, en een kleine voor het bijeenroepen van de stedelingen. Stoett (1923a, dl 1, 468) geeft ook een duitse (*etwas an die grosse Glocke hängen*) en een franse tegenhanger (*sonner la grosse cloche*). Ook het Fries en het Afrikaans kennen een versie van dit idioom. Tot de 19^e eeuw bestond er ook een variant *iets aan de klok hangen*, met overigens gelijke betekenis. Vanaf wanneer de uitdrukking een negatief-polair karakter draagt, is op grond van mijn materiaal niet vast te stellen. Op 116 voorkomens bleken er 6 (5%) zuiver positief te zijn, 74% negatief, voorts 7% in vragen, 5% in conditionele zinnen, 2% met *weinig*, 4% met *zonder*, 2% in het complement van een negatief predicaat en 1% in een *voordat*-zin te staan. *Maar we hebben het nooit aan de grote klok gehangen hoor* (De Volkskrant, 7-2-1996). *Venables had een dag eerder zijn dreigende ontslag aan de grote klok gehangen* (ibidem, 15-5-1993). *Ik verzoek u dit verhaal echter niet aan de grote klok te willen hangen* (Jan Brusse, Als Brusse in Frankrijk, 110). *De chefs overwegen of het niet verstandig is de man uit de weg te ruimen voordat hij zijn ontdekking aan de grote klok hangt* (UK, 15-6-2000, 2). *Je keek wel uit om dit aan de grote klok te hangen* (Dagblad van het Noorden, 30-5-2013). *Het is heel belangrijk dat ze hier in alle rust kunnen trainen,*

zonder dat wij hun komst aan de grote klok hangen (Sp!ts, 19-11-2013).

307 iemand een **groter genoeg/plezier etc. kunnen doen/een groter genoeg etc. kennen**: samen met negatie duiden deze uitdrukkingen de hoogste graad van geluk of genoegdoening aan. De kranten van Delpher laten voor deze groep uitdrukkingen een geleidelijke opkomst in de eerste helft van de 20ste eeuw zien, met een piek in de jaren 1950, gevolgd door een gestage teruggang. Triggers (24 voorkomens): 20x *geen* (83%) en 4x *nauwelijks* (17%). *Wie onder de bezetting nog een radio had, kende geen groter genoeg dan zijn burens of vrienden mee te laten luisteren naar de redevoeringen van Churchill* (De Volkskrant 7-4-1948). *Hij kent dan geen groter genoeg dan zijn technische knobbels verder te ontwikkelen* (Algemeen Dagblad 18-3-1954). *Daarbij, mevrouw, kunt u uw echtgenoot nauwelijks een groter genoeg doen, dan te zorgen voor Castella scheerzeep* (Nieuwsblad van het Zuiden 9-1-1957). *Ze kon Trudi geen groter plezier doen dan haar meisjesboeken te lezen en er eerlijk haar oordeel over uit te spreken* (Nelly van Dijk-Has, *Liefde op de Dennenhove*, 76). *Maar Sindala was een fakir, die kon je geen grotere lol doen dan hem in zo'n spijkerton rond te rollen*. (De Volkskrant 3-12-1999).

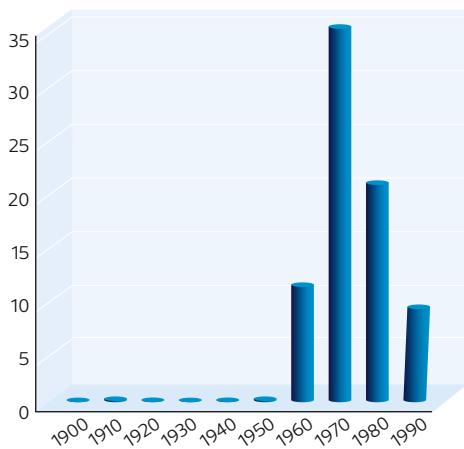
308 in de **haak**: in orde. Negatief-polair predicat. Meestal aangetroffen in combinatie met *niet*, maar niet uitsluitend. Zoals in het algemeen het geval is met negatief-polaire predicaten, is topicalisatie toegestaan: *In de haak vond ik het allerminst* (Jan de Hartog, *Een linkerbeen gezocht*, 67). Triggers (217 voorkomens): 1x *allerminst* (0,5%), 1x *allesbehalve* (0,5%), 1x *conditionele bijzin* (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%), 187x *niet* (86%), 14x *vraag* (6%) en 12x een positief voorkomen (heel vaak met een bijwoord

als *volkomen of geheel*, nl. in 9 van de 12 gevallen). *Doch laat ons, om verstaan te worden, weder Duitsch spreken; en overgaan tot een beknopt onderzoek van eenige plaatsen, die my nu en dan zyn voorgekomen, en niet recht in den haak scheenen te zyn* (Balthasar Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde in Vrymoedige Aanmerkingen op Vondels Vertaalde Herscheppingen van Ovidius* [1730], 390). *Denk er nu eens over na of het in den haak is* (Vincent van Gogh, *Verzamelde brieven*, 2, 404). *Voor mijn part kunnen ze zooveel muziek maken als ze willen, als het met den godsdienst maar in den haak is* (Alle de werken van Frits Reuter, 41). *Trouwens, de rederij was fout geweest in de oorlog en dat was evenmin in de haak* (Lisette Lewin, *Voor bijna alles bang geweest*, 256). Positief voorkomen (waarbij ik de contrastieve negatie *niet alleen.. maar* negeer als irrelevant): *En ik beschouwde dat niet alleen als moreel volkomen in de haak, maar ik was er zelfs trots op* (L.N. Tolstoj, *De Kreuzersonate*, in *Verzamelde Werken*, deel 6, 70).

309 **haalbare kaart**: realistisch doel. Dit idioom wordt als predicatnomen gebruikt. Triggers (bij 34 voorkomens): 22x *geen* (65%), 1x *n-woord* (3%), 1x *niet* (3%), 5x *vraag* (15%), 1x *zelden* (3%), 1x *nauwelijks* (3%) en 3x een positief voorkomen. Voorbeelden: *De nachtelijke openstelling van benzinstations, zo heeft de BOVAG geconcludeerd, blijkt economisch gezien nauwelijks een haalbare kaart* (Limburgs Dagblad 31-8-1972). *Kijk, Ivoorkust is natuurlijk nooit een haalbare kaart, maar Spanje, waarom niet?* (De Telegraaf, 5-10-1996). *Maar dat bleek gezien de gezondheidstoestand van Claus geen haalbare kaart* (Weekend, 21-3-2001). *Madame de Maintenon daarentegen was er midden jaren tachtig allerminst zeker van of de redding van de koninklijke ziel een haalbare kaart was* (Luc Panhuysen, *Oranje tegen de*

Zonnekoning, 276). *Maar ik denk niet dat het een haalbare kaart is* (Dagblad van het Noorden, 13-4-2020).

De populariteit van de uitdrukking is van tamelijk recente herkomst (al heeft Delpher al enkele voorkomens uit 1913, daarna volgen decennia zonder een enkel voorkomen). De onderstaande grafiek toont de opkomst en neergang van de uitdrukking weer in het krantenarchief van Delpher, via het aantal voorkomens van *haalbare kaart* per duizend voorkomens van het woord *kaart*.

FIGUUR 11 | *Haalbare kaart* in Delpher

In de jaren vijftig en zestig werd de uitdrukking nog vrij regelmatig voorzien van aanhalingstekens, om te laten weten dat hij niet letterlijk bedoeld was, later wordt dat vanzelfsprekend en verdwijnen de aanhalingstekens. Hier is een voorbeeld uit een advertentie in de Leeuwarder Courant van 13-12-1968: *In deze tijd van tantièmes en gratificaties is zo'n superieure Aristona kleuren-televisie wellicht ineens een "haalbare kaart"*.

³¹⁰ een **haan kraait ernaar**: er wordt iets van gezegd. Triggers (98 voorkomens): 1x *amper* (1%), 74x *geen* (76%), 1x *nauwelijks* (1%), 4x *n-woord* (4%), 2x *vraag* (2%), 1x *weinig* (1%) en 15x *zonder* (15%). *D'r kraait geen haan naar* (C.J. Kelk, *De dans van jonge*

voeten, 116). *Je moes es wete watter hier nie allemaal plat is gegaan zonder datter ooit een haan naar hep gekraaid* (Jules Deelder, *Drukke dagen*, 398). *Dacht je dat er een haan naar kraaide?* (Ab Visser, *Het kind van de rekening*, 12). *Als hij kon doen waar hij zin in had zonder dat er een haan naar kraaide, zou hij er gewoon eens eentje voor de dag willen halen* (Hendrik van Teylingen, *Zorgvlied*, 77). Opmerkelijk bij dit idioom is dat een onderdeel ervan het subject is, iets wat over het algemeen weinig voorkomt (maar zie ook: *het feest gaat door, de honden lusten er brood van, een haar op zijn hoofd denkt aan*, e.d.).

Het Duits kent een exacte tegenhanger van dit idioom, vgl. *Wenn Haie sterben, dann kräht kein Hahn danach* (*Süddeutsche Zeitung*, 25-6-2011).

³¹¹ een **haar: ook maar iets, ook maar enigszins**. Deze uitdrukking wordt op het ogenblik voornamelijk gebruikt in een aantal vaste verbindingen: *een haar beter/minder, een haar krenken* en *een haar schelen*. (Zie ook Hoeksema 2002b.) Daarnaast komen, vooral in ouder taalgebruik, ook vele andere combinaties voor. Triggers (totaal is 364) zijn: 276x *geen* (76%), 52x *niet* (14% - vooral aangetroffen in oudere teksten), 12x *n-woord* (3%), 3x *nauwelijks* (1%), 6x *conditionele zin* (2%), 1x *negatief predicaat* (0,3%), 2x *restrictief bijwoord* (0,5%), 6x *vraag* (2%), 4x *zonder* (1%). *Ende daerom en past sy niet een hayr op de uytlegginghe Christi Jesu selve* (Philips van Marnix van St Aldegonde, *Den Byencorf der H. Roomsche Kercke*, 91-2). *Liever geef ik mij over, dan dat hem een hair gedeerd worde* (Jacob van Lennep, *De koorknaap*, 132). *Ik wil niet, dat hem een hair worde gekrenkt, verstaat ge mij goed?* (H.J. Schimmel, *Sinjeur Semeyns*, deel 3, 226). *Het scheelde geen haar of hij was je aangevlogen* (Leonard Huizinga, *Olivier en Adriaan*,

53). *'t Ging prachtig en 'k had geen haar spijt van me twee rijksdaalders liefdadigheid* (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 244). *Maar er is geen haar kwaad bij* (Mr. A. Roothaert, Vlimmen contra Vlimmen, 407). *Waarom zouden de politici in Indonesië een haar beter zijn dan de rotzakken die bij ons de politionele acties voeren?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 158). *Als de maarschalk mijn vrouw ook maar een haar durft krenken, zal ik hem eigenhandig doorsteken, gromt hij tussen zijn tanden* (Thea Beckman, Geef me de ruimte!, 154). *En een van de zes man uit het volkslogies was er nauwelijks een haar beter aan toe* (Robert Louis Stevenson, Schateiland, 131). *Volgens de rapporteurs is hij geen haar democratischer dan zijn vader* (Trouw, 19-2-1998).

312 een **haar op zijn hoofd** denkt aan/peinst over/etc.: minimaliseerder, in combinatie met negatie: niets, zelfs geen hoofdhaar. Triggers (75 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 72x geen (96%), 1x vraag (1%), 1x zonder (1%). *Geen haar op ons hoofd denkt eraan om met hen in zee te gaan* (De Volkskrant, 16-5-1995). Het idioom komt ook gesplitst voor in relatieve bijzinnen: (*Er is*) *geen haar op mijn hoofd die daaraan denkt*. Hoewel het werkwoord meestal *denken aan* is, zijn ook tal van andere werkwoorden van cognitie mogelijk: *Geen haar op m'n hoofd die nu nog overwoog om Verkenner te worden* (J.A. Deelder, Gemengde gevoelens, 78). *Geen haar op zijn hoofd had dat vermoed!* (Menno ter Braak, brief aan E. du Perron, in: Briefwisseling 1930-1940, dl. 1, 195). *Ga je diep, maar ook diep schamen als er ook maar een haar op je hoofd zit die deze barbarij wil goed praten* (brazilieforum.nl, 12-10-2023). Dat de uitdrukking al oud is laten de volgende regels uit de klucht Molenaar van G.A. Bredero zien: *gij hebt my daer toe ebrocht/Doe ick niet ien hayr op mijn hoofd had dat daer om docht*.

313 een **haarbreed(te)**: uitdrukking van minimale afstand. Triggers (40 voorkomens): 1x conditionele bijzin (3%), 32x geen (80%), 4x niet (10%), 1x restrictief bijwoord (3%) en 2x zonder (5%). *Sijn Confrater Philologus was niet een hair breet wijser* (Johannes Duijkerius, Het leven van Philopater, 113). *Niet tegen-staande dat die bedrieger nu geen hair-breedte moest wyken voor den beruchten van Duuren [...] voerde hy echter in alle Wyn- en Koffyhuizen het hoogste woort* (Jacob Campo Weyerman, Geconfineert voor altoos, 96). *Ik geef U op een briefje, dat hij geen haarbreed buiten de wet gaat* (H. Voordewind, De commissaris vertelt verder, 424). *We hoefden dit tot het uiterste beperkte kringetje van gespreksstof maar een haarbreed te overschrijden of het twistgesprek was alweer klaar* (L.N. Tolstoj, De Kreuzersonate, Verz. Werken 6, 102). *Met die rottige dolk, die nog geen haarbreed bewoog, kon hij zijn hoofd niet draaien* (Robert Jordan, Een kroon van zwaarden, 533).

hach of wach zeggen: zie **ach of wach zeggen**.

314 om **hakken hebben**: **voorstellen, om het lijf hebben**. Net als zijn bovengenoemde synoniemen selecteert *om hakken hebben* maatbepalingen, zoals *niet veel*, *niets*, *weinig* e.d. Triggers (12 voorkomens): 8x *niet veel* (67%), 2x n-woord (17%) en 2x *weinig* (17%). *Het heeft niet veel om hakken, zou mijn moeder zeggen*. (Joop Waasdorp, Het naakte leven, 38). *Die korte opleiding heeft nooit veel om hakken gehad* (NRC, 3-12-1992). *Ik zal niet zeggen dat de vragen veel om hakken hadden* (Trouw, 29-5-2000). Een variant op deze uitdrukking is *om de hakken hebben*: *Veel om de hakken heeft dat niet* (Alexander Cohen, Brieven 1888-1961, 267). Het WNT, s.v. *hak* (vi), geeft alleen *om de hakken hebben* als een Groningse uitdrukking. Juist de afwezigheid van het lidwoord in *om hakken hebben* kan

echter heel goed als een Groningisme worden beschouwd (zie ook Oosterhof 2008).

³¹⁵ het **halen bij**: kunnen **tippen** aan. *Dat haalt het niet bij de Rolling Stones*. Een uitdrukking van onvergelykbaarheid, zoals **kunnen tippen aan**, zijns **weerga** kennen, etc. Opvallend is de emfatische nadruk op het werkwoord. Wanneer die ontbreekt, is de idiomatische lezing afwezig, vgl. *hij háált het niet bij zijn buurman* (= buurman is beter) versus *hij haalt het niet bij zijn buurman* (maar elders). Triggers (92 voorkomens): 7x *geen* (8%), 71x *niet* (77%), 12x n-woord (13%), 1x negatief predicat (1%) en 1x vraag (1%). *De V1 is inderdaad surrogaat, dat het bij de oude Duitse luchtmacht niet kan halen, maar het doet kwaad genoeg* (K. Norel, Engelandvaarders, 220). *Vroeger ben ik op zo'n tiep verliefd geweest, dat het overigens in de verste verte niet bij haar haalt* (Johnny van Doorn, Gevecht tegen het zuur, 69). Het gebruik van het betekenisloze *het* dateert overigens eerst van de 20e eeuw. Voor die tijd werd de uitdrukking steeds zonder *het* gebruikt: *By de Roomsche hoogstatelikeit heeft noit landschap ter weereld mogen halen* (Jan de Brune de Jonge, Wetsteen der veruften, 165). *Doch, smelt in een alle geesticheên, die men op dit onderworpsel oit uit het brein heeft weten te puiren, noch zal 't onmogelik wezen, dat zy by de zang, die onder de lietjes van de Ridder P.C. Hooft de thiend' is, 't allerminst zouden halen* (id., 217). *Niets haalt by de effenheid der vierkante weiden* (Betje Wolff, brief d.d. 16-8-1774). *Meent men misschien dat er in 't hoge Noorden zelf iets te aanschouwen valt, dat in zielstremmende invloed halen kan bij zo'n verblijf?* (Multatuli, Woutertje Pieterse, 483). *In heel Parijs wordt geen odeur gemaakt, die erbij háált* (Mr. A. Roothaert, Onrust op Raubraken, 72). *Maar m.i. haalde zijn spel niet bij dat van Ko van Dijk* (Jeanne van Schaik-Willing,

Na afloop, 117). Vanaf de jaren 1960 lijkt de variant zonder *het* te zijn verdwenen.

³¹⁶ **half**: ook maar een beetje. Minimaliseerder, zoals blijkt uit de *ook maar*-test: *Niemand wist ook maar half wat hem te wachten stond*. Wordt gebruikt met negatie en emfatische intonatie: *O jullie weten niet half hoe 'n patser of 't is* (Herman Bouber, De Jantjes, 95). Triggers (120 voorkomens): 112x *niet* (93%), 1x n-woord (1%), 6x restrictief bijwoord (5%) en 1x *zonder* (1%).

Het meest gewoon is de combinatie met *weten*, zoals in het bovenstaande voorbeeld van Bouber, daarnaast ook *beseffen*, *realiseren*, *snappen*, *in de gaten hebben*, *geloven* e.d., dus cognitieve werkwoorden. *Je zoud niet half geloven hoe bly ik ben met uwe verbeteringen op de vaerzen u gezonden* (Betje Wolff, in: Briefwisseling van Betje Wolff en Aagje Deken, deel 1, ed. P.J. Buijnsters, 319). *U weet niet half, hoe ik u in dit opzicht bewonder en benijd* (Marcellus Emants, Afgestorven, 48). *Ik denk dat mensen als Gerard Kerkum, Thijs Libregts en al die anderen bij Feyenoord, niet half beseffen wat ze dit jaar voor hem hebben betekend* (Nico Scheepmaker, Cruijff, Hendrik Johannes, fenomeen 1947-1984, 254). *Dat is jammer want daarmee geeft de predikant te kennen niet half in de gaten te hebben hoe ongeloofwaardig zijn optreden was* (Trouw, 15-1-1998). Minder gebruikelijk zijn werkwoorden van waarneming zoals *Hij knikte verstrooid, hoorde het niet half* (Alie Smeding, De zondaar, 121). *Zonder ook maar half te begrijpen wat Agamben hier precies wilde zeggen ben ik direct met het boek naar de kassa gelopen* (De Groene Amsterdammer, 2-5-2019). De voorkomens met een restrictief bijwoord betreffen steeds *maar*: *Maar in gedachten stonden hem die partijtjes maar half aan* (P.A. Daum, Nummer Elf, 163). Voor *maar* zowel als *niet* geldt dat ze een constituent moeten vormen met *half*. Vergelijk ik

*begrijp het maar half met *maar twee van ons begrepen het half, en voor niet: je weet niet half hoe leuk dit gaat worden met *ik denk niet dat je half weet hoe leuk dit gaat worden.*

Hierbij moet opgemerkt worden dat combinaties met **half zo** buiten deze generalisatie vallen en elders worden behandeld.

Het Engels kent een gebruik van *half* in understatements dat het Nederlands niet heeft: *She did not look half bad*. In plaats van de versterkende kracht van het Nederlandse *half* (je weet niet half = je weet lang niet, in de verste verte niet) heeft dit *half* een afzwakkend effect: *not half bad = tamelijk goed*. De kenmerkende emphatische intonatie van het Nederlandse *half* ontbreekt dan ook in het Engels. Een andere Engelse tegenhanger is *the half of it*, die net als het Nederlandse *half* vooral met cognitieve werkwoorden gebruikt wordt: *Metternich did not know the half of it* (Adam Zamoyski, *Rites of Peace - The Fall of Napoleon & the Congress of Vienna*, 277).

Voor combinaties met *zo* zie onder **half zo**.

317 **half werk:** onvoldoende goed uitgevoerd werk. Triggers (30 voorkomens): 13x *geen* (43%), 16x *niet* (53%), 1x n-woord (3%). *Hij doet geen half werk echter, want er is heel wat te verrichten in Smolensk* (Jacques Presser, *Napoleon - Historie en legende*, 592). *Zuster Suzanna hield niet van half werk* (Mink van Rijdsdijk, *Hyena's op mijn stoep*, 59). *Laten we het er op houden dat de Brittanica niet van half werk houdt* (Personal Computer Magazine, Februari 1999). *Jullie doen geen half werk, hè?* (The Americans 1, 10). Vooropplaatsing in de zin is mogelijk: *van half werk moet hij niets hebben* (NWO Onderzoek [kwartaalblad], voorjaar 2022). In deze voorbeelden is *half werk* steevast lijdend voorwerp of voorzetselvoorwerp. Predicatief gebruikte combinaties als *Een goed begin is het halve werk* zijn niet negatief-polair, maar positief-polair, zoals blijkt uit

de onwelgevoerdheid van **Een goed begin is niet het halve werk*.

half woord: zie onder **woord**.

318 **half zo:** in combinatie met negatie verliest *half zo* zijn letterlijke betekenis. Als Janneman 90 cm lang is en zijn vader 1m80, dan is Janneman *half zo lang* als zijn vader. Maar als Piet een IQ heeft van 120 en zijn broer Kees een IQ van 100, dan kunnen we rustig stellen dat Kees *niet half zo slim* is als zijn broer. De beoogde interpretatie is dan vager: Kees is een stuk minder slim dan Piet. Het gebruik van *half* in deze vergelijkingszin lijkt op dat in *je weet niet half hoe moeilijk dat is* (zie trefwoord **half**) maar toont toch enkele verschillen. Vooral het gebruik in conditionele bijzinnen valt op, evenals dat in wensen. Triggers (49 voorkomens): 9x conditionele bijzin (18%), 1x *geen* (2%), 32x *niet* (65%), 3x n-woord (6%), 1x vraag (2%) en 3x een positief voorkomen (6%). Positieve voorkomens zijn nonveridicaal, vaak wensen. Voorbeelden: *indien hy maar half zo hart kon lopen als zuipen, geen Jehu was in staat hem ooit voorby te rennen* (Jacob Campo Weyerman, *Geconfindeert voor altoos*, 102). *Toch, 't is een bestige, goedhartige, drukke, babbelagtige Vrouw: ik geloof, dat wy, met alle onze fraaije manieren, en onzen Ton, niet half zo deegelyk zyn als zy is* (B. Wolff en A. Deken, *Lotgevallen van Willem Leevend*, dl. 1, 38 [1784]). *Het bleek echter niet half zo erg als hij had verwacht* (J.R.R. Tolkien, *In de ban van de ring*, deel 2: De twee torens, 789). Zouden de onderhandelingen zelfs maar half zo goed gaan zonder dat hij er als ta'veren bij aanwezig was? (Robert Jordan, *Een kroon van zwaarden*, 620). *Als je half zo slim bent als je denkt, heb je vast een plan om ze kwijt te raken* (The Blacklist 5, 22). Positief voorkomen: *Ik zou willen dat ik half zo cool kon zijn als die gast* (hardtraxx.com, 7-4-2017). Bij

deze uiting is de wens niet zozeer dat je minder cool ben dan iemand anders ('half zo cool is wel genoeg') maar dat je al blij bent als je half zo cool kunt zijn.

319 **halve cent, stuiver, roepie, duit:** minimale geldhoeveelheid. Dat dergelijke uitdrukkingen vooral in oudere teksten voorkomen heeft te maken met het verdwijnen van halve centen e.d. als wettig betaalmiddel. Triggers (10 voorkomens): 9x *geen* (90%) en 1x *n*-woord (10%). *En daarom, ik geef geen halve roepij om getuigenissen en voorspraak, ik ga alleen af op bewijzen* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl. 4, 341). *Dat hij [...] nooit een halve duit van de weduwe Van Ameide geleend had, sprak vanzelf.* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 705). *Met die hele merchandising valt geen halve stuiver te verdienen, toch?* (Humo, 21-10-1997). Een vergelijkbaar gebruik met temporele minimaliseerders: *En je hoeft geen halve seconde bang te zijn dat hier iets wordt weggenomen* (Nieuwsblad van het Noorden, 11-2-1997).

320 **halve maatregelen:** symptomatisch voor een gebrek aan doortastendheid. Wordt vaak gecombineerd met *nemen*, maar ook *houden van* is gebruikelijk. Triggers (46 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 31x *geen* (67%) en 14x *niet* (30%). De combinaties met *niet* zijn meestal met *houden van*, terwijl die met *nemen* meest *geen* kiezen als trigger. *En wanneer men het doel wil bereiken, moet men geene halve maatregelen aanwenden* (Weekblad van het regt, no 496, 20-5-1844). *Men ziet het, op het raadhuis hield men niet van halve maatregelen* (Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1911, 55). *Op economisch terrein namen de communisten evenmin halve maatregelen* (Wim Klooster, Geschiedenis van Albanië, 45). *De Duitse politie nam daarop geen halve maatregelen* (De Volkskrant, 18-3-1996). *Het nieuwe Uitvoerend Bewind neemt geen halve*

maatregelen (Siemon Reker, Biografie van het Gronings, 57). In andere zinsverbanden dan met de werkwoorden *nemen*, *houden van* en enkele vergelijkbare gevallen lijkt de uitdrukking *halve maatregelen* niet uitdrukkelijk negatief-polair. Zo trok ik o.m. aan: *Maar weer worden we geconfronteerd met halve maatregelen* (De Volkskrant, 3-6-1995), *halve maatregelen maken de zaak alleen maar erger* (id, 7-6-1995).

Een variant van deze uitdrukking is **half werk**.

halve seconde: zie onder **seconde**.

321 aan de **hand:** gaande. Dit predicaat vereist een indefiniet subject, voorafgegaan door *er*: *er is iets, niets, van alles aan de hand*, vergelijk ook de ongrammaticaliteit van **Niets is aan de hand*. Hoewel zeer gebruikelijk, is de uitdrukking vermoedelijk niet heel oud: het WNT geeft vindplaatsen uit de Camera Obscura (1840) en de romans van Van Lennep. Triggers (192 voorkomens): 2x conditionele bijzin (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 4x *niet* (2%), 73x *n*-woord (38%), 1x negatief predicaat (1%), 1x universele kwantor (1%), 1x *voor(dat)* (1%), 70x *vraag* (36%), 13x *weinig* (7%), 3x *zonder* (2%) en 23x een positief voorkomen (12%). *Wat er nu precies aan de hand is, weet ik niet* (Godfried Bomans, Erik of het klein insectenboek, 86). *Is er iets aan de hand met de kolen?* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 163). *Tot dusver was er niets aan de hand* (Willy van der Heide, Drie jongens als circusdetective, 173). *Als Feyenoord over zes dagen het hoofd net zo koel kan houden als gisteravond, lijkt er dan ook weinig aan de hand* (SpIts, 22-2-2002, 24). *Ze bekenden dat ze 112 hadden gebeld zonder dat er iets aan de hand was* (Trouw 14-7-2012). *Als we denken dat er iets aan de hand is, nemen we contact op met de partijen* (Financieele Dagblad 18-3-2019).

322 een **hand voor ogen zien**: ook maar iets kunnen zien. Triggers (66 voorkomens): 1x *amper* (2%), 61x *geen* (92%), 2x *nauwelijks* (3%), 1x *niet* (2%), 1x *zonder* (2%). *We zien geen hand voor ogen* (Jeroen Brouwers, *Mijn vlaamse jaren*). *Ik kon geen hand voor ogen zien* (Gerben Hellinga, *Vlammen*). *Jazeker: hemel en aarde had Hij gemaakt zonder dat Hij een hand voor ogen kon zien, en toch was het Hem gelukt* (Gerard Reve, *Bezorgde ouders*, 82). *En langzaam, want in het donker van de nacht ziet hij amper een hand voor ogen* (Nanda Roep, *De serieknokker*, 9). Het volgende voorbeeld is een van de weinige die een lidwoord laat zien voor ogen: *De Prins dede het ook ten 10 uren 's avonds, terwijl het hardt regende, en 't zoo donker was datmen naaulyks een handt voor d'ooogen zien konde* (Het leven van zyne Hoogheit Johan Willem Friso, etc., deel 1, uit het Frans vert. en bew. door Francois Halma [1716], 67).

323 een **hand uitsteken**: (ook maar) iets doen, drukt een minimale inspanning uit. Triggers (20 voorkomens): 10x *geen* (50%), 2x *n-woord* (10%), 1x *universele kwantor* (5%), 1x *vraag* (5%), 6x *zonder* (30%). *Wie het waagt een hand naar de poort uit te steken, die rijd ik overhoop!* (Karl May, *In de schuilhoeken van den Balkan*, 361). *Hij zag het alles, maar het trof hem alleen als vermakelijk, als hoogst vermakelijk dat hij, juist hij, hier zo cossu zat in een groene crapaud, terwijl hij nooit een hand naar een veil meisje zou uitsteken* (F. Bordewijk, *Rood paleis: ondergang van een eeuw*, 138). *Moet ik mijn vrienden dan maar laten opknopen zonder een hand uit te steken?* (Alexandre Dumas, *De burggraaf van Bragelonne*, 93). *Misschien moet ik wat meer belangstelling voor Gideon tonen, en hem niet zonder een hand uit te steken laten verzuipen* (Hans Warren, *Geheim dagboek: tiende deel 1973-1975*, 134). *Dat bleek ook al*

in 2020 toen Rusland geen hand uitstak om Armenië militair te verdedigen (Trouw 22-9-2023).

Een variant van deze uitdrukking is een **poot uitsteken**. Niet negatief-polair is de uitdrukking *een helpende hand uitsteken*.

zijn handen branden aan: zie onder *zijn vingers branden aan*.

324 uit **zijn handen komen**: afgemaakt worden. Triggers (20 voorkomens): 2x *geen* (10%), 2x *nauwelijks* (10%), 2x *niet veel* (10%), 6x *n-woord* (30%), 2x *universele kwantor* (10%), 1x *vraag* (10%), 1x *weinig* (10%), 2x *zonder* (10%) en 2x een positief voorkomen (10%). *Johnson was de hele dag bezig maar er kwam nauwelijks iets uit zijn handen* (Het Parool 31-10-1977). *Er komt niets uit mijn handen* (Arie Visser, *Het vangen van de draak. Verzameld Werk Proza*, 22). *Hij is al twee jaar bezig zonder dat er iets uit zijn handen is gekomen* (De Volkskrant 6-2-1987). *In zijn latere levensjaren, hij stierf in 1962, 57 jaar oud, kwam er weinig meer uit zijn handen* (Trouw, 24-11-1988). Positief voorkomen: *Als wij nu de balans opmaken is er opmerkelijk veel uit zijn handen gekomen* (Het vrije volk, 31-10-1978).

325 **zijn handen kunnen thuishouden**: zich in bedwang hebben. Meestal gebruikt in de context van ongewenste intimiteiten of huiselijk geweld. Triggers (9 voorkomens): 2x *moeilijk* (22%) en 7x *niet* (78%). *De smerige vetlap kan zijn handen niet thuis houden* (Mr. A. Roothaert, *Vlimmens tweede jeugd*, 768). *De 21-jarige Brielse zeeman Willem A. kan, zodra hij weer vaste grond onder de voeten heeft, z'n handen moeilijk thuis houden* (Het vrije volk, 14-10-1971). *Als het joch stoer roept dat hij 'atheïst' is, kan de priester zijn handen niet thuishouden* (Trouw, 24-10-1998).

326 (de) **handen op elkaar krijgen voor:** steun krijgen voor. Oorspronkelijk was dit geen negatief-polaire uitdrukking en betekende het 'een applaus krijgen'. Een voorbeeld hiervan: *Doelman van Dijk kreeg de handen op elkaar voor enkele mooie safes* (Het vrije volk, 18-10-1954). Vanaf de jaren 1970 is er ook een overdrachtelijk gebruik, waarbij geen sprake hoeft te zijn van een klappend publiek. Triggers (28 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 1x evenmin (4%), 1x geen (4%), 21x niet (75%), 1x niet veel (4%), 2x weinig (7%), en 1x een positief voorkomen (4%). Bij de gevallen met *weinig, niet veel* en *geen* ontbreekt het lidwoord *de*. *Ondanks de uitgedunde en uitgebeende rijen van het peloton kreeg Thurau echter toch geen handen op elkaar voor zijn snode plan* (Het vrije volk, 18-7-1979). *De opstellers ervan hebben blijkbaar begrepen dat je met deze boodschap anno vandaag de dag de handen niet meer op elkaar krijgt.* (NRC, 23-11-2002). *Ook voor andere aspecten van de crisisbestrijding krijgt de Portugese regering maar weinig handen op elkaar* (De Groene Amsterdammer, 9-2-2012). *De staatssecretaris zal al heel blij zijn als zij daar binnen haar eigen regeringscoalitie vervolgens alle handen voor op elkaar krijgt* (De Volkskrant, 15-9-2018). *Conte kreeg evenmin de handen op elkaar voor een ruime en restrictie-loze inzet van het Europese noodfonds* (De Volkskrant 27-3-2020). Een positief voorkomen: *In Brussel en Kiev krijgt Rutte de handen vermoedelijk op elkaar voor de uitzonderingspositie van Nederland* (De Volkskrant 29-10-2016).

327 te **handhaven:** in stand te houden of ergens aan te houden. Modale infinitief, die met negatie vooral op twee manieren gebruikt wordt: regelgeving kan niet te handhaven zijn als er te weinig toezicht is, en personen kunnen niet of moeilijk te handhaven zijn als ze zich niet aan regels

houden of problemen veroorzaken. Vooral in de tweede betekenis is negatie of *moeilijk* zo goed als verplicht, terwijl in de eerste betekenis ook nog wel eens een positief voorkomen aangetroffen wordt. Triggers (73 voorkomens): 1x *amper* (1%), 4x *moeilijk* (5%), 1x *nauwelijks* (1%), 52x *niet* (71%), 1x *n*-woord (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 9x *vraag* (13%) en 4x een positief voorkomen (5%). *Het verbod van raamgordijnen was niet te handhaven gebleken en door de nieuwe Raad ingetrokken* (F. Bordewijk, Blokken, 13). *We worden nu dus uitgenodigd om ons deftig af te vragen of in deze tijd die traditie van de Gijs-brecht die al ruim driehonderd jaar bestaat nog wel te handhaven is* (Vrij Nederland, 17-2-1968). *Daar was-ie amper te handhaven* (De Volkskrant, 9-7-1993). *Een ruziezoeker, die nergens te handhaven was, dat was Van Buitenen* (Trouw, 9-1-1999). *Ook het buitenhuisje, waar Joran op zijn veertiende introk omdat hij als puber moeilijk te handhaven zou zijn geweest, oogt verlaten* (NRC, 9-2-2008). *Analisten betwijfelen dan ook of deze hoge rente op langere termijn te handhaven is* (idem, 24-7-1993). *Indien normen niet te handhaven zijn, wordt het tijd ze aan te passen of te schrappen* (Trouw, 21-1-2003). Positief voorkomen: *Zijn gedrag in huis was onhandelbaar, terwijl de jongen in Haren in de huiselijke omgeving juist wel was te handhaven* (Nieuwsblad van het Noorden 5-12-1994).

328 **handwater geven/hebben:** kunnen tippen aan. Een ouderwets idioom (het WNT geeft voorbeelden uit de 17e tm 19e eeuw). Handwater is oorspronkelijk water voor het handen wassen. Iemand geen handwater kunnen geven, d.w.z. het niet waardig zijn om iemand handwater te geven, werd gebruikt als een idioom om ongelijkwaardigheid uit te drukken. Later, toen deze herkomst niet meer begrepen werd, ontstond de verbasterde vorm *handwater hebben bij*

iemand 'met iemand vergeleken kunnen worden, in iemand zijn weerga vinden'. De volgende voorbeelden komen allen uit het WNT: Heksen, waar die uit Macbeth nog geen handwater bij hebben (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 1, 55). *Oordeel dan, of 't gelof van duizend verliefde katten by zo een melodieuw concert, handwater kan hebben* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, 6, 107). Deze uitdrukking maakt deel uit van een grotere groep van uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals **kunnen tippen aan, zijn weerga hebben, het halen bij**.

329 een **hap**: minimale hoeveelheid voedsel (vergelijk ook **beet**). Triggers (op 68 voorkomens): 58x negatie, bijna uitsluitend *geen* (85%), 3x *nauwelijks/amper* (4%), 2x *vraag* (3%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 1x *negatief predicat* (1%), 1x *voordat* (1%) 1x *zonder* (1%). *Hij at geen hap maar glimlachte vriendelijk boven zijn lange witte baard* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 26). *Niemand durfde meer een hap te eten* (Jan Wolkers, Turks Fruit, Het vroege werk, 782). Vaak gebruikt in combinatie met *door de keel krijgen* of *naar binnen krijgen*. *Kon geen hap door mijn keel krijgen van de zenuwen* (Koos van Zomeren, Explosie in Mei, 138). *Je krijgt amper een hap door je keel* (De Limburger, 11-12-2004).

330 (om) te **harden**: te verdragen, uit te houden. Triggers (69 voorkomens): 5x *nauwelijks* (7%), 60x *niet* (87%), 1x *restrictief bijwoord* (1%) en 3x een *positief voorkomen* (4%). Voorbeelden: *'t en was buyten 't schip ofte huys niet te harden* (Gerrit de Veer, Kort verhael van d'eerste Schipvaerd der Hollandsche ende Zeeusche Schepen etc., 23). *Het leven is alleen maar te harden op een heel klein terrein* (De Volkskrant, 29-5-1993). *De pijn was nauwelijks te harden* (Dagblad van het Noorden, 22-1-2005). *Positief voorkomen*:

De hitte was nog wel te harden (W.H. van Eemlandt, Dood in schemer, 118).

Variant: *kunnen harden*. *Plotseling kon Colosseros het niet langer harden* (Louis Couperus, De komedianten, 158).

331 zijn **haring braadt daar**: hij heeft daar iets te **zoeken**. *Hy denckt sijn haring braet 'er niet* (Jacob Cats, aangehaald bij Stoett 1923a, dl 1, 322). Deze uitdrukking was in de 17de en 18de eeuw gangbaar, sindsdien niet meer in omloop.

332 een **harrel**: een zier. Een harrel is een hennepvezel. Het WNT geeft als voorbeeld *Hij weet er geen harrel van*.

333 van zijn **hart een moordkuil maken**: zich inhouden, zijn reacties opkroppen. Triggers (95 voorkomens): 84x *geen* (88%), 5x *niet* (5%), 3x *n-woord* (3%), 1x *vraag* (1%) en 2x een *positief voorkomen* (2%). *Ik maak van me hart geen moordkuil* (H. Boubert, Zeemansvrouwen, 13). *"Daar zit je dan met je gebakken peren," zei mijn moeder die niet gewoon was van haar hart een moordkuil te maken* (L. Penning, Uit mijn leven, 77). *Was hij bezig, van zijn hart een moordkuil te maken?* (Theun de Vries, Februari, dl 2, 154). Een *positief voorkomen*: *ofschoon geposeerdheid tot zijn vakbekwaamheden behoort, is het een moeitevolle opdracht om op ieder publiek moment van zijn hart een moordkuil te maken* (De Volkskrant, 2-4-1994). Variant: *van zijn hart een smoorkuil maken*: *Hij zal het ons niet ten kwade duiden, dat wij ook ten opzichte van zijn arbeid van ons hart geen smoorkuil maken* (J.H. van den Bosch in Taal en Letteren 2, 1892, 52). *Achter in de polder hoef je van je hart geen smoorkuil te maken* (K. Norel, Engelandvaarders, 332).

334 het **hart hebben**: de moed, lef hebben [om iets te doen]. Triggers (41 voorkomens): 7x *conditionele bijzin* (17%), 28x *niet* (68%),

3x n-woord (7%), 1x universeel (2%) en 2x een vraag (5%). *Als je nog eens het hart hebt om een vriend van mij te laten druipen omdat je niet wel bent met zijn oude, zal ik je in het water smijten, fielt dat je bent, en hals en ribben stuk slaan* (Klikspaan, Studenten-typen, 278). *Heb het hart niet om mij met Tymen op te schepen* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 115). *Zeg Benvenuto, zou je ooit het hart hebben valse munten te maken?* (Het leven van Benvenuto Cellini door hemzelf verteld, 135). Een variant van deze uitdrukking is *het hart in zijn lijf hebben*, vgl. *heb het hart niet in je lijf om bij de leider te gaan zitten zeiken* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 190). *En wee degene die het hart in zijn lijf heeft om op het veld te citeren uit het anderhalve bladzijde tellende verkiezingsprogramma van Janmaat* (De Volkskrant, 8-1-1994). Positieve voorkomens zijn mogelijk in de bevelende wijs: *Heb het hart eens daar iets van te zeggen!* Opvallend genoeg betekent die zin hetzelfde als zijn ontkennende tegenhanger: *Heb het hart niet daar iets van te zeggen!*

Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking: *The little man with the cowlick seemed so absorbed in the book that Wimsey had not the heart to claim his property* (Dorothy L. Sayers, *Hangman's Holiday*, 11).

335 over zijn **hart (kunnen) verkrijgen**: een beslissing nemen die tegen het gevoel (medeleven) ingaat. Deze uitdrukking lijkt wel iets op de voorgaande, met dien verstande dat hier niet vrees, maar medelijden de drijvende passie is. Veruit de meeste voorkomens hebben het werkwoord *verkrijgen*, maar er is ook een variant met *krijgen*. Triggers (93 voorkomens): 1x *geen* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 82x *niet* (88%), 5x n-woord (5%), 1x universele kwantor (1%), 1x *voor(dat)* (1%) en 2x een vraag (2%). *De Baron die vroeg my stil of ik daar niet in toestemde zeggende dat hy het over zyn hart niet*

kon krygen dat men die arme meisjes van zyn zeide om zo te zeggen rukkende, zo qualyk zou tracteeren (Anonymus, *De Amsterdamsche Lichtmis of Zoldaat van Fortuin*, 87). *Louis kon het niet over zijn hart verkrijgen, om zijn vader alleen te laten* (L. Penning, *De leeuw van Modderspruit*, 86). *Hoe kan je het over je hart verkrijgen dat tegen je moeder te zeggen, Oswald!* (Henrik Ibsen, *Spoken* [1906]). *Ik heb het nooit over mijn hart kunnen verkrijgen* (Willem Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 154). *Het zag ernaar uit dat juffrouw Fowler het nauwelijks over haar hart kon verkrijgen een geschenk van een leerlinge af te slaan* (Ruth Rendell, *Uit de sleur*, 91). *Dat was alles wat Williams over zijn hart kon verkrijgen* (Nieuwsblad van het Noorden, 12-7-1997). *Het duurt even voor ze het over haar hart verkrijgt de deur dicht te doen* (NRC 2-10-2021).

336 **van harte gaan**: geschieden vanuit eigen wens. Triggers (72 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (1%), 1x *moeilijk* (1%), 65x *niet* (90%), 1x n-woord, 1x *zelden* en 1x een positief voorkomen. *Daarin moest men berusten, maar dat ging allesbehalve van harte* (P.A. Daum, *Hoe hij raad van Indië werd*, 447). *Hij trachtte vrolijk te zijn, doch 't ging niet van harte* (Thérèse Hoven, *In sarong en kabaai*, 14). *Dat dat van harte zal gaan, is moeilijk voor te stellen* (De Volkskrant 15-7-1993). *Dat gaat alleen lang niet altijd van harte, zo blijkt* (Trouw, 12-4-2002). *Maar de erkenning gaat allerminst van harte* (Trouw, 9-7-2003). *Maar echt van harte gaat het zelden* (De Groene Amsterdammer 19-11-2020). Positief voorkomen: *In het jagersvriendelijke Zeeland ging dat van harte, maar Noord-Brabant weigert* (Trouw, 10-3-2004). Niet te verwarren met *ter harte gaan*, dat niet negatief-polair is, evenmin als combinaties van *van harte* met andere werkwoorden dan *gaan*, zoals *van harte feliciteren*, *van harte gunnen*, *van harte toewensen* etc.

337 iets **hebben aan**: gebaat zijn bij. De uitdrukking is niet absoluut negatief-polair. Positieve voorkomens zijn vooral gebruikelijk in combinaties met *veel*, en dan bij voorkeur in de voltooid-tijd: *We hebben veel aan onze vriendschap gehad*. Ook bij sarcasme zijn positieve voorkomens mogelijk: *Dat medeleven van jou daar heb ik wat aan!* Verder zijn ook voorkomens in nonveridicale omgevingen zoals *misschien* of *hopen* redelijk gebruikelijk: *Misschien dat beleidsmakers er iets aan hebben* (Trouw, 3 april 2001, 11). Triggers (285 voorkomens): 1x *alsof* (0,4%), 1x conditionele bijzin (0,4%), 16x *geen* (6%), 1x *het enige* (0,4%), 10x *niet* (4%), 23x *niet veel* (8%), 138x n-woord (48%), 1x *voor(dat)* (0,4%), 28x *vraag* (10%), 36x *weinig* (13%), 2x *zelden* (1%), 3x *zonder* (1%) en 25x een positief voorkomen (9%). *Martinet loopt in zijn kort begrip zoo schielijk over de gebeurtenissen heen dat ik er niet veel aan heb* (Otto van Eck, Dagboek 1791-1797, 51). *Wat hebben wij aan al dien omslag, als het 'er toch niet van komt* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 3, 69). *'t Mensch zou er niemendal aan gehad hebben* (De Graafschapbode 27-10-1888). *In dezen stand heeft wit weinig aan den spelgang 44-40, 35-30, enz.* (Het damspel 1-5-1927). *In de loop der jaren zijn op deze wijze voor 50 millioen dollar aan steenkool in rook vervlogen, zonder dat iemand er iets aan heeft gehad* (De Telegraaf 28-12-1940). *Dat is, buiten de benzine, het enige waar de autorijder iets aan heeft* (Limburgs Dagblad 22-5-1971). *Je hebt er geen fluit aan* (Pieter Waterdrinker, Tsjajkovskistraat 40, 299). Positief voorkomen: *misschien vertel je me dan iets waar ik iets aan heb* (Natasha Pulley, De horlogemaker van Londen, 293).

338 **hebben bij**: *het halen bij*. Thans verouderd gebruik. Het MNW, dl III, 200 geeft o.a. de volgende Middelnederlandse voor-

beelden: *Roelant die stoute noch Oliver en hadden niet bi hem een spier; Dat gheluyt van allen musikspelen, als van harpen, luyten [...] en hebben niet bi tgeluyt van den horen*. De uitdrukking behoort tot een grotere groep van uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals *het halen bij, zijn(s) gelijke kennen, kunnen tippen aan*, etc.

339 kunnen **hebben**: kunnen **zetten**, kunnen **uitstaan**. Meestal met een bijzin of een pronomen als *het* of *dat*. Triggers (25 voorkomens): 1x comparatief (4%), 23x *niet* (92%) en 1x *slecht* (4%). *Inderdaad kan hij niet hebben dat ik de Koningin beloofd heb zitting te nemen in een Kabinet dat steun heeft van de A.R. club* (Briefwisseling Kuyper-Idenburg, 607). *Ik kan dat eenvoudig niet hebben* (George van Aalst, *De bengels van IIIb* [1924], 43). *Uit alles bleek, hoe slecht de Tholenaren het konden hebben, dat het Oranjehuis geminacht werd* (A.M. Wessels, *Zeeland in de Patriottentijd*, 183). Er is ook een variant met *willen*. Enkele voorbeelden: *Hij huilde zachtjes want hij wilde niet hebben dat Jan het merkte* (J. van Doorne, *Het kind Hans*, 91). *Dat was meer dan hij hebben kon* (Ursula K. Le Guin, *Aardzee*). *Tony Blair wilde het niet hebben* (HP/De Tijd, 23-1-1998).

340 het **hebben**: zich in kunnen houden. *Toen had ik het niet meer*. Dit idioom lijkt nauwelijks variatie toe te staan: **Toen hadden ze het nauwelijks nog/*Ik geloof niet dat hij het nog/meer had*. Nog net acceptabel is *Toen hadden ze het geen van allen meer*. Komt ook voor in de langere uitdrukking **weten hoe men het heeft**.

341 het **hebben op**: *veel op hebben met*. Triggers (51 voorkomens): 50x *niet* (98%) en 1x n-woord (2%). Van de 50 voorkomens met *niet* zijn 35 feitelijk combinaties met *niet zo*. Ook het enige voorbeeld met een

n-woord heeft een afgezwakte vorm met zo: *Zelf heb ik het nooit zo gehad op Franse humor, of wat daar destijds in Parijs voor doorging* (Herman Koch, Dingetje, 63). *Die had het niet op jongens met een beurs* (J. van Oudshoorn, Louteringen, in: Doolhof der zinnen, 133). *Arie heeft het niet zo op rechters* (Trouw, 15 januari 1996). *Persoonlijk heb ik het niet zo op kantoren* (Metro, 32-2-2012). Varieert men nog wat door, dan wordt het resultaat al snel erg matig: **Zonder het te hebben op scheidsrechters, wil ik toch een lans breken voor deze fluitist. *Heb jij het soms op water? *Ik mag een boon zijn als ik het heb op water. *Het is ondenkbaar dat Van Gaal het heeft op scheidsrechters.*

van heden of gisteren: zie van **vandaag of gisteren**.

342 **heel**: in combinatie met een lidwoord of aanwijzend voornaamwoord heeft *heel* een gebruik ontwikkeld met een enigszins pejoratieve bijklank als het gebruikt wordt bij negatie of een negatief predicaat (Den Dikken 2002). Noodzakelijk is daarbij wel dat de uitdrukking daarbij bereik heeft over het negatieve element. Zo heeft *ik kan die hele vent niet uitstaan* de lezing “ik kan die vent helemaal niet uitstaan” die ontbreekt in *ik kan niet die hele vent uitstaan*. De laatste zin heeft alleen de eigenaardige lezing waarbij de spreker slechts delen van de vent in kwestie kan verdragen. Den Dikken (2002) heeft erop gewezen dat *heel* in de regel negatie in dezelfde deelzin vereist, maar van die verplichting ontslagen kan worden door de aanwezigheid van een andere negatief-polaire uitdrukking, zoals *ooit*, die deze restrictie niet kent. Vergelijk *Jan gelooft niet dat hij die hele Piet *(ooit) gemogen heeft*. Dit is een geval van wat wel bekend staat als parasitaire licentiëring: het voorkomen van *heel* is niet alleen afhankelijk van de negatie,

maar ook van het element *ooit*. Verdere theoretische discussie van dit verschijnsel is te vinden in Den Dikken (2002, 2006) en Hoeksema (2007). Triggers (217 voorkomens): 5x comparatief (2%), 1x comparatief van gelijkheid (0,5%), 25x *geen* (12%), 1x *het enige* (0,5%), 2x *nauwelijk* (1%), 103x *niet* (47%), 32x n-woord (15%), 37x negatief predicaat (17%), 1x restrictief bijwoord (0,5%), 6x vraag (3%) en 4x *weinig* (2%). *De heele man zegt mij weinig* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, Briefwisseling 1930-1940, deel III, 69). *Op dat ogenblik vond ik de hele Henry Barker niet zo belangrijk* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 178). *Wat kon mij die hele affaire eigenlijk schelen?* (Koos van Zomeren, Explosie in mei, 132). *Hij zei dat ik die hele Oscar maar beter kon vergeten* (SUM, 26 november 1998, 37). *Elsbeth Etty en Sylvia de Leur zijn allebei tien keer indrukwekkender dan die hele Monica Lewinsky* (Marjet van Zuijlen, Retour Nijmegen-Den Haag, 90).

343 **heel blijven van**: pseudopartitief idioom (zie Hoeksema 2003), komt voor in combinatie met een maatbepaling als *iets*, *niets*, *weinig*, *niet veel* etc. Triggers (12 voorkomens): 4x *geen* (33%), 4x n-woord (33%) en 4x *weinig* (33%). *Dan zou ik maar als de verdommenis maken, dat ik thuis kwam, anders blijft er niks van je heel!* (Simon Vestdijk, Kind tussen vier vrouwen [1933], 513). *Geen spat blijft er van heel* (Jan de Hartog, Hollands Glorie [1940], 140). Nogal zeldzaam is een variant met *aan* ipv *van*: *geen haar bleef er aan de reputatie van de diva heel* (Jo van Ammers-Küller, Het huis der vreugden [1922], 140). Zie ook **heel laten van, een spaan heel laten/blijven van**.

344 **heel laten van**: idioom van het type pseudopartitief (Hoeksema 2003), en wordt gecombineerd met een maatbepaling als *iets*,

niets, weinig, niet veel etc. Triggers (61 voorkomens): 13x *geen* (21%), 4x *niet veel* (7%), 17x n-woord (28%), 1x vraag (2%) en 26x *weinig* (43%). *Hij liet er geen regel van heel* (Emile Zola, *De buik van Parijs* [1902], 106). *Een goeie advocaat had niets heel gelaten van het bewijs* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De politiemoordenaar* [1976], 86). *De ploeg van Louis van Gaal liet in Barcelona weinig heel van Sparta Praag* (De Volkskrant, 9-12-1999). *Gij laat toch nog wel iets van de Atlas heel, niet?* (J.J. Voskuil, *En ook weemoedigheid* [1999], 906). Zie ook *een spaan heel laten van, en heel blijven van*, de intransitieve variant.

345 ergens **heg of steg kennen**: minimale hoeveelheidsuitdrukking. Duidt een minimum aan topografische kennis van een bepaald gebied aan. Tevens een voorbeeld van een rijmidioom. *Steg* is een niet meer gangbare vorm van *steeg* en betekende oorspronkelijk 'smalle weg, voetpad', aldus het WNT, s.v. *steg*. Volgens Stoett (1923a) was de uitdrukking oorspronkelijk *weg of steg*, zie hieronder. Het bijbehorende werkwoord is meestal *kennen*, maar *weten* komt eveneens voor. Meestal zit de negatie direct verscho- len in de nevenschik-ker, omdat de veruit meest gangbare vorm *heg noch steg kennen* is. Triggers (15 voorkomens): 2x *geen* (13%) en 13x n-woord (87%). *Ik weet in 't land geen heg of steg* (J.P. Heije, *De kleine bedelaarster*). *Hij kende heg noch steg daar* (Jaap Scholten, *Morgenster*, 167). *Je kent nergens heg of steg* (www.reisburovangerwen.nl/reisverslagen/rv/cuba.htm).

Variant: *weg of steg kennen*. *Ik ken hier weg noch steg* (Jacob van Lennep, *De koorknaap, Onze voorouders in verschillende taferelen geschetst*. Deel 3, 117). Deze variant is bij mijn weten niet meer in gebruik.

346 **heil zien in**: een gunstig resultaat van iets verwachten, iets de moeite waard vin-

den om te doen. De uitdrukking is op de toekomst gericht. Als een gebeurtenis of handeling uit het verleden niet het gewenste resultaat had, gebruik je andere polaire uitdrukkingen, bijvoorbeeld **baten** of **zin hebben**: *Piet probeerde ons op te vrolijken, maar het baatte niet*. Vergelijk: *Piet probeerde ons niet op te vrolijken want hij zag er geen heil in*. Triggers (136 voorkomens): 56x *geen* (41%), 1x *minder* (1%), 14x *niet* (10%), 2x n-woord (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 2x vraag (1%), 43x *weinig* (32%) en 17x een positief voorkomen (13%). *Ik zag geen heil in een liberaal ministerie* (Willem Hendrik de Beaufort, *Dagboek en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort 1874-1918*, eerste band 1874-1910, 26). *De arbeidersorganisaties hebben echter in naam van alle bij het conflict betrokken arbeiders medegedeeld dat men geen heil zag in een bemiddelingspoging* (Algemeen Handelsblad 3-5-1928). *Je ziet er plotseling niet veel heil meer in, hè?* (Havank + Terpstra, *Mysterie op Mallorca*, 156). *Dr. Hatta zei verder weinig heil te zien in onderhandelingen tussen Indonesië en Nederland* (Leidsch Dagblad 13-3-1962). *Het is gestoeld op een uitspraak van verkeersminister Jorritsma, die alleen heil ziet in de magneettrein als die niet doodloopt in Groningen* (De Groninger Gezinsbode, 17-6-1998). *De vraag dringt zich op of het de bedenkers van de wet om de pri-meur gaat of dat ze werkelijk heil zien in de maatregel* (Trouw, 12-9-2002). Positief voorkomen: *Labour ziet in tegenstelling tot het conservatieve kamp wel heil in samenwerking op Europees niveau* (Trouw, 26-2-2001).

Een minder gebruikelijke variant (slechts 5 voorkomens in mijn materiaal) is *heil verwachten van*. Een voorbeeld: *En omdat hij al evenmin enig heil verwacht van politieke bewegingen die zich van dit onbehagen meester hebben gemaakt, heeft Scheffer besloten op vijftien mei gewoon thuis te blijven* (Trouw, 6-3-2002).

347 kunnen **heksen**: wonderen kunnen verrichten. Triggers (10 voorkomens): 9x niet (90%) en 1x een positief voorkomen (10%). *De Saksen en Zwitsers kunnen ook niet heksen* (brief van C. Stork, 1854, geciteerd in Wim Wennekes, *De aartsvaders*, 201). *'Ja God, Ma,.... ik kan toch niet heksen....'* (Jo Boer, *Kruis of munt*, 213). *'Jaja,' zei de ober, 'ik heb maar twee handen, ik kan niet heksen'* (Hans Andreus, Valentijn, 68). Positieve voorkomens zijn ofwel letterlijk (*ik zoek een heks die echt kan heksen*) of met een negatieve implicatie: *Jij denkt zeker dat ik kan heksen* (Marianne Bedeaux, Geen "perfecte moord").

348 ergens een **held** in zijn: met negatie: ergens niet goed in zijn, zich op enig terrein niet thuis voelen. *Ik ben ook geen held in het Fransch* (Marcellus Emants, Drie novellen [1879], 47). *Ik ben geen held in koken, en het zaakje brandde dan ook lelijk aan* (Libelle, 30-1-1960, 57).

349 kunnen **helpen**: verantwoordelijk zijn voor, **kunnen (ge)beteren**. De betekenis van *helpen* in dit idioom is enigszins raadselachtig, en lijkt meer op die van *verhelpen*. Triggers (203 voorkomens): 5x *alsof* (2%), 1x *bezwaarlijk* (0,5%), 2x *evenmin* (1%), 1x *moeilijk* (0,5%), 162x *niet* (80%), 1x *onmogelijk* (0,5%), 29x *vraag* (14%), 1x *weinig* (0,5%) en 1x een positief voorkomen (0,5%). Voorbeelden: *een mensch kan immers niet helpen, dat hij vijftig jaar oud wordt* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 5, 160-1). *Kan ik het helpen, indien op die wijs mijn geheele briespraak en obstinatie wordt?* (Nicolaas Beets, *Het dagboek van de student Nicolaas Beets*, 209). *En anderen komen woedend weer bij mij om over haar beledigingen te klagen, alsof ik het helpen kan* (Beatrice Harraden, *Voorbijgaande schepen in donkeren nacht*, 77). *Nu, ik kan 't bezwaarlijk helpen* (Herman Teir-

linck, *Het ivoren aapje*, 95). *We kunnen het onmogelijk helpen dat we maar niet mee kunnen doen met het klagen en zuchten over de moderne jeugd* (De Amsterdammer 30-10-1926). *Hij kon per slot van rekening moeilijk helpen dat spil Roggeveen na 31 minuten spelen naar links zwenkte* (Het Parool 19-9-1949). *Ik kan het niet helpen, er zit een machientje in mijn hoofd dat het bijhoudt* (J. Luns en M. van der Plas, 'Ik herinner mij...', 11). Een positief voorkomen is te vinden in het volgende stukje tekst, waar het contrasteert met en teruggrijpt op een eerder voorkomen in een vraag. *"Kan ik het helpen, dat ik in die hatelijke doornen te land kwam?" "Neen," zeide de vreemde Dame, "doch gij kunt het wel helpen, dat gij de gordijnen niet losmaaktet, toen ik zulks verzocht"* (Jacob van Lennep, *De pleegzoon*, 19).

350 er **helpt een lieve moeder aan**: er valt iets aan te doen. Oorspronkelijk zal dit hebben betekent dat er door middel van een appel op de moeder nog wel iets aan de zaak gedaan kon worden. Deze uitdrukking kent veel varianten. In plaats van *lieve moeder* komen ook voor *lieve moedertje*, *moedertje lief*, *lievemoederen*, *moederlieven*, (*lieve vader of moeder*. Triggers (78 voorkomens): 78x *geen* (100%). *Mae der 'ielp geen vaodertj' of moedertj' an* (Heins, *Walcherse Schetsen en Vertellingen*, 69). *Daar hielp geen moederlieven of zelfs een vette fooi meer aan* (J. van Oudshoorn, *Tobias en de dood*, 395). *Ja ik moet je inwrijven, daar helpt geen lieve moedertje aan* (George van Aalst, *De bengels van III-b*, 197). *In haar ogen moest je in je leven wel van iemand houden, daar hielp geen lieve vader of moeder aan* (L.F. Céline, *Reis naar het einde van de nacht*, 502). *Er helpt geen lieve moedertje aan* (De Volkskrant, 9-1-1993). *Daar helpt geen moedertjelief aan* (De Volkskrant, 20-1-1993). *Homo homini lupus, daar helpt geen moedertje lief, geen kerk of onkerke-*

lijke ethiek aan (Trouw, 10 mei 1996). Wat verder van het oorspronkelijke idioom verwijderd is het volgende voorbeeld: *Daar helpt geen doktertjelijef aan* (De Volkskrant, 24-4-1999). In plaats van *helpen* gebruikt Bredero het nauw verwante werkwoord *baten*: *Ten baat geen lieve moeren* (G.A. Bredero, Spaanschen Brabander Jerolimo, vs 321).

351 zich **herkennen in**: als men een aantijging wil ontkennen kan men kiezen tussen het simpele *Nietes!* en het deftiger *Ik herken me niet in het geschetste beeld*. Vooral autoriteiten en vooraanstaande personen kiezen veel en graag voor de tweede optie. De uitdrukking komt voor met negatie, en in vragen. Van der Wouden (2015) ziet de uitdrukking als een manier om iets af te wijzen op een vriendelijke manier, zonder te suggereren dat de tegenpartij liegt of onzin kletst. *We herkennen ons niet in het beeld dat de RAI Vereniging oproept van Duitse diesels die Nederland zouden overspoelen* (persbericht Bovag, oktober 2018). Supermarktketen Jumbo reageerde op de AD Haringtest van 2016 met *We herkennen ons geenszins in de resultaten*. Triggers (22 voorkomens): 1x *geenszins* (5%), 20x *niet* (91%) en 1x vraag (5%). *Dus het enige wat ik nu aan de minister-president vraag, is of hij zich daarin herkent* (Handelingen Tweede Kamer, 19-12-2017). *Boijmans-directeur Sjarel Ex herkent zich niet in de situatie die Pijbes beschrijft* (De Volkskrant, 15-5-2019). Geen negatie is nodig bij meer letterlijk taalgebruik, zoals wanneer iemand zich herkent in een personage. *Cyriel herkent zich in het personage van de ex-gedetineerde Driss, die in werkelijkheid een kleine Algerijn was* (Algemeen Dagblad, 2 juni 2016).

352 zich (kunnen) **heugen**: zich (kunnen) herinneren. In oudere teksten duikt soms

mogen op in plaats van *kunnen*. Triggers (40 voorkomens): 2x comparatief van gelijkheid (5%), 2x comparatief van ongelijkheid (5%), 2x *geen* (5%), 3x *nauwelijks* (8%), 22x *niet* (55%), 2x n-woord (5%), 1x restrictief bijwoord (3%), 1x vraag (3%) en 5x een positief voorkomen (13%). *De tijd mag me niet heugen dat ik een maffie heb gezien!* (De Preangerbode 14-4-1898). *Ik kan me verder slechts één naoorlogse spoorweg heugen: de Flevolijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 21-1-1997, 21). *Als ik dan hardop iets zeg, schrik ik van mijn eigen stemgeluid, dat barser en ouder klinkt dan ik me kan heugen* (Auke Hulst, En ik herinner me Titus Broederland, 192). *De Waalbrug heeft al zolang als ik me kan heugen, een onweerstaanbare aantrekkingskracht op heel veel mensen* (Algemeen Dagblad, 7-9-2023). Positief voorkomen: *Ik kan me nog wel heugen dat dit eind jaren 90 echt een grote game was* (www.gamesmeter.nl, 2019).

353 aan de **hielen reiken van**: in combinatie met negatie een uitdrukking van onvergelykbaarheid, zoals *kunnen tippen aan*, iemand *handwater mogen reiken*, het *halen bij*. Hoewel het aantal vindplaatsen van deze uitdrukking niet erg groot is, lijkt de conclusie gewettigd dat hij vooral in Vlaanderen gebezigd wordt. Triggers (6 voorkomens): 1x *geen* (17%), 3x *niet* (50%), 2x n-woord (33%). *'A Lot Like Love' reikt niet aan de hielen van 'Before Sunrise' maar wie de juiste sonars naar de bioscoopzaal meebrengt, zal tussen de puberale ongein door een soort infrasonie melancholie kunnen waarnemen* (Humo, 23-8-2005). *Even terzijde: wat zwart-wit afdrukken betreft heb ik nog geen enkele afdruk gezien die ook maar, qua kwaliteit, aan de hielen reikt van bijvoorbeeld een zwart-wit afdruk op barietpapier...* (forum.belgiumdigital.com, posting 13-2-2003). *Maar niets daarvan kwam ook maar aan de hielen van het gebrek aan respect, medeleven*

of mededogen dat Sanda Dia overkwam (KW. be, 2-6-2023).

354 **hoegenaamd**: absoluut, totaal. Wordt gebruikt als versterker van negatie. Van oorsprong is deze uitdrukking concessief, met als betekenis ‘hoe dan ook genoemd’ (= welke dan ook, van welke aard dan ook), en werd hij vooral als postnominale bepaling gebruikt, vervolgens als bepaling voorafgaand aan *geen*, *niets*, *niemand*, later ook *niet*, en tenslotte is er ook een betekenis ‘vrijwel’ ontstaan, voor althans een deel van de gebruikers van dit woord (Stuiveling 1942, Kostelijk 1954, en Hoeksema 2002a voor een overzicht van de historische ontwikkelingen rondom *hoegenaamd*). Bij het bekijken van de distributie van *hoegenaamd* is het zinnig een onderscheid te maken tussen post-nominaal gebruik, zoals in *niets hoegenaamd*, *ieder lid hoegenaamd* (een gebruik dat nu alleen nog een enkele keer in juridische teksten aan te treffen valt) en het gebruik ter linkerzijde van de trigger. In beide gevallen overweegt negatie als context, maar bij het oudere postnominale gebruik trof ik, naast 80% negatie ook 20% overige contexten aan (10% combinaties met *zonder*, 5% met universele kwantoren als *alle*, 4% in het complement van een negatief predicaat, en 1% in vraagzinnen. Bij het moderne gebruik ter linkerzijde van de trigger was de context in 98% van de gevallen negatie. *Hier blijft alles nog zeer rustig; maar alle verlofgangers hoegenaamd zijn onverwijlt opgeroepen* (W.A. Schimmelpenninck in De briefwisseling van J.R. Thorbecke, Deel 1 1830-1833, 356). *Er was geen wanorde hoegenaamd* (H.P.G. Quack, Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1913, 114). *Ze had hoegenaamd nergens aan gedacht, dat had ze al gezegd* (Annie van den Oever, De broer van God, 128). Bij voorkomens als het volgende is het de vraag of de betekenis ‘totaal’

bedoeld is, of de nieuwere betekenis ‘vrijwel’: *Zijn werk heeft over het algemeen een extraverte vrolijkheid die in de Nederlandse kunst van die tijd hoegenaamd ontbrak* (De Volkskrant 5-2-1993).

355 **hoeven**: moeten. Het gebruik van *hoeven* als negatief-polaire variant van *moeten* behoort tot de best bestudeerde kwesties op het terrein van de negatieve polariteit (zie Zwarts 1981, 1986a, Klooster 1984, Van der Wouden 1997b, 2001, Iatridou & Zeijlstra 2013, Nuyts, Goelen & Caers 2018). Dit modale hulpwerkwoord is een van de meest frekwente negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands, en is ook de eerste die kinderen in het algemeen onder de knie krijgen (Van der Wal 1996, Lin et al. 2015). *Hoeven* is de kortere variant van het werkwoord **behoeven**, dat tegenwoordig beperkt is tot de schrijftaal. *Hoeven* wordt nagenoeg uitsluitend gebruikt als hulpwerkwoord, i.t.t. *behoeven*, dat nog tamelijk veel als transitief zelfstandig werkwoord dienst doet. Een aantal gebruiksmogelijkheden van *hoeven*, zoals in *Dit hoeft niet weg*, kunnen als hulpwerkwoordelijk beschouwd worden, omdat ze ook bij andere modale werkwoorden voorkomen, vgl. *Alles moet weg* (zie ook Bech 1955-57, Barbiers 1996).

Triggers (5189 voorkomens): 3x *allerminst* (0,1%), 2x *allesbehalve* (0,04%), 10x *amper* (0,2%), 10x comparatief (0,2%), 1x comparatief van gelijkheid (0,02%), 76x *de/het enige* (1%), 6x *de/het laatste* (0,1%), 23x *evenmin* (0,4%), 1x finale bijzin (0,02%), 555x *geen* (11%), 7x *geenszins* (0,1%), 1x *lang geleden* (0,02%), 2x *hoogstens* (0,04%), 62x *minder* (1%), 39x *nauwelijks* (1%), 166x *niet* + universele kwantor (3%), 2607x *niet* (50%), 26x *niet veel* (1%), 2x *nul* (0,04%), 496x n-woord (10%), 5x negatief predicaat (0,1%), 815x restrictief bijwoord (16%), 2x superlatief (0,04%), 1x *te* (0,02%), 17x uni-

versele kwantor (0,3%), 5x voor(*dat*) (0,1%), 48x vraag (1%), 54x *weinig* (1%), 7x *zelden* (0,1%), 130x *zonder* (3%) en 9x een positief voorkomen (0,2%). De lijst is bijzonder lang, wat niet zo heel vreemd is gezien de omvangrijke verzameling voorkomens. Conditionele zinnen ontbreken echter, en lijken geen grammaticale context te zijn: **Ik mag een boon zijn als ik hoef af te wassen. *Mocht je hoeven nablijven, bel me dan even.* Ook in het Engels zien we een dergelijke restrictie in het gebruik van *need*, indien we de vaste combinatie *if need be* even uitsluiten (Hoeksema 2008a). Verder zijn ook restricties van universele kwantoren over het algemeen geen goede omgevingen voor *hoeven*:

**?Iedereen die ik hoef te kennen kent mij ook.*

Een uitzondering hierop vormen echter bijzinnen bij *alles*: *Alles wat we hoeven te weten staat in dit handzame boekje.* Het lijkt er echter op, dat *hoeven* in dergelijke contexten alleen acceptabel is, wanneer de universele kwantor te parafaseren is als *het enige*: *Het enige wat we hoeven te weten staat in dit handzame boekje.* Bestaat deze parafra-se-mogelijkheid niet, dan is het resultaat niet meer zo goed: **De politie zal alles ont-kennen wat de advocaten hoeven te zeggen.* Interessant is ook dat *het enige* hier afwijkt van superlatieven, hoewel er gewoonlijk een nauwe verwantschap bestaat tussen beide soorten uitdrukkingen (zie Hoeksema 1986b): **De mooiste boeken die we hoeven te lezen zijn die van Elsschot. De enige boeken die we hoeven te lezen zijn van de hand van Elsschot.* Het materiaal bevat twee voorkomens die ik bij de categorie 'superlatief' heb ondergebracht. Het eerste betreft *het minste*: *als ze haar gezicht te snel liet zien, zou een reeks slagen met de leren zweep wel het minste zijn waarvoor ze bang hoefde te zijn* (Robert Jordan, *Het pad der dolken*, 547). Het tweede is geen echte superlatief maar een adjectief met superlatiefachtige betekenis, *maximaal*,

afgeleid van de Latijnse superlatief *maximus* 'grootste.' *Het maximaal aantal strippen dat u hoeft te stempelen is 20* (Tekst op strippenkaart). Hier is duidelijk sprake van een negatieve implicatuur: *u hoeft niet meer dan 20 strippen te stempelen.*

In ja/nee-vragen is *hoeven*, hoewel niet erg frequent, volkomen acceptabel wanneer een negatief antwoord wordt verwacht: *Hoef ik daar nog iets aan toe te voegen?* In wh-vragen is *hoeven* bijzonder zeldzaam, maar een voorbeeld als het volgende, uit Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 1, 211, lijkt ook mij in orde: *Ik althans zie niet, waarom 't zou hoeven te veranderen.* Daarentegen komt het gebruik van *hoeven* in wat-vragen mij als niet (meer) gangbaar Nederlands voor: *Wat hoeven ze buffels te hebben, die zwarten?* (de reactie van Batavus Droogstoppel op het verhaal van Saidjah en Adinda in Multatuli's Max Havelaar). Dit *wat* is grammaticaal opmerkelijk omdat het fungeert als adjunct. Een recenter voorbeeld is *Och, wat hoefde ze de weg terug te gaan [...]?* (Til Brugman, *De Zeebruid*, 133). Hoeksema (2008a) noemt de afname in vraagzinnen als een van de voornaamste diachrone ontwikkelingen in het gebruik van *hoeven*.

Wat betreft gebruik in combinatie met restrictieve bijwoorden als *alleen maar* etc. springt *hoeven* er ook uit. Een percentage van 16% is buitengewoon hoog. Van de restrictieve bijwoorden in mijn bestand staat ruim de helft in een zin met *hoeven* of *behoeven*. Verder is in gebruik met *hoeven* de bijwoordelijke combinatie *alleen maar* frequenter dan enkel *alleen*. *Los maar* daarentegen duikt vaak op. De oorzaak van dit verschil moet gezocht worden in het scalaire karakter van *maar*. Terwijl *alleen* alternatieven uitsluit (*Alleen Jan was uitgenodigd* impliceert dat anderen niet waren uitgenodigd, maar zegt niets over Jan), is *maar* en *slechts* scalair: het wordt vaak gebruikt om aan te duiden dat

iets laag op een rangorde ligt (Hoeksema & Zwarts 1990): *ik ben maar een hele gewone/*-belangrijke jongen, er waren slechts weinig/* veel officieren present*. Dit past bij de hypothese dat zinnen met *hoeven* een minimale verplichting uitdrukken (Hoeksema 2008a). Voorbeelden: *Die twyffelt, hoeft alleen maar op de kinderpokjes agt te geven* (De Boekzaal der geleerde Waerelt, 51, 1740, 178). *Hij hoefde slechts de Ring aan te doen en deze voor zich op te eisen* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl. III, 1176). *We hoeven ons de waterwerken op het Loo maar voor de geest te halen* (Tineke Scholtens, Cascade 17-1, 2008). *Dat hoeft Vinted pas door te geven als in een jaar door een gebruiker meer dan dertig items zijn verkocht* (NRC 14-2-2024).

Hoeven is voor Noordnederlanders (meestal) verplicht in negatieve zinnen, althans als negatie bereik heeft over het modale werkwoord, in alle andere contexten is ook *moeten* acceptabel. Vergelijk *je hoeft je niet druk te maken* (= het is niet nodig dat je je druk maakt) met *je moet je niet druk maken* (het is nodig dat je je niet druk maakt). In België is *moeten* ook toegestaan in negatieve zinnen (Van der Wouden, 1997b).

356 een **hoge pet op hebben van**: een hoge dunk hebben van. Triggers (78 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 61x *geen* (78%), 1x *minder* (1%), 9x *niet* (12%), 3x n-woord (4%) en 3x een positief voorkomen (4%). *Van de schrijvers had ze geen hoge pet op, behalve van Remco, Vink en de Selfkicker* (Johnny van Doorn, Gevecht tegen het zuur, 145). *De laatste was een bullebakkerige houwdegen, Zarkovic daarentegen een zeer genuanceerde gentleman, die filosofie had gestudeerd en die van geen van de leiders in Bosnië een hoge pet op had, ook niet van Karadzic* (Dick Verkijk, Van pantservuist tot pantservest, 138). *Nu moet gezegd worden dat Franse en Britse*

spionnen in hun rapporten naar Parijs en Londen een minder hoge pet op hadden van de stootkracht van het Japanse leger (Trouw, 8-1-2000). *Ik denk niet dat de dame een hoge pet van me op heeft* (Colin Forbes, De bijl, 191). *Een eminent kunsthistoricus had evenmin een hoge pet op van de artistieke kwaliteiten van deze amateur* (Trouw, 25-3-2015). Positief voorkomen: *Hij had een hele hoge pet van je op, net als Ben* (Sue Grafton, X staat voor tien, een kruis, een kus, 207). Een zeldzame variant is *een hoge hoed op hebben van*: *van dominee Jarings heeft Annet Zorgvliet de laatste jaren ook geen hoge hoed meer op* (Catalijn Claes, Martha-Anna Jarings, 360).

357 **hol**: minimaliseerder, behorend tot de groep van scabreuze en scatologische uitdrukkingen, directe variant van *reet*. Triggers (47 voorkomens): 1x *alsof* (2%), 43x *geen* (91%) en 3x n-woord (6%). *Daarvan deugde geen hol* (Gerrit Komrij, interview in Haagse Post, 21-9-1974). *En wat die Rendo betreft, die snapt gewoon geen hol van muziek en van wat wij leuk vinden*. (Nieuwsblad van het Noorden, 26-8-1995). *Het interesseert me ook geen hol wat iemand anders met z'n wijf in zijn vrije tijd doet* (Jules Deelder in Trouw, 13-4-1996). *Het kan werkelijk niemand een hol schelen wat voor geslacht een film regisseert* (Het Laatste Nieuws 11-2-2020).

358 **hond**: informele polaire uitdrukking die slaat op personen, en niet viervoeters. Triggers (296 voorkomens): 289x *geen* (98%), 1x *nauwelijks* (0,3%), 3x n-woord (1%), 2x *vraag* (1%) en 1x *zonder* (0,3%). *Ze gaan staken. Maar geen hond weet waarom* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 8). *Maar in de Parijse straten kon je rondlopen in de raarste vodden, zonder dat een hond je nakeek* (Willem Frederik Hermans, Au Pair, 285). *Nou ja, dit geloof geen hond*

(Willem Frederik Hermans, *De laatste roker*, 62). *Maar is er nu een hond die echt gelooft in die wereldwil?* (Maarten 't Hart, *Het woeden der gehele wereld*, 143). *Is er een hond die dit gaat lezen?* (Broerstraat 5, oktober 2021).

Methode: zaken waar nauwelijks een hond over de vloer komt, draaien fictieve omzetten (Groninger Gezinsbode 11-1-2023). In het Vlaams, Frans en het Deens wordt ipv *hond* het woord voor **kat** gebruikt. Diernamen als negatief-polaire aanduidingen van personen zijn ook uit andere talen bekend, zoals in het Duits: *Kein Schwein war da* en het Frans: *Il n'y a pas un chat*. Het Nederlands kent verder nog een **kip**. Terwijl negatief-polaire uitdrukkingen die onbezieldde objecten aanduiden (zoals **bal** of **moer**) meestal als lijdend voorwerp of bepaling fungeren, zijn uitdrukkingen die op personen betrekking hebben vaak het onderwerp van de zin. De uitdrukking lijkt van recente herkomst te zijn. Mijn oudste vindplaatsen zijn uit de jaren 1960, het WNT geeft dit gebruik niet, en Van Dale pas vanaf de 11e druk uit 1984.

Enkele varianten: **hond of kat en hond of kraai**. Met negatie, volgens het WNT, s.v. *hond*: 'het een noch het ander, ook: volstrekt niets of niemand.' Het WNT geeft o.m. de volgende voorbeelden: *Ik ken hier hond noch kraai* (J. le Francq van Berkhey, *Jock en ernstige Akademische Vertellingen mijner jeugd* (1798), 26). *Er komt hond noch kat op het dek* (Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van den Heer Willem Leevend*, dl 1, 206). *Het eene uur praten zij als Salomons, en het andere lijkt het hond noch kat* (A. Loosjes Pz, *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl. 3, 288). De voorbeelden van het WNT suggereren, dat de uitdrukking niet meer gangbaar is. Zie ook *kat of hond onder kat*.

359 **hond of stront zeggen**: weggaan met een groet. Van deze uitdrukking, afkomstig

uit Van Dale, heb ik voornamelijk alleen een voorbeeld uit het *Waasch Idioticon* (Joos 1900) kunnen vinden: *Weggaan zonder hond of stront te zeggen*.

360 de **honden lusten er brood van**: wanneer zelfs de honden ergens geen brood van lusten, dan is het, zo mag men aannemen, wel bijzonder onappetitelijk. Dit idioom heeft de bijzondere eigenschap dat het onderwerp er deel van uitmaakt. Verder valt op dat het veel voorkomt in relatieve zinnen. Triggers (op 43 voorkomens): 42x *geen* (98%), 1x *vraag* (2%). In *The Fly van David Cronenberg was hij zo'n half gekke, half geniale wetenschapper die de wereld opzadelt met mutaties waar de honden geen brood van lusten* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-9-1997). *De voorstelling confronteert de bezoeker met een stukje vaderlandse geschiedenis waar de honden, zeker achteraf gezien, maar toen ook al, geen brood van lusten* (Dagblad van het Noorden, 21-9-2018). *De dromerige Stones-fan, die de helden van zijn jeugd niet graag van hun sokkel ziet vallen, zal zich verwijfeld afvragen of de honden hier nog brood van lusten* (Vrij Nederland, 24-7-1993). Een vrije variatie op dit idioom trof ik aan in Trouw, 7-1-1998, waar gerept wordt van 'vuilbekkerij' waar een vuilnisbakkenras nog geen brood van lust. Een andere variant: *Maar hij begon, er waren zeker vier matrozen aan dek, zo tegen Dirk de Niet uit te varen, dat de honden er geen brood van konden eten, bij wijze van spreken* (Fenand van den Oever, *Brood uit het water*, 53).

361 helemaal **honderd**: goed bij zijn hoofd. De uitdrukking is waarschijnlijk afgeleid van 100% zijn: *ik voel me niet 100%* (= *ik voel me niet zo best*), maar wordt vooral gebruikt voor in mentale zin. Het online Amsterdamse woordenboek geeft voor *je bent niet 100* als vertaling *je bent niet helemaal barkie*.

(Zie onder **barkie**). Voorbeelden: *je meent het, jô, je bent niet 'honderd'* (www.waterkant.net, 2022). *Je bent niet helemaal 100 als je lachgas hebt gebruikt en gaat rijden* (Effectmeting en waarderingsonderzoek Rij Ballonvrij Campagne, rapport 2023). Op de vraag: *Wat betekent: jij spoort niet?* (startpagina.nl) antwoordde iemand: *Dat je bovenin niet helemaal 100 bent, een draadje los hebt zitten, je goedwies kapot hebt, ze niet allemaal op een rijtje hebt etc.*

362 **hondsvot**: iets (van geringe waarde). Het WNT noemt de uitdrukking *niet een hondsvot* met als betekenis 'geen aas, geen snars.' Het zal hier gaan om een taboe-uitdrukking (*hondsvot* betekende oorspronkelijk 'schaamdeel van een teef'), ter aanduiding van iets minderwaardigs. De uitdrukking, die nooit bijzonder bekend was, is thans niet meer gangbaar.

363 in zijn **hoofd halen**: verzinnen, ergens op komen. Triggers (128 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 7x conditionele bijzin (5%), 17x *geen* (13%), 43x *niet* (34%), 23x n-woord (18%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x universele kwantor (1%), 27x vraag (21%), 2x *weinig* (2%) en 6x een positief voorkomen (5%). *Immers, geen mensch zal het in zijn hoofd halen een gedicht te gaan vertalen van een dichter, die hem volslagen koud laat* (J.C. Bloem, Verzamelde Beschouwingen, 78). *Hoe haalt hij het in zijn hoofd?* (Michail Lermontow, Een held van onze tijd, 168). *Ik neem aan, meesmulde Pilatus, dat je de legioenat-taché luttel vreugde zou bereiden, als je het in je hoofd haalde om met een van zijn officieren of soldaten een onderhoud aan te gaan* (Michail Boelgakov, De meester en Margarita, 33). *Maar niemand zou het in zijn hoofd moeten halen hen in haar bijzijn botteriken te noemen* (Astrid Lindgren, Ronja de roversdochter, 26). *Alleen een dwaas zou het in zijn*

hoofd halen de koninklijke graven te schenden (Paul Doherty, Het masker van Ra, 15). *Ik hoefde in elk geval niet in mijn hoofd te halen dat ik iets voorstelde of dat ik iets begreep van de wereld* (Alex Boogers, Alleen met de goden, 353). *Wie het in zijn hoofd haalde aan die afspraken te morrelen, kreeg het aan de stok met het Verbond* (De Groene Amsterdammer, 30-6-2016, 23). *Toch zullen weinig politiemensen het in hun hoofd halen gordelloze bestuurders te gedogen* (De Groene Amsterdammer, 6-10-2022). Positief voorkomen: *ze zouden het eens in hun hoofd kunnen halen hem in de weg te staan* (Tom Holland, Perzisch vuur, 141).

zich het hoofd op hol laten brengen: zie **zich gek laten maken**.

364 iemands **hoofd staat naar** iets: iemand heeft zin in iets, belangstelling voor iets. Triggers (op 65 voorkomens): 2x *allerminst* (3%), 1x conditionele bijzin (2%), 1x *geen* (2%), 1x *het laatste* (2%), 54x *niet* (83%), 2x n-woord (3%), 1x restrictief bijwoord (2%) en 3x vraag (5%). *Mijn hoofd staat niet erg naar schrijven* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, 1e dl, 375). *Denk je dat mijn hoofd naar sprookjes staat?* (Jacques Presser, De nacht der Girondijnen, 30). *Toen de koning in de speelsalon was teruggekeerd, stond zijn hoofd allerminst naar een nauwkeurige winstberekening bij het spel* (Alexandre Dumas, De burggraaf van Bragelonne, 157). *Weet u, toen het met de zaak was afgelopen, stond mijn hoofd nog helemaal nergens naar* (Mensje van Keulen, Engelbert, 214). *De zomer bracht ze door in Zuid-Frankrijk. Gstaad met Kerstmis. Acapulco als haar hoofd ernaar stond* (Jackie Collins, Lucky, 23). Een minder gebruikelijke variant is: iemands **kop staat naar** iets: *Maar daar stond zijn kop niet naar* (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, 83).

365 voor het **hoofd stoten**: grieven, beledigen. Vooral in combinatie met *willen* of een semantisch enigszins verwante uitdrukking is voor het **hoofd stoten** negatief polair, vgl. *ik wilde u niet/?graag voor het hoofd stoten*. Triggers (24 voorkomens): 2x conditionele bijzin (8%), 1x *geenszins* (4%), 10x *niet* (42%), 3x n-woord (13%), 4x negatief predicaat (17%), 1x *zonder* (4%) en 3x een positief voorkomen (13%). Daar zij Ponn niet voor het hoofd wilde stoten, schreef zij terug, dat wanneer ooit de Hollandse lucht te dik voor haar werd, zij zich zijn onbaatzuchtig voorstel zeker zou herinneren (Simon Vestdijk, Een Alpenroman, 248). Op de BBC-radio zei hij gisteren dat het hem spijt als hij iemand voor het hoofd heeft gestoten (NOS.nl 11-6-2015). Het was nooit mijn bedoeling om de fans van Real Madrid voor het hoofd te stoten (Algemeen Dagblad 6-5-2021). Het is geenszins de bedoeling om wie dan ook voor het hoofd te stoten (Weekvanhetgeld.nl 22-3-2021). Hoe maak je laaggeletterdheid laagdrempelig bespreekbaar, zonder iemand voor het hoofd te stoten? (medischcontact.nl, 18-8-2022). Positief voorkomen: Ook erkent Berlijn nu dat het Parijs voor het hoofd heeft gestoten door al die enthousiast met Londen om te gaan (Trouw 8-4-2000).

366 uit zijn **hoofd zetten**. In combinatie met *kunnen* kan deze uitdrukking zowel negatief- als positief-polair gebruikt worden, afhankelijk van de betekenis van *kunnen*. In de betekenis 'in staat zijn' moet er een ontkenning worden toegevoegd, maar geeft *kunnen* een suggestie of verwachting aan (vgl. *het kan weleens gaan regenen, u kunt wat mij betreft op uw kop gaan staan*) is juist ontkenning niet goed mogelijk. Als je iets of iemand niet uit je hoofd kunt zetten, kun je die zaak of persoon niet vergeten. Ook *kunnen vergeten* heeft een negatief-polair naast een positief-polair gebruik (vgl. *hij kon haar*

onmogelijk vergeten met hij kon die promotie wel vergeten). Triggers (12 voorkomens): 1x *moeilijk* (8%) en 11x *niet* (92%). Sedert kon zij zich deze woorden niet uit het hoofd zetten en werd op een goeden dag wakker met een razenden honger (Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 27-11-1891). Het beeld van deze, op de beroemde Mona Lisa gelijkende, serene schoonheid kon filmregisseur Federico Fellini niet uit zijn hoofd zetten (De Telegraaf 3-8-1983). Ze kon niet uit haar hoofd zetten dat er in de la een kleine bruine envelop lag met een inhoud waar je de ogen niet voor kon sluiten (Alexander McCall Smith, Het geheim van de krokodil, 169). Hij hield van dieren, hoorde soms dingen die er niet waren en kon kwellende gedachten maar moeilijk uit zijn hoofd zetten (Mathijs Deen, Het lichtschip). Voorbeelden van het positief-polaire gebruik: Carmiggelt schreef eens dat de r van zijn schrijfmachine kapot was, en 'een stuk zonder r kun je wel uit je hoofd zetten. Dat lukt eenvoudig niet' (Battus, Opperlandse taal- & letterkunde, 40). Daardoor is zijn rol uitgespeeld en de Bleiswijker kan deelname aan de Ryder Cup nu wel uit zijn hoofd zetten (Nos.nl, 177-2014). Wie blij wordt van een baan die direct concreet resultaat oplevert, kan die doctorstitel beter uit zijn hoofd zetten (De Volkskrant, 9-11-2017).

367 **hoogte krijgen van**: begrip (kunnen) krijgen van, begrijpen, doorkrijgen. Volgens het WNT, s.v. *hoogte*, kent deze uitdrukking ook de variant *hoogte hebben van*, zoals in het aldaar geciteerde voorbeeld *Hoe dat gezin met die schrale inkomsten nog zoo voor den dag komt, daar heb ik eenvoudig geen hoogte van!* In mijn eigen materiaal komt alleen de variant met *krijgen* voor. Triggers (67 voorkomens): 46x *geen* (69%), 1x *minder* (1%), 1x *moeilijk* (1%), 7x *niet* (10%), 8x n-woord (12%), 1x negatief predicaat (1%), 1x vraag, 1x *weinig* en 1x een positief voorkomen. Van

de romans van Theun de Vries kan ik ook geen hoogte meer krijgen (M. ter Braak, brief aan E. du Perron in: Briefwisseling 1930-1940, deel II, 121). *Ja, van die twee krijg ik nu nog minder hoogte dan voorheen* (Jan de Vries, De jeugd vliegt uit, trilogie, 308). *Niemand kreeg hoogte van hem* (Joop Waasdorp, Welkom in zee, 171). *Hij is immers altijd een beetje vreemd geweest en moeilijk om hoogte van te krijgen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De gesloten kamer, 220). *Ja, dacht Stempher, maar ik heb nooit echt hoogte van je gekregen* (Igor Cornelissen, De brieven van Colijn, 13). *Kun jij daar hoogte van krijgen?* (Thomas Mann, De toverberg, 478). *Rood kon sinds zijn terugkomst nog niet goed hoogte krijgen van de sfeer in de kring* (Jon Skovron, Bloed en storm, 107). Positief voorkomen: *Als u mij nu binnen vraagt voor een kopje thee, kunt u een beetje hoogte van mij krijgen* (Maarten 't Hart, Het woeden der gehele wereld, 92).

368 kunnen **horen: willen horen**. Variant op het iets gebruikelijker *kunnen aanhoren*. Steevast in combinatie met *langer of meer*: *Vooral de zin 'never waste a good crisis' kan ik niet meer horen* (De Volkskrant 14-4-2020, 17). *Arnold kon het woord niet meer hóren* (NRC 16-7-2022, 24).

369 **horen zeggen**: maakt deel uit van een groter geheel, bestaande uit een subject in de tweede persoon of een generisch voornaamwoord (*men, je, ze*), en een object in de eerste persoon, meestal in het futurum, waarbij het er niet toe doet, of dit wordt uitgedrukt door *zullen* of door het presens futurum. I.p.v. een object in de eerste persoon kan ook een andere persoon worden gebruikt in de indirecte rede-stijl, waarbij we als het ware meekijken in de gedachten van een ander. Een voorbeeld: *Nee hoor, hem niet gezien, dat zouden ze hem niet horen zeggen!* Triggers (56 voorkomens): 54x *niet* (96%) en 2x n-woord

(4%). *U zult mij niet horen zeggen dat ik geen prijs stel op het ministersambt* (Stendhal, Het rood en het zwart, 422). *Maar je zal mij niet horen zeggen dat het louter en alleen een Brits probleem is* (Humo, 8-8-2000). *Je zult mij nooit horen zeggen dat ik zelf beschik over mijn leven* (De Volkskrant Magazine, 20-1-2007). *Mij zal je niet horen zeggen dat de 20ste plaats het eindpunt is* (De Standaard 26-1-2018). Voor een uitdrukking met enigszins vergelijkbare eigenschappen, zie **wijsmaken**.

370 te **houden**: in het gareel te houden. Triggers (16 voorkomens): 15x *niet* (94%) en 1x *nauwelijks* (6%). Wordt vooral gezegd van mensen of dieren die door enthousiasme of een andere sterke emotie niet meer in bedwang te houden zijn. *Toen de zwarte Cadillac met "La Lollo" bij het theater aankwam, was de menigte nauwelijks meer te houden* (Friese Koerier 2-4-1958). *Toen waren de meisjes niet meer te houden* (Lydia Rood, Op goed geluk, 116). Niet negatief-polair is het gebruik van deze modale infinitief in zinnen als *Die bal was te houden*. Weer een heel ander gebruik duikt op in sportkaternen als het gaat om voetballers (of andere sporters) die in de belangstelling staan van een andere (rijkere) club. Hier lijkt negatie wel gebruikelijk: *De negentienjarige linksback is volgens Jeroen Haarsma, AZ-watcher voor het Noord-hollands Dagblad, 'niet te houden' voor de halve finalist van de Conference League* (voetbalverslaafd.nl 18-5-2023).

371 **hout**: (ook maar) iets. In gebruik als negatief-polaire uitdrukking sinds de jaren 1970. Duikt op in informeel taalgebruik, zoals interviews met voetballers e.d. Nogal opmerkelijk is, dat deze uitdrukking zo goed als alleen wordt gecombineerd met werkwoorden die van selecteren (cf. Hoeksema 2002b, 2003). Vgl. *hij kan er geen hout van met ??Er valt hier geen hout te beleven, ??Hij*

zei/deed geen hout. Triggers (92 voorkomens): 89x *geen* (97%), 1x *n-woord* (1%), 1x *vraag* (1%) en 1x *zonder* (1%). *Ik begrijp geen hout van de beschuldigingen van Eusebio* (Algemeen Dagblad 10-3-1972). *Voor een commerciële zender bakt RTL-4 er geen hout van* (Trouw, 17-12-1994). *Je snapt er geen hout van wat er allemaal gebeurt* (Michael Dibdin, *Così fan tutti*, 237). *Hij kon er nooit een hout van* (Trouw, 1-12-1997). *Ik heb hier zeventien artikelen (zelfs een in mijn beroerde Engels) waarin ik uitleg hoe je met de KLANK-HELIX natuurwetenschappelijke kennis kunt verwerven zonder er een hout van te begrijpen* (Posting website NewsScientist, 7-8-2016). *Gooi er maar wat tegenaan, geheel in de traditie van internet, kan niet schelen of er een hout van klopt, en aan onderbouwing doe je per definitie niet* (website BNNVARA, 29-11-2017). *Later keerde hij zich tegen een nieuwe grondwet van de revolutionairen, waar volgens hem geen hout van deugde* (Jan van Eijck, *Twijfelen aan de werkelijkheid* [2023]).

372 **in huis komen van: terechtkomen** van. *Daar komt niets van in huis = daar komt niets van in, daar komt niets van terecht.* Vlaamse uitdrukking. Triggers (25 voorkomens) zijn 13x *niets/niks* (52%), 5x *weinig* (20%), 4x *vraag* (16%), 2x *niet veel* (8%) en 1x *nauwelijks* (4%). De website www.vlaamswor-denboek.be geeft de volgende gebruiksvor-beelden: *Gij met uw vriendjes een heel weekend naar de zee? Daar komt niks van in huis!* (=dat laat ik niet toe) *Ah, zondag gaat ge uw kamer opruimen? Ik vraag mij af of daar iets zal van in huis komen...* Enkele andere voorbeelden: *Ik hoef u niet te zeggen dat daar niets is van in huis gekomen* (Handelingen van de kamer van volksvertegenwoordigers, vergadering 12-2-1963). *Hij zou er in therapie gaan voor zijn pedofilie, maar daar kwam nauwelijks iets van in huis* (De Standaard, 27-3-2010). *België hoopte via de Europese*

Unie een schadevergoeding uit de brand te slepen, maar daar kwam weinig van in huis (De Morgen 8-11-2016).

373 **huis kunnen houden met:** overweg kunnen met, iets kunnen beginnen met. Triggers (16 voorkomens): 15x *geen* (94%) en 1x *ternauwernood* (6%). Voorbeelden: *zy tierde sig over 't verlies van haar schoonheid soo gekkelyk aan, dat men 'er te nauwer nood mee huis konde houden* (D'openhertige juf-frouw, of d'ontdekte geveinsdheid [anoniem, 1680], 55). *Hier door is Neptunus zo dronken geworden, dat men geen huys met hem heeft kunnen houden* (Hendrik Doedijns, *Haegse Mercurius*, 18-1-1698). *Wy konden geen huis met hem houden toen hy hoorde dat wy hier naar toe gingen* (Justus van Effen, aangehaald bij Stoett 1923a, dl. 1, 379). Er is ook een variant met een modale infinitief, die tegenwoordig gangbaarder is: *De ruime gelegenheid tot kapen en plunderen had, naar de getuigenis van een tijdgenoot, een zo verwilderende invloed, dat er met het scheepsvolk geen huis meer te houden was* (Jan Romein e.a., *De tachtigjarige oorlog*, 136). *En als hij gedronken had, was er helemaal geen huis met hem te houden* (Het Nieuwsblad, 3-9-2018).

374 **huis of kluis:** woning, onderkomen. *Zij [...] zagen nergens huis noch kluis* (P. de Mont en A. de Cock, *Dit zijn Vlaamsche vertelsels uit den Volksmond* opgeschreven door __, 49). *Je zult huis noch kluis meer vinden om thuis te zijn, zolang als de wereld zal staan* (André Demedts, *Hooitijd*, 221). *Ik heb huis noch kluis, geld noch goed* (André Demedts, *Goede avond*, 11).

375 **ergens een huizeke bouwen:** ergens lang blijven. Afgaande op het WNT wordt de uitdrukking alleen negatief gebruikt, maar ik heb geen gebruiksvor-beelden kunnen vinden. Het WNT geeft ook nog een variant

van deze Zuidnederlandse uitdrukking:
ergens geen tabernakelen bouwen/opslaan.

376 **ie: ooit.** Deze tegenhanger van *ooit* is de Nederlandse tegenhanger van het Duitse *je* (vergelijk: *Tatort war gestern besser denn je*). Na de middeleeuwen is dit woord verdwenen, weggeconcurrerd door *iemeer* (later ingedikt tot *immer*) en *ooit*. Gelijktijdig ruimt ook de negatieve afleiding *nie* het veld ten gunste van *nimmer* en *nooit*. Triggers (12 voorkomens): 2x *geen* (17%), 2x *het eerste* (17%), 1x n-woord (8%), 1x negatief predicaat (8%), 2x superlatief (17%), 1x universele kwantor (8%) en 3x vraag (25%). *En es niemen, man no wijf / die beter ors ie sach* (“er is niemand, man noch vrouw, die ooit een beter paard zag”, uit een fragment van het Roelandslied). *Men mochte nicht gemerken dat / Dat he to der stede ie sat* (Jacob van Maerlant, *Historie van den Grale*). *Wat diefte heb gi ye an mi gevonden?* (“welke diefstal,” Noordnederlandse Historiebijbel [1458], 19vb).

377 **ieder + abstractum.** In combinatie met een negatief predicaat en een abstract zelfstandig naamwoord heeft *ieder* een versterkend effect. In plaats van *commentaar weigeren* (een vrij neutrale formulering) kun je schrijven: *ieder commentaar weigeren*. Zie ook **elk** + abstractum, of **alle** + abstractum, voor een vergelijkbare uitdrukking. Normaal gesproken gebruik je *ieder* met een telbaar enkelvoudig zelfstandig naamwoord: *iedere student spitste de oren, ik ben iedere dag op kantoor*. Het gebruik met niet-telbare abstracte woorden valt daarom meteen op en is gekoppeld aan een negatief predicaat. Bij *ieder* zijn de meest gebruikte negatieve predicaten, in volgorde van afnemende frequentie: *verliezen, ontbreken, gespeend van, missen, weigeren, ontkennen, tarten* en *ontberen*. In totaal bevat het materiaal (210 zinnen) 66

van dergelijke negatieve werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen. *Zoo kon het nog gebeuren, dat hij plotseling uit een gezelschap opstond, waar een dier tallooze in omloop zijnde, van ieder schaamtegevoel ontbloote grappen werden gedebiteerd* (J. van Oudshoorn, *Tobias en de dood*, in: *Doolhof der zinnen*, 328). *De gouverneur van Collon weigert hardnekkig de nieuwe voorloopige regeering te erkennen, hoewel iedere tegenstand nutteloos schijnt* (De Limburger 3-1-1931). *Ik moet erkennen, dat het in zijn soort een meesterwerkje is, vrij van iedere duisterheid en opstopping* (Menno ter Braak, brief aan E. du Perron, in: *Briefwisseling 1930-1940*, deel I, 124). *Wij hebben ons toen met de Regering in verbinding gesteld, om iedere schijn te voorkomen, alsof dit een organisatie zou zijn, waarbij men op een of andere wijze het gezag zou willen ondermijnen* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, verhooren, 205). *Zijn dichtstuk, waaraan hij meer dan tien jaar had gewerkt, mist iedere eenheid en evenredigheid* (Garnt Stuiveling, *Een eeuw Nederlandse letteren*, 18). *Zij weigerden iedere medewerking aan plannen om hun eigen situatie te verbeteren* (Fokke Sierksma, *Een nieuwe hemel & een nieuwe aarde*, 236). *Een voortdurende wedijver met Chateaubriand is het grote gebrek dat het boek iedere oorspronkelijkheid ontnemt* (Edmond en Jules de Goncourt, *Dagboek*, 81-82). *Wat daarop gebeurde tart iedere beschrijving* (Willem Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 197). *Geconfronteerd met muitende of op zijn minst onwillige soldaten en matrozen, had ‘het gezag’ van hoog tot laag elke greep op de gebeurtenissen en ieder zelfvertrouwen verloren* (Cees Fas-seur, *Wilhelmina - de jonge koningin*, 538). *De geestelijke gezondheidszorg bleef echter wars van iedere bemoeienis met de ‘zware’ psychiatrie* (Trouw, 9-2-2002). *Zijn jij en je nichtje zo gespeend van iedere teerhartigheid dat je niet eens in zwijm valt bij het zien van*

geweld? (Stephanie Laurens, Seizoen voor liefde [2017]). Het Duits kent twee universele uitdrukkingen die zich hebben gespecialiseerd op dit type zin, *jeglich* (verwant aan het archaïsche *een iegelijk* in het Nederlands) en *jedweder*. *Der Palästinenserpräsident will jedwede Zusammenarbeit mit Tel Aviv beenden* (Tagesspiegel, 21-5-2020). *Aber nur weil man Diensthandschuhe trägt, muss man nicht zwingend auf jegliches Fingerspitzengefühl verzichten* (Der Spiegel no 30, 2017).

378 zich **illusies maken**: mensen die zich geen illusies maken hebben een nuchtere kijk op de werkelijkheid. Triggers (op 55 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 31x *geen* (56%), 6x *niet (veel)* (11%), 3x n-woord (5%), 12x *weinig* (22%) en 2x een positief voorkomen (4%). *De Ruyter maakte zich nog altijd weinig illusies over den verderen gang van zaken* (P.J. Blok, Michiel Adriaanszoon de Ruyter, 411). *Veel illusies maakte ik mij niet* (A.L. Schneiders, Een kater in blik, 54). *Maar hij maakte zich geen illusies over de betekenis van geweld in internationale betrekkingen* (John Keegan, De Eerste Wereldoorlog, 385). Positief voorkomen: *Je houdt zoveel van me dat je je illusies over mij maakt* (Paul de Wispelaere, red, Bar en bizar, 127).

379 **immer**: ooit, te eniger tijd. Ontstaan uit *ie+meer* (zie onder het trefwoord *ie*). Naast de betekenis 'ooit' heeft het woord ook een niet-polair gebruik in de betekenis 'altijd, steeds'. Het negatief-polaire gebruik van *immer* wordt nog in de 12de druk van Van Dale genoemd (Geerts en Heestermans 1992), zij het als verouderd. In de eerste helft van de 19e eeuw zijn er nog volop vindplaatsen maar in de tweede helft van die eeuw nog slechts sporadisch. *Immer* heeft in dit ouderwetse gebruik niet alleen het negatief-polaire karakter van *ooit*, maar ook

dezelfde brede verzameling van omgevingen, waaronder het bereik van negatie, maar ook comparatieven, vragen, conditionele zinnen, restrictieve relatieve bijzinnen bij universele en superlatieve NPs, etc. (cf. Leuschner (1996) voor een vergelijking van Duitse en Engelse tegenhangers van *immer*). De ambiguïteit van *immer* tussen een lezing als universele kwantor over tijdstippen en een lezing als existentiële kwantor is niet uniek: ook het Engelse *ever* kent deze dubbelzinnigheid, vgl. *He was ever my friend* (= altijd) en *Was he ever my friend?* (= ooit). In het Engels is de universele lezing verouderd, in het geval van *immer* de existentiële lezing. Het Nederlandse *ooit* had in de 17e eeuw ook beide betekenissen. Het gebruik van *immer* als existentiële kwantor over tijd ligt ten grondslag aan de afleiding *nimmer*. Universele kwantoren laten prefigering met *n-* niet toe (Huybregts (1979), cf. **nalles*, **noveral*, **niedereen*, **naltijd*). Triggers van *immer* als negatief-polaire uitdrukking (379 voorkomens): 1x *bezwaarlijk* (0,3%), 40x comparatief (11%), 30x comparatief van gelijkheid (8%), 3x concessieve bijzin (1%), 42x conditionele bijzin (11%), 40x *geen* (11%), 1x *het eerst* (0,3%), 1x *nauwelijks* (0,3%), 26x *niet* (7%), 21x n-woord (6%), 15x negatief predicat (4%), 54x superlatief (14%), 2x *te* (1%), 19x universele kwantor (5%), 64x vraag (17%), 2x *weinig* (1%) en 18x *zonder* (5%). *Moeder, sel ict ymmer doen, so geeft mi een half jaer respijt om mi daerjegen te bereiden* (Noordnederlandse Historiebijbel [1458], 7rb). *Maer wat ick immer doe, men siet de klare stralen / Men siet den hellen glans door al de buerte dwalen* (Jacob Cats, Spiegel van den ouden ende van den nieuwen tijdt, 37). *Doch Dwinglo ontkent, in zekere zyne Verantwoording, immer zulk een antwoord gegeven te hebben* (Jan Wagenaar, Vaderlandsche Historie, deel 10 [1754], 452). *Uw vader was de eerlijkste, de goedaardigste man, die ik immer kende*

(Betje Wolf en Aagje Deken, Sara Burgerhart). *Mlle Wrede met den bekoorlijksten Duitschen tongval, dien ik immer hoorde, beviel algemeen* (Willem de Clerq, Per karos naar St. Petersburg). *God weet, of ik u immer wederzie* (Jacob van Lennep, De pleegzoon). *Waren immer uitersten verder van elkander verwijderd dan onze Voorvaders van hun Jongeheeren?* (Gerrit van de Linde, De brieven van de Schoolmeester). *Nu! zoo ik immer plan had om te Trouwen, zeker haar liever dan elke andere.* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, 3e deel).

380 kunnen **imponeren**: kunnen **overtuigen**. Net als *kunnen overtuigen* veelal in gebruik bij sportverslaggevers.

Triggers (16 voorkomens): 1x *allerminst* (6%), 1x *amper* (6%), 2x *geen* (13%), 1x *nauwelijks* (6%), 11x *niet* (69%). *Coen Moulijn kon evenals zijn clubmakers van Feijenoord niet imponeren tegen Heracles* (Algemeen Handelsblad 3-2-1964). *De jeugdige équipe kon geen moment imponeren en lijkt een super-zware return tegemoet te gaan* (De Telegraaf 15-9-1983). *De aanvaller speelde een helft mee, maar kon allerminst imponeren* (Groninger Gezinsbode, 2-4-1999). *Renate Groenewold (4.07.50) uit Musselkanaal kon niet imponeren* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-3-2001). *Imponeren kon Suarez nauwelijks tegen zijn oude club* (Trouw, 10-5-2021).

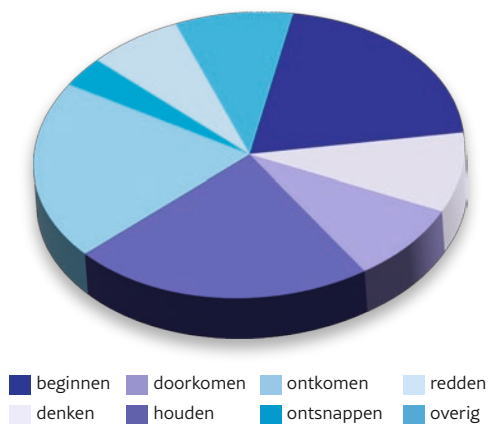
381 zich aan de **indruk kunnen onttrekken**: in combinatie met negatie betekent dit: gaan vermoeden, de indruk krijgen dat iets het geval is. Gewoonlijk gebruikt in combinatie met een *dat*-zin: *Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat er iets niet goed zit tussen jullie*. De inhoud van een *dat*-zin kan ook reeds bekend zijn, in welk geval daarnaar terug verwezen kan worden met een aanwijzend voornaamwoord: *Ik kan me inderdaad niet geheel aan die indruk onttrekken*. Triggers (55

voorkomens): 4x *moeilijk* (7%), 1x *nauwelijks* (2%), 48x *niet* (87%), 1x *n*-woord (2%) en 1x *weinig* (2%). Ook de minister kan zich niet geheel aan den indruk onttrekken, dat bij berechting terzake van misdrijven tegen het leven, de opgelegde straffen wel eens wat aan den lagen kant zijn (Algemeen Handelsblad, 13-11-1929). *Wij kunnen ons in dit en andere gevallen nauwelijks aan de indruk onttrekken dat het standpunt dat de schrijfster als taalbeheersster zegt in te nemen, onopzettelijk door het verdere verloop van haar onderzoek is geïnfluenceerd* (H. Schultink, Nieuwe Taalgids 57, 1964). *Men kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken, dat het voornaamste motief voor de bisschop gelegen moet zijn geweest in de lijfelijke aanwezigheid van Gezelle in zijn eigen woonstad* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 552). *Weinigen konden zich echter aan de indruk onttrekken dat de Amerikaanse houding tegenover Afghanistan was ingegeven door oliedollars* (Trouw, 18-4-2003). *Ook als vader had hij zich nooit helemaal aan de indruk kunnen onttrekken dat hij een toerist was in het ouderschap* (De Gids 181(2), 2018).

382 **indefinitief + aan**. Constructie bestaande uit *geen + indefinitief + aan* (zie ook Hoeksema 2016). De verzameling werkwoorden die meedoet bestaat uit enkele tientallen, waarvan er 15 slechts één keer voorkomen in het materiaal. Dergelijke unieke gevallen, ook wel hapaxen genoemd, vormen een aanwijzing voor productiviteit in het werk van Harald Baayen (zie Baayen 1992, en voor een studie gericht op de productiviteit van een negatief-polaire categorie, minimizers, zie Van den Heede & Lauwers 2023). Met andere woorden, er is reden om te denken dat de groep niet bestaat uit een vast groepje hoogfrequentie combinaties, maar uitbreidbaar is. Enkele van die hapaxen zijn *repareren*, *dweilen* en *wakker schreeuwen*, vgl. *er is geen repareren meer aan* (De Indische Cou-

rant, 25-6-1931); *Er was geen dweilen meer aan* (Dagblad van het Noorden, 5-8-2006); *zij is zoo vast slaaps, dat er geen wakker schreeuwen aan is* (M.J. de Neufville, Elisabeth Basmoth, of eene Engelsche plant op Hollandschen bodem, dl 1, 294).

Tot de meer frequente werkwoorden in deze constructie horen *houden*, *doorkomen*, *denken*, *beginnen*, *ontkomen*, *redden* en *ontsnappen*. Figuur 12 toont de verdeling van mijn dataset (243 voorkomens) over de verschillende werkwoorden.

FIGUUR 12 | Relatieve frequentie van werkwoorden in de *infinities + aan*-constructie

Dit idioom kan alleen met *geen* worden gecombineerd, niet met andere triggers: *Er is geen aanslepen aan*. **Is er nog aanslepen aan?* **Nooit was er aanslepen aan*. **Er was nergens meer aanslepen aan*. **Geloof maar niet dat er aanslepen aan was*. Verder moet *aan* worden gecombineerd met een locatief pronomen (*er*, *daar*, *hier*), en niet met een volle NP. Vergelijk **Aan die sinaasappels is geen aanslepen*. Nog enkele voorbeelden uit het materiaal: *dewyl het schip aen alle kanten in volle brand stond en 'er geen reddten aen was, so is het zelve nevens de resteerende lading geheel door de vlam vernield* (Amsterdamse Courant 9-5-1747). *Godt sij dank die ons goet weder heeft gegeven, sodat wij de stat Limburg door 's lands*

swaer geschut heben kunnen veroveren, wesende de wegen hier omstreek so moeylijk en onbequaem als het regent dat er geen deurkomen aen en is (De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720, dl II, 478). *De vlam woedde zo hevig, dat 'er geen blusschen aan was* (Jan Wagenaar, Vaderlandsche Historie, dl 2, 189). *Op een gegeven moment bleef de lift ongeveer anderhalve meter boven de grond stecken en er was geen verwikken of verwegen meer aan* (Het vrije volk 7-7-1955). *Er was geen denken aan dat ik, als mijn vader en moeder thuis waren, ooit de kans kreeg om de enige radio die wij hadden af te stemmen op datgene wat mijn vader met zo smalend mogelijk stemgeluid 'zieke' muziek noemde* (Maarten 't Hart, Het roer kan nog zesmaal om, 81). *Volgens een medewerker van computerwinkel Dynabyte is er geen beginnen aan om de illegale software aan te pakken* (Dagblad van het Noorden, 24-4-2004).

383 **in +indefinite temporele NP: in dagen, in weken, in maanden, in jaren, in eeuwen, in tijden, in een eeuwigheid, in lange tijd.** Het betreft hier niet één uitdrukking, maar een familie van temporele bepalingen, meestal in de vorm van een kaal meervoud, soms ook bestaande uit een onbepaald lidwoord of een telwoord gevolgd door een temporeel substantief: **in tien jaar, in een jaar**. Niet alle temporele nomina worden gebruikt voor deze klasse van negatief-polaire uitdrukkingen. Temporele uitdrukkingen die een te korte spanne aanduiden zijn niet geschikt, zoals *minuten*, of *seconden*. Het Engels kent een vergelijkbare groep uitdrukkingen zoals *in years, in weeks, in ages, in a million years, in eons*. Als we de Engelse uitdrukkingen met de Nederlandse vergelijken, zien we dat ze niet allemaal een letterlijke tegenhanger hebben (zo is *in times* niet te gebruiken als negatief-polaire uitdrukking in het Engels). Groningers kennen de uitdrukking *in tijdstij-*

den, die elders weer onbekend schijnt te zijn (hoewel de laatste druk van Van Dale hem wel vermeldt). Triggers zijn meestal negatie of een superlatief. Vgl. *Ik heb in tijden niet zo gelachen*/**Ik heb in tijden zo gelachen*. Dit is het leukste boek dat ik in tijden heb gelezen/*-Dit is een leuk boek dat ik in tijden heb gelezen. Daarnaast komen ook enkele andere triggers voor, zij het minder vaak, zoals de comparatief, en retorische ja/nee vragen: *Freek was leuker dan hij in tijden is geweest*. *Heb jij in tijden zo gelachen?* Wanneer de trigger zinsnegatie is, zijn er twee mogelijkheden: (a) de temporele PP wordt gevolgd door *niet*, of (b) negatie is in de PP geïncorporeerd in de vorm van de determinator *geen*: *Ik heb in geen tijden zo gelachen*. Negatie mag niet voorafgaan: **Ik heb niet in tijden zo gelachen*. In dit opzicht gedragen deze temporele uitdrukkingen zich als andere indefiniten, die evenmin plaatsing onmiddellijk na *niet* tolereren. Wanneer er een telwoord aanwezig is, kan de uitdrukking als polaire uitdrukking worden gebruikt, maar ook, wanneer de aspectuele klasse van het predicaat dit toelaat, als niet-polaire uitdrukking. Vergelijk: *Ik heb in drie jaar niet gekampeerd*/**Ik heb in drie jaar gekampeerd* met *Ik heb in drie jaar zeventien keer gekampeerd* of *Ik heb in drie jaar mijn dissertatie geschreven*. Wanneer de door het predicaat omschreven handeling of gebeurtenis temporeel begrensd is, kan een bepaling als *in drie jaar* zonder negatie worden gebruikt. Bij aanduidingen van toestanden of processen zonder een eindpunt, zoals *slapen* of *kamperen*, is een temporele uitdrukking als *in drie jaar* alleen te gebruiken als een polaire uitdrukking. Zie Hoeksema (2005a), Iatridou & Zeijlstra (2020).

Triggers: zie tabel 6. Grotendeels is de distributie van beide uitdrukkingen vergelijkbaar, maar er zijn ook verschillen. De verhouding comparatief: superlatief is bij *in jaren* 1:6 en bij *in tijden* 1:3.

TABEL 6: *in jaren* versus *in tijden*

Trigger	In jaren		In tijden	
comparatief	35	6%	21	11%
compeq	1	0,2%	-	-
de/'t eerste	63	11%	18	9%
de enige	3	0,5%	-	-
geen	80	14%	28	9%
niet	179	31%	59	30%
n-woord	10	2%	6	3%
superlatief	210	36%	64	22%
universeel	1	0,2%	-	-
totaal	581	100%	196	100%

er in gaan bij: zie onder *er in willen* bij.

384 *zich inlaten met*: zich bemoeien met, zich afgeven met. Het WNT schrijft: “Met eene zaak als bepaling. Er zijn tijd of krachten aan geven, er zijne aandacht aan schenken of wijden, dikwijls met het bijbegrip dat iemand, zoo doende, aan zijne waardigheid te kort doet, of wel dat hij zich er mede begeeft op een gebied waar hij onbevoegd is.” Het bijbegrip is dus negatief van aard. Dit geldt ook als de bepaling een persoon betreft: “vaak in den ongunstigen zin van: zich met hem afgeven.” Van Dale suggereert dat het gaat om personen van een lagere sociale klasse, maar het is onjuist om het negatieve karakter van *zich inlaten met* uitsluitend te koppelen aan sociale verschillen. Kern van de zaak is dat het gaat om een als negatief beoordeelde relatie met een ding of persoon. Een voorbeeld uit de Bijbel, 2 Kronieken 33 (vertaling NBG, 1951): *Ja, hij deed zijn zonen door het vuur gaan in het dal Ben-Hinnom en liet zich in met toekomstvoorspellingen, waarzeggerij en toverij, en stelde bezweerders van doden en van geesten aan*. Beschreven wordt de levenswandel van koning Manasse. Wat we hiervan moeten vinden, maakt de volgende regel duidelijk: *Hij deed veel, dat kwaad is in de ogen des Heren en krenkte Hem daardoor*.

Triggers (46 voorkomens): 1x conditionele bijzin (2%), 2x *geen* (4%), 19x *niet* (41%), 3x n-woord (7%), 7x negatief predicaat (15%), 1x *te* (2%), 3x vraag (7%) en 10x een positief voorkomen (22%). *Een meisje moest zich met zulke dingen niet inlaten* (P.T. Helvetius van den Bergh, De nichten [1841]). *Colin, ik wil niet dat jij je nog verder met deze zaak inlaat* (Dorothy Gilman, De onstuitbare Mrs. Polli-fax, 72). *Het is absoluut ondenkbaar dat mijn oma zich met zo'n man zou inlaten* (Conny Braam, Zwavel, 126). *Ik heb me met dit land nooit willen inlaten* (NRC 17-9-1999). *In hoe-verre moet een denker zich inlaten met de macht?* (NRC 23-9-2016). Positief voorkomen: *Hij liet zich in met louche en vreemde figuren, raakte verzeild in Japan, Parijs en in Berlijn en in menig amoureuus avontuur* (Leu-ven Leest, 17-7-2021).

385 **er in willen bij:** kunnen geloven in. Een variant is **in gaan bij**. Het gebruik van *willen* is het onpersoonlijke gebruik dat ook te vinden is bij *willen lukken* of *willen vlotten*. Triggers (32 voorkomens): 1x *moeilijk* (3%) en 31x *niet* (97%). *En evenwel, dat wil er bij mij ook niet in* (Jacob Vosmaer, Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg, 47). *Dat me dat juist naar zee had doen trekken, het wilde er bij haar niet in* (Til Brugman, De Zeebruid, 21). *Dat hij een politieke opvatting naar voren had gebracht die was gekwalificeerd als 'afwijkend' van de grondslag van de Nederlandse grondwet, wilde er bij de prins niet in* (Harry van Wijnen, De Prins-Gemaal: Vogelvrij en Gekooïd, 17). *Dit wil er bij normale mensen moeilijk in* (De Groene Amsterdammer, 27-4-2007).

386 **inkomen van: terechtkomen van,** door-gang vinden. Triggers (9 voorkomens) 8x n-woord (89%), 1x *niet veel* (11%). *Donderdag te middernacht kon ik eerst van Brugspruit vertrekken om hier in den morgen vrij katterig*

aan te komen, want van slapen kwam niet veel in (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal 1896-1900, 220). *Daar komt niets van in* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 382). Zie ook **komen van** en **in huis komen van**.

387 **de inkt is droog/opgedroogd:** vaste uitdrukking, meestal gebruikt in een balans-schikking met *nog niet*: *De inkt van de Mil-joenennota was nog niet droog of de regerings-partijen wisten al dat er meer te vergeven was* (De Volkskrant, 24-9-1999). Ook andere constructies zijn echter denkbaar: *Toen de inkt van The Greater Common Good nog maar nauwelijks droog was, verschenen dit week-einde al de eerste gepeperde reacties* (id., 9-7-1999). *En dus moest de inkomensafhankelijke zorgpremie al worden afgeblazen voordat de inkt van het regeerakkoord droog was* (Splts, 5-7-2013). Het gaat hierbij steeds om temporele bijzinnen. Vergelijk: *We vertrokken nog voordat de inkt droog was* met **We vertrokken zonder dat de inkt droog was*. **Ik geloof niet dat de inkt droog is*. **Geen wet waarvan de inkt droog is wordt nageleefd*. (De ster heeft hier betrekking op de idiomatische lezing, niet op de letterlijke.) Het betreft steeds overgangen in de tijd, waarbij sprake is van een officiële markering in de vorm van een document of akkoord, vergelijkbaar met de overgangen die Hoeksema en Van der Wouden (2020) identificeren voor de uitdrukking *goed en wel*, overigens niet een negatief-polaire uitdrukking, maar wel sterk verbonden met temporele contexten. Vergelijk *Het verdrag was nog niet eens goed en wel getekend, of het werd al geschonden* met *De inkt van het verdrag was nog niet droog of het werd al geschonden*.

Triggers (70 voorkomens): 11x *amper* (16%), 3x *(maar) net* (4%), 15x *nauwelijks* (21%), 34x *niet* (49%), 7x *voor(dat)* (10%). *De inkt der laatste bladzijde van eenen bundel*

novellen of poëzie is soms nog niet droog of reeds overziet de schrijver de drukproeven van het eerste vel (Nederlandsch Museum, 1879, 247). Nog voordat de inkt droog was werden deze grootscheepse voornemens al tot veel bescheidener afmetingen teruggebracht (Charles R. Boxer, *De Nederlanders in Brazilië 1624-1654*, 215). *De inkt van het KNVB-contract was in 2004 nog niet opgedroogd of er werden al vraagtekens gezet bij het aanstellen van Kees Jansma als perschef van het Nederlands Elftal* (Sp!ts, 15-11-2007). *De inkt van het Brexitakkoord was eind december nog amper droog, toen de Zwitserse krant Tages-Anzeiger een opmerkelijk commentaar publiceerde* (NRC 23-1-2021).

388 **ijzer met handen kunnen breken:** het onmogelijke kunnen verrichten. Triggers (21 voorkomens): 18x *geen* (86%), 1x *niet* (5%) en 2x een positief voorkomen (10%). *Hij doet Zijn best, maar kan geen ijzer met handen breken* (Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden*, 174). *Maar ook de rijkste gemeente van Noord-Nederland kan geen ijzer met handen breken* (De Groninger Gezinsbode, 23-12-1998). *Men moet niet gelijk verwachten dat hij ijzer met handen kan breken* (www.waterkant.net). Positief voorkomen: *Hij was smid, wij woonden boven zijn werkplaats in de binnenstad, en ik geloofde oprecht dat hij ijzer met handen kon breken* (NRC, 23-1-2021). Ook het Noordduitse dialect van Ostfriesland kent een vergelijkbare uitdrukking: *me kan ġiin iisder mit hāan breeken* (oostfraeisk.org).

in jaren: zie **in +indefiniete temporele NP**.

389 **je dat:** bijzonder goed of passend. Een negatief-polair predicaat, behorend tot een wat merkwaardige groep van idiomen met *je*, zoals *je van het, jewelste, je reinste*, die opvallen door ondoorzichtige betekenis.

Zoals veel negatief-polaire predicaten wordt *je dat* voornamelijk getriggerd door *niet*.

Triggers (38 voorkomens): 1x *evenmin* (3%) en 37x *niet* (97%). *Mijn Frans was nog niet je dat* (Joop van den Broek, *Passagiers voor Casablanca*, 15). *Je woordkeus is niet je dat, maar je zegt het verder aardig* (ibidem, 171). *Hij is te duur, hij is te dik en de inhoud is ook niet altijd je dat* (Trouw, 15-12-1995).

Ondanks deze voorkeur voor directe negatie, lijken ook andere contexten acceptabel, al bezit ik daarvan geen bewijsplaatsen. Vergelijk de volgende door mij verzonnen voorbeelden: *Zonder dat ik het meteen je dat vind, accepteer ik toch het voorstel. Is zo'n vakantie voor ons nu echt je dat? De voorstellen waren geen van allen wat je nou echt je dat noemt.*

390 **je wilt weten + vraagzin:** met negatie drukt dit een hoge graad uit, ongeveer op de manier van een exclamatieve zin, vergelijk *Je wilt niet weten hoe hard die vrouw kan rennen met Wat kan die vrouw hard rennen!* Hoewel het onderwerp steeds *je* is en niet *jij* lijkt er geen sprake te zijn van een generisch gebruik zoals in zinnen als *Je hoort tegenwoordig alleen maar slecht nieuws*. Vervanging door *men* is mogelijk bij generisch gebruik, maar niet hier. Verder kan *je* juist wel vervangen worden door *jullie*: *Jullie willen niet weten hoe lang we erover hebben gedaan om deze video te maken* (Instagram, 8-10-2023). De uitdrukking is van recente herkomst: alle voorbeelden in mijn materiaal komen uit de 21ste eeuw. Bij vroegere voorkomens van *je wilt niet weten* gaat het om de letterlijke betekenis: *je wilt kennelijk niet weten hoeveel ellende je hebt aangericht*. Triggers (12 voorkomens): 12x *niet* (100%). *Je wilt niet weten hoeveel euro's ik al heb moeten spenderen aan boetes* (De Standaard, 26-4-2008). *Je wilt niet weten hoe vaak we met de gemeente in overleg moeten* (Dagblad

van het Noorden, 17-9-2011). *Je wilt niet weten hoeveel apps ik heb geïnstalleerd die bleven 'hangen'* (NRC 7-6-2012). *Broer, je wil niet weten wat er speelt in me hoofd* (101barz-crooks-zomersessie2016-lyrics). *Je wilt niet weten wat voor uitdagingen dat allemaal met zich meebrengt* (De Groene Amsterdammer 22-9-2022). *Je wil niet weten wie allemaal* (RTV Oost, 25-3-2024). Naast de combinatie van *je wilt weten* en een afhankelijke vraagzin is er een variant met *dat wil je niet weten*, die eveneens gebruikt wordt om een hoge graad of mate aan te duiden. *Mijn vader heeft een drive, dat wil je niet weten* (NRC, 9-1-2008). *Dat is een poppenkast, dat wil je niet weten* (NRC 17-12-2022).

391 **jofel**: in orde, goed. Triggers (19 voorkomens): 18x *niet* (95%) en 1x *verre van* (5%). *Piket speelde in tijdnood naar een eindspel maar ook dat speelde hij niet helemaal jofel* (De Volkskrant 30-1-1993); *er zit bij hem iets niet helemaal jofel* (De Volkskrant, 27-12-1994). *Niettemin liep Miss KJ Conclusive linksvoor verre van jofel* (De Volkskrant, 28-6-1995). Naast het gebruik van *jofel* als negatief-polaire uitdrukking bestaat er ook nog een verwant, maar niet negatief-polair gebruik met de betekenis 'fijn, prettig.' *Hij is wel een jofele vent*.

Het WNT heeft geen ingang voor *jofel*, en gebruikt het woord slechts een keer, s.v. *ponem*, dat evenals *jofel* van Bargoense afkomst is, in de niet-polaire zin 'fijn, mooi': *Den sos hêf mies sares, mër een jofel ponem* (= Het paard heeft lelijk haar maar een mooie kop) uit Moormann (1932). Ik veronderstel dat (a) het gebruik van *jofel* eerst sinds kort vrij algemeen gangbaar is geworden, en (b) dat het negatief-polaire gebruik nog recenter is. Het ANW (anw.ivdnt.org/search) maakt ook een onderscheid zoals hier wordt voorgesteld tussen negatief-polair en niet-polair gebruik.

392 **jofelnootje**: zeer recente variant op **jofel**. Meestal in combinatie met *niet helemaal* of *niet echt*: *Ik voel me niet helemaal jofelnootje geloof ik* (uit: Simon, film van Eddy Terstall, 2004). *Ik vind Prince nu ook niet echt jofelnootje of iemand die de serieuze poppliefhebber enorm aanspreekt* (www.arrow.nl/forum). De oudste vindplaats op het Internet is uit 1999, en is niet negatief: *nou Erik, gefeliciteerd; dit ziet er jofelnootje uit!* (Posting op nl.comp.os.linux van 24 maart 1999)

393 **jota**: minimaliseerder: ook maar iets. Meestal gebruikt met werkwoorden van cognitie zoals *begrijpen*, *weten*, e.d. Triggers (87 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 73x *geen* (84%), 1x *niet* (1%), 5x *n-woord* (6%), 2x *vraag* (2%), 4x *zonder* (5%), 1x een positief voorkomen. Voorbeelden: *dat die ordres door de Prins aen Binkes waren afgesonden, sonder dat er de admiraliteyten eene jota van wiste* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek [etc], dl 3, 1781-1782, 130). *Daar begrijp ik geen jota van!* (Herman Heijermans, Dora Kremer, Toneelwerken I, 68). *Ik heb nimmer een jota gekend van de vrijheid, die voor de zo goed opgevoede meisjes in Engeland practisch gemeengoed is* (Peter Cheyney, Sla liever geen vrouwen, 153). *Als je met minnekozen moet wachten tot je één jota van die Cahiers hebt begrepen, ben je drie keer van de ouderdom gecrepeerd voor je aan enige passie toekomt* (Tom Lanoye, Maten en gewichten, 106). Positief voorkomen: *Ik kwam naar Zürich, omdat ik meende dat er misschien toch nog een jota waarheid, logica zou kunnen doordringen tot die afgesloten kluizen die jullie in je hoofd omdragen* (Leon Uris, De Hadji, 460). Een langere variant is **een tittel of jota**.

394 staan te **juichen** over iets: enthousiast zijn over iets. Gebruikt als understatement

met negatie om gebrek aan enthousiasme aan te geven. Triggers (56 voorkomens): 1x *allesbehalve* (2%), 1x *alsof* (2%), 1x *conditionele bijzin* (2%), 1x *evenmin* (2%), 1x *minder* (2%), 48x *niet* (86%), 2x *n-woord* (4%) en 1x *vraag* (2%). Voorbeelden: *ik sta niet echt te juichen als je met een ander naar bed gaat* (Gert-Jan van Exel, Sneue eikels, 50). *Denk nooit dat ze bij de grens staan te juichen omdat er een hulptransport komt* (Meindert Talma, Dammen met ome Hajo, 106). *Denk je dat haar ouders staan te juichen?* (Ned-1, 18-12-2003). *De Israelische oppositie, of wat daarvan over is, staat allesbehalve te juichen* (De Groene Amsterdammer, 19-4-2012). *Washington vindt die nauwe banden riskant en de Israëlische veiligheidsdiensten staan evenmin te juichen* (De Groene Amsterdammer 25-10-2018). *Alsof de VS louter staan te juichen bij de macht van hun eigen techbedrijven* (NRC 5-12-2020). Kenmerkend voor het understatement-karakter van deze uitdrukking is dat hij regelmatig voorkomt bij afgezwakte negatie zoals *niet iedereen, niet altijd, of niet bepaald*. Vergelijk *Natuurlijk staat niet iedereen te juichen bij de aanleg* (Trouw, 31-3-2000).

395 van iets **kaas gegeten hebben**: verstand hebben van iets. Triggers (114 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x *amper* (1%), 1x *evenmin* (1%), 77x *geen* (68%), 6x *niet (veel)* (5%), 3x *n-woord* (3%), 21x *weinig* (19%), 1x *zelden* (1%) en 1x een positief voorkomen (1%). *En dan, als ik 't zoo gewoon doe, denkt ze, dat ik er geen kaas van gegeten heb* (George van Aalst, De bengels van III-b [1924], 230). *Van geschiedenis hebben wij nooit veel kaas gegeten* (Haarlems Dagblad 1-5-1954). *Van mausolea, opvoeding, filosofie en literatuur had hij als we helemaal eerlijk moeten wezen ook niet veel kaas gegeten* (Karel van het Reve, Lenin heeft echt bestaan, Verzameld werk 3, 460). *Toscanini had van psychologie geen kaas gege-*

ten (De Volkskrant, 28-5-1993). *Bedrijven hebben daar weinig kaas van gegeten* (De Telegraaf, 23-9-1997). *Maar van het financiële aspect hebben ze zelden kaas gegeten* (Het Nieuwsblad 9-10-2018). *Allemaal vaardigheden waar Wilders amper kaas van heeft gegeten* (De Groene Amsterdammer 30-11-2023). Positief voorkomen: *Je kunt zeggen wat je wilt van de Amerikanen, maar van techniek, daar hebben ze wel kaas van gegeten* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, 205).

396 zich de **kaas van het brood laten eten**: met zich laten **sollen**, zich laten benadelen. Variant: *de kaas van zijn brood laten eten*. Triggers (op 19 voorkomens): 17x *niet* en 2 positieve voorkomens. *Nina Brink leek een zakenvrouw die zich de kaas niet van het brood laat eten* (Intermediair, 6-4-2000). *Edgar Davids laat zich niet snel de kaas van het brood eten* (Trouw, 3-7-2000). Positief voorkomen: *Maar Van Aartsen weet wel dat 'de boezem' van de partij vindt dat de fractie zich de kaas van het brood laat eten* (Trouw 7-8-2002).

397 iemand de **kachel aanmaken**, zich de **kachel laten aanmaken**: iemand voor de gek houden, resp. zich laten kisten. Den Eerzamen (1919: 135) geeft als voorbeeld: *Je zal bij mij de kachel niet aanmaken* met als betekenis 'Je zal er mij niet tusschen nemen'. Hoewel deze auteur de uitdrukking presenteert als afkomstig van Goeree en Overflakkee lijkt het gebruik veel wijder te zijn. Stoett (1923a) geeft een aantal voorbeelden met *laten*, wat de meest gebruikelijke variant lijkt te zijn, ook nu nog. Op de paardensite *Bokt.nl* trof ik aan: *Succes, en laat je de kachel niet aanmaken* (posting 28-12-2003). Uit de context valt op te maken dat hier bedoeld wordt 'laat je niet kisten.' Op Twitter (11-3-2017): *Goed verhaal. Stoere taal. Laat je de kachel niet aanmaken*. Iets ouder is: *Maar de*

scheidsrechter liet zich niet de kachel aanmaken, en leidde de wedstrijd correct tot een goed einde (Schilder's nieuws- en advertentieblad, 2-12-1974). De nauw verwante uitdrukking *met iemand/iets de kachel aanmaken* is niet negatief-polair: *Blokker maakte de kachel aan met het koninkrijk der Nederlanden* (De Volkskrant 27-11-2010).

398 iets over zijn **kant laten gaan**: iets **dulden**, toelaten. Triggers (op 36 voorkomens): 2x *moeilijk* (6%), 29x *niet* (81%), 1x *onmogelijk* (3%), 1x *vraag* (3%) en 3x een positief voorkomen (8%). *Klootzak die je bent, denk maar niet dat we dit over onze kant laten gaan* (James Lee Burke, *Neon glamour*, 153). *Mon-sieur Petit, in zijn hoedanigheid van adjunct-burgemeester de meerdere van de commissaris, was niet van zins deze terechtwijzing over zijn kant te laten gaan* (Staf Schoeters, *De schaduw van de Adelaar*, 309). *De Russische de facto annexatie van de Zee van Azov, tussen Rusland en de Krim, kan de NAVO moeilijk over zijn kant laten gaan* (NRC 4-4-2019). *Toen viel al bij andere partijen te horen dat Klaver de soloactie van Özdil onmogelijk over zijn kant kon laten gaan* (De Volkskrant, 31-5-2019).

399 een **kant op kunnen**: een uitweg of toekomstperspectief hebben. De uitdrukking komt al in de jaren 1940 voor, maar wordt pas populair in de jaren 1970 en 1980, als het gebruik op Delpher explodeert. Triggers (41 voorkomens): 37x *geen* (90%), 1x *moeilijk* (2%), 2x *nauwelijks* (5%), 1x *n-woord* (2%). *Het smeltwater kan geen kant op* (De Zaanlander 11-3-1947). *In Nederland kan je dan moeilijk nog een kant op* (Het vrije volk 1-5-1982). *Zij maakten het Van Aardenne zo moeilijk, dat hij nauwelijks een kant op kon* (Trouw, 7-2-1987); *niemand kon een kant op* (Dagblad van het Noorden, 20-10-2007). *Door dat gespuis kan ik geen kant op...* (Donald Duck, Venijn in Berlijn, 172).

400 **kanker**: ook maar iets. Net als andere ziekte termen in omloop als negatie-versterker met een ruig (taboe-) karakter (vgl. **pest**, **tering**, **tyfus**). Het gebruik is niet wijdverbreid, en lijkt vooral voor te komen in de omgeving van Rotterdam. Triggers (6 voorkomens): 6x *geen* (100%). *Dat interesseert me helemaal geen kanker* (Nederland 3, 31-1-1999). *FEYENOORD KAMPIOEN en daar kunnen die kanker nepperds van PSV geen kanker aan doen* (Feyenoord Fanatics).

401 **kapot kunnen**: **stuk kunnen**. Vaak gezegd van dagen of evenementen die als geslaagd mogen worden beschouwd: *mijn dag/seizoen/vakantie kan niet meer kapot*. Ook af en toe van personen, die 'gebeiteld' zitten op een bepaalde plek. Triggers (26 voorkomens): 26x *niet* (100%). *Paraplu of niet, mijn dag kon niet meer kapot* (A.F.Th. van der Heijden, brief d.d. 16-5-1991). *Guus Hiddink kan voorlopig niet meer kapot in Valencia* (Leeuwarder Courant, 10-1-1992). *De dag kon voor Jack niet meer kapot toen Johan hem bij het weggaan vriendelijk groette* (Loeks, 18-9-2001). *Mijn weekend kan nu niet meer kapot* (Dagblad van het Noorden, 26-6-2009).

402 **kapot te krijgen**: **stuk te krijgen**. Hoewel deze uitdrukking ogenschijnlijk veel lijkt op **kapot kunnen**, wordt hij heel anders gebruikt. *Mijn dag kon niet meer kapot* laat zich op geen enkele manier parafraseren als *Mijn dag was niet kapot te krijgen*. Ook het alomtegenwoordige *meer* ('niet meer kapot kunnen') ontbreekt volledig bij *kapot te krijgen*. Triggers (10 voorkomens): 10x *niet* (100%). *Zo gauw was de prediker niet kapot te krijgen!* (Joop Waasdorp, *De verhalen*, 30). *Want ook al doet iedereen in Romulus weer enorm zijn best, uiteindelijk is de xenomorph uit Alien - het mooiste monster uit de filmgeschiedenis - niet kapot te krijgen* (VPRO-gids, 24-8-2024).

403 er is een **kar aan zijn aars/gat gebonden**: met ontkenning geeft dit nu verouderde idioom aan dat niets een snelle vlucht in de weg staat. Het WNT geeft onder meer de volgende voorbeelden: *Voorwaer Dave nu en macher gheen kerre ghebonden zijn Aen uwen eers: ten is gheen tijt om dralen* (C. van Ghis-tele, Terentius Comedien, nu eerst wt den Latine, in onser duytscher talen door — rethorikelijck ouer ghesedt, Antwerpen 1555). *Sietse nu eens loopen, nu Duc d'Alve met sijn Spanjaerden in het landt... is; bylo herlieder en is nu geen karre aen den eers ghebonden* (Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht, 1, 232 [1569]). Variant: *de kar is aan zijn aars gebonden*: het hangt allemaal van hem af. Het WNT citeert Tuinman (1726-1727): *De kar is aan zyn aars niet gebonden. Dat zegt, de zaak hangt aan hem niet, hy moet het werk niet doen.*

404 **kat**: een persoon, iemand. Vlaamse variant van **hond** (zie ook aldaar). Wellicht is deze variant een gallicisme, want het Frans kent een gelijkwaardig gebruik van *chat*, evenals, overigens, het Deens: *Der er ikke en kat der veed det* 'er is geen kat die dat weet' (Jespersen 1917). Triggers (21 voorkomens): 21x *geen* (100%). In *Franstalig België is er geen kat die Boon kent* (Johan Anthierens, in de Telegraaf, 22-11-1971). Ook hier *lachte geen kat* (Louis Paul Boon, Memoires van Boontje, 167). *Daar stoort geen kat zich aan* (de Brugse schrijver P. Aspe in een interview in Trouw, 2-4-1996).

Een zeldzame combinatie met **hond** is **kat of hond**: iemand. Variant van *hond of kat* (zie onder **hond**). Het WNT, s.v. *kat*, geeft als voorbeeld *Er is kat noch hond te zien*. De uitdrukking is niet meer gangbaar.

405 **kat(je) om zonder handschoenen aan te pakken (vatten)**: in combinatie met negatie duidt het een persoon (geen huisdier) aan

die voorzichtig moet worden benaderd. De combinatie van negatie met *zonder* maakt het een litotesuitdrukking. Triggers (25 voorkomens): 1x *evenmin* (4%), 22x *geen* (88%) en 2x *niet* (8%). Voorbeelden: *'t is geen kat om zonder handschoenen aan te tasten* (Anoniem, Walchersche Robinson, 63); *dat is ook geen kat om zonder handschoenen aan te vatten* (Jacob van Lennep, Ferdinand Huyck, 29). *Hahaha, da's geen katje om zonder handschoenen aan te pakken!* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, Toneelwerken II, 1618). *In het politieke bedrijf ben ik zeker geen kat om zonder handschoenen aan te pakken* (Patsy Sörensen, De maskers af! Over socialisme, prostitutie en mensenhandel, 65). *Meggie is niet bepaald een katje om zonder handschoenen aan te pakken* (Raymond E. Feist, Klauw van de zilverhavik, 100).

Het komt me voor dat niet-predicatief gebruik van deze uitdrukking, hoewel niet geattesteerd, wellicht mogelijk is, bijv.: *Ik wil geen katje om zonder handschoenen aan te pakken.*

406 **kattenpis**: iets onbeduidends, klein bier. Gebruikt als litotesuitdrukking (zie Van der Wouden (1994, 1996)). Triggers (57 voorkomens): 1x *allesbehalve* (2%), 54x *geen* (95%), 1x *niet* (2%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Vier honderd gulden renteloos voorschot is geen kattepies, dat is compleet een klein vermogen* (Jan Mens, De gouden reael [1940], 139). *Europa voorzitten is geen kattepis* (De Volkskrant 20-12-1993). *De Chat-en-Oeuf op basis van grenache en syrah is allesbehalve kattenpis* (De Telegraaf 24-8-2007). *Het was meteen duidelijk dat het geen kattenpis was, zeker te weten niet* (Nicola Pugliese, Malacqua, 15). Positief voorkomen: *Mooier grondspeculatie is 'r in geen eeuwen geweest!* *Acht gulden de vierkante meter - 't is kattepis* (Herman Heijermans, Schakels, in Toneelwerken I, 695).

Een minder gebruikelijke variant is *katte-drek*: *En geloof Remy nou maar, een brand blussen is beslist geen kattedrek* (De Volkskrant, 19-6-1993). Stoett (1923a, deel 2, 274-275) noemt verder ook de varianten *kattepiemel*, *appelepap*, *snert*, *smaldoek*, *klein bier* (Eng *small beer*, Fr *de la petite biere*).

407 iets door zijn/de **keel krijgen**: iets naar binnen kunnen werken, iets door kunnen slikken. Triggers (50 voorkomens): 1x amper (2%), 2x conditionele bijzin (4%), 1x finale bijzin (2%), 28x geen (56%), 3x nauwelijks (6%), 11x niet (22%), 1x n-woord (2%), 1x negatief predicat (2%), 1x te (2%) en 1x vraag (2%). *Tille kon haast niets door de keel krijgen* (Lode Baekelmans, Tille [1912], 125). *Het smaakte zo afschuwelijk dat de mannen de neus dichtknepen om het door de keel te krijgen* (Nieuwe Winterswijksche Courant 17-1-1947). *We hadden nauwelijks tijd een hap rijst door de keel te krijgen* (De Waarheid 20-2-1969). *Er was één man die het strijdgewoel met glimmende ogen bezag, te opgewonden om ook maar één hap door de keel te krijgen* (Het Parool 1-6-1972). *Ze kreeg het schijffe met de beste wil van de wereld niet door haar keel* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 77). *Je krijgt amper een hap door je keel* (De Limburger, 11-12-2004). *Hij vroeg zich af of hij een hap door zijn keel zou kunnen krijgen* (René Appel, De advocaat [2013]). Variant: *door de strot krijgen*. *Hij kreeg de sportdrank 'niet door de strot'* (De Volkskrant, 16-8-1993). *Nog triester is het gesteld met het immer gestoofde middageten dat geen normaal mens door de strot krijgt* (Humo, 23 maart 1999).

408 zich laten **kennen**: zich gewonnen geven of achterblijven. Triggers (12 voorkomens): 1x evenmin (8%), 10x niet (83%) en 1x n-woord (8%). *Zoals altijd probeerde Ged zich tegenover Jasper niet te laten kennen* (Ursula K. Le Guin, Machten van Aardzee).

Je moet je nooit laten kennen (Het Parool 3-2-1979). *Edward Hagen en Stam [...] lieten zich in Den Haag evenmin kennen* (De Volkskrant, 11-1-1993). *Op de piste bleek de Oostenrijkse overmacht al te groot, in de kroeg laten we ons niet kennen* (Sp!ts, 30-1-2009).

409 **kerk of kluis**: plaats van godsdienst-oefening. *Hij komt, zeggen ze, in geen kerk of kluis* (A. Pierson, Adriaan de Mérial, dl 1, 107). *Men voegde er bij, dat zij, voor zooveel men wist, kerk noch kluis bezocht en geen deel nam aan ommegangen of andere vrome optochten* (D. Sleecx, Werken, dl 2, 14).

410 **kersesteen**: ook maar iets, een zier. Letterlijk: een kersenpit. Het WNT geeft als voorbeeld *geen kersesteen waard zijn* met als omschrijving 'geen lor waard zijn.' De uitdrukking is weinig gebruikelijk.

411 (een) **keus hebben**: een alternatief hebben. Vergelijkbaar met uitdrukkingen als **anders opzitten/resteren** die eveneens in combinatie met negatie het ontbreken van een alternatief uitdrukken. In het Engels is *have a choice/have much choice* eveneens negatief-polair. Het woord *keus* kan zowel telbaar gebruikt worden, met een lidwoord, als niet-telbaar, vergelijk *Hebben we dan een keus?* met *We hebben weinig keus*. Triggers (193 voorkomens, inclusief varianten met *keuze*): 1x alsof (1%), 1x amper (1%), 132x geen (68%), 1x minder (1%), 1x nauwelijks (1%), 2x niet (1%), 10x niet veel (5%), 8x vraag (4%), 36x weinig (19%) en 1x een positief voorkomen. *Als je het zo ziet, heb ik geen keus* (Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 64). Voorbeelden: *als de zaken zoover gekomen zijn, heeft men geen keus meer* (Rotterdamsch Nieuwsblad 6-5-1891). *De film-mensen hadden weinig keus* (Evelyn Waugh, Scoop, 79). *Alsof een land als het onze veel keus heeft* (De Volkskrant, 24-2-1995). Nu,

bij mijn jongste zoon, heb ik nauwelijks keus meer (Vrij Nederland, 19-8-2000). *Ik denk niet dat je veel keus hebt* (Buck Danny, no 54: Een schaduw in de nacht, 11). Positief voorkomen: *Maar de raffinaderijen hebben wel een keus en die worden ontzien* (De Volkskrant 15-5-1984). Variant: *keuze hebben: wij hadden geen andere keuze en konden toch ook geen ijzer met handen breken* (Nieuwe Tilburgsche Courant, 12-12-1934). *Maar we hadden amper keuze* (Pieter Waterdrinker, Tsjaikovski-straat 40, 204).

412 een **kik geven**: iets uitbrengen, een woord zeggen. Light-verb constructie, variant van **kikken** (vgl. ook *schreeuwen* naast *een schreeuw geven, gillen/een gil geven, schoppen/een schop geven* - zie Everaert & Hollebrandse 1995). Triggers (163 voorkomens): 13x conditionele bijzin (8%), 101x *geen* (62%), 1x *nauwelijks* (1%), 6x n-woord (4%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 1x universele kwantor (1%), 5x *voor(dat)* (3%), 1x *zodra* (1%) en 32x *zonder* (20%). (*Een kik* komt ook voor *zonder geven*, zoals in *Dat gij haar daarvan nog geen kik gezegd hebt, smaakt mij bestig* (Betje Wolff en Aagje Deken, Sara Burgerhart, 124), of *Nou kon hij ieder die hem een woord te veel zei, den strot afkeren zonder een kik* (Is. Querido, De Jordaan, 155)). Voorbeelden: *Geef geen kik, ik zal u bevrijden!* (Karl May, Van Bagdad naar Stamboel, 352). *Als je één kik geeft loopt het slecht met je af* (Sibe van Aangium, De smokkelaars van de Schans, 21). *En voor de duivelbanner een kik had kunnen geven, had hij al een opstopper met de paraplu beet* (Theun de Vries, De tegels van de haard [1941], 37). *De drie jongens waren te stomverbaasd en versted om een kik te geven* (Willy van der Heide, Avonturen in de Stille Zuidzee, 139). *We keken naar de zoldering, niemand kon een kik geven* (Harry Mulisch, Het stenen bruidsbed, 84). *Hij klemde zijn tanden op*

elkaar en gaf geen kik (Judicus Verstegen, De revoluties, 131). *Hoe ik ook probeer om me stoïcijns te gedragen en de pijn te ondergaan zonder een kik te geven, ik piep altijd als een bange cavia* (Philip Kerr, Transfermaand, 37).

Een minder gebruikelijke variant is **kik-ken**.

413 **kikken**: een **kik geven**, een geluid maken. Triggers (53 voorkomens): 3x conditionele bijzin (6%), 8x *geen* (15%), 10x *niet* (19%), 7x n-woord (13%), 12x restrictief bijwoord (23%), 1x *ternauwernood* (2%), 1x universele kwantor (2%), 4x vraag (8%), 6x *zonder* (11%) en 1x een positief voorkomen. Het grote aantal voorkomens met restrictieve bijwoorden heeft te maken met de zeer gangbare combinatie *hoeft maar te kikken*. *Soo vast, dat ghy daer onbejout / Een woord niet teghens kicken soudt* (Joannes Stalpaert van der Wiele, Roomsche Reys [1624], 26). *Den Baron deze scheut gewaar wordende, keek eens leep om, zonder een woordt te kikken* (Jan Zoet, Het leven en bedrijf van Clement Marot, 232). *Hoe duyvel! Schot, durf je noch een sillaab kikken?* (Jacob Campo Weyerman, Den Laplandschen Tovertrommel, 63). *Als Scheele Mie of Juweelen Bet één haperend woord van schande hadden wagen te kikken, ze zouden de meiden gesmoord hebben* (I. Querido, De Jordaan, 336). *Je hoefde immers maar te kikken en alle monseigneurs en seminarie-professoren en zwarte paters en wollen dekens vlogen voor je in 't geweer...* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, Vlimmen-trilogie, 242). *Je weet het, Ghali, als Mohammed wil trouwen, dan hoef je maar te kikken* (Naima El Bezaz, De weg naar het noorden, 132). Positief voorkomen: *Toch moet je voortaan wat eerder kikken, meisje, als je het materieel wat moeilijk hebt* (Mischa de Vreede, Eindelijk mezelf, 189).

Een variant is: *kikken of mikken*, een geluid of beweging maken. Een vrouw *beschrijft hoe*

zij spitsroeden moest lopen: *ik moest sesmaal op en needer loopen, en sonder my met die maligheden van een koogel in de mont voorsien te hebben, hield ik my soo hart, dat men my niet sag kikken of mikken* (F.L. Kersteman, De Bredasche Heldinne, 64). Het volgende voorbeeld is uit anti-semitische hoek (betreft de Dreyfus-affaire): *Het laffe Jodenblad kikt of mikt er niet over* (Limburger Koerier 7-1-1899). Een recenter voorbeeld: *Ze verkoopt nu haar eigen gevoelens zonder kikken of mikken voor die van een ander* (Trouw 5-1-1984).

414 een **kind hebben aan**: last hebben van, gehinderd worden door. Triggers (70 voorkomens): 70x *geen* (100%). *En u hebt hem geantwoord dat mensen als ik in Frankrijk een lekker etentje aangeboden krijgen, of zelfs geld, en dat je dan geen kind meer aan ze hebt...* (Georges Simenon, Maigret in Holland, 108-9). *De verdedigers hadden geen kind aan de Deventer aanvallers* (Nieuwsblad van het Noorden, 18 december 1995). *Koploper VVV Venlo had alleen in de eerste minuten wat te vrezen, maar had daarna geen kind meer aan de Veendamers* (Dagblad van het Noorden, 7-3-2009). De uitdrukking is geen minimaliseerder, zoals blijkt uit de *ook maar*-test: **Geen verdediger had ook maar een kind aan de Deventer aanvallers*.

kin(d) of ken, zie onder **kind of kraai**.

415 **kind of kraai (hebben)**: naaste verwanten of huisgenoten hebben. Matthias de Vries (1894) verklaart *kraai* (via hanengekraai) als een aanduiding voor *haan*, in tegenstelling tot de *kraai* een echt huisdier. Triggers (14 voorkomens): 1x *geen* (7%), 11x *n*-woord (79%), 1x *vraag* (7%) en 1x *zonder* (7%). *Heb ik kind of kraai op de wereld?* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, Toneelwerken III, 2240). *'t Heeft toch ook zijn voordeel als je kind noch kraai hebt, zoals ik*

(Albert Helman, Hart zonder land, 141). *Een inkomen dat klonk als een klok en geen kind of kraai tot hun last - en dan zo verdierlijkt!*

(H. van Aalst, Onder martieners en bietsers, 221). *Daar is die arme sloeber die zonder kind of kraai met een knorrende maag aan het zwerfen is geslagen* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-6-1997).

Het WNT (s.v. *kraai* (II)) noemt nog de (uiterst zeldzame) varianten *hond noch kraai* en *geen kraai* en geeft de volgende voorbeelden: *Ik ken hier hond noch kraai* (Berkhey, Akad. vertellingen). *Er wordt geen kraai meer op het kasteel genoodigd* (Van Lennepe).

Een andere variant is *kind of ken hebben*: *Wat wilt die vrouw zoo werken en slaven: zij heeft noch kind noch ken* (L.L. De Bo, Westvlaamsch Idioticon, 448a). De Bo citeert uit Callebert, Jan Onraedt, ook nog: *Hij was immers, zonder kijf of ken, in de vreemde parijische wereld*.

416 **kinderachtig**: weinig om het lijf hebbend. In zijn letterlijke en oorspronkelijke betekenis: '(zich gedragend) als een kind' is deze uitdrukking niet negatief-polair: *Onze Jan is nog zo kinderachtig. Dit liedje vind ik kinderachtig*. In overdrachtelijke zin wordt deze uitdrukking voornamelijk in combinatie met een ontkennend woord gebruikt als *niet, geenszins, allesbehalve*: *Ja, hij won eenmaal, en niet zo kinderachtig ook* (Trouw, 18-7-1998). *Vijftig gulden per pond, zoals Braakhekke schrijft, is niet kinderachtig* (Vrij Nederland, 1-4-2000). *Uit eigen ervaring kent zij de wilde feesten van Charles, die tot diep in de nacht plegen te duren en waar het allesbehalve kinderachtig toegaat* (Jos van Manen-Pieters, Liefde incognito, 150). *De PvdA is daar vanuit de oppositie ook nooit kinderachtig in geweest* (Trouw, 2-5-2002).

417 **kip**: iemand, een mens. Net als een *levende ziel*, of een *hond*, wordt deze uit-

drukking gebruikt om personen aan te duiden (vgl. ook Hoeksema 2002b). Wanneer het gaat om pluimvee hebben we niet te maken met negatief-polair gebruik. Op 115 voorkomens zijn 109 combinaties met *geen* (95%), daarnaast zijn er 3 met *nauwelijks*, 2 met *nergens* en 1 met *nooit*. *Verder was er geen kip in huis* (Gerben Hellinga, Dollars, 146). *Schreeuw gerust, want er is hier toch geen kip die je hoort* (Willy van der Heide, Tumult in een toeristenhotel, 117). *D'r komt nooit een kip* (Hans Andreus, Valentijn, 121). *Er is nergens een kip te zien, want zodra de vastendag over is, gaat iedereen naar de moskee om te bidden en dan te eten* (Frits Staal, Een wijsgeer in het Oosten, 27). *Nauwelijks een kip te bekennen in de Edah aan de Eyssoniusstraat* (Dagblad van het Noorden, 8-9-2007).

418 **zich laten kisten:** zich gewonnen geven, de strijd staken. Triggers (70 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 1x *minder* (1%), 62x *niet* (89%), 3x n-woord (4%), 1x negatief predicat (1%), 1x *te* (1%) en 1x *zonder* (1%). *Hop Dee, laat je niet kiste* (George van Aalst, De bengels van III-b, 156). *Nu heb ik altijd geleerd dat je je nooit moet laten kisten door de omstandigheden* (Nico Scheepmaker, Over alles, 332). *De Tommies zijn veel te goede vliegers om zich te laten kisten* (K. Norel, Engelandvaarders, 33). *Bovendien is het een illusie te denken dat hij zich zal laten kisten* (De Volkskrant, 6-9-1994). *Maar zijn broer Willem, zijn zuster Alexandrine [...] en de nodige neefjes en nichtjes, zouden zich iets minder gauw laten kisten* (De Volkskrant, 12-8-1995). *In de aflevering [...] stuntelt en ploetert Doris zich door haar nieuwe bestaan, zonder zich te laten kisten* (Splts, 23-9-2013, 7).

419 **klaarmaken:** in combinatie met negatieve kwantoren als *niets, niet veel, weinig* heeft dit werkwoord onder andere de betekenis 'presteren, voor elkaar krijgen.' De uit-

drukking komt vooral met enige regelmaat in voetbaljargon voor. Triggers (8 voorkomens): 3x *niet veel* (38%), 3x n-woord (38%), 2x *weinig* (25%). *Zonder menselijke hulp maken robots niet veel klaar* (Trouw, 10 maart 2001, 29). *Maar offensief maakte de ploeg van Martin Jol helemaal niets klaar* (Trouw, 16 september 2002, 10). *Tegen de felle Wouter Vente maakt hij echter weinig klaar* (Groninger Gezinsbode 6-5-2009). *Experimentele opstelling of niet, Oranje maakte aanvallend teleurstellend weinig klaar* (De Stentor, 8-10-2020).

420 **te klagen hebben: reden tot klagen hebben.** Net als andere uitdrukkingen van het type *te + infinitief + hebben*, zoals *te verliezen hebben, te maken hebben* met e.d. moet deze uitdrukking worden gecombineerd met een maatconstituent, zoals *niets, niet veel, weinig*. In plaats van een maatconstituent kan ook *niet* worden gebruikt. Triggers (136 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 3x *evenmin* (2%), 1x *geen* (1%), 1x *geenszins* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 75x *niet* (55%), 43x n-woord (32%), 1x *vraag* (1%), 8x *weinig* (6%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Doch over De Ruyter heeft hij ongetwijfeld in geen enkel opzicht te klagen gehad: de schoutbij-nacht wordt dan ook in het jaartal van den opperbevelhebber herhaaldelijk met groote onderscheiding genoemd, terwijl van den vice-admiraal weinig sprake is* (P.J. Blok, Michiel Adriaanszoon de Ruyter, 44). *Jacques heeft trouwens niets te klagen* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 17). *Maar ik heb verder niet te klagen* (Karel van het Reve, Nacht op de kale berg, 136). *Over aandacht van de media heeft de Friese fierljepper tegenwoordig niet meer te klagen* (De Riepe, augustus 2000, 17). *Wat kan zij nou te klagen hebben?* (Trouw, 20-9-2000). *Over de downloadsnelheid hebben we allerminst te klagen* (Dagblad van het Noorden, 9-11-2002).

Marcel Boekhoorn (60) heeft weinig te klagen in zijn leven (De Volkskrant, 30-5-2020).

Positief voorkomen: *Ach, we hebben altijd wel iets te klagen* (De Groninger Gezinsbode, 2-5-2003).

421 **klap:** (ook maar) iets. Behoort tot een groep van uitdrukkingen van minimale hoeveelheid of mate die een snelle, abrupte beweging aanduiden, zoals *steek, slag, klap, ruk*, en volgens het WNT ook *snars*. In tegenstelling tot bijv. *snars* of *zier* (cf. Hoeksema 2001) laat deze uitdrukking geen sterke specialisatie zien. Hij wordt even gemakkelijk gebruikt bij werkwoorden als *doen, uitvoeren* (20% van in totaal 147 voorkomens) als bij cognitieve werkwoorden als *snappen, begrijpen, geloven* (12%) en uitdrukkingen van onverschilligheid, zoals *interesseren, kunnen schelen* (22%). Triggers (bij 147 voorkomens in totaal): 143x *geen* (97%), 2x *n-woord* (1%), 1x *vraag* (1%), 1x *zonder* (1%). *Denk je dat ik er een klap van geloof?* (WNT, s.v. *klap*). *Hij voert geen klap uit!* (Gerard Lemmens, Souvenirs, 48). *Voor het eerst in mijn leven ervaar ik de merkwaardige sensatie geld te verdienen zonder een klap uit te voeren* (Knack Weekend, 7-12-2023).

422 een **klap om zijn oren waard:** een **knip voor de neus waard**. Het WNT geeft van deze uitdrukking alleen een oude vindplaats: *Gy begrypt wel, Jan, dat zulk een gekje geen klap om zijn oren waardig was* (B. Wolf en A. Deken, Willem Leevend, 7, 35).

423 uit de **kleren komen/geweest zijn:** met negatie drukt het uit dat je lange tijd in touw bent geweest en je bed niet hebt gezien. Triggers (9 voorkomens); 8x *niet* (89%), 1x *nauwelijks* (11%). *De meeste mensen zijn vijf tot zes dagen niet uit de kleren geweest* (Nieuwsblad van het Noorden,

31-10-1956). *Ook een ploeg aan boord van de trawler kwam niet uit de kleren gedurende al de tijd van het transport* (Leeuwarder Courant 13-8-1958). *De schipper, zo bleek achteraf, was al 72 uur niet uit de kleren geweest* (Algemeen Dagblad 7-7-1975). Niet te verwarren met *uit de kleren gaan*, dat ook zonder negatie gebruikt wordt: *FC Den Haag ging spontaan uit de kleren voor Astrid Joosten* (Algemeen Dagblad 9-6-1992). *Vijf topmodellen zijn uit de kleren gegaan in de strijd tegen de bonthandel* (De Telegraaf 5-3-1994).

424 een **kleine jongen:** litotesuitdrukking. Negatief-polair alleen bij gebruik als naamwoordelijk gezegde, in niet-letterlijke zin. Door te zeggen dat iemand geen kleine jongen is, drukt men uit dat hij juist een zeker aanzien of gewicht heeft. Triggers (14 voorkomens): 1x *allerminst* (7%), 2x *allesbehalve* (14%), 9x *geen* (64%) en 2x *niet* (14%). *Jeroen Krabbé is natuurlijk geen kleine jongen* (RTL-4, 2-2-2005). De uitdrukking kan overdrachtelijk ook toegepast worden op objecten en instellingen: *De XB790 is bepaald geen kleine jongen* (www.diskidee.nl/.). *Repsol is bepaald geen kleine jongen onder de oliereuzen* (Radio Nederland Wereldomroep, 11-11-2004).

Als de uitdrukking als onderwerp, lijdend voorwerp of voorzetselvoorwerp wordt gebruikt, resteert alleen een niet-polaire letterlijke betekenis: *De directeur van Repsol werkt niet voor een kleine jongen*.

425 aan iets **klikken: baten, helpen**. Het WNT meldt: *“Aan iets klikken, voor iets voldoende zijn, baten, helpen. Deze, reeds in 't Mnl. voorkomende, toepassing (in denzelfden zin mhd. klecken) is thans nog in Antw. bekend. Voor den beteekenis-overgang kan men kloppen en hd. klappen vergelijken. || [...] Men zegt, het klikt 'er niet*

aan, voor het helpt of doet 'er niet toe, TUIJNMAN, *Fakkel* 177. [...] Dat bagatelletje kan aan de zaak niet klikken, *Gew. Weuwnaar* 1, 22. [...] het zal er wat aan klikken, J. V. RIJSDWIJK 2, 31. Al da' ge zegt of doet, da' kan der nie' aan klikken, CORN.-VERVL. Ge hêt goed dieën deugeniet te straffen, 't klikt er nie' aan, *Ald.*" Aldus het WNT. Het MNW meldt nog een andere betekenis: het **halen bij**, met negatie een uitdrukking van onvergelykbaarheid. Als voorbeeld geeft het MWB *Gheen quaet en mach tegen dmijne clicken* (Mariken van Nieuweghen, 40, 948).

426 **kloot**: krachtterm, vergelijkbaar met *een bal, zak, reet* etc. *Het interesseert me geen kloot of die Indonesiërs rotzakken zijn.* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 159). *Papenspeltjes. Geen kloot aan.* (Hélène Nolthenius, *Geen been om op te staan*, 41), *en die snapt er in feite nooit één klote van* (De Volkskrant, 31-7-1993).

427 **klop**: (ook maar) iets. Van Dale gaat er van uit dat we te maken hebben met een gewestelijke variant van **klap**. Het gebruik van **klop** als negatief-polaire uitdrukking is Zuidnederlands. **Klop** lijkt minder algemeen inzetbaar te zijn dan **klap**. Zo is in mijn materiaal (19 voorkomens) 63% een combinatie met *doen* of *uitvoeren*, vergeleken met 21% bij **klap**. Opvallend is ook dat de verhouding tussen deze twee werkwoorden onderling geheel verschilt: bij **klap** hebben we 19% combinaties met *uitvoeren* en 2% combinaties met *doen*, bij **klop** zijn de verhoudingen omgekeerd: 11% combinaties met *uitvoeren* en 53% combinaties met *doen*. Triggers (19 voorkomens): 18x *geen* (95%) en 1x n-woord (5%). Enkele voorbeelden: *Overmorgen examens, en de afgelopen dagen geen klop gedaan...* (www.studentweb.be/..) *Eigenlijk geen klop gedaan de laatste dagen.* (www.pandora.be/..)

428 de **kloten**: zeldzame variant van *de ballen*. *Van zo'n partijtrekken snap ik de klote* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 353). Evenals *de ballen* kan het zonder negatie voorkomen als negatieve uitdrukking. Vermoedelijk ook met negatie als negatief-polaire uitdrukking, maar bewijsp plaatsen voor deze veronderstelling ontbreken nog.

429 een **knip voor de neus waard zijn**: ook maar iets waard zijn. In de woorden van het WNT: "Een knip tegen iemands gelaat, bepaaldelijk den neus, wordt, en werd vooral voorheen, gegeven als straf, ter beschimping of ter bespotting, maar ook wel in scherts." *Geen knip voor de neus waard* betekent dan, volgens dezelfde bron "niet waard dat men er den gek mee steekt, volstrekt nietswaardig." Oorspronkelijk was de uitdrukking, volgens het WNT, een knip waard(ig): vergelijk *Eet, Drinckt, Speelt; Alle andere dingen en zijn niet een knip weerdigh te achten* (J. Lydius [1662], Vrolicke Uren des Doodts ofte der Wysen Vermaeck, 301).

Zoals bij zoveel idiomen met namen van lichaamsdelen erin, kan ook hier worden gekozen tussen een variant met een bepaald lidwoord en een variant met een bezittelijk voornaamwoord: *Hij is geen knip voor de/zijn neus waard*. Triggers (68 voorkomens): 4x conditionele bijzin (6%), 60x *geen* (88%), 1x restrictief bijwoord (1%) en 3x een universele kwantor (4%).

Gelijk men haast denken moeste, dat hij dan geen knip voor sijn neus waerdig was (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, deel II, 1780-1784, 350). *Dat zijn zotten die geen knip voor den neus waard zijn* (Jacob van Lennep, De pleegzoon, 223). *Geen knip voor den neus is ie me waard, Sakkerbleu!* (J.J. Cremer, Emma Berthold, 91). *Die heele interessantigheid is mij geen knip voor den neus waard!* (Alle de werken van Frits Reu-

ter, 87). *Als de zich verdringende pocketboekjesuitgevers een knip voor de neus waard waren, hadden zij allang een met zorg samengestelde bloemlezing van R.M. Noto Soeroto uitgegeven* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 323). *Iedere universitaire bestuurder die een knip voor de neus waard is, zal dit in alle toonaarden ontkennen* (Intermediair, 9-10-1997).

430 **kont:** ook maar iets. Variant op het veel bekendere **een reet**. Pas vanaf de jaren negentig in omloop. *Nou, het kan me geen kont schelen* (Cursor, 6-6-1996).

iets aan iemands **kont hangen**: zie onder **iets aan iemands neus hangen**.

431 **zijn kont kunnen keren:** de ruimte hebben om zich te bewegen. Deze uitdrukking wordt vooral gebruikt om een kleine of overvolle ruimte aan te duiden, maar in een balansschikking soms ook ter aanduiding van een minimale beweging of actie, vergelijk: *Je kunt je kont niet keren of je hebt een advocaat aan de deur* (Dagblad van het Noorden, 5-4-2003). Triggers (37 voorkomens, inclusief varianten): 2x *amper* (5%), 1x *nauwelijks* (3%), 32x *niet* (86%), 2x *n-woord* (5%). Voorbeelden: *je kunt je kont niet keren van de drukte* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 115). *Zie je dat kleine witte huisje daar in de verte? Dat moet drieënhalve ton opleveren. Terwijl je je kont er niet kunt keren.* (HP/De Tijd 9 februari 1996). *Over een poosje kun je je kont hier nauwelijks nog keren* (Raymond E. Feist, Klauw van de zilverhavik, 92). Varianten: *zijn gat kunnen keren, zijn reet kunnen keren. Door die boiler kan je je gat niet keren* (Mensje van Keulen, Engelbert, 148). *Je kunt er je reet niet keren* (NRC 16-7-2022).

ergens met de/zijn **kop bij kunnen**: zie onder ergens **bij kunnen**.

op zijn **kop gevallen**: zie op zijn **achterhoofd gevallen**.

zijn kop staat naar iets: zie **iemands hoofd staat naar iets**.

432 **iemands kop(je) thee:** vertaling van de Engelse negatief-polaire uitdrukking *cup of tea*, die vooral met negatie en met ontkende universalia (*not everybody's*) gebruikt wordt. Triggers (8 voorkomens): 5x *niet* (63%) en 3x *niet+universele kwantor* (38%). *De romanciers met de cineramablik, de schilders van machtige historische fresco's, dat is blijkbaar mijn kop thee niet* (Ethel Portnoy, De brandende bruid, 86). *The Fugees verrassen in een extravagante flirt met opera, die overigens niet ieders kopje thee zal zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 14-2-1997). *Blaasmuziek is niet ieders kopje thee, maar de Isseltaler Musikanten uit Rheden hebben er al meer dan 40 jaar succes mee* (Omroep Gelderland, 13-5-2019). Vergelijk ook de Engelse tegenhanger: *But what if 'beatings, bottoms, and utter humiliation' are not your cup of tea?* (The Guardian, 24-8-1993). *Not everyone's cup of tea, but living in a fort has its advantages* (id, 24-4-1993). *Antics like these were never Britain's cup of tea* (BBC-1, 18-9-1996). *I didn't know Massenet was your cup of tea* (Armistead Maupin, Tales of the city, 128).

433 **kopen voor:** hebben aan. Triggers (94 voorkomens): 3x *niet veel* (3%), 62x *n-woord* (66%), 18x *vraag* (19%), 10x *weinig* (11%) en 1x *een positief voorkomen* (1%). *Ze was misschien van een oud geslacht, maar daar kocht ze niks voor* (F. Bordewijk, Blokken, Knorrende beesten, Bint, 64). *Wat hebben we er aan, wat kopen we er voor?* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 197). *Maar ach, daar koopt Sparta niets voor* (Trouw, 27-3-1997). *Aron Winter tenslotte was bij Inter Milan - Bologna (0-1) een van de uitblin-*

kers, maar kocht daar bitter weinig voor (Trouw, 9-2-1998). Positief voorkomen: *Daar koop ik wat voor, zei ze* (Dola de Jong, De thuiswacht, 44). De zin is sarcastisch bedoeld en de beoogde boodschap is dus: daar koop ik niets voor.

434 de **kost geven**: idioom, gebruikt om langs indirecte weg aan te geven dat een aantal groter is dan men zou denken. Meestal met *willen* of *graag/gaarne* gecombineerd: ik zou het aantal mensen dat X niet de kost willen geven. Doorgaans geldt: hoe groter het aantal kostgangers, hoe minder wenselijk. Triggers (8 voorkomens): 7x *niet* (87%), 1x *ongaarne* (13%). *Ik zou bijvoorbeeld niet graag de mensen de kost geven die altijd klagen over het weer* (Remco Campert, Een mooie jonge vriendin en andere belevenissen, 208). *Dit neemt niet weg dat ook ik ongaarne die taalkundigen de kost zou willen geven die op basis van al te schaarse gegevens onverantwoord verstreckende conclusies menen te kunnen trekken* (H. Schultink, Constant en variabel in de morfologie, 91)

435 **kosten of moeite**: disjunctieve expressie, meestal gecombineerd met *sparen*, en met als trigger *noch*: *kosten noch moeite sparen*. Er zijn ook andere mogelijkheden, zoals in het volgende voorbeeld zonder *sparen*: *Er werd een kamerdebat aan de kwestie gewijd dat, zonder al te veel kosten of moeite, nu nog tot een uiterst onderhoudend tv-spel zou kunnen worden verwerkt* (De Volkskrant, 5-11-1994). Triggers (36 voorkomens): 35x *noch* (97%), 1x *zonder* (3%). Voorbeelden: *het werk dient terstond aan te vangen en dag en nacht door te gaan, zonder kosten of moeite te sparen* (Jack Vance, De kronieken van Cadwal, eerste boek: Station Araminta, 659). *Kosten noch moeite heb ik gespaard om onder uw ogen te komen* (Louis Ferron, Gekken-schemer, 101). *Kosten noch moeite werden*

gespaard om burgers en beleidsmakers zand in de ogen te strooien (De Groene Amsterdammer, 10-1-2018).

436 in zijn/de **koude kleren gaan zitten**: onverschillig laten. Een van de vele uitdrukkingen van onverschilligheid. Triggers (154 voorkomens): 2x *geen* (1%), 150x *niet* (97%) en 2x n-woord (1%). *Maar juist die nachtdienst gaat iemand niet in de koude kleren zitten, want van slapen overdag kwam in de regel niet veel terecht* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 58). *Hè, hè, dat gaat iemand niet in z'n koude kleren zitten* (Ramses Shaffy, Brieven uit Rome aan Shireen Strooker, 144). *Als politiemans is het werken op de afdeling zeden hem niet in de koude kleren gaan zitten* (Groninger Gezinsbode, 19-2-1993). *Het neemt niet weg dat 'Bezongen rood' geen enkele lezer in de koude kleren gaat zitten* (Trouw, 16-10-2004).

437 zijn/de **kouwe kleren raken**: uitdrukking van **onverschilligheid**. Variant van **in de koude kleren gaan zitten**. Triggers (17 voorkomens): 17x *niet* (100%). *Raakt me kouwe kleren niet* (Herman Heijermans, Schakels, Toneelwerken I, 683). *Maar dat raakte, had ik de indruk, zijn koude kleren niet* (Lisette Lewin, Een hart van prikkeldraad, 217).

438 **kraak of smaak**: appetijtelijkheid. Rijmende uitdrukking, vaak met negatie van binnen: *kraak noch smaak*, maar ook andere triggers kunnen optreden. Triggers (19 voorkomens): 3x *geen* (16%), 1x *niet* (5%), 12x n-woord (63%), 3x *zonder* (16%). *Kraak of smaak zit er niet aan, maar hij is giga-ruim* (ANWB Kampioen, Februari 2004, 46). *Het boek van Geoffrey Stokes is half zo lang als dat van Keuth, niet incompetent, maar zonder kraak of smaak* (De Academische Boeken-gids, no 35, 2002). *Waar Boris en Jeremy als*

Marmite smaken, zit aan Swinson kraak noch smaak (De Groene Amsterdammer 28-11-2019). Het Gronings heeft een eveneens rijmende variant **lak of smak**. K. ter Laan's Nieuw Groninger Woordenboek (1929: 495) geeft als voorbeeld *der is gain lak of smak aan*.

439 een **krant kunnen op(en)slaan**: met negatie voorkomend in de balansschikking en verder met *zonder*-bijzinnen, om aan te geven dat elke krant aandacht aan iets besteedt. Triggers (16 voorkomens): 1x *amper* (6%), 12x *geen* (75%) en 3x *nauwelijks* (19%). *Een marxist kan geen krant openslaan zonder op iedere pagina evidentie voor zijn interpretatie van de geschiedenis te vinden, niet alleen in het nieuws, maar ook in de presentatie ervan, die het klassevoordeel van de krant liet zien en vooral natuurlijk in wat de krant niet zei* (Karl Popper, *De groei van kennis*). *Ik kon geen krant opslaan of ik zag mijn naam in vette letters staan* (Trouw, 6-11-2004). *Je kunt momenteel nauwelijks een krant openslaan zonder iets te lezen over Artificial Intelligence (AI)* (www.emerce.nl, 25-2-2020).

440 zich **kreunen om/aan**: oudere variant van zich **bekreunen om**. Triggers (op 30 voorkomens): 1x *geen* (3%), 1x *geenszins* (3%), 2x *het minst* (7%), 9x *niet* (30%), 1x *n-woord* (3%), 1x *restrictief bijwoord* (3%), 1x *vraag* (3%), 10x *weinig* (33%), en 4x *zonder* (13%). *De meester van 't paard, die zich aan 't ongeluk van de jongen 't allerminste niet en kreunde, ree, zonder deernis, voort* (Jan de Brune de Jonge, *Wetsteen der Vernuftten*, 204). *Den nieuwen Koning Frederic kreund sich aen de opkomende swarigheden niet* (Hendrik Doedijs, *Haegse Mercurius*, 7-9-1697). *De nacht daeraen kreegh noodt om op stoel te gaen, ende inde doncker niet konnende te recht raecken, fleuyte wel 30 mael, sonder dat ymant sich daeraen kreunde* (Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, dl 2, 135).

De meeste der voorbijgangers kreunden er zig zo weijnig aan dat zij er zig geen moment om wilden ophouden (Carel de Vos van Steenwijk, *Een grand tour naar de nieuwe republiek*. Journaal van een reis door Amerika, 1783-1784, 101). *Dit mag op Java het geval zijn, maar hier is dit alles behalve waar, daar zich hier de inlander slechts aan zijne hoofden kreunt in zoover zij door een Europeaan worden gehandhaafd* (H.N. van der Tuuk, *Een vorst onder de taalgeleerden*, 174). *Maar hij kreunt zich aan niets* (Willem van den Hull, *Autobiografie* (1778-1854), 370).

441 **krimp geven**: zich laten kennen, toegeven, of laten merken hoe onaangenaam of pijnlijk iets is. Triggers (138 voorkomens): 134x *geen* (97%), 1x *negatief predicat*, 2x *zonder* en 1x een *positief* voorkomen. Het merendeel van de voorkomens betreft dus de combinatie *geen krimp geven*, die zowel kan worden gezien als negatieve vorm van *een krimp geven* als van *krimp geven*. Het WNT houdt het op *krimp geven* maar beide mogelijkheden zijn geattesteerd: *Zo kon rusthuis-directeur Chiese in Milaan zonder een krimp te geven negen miljoen gulden terugstorten* (Intermediair, 29-10-1993). *Stel je voor dat ik krimp gegeven had* (Theun de Vries, *De tegels van de haard*, 162). Andere voorbeelden: *Hij keek naar Riezenkamp, maar die gaf geen krimp* (Cees Nooteboom, *Rituelen*, 179). *Een paar van de atheïsten probeerden je lastig te vallen en ik had het gevoel dat je hun krimp gegeven had als ik nog vijf minuten langer was weggebleven* (J.M.A. Biesheuvel, *In de bovenkooi*, 99).

442 **kromme spijker**: ook maar iets. *We hadden geen kromme spijker meer* (Trouw, 3-2-1998).

443 **kruimel(tje)**: ook maar iets, ook maar een beetje. Triggers (op 22 voorkomens):

20x *geen*, 2x *niet*. *Doch zijn angst wordt er geen kruimel kleiner door* (K. Norel, Engelandvaarders, 231). *Zo geredeneerd zouden de mensen op deze wereld elkaar alleen maar kwaad kunnen doen en daarentegen niet het recht hebben maar een kruimel goed te doen* (F.M. Dostojewski, Misdaad en straf, 416). *Dan krijgt u geen peso en geen kruimeltje kruit* (Karl May, Aan de Rio de la Plata, 236). Nogal bijzonder is het volgende voorbeeld: *Ick heb van daagh niet een kruymel ghedroncken* (G.A. Bredero, De klucht van de koe [1619]).

Een Zuidnederlandse variant is *morzel*: *Intussen heeft Alijev nog geen morzel grond terugveroverd op de Armeniërs* (De Standaard, 23-8-1996). *Volgens Lenaers is er in de Kempen “geen morzel industriegrond” meer voorhanden* (Knack, no 3, 1999).

er (van) af *kunnen*: zie er (van) **af kunnen**.

444 (een) **kunst aan**: moeilijk zijn, vaardigheid vereisen. Triggers (8 voorkomens): 6x *geen* (75%), 1x *niet* (13%) en 1x vraag (13%). Voorbeelden: *wat was er dus verdomme voor kunst aan om die mensen te imponeren?* (Erica Jong, Het ritsloze nummer, 292). *Er was geen kunst aan, hij kon dit soort situaties wel dromen* (Koos van Zomeren, De witte prins, 173). *Net wat ik dacht, geen kunst aan!* (Donald Duck, no. 4, 1987). *Wanneer ze zo dom zijn, is er geen kunst aan* (Tess Gerritsen, Zustermoord, 270). *Niet dat daar een kunst aan is ma bon* (www.beyondgaming.be).

445 (ene) **kut**: minimaliserende uitdrukking van het type krachtterm met taboeherkomst, vergelijkbaar met **reet**, **kont**, **drol**, **zak** e.d. Vanaf ongeveer 2000 in opkomst, vooral op de meer informele delen van internet. *Ik snap er werkelijk geen kut van* (www.ozcanakyol.nl, blog 2015). *Geloof er geen kut van* (Facebook 6-4-2020). *Dan heb je er geen*

ene kut meer aan, hè (Vandaag.inside.nl, 26-10-2021). Als minimaliseerder is *kut* veel minder gebruikelijk dan als pejoratief prefixoide in combinaties als *kutweer*, *kutwedstrijd*, etc.

446 (iets) **kwaad bedoelen**: iets met een kwalijke bedoeling zeggen, of iets negatiefs beogen. Met negatie vormt dit een litotes-uitdrukking. Triggers (17 voorkomens): 15x *niet* (88%), 2x *nooit* (12%). *Natuurlijk word je wel eens geënd, maar ze bedoelen het nooit kwaad* (Nieuwsblad van het Noorden 11-8-1971). *Ach, misschien bedoelt hij het niet zo kwaad* (Leeuwarder Courant, 11-2-2006). De tegenhanger *iets goed bedoelen* is positief-polair. In zinnen als *hij bedoelt geen kwaad* is *kwaad* geen bijvoeglijk naamwoord maar een zelfstandig naamwoord.

447 zich van **kwaad bewust**: erg hebbend in eigen feilen. Triggers (72 voorkomens): 70x *geen* (97%), 1x *weinig* (1%), 1x n-woord (1%). *De kandidaat-notaris was zich van geen kwaad bewust* (De Volkskrant, 26-1-1995). *De 41-jarige verdachte A.W. uit Blijham leek zich deze week tijdens de rechtszaak van weinig kwaad bewust* (Dagblad van het Noorden, 24-5-2003). *Tegels zegt dat hij zich nooit van enig kwaad bewust is geweest* (De Limburger, 1-7-2022). Een contaminatie met de equivalente negatief-polaire uitdrukking *van de prins kwaad weten* is te vinden in het volgende citaat van Boudewijn Büch (uit *Pour vous madame*, maart 1985): *Als ik me echter van de prins geen kwaad bewust ben, komt er gedonder!*

448 **kwaad doen**: schade berokkenen, afbreuk doen aan. Triggers (47 voorkomens): 34x *geen* (72%), 1x *nauwelijks* (2%), 1x *niet* (2%), 6x n-woord (13%), 2x vraag (4%) en 3x een positief voorkomen (6%). *Sedert eenige dagen vertoonden zich veel rupsen, maar*

het is nog de vraag of die veel kwaad doen (NRC, 20-7-1869). *Ik zal u geen kwaad meer doen* (1 Samuel 25, vers 21, NBG-vertaling, 1953). *Ik heb in mijn leven nog nooit iemand kwaad gedaan* (Georges Simenon, Het geduld van Maigret, 27). *Censuur en publicatieverboden hebben de Tsjechische literatuur echter nauwelijks kwaad gedaan* (De Volkskrant 8-1-1993). De tegenhanger van deze uitdrukking, *goed doen*, is niet uitgesproken negatief-polair.

449 **kwaad kunnen**: schadelijk zijn. Een van de vele litotesuitdrukkingen met *kwaad*. In oudere teksten komt ook een variant met *mogen* voor, toen *mogen* nog de betekenis van *kunnen* had. Zo schrijft A. Stikke (1689) in zijn vertaling van Erasmus Lof der Zotheid: *Dat magh al meê geen quaet*. In Jean Bernard le Blanc, *De juffrouw, naar de mode* (1737) lezen we: *Doch 't mag in 't minst geen kwaad, dat zomtyds gy liên mannen door eigen misverstand en lichtgeloovigheid zo eens bedrogen word*. Vanaf de 19de eeuw is de variant met *kunnen* de enig gangbare. Mijn materiaal bevat 316 voorkomens, als volgt verdeeld naar triggers: 243x *geen* (77%), 22x *n-woord* (7%), 16x *niet* (5%), 11x *weinig* (3%), 13x *vraag* (4%), 1x *minder* (0,3%), 1x *conditionele zin*, 1x *zonder*, 1x *zelden*, 1x *te*, 1x *restrictief bijwoord*, en 5 (2%) *positieve voorkomens*. Opvallend is dat de 5 *positieve voorkomens* steeds gecombineerd worden met *wel* (4x) of *wel degelijk* (1x). In tegenstelling tot andere uitdrukkingen met *kunnen*, zoals *zonder kunnen*, of *nee kunnen zeggen*, lijkt triggering door *moelijk* hier uitgesloten.

Overtollig moge misschien de waarschuwing zijn, kwaad kan het niet, haar hier andermaal in te lasschen, lezer! (E.J. Potgieter, George Crabbe (deel II), De Gids 1858, 795). *Een stuk of wat spijkers medenemen kon nooit kwaad* (H.T. Chappuis, De lotgevallen van Jan Romeijn, 53). *Het kon geen kwaad, dat de*

ander merkte, dat het te veel werd (J. van Oudshoorn, Tobias en de dood, 460). *Nou, ik zie niet in wat het voor kwaad kan als wij hier zijn* (Ellery Queen, Uitgekookt alibi, 126). *Dat zouden jullie heus niet goedvinden als het kwaad kon* (Stephen King, It, 814). *Die 200kHz heb je toch geen last van, en het HF vermogen was toch te klein om echt kwaad te kunnen* (www.circuitsonline.net/forum/.. [2004]). *In de beginfase speelde AZ slordig, maar tegen MVV kon dat weinig kwaad* (Sp!ts, 24-1-2007). *Toelichtingen kunnen zelden kwaad* (De Groene Amsterdammer, 3-3-2011). *Asbest kan alleen kwaad als je er in gaat zagen, boren, kortom, het gaat verwerken* (Sp!ts, 27-10-2011). Een *positief voorkomen*, contrasterend met een eerdere ontkenning: *En nu zegt minister Pronk dat het wel kwaad kan* (Trouw, 11-11-1999).

kwaad schuilen in: zie **kwaad steken in**.

450 **kwaad steken in**: schadelijk of slecht zijn. Triggers (42 voorkomens): 22x *geen* (52%), 3x *niet* (7%), 3x *n-woord* (7%) en 14x *vraag* (33%). *Ik kan nog niet sien dat daer sooveel kwaedts in steekt* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl II, 1780-1784, 559). *Eene pijp, een glas wijn, een praatje, wat kwaad steekt er in?* (E.J. Potgieter, De zusters). *Een evangelisch genootschap - steekt daar nu ook al kwaad in?* (L.N. Tolstoj, Oorlog en vrede, dl. 2, 704). *Ik ben er altijd van uitgegaan dat hier geen kwaad in stak* (De Volkskrant, 3-4-1993). *Natuurlijk stak daar verder niets kwaads in* (Emile Zola, De mijn, 121). Variant: *kwaad schuilen in*. *Wat school er voor kwaad in het accepteren van een Duitse literaire prijs [...]?* (De Groene Amsterdammer, 3 april 1996). Zie ook **kwaad zien in**.

451 een **kwaad woord**: minimaliseerder. Tegenhanger van een **goed woord**. *Kwaad* heeft hier dus niet de emotionele betekenis

van 'boos', maar de oudere van 'slecht'. Hoewel een *kwaad* woord vrijwel steeds voorkomt in combinatie met het voorzetsel *over*, kan het werkwoord gemakkelijk gevarieerd worden: *spreken over*, *horen over*, *vallen over*, e.d. Triggers (46 voorkomens): 1x conditionele zin (2%), 2x *evenmin* (4%), 35x *geen* (76%), 1x *nauwelijks* (2%), 6x n-woord (14%) en 1x *zonder* (2%). *Indien nog iemand u een kwaad woord durft toesturen, zal hij mij tot vijand hebben* (Hendrik Conscience, *Geschiedenis mijner jeugd* [1880], 149). *Francien, ik vergeef je alles, ik zal er nooit meer een kwaad woord over spreken* (Fenand van den Oever, *Brood uit het water*, 68). *Wethouders zeggen nauwelijks een kwaad woord over collega's* (Het vrije volk, 15-3-1986). *En over de betreurde all American hero John Kennedy zal evenmin iemand in de Verenigde Staten een kwaad woord spreken* (De Volkskrant, 16-8-1995). *Er komt een tijd, zo zegt men aan het hof, dat bijna niemand meer een kwaad woord over Maxima en haar familie wil horen* (Weekend, 23-8-2000). *Ik wil geen kwaad woord over hem horen* (Hilary Mantel, *Wolf Hall*, 75).

452 **kwaad zien in**: transitieve tegenhanger van **kwaad steken in**, tevens antoniem van **heil zien in**. Triggers (33 voorkomens): 1x conditionele bijzin (3%), 1x *evenmin* (3%), 22x *geen* (67%), 1x *niet veel* (3%), 2x n-woord (7%), 4x *weinig* (12%), 1x *vraag* (3%) en 1x *zonder* (3%). *Hij heeft er geen kwaad in gezien dat geld aan te nemen* (Weekblad van het Regt, no. 742, 28-9-1846). *Rustig kleepte ze zich uit, zette haar kapje af, trok haar jasje, haar broek en ook haar hemd uit zoals ze het al sinds haar achtste jaar gewend was en zonder er kwaad in te zien, hoewel ze groter was geworden* (Emile Zola, *De mijn* (Germinal), 115). *Jongeren daarentegen zien weinig kwaad in 'een lekker scheldwoord' om daarmee je gevoelens te uiten* (Nederlands

Dagblad, 2-12-1999). *Zie jij daar kwaad in?* (Eilanden-nieuws 17-7-2001). *Maar niemand zag kwaad in wat ze zeiden* (Haarlems Dagblad 14-10-2016). *Als men daar kwaad in ziet dan wordt het toch echt tijd om jezelf iets minder serieus te nemen* (gathering.tweakers.net, 3-9-2018).

453 de **kwaadste**: de **beroerdste**, de minste. Als naamwoordelijk deel van het gezegde vormt het een litotesverbinding met *niet*. Triggers: op 18 voorkomens 18x *niet*. Hierbij is de volgorde *de kwaadste niet* gebruikelijker dan *niet de kwaadste*. Voorbeelden: *ook is mijn aen Matheus vertellingen dikmael gebleken, dat Broer de quaetste niet was* (Johan van Gool, *De Nieuwe Schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen* [1750], 320). *Christopher Lee speelt een engerd, die ten slotte niet de kwaadste blijkt te zijn* (Het Parool, 28-08-1964). *Ik ben de kwaadste niet!!!* (Martin Lodewijk, *Agent 327 - Dossier Zevenslaper*, 13).

454 ten **kwade duiden**: **euvel duiden**, negatief opvatten. Litotesuitdrukking, vaak in combinatie met een modaal element als *zullen*, *kunnen*, *moeten*, *mogen* of een aanvoegende respectievelijk bevelende wijs. De uitdrukking lijkt momenteel een zachte dood te sterven. Triggers (80 voorkomens): 1x *geenszins* (1%), 64x *niet* (80%), 9x n-woord (11%), 1x *te* (1%), 3x *vraag* (4%) en 2x een positief voorkomen. Voorbeelden: *de bedrevenen moeten myn yver niet ten kwade duiden* (A. Houbraken, *De groote schouburgh der Nederlandsche Konstschilders en Schilderessen* [1718], 203). *Duid hem daarom het geen hij zich zoowat losjes van de sekse in het algemeen en van Susanna Bronkhorst in het bijzonder heeft laten ontvallen, niet ten kwade* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 5, 48). *Ook wil ik het een uitlegger geenszins ten kwade duiden, dat*

hij in iedere wetsbepaling eenige praktische uitwerking zocht (Weekblad van het regt, no 668, 12-1-1846). *En och!...wie zal 't hem ten kwade duiden?* (C. van Schaïck, De Manja. Familie-tafereel uit het Surinaamsche Volksleven, 16). *Nooit duidde ik het een Kolonist van de Kaapkolonie of Natal ten kwade, als hij geen vrijmoedigheid had met ons tegen Engeland te strijden* (C.R. de Wet, De strijd tusschen Boer en Brit, 70). Positief voorkomen: *Mensen zijn snel geneigd om dingen ten kwade te duiden, dat is niet anders* (Trouw, 23-1-1999).

455 iemand iets **kwelijk kunnen nemen**: iemand iets ten **kwade** kunnen duiden. Tegenhanger van de Engelse negatief-polaire uitdrukking *can blame*: *Can you blame her?* Op in totaal 108 voorkomens trof ik aan: 61 combinaties met *niet*, 11 met een n-woord, 19 in vragen, 7 met *amper* of *nauwelijks*, 7 met *moelijk* en 3 met een restrictief bijwoord. Voorbeelden: *zij kunnen niet lijden, dat hunne boden lui en achteloos zijn, maar dat kan ik hun niet kwalijk nemen* (Boekzaal der geleerde wereld 1806, 180); *men kan het Fernandes Vieira daarom nauwelijks kwalijk nemen dat hij om meer manschappen vroeg* (Charles R. Boxer, De Nederlanders in Brazilië 1624-1654, 202); *hoe kon hij het de man kwalijk nemen dat hij gevolg had gegeven aan het laatste verzoek van zijn meester?* (Maggie Furey, Het oog van de eeuwigheid, 273); *Bij een opiniestuk kun je iemand zijn mening moeilijk kwalijk nemen* (De Groene Amsterdammer 2-7-2020); *Dit kan ik alleen mezelf kwalijk nemen en niemand anders* (Dagblad van het Noorden, 4-1-2021, 34).

456 **kwartier geven**: genade laten gelden, meestal gebruikt in een militaire context. Triggers (17 voorkomens): 11x *geen* (65%), 2x *niet* (12%), 1x *weinig* (6%) en 1x een positief voorkomen (6%). Voorbeelden: *alsoo sy*

aen de geene die sy van ons krygen, weinig Quartier geven, spaert men oock geen occasie, om haer quaet te doen (Oprechte Haerlem-sche Courant, 2-8-1708). *Wy hebben maar 4 gevangenen gekregen, dewyl onze Hussaren geen kwartier geven* (Groninger Courant, 5-6-1792). *En zo, in die strijd, kwartier vaak gevraagd noch gegeven werd, was het geen uitvloeisel juist van die oude orde, waartegen Rockefellers verzet ging?* (C. Gerretson, Geschiedenis van de 'Koninklijke', 2e deel, 20). Positief voorkomen: *Ook aan soldaten en matrozen zou op hun verzoek kwartier gegeven worden* (Charles R. Boxer, De Nederlanders in Brazilië 1624-1654, 124). Vgl. ook het Engelse **give quarter**, dat eveneens negatief-polaire is: *She would therefore neither give nor take quarter* (Anthony Trollope, Barchester Towers, 318). Een Nederlandse negatief-polaire uitdrukking met een vergelijkbare betekenis is **pardon kennen**.

457 **kwijt willen over**: willen zeggen. Gewoonlijk in combinatie met een maatbepaling als *iets, niets, weinig, niet veel, wat* etc. Triggers (236 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 3x *geen* (1%), 3x *het enige* (1%), 3x *nauwelijks* (1%), 73x (31%), 93x n-woord (39%), 8x restrictief bijwoord (3%), 8x universele kwantor (3%), 35x *weinig* (15%) en 8x een positief voorkomen (3%). *Meer wil ze niet over haar kinderen kwijt* (Mischa de Vreede, Bevroren, 61). *De man zelf wil ook weinig over de zaak kwijt* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-2-2000). *Couperus wilde zelf niets kwijt over zijn privéleven* (NRC Handelsblad, 15-1-1982). *Dat is alles wat ze erover kwijt wil* (Trouw, 11-5-2000).

Wanneer de prepositie *over* ontbreekt, neemt een bijzin (vraagzin, *dat*-complement) de plaats in van de maatbepaling. Ook dan is de uitdrukking negatief-polaire, maar minder uitgesproken. Triggers (49 voorkomens): 3x comparatief (6%), 3x *evenmin* (6%), 3x *geen*

(6%), 16x *niet* (33%), 12x restrictief bijwoord (24%), 2x universele kwantor (4%), 1x *weinig* (2%) en 9x een positief voorkomen (18%). Een woordvoerder van de Venlose politie wilde niet kwijt of er bij de aanhouding ook drugs in beslag zijn genomen (Limburgs Dagblad 11-9-1986). Evenmin wilde hij kwijt of er koppen zullen moeten rollen (NRC 26-9-1989). In een kort gesprek met een Britse generaal in de hoofdstad Kabul hoorde Koenders meer dan minister Henk Kamp van Defensie in vele uren beraad met de Kamer kwijt wilde (De Volkskrant, 1-8-2005). Gerrit Zalm wilde alleen kwijt dat hij ‘altijd plezierig met Herben heeft samengewerkt, vooral tijdens de formatie.’ (Sp!ts, 9-8-2002). Het hotel wil slechts kwijt dat Mariah geïrriteerd raakte (Weekend, 8 mei 2002, 53).

458 een **laars**: **minimaliseerder**, (ook maar) iets. De herkomst van deze uitdrukking is duister, maar een ‘verklaring’ die wordt gegeven in Onze Taal, October 1991, is dubieus: aldaar wordt *Hij trok er zich geen laars van aan* gezien als een contaminatie van *aan zijn laars lappen* en *zich ergens geen snars/zier van aantrekken*. Deze uitleg gaat echter voorbij aan de vele voorkomens van een *laars* waarbij het niet kan worden gezien als een verwarring van *aan zijn laars lappen*, zoals “*Kip*” *snapte er geen laars van, maar stemde toe* (George van Aalst, De schoolfuif, 74) [vb uit 1924]. *Uw baard kan me geen laars schelen, geen laars!* (Harry Mulisch, Archibald Strohal, 20). *Al dat gemier in de kliniek heeft dus geen laars geholpen* (Til Brugman, De zeebruid, 52). Veel aannemelijker is het om *laars* hier op te vatten als eufemisme voor *aars* (wat het volgens Endt 1972 ook is in de uitdrukking *aan zijn laars lappen*), en *geen laars* te zien als variant van *geen reet*, *geen bal* e.d. Triggers (35 voorkomens): 34x *geen* (97%), 1x n-woord (3%). *De verschrikking en de vernedering zaten hem er niet in dat*

je in je ondergoed langzaam gesloopt werd, maar dat het niemand een laars leek te kunnen schelen (Elizabeth Wein, Codenaam Verity [2015]). *Ik snap echt geen laars van kunst* (Orphan Black 2, 10).

459 **laat staan**: negatief-polaire scalaire nevenschikker. (In ouder Nederlands ook: *ik late staan*.) Deze uitdrukking verbindt twee elementen die ten opzichte van elkaar op een schaal geordend zijn. Die schaal kan algemeen bekend zijn, of ad hoc, voor de doeleinden van het gesprek, verondersteld zijn. Bijv: *ik verdien te weinig om twee kinderen, laat staan drie, te onderhouden*. Hier vormen de getallen twee en drie punten op een numerieke schaal. Het element dat volgt op *laat staan* dient een waarde op te leveren die in de gegeven context minder waarschijnlijk is dan de waarde die hoort bij het element dat voorafgaat aan *laat staan*. Meer ad hoc is de schaal die impliciet is in *Ik hou niet van pindaas, laat staan speculoos*. Hier bestaat de schaal uit een rangschikking van broodbelegproducten op basis van de hoogstpersoonlijke smaak van de spreker. Scalariteit speelt bij diverse typen van negatieve polariteit een rol (zie Fauconnier 1975, Israel 1996, 2011, Hoeksema & Rullmann 2001, Hoeksema 2011, Chierchia 2013), zoals minimaliseerders en de focus adverbialia **ook maar** en **zelfs maar**. Vaak kunnen zinnen met *laat staan* geherformuleerd worden door middel van *zelfs maar* in een disjunctie: *ik verdien te weinig om drie, of zelfs maar 2 kinderen te onderhouden*. Men ziet dat de volgorde van de twee elementen dan omgedraaid wordt.

Triggers (1028 voorkomens): 3x *allerminst* (0,3%), 2x *allesbehalve* (0,2%), 3x *alsof* (0,3%), 17x *amper* (2%), 17x *comparatief* (2%), 5x *conditionele bijzin* (0,5%), 1x *de laatste* (0,1%), 2x *finale bijzin* (0,2%), 180x *geen* (18%), 2x *minder* (0,2%), 8x *moelijk* (1%), 49x *nauwelijks* (5%), 308x *niet* (30%),

158x n-woord (15%), 5x *onmogelijk* (0,5%), 69x negatief predicaat (7%), 4x restrictief bijwoord (0,4%), 13x *te* (1%), 2x universele kwantor (0,2%), 1x *verre van* (0,1%), 6x *voor(dat)* (1%), 31x vraag (3%), 39x *weinig* (4%), 20x *zelden* (2%), 16x *zonder* (2%) en 63x een positief voorkomen (6%). Enkele voorbeelden: *Zweverig is die agenda nog steeds niet, laat staan visionair, laat staan utopisch* (Vrij Nederland, 21 september 1996, 8). *Hier kwam bij dat verslaving aan tabak gemakkelijker te overwinnen was dan verslaving aan alcohol, laat staan aan cocaïne of heroïne* (Willem Frederik Hermans, *De laatste roker*, 66). *Dacht je soms dat die zwarte paus ooit zoude toestaan dat ook maar één van die twaalfduizend zwarte katholieke jongetjes die in hun katholieke korte broekjes de Eeuwige Stad verdedigden één haar gekrenkt werd, laat staan gewond geraakte?* (Gerard Reve, *Bezorgde ouders*, p. 223). *Je riskeert daar je leven al door in een auto mee te rijden, laat staan door zelf achter het stuur te zitten* (Tamar Cohen, *De andere vrouw*, 288).

Voor het Engelse *let alone* heb ik vergelijkbare percentages, inclusief 7% positieve voorkomens. Voor een analyse van *let alone* verwijs ik naar Fillmore, Kay & O'Connor (1988), voor *laat staan* naar Verhagen (2005), en Janssen en van der Leek (2009). In het laatstgenoemde artikel wordt getoond dat *laat staan* geleidelijk steeds meer een negatief-polair karakter krijgt. Overigens hebben zij een hoger percentage positieve voorkomens (circa 18% voor de meest recente periode) dan ik heb gevonden in mijn materiaal. Ik heb hiervoor geen verklaring. Zie ook *veel min(der)* voor een verwante, maar inmiddels verouderde uitdrukking.

460 in de **laatste plaats**: in combinatie met negatie een litotesuitdrukking die aangeeft dat iets tamelijk belangrijk is in een rangorde. Triggers (97 voorkomens): 97x *niet*

(100%). N-woorden als *geen, nooit, niemand*, zelfs woorden die nauw aansluiten bij de betekenis van *niet*, zoals *geenszins, allerminst* e.d., lijken niet te worden gebruikt in combinatie met deze uitdrukking: **We zijn gered, geenszins/allerminst in de laatste plaats door uw donatie*. Voorbeelden: *Robert Schumann schreef zijn liederen, niet in de laatste plaats op de gedichten van Heinrich Heine, zonder zich al te veel van God en Gebod aan te trekken* (De Groene Amsterdammer, 19-1-2000). *Niet in de laatste plaats door de mens, is de Eemvallei geworden tot wat zij nu is, een groots weide- en natuurgebied* (www.eemvallei.nl/eemvallei.htm).

Tegenwoordig wordt ook de uitdrukking in het **minst** gebruikt als synoniem van *in de laatste plaats*, hoewel dit gemakkelijk kan leiden tot begripsverwarring.

461 het **laatste woord**: negatief-polaire uitdrukking in combinaties met predicaten als *gezegd over, geschreven over*, e.d. Triggers (op 92 voorkomens): 86x *niet* (93%), 2x n-woord (2%), 1x universele kwantor (1%), 3x vraag (3%). *In alle beschaafde talen zijn geschriften over het Darwinismus in het licht verschenen en het laatste woord over deze leer is nog niet gesproken* (Winkler Prins Encyclopedie, 1873). *Het laatste woord over deze merkwaardige grammatische categorie is nog lang niet gezegd* (H.F.A. van der Lubbe O.F.M., *Woordvolgorde in het Nederlands*, 46). *Is hiermee het laatste woord over de inkomensverdeling gezegd?* (De Volkskrant, 12-12-2015). *Ook daarover is het laatste woord nooit gesproken* (NRC 30-10-2017).

462 laten **lachen**: in de imperatief kan deze uitdrukking in combinatie met negatie gebruikt worden om aan te geven dat men een gedachte belachelijk vindt, of simpelweg afwijst. Meestal in combinatie met een pronomen in de eerste persoon. *PSV beter dan*

Ajax? Laat me niet lachen! Als het perspectief van een derde persoon gekozen wordt, in een soort van vrije indirecte rede, is het mogelijk om andere objecten dan *me/mij* te gebruiken: *Laat Maarten (65) uit Stad niet lachen* (Dagblad van het Noorden 9 juni 2020). Hiermee wordt bedoeld dat Maarten een bepaalde suggestie bespottelijk vindt. Triggers (7 voorkomens): 7x *niet* (100%). Iets anders dan *niet* lijkt me intuïtief niet mogelijk, vgl. **Laat me allerm minst lachen.* **Laat me nooit lachen.* **Laat geen van hen lachen.*

lak of smak: zie **kraak of smaak**.

463 **land te bezeilen met:** te beginnen met. Triggers (33 voorkomens): 31x *geen* (94%), 1x vraag (3%) en verder 1 positief voorkomen (3%): *Geen land is er mee te bezeilen* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 322). *Er viel werkelijk geen land met hem te bezeilen* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 276). *Er was daarna met tante Rika geen land meer te bezeilen geweest* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 81). *Valt er nog land te bezeilen met Donald Trump?* (Trouw, 4-8-2016). Positief voorkomen: *Hij was een oude, praktische boer en meende dat er met die jonge man land te bezeilen was* (L. Penning, De leeuw van Modderspruit, 48).

464 **lang: in het geheel, bij lange na.** Als versterker van negatie wordt *lang* vooral gebruikt in combinatie met *niet en geen*: *Hij is lang niet tevreden. Dat is lang geen slecht idee.* In tegenstelling tot *in het geheel* laat *lang* zich niet verbinden met *niets* of andere n-woorden: **Dat stelt lang niets voor.* Splitting van *lang* en *niet/geen* is mogelijk: *Dat was lang zo leuk niet.* Zie ook de discussie bij *in het geheel*. Niet te verwarren met het gebruik van *lang* als bijwoord van tijd: *het heeft lang niet geregend.* Triggers (366 voorkomens): 10x *geen* (3%), 356x *niet* (97%).

Quenu, die geen woord sprak, scheen lang niet ingenomen met die plotselinge vraag van zijn vrouw (Emile Zola, De buik van Parijs, 70). *Er was eens een tehuis, waar op zekere dag een nieuwe beheerder kwam, een man, zelf voortgekomen uit de Hollandse volksklasse en die lang geen slecht karakter had* (W. Walraven, Eendagsvliegen, 98).

465 **een lang leven beschoren:** van aanzienlijke levensduur. Van oorsprong is *een lang leven* het subject van *beschoren*, maar het is sindsdien geheranalyseerd als deel van het predicaat, tot verdriet van sommigen. We zien dit duidelijk aan de congruentie in zinnen als *Omdat ook PvdA en D66 grote problemen met de studiefinanciering hebben, zullen Koks plannen hieromtrent geen lang leven beschoren zijn* (De Volkskrant, 29-7-1994). Hoewel de Taaladviesdienst van *Onze Taal* deze congruentie met wat van oudsher het meewerkende voorwerp was afkeurt, blijkt in de praktijk zich haast niemand om dit advies te bekommeren: telkens als een meervoudig “meewerkend voorwerp” de strijd aangaat met het enkelvoudige “onderwerp” (*geen lang leven* wint het meewerkende voorwerp in mijn materiaal. Dit is een duidelijke aanwijzing dat het meewerkende voorwerp tegenwoordig als onderwerp wordt opgevat.

Triggers (op 147 voorkomens): 1x conditionele zin (1%), 1x *evenmin* (1%), 122x *geen* (83%), 11x *niet* (7%), 1x n-woord (1%), 2x negatief predicaat (1%), 5x vraag (3%), 1x *weinig* (1%), 1x *zelden* (1%) en 2x een positief voorkomen (1%). *Zij waren van de een of andere bron heel wat over elil te weten gekomen en schenen er zeker van te zijn dat weinig wilde konijnen een lang leven beschoren was* (Richard Adams, Waterschapsheuvel, 197). *De waarheid is, dat als je zo gehandicapt bent als ik, een lang leven je niet beschoren is* (Leon Uris, De hadji, 548). *De Kerstgedachte blijkt dit jaar althans bij het Kamerlid Weisglas*

geen lang leven beschoren te zijn (De Volkskrant, 21-12-1994). *De dertiende week van het kabinet-Balkenende zal duidelijk maken of deze ministersploeg nog een lang leven beschoren is* (Trouw, 14-10-2002). *Maar wie dacht dat deze liefde een lang leven beschoren was, had het mis* (Privé, 15-12-2004). *Het water dat vanuit het Meer van Galilea in de Jordaan stroomt, is evenmin een lang leven beschoren* (Dagblad van het Noorden, 5-3-2005). Positief voorkomen: *Het verhaal over dit gezamenlijke uitje naar Parijs is een lang leven beschoren geweest* (Harry G.M. Prick, in: De briefwisseling van Lodewijk van Deyssel en A. Ising Jr., dl 1, 88).

In plaats van *geen lang leven beschoren* kan men ook aantreffen *een kort leven beschoren*. Het spreekt haast vanzelf dat deze laatste uitdrukking niet negatief-polair is.

466 het **lang maken**: lang doen over iets, met name zijn leven. Vooral in combinatie met toekomstige tijd is dit een negatief-polaire uitdrukking die vooral in negatieve en in vragende zinnen voorkomt. Triggers (11 voorkomens): 1x *nauwelijks* (9%), 8x *niet* (73%), 2x *vraag* (18%). *Dat het een geluck was dat hij geen koorts en kreegh, want dat sij anders vreesde hij het niet langh soude maecten, seer swack zijnde* (Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, dl. 2, 476). *Maar het is na deze vernedering nauwelijks meer voor te stellen dat hij het nu nog lang zal maken* (Het Parool, 17-12-1994). *De Friese boerenzoon Reinder Jacobus de Stoppelaar logenstrafte de verwachting bij zijn geboorte in Oerterp dat hij het niet lang zou maken* (Leeuwarder Courant, 10-12-1998). *Maar ook als de barsten in de coalitie de komende dagen niet tot een breuk leiden, is het de vraag of het kabinet het nog lang zal maken* (Het Parool, 24-3-2005).

467 voor **lang**: voor een langere periode. De uitdrukking lijkt op Engels *for long*, ook een

negatief-polaire uitdrukking, en het Duitse *für lange*. Het WNT onderscheidt twee betekenissen: (1) *Een geruimen tijd geleden*; zie VOORLANG; (2) *Met de bedoeling om een geruimen tijd te duren of te blijven*. Het eerste gebruik is in oudere teksten heel gebruikelijk, maar tegenwoordig ouderwets. Een voorbeeld: *Hun trouw is reeds voorlang gebleken* (Jacob van Lennep, Jacoba en Bertha, derde zang [1859]). Het tweede gebruik is negatief-polair, waarbij ik aanteken dat het intentionele karakter dat het WNT via de bewoording *met de bedoeling* toeschrijft aan deze uitdrukking niet noodzakelijk is. Een verschil met *for long*: *voor lang* wordt bijna steeds gebruikt als nevenschikte toevoeging aan een zin, met *maar* als voegwoord, zoals in het liedje *Nooit voor lang* van Guus Meeuwis:

*Als het echt niet anders kan
Kan ik je missen daar niet van
Als het echt niet anders kan
Maar nooit voor lang*

In het Engels kan *for long* ook in een dergelijke constructie optreden, maar dat hoeft zeker niet. COHA, het corpus of historical American English, geeft naast voorbeelden als *The dry moss burned fiercely, but not for long* (P.C. Hodgell, *Dark of the moon* [1986]) ook, en nog veel meer gevallen als *You won't be hungry for long guys* (Scooby-Doo and the Ghoul School [1988]). Dat klinkt iets minder acceptabel in het Nederlands, al zou dat onder invloed van het Engels wel eens rap kunnen veranderen: *?Jullie zullen niet hongerig voor lang zijn, jongens*.

In mijn materiaal is de meerderheid van de gevallen te vinden in een nevenschikking zonder werkwoord, of los, in een elliptische constructie zonder werkwoord, zoals in *Niet voor lang, hoop ik sir* (De Locomotief 23-7-1881). Op 40 voorkomens zijn 25 neven-

schikkingen met *maar*, verder 2 met *echter*, 3 in concessieve constructies met *ofschoon*, *hoewel* en *zij het*, 3 losse elliptische voorkomens, en 6 staan in een niet-elliptisch zinsverband, met als werkwoord steeds het kopelwerkwoord *zijn*.

Triggers zijn 37x *niet* (92%), 2x *nooit* (5%) en 1x *zelden* (3%). *Terug uit het ziekenhuis begint een nieuw nietsdoen, maar niet voor lang* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 12). *Hij werd een van de meest gevierde aristocraten van de Londense society, zij het niet voor lang* (NRC 26-2-1994). *Als de Turken zich nestelen, dan zal dat niet voor lang zijn* (Amigoe di Curacao 24-8-1974). *Ik stapte uit, en schoot toe om Sara uit de karos te helpen, maar haar vader was me voor: zijn taak, ofschoon niet voor lang meer* (A.F.Th. van der Heijden, De ochtendgave [2010]). *Soms is het Amerikaanse optreden echt altruïstisch, maar zelden voor lang* (George Friedman, Brandhaarden: de komende crises in Europa).

468 van **lange duur**: negatief-polair predicaat. In combinatie met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om aan te geven dat iets van korte duur is. Het Nederlands en de omringende talen kennen diverse uitdrukkingen van temporele aard die iets dergelijks uitdrukking, zoals **een lang leven beschoren**, **last long**. Dus: de vreugde was niet van lange duur = de vreugde was geen lang leven beschoren = the joy did not last long. Triggers (22 voorkomens): 15x *niet* (68%), 4x *n*-woord (18%) en 3x een positief voorkomen (14%). Voorbeelden: *Hij weet dat het vlees zwak, dat niets van lange duur, laat staan blijvend is* (Het Vaderland, 3-1-1953). *De kwaadheid die me bij het lezen nu en dan overspoelde was echter nergens van lange duur* (Het Vaderland, 16-12-1970). *Maar of die rust van lange duur is, moet worden betwijfeld* (De Volkskrant, 8-12-1999). Positief voor-

komen: *Vriendschap is van lange duur, maar verliefdheid is van een grotere intensiteit* (De Morgen, 12-10-1990). De tegenhanger van *korte duur* is geen negatief polaire uitdrukking, maar komt doorgaans alleen in positieve omgevingen voor.

bij *lange na*: zie **bij lange na**.

469 **langer: meer**. In zinnen als *Hij is niet langer de beste tienkamper* is *langer* zo'n beetje gelijkwaardig aan het negatief-polaire *meer*. Een belangrijk verschil met *meer* is overigens dat *langer* alleen in gebruik is bij duratieve predicaten. Een zin als *Piet komt vanavond niet meer* heeft dan ook geen tegenhanger met *langer*. Verder is ook de verzameling van negatieve uitdrukkingen die dit gebruik van *langer* mogelijk maken nogal beperkt in vergelijking tot *meer*: feitelijk zijn alleen combinaties met *niet* mogelijk. *Hij eet nooit meer/*langer zuurkool*; *Er was niemand meer/*langer*. Een ander opvallend verschil met *meer* waarop Ton van der Wouden me wees is de grotere vrijheid in plaatsingsmogelijkheden die *niet langer* ten toon spreidt, zoals blijkt uit de mogelijkheid van vooropplaatsing die voor *niet meer* niet is weggelegd. *Niet langer hoeven we daarvoor in angst te zitten*. **Niet meer hoeven we daarvoor in angst te zitten*. Verder is het ook het opmerken waard dat *langer* en *meer* samen kunnen optreden als een partikelcluster: *Ik doe niet langer meer mee*. Hierbij wordt zowel *niet langer meer* als *niet meer langer* aange troffen. In bijzinnen die afhankelijk zijn van een negatief predicaat wordt ipv *langer* meestal de combinatie **nog langer** gebruikt: *Ze weigerden nog langer te vechten*.

Triggers (721 voorkomens): 2x *geen* (0,3%), 1x *nauwelijks* (0,1%), 716x *niet* (99%), en 2x negatief predicaat (0,3%). *Komt en verlost my eens van 't roer, want ick macht niet langer harden* (Het journael van

Bontekoe, in M.C.A. van der Heijden, red., *Wonderlijke geschiedenissen*, 106). *'t Lust my niet langer met een dwaas te disputeeren* (Pieter Langendijk, *De wiskunstenaars of het gevluichte juffertje*). *Ik kan myn hartstogt naauwlyks langer verbergen* (Johann Friedrich von Cronegk, *De wantrouwige* [1794]). *Geen oogenblik zou hij langer in deze houding kunnen blijven* (J.J. Cremer, Daniël Sils, 220). *Het viel niet langer te ontkennen, dat Kitty bijzonder bij de hand was* (J. van Oudshoorn, Tobias en de dood, in: *Doolhof der zinnen*, 385). *We kunnen ze niet langer tegenhouden!* (Edgar P. Jacobs, Blake en Mortimer: *De valstrik*, 34). *Even later zegt hij te weigeren zich langer te conformeren aan allerlei sociale verwachtingen rondom zijn geslacht* (De Groene Amsterdammer, 20-1-2022).

470 kunnen **laten**: litotesuitdrukking. Als je iets laat, doe je het niet, dus als je het niet kunt laten, moet je het dus wel doen. Hoewel negatie vaak nodig is, is het ook mogelijk de uitdrukking in contrastieve contexten te gebruiken zonder negatie: *Ik drink graag een borrel, maar ik kan het ook laten*. Triggers (20 voorkomens): 1x *nauwelijks* (5%), 17x *niet* (85%), 1x n-woord (5%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Hij had hem nog onlangs voor paap gescholden, omdat hij het niet laten kon hem te tergen* (Arthur van Schendel, Jan Compagnie, 21). *Hij betoont zich al jaren een koppige recidivist die het niet kan laten Frankrijk op de ziel te trappen* (De Groene Amsterdammer, 16-1-2014). *Bij Esmee jeukte het, ik kon het nauwelijks laten om er iets van te zeggen* (Esther Goedegebuure, *Moeders*). *Gesprekken over het moederschap*.

471 een **lazer**: minimaliseerder, (ook maar) iets. *Het is een buffetjuffrouw, geloof me, geen lazer meer* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 1112). *Eigenlijk kan al dat nieuws me geen lazer meer schelen!* (L.-F. Céline, *Reis naar*

het einde van de nacht, 168). *Egbert begreep er geen lazer van* (Ben Borgart, *De vuilnisroos*, 30). Niet te verwarren met het gebruik van *lazer* als aanduiding van een lichaamsdeel (*iemand op zijn lazer geven*), vergelijkbaar met *donder*, *falie*, *flicker*, *sodemieter*, etc. Overigens is het opmerkelijk dat al deze uitdrukkingen (behalve *falie*) ook een gebruik kennen als negatief-polair uitdrukking. Triggers (5 voorkomens); 5x *geen* (100%).

472 **lazeren**: uitmaken, van belang zijn. Triggers (7 voorkomens): 4x *niet*, 3x n-woord. *Dat lazert niks!* (Willem van Iepen-
daal, Polletje Piekhaar, 64). *Lazert niet!* (id., 173). *Maar wanneer je in de Duitse tijd in de gevangenis zat, dan was het vreselijke niet dat je in die cel zat, want dat lazert niks, je zit gewoon in een cel, maar dat je niet wist wat ze met je gingen doen*. (Martin Ros en Gerrit Komrij in gesprek met Simon Carmiggelt “Twijfelen is toegestaan”, *Maatstaf* 18, 1970-71). Variant van *donderen*, dat net als *lazeren* ook gebruikt kan worden als niet negatief-polair werkwoord van beweging: *Hij lazerde ons de trap af, Lazer op!* In beide typen van gebruik hebben *lazeren* en *donderen* een sterk emotioneel karakter.

473 **lekker**: gezond, of **goed bij zijn hoofd**. Triggers (12 voorkomens): 10x *niet* (83%), 2x *vraag* (17%). *Och mensch, je bent niet lekker* (Herman Boubert, *De Jantjes*, 53). *Als ik jullie nu vertel dat het meer dan duizend bladzijden dik is en dus bijna niet te tillen in bed, zullen jullie wel denken dat ik niet helemaal lekker ben in het hoofd* (Trouw, 20-11-2002). De website *Mijnwoordenboek.nl* geeft als Duitse vertaling van het Nederlandse *Ben je wel lekker?* als optie *Bist du bescheuert?* In de hier gehanteerde betekenis “goed bij zijn hoofd” is *lekker* strikt negatief-polair, terwijl er voor de betekenis “gezond” naast het

gebruik met negatie zoals in *Ik voel me niet lekker vandaag* ook positieve voorkomens mogelijk zijn: *Ik voel me (kip)lekker*. Dit laatste geldt ook voor het gebruik van *zich lekker voelen* in de betekenis van 'zich prettig voelen,' zoals in de volgende uitspraak van Steven Berghuis (RTL Nieuws 24-10-2021): *Ik voel me lekker in de as, met twee buitenspelers voor me*. Samengevat: *lekker* in de zin van 'goed bij zijn hoofd' is negatief-polair, in de zin van 'gezond' of 'aangenaam' niet.

474 iemand **lekker zitten**: bevallen, aangenaam zijn. De uitdrukking is tamelijk recent, zo te zien in omloop sinds de jaren 1950. De triggerset is die van een negatief-polair predicaat, met sterke nadruk op negatie zelf als trigger. Evenals bij negatief-polaire predicaten in het algemeen is ook hier vooropplaatsing van de uitdrukking t.o.v. de trigger mogelijk: *Echt lekker zat het me niet*. Triggers (221 voorkomens): 1x *allerminst* (0,5%), 3x *evenmin* (1%), 1x *geen* (0,5%), 212x *niet* (96%), 3x n-woord (1%), en 1x een vraag (0,5%).

Dat telefoongebel zat hen geen van tweeën erg lekker (Willy van der Heide, Drie jongens als circusdetective, 38). *Het hele gedoe zit me niet lekker* (Theun de Vries, Februari, dl. 1, 30). *Die zaak zat me ook niet lekker* (Koos van Zomeren, Explosie in mei, 86). *De aanwijzing van de minister zat mij destijds niet lekker* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-12-1995). *Het heeft hem blijkbaar nooit lekker gezeten dat zijn zoon later wel de kansen heeft gekregen* (Humo, 7-10-1997). *De manier waarop Ajax tweemaal een voorsprong uit handen gaf, zat Olsen evenmin lekker* (Trouw, 14-9-1998).

475 te **lessen**: te **stillen**. Ook de afleiding *lesbaar* vereist negatie, en komt vooral voor als onderdeel van *onlesbaar*. Triggers (8 voorkomens): 1x *nauwelijks* (13%), 6x *niet*

(75%), 1x restrictief bijwoord. *Haar dorst is slechts door moordt te lessen* (Jan Vos, Medea [1666], in: Toneelwerken, 444). *Voor de eerste en de laatste keer hoorde ik de stem van LeBay, schel, woedend en doordrenkt van niet te lessen wraakzucht* (Stephen King, Christine, 458). *Het om toegiften smekend applaus aan het slot verried een niet te lessen dorst naar meer* (Trouw, 10-5-1999). *De dorst van de Nederlandse media naar informatie over Máxima is nauwelijks te lessen* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-12-2001).

476 **letten**: weerhouden, beletten. Met negatie vormt dit een litotesuitdrukking. Daarnaast ook gebruikelijk in retorische vragen. Triggers (9 voorkomens): 5x n-woord (56%) en 4x vraag (44%). *Ik weet niet wat me let om ze neer te slaan, die vlegels!* (De Telegraaf, 18-6-1915). *Maar wat let me schertsend de waarheid te zeggen?* (Charivarius, *Is dat goed Nederlands?*, 100). *Niets let de Tweede Kamer er bovenop te gaan zitten* (Dagblad van het Noorden, 18-12-2004).

477 **letter**: Minimale hoeveelheid van tekst, en in het verlengde daarvan van informatie. Triggers (264 voorkomens): 1x *amper* (0,4%), 200x *geen* (75%), 2x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (0,4%), 27x n-woord (10%), 3x negatief predicaat (1%), 2x *te* (1%), 8x *voor(dat)* (3%), 2x vraag (1%), 3x *zonder* (1%). *Van Batavia sal ick niet een letter schrijven, alsoo ick dat tot het toekomende jaer spare* (Aernout van Overbeke, Geestige en vermaeckelijke Reysbeschryvingh [voor 1674], in: E. du Perron, De Muze van Jan Companjie, 70). *De berichten van de militaire attache's zond ik door zonder daar een letter in te veranderen* (J.G.M. van de Plassche, in Enquete-commissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, 223). *Daar hoeft je geen letter Freud voor gelezen te hebben* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 42). *Ik zou geen letter op papier krijgen.*

(id, 1061). *Maar hij weigerde een letter op papier te zetten* (André Demedts, Hooitijd, 30). *Ik geloof er geen letter van* (Jeroen Brouwers, Mijn vlaamse jaren, 251). *Ze legde de krant weg, te verafschuwd om nog een letter te lezen* (De Groene Amsterdammer, 4-2-2016).

478 **lettergreep:** Net als een **letter, syllabe, woord** is dit een uitdrukking die een minimale hoeveelheid tekst of informatie aanduidt. Triggers (11 voorkomens): 9x *geen* (82%), 1x *n-woord* (9%), 1x *zonder* (9%). *Op al de vragen, die hij deed, werd hem geen enkele lettergreep ten antwoord gegeven* (E.J. Diest Lorgion, Hubertus Duifhuis, 7). *Ik kan er geen lettergreep van lezen* (Jeroen Brouwers, Mijn vlaamse jaren, 157).

479 van zijn **leven:** gedurende zijn hele leven. Deze uitdrukking is al oud en komt vooral voor in combinatie met negatie en in bijzinnen bij een superlatieve uitdrukking. Verder ook in vraagzinnen, conditionele zinnen e.d. Voorkomens bij negatie kunnen voorafgaan aan het negatieve element. Bij *niet* is dit zelfs verplicht, en bij *nooit*, het meest gebruikelijke *n-woord*, mag het voorafgaan, al is daar de volgorde *nooit van zijn leven* wel veruit het meest gebruikelijk. Triggers (143 voorkomens): 1x *comparatief* (1%), 2x *comparatief van gelijkheid* (1%), 2x *conditionele bijzin* (1%), 2x *de/het eerste* (1%), 7x *geen* (5%), 37x *niet* (26%), 65x *n-woord* (45%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 20x *superlatief* (14%), 4x *vraag* (3%), 1x *zelden* (1%). *Ook zyt gy de eerste Man, die ik noch van my leeven heb horen zeggen dat een Vrouw te weinig spreekt* (J.B. le Blanc, De juffrouw, naar de mode [1737]). *Ik zel je zo veel zoentjes geven / Als je van je leeven / Oit van iemand hebt gehad* (De Bruiloft van Kloris en Roosje [1743]). *Ik weet niet of je van je leven weleens hebt ondervonden, of ooit zult onder-*

vinden wat ik onderging bij het zien van Marguerite (Alexandre Dumas fils, De dame met de camelia's, 265). *Ik doe maar iedere keer of ik haar nog nooit gezien heb. Of er zomaar een aardige vrouw op bezoek gekomen is die ik van mijn leven nog nooit heb gezien* (Jan Wolkers, Turks Fruit, 126). *Dat is nou de grootste larie-farie, die ik ooit van mijn leven gehoord heb!* (Hergé, Kuifje en de Picaro's, 94). *Hij heeft van zijn leven nog geen gedicht geschreven* (J.M.A. Biesheuvel, De wereld moet beter worden, 128). Voor de Friese tegenhanger (*fan*) *syn leven/libben*, zie Hoekstra & Slofstra (2013).

480 een **leven hebben:** een dragelijk bestaan leiden. Triggers (24 voorkomens): 24x *geen* (100%). *Esther heeft de eerste drie jaar op het LBO geen leven gehad* (Nieuwsblad van het Noorden, 10 februari 1996). *Als niet-Serviër had je hier geen leven* (Trouw, 20 maart 1996). Met een bepaling bij *leven* verliest deze uitdrukking zijn negatief-polair karakter: Hij heeft een moeilijk leven gehad. Verder valt op dat terwijl *hebben* hier gewoonlijk vervangen kan worden door *leiden* (Hij leidt een onbezorgd leven), dit niet het geval is bij de negatief-polaire uitdrukking: **Als Belg leid je geen leven in Nederland*).

481 **levende ziel:** mens. Negatief-polair in zijn idiomatische gebruik als 'mens, persoon.' Vergelijk ook Engels *a living soul*, Italiaans *anima viva*, Portugees *vivalma* en Frans *âme qui vive* (cf. *On ne voyait âme qui vive*), die ook negatief-polair zijn. Triggers (102 voorkomens): 1x *comparatief* (1%), 94x *geen* (92%), 1x *nauwelijks* (1%), 4x *n-woord* (4%), 1x *zonder* (1%) en 1x een positief voorkomen (1%). *'In de eerste plaats,' vervolgde zij, 'moet ik u zeggen, dat ik u een groot bewijs van vertrouwen ga schenken, en er dus op reken, dat gij aan geen levende ziel*

den inhoud van ons gesprek zult mededeelen' (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 212). *Je ziet geen levende ziel meer in Butare* (De Volkskrant, 14-5-1994). *Nergens viel een levende ziel te bekennen* (Staf Schoeters, De schaduw van de Adelaar, 333). Deze uitdrukking wordt vaak, maar niet uitsluitend, gebruikt in presentationele contexten, waarin een scène geschetst wordt, met name existentiële zinnen. In tal van contexten waar bijvoorbeeld wel ook maar iemand kan optreden, laat een levende ziel verstek gaan: *Jan was beter dan ook maar iemand/??een levende ziel verwacht had. Als ook maar iemand?**een levende ziel daartoe in staat is, dan is het wel Jaap. *Vertrouw je dat ook maar iemand??*een levende ziel toe? Zie ook Von Bremen (1986) voor enkele observaties over de Romaanse en Germaanse tegenhangers van deze uitdrukking en Hoeksema (2002b).

482 van zijn **levensdagen**: van zijn **leven**. Net als van zijn **leven** kan ook deze uitdrukking ter linker- en ter rechterzijde van negatieve uitdrukkingen optreden (zie aldaar). Triggers (41 voorkomens): 1x comparatief (2%), 4x *geen* (10%), 22x *niet* (54%), 13x n-woord (32%), 1x vraag (2%). *Als grootvader en grootmoeder dit te weten komen, dat wij hier samen het avondeten gebruiken, zonder dat zij er bij zijn, worden ze van hun levensdagen niet weer goed op me* (Alle de werken van Frits Reuter, 12). *Heb ik ooit van mijn levensdagen gestolen of geroofd?* (Frits Reuter, Alle de werken, 68). *Van m'n levensdagen niet* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 149). [...] *een vindplaats van de exotische mineralen die de Twaalf Families voorzagen van meer kapitaal dan ze van hun levensdagen konden uitgeven* (Jack Vance, De kronieken van Cadwal, Deel 3: Throy, 135). *Nu wilde het toeval dat ik kort daarvoor in een vrolijke bui met behulp van mijn buurman en een fles jene-*

ver een lijstje had gemaakt van titels van boeken die ik nooit van mijn levensdagen wilde schrijven (Renate Dorrestein, Dagelijks werk - Een schrijversleven, 123-4).

483 **licht**: gemakkelijk, eenvoudig. In een aantal combinaties vormt dit bijwoord een negatief-polaire uitdrukking (zie ook Hoeksema 2020). Vaak betreft het zinnen in de toekomstige tijd, of in een futurum-gebruik van de onvoltooid tegenwoordige tijd. Triggers (109 voorkomens): 1x *geen* (1%), 104x *niet* (95%), 3x n-woord (3%) en 1x een vraag (1%). Bijzonder gangbaar zijn (of liever: waren, vgl. de neergaande tendens die Hoeksema 2020 signaleert vanaf de jaren 1940) combinaties met **zullen vergeten**: *Het wanhopige gevoel, dat mij toen bezielde, zal ik niet licht vergeten* (P.J. Troelstra, Gedenkschriften. Eerste deel: Wording, 129). *Ik zal die overigens zo aangename dag niet licht vergeten* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 106). *Doch toen wij, na het bovenkomen, op de brug kwamen, aanschouwden wij een tafereel, dat wij niet licht zullen vergeten* (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21", 119). *Maar noch je wantrouwen, noch het feit dat je je woord tegenover mij gebroken hebt, zal ik licht vergeten* (Provinciale Drentsche en Asser Courant, 10-1-1942). *En wie zal licht vergeten hoe hij, als Advocaat-fiscaal bij het Bijzondere Gerechtshof te Amsterdam, de banieren van gerechtigheid en menselijke waardigheid fier hooghield?* (Trouw, 8-5-1958). Combinaties met andere werkwoorden komen ook voor, zij het minder veelvuldig. *Zoiets vergeef ik niet licht!* (Marten Toonder, De partenspeler, De avonturen van Tom Poes 6, 40). *Dat zult gij mij niet licht wijsmaken* (A. Loosjes Pzn, Het leven van Maurits Lijnslager, dl 3, 143). *Nochtans zal de historicus zich niet licht eraan wagen, een formule op te stellen, die de stemming onder het Joodse volksdeel weergeeft* (J. Presser, Onder-

gang - de vervolging en verdeling van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, eerste deel, 174). *Daar waren liederen bij die men niet licht als men ze voor het eerst hoort zou gaan instuderen* (Karel van het Reve, *Nacht op de kale berg*, 47).

484 iemand het **licht in de ogen gunnen**: iemand kunnen luchten of zien. Triggers (84 voorkomens): 2x *nauwelijks* (2%), 73x *niet* (87%), 2x *n*-woord (2%), 1x negatief predicaat (1%), 1x *zelden* (1%) en 5x een positief voorkomen (6%). *Als je een dubbeltje meer had dan je buur, gunden ze je het licht niet in je ogen* (Is. Querido, *De Jordaan*, 410). *U maakt iedereen zwart omdat u me het licht in mijn ogen niet gunt* (Frans Kellendonk, *Mystiek lichaam*, 315). *De een gunt de ander het licht in de ogen niet* (De Volkskrant, 5-12-1994). *Een krent die zijn concurrenten nauwelijks het licht in de ogen gunde* (Dagblad van het Noorden, 25-9-2006). *De eeuwenoude Unie tussen 7 losjes verenigde, maar eigengereide Nederlanden, zonder sterk centraal gezag, zeven werelden die elkaar het licht in de ogen zelden gunden, stort in* (Financieele Dagblad, 15-3-2008). *Niemand lijkt hier iemand het licht in de ogen te gunnen* (De Groene Amsterdammer, 27-10-2016). Positief voorkomen: *Je wordt in de watten gelegd en iedereen gunt elkaar het licht in de ogen* (Sp!ts, 27-7-2001).

485 iemand **licht vallen**: gemakkelijk zijn voor iemand. In tegenstelling tot het eerder vermelde gebruik van *licht* als negatief-polaire bijwoordelijke bepaling, hebben we hier te maken met predicatief gebruik, met *vallen* als koppelwerkwoord. Triggers (38 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 26x *niet* (68%), 6x *vraag* (16%) en 5x een positief voorkomen (13%). *Denk je, dat het mij licht valt je vaarwel te zeggen en afscheid van je te nemen?* (Indische Courant, 11-8-1924). *Ik kan niet*

zeggen, dat het afscheid mij licht valt (Nieuwsblad van het Zuiden 9-9-1940). *Gerard Maas verzwijgt niet dat het Anton - inmiddels topman geworden van de illegale Zaanse partij - en zijn kameraden allerminst licht valt de taken te organiseren* (De Waarheid, 18-11-1971). *Al viel hem het werk in Groningen niet licht, hij zette zich met hart en ziel in* (Ger Harmsen, *Herfsttijloos*, 585). Positief voorkomen: *Hier is dus in 't spel uwe oude haat jegens de dichters, die mij een raadsel is, hoewel het mij licht valt, uwe wenschen in dit opzicht te eerbiedigen* (De Maasbode 7-2-1904).

486 erom **liegen**: met onpersoonlijk subject: onbeduidend zijn. Triggers (203 voorkomens): 1x *allerminst* (0,5%), 3x *evenmin* (1%), 199x *niet* (99%). *Er volgde zonder enige overgang een uitbarsting, die er niet om loog* (Piet Bakker, *Ciske de Rat*, 129). *Want de recette van 16.230 toeschouwers liegt er niet om* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-8-1994). *Het commentaar van coach Ton Boot loog er gisteravond na afloop al evenmin om* (De Volkskrant, 29-1-1993). *De prognoses liegen er niet om* (De Groninger Gezinsbode, 24-4-1996). *Hun conclusies liegen er allerminst om* (Business AM, 14-3-2023).

487 **liever of lover aan**: (iets) aan. Het betreft hier een bijzonder zeldzame uitdrukking. *Daar is geen liever of lover aan* = het is vervelend, saai, aldus Beets (1954). Vgl. ook *op uw zestigste jaar [zit ge] opgescheept met een stuk of wat verpieterde waarheden waar liever noch lover aan is* (Jan Greshoff, *Zwanen pesten* [1948], 14). De uitdrukking is redelijk te vergelijken met *kraak of smaak*. De veronderstelling van Beets dat het hier om een zuiver Leidse uitdrukking gaat, lijkt me onjuist. De Scheveningse rubriek van de Haagsche Courant (26-6-1937) bevat ook een voorbeeld: *Maar met de nacht is er gien*

liever of lover an. Wellicht moet de uitdrukking als Zuidhollands worden gezien.

lieve moederen: zie er **helpt een lieve moeder aan**.

488 kunnen **lijden**: kunnen **uitstaan**, soms ook met iets zwakkere betekenis *aardig vinden*. De uitdrukking is verouderd, maar werd tot midden in de 20ste eeuw gebruikt. Triggers (16 voorkomens): 2x *geen* (13%), 13x *niet* (81%) en 1x een positief voorkomen (6%). [...] *dat sijn Coning, die so naeuwen alliancie met Portugal was aengaende, niet en soude konnen lyden, dat eenighen Staet met hem in 't stuck van negotie gelijk wierde gestelt* (Brief van Pieter de Groot aan Johan de Witt, 9-7-1661, in: N. Japikse, Brieven aan Johan de Witt, dl. 2). *Van dien tijd weet ik echter niets meer over hem, dan alleenlijk, dat hij geene soldaten en boeren lijden kon en liefst met officieren te doen had* (Hendrik Conscience, Baas Gansendonck, 5). Positief voorkomen: *Eduard kon Luchies nog al lijden, omdat hij hoewel bijna geheel doof, steeds opgeruimd en van een verbluffende zelfoverschatting was* (J. van Oudshoorn, Louteringen, in: Doolhof der zinnen, 218).

Variante: *mogen lijden*. Naast een gebruik dat overeenkomt met dat van *kunnen lijden* en dat evenzeer als verouderd kan worden bestempeld, kent deze uitdrukking nog een ander gebruik, dat niet als negatief-polair kan worden aangemerkt, met een *dat*-zin als lijdend voorwerp: *ik mocht lijden dat de overheid wat meer belangstelling toonde*. Bij 'gewone' lijdende voorwerpen is er ofwel een vorm van negatie aanwezig, dan wel een graadaanduider zoals *graag* of het bijwoord *wel*. Triggers (29 voorkomens): 1x *geen* (3%), 20x *niet* (69%), 2x *n*-woord (7%), 1x vraag (3%) en 5x een positief voorkomen (17%). *Recommanderende mij terselver tijd Juffrouw Isabella Desmit, sijn nigte, die ik niet lijden en*

mogt, 't welk hij bemerkende daarover klaagden aan mijn moeder (De avonturen van een VOC-soldaat. Het dagboek van Carolus Van der Haeghe 1699-1705, 69). *O die beiden mogen mij niet lijden* (H.J. Schimmel, Generaal Bonaparte en zijn tijd, in: Romantische Werken, 38). *Kort daarop was hij gehuwd met een andere vrouw die het kind in geenen deele mocht lijden*. (Het nieuws van den dag: kleine courant, 29-7-1876). *Ik had de man zeker nooit mogen lijden* (R. L. Stevenson, Schateiland, 37). Positief voorkomen: *De arbeiders mochten me graag lijden* (De Tribune 15-4-1931).

489 willen **lijden**: willen hebben, toestaan. Het WNT geeft het volgende citaat: *De Heeren ... beslote eendrachtelijk, dat sy soodanige Lands-vrouwe niet en wilden lijden*, Velius, Chron. v. Hoorn 43 [1617]. Verder uit Everard Booth, Dagelijksche aantekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673: *De Fransche willen niet lijden dat 3 a 4 borgers bij malkanderen staen spreken, waerom sij veele geslagen hebben [...]*.

De uitdrukking is verouderd. [Zie ook *kunnen lijden, mogen lijden*].

490 **lijn zitten in**: een heldere opbouw hebben. In combinatie met negatieve uitdrukkingen als *geen, weinig, niet veel* en *nauwelijks* geeft het aan dat de opbouw of de doelgerichtheid van een tekst of gebeurtenis dubieus is. Triggers (27 voorkomens): 1x *amper* (4%), 6x *geen* (22%), 2x *nauwelijks* (7%), 5x *niet veel* (19%), 1x restrictief bijwoord (4%), 1x vraag (4%), 8x *weinig* (30%) en 3x een positief voorkomen (11%). *Lijn zit er in dit boek nauwelijks* (Provinciale Zeeuwse Courant, 21-2-1981). *Pas op driekwart van de af te leggen afstand zat er weer enige lijn in het gesprek* (Loeks, 12-1-1999). *Er zit ook weinig lijn in de drukke en rustige periodes* (Dagblad

van het Noorden, 2-6-2005). *Scheringa kocht wat hij mooi vond, maar kunsthistorisch gezien zat er niet veel lijn in* (De Volkskrant 17-9-2012). *Ballen werden vaak lukraak naar voren geschoten, er zat geen enkele lijn in het spel en niemand stond bij Feyenoord op om de ploeg bij de hand te nemen* (Dagblad van het Noorden, 7-5-2017). Positief voorkomen: *We verloren, maar er zat weer lijn in het spel* (Gazet van Antwerpen, 17-10-1999).

491 over iemands/de **lippen komen**: gezegd worden. Triggers (33 voorkomens): 15x *geen* (45%), 1x *nauwelijks* (3%), 7x *niet* (21%), 6x *n-woord* (18%), 1x *weinig* (3%), 2x *zonder* (6%) en 1x een positief voorkomen (3%). *Zweer mij, August! dat er nimmer eenig verwijt over uw lippen zal komen* (J. de Vries, De verborgenheden van Amsterdam, dl 2, 318). *Zij volgt ons spel vanaf haar rustbed, met een blos van opwinding op de wangen, maar zonder dat een woord over haar lippen komt* (A.H. Nijhoff, Twee meisjes en ik, 39). *Hoe ze ook aandringt, er komt geen woord meer over hun lippen* (Els de Temmerman, De meisjes van Aboke - Kindsoldaten in Noord-Oeganda, 137). *Er kwam weinig zinnigs over zijn lippen* (De Groene Amsterdammer 10-3-2022). Positief voorkomen: *Onherroepelijke woorden zullen ten slotte over haar lippen komen die door geen hoop meer worden beroerd* (Marguerite Yourcenar, Passies, 13).

492 iets over de/zijn **lippen (kunnen) krijgen**: iets uit zijn **strot krijgen**, iets kunnen of durven zeggen. Transitieve variant van de voorgaande uitdrukking met *komen*. Triggers (72 voorkomens): 2x *amper* (3%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 10x *geen* (14%), 1x *nauwelijks* (1%), 50x *niet* (69%), 2x *n-woord* (3%), 1x *onmogelijk* (1%), 1x *negatief predicaat* (1%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 2x *vraag* (3%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Nu zou ik dergelijke monster-*

achtige dwaasheid niet meer over m'n lippen kunnen krijgen, zonder dat een diep schaamrood m'n gebronsde wangen overgloeide (A.M. de Jong, Notities van een landstormman, 144). *Hoe kan je zoo'n leugen over je lippen krijgen?* (Margaret Mitchell, Gejaagd door de wind, 311). *Ik stopte, ik kon het niet over mijn lippen krijgen* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 127). *Het woord 'banken' kreeg hij zelfs niet over de lippen* (De Volkskrant, 29-1-1993). *Duncan Smith kon gisteren maar een enkel waarderend woord over de lippen krijgen voor Thatcher* (Trouw, 25-3-2002). *Het 'Heil Hitler' krijgt ze amper over de lippen* (Trouw, 23-7-2005). *Het was echter twijfelachtig of iemand dat over zijn lippen zou durven krijgen* (Yaniv Iczkovits, De slachtersdochter, 455).

493 zijn **lol op kunnen**: variant van het meer gebruikelijke **zijn geluk op kunnen**. Triggers (12 voorkomens): 11x *niet* (92%) en 1x een positief voorkomen (8%). *Ze persten een kurk in de uitlaat van zijn Skoda en konden hun lol niet op toen Lucas, die zwoer bij spullen uit het oost-blok, de wagen niet aan de gang kon krijgen* (Koos van Zomeren, De witte prins, 74). Overigens komt deze uitdrukking ook voor met *wel* in plaats van *niet*, dit in tegenstelling tot *zijn geluk op kunnen*. Vaak betekent dit zoals je zou verwachten het tegendeel van *zijn lol niet op kunnen* ("Ga daar maar niet heen, want dan kun je je lol wel op") maar soms wordt de uitdrukking ook gebruikt met juist dezelfde betekenis als *zijn lol niet op kunnen*, vgl.: *Mijn hobby is koken, dan kun je je lol wel op in Frankrijk* (UT-Nieuws, 29-6-1995). Kennelijk zijn sommige gebruikers het spoor bij deze uitdrukking een beetje bijster geraakt.

494 **lolletje: pretje**. Conventioneel gebruikt als understatement bij minder prettige ervaringen. Triggers (op 78 voorkomens): 1x

allesbehalve (1%), *1x alsof* (1%), *65x geen* (83%), *8x niet* (10%), *2x n-woord* (3%) en *1x een vraag* (1%). *Een lolletje is 't niet* (Herman Heijermans, *Droomkoninkje*, 243). *De ontmoeting met de ratten in de schuur was geen lolletje geweest* (Richard Adams, *Waterschapsheuvel*, 174). *Denk maar niet dat dat een lolletje is* (Lodewijk de Boer, *The Family*, 134). *Donderdagochtend 21 december was het geen lolletje om politieagent te zijn* (Maj Sjöwall & Per Wahlöö, *De lachende politiemans*, 161). *Denkt ge dat het een lolletje is mischien?* (Humo, 6-4-1999). *Alsof een scheiding zo'n lolletje is* (Tami Hoag, *Nacht en ontij*, 306). *Het is alles behalve een lolletje* (Sp!ts, 26-11-2010).

495 **te loochenen**: met *zijn/vallen*: kunnen **ontkennen**. Litotesconstructie. Triggers (24 voorkomens): *1x evenmin* (4%), *1x geen* (4%), *1x kwalijk* (4%), *2x moeilijk* (8%), *18x niet* (75%), *1x n-woord* (4%). *En in de daad is zulks, onder geen voorwendsel hoegenaamd, te loochenen* (Bataafsche Staatscourant 14-12-1805). *Dat onze hedendaagsche beschaafde moedertaal geen taalkundige onderscheiding van masc. en fem. sing. van zelfstandige naamwoorden meer kent, is een feit, dat kwalijk te loochenen valt* (W. van Helten, *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 32, 1913, 26). *Die uittocht valt al evenmin te loochenen* (Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië, 11-12-1914). *Het is moeilijk te loochenen dat wij aan Wagners geest geen behoefte meer hebben* (De Maasbode, 5-12-1949).

496 **lor: ook maar** iets, hoe gering ook. Behoort tot de groep uitdrukkingen die iets onbelangrijks aangeven. Tegenwoordig niet meer zo populair als in het begin van de 20ste eeuw. In ongeveer driekwart van de gevallen vormt *lor* met het werkwoord een uitdrukking van onverschilligheid (bijv. *geen lor*

kunnen schelen, geen lor interesseren). Op 108 voorkomens trof ik de volgende triggers aan: *103x geen* (95%), *2x n-woord* (2%), *1x negatief predicaat* (1%), *1x zonder* (1%), *1x te* (1%). *Doch ik beweer dat jij in jezelf een sentiment hebt doodgedrukt dat in ieder mensch thuishoort en zijn moet en dat geen lor met Kristendom of conventie te maken heeft* (Frederik van Eeden, brief aan Lodewijk van Deysel, d.d. 21-4-1888). *'t Scheelt me geen lor* (George van Aalst, *De bengels van III-b*, 243). *Hij was veel te gelukkig, om zich daar ook maar een lor van aan te trekken* (Soerabaijasch handelsblad, 7-9-1935). *Ik weet welk meisje hij bedoelt, maar ik vind het schattig van hem dat hij blijkbaar denkt dat het de sensatiepers een lor kan schelen of het nog aan of al uit is, als zij maar een foto hebben* (Renate Rubinstein, Alexander, 266). *Ik had R. nog wel, zonder dat het me overigens een lor interesseerde, gevraagd waar hij mee bezig was geweest* (De Das 2-4, 1997). *Ma, op de bank kan het niemand een lor schelen hoe ik erbij loop, zolang ik maar lekker veel goud en kostbaarheden binnenbreng* (J.K. Rowling, *Harry Potter en de Vuurbeker*, 51).

los denken van: zie onder **los zien van**.

497 iemand **loslaten**: iemand niet langer mentaal bezighouden. De uitdrukking is gebaseerd op de metafoor van door iets 'gegrepen' worden als je ermee gepreoccupeerd bent. Degene die steeds aan iets moet denken is als het ware gevangen, zoals ook het geval is bij uitdrukkingen als 'hij werd geboeid door die gedachte', 'hij was in de ban van haar geraakt', e.d. In het Engels spreekt men van een *captive audience* terwijl Duitsers *gefesselt zuhören*. Als onderwerp van het werkwoord fungeert vaak een uitdrukking die een gedachte, herinnering, probleem representeert of iets anders dat gezien kan worden als een mentale voor-

stelling. Triggers (132 voorkomens): 123x *niet* (93%) en 9x *n*-woord (7%). *De herinnering der goede dagen, op Cortgene doorgebracht, liet hem niet weder los* (Cd Busken Huet, *Het land van Rembrand*, 304). *En van dat oogenblik af laat de spanning mij niet los* (Albert Verwey, *Vondels Jephtha, Proza V*, 14). *De gedachte aan dit plan liet mij niet los* (Jan Cremer Sr., *Op de fiets de wereld in*, 40). *Het hele uur dat hij alleen in de woning doorbracht, liet deze gedachte hem niet los* (Georges Simenon, *Maigret en de moord op de Quai des Orfèvres*, 24-5). *De zaak heeft oud-inspecteur Verhoeven van de Haarlemse recherche nooit losgelaten* (Weekend, 11-2-2004). *De traumatische ervaringen uit die tijd lieten hem echter nooit meer los* (NRC 4-1-2020).

498 iets **loslaten** (over): iets **kwijt willen over**, iets meedelen. Bij het vorige trefwoord zagen we dat gedachten iemand dermate kunnen boeien dat ze diegene niet meer loslaten. Een andere metafoer is betrokken bij het onderhavige trefwoord. Als je kennis hebt of gedachten die je niet met een ander deelt, dan zijn die als het ware opgesloten in je hoofd. Pas als je ze deelt, geef je die informatie vrij, je laat die met andere woorden los. Deze uitdrukking is iets minder strikt negatief-polair dan de vorige, en heeft ook een veel bredere verzameling van triggers. Triggers (79 voorkomens): 3x comparatief (4%), 3x conditionele bijzin (4%), 1x *evenmin* (1%), 6x *geen* (8%), 2x *nauwelijks* (3%), 1x *niet* (1%), 4x *niet veel* (5%), 44x *n*-woord (56%), 4x negatief predicaat (5%), 10x *weinig* (13%) en 1x een positief voorkomen. *En Phil zou liever gestorven zijn, dan ooit van deze kostbare geheimen iets los te laten* (Emmy van Lokhorst, *Phil's amoureuze perikelen* [1917], 71). *De oude man liet nooit iets los tegenover wie ook* (Honoré de Balzac, Eugénie Grandet, 114). *Over haar vroegere leven in Canada liet*

ze weinig los (Gerrit Jan Zwier, *Witte heksen*, 19). *Als je er ook maar iets over loslaat, is ze de rest van de dag niet te genieten* (Maarten 't Hart, *Het woeden der gehele wereld*, 132). *Evenmin laat hij los hoeveel er zijn verzilverd* (De Volkskrant 10-3-1993). *Over zijn verdere privéleven laat hij nauwelijks iets los* (Inleiding Rietje van Vliet bij Hendrik Doedijns, *Haegse Mercurius* [1996], 4). Positief voorkomen: *In zijn laatste woord laat Volkert daar voor de rechtbank toch iets over los* (Trouw, 3-4-2003).

499 iets **los zien van**: geen verband leggen met. Wordt meestal gebruikt in combinatie met *kunnen*, soms ook *mogen*. Combinaties met *moeten* zijn niet negatief-polair. Daarnaast is ook de modale infinitief *los te zien van* gebruikelijk. Triggers (42 voorkomens, inclusief *los te zien van*): 1x *evenmin* (2%), 1x *moelijk* (2%), 39x *niet* (93%) en 1x *n*-woord (2%). *Status en kansen kun je niet los zien van elkaar* (John Updike, *Paren*, 233). *Ontwikkelingshulp los zien van die zaken is volgens de herijkingsnota en de toelichting op de begroting 1996 niet langer mogelijk* (NRC, 19-9-1995). *Je kan soap niet los zien van verstedelijking* (De Groene Amsterdammer, 16 april 1997). *Het schrappen van de bedde kon derhalve moeilijk los van die context worden gezien* (Trouw 7-9-2002). *We kunnen natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederlands-Indië nooit los zien van onze koloniale geschiedenis* (Leidsch Dagblad 21-10-2022). *Scholz' vrees is evenmin los te zien van het Amerikaans-Europees conflict over de Amerikaanse Inflation Reduction Act* (NRC 28-1-2023). Variant: *los (kunnen/te) denken van*. *De indifferentie die Cats, anders dan Vondel, Hooft en Huygens, op het oogenblik ten deel valt in de kringen van literair geïnteresseerden is, zoals bekend, niet los te denken van de vernietigende kritiek van Potgieter en Huet* (S.F. Witstein, *Een Wett-steen vande Ieught*, 42).

500 van de **lucht**: op ook maar enig moment afwezig. Triggers (198 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 195x *niet* (98%), 2x *n-woord* (1%). *De schandalen hier en in Indië waren niet van de lucht, vooral de justitie leek een poel van openbare verrotting* (W.H. Vliegen, *De dageraad der Volksbevrijding*, 1e dl, 258). *Het domineeschap was sinds die tijd niet van de lucht* (Menno ter Braak, *Afscheid van domineesland*, 37). *Leiden leek een grote hofhouding, waar het veinzen niet van de lucht was* (Simon Vestdijk, *De vuuraanbidders*, 107). *In een verkiezingsjaar zijn de halleluja-verhalen nooit van de lucht* (UK, 18-9-1997). *In het PKK-opleidingskamp in Libanon waren de Turkse termen evenmin van de lucht* (Trouw, 17-2-1999).

501 uit de **lucht komen vallen**: volkomen onverwacht zijn. De uitdrukking is al gangbaar vanaf de 17e eeuw, maar wordt aanvankelijk niet negatief-polair gebruikt en vooral gebezigd van personen die onverwacht opduiken als een soort *deus ex machina*, of, wat meer voor de hand liggend, voor neerslag. Vgl. *Somtyds koomen ook Goden, Godesen of voornaame Tovenaarsters [...] als uit de lucht vallen, om de ontkenning te maken* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator* 4, 110). Het WNT beschouwt het als een leenvertaling van het Latijnse *de caelo decidere*. In het moderne taalgebruik wordt de uitdrukking vaak overdrachtelijk gebruikt om onverwachte gebeurtenissen aan te duiden. Omdat de mate van verrassing daarbij kan variëren is het mogelijk om bijwoorden van graad toe te voegen, iets wat bij letterlijke lezingen niet goed mogelijk is: *het besluit kwam nogal uit de lucht vallen* versus **enorme hagelstenen kwamen nogal uit de lucht vallen*. In Vlaanderen heeft de uitdrukking nog een andere idiomatische lezing: stomverbaasd zijn, of zich van de domme houden. Opvallend hierbij is, althans voor

Nederlanders, dat het onderwerp meestal een persoon is, en niet een gebeurtenis. Een voorbeeld afkomstig van *vlaamswoordenboek.be*: *Komt nu niet uit de lucht vallen he, ik heb het u duizend keer gezegd*. Dit Vlaamse gebruik is niet negatief-polair, zoals blijkt uit andere voorbeelden van dezelfde bron, zoals *Toen ik de Jean vroeg wat hij ervan af wist, kwam hij uit de lucht gevallen*. Er lijkt wel enig verband met de Nederlandse uitdrukking: onverwachte gebeurtenissen kunnen immers verbazing veroorzaken. De Nederlandse uitdrukking heeft een duidelijke voorkeur voor negatieve contexten, hoewel positieve voorkomens zeker niet ongrammaticaal zijn. Triggers (202 voorkomens): 4x *allerminst* (2%), 1x *allesbehalve* (0,5%), 1x *alsof* (0,5%), 1x *conditionele bijzin* (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%), 1x *geen* (0,5%), 168x *niet* (83%), 2x *n-woord* (1%), 2x *negatief predicat* (1%) en 21x *een positief voorkomen* (10%). *Het concentratiekamp is werkelijk niet uit de lucht komen vallen* (J. Overduin, *Hel en Hemel van Dachau*, 13). *Het besluit tot mobilisatie van de Joden die gemend-gehuwd waren, kwam allerminst uit de lucht vallen* (Dr L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 7, 1e helft, 284). *Toch kwam dat succes allesbehalve uit de lucht vallen* (*De Volkskrant*, 21-5-1999). *De laatste plaats op de ranglijst komt niet uit de lucht vallen* (*Groninger Gezinsbode* 24-10-2018). *Positief voorkomen: Is die eerste treffer al onverwacht, het tweede Arnhemse doelpunt komt helemaal uit de lucht vallen* (*Groninger Dagblad*, 17-4-2000).

Met name als de uitdrukking slaat op een ontkenning (film, wedstrijd, toneelvoorstelling e.d.) is de uitdrukking niet negatief-polair: de 7 gevallen die eenduidig tot deze categorie horen in mijn materiaal zijn allemaal positief.

502 **willen lukken:** succes hebben. Vaste combinatie met het onpersoonlijke *willen* (net als bijv. *willen vlotten*). Triggers (125 voorkomens): 2x conditionele bijzin (2%), 101x *niet* (81%), 9x n-woord (7%), 1x restrictief bijwoord (1%), 6x vraag (5%) en 1x zelden (1%). *Deze voederplant komt van jaar tot jaar meer in gebruik bij de landbouwers van de Meijerij, vooral op de hoge zandstreken waar de gewone Brabantsche of Spaansche klaver niet goed wil lukken* (Landbouwcourant 9-5-1867). *Daar het met de achterladers niet wil lukken, moet China het, meent deze snuggere gouverneur, maar weer met de oude voorladers probeeren!* (De Tijd 30-3-1895). *In de laatste 10 minuten staat Valkenburg met 10 man in de voorhoede, maar niets wil lukken* (Limburger Koerier, 20-2-1928). *Er is alle aanleiding te verwachten, dat de zwart-witten deze plaats ook morgenavond nog zullen bezetten na hun bezoek aan Emma, althans wanneer het met de voorhoede weer wil lukken* (Haagsche Courant 2-10-1943). *Dat het met de Engelse komedie maar zelden meer wil lukken is bekend* (Het Parool 25-2-1961). *Nou maar even kijken of het me de komende week wil lukken even content te worden als Kok* (Trouw, 9-2-1998). *Prof. Guus Extra, gespecialiseerd in meertaligheid in de multiculturele samenleving, bevestigt dat het maar niet wil lukken met het onderwijs in eigen taal* (NRC, 22-6-2002).

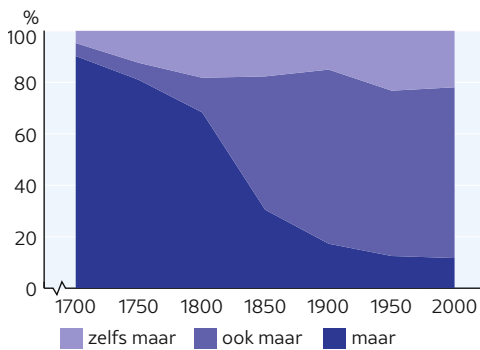
503 **lusten: moeten, willen, pruimen.** Normaal wordt dit werkwoord gezegd van eetbare zaken (“ik lust die bami niet”), maar als het toegepast wordt op personen of niet-eetbare zaken heeft het een uitgesproken negatief-polair karakter: *ik lust die vent niet langer*. Hierbij moet een uitzondering gemaakt worden voor enkele bijzondere gevallen. *Ik lust je rauw* bevat de idiomatische combinatie *rauw lusten* die positief polair is (**Ik lust je niet rauw*) met als betekenis: ik ben niet bang voor je, ik durf je wel aan. Evenzeer bij-

zonder is *lusten* in zinnen als *Die luië studenten zullen ervan lusten!* Ook wat idiomatisch doen zinnen aan als *Zo lust ik er nog wel eentje! Lust je nog peultjes?*

Triggers (41 voorkomens): 38x *niet* (93%), 1x n-woord (2%), 1x *zolang* (2%) en 1x een positief voorkomen. *En nou lusten ze 'm niet* (Herman Heijermans, Glück auf, Toneelwerken III, 1688). *Het divide et impera van Bouws lust ik niet meer* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, in M. ter Braak en E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940, dl 1, 462). *De Japanners lusten volgens hem Soekarno niet meer* (L.F. Jansen, In deze halve gevangenis. Dagboek 1942-1945, 233). *De deftige heren hebben me nooit gelust* (Humo, 10-6-1997). *Slowaken lusten Navo niet* (Trouw, 12-3-1998). *Zolang men mij lust ga ik door* (Nieuwsblad van het Noorden, 4-12-1999). Positief voorkomen: *Maar ons publiek, de jeugd die beat wil horen, lustte ons wel* (Panorama, 18-2-1967).

504 **maar:** in gebruik als scalair partikel heeft dit woord een bijzondere status onder negatief-polaire uitdrukkingen, omdat het zowel trigger kan zijn als negatief-polaire uitdrukking. In een zin als *je hoeft maar met je vingers te knippen* is hoeven mogelijk gemaakt door *maar*, terwijl in *als je maar iets zegt, ben je er geweest* is *maar* afhankelijk van de conditionele bijzin. Het negatieve karakter van *maar* is al evident als we kijken naar de etymologie van dit woord: het is een contractie van het ontkennend partikel *ne* en de aanvoegende wijs *ware* (*ne+ware* via wegval van de sjwa en assimilatie van *n+w* tot een medeklinker die nasaal is, zoals de *n* en bilabiaal zoals de Oudnederlandse *w* - zie De Vries en De Tollenaere 1991). In het Middelnederlands veroorzaakt scalair *maar* negatieve congruentie (Stoett 1923b geeft onder meer als voorbeeld *Ghine hebt kinder maer één*). Scalair *maar* maakt deel uit van een

verzameling van polaire uitdrukkingen waartoe ook *ook maar*, *zelfs maar*, *ook nog maar*, *zelfs ook maar* en diverse andere uitdrukkingen behoren (Hoeksema 2002c). Terwijl *ook maar* vooral met indefiniete uitdrukkingen wordt gecombineerd (*ook maar iets*, *ook maar een fractie*) laat *maar* zich meestal met predicaten en adverbiale uitdrukkingen verbinden. In voorgaande eeuwen had *maar* een ruimer gebruik, maar de opkomst van *ook maar* en *zelfs maar* heeft een deel van de distributie afgesnoept, waardoor die momenteel een ongebruikelijk patroon laat zien (vgl. Hoeksema 2002c). In Figuur 13 zien we hoe *maar* geleidelijk terrein verloren heeft.

FIGUUR 13 | Gebruik van *maar*, *ook maar*, *zelfs maar*

Triggers (1549 voorkomens): 1x *allesbehalve* (0,1%), 400x *comparatief van gelijkheid* (26%), 305x *conditionele bijzin* (20%), 1x *finale bijzin* (0,1%), 16x *geen* (1%), 18x *niet* (1%), 21x *n-woord* (1%), 10x *negatief predicat* (1%), 58x *superlatief* (4%), 5x *te* (0,3%), 576x *universele kwantor* (37%), 7x *voor(dat)* (0,5%), 12x *vraag* (1%), 1x *weinig* (0,1%), 86x *zodra* (6%) en 33x *zonder* (2%). *Ik zou de beste schilder van de wijde wereld wezen, indien ik van de bekoorlike gedaante, waar in die schoonoooghde te zien was, maar 't allerminste vertoogh kon doen* (Jan de Brune de Jonge, *Wetsteen der vernuften*, 270). *Om die beschuldiging voort te zetten, roepen de Hr.*

Sandick en zyn Vrouw tot hun hulp en bystand alle die geene die zy denken dat daar toe maar eenigszins van nut kunnen zyn, Vrienden en Vreemden (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren, ter zyner zuivering etc., 1). *Zo dra men maar de minste aansteeking, besmetting, of pest in de Stad bespeurd, zyn al die Winkels geslooten* (Boekzaal der geleerde waereld, vol. 148, 1789, 58). *Om de eer der familie op te houden, leeft zy zo ruim, als haar inkomen, geloof ik, maar eenigszins toelaat* (Maria Smyth, *Fanny Belton of de geschiedenis eener ongelukkige juffer*, deel 2, 49). *En als zij 's avonds onder een glas wijn zaten, praatten zij over "Mathilde" en het tooneel, over de kritiek, over Scheffer, over hunne levens, en het groote Leven zelve, zonder maar een enkele maal te noemen den naam van Emilie* (Louis Couperus, *Metamorphoze* [1896]). *Toen zwoeren ze dat zij er het zwijgen toe zouden doen, niet omdat die schurk van een Florent maar eenigszins verdiende gespaard te worden, maar omdat zij tot iedereen prijs vermijden moesten dat die goede mijnheer Gavard in ongelegenheid kwam* (Emile Zola, *De buik van Parijs*, 214). *Want noch Amaral, noch don Salustiano hadden in hun pessimisme over Mexico's corruptie maar één woord teveel gezegd* (Albert Helman, *Afdaling in de vulkaan*, 54). *De gedachte, dat er twee zetels aan antirevolutionairen beschikbaar konden worden gesteld, is, voordat iemand maar iets gevraagd of geëist had, van meet af door dr. Drees uit eigen beweging naar voren gebracht* (Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1956-1957, 43). *Dacht jij werkelijk, dat ik maar een ogenblik zou aarzelen ten overstaan van Joden?* (Leon Uris, *Mila 18*, 407). *John Smith. De doorzichtigste schuilnaam die je maar kiezen kunt* (Ed McBain, *Dame staat schaak*, 132). *Ook in Amsterdam was het te heet om maar iets te doen, maar we moesten nog een maand* (Arnon Grunberg, *Blauwe maandagen*, 20).

Mao was een beeldenbestormer en had een afkeer van alles wat maar naar vaste patronen riekte (Li Zhisui, Het privé-leven van Mao, 114). Hij ontkende maar iets met cocaïne-smokkel te maken te hebben (Dagblad van het Noorden, 20-12-2008). Hierdoor was er in de negentiende eeuw geen Nederlander die maar in de buurt kwam van de allure van wereldwijd befaamde kampioenen als Morphy en Anderssen (Bart Slijper, Hemelbestormers, 191). De gevangene is zo gevaarlijk als maar kan (The Rookie 4, 13).

505 **maat staan op:** begrensd zijn door een maximum. Net als *geen grenzen kennen* heeft ook *er staat geen maat op* als interpretatie dat iets in extreem hoge mate het geval is. Vergelijk ook het gebruik van de bijwoorden van graad *mateloos* en *grenzeloos*, waar de ontkenning besloten ligt in de negatieve uitgang *-loos*. De uitdrukking lijkt vooral op te treden in sportverslagen. Triggers (5 voorkomens): 5x *geen* (100%). *Op het fenomeen van FC Twente staat geen maat* (Dagblad van het Noorden, 29-3-2010, p 6 sportkatern); *er lijkt dit jaar geen maat te staan op Bertens* (Dagblad van het Noorden 20-8-2018). *Er staat inmiddels geen maat meer op de opmars van Novo Nordisk* (Financieele Dagblad 5-9-2023).

506 **bij machte:** in staat. Het WNT onderscheidt een aantal betekenissen voor *macht* zoals *vermogen*, *kracht* en *heerschappij*. Bij deze uitdrukking gaat het om vermogen en kracht, net als in diverse andere vaste uitdrukkingen, zoals *met man en macht*. Evenals het werkwoord **vermogen** is ook deze uitdrukking vooral in zwang als negatief-polaire uitdrukking. Triggers (286 voorkomens): 1x *allerminst* (0,3%), 2x *amper* (1%), 3x comparatief van gelijkheid (1%), 6x conditionele zin (2%), 2x *evenmin* (1%), 6x *geen* (2%), 5x *nauwelijks* (2%),

217x *niet* (76%), 7x *n-woord* (2%), 10x restrictief bijwoord (3%), 5x universele kwantor (2%), 12x *vraag* (4%), 1x *weinig* (0,3%) en 9x een positief voorkomen (3%). *Zijne vijanden onderwierpen zich voor het oogenblik wel aan de uitspraak der groningsche scheidslieden, omdat ze niet bij magte waren zich daartegen te verzetten* (E.J. Diest Lorgion, Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen, 174). *Alleen het nagaan van den geschiedkundigen loop dien dit wangebruik heeft genomen is bij magte om ons een juist denkbeeld van zijn ontstaan te geven* (W.D. Whitney, Taal en taalstudie, 252). *Niets was bij machte geweest haar van dit van voornemen af te brengen* (Cyriel Buysse, Het leven van Rozeke van Dalen, 285). *Het makke regentje was allerminst bij machte hem op zijn eenmaal genomen besluit te doen terugkomen* (Havank, Hoofden op hol, 66). *Onder de brede schouw brandde een goed vuur, dat echter nauwelijks bij machte bleek de koude te verdrijven die over de plavuizen streek* (Hella S. Haasse, Het woud der verwachting, 377). *Geen staflid was bij machte Clintons geilheid te beteugelen* (Trouw, 19-9-1998). *Hebt u nou het gevoel dat u daartoe bij machte bent?* (Radio 1, 24-2-1998). *Brooks houdt van achter zijn drumstel de muzikale leiding steviger in handen dan Blakey tijdens zijn laatste jaren bij machte was* (De Volkskrant, 5-3-1993). Positief voorkomen: *Hoewel Mols veel minder in beeld kwam, bleek de Twentse ploeg bij machte om de Groningers vrijwel permanent te verontrusten* (De Volkskrant, 8-2-1993).

507 **kunnen maken:** (rechts) kunnen doen. Het gebruik van *maken* in de betekenis van *doen* is idiomatisch. Een zin als *dat wil ik niet maken* betekent iets anders dan *dat wil ik niet doen*, maar in combinatie met *kunnen* is *maken* te lezen als *doen*, iets wat in het Duits met het verwante *machen* veel algemener mogelijk is: *Was sollen wir jetzt*

machen? Triggers (op 109 voorkomens): 1x *moeilijk* (1%), 97x *niet* (89%), 8x *vraag* (7%) en 3x een positief voorkomen (3%). Ook Joop vindt dat ik het niet kan maken (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 80). *Want Nederland kon het moeilijk maken om steeds te pleiten voor een Europees asielbeleid en tegelijkertijd een solidariteitsfonds af te wijzen* (Trouw, 28-9-2000). *Denk je dat je alles kunt maken?* (Wisting 1, 7). Positief voorkomen: *Gevers kon het maken om aan een reclame mee te doen* (Trouw, 7-8-1998).

508 iemand iets (kunnen) **maken**: iemand iets kunnen aandoen, kunnen deren. Net als bijvoorbeeld *wijsmaken* is dit een uitdrukking waarbij het perspectief van de ondervindende persoon (aangeduid met het meewerkend voorwerp) wordt gekozen (Hoeksema 2021). Vaak is het een pronomen in de eerste persoon. Triggers (30 voorkomens): 2x *geen* (7%), 26x *n-woord* (87%), 1x *vraag* (3%) en 1x *weinig* (3%). *Dan kan er hier weer gekeurd worden en maken ze me voorlopig niks* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-2-1999). *Nu hij er zeker van was dat ze hem niets konden maken, was zijn zelfverzekerdheid verdwenen* (Ruth Rendell, *Uit de sleur*, 160). *Wij waren de politie, dus wie kon ons wat maken?* (De Telegraaf 16-10-1993). *Niemand kan haar iets maken* (Happy Valley 2, 1).

509 iets te **maken hebben met**: verband houden met. Zonder de aanwezigheid van een indefiniete maatbepaling als *iets, niets, weinig* e.d. wordt deze uitdrukking niet negatief-polair gebruikt, vgl. zinnen als *Hij had als kind reeds te maken gehad met discriminatie. Dat moet te maken hebben met voorvallen uit zijn vroegste jeugd*. Uit een telling bleek me dat de grote meerderheid van zulke voorkomens niet in negatieve contexten wordt aangetroffen (ruim 80% van 57

voorkomens in de Volkskrant jaargang 1999). Wanneer er wel een maatbepaling bij staat, is er juist een uitgesproken voorkeur voor negatieve omgevingen. Ik rapporteer hier over die gevallen. Triggers (801 voorkomens): 3x *alsof* (0,4%), 4x *conditionele zin* (1%), 2x *evenmin* (0,2%), 40x *geen* (5%), 1x *nauwelijks* (1%), 23x *niet* (3%), 509x *n-woord* (64%), 37x *negatief predicaat* (5%), 10x *universele kwantor* (1%), 49x *vraag* (6%), 71x *weinig* (9%), 1x *zelden* (0,1%), 1x *zomin* (1%) en 46x een positief voorkomen (6%). *Ik persoonlijk heb niets met hem te maken* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Frits Millioen en zijne vrienden*, 42). *Neen, ik heb er nooit iets mee te maken gehad!* (Haagsche Courant 28-11-1924). *Wat heb ik met die haver te maken!* (N.S. Ljeskow, *Het kapittel of de priesters van Stargorod*, 59). *Ieder die iets met Oostenrijk te maken had, was dus ter plaatse* (Hilaire Belloc, *Marie Antoinette*, 165). *Het was onmogelijk dat Rob hier iets mee te maken zou hebben* (Joop van den Broek, *Kermis in de regen*, 121). *Maar dat heeft heel weinig te maken met de hedendaagse logica* (J.F. Staal, *Interview met Noam Chomsky*, *De Gids*, jg 131, 1968, 15). *Bij monde van zijn advocaat mr. L. Velleman, ontkende deze politiemans iets met de zaak te maken te hebben* (De Volkskrant 5-2-1981). *Als achteraf blijkt dat jij er iets mee te maken had, ben je nog niet jarig* (Faye Kellerman, *Het rituele bad*, 145). *Alsof jij daar iets mee te maken hebt* (Gert-Jan van Exel, *Sneue eikels*, 13). *Met leeftijd heeft dat geen donder te maken...* (Pieter Waterdrinker, *Tsjaikovskistraat 40*, 318). Positief voorkomen: *Zelfs de Dow Jones index zou iets met de maanfasen te maken hebben* (Piet Vroon, *Allemaal psychisch*, 58). Deze uitdrukking, die door zijn vaagheid breed inzetbaar is, behoort tot de meest frequente negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands.

510 iets te **makken hebben**: minimaliseerder. In het bezit zijn van geld. Deze uitdrukking staat niet in het WNT, en in de grote Van Dale pas vanaf 1984 (de 11e druk), zodat het in de rede ligt om te veronderstellen dat hij nog niet lang in het algemene taalgebruik valt aan te treffen. De in Van Dale gegeven betekenis voor *niks te makken hebben*, namelijk ‘geen inbreng, invloed, geld of iets dergelijks hebben, alles maar moeten nemen zoals het komt,’ lijkt beter te passen voor een idioom als *niks in de melk te brokkelen hebben*. In mijn materiaal gaat het steeds om afwezigheid van geld. Triggers (40 voorkomens): 1x comparatief (3%), 1x *evenmin* (3%), 31x *geen* (78%), 4x n-woord (10%), 1x *weinig* (3%), 1x *zonder* (3%) en 1x een positief voorkomen (3%). *Ik behoorde tot de vroom opgevoede crisisgeneratie van jongelui zonder een zakcent te makken* (Ab Visser, Sheffield steel, 123). *Ruud heeft geen stuiver te makken* (De Volkskrant, 9-11-1993). *Wanneer hij niets te makken heeft, neem ik een ander* (NRC, 20 juli 1996). Positief voorkomen: *Maar ze hebben nog altijd meer te makken dan de kleine zelfstandige* (Trouw, 21-10-2003).

Het Bargoens woordenboek van Enno Endt (Endt 1972: 19), noemt ook een variant *geen cent de makke*, met als betekenissen zowel straatarm als ‘niks aan de hand, geen centje pijn.’ Deze laatste betekenis ben ik nog niet tegengekomen in een tekst. Endt geeft overigens ook een verklaring van de herkomst van de uitdrukking: “Waarschijnlijk een verbasterde vorm van het oorspronkelijke ‘n cent ‘n makke, door I. Prins in Amstelodamum 3, 1916 verklaard als zelfvervloeking bij het loven en bieden op de markt a) door de koopman: bij elke cent minder waar ik het verkoop, mag ik een makke krijgen (zie *makke*) en b) door de koper: bij elke cent meer die ik ervoor geef, etc. Omdat deze betekenis eigenlijk neer-

komt op het begrip ‘geen cent!’, kon de gecontamineerde vorm *geen cent ‘n makke* ontstaan [...]. Metanalyse van de *t* van *cent*, en assimilatie van de *n* aan de *m* van *makke*, bewerkte de overgang van *een*, via stomme *e*, naar *de/te*.” Aldus de vernuftige uitleg van Endt. De huidige spelling als *makken* ipv *makke* suggereert een verdere heranalyse, waarbij *makken* wordt opgevat als een infinitief. Dit is wellicht mede mogelijk gemaakt door de vele idiomen van de vorm *te + infinitief + hebben*, zoals *te maken hebben* (*met*), *te schaften hebben* etc.

511 **malen om**: geven om, zich gelegen laten liggen aan, kunnen schelen. Triggers (274 voorkomens): 1x *alsof* (0,4%), 1x *amper* (0,4%), 2x *de enige* (1%), 1x *de laatste* (0,4%), 9x *geen* (3%), 1x *minder* (0,4%), 2x *nauwelijks* (1%), 154x *niet* (56%), 48x n-woord (18%), 1x restrictief bijwoord (0,4%), 48x *vraag* (18%), 3x *weinig* (1%), 2x *zonder* (1%) en 1x een positief voorkomen (0,4%). *Dat is wel het bewijs, dat ze er niks om maalde* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 42). *Hij is de enige waar ik wat om maalde, vergeet dat niet!* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 36). *Wat maalde hij om het volk!* (Harry Mulisch, De diamant, 47). *Ze maalt om God noch gebod* (Mensje van Keulen, Engelbert, 41). *Maar daar malen weinigen om in deze Hilversummer villawijk* (NRC 27-5-2023). Positief voorkomen: *Dat vin ‘knou ook wel – maar d’r waren zooveel kleinigheden – jôu keek ze telkens an – om jouw aardigheden lachte ze – om jouw oordeel maalde ze – telkens vroeg ze waar jij toch zat* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 192).

Het gebruik van *malen om* in vraagzinnen is beperkt tot retorische vragen met een negatieve teneur. Zo zal men naast *Wat maal ik om oude meesters?* niet aantreffen ??*Waar maal je zoal om?* of ??*Maal je nog een beetje om me?* De laatste twee vragen zijn

niet retorisch bedoeld, en veronderstellen niet dat het antwoord ‘Nee’ zal zijn. In conditionele zinnen wordt *malen om* zo goed als niet gebruikt. Dit zal vermoedelijk eveneens samenhangen met de afwezigheid van een negatieve teneur. Wanneer er wel een negatieve strekking van de conditionele bewering uitgaat, lijkt mij het gebruik nog wel acceptabel. Vergelijk hiertoe ??*Mocht je malen om oude meesters, dan is het Rijksmuseum iets voor jou* (geen negatieve teneur) met *Ik mag een boon zijn als ik maal om oude meesters* (strekking: Ik maal niet om oude meesters). Zie ook Hoeksema (2023) voor enige discussie van dit type conditionele zinnen.

512 een **mallemoer**: variant van **moer**. *Maakt me geen ene mallemoer uit*. Meestal wordt *mallemoer* aaneengeschreven, maar ook een spelling met twee woorden kun je aantreffen. Wordt evenals *moer* niet vermeld in het WNT. Op 41 voorkomens zijn de volgende triggers aangetroffen: 36x *geen* (88%), 1x *niet* (2%) en 4x een vraag (10%). *Je hebt weliswaar niet botweg geantwoord dat die godganselijke wichelarij je niet één mallemoer interesseert* (Gerrit Komrij, Humeuren en temperamenten, 200). *Hij kan X, Y of Z heten, dat interesseert me geen mallemoer* (De Volkskrant, 29-4-1993). *Wie kan het een mallemoer schelen dat Schiphol vluchten verliest* (De Groene Amsterdammer, 21-2-2019). Een zeldzame variant: *dolle moer*: *Zoals ik zei, ik weet er geen doller moer van - en toch, hoe 't komt weet ik niet, maar ik ben expert* (Rinus Ferdinandusse, Als je nog eens wat weet, 20).

513 **mals**: “Van woorden en oordeel-vellingen: zachtzinnig; meestal met eene ontkenning” (WNT, s.v. *malsch*). Uit dit citaat blijkt, dat ook het WNT reeds op de hoogte was van het negatief-polaire karakter van

het overdrachtelijk gebruik van *mals*. Triggers (288 voorkomens): 4x *allesbehalve* (1%), 1x *evenmin* (0,3%), 7x *geen* (2%), 1x *minder* (0,3%), 266x *niet* (92%), 3x *niet + universele kwantor* (1%), 1x n-woord (0,3%), 2x *verre van* (1%), 4x *weinig* (1%). De voorkomens met *geen* maken steeds deel uit van dezelfde NP. Triggering van buiten de NP door *geen* lijkt me niet acceptabel: vgl. *'t was bij den Rechter-commissaris geen malsch verhoor geweest* (Herman Heijermans, Droomkoninkje, 85) met bijv. ??*Geen van de kritiekpunten was mals*. Onder dezelfde voorwaarde kan ook *weinig* als trigger fungeren: vgl. *Bleek was op het punt, een weinig malsch antwoord te geven* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 4, 224) met **Weinig punten van kritiek waren mals*. Voor een vergelijkbare localiteitseis, zie **aflatend**. De stelling in Van der Wouden (1994: 52 vlgg.) dat *mals* behoort tot de klasse van “strong NPIs” die alleen met *antimorfe* triggers (d.w.z. triggers die equivalent zijn met negatie, zoals *niet*, *allerminst*, *evenmin*, *verre van*, *allesbehalve*) kunnen voorkomen, is weliswaar bij benadering correct (zoals die stelling in grote lijnen correct is voor de meeste predicatieve negatief-polaire uitdrukkingen), maar niet helemaal: *weinig en geen* zijn niet antimorf (vgl. Zwarts 1998). Hetzelfde geldt voor ontkende universele kwantoren zoals *niet altijd*: *Het oordeel van vakgenoten over de wetenschappelijke kwaliteiten van Siegenbeek is niet altijd mals geweest* (Korrie Korevaart, inleiding bij M. Siegenbeek, Redevoering over het openbaar onderwijs in de Nederduitse welsprekendheid [1997]). *Dien dag is aan alle de leden rondgezonden eene memorie, die niet malsch schynt, maar zonder naam is* (Dr. L. de Gou, Dagboek van een patriot. Journaal van Willem Hendrik Teding van Berkhout, 108). *Uw oordeel over het soldaatje-spielen in vredes-tijd is nooit erg mals geweest* (Marcellus

Emants, Afgestorven, 97). *De buitenlandsche dagbladen schijnen niet malsch te zijn in hun oordeel over de staking* (Dagboek en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort 1874-1918, eerste band 1874-1910, 202). *U moogt niet vergeten dat dit verre van malsch was* (Briefwisseling Kuyper-Idenburg, ed. J. de Bruijn en G. Puchinger, 563). *Het gemeentelijke oordeel over de Sabanovicen is evenmin mals* (De Volkskrant 07-1-1995).

514 er de **man naar**: een man met neiging tot, de man voor. Negatief-polair predicaat, te gebruiken in combinatie met een doelaanduiding, zoals een finale infinitiefzin. Triggers (251 voorkomens, inclusief varianten): 2x *allerminst* (1%), 1x *conditionele bijzin* (0,4%), 1x *geen* (0,4%), 1x *minder* (0,4%), 226x *niet* (90%), 7x *vraag* (3%) en 13x een positief voorkomen (5%). *Laeva in parte mamillae nil salit arcadico Juveni, seid den Outvader Juvenalis, en die is 'er de Man niet na om te liegen* (Hendrik Doedijns, Haegse Mercurius, 10 augustus 1697). *Vermey was er de man niet naar te zwijgen* (P.A. Daum, Nummer Elf, 22). *En gelooft gij inderdaad dat Selim Agha er de man naar is om een wegge-loopen paard in het donker terug te vinden?* (Karl May, Van Bagdad naar Stamboel, 223). *De vicaris capitularis was er de man niet naar om stil te zitten* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 222). *Maar Noorda is er minder de man naar om de overheid en de politiek te honen* (Trouw, 8-1-1999). Positief voorkomen: *Alva was er wel den man naar, om dergelijke veiligheidskleppen zwaar te belasten* (Jan Romein e.a., De tachtigjarige oorlog, 260). Er zijn zeer veel varianten op dit idioom in omloop, zij het dat ze bij lange na niet zo frequent zijn als *er de man naar*. In onderstaande tabel geef ik alle varianten in mijn materiaal, geordend naar aflopende frequentie.

TABEL 7: varianten van *er de man naar*

er de man naar	180
er de persoon naar	18
er het type naar	11
er de vrouw naar	10
er de mensen naar	4
er de figuur naar	2
er de mens naar	2
er de vent naar	2
er het mens naar	2
er de band naar	1
er de coach naar	1
er de dag naar	1
er de evangelist naar	1
er de jongeman naar	1
er de jongen naar	1
er de kerel naar	1
er de meid naar	1
er de persoonlijkheid naar	1
er de politicus naar	1
er de profeet naar	1
er de speler naar	1
er de sportman naar	1
er de tijd naar	1
er de trainer naar	1
er de vogel naar	1
er de wedstrijd naar	1
er het meisje naar	1
er het merk naar	1
er het volk naar	1
Eindtotaal	251

De scheve verhouding tussen *man* en *vrouw* lijkt het best te verklaren als we aannemen dat *er de man naar* de oorspronkelijke vorm van de uitdrukking is, en de varianten later naar analogie hieruit zijn voortgekomen.

515 **man overboord**: iets ernstigs aan de hand. Triggers (37 voorkomens): 37x *geen* (100%). *Mocht de koopmarkt onverhoopt en onverwachts instorten, dan is er nog geen man overboord* (De Volkskrant, 26-3-1994). *En*

als het niet zo gaat? Geen man overboord. (id., 15-3-1994). *Maar volgens de Nederlandse coach is er geen man overboord na deze nederlaag* (id., 25-9-1993). Opvallend is dat deze uitdrukking zeer vaak voorkomt in de aposodis van conditionele zinnen: 23 van de 37 voorkomens zit in het *dan*-gedeelte van een *als-dan*-zin. Daarnaast treffen we de uitdrukking soms aan in een zin of reeks van zinnen die gelijk te stellen is aan een conditionele zin, zoals: *Een handjevol muiters? Geen man overboord* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 291).

516 het onder de **markt hebben**: met negatie betekent dit 'het moeilijk hebben'. Vlaamse uitdrukking. Triggers (12 voorkomens): 1x *allesbehalve* (8%), 1x *evenmin* (8%), 9x *niet* (75%) en 1x n-woord (8%). *Ajax had het evenmin onder de markt tegen Groningen* (De Standaard 10-12-2012). *Dakwerkers hebben het niet onder de markt in deze hitte.* (knack.be 21-6-2017). *Tegen Moeskroen had Essevee het allesbehalve onder de markt* (Het Belang van Limburg 11-1-2021). *En Frankrijk heeft het al langer niet onder de markt met zijn overzeese gebieden* (Het Nieuwsblad 15-12-2021). *De Brusselaar heeft het nog nooit onder de markt gehad bij de A-ploeg* (Het Nieuwsblad 28-1-2022). In oudere teksten komt ook een volgorde met scrambling voor (plaatsing links van negatie, zie ook vergelijkbare gevallen in Hoeksema 2003): - '*Dan zullen zij het onder de markt niet hebben!*' (René Vermandere, Geheugenissen. Antwerpen, 1893). Er is ook een variant met *krijgen*: *De koersleiders kregen het onder de markt niet, lijk de weerbots niet uitbleef* (Karel Van Wijnendaele, Het rijke Vlaamsche wieslerleven. Gent, 1943.)

517 **meer**: nog, **langer**. Behoort tot de klasse van fase-adverbia, ook wel genoemd de adverbia van temporeel perspectief (König

1977, Abraham 1980, Vandeweghe 1983, Löbner 1989, Van Baar 1992, Van der Auwera 1993, Van der Wouden 2005). Van de uitdrukkingen uit deze groep is er in vele talen tenminste één negatief-polair, in het Nederlands is dat *meer*, in het Duits *mehr*, en in het Engels zijn er zelfs twee, *anymore* en *yet*. Ook de eigenaardige combinatie *as yet* kunnen rekenen tot deze groep (zie Hoeksema 1993). We kunnen *meer* opvatten als de negatief-polaire tegenhanger van *nog*, dat zelf positief-polair is. In het bereik van directe negatie is *meer* verplicht: *Ik kan niet meer/*Ik kan niet nog*. In het bereik van n-woorden alterneert *meer* met *nog*: *Niemand rekende meer op hem/Niemand rekende nog op hem*, evenals bij negatie in een hogere deelzin: *Ik denk niet, dat we ons daarover nog/meer zorgen hoeven te maken*, het bereik van *nauwelijks*, en bijzinnen ingeleid door *zonder*. Er bestaat grote variatie wat betreft voorkeuren, die *nog niet* of *nauwelijks* in kaart is gebracht. Soms moet ook rekening gehouden worden met *nog* andere varianten dan *nog* en *meer*, zoals (**nog**) **langer**, dat de voorkeur geniet bij negatieve predicaten zoals *verbieden*: *Het was haar verboden, nog langer/?nog/*meer met hem om te gaan*. Ik heb zeer weinig voorbeelden aangetroffen van *meer* in het bereik van negatieve predicaten, al leren de volgende voorbeelden dat zoiets wel mogelijk is: *Ja, het Christendom groeide er zoodanig aan, dat de keizer [...] in het jaar 1586, aan alle zijne onderdanen op levensstraffe verbood, den godsdienst van Europa meer aan te nemen* (Jacob Haafner, Verhandeling over het nut der zendingen en zendelings-genootschappen (1807: 102.)) *Vele mensen die in Groningen werken, gaan op zoek naar een woning in de kop van Drenthe omdat de stad onvoldoende geschikte woningbouwlocaties meer heeft* (De Groninger Gezinsbode, 4-8-1993). Van der Wouden (1995a) heeft gewezen op het gebruik van *moeilijk* en *slecht* als triggers als

ze voorkomen in combinatie met *kunnen* of een modale infinitief: *Jan kan moeilijk meer/nog terug*. In niet-modale contexten zijn deze woorden geen triggers: **Jan wandelt moeilijk meer zonder stok*. Aansluitend op het gebruik van *moeilijk* als trigger is het volgende voorbeeld: *Wat het genot en het bezit van prenten voor de zeventiende-eeuwer heeft betekend kunnen wij ons met moeite meer voorstellen* (Johan Huizinga, *Nederlands beschaving in de zeventiende eeuw*, 121).

Bijzonder is ook het gebruik in de volgende conditionele zin: *Ik zal barsten, als ik ooit meer anders word* (Herman de Man, Maria en haar timmerman, 232). Vermoedelijk is het hier de aanwezigheid van *ooit*, die *meer* aanvaardbaar maakt (vgl. de discussie van parasitaire polariteit in Hoeksema 2007). Paardekooper (1986: 863-4) wijst voor combinaties met *zonder* ook op het belang van 'helpende woorden.'

Sassen (1977) noemt, op instigatie van J. de Rooij, het gebruik van *meer* in zinnen als *Toen zaten er maar zes meer*, met een restrictief bijwoord, een gewestelijke eigenaardigheid van het ABN dat in Groningen gesproken wordt, al rept hij ook van acceptabiliteit in Gelderland en Brabant. Inderdaad lijkt het alternatief met *nog* als in *Toen zaten er nog maar zes*, vrij algemeen de voorkeur te genieten. Niettemin is de *meer*-vorm niet duidelijk gewestelijk. Naast voorbeelden uit het Nieuwsblad van het Noorden, zoals *De Groninger meikermis duurde zestien dagen. Nu maar negen dagen meer*. (16-1-1993), vond ik ook een vergelijkbare zin bij Hugo Claus: *Mijn vader woont bij mij omdat hij hier zijn verzorging niet kreeg, maar één paar kousen meer had en dan nog met zulke gaten in* (Het verdriet van België, 601). Ton van der Wouden noteerde de volgende zin uit de mond van zijn Rotterdamse tante: *We hebben nu maar twee slaapkamers meer*. Het lijkt er dus op dat we hier met een algemeen voorko-

mende variant te maken hebben die echter te kampen heeft met een voorkeur voor de *nog*-variant. Overigens betekent dit niet dat de *meer*-vorm voor de gebruikers ervan substandaard is: Sassen deelt mee dat hij zich tot kort voor het schrijven van zijn artikel niet bewust was van het (vermeende) regionale karakter van dit gebruik van *meer*. Een klein onderzoekje in Delpher laat het volgende zien: de reeks *maar twee meer* komt 66x voor in een landelijke krant en 90x in een regionale krant. Daarentegen komt *nog maar twee* 10.963x voor in landelijke kranten en 9734 in regionale. Een tweezijdige chi-kwadraattoets geeft een significant verschil ($p = 0,01$). Het ligt in de rede dat de landelijke kranten strenger letten op voorkeursvarianten dan regionale. De regionale kranten laten geen uitgesproken verschillen zien tussen noordelijke, zuidelijke of oostelijke herkomst. Alleen de westelijke kranten lijken ondervertegenwoordigd, al zijn ook hier enkele voorkomens te vinden (Rotterdam, Hoekse Waard, het Gooi). Alle voorkomens met een restrictief bijwoord in mijn materiaal betreffen combinaties van *maar* met een telwoord. Andere restrictieve bijwoorden, in combinaties zonder telwoorden, lijken minder geslaagd: *van die twee spreek ik alleen nog/*meer met Jan*. Als je googelt op *alleen meer* vind je uitsluitend het comparatieve *meer*: *Als je alleen meer gaat bewegen en hetzelfde blijft eten en drinken, val je niet snel af*.

Triggers (10520 voorkomens): 37x *amper* (0,4%), 1x conditionele bijzin (0,01%), 1x *eer* (0,01%), 2799x *geen* (27%), 1x *minder* (0,01%), 10x *moeilijk* (0,1%), 138x *nauwelijks* (1%), 5641x *niet* (54%), 85x *niet veel* (1%), 1x *nul* (0,01), 1602x *n-woord* (15%), 8x *onmogelijk* (0,1%), 2x negatief predicaat (0,02%), 7x restrictief bijwoord (0,1%), 1x *te* (0,01%), 1x *vraag* (0,01%), 150x *weinig* (1%), 21x *zelden* (0,2%) en 9x *zonder* (0,1%). *Die sweren te wreken haren here / Eer si van daer*

sceden meer (Roman van den ridde metter mouwen, vs. 2823-4). *Endie die coninginne reet vort / Sonder meer te spreken wort* (Roman van Lancelot, 2e boek, vs. 67-8). *Ick begheer u hier niet meer te sien* (Karel van Mander, Schilder-boeck, p 240v). *De vlam slaet uit het hof: hier gelt geen veinzen meer* (Joost van den Vondel, Koning David in Balingschap). *Een snoder fielt als hy is nergens meer te vinden* (J.B. le Blanc, De juffrouw, naar de mode [1737]). *Men kan noch bondgenoot, noch burger meer vertrouwen* (Pieter Langendijk, Xantippe, of het booze wijf des filozoofs Sokrates beteugeld [1756]). *Men spreekt nu weinig meer van den booswigt, die den Koning naer 't leeven gestaen heeft* (Amsterdamsche Courant 8-2-1757). *Hy verschynt te Weenen zelden meer in uniform* (Goudasche Courant 19-4-1796). *Doch zeg my de landen toe, welke ik begeer, en ik zal uwe noordelijke grenzen tegen die roovers beschermen, zonder dat gy u meer over hun aanzijn hebt te bekommeren* (Jacob van Lennep, De bedevaartganger [1842], 152). *In veel streken kent men maar twee geslachten meer* (C.P.F. Lecoutere en L. Grootaers, Inleiding tot de taalkunde en tot de geschiedenis van het Nederlandsch, 377). *Een land waarin nauwelijks meer onderscheid wordt gemaakt tussen het persoonlijke en het publieke, scheidt een ideaal klimaat voor zelfbenoemde profeten* (Bas Heijne, Hollandse toestanden, 174).

Zich van zijn *melk laten brengen*: Vlaamse uitdrukking, zie onder *zich van de wijs laten brengen*.

⁵¹⁸ iets in de **melk te brokkelen / brokken hebben**: (enige) macht of invloed hebben, iets **in te brengen hebben**. De vorm met *brokkelen* komt meer voor dan de variant met *brokken*. Triggers (96 voorkomens, beide varianten samengenomen): 1x *amper* (1%), 3x conditionele zin (3%), 1x *minder* (1%), 3x

nauwelijks (3%), 2x *niet* (2%), 9x *niet veel* (9%), 25x n-woord (26%), 1x negatief predicaat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x universele kwantor (1%), 4x vraag (4%), 17x *weinig* (18%), 4x *zonder* (4%) en 23x een positief voorkomen (24%). *De jongen heeft niet veel in de melk te brokkelen* (Johannes Kneppelhout [Klikspaan], Studenten-typen, 73). *Met alle centers met een volle foutenlijst op de bank had Punch weinig meer in de melk te brokken* (Delta, 29-4-1998). *Aanvallend had Twente niets in de melk te brokkelen* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-4-1998). *Groen-Links mag nu de illusie koesteren wat in de melk te brokkelen te hebben* (Elsevier, 12-7-2008). *We hebben als eiland, als dwergland in de periferie van het Caribisch gebied, namelijk nergens veel in de melk te brokkelen* (Elodie Heloise, column 2013). Positief voorkomen: *Maar historisch gezien hebben wij bij Shell altijd een sterke voorkeur gehad voor 50/50 joint ventures met grote partners, waarbij wij dus altijd flink wat in de melk te brokken hadden* (Shell Nieuws, 6-8-1998).

Er is ook een variant met *krijgen* in plaats van *hebben*: *Zij moest een weg vinden om zelf zooveel mogelijk in de melk te brokkelen te krijgen* (Wie is er de baas en waarom? [brochure, 1945]).

⁵¹⁹ iets kunnen **menen**: iets serieus nemen. Met negatie een uitdrukking van verbijstering, ernstige twijfel of ongelooft. Triggers (28 voorkomens): 1x *geen* (4%), 3x *moelijk* (11%), 15x *niet* (54%), 1x n-woord (4%), 5x *onmogelijk* (18%), 3x vraag (11%). *“Dat kun je niet menen,” zei Willem daarna ongelovig* (Nieuwe Haarlemsche Courant 23-4-1953). *Hoe kan hij menen, dat ik het doe voorkomen alsof er nergens in de kom van Heerlen een kruis staat?* (Gazet van Limburg 27-11-1954). *Maar niemand kan toch menen dat het hierbij ook maar enigermate om wezenlijke of principiële dingen gaat?* (Het Binnen-

hof 6-8-1958). *Wanneer ge mijn werken en brieven goed kent, kunt ge onmogelijk menen, dat ik somber ben* (Limburgs Dagblad 7-3-1964). *De heer Blokker kan toch niet menen, dat de mate van vrijheid van meningsuiting in oost en west gelijk is* (De Volkskrant 27-4-1968).

De twijfel of verbijstering die we associëren met *Dat kun je niet menen!* zit ook in *Dat meen je niet!* Heel bijzonder is het dat ook de positieve tegenhanger die interpretatie kan hebben: *Je meent het!* Vergelijk: A: *Ik ben zwanger!* B: *Je meent het!* Het komt me voor dat dit uitroepende gebruik vooral voorbehouden is aan zinnen met een onderwerp in de tweede persoon. Een uitroep als *Hij meent het!* zal eerder een verzekering zijn dat het 'hem' ernst is.

520 een **mens: levende ziel, sterveling**. Het is op het oog wat vreemd om dit woord op te voeren als een negatief-polaire uitdrukking, maar het valt desondanks niet te ontkennen dat het woord *mens* een vrij eigenaardig gebruik heeft. Immers, meestal prefereren we indefiniete voornaamwoorden boven een uitdrukking met *mens*. Zo zeggen we liever *ik zag iemand bij de automaat* dan *ik zag een mens bij de automaat*, tenzij we speciaal de nadruk willen leggen op het feit dat het om een mens gaat, en niet een dier, robot, o.i.d.

Ook een vraag als *Wie weet het antwoord?* is een stuk gebruikelijker dan bijv. *Welke mens weet het antwoord?* ook al betekenen beide vragen hetzelfde. Terwijl dus *mens* vrij systematisch gemeden wordt als er ook passende onbepaalde voornaamwoorden voorhanden zijn, is dit niet het geval bij *geen mens*. Het is even natuurlijk te zeggen: *Er was niemand bij de automaat* als *Er was geen mens bij de automaat*. Ik interpreteer dit als een aanwijzing dat we hier te maken hebben met een speciaal gebruik van *mens*, dat, omdat het beperkt is tot negatieve contex-

ten (*Er was geen mens, Daar heeft nooit een mens aan getwijfeld*) wel de status van negatief-polaire uitdrukking verdient.

Triggers (445 voorkomens): 416x *geen* (93%), 1x *nauwelijks* (0,2%), 21x *niet* (5%), 7x n-woord (2%).

My is niet een mensch ontmoet vande heele nacht (G.C. van Santen, Lichte Wigger, [1617]). *Ook maakte den hertog bij continuatie veel schulden, betalende haast geen mensch, hetwelk onbegrijpelijk is, alsoo geen groote train of omslag heeft* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek (1747-1787), dl I, 253). *Geen mensch kan mij bewijzen, dat de koophandel iets anders is dan schelmerij* (C.E. van Koetsveld, Schetsen uit de Pastorij te Mastland, 48). *Er was nauwelijks een mens op straat* (Theo Capel, Kwade trouw, 104). *Nergens was een mens te bekennen* (Michael Crichton, Zero cool, 133).

521 een **mensenziel: een levende ziel, een mens, een sterveling**. Veel talen hebben negatief-polaire uitdrukkingen met *ziel* ter aanduiding van personen, vgl. *âme qui vive, a soul, a living soul*, etc. *Geen mensenziel woont er mijlenver in de omtrek* (Tubantia 19-4-1941). Triggers (4 voorkomens): 3x *geen* (75%) en 1x *zonder* (25%). Daarnaast is er een niet-polair letterlijk gebruik in meer of minder theologische context: *De mensenziel is als het ware de inzet van een voortdurende strijd tussen God en duivel* (Het Binnenhof, 8-3-1947).

522 voor een **meter: enigszins**. Met ontkenning: helemaal niet. Hoewel de uitdrukking gebruik maakt van een afstandsmaat, wordt hij meestal niet gebruikt om afstanden aan te duiden. Triggers (120 voorkomens): 118x *geen* (98%), 1x *niet* (1%) en 1x n-woord (1%). *Ze geloofde hem voor geen meter* (Patricia Cornwell, Wespennest, 129). *Maar het draait eigenlijk al weken niet meer*

voor een meter (Leeuwarder Courant 19-4-1993) *Hij kreeg lovende kritieken, een paar prijzen - maar zijn werk verkocht voor geen meter* (Vrij Nederland, 13-11-1999). *Zeg, ik zit voor m'n mondeling te blokken en het gaat voor geen meter* (Sydney & Bom, Julie, Klaartje, Cécile 6: *Wanneer is het vakantie?*, 27).

Enkele werkwoorden die eruit springen in combinaties met *voor geen meter* zijn *lopen* (19x in mijn materiaal van 120 voorkomens, meestal in overdrachtelijke zin: *die film loopt voor geen meter*), en verder onder meer *vertrouwen*, *deugen*, *werken*, *kloppen*. De meeste werkwoorden zijn intransitief, en bij *verkoopen* valt op dat het steeds als *middle* gebruikt wordt, vgl. *die boeken verkopen voor geen meter* versus **Jan verkoopt die boeken voor geen meter*. Alleen *vertrouwen* is transitief, onder de meer frequente werkwoorden. Ook valt op dat de werkwoorden steevast iets aanduiden dat positief te waarden is, zodat de combinatie met *voor geen meter* een negatief oordeel oplevert. Vergelijk *het lukt niet/het mislukt niet* (beide even acceptabel) met *het lukt voor geen meter* en **het mislukt voor geen meter*. Idem dito: *ik vertrouw hem voor geen meter* versus **Ik wantrouw hem voor geen meter*.

De uitdrukking is al te vinden in geschreven bronnen uit de jaren '70, maar neemt echt een vlucht in de jaren '80. Het kranten-corpus van Delpher heeft 10 voorkomens uit de jaren '70 en 325 uit de jaren '80. Het is waarschijnlijk ontstaan naar analogie met *voor geen cent*, dat veel ouder is, en deels met vergelijkbare werkwoorden wordt gecombineerd: *ik vertrouw hem voor geen cent*.

523 een **middel onbeproefd laten**: iets nalaten. Vormt met negatie een **litotes**-uitdrukking. Zie ook een **middel schuwen**. Triggers (32 voorkomens): 28x *geen* (88%), 1x *niet* (3%), 1x n-woord (3%), 1x vraag (3%) en 1x *zonder* (3%). *Heeft men wel een middel*

onbeproefd gelaten, om den Volksgeest uit te doven? (Decreeten Provinciaal Bestuur van Holland, 1798). *De Japansche regeering laat geen middel onbeproefd om het militaristische nationalisme onder de schooljeugd aan te moedigen* (Het Volk, 1-12-1932). *Een goede zaak wordt aldus aangeprezen zonder een middel onbeproefd te laten* (De Tijd 30-4-1938). *Geen middel wordt onbeproefd gelaten om de voorstelling zo echt mogelijk te doen lijken* (R. L. Erenstein, Een theatergeschiedenis der Nederlanden, 386).

524 een **middel schuwen**: voor iets terugdeinzen. Triggers (33 voorkomens): 32x *geen* (97%), 1x *nauwelijks* (3%). *In die strijd tegen de er zo vervaarlijk uitzienende Koerden met hun ruige snorren, tulbanden, dubbele patroongordels en in de ruime pofbroek gestoken dolken hebben de Iraakse leiders in Bagdad nauwelijks een middel geschuwd* (Cees Gloudemans, Arabische Wereld. Volken en Stammen no 3, 94). *Feyenoord schuwde geen middel om een hogere overwinning te bereiken*. (De Volkskrant, 19-12-1994). Zwakke triggers als *weinig* of *alleen* zijn niet aangetroffen en lijken intuïtief niet acceptabel. **Weinig studenten schuwden een middel om het examen te ontlopen*. **Alleen Jan schuwde een middel om zijn wil door te drijven*.

525 **mieter**: ook maar iets, uitdrukking van minimale hoeveelheid of mate. Deze uitdrukking lijkt gerelateerd aan **sodemieter**, dat veelal in vergelijkbare idiomen wordt gebruikt, ook niet negatief-polaire, zoals *de mieter/sodemieter 'heel snel', iemand op zijn mieter/sodemieter geven*. Stoett (1923a) wijst echter op een verband met *mijt*, een minimaliseerder uit het Middelnederlands, dat ook als aanduiding voor een klein muntstuk in omloop was. Wellicht is de uitdrukking in een later stadium wegens ondoorzichtigheid geherinterpreteerd als

een verkorte versie van *sodemieter*. Triggers (32 voorkomens): 32x *geen* (100%).

526 **mieteren**: uitmaken, kunnen schelen. Naast de meer gebruikelijke betekenissen *smijten* (*hij mieterde de boeken in een hoek*) en *vallen* (*ik ben in de vaart gemieterd*) is *mieteren* ook een uitdrukking van onverschilligheid. Triggers (5 voorkomens): 2x *niet* (40%), 1x n-woord (20%) en 2x vraag (40%). *Dat miertert toch niets?* (Egbert Eewijck, Kunstzij, 158). *Wat miertert 't, als je te laat komt krijg je toch nog je stempeltje wel* (Marcel van Gestel, De demon van Amsterdam). *Maar wat zou ons dat eigenlijk kunnen bommen of mieteren?* (Matthijs Vermeulen, De stem van levenden, 15). De uitdrukking lijkt tamelijk zeldzaam te zijn geweest en is nauwelijks meer in gebruik.

527 elkaar een **mietje noemen**: idioom, gebruikt in aansporingen tot rondborstigheid. Triggers (9 voorkomens); 9x *geen* (100%). *We hoeven elkaar geen mietje te noemen wat dat betreft* (De Volkskrant, 28-7-1994). *Laten we elkaar geen mietje noemen* (Nico Scheepmaker, Over alles, 267). Voorbeelden anders dan met *geen* als trigger komen me merkwaardig voor: **Laten we elkaar nooit meer een mietje noemen*. **Ik geloof niet, dat we elkaar een mietje hoeven te noemen*. **Laten we elkaar allerminst een mietje noemen*. Ook voorkomens in niet-aansporende zinnen lijken uitgesloten: **Daarom laten zij elkaar al een hele tijd geen mietje meer noemen*. **We lieten elkaar geen mietje noemen*. In dit opzicht lijkt *elkaar mietje noemen* op overigens positief-polaire uitdrukkingen als *wel wezen* die ook verplicht verbonden zijn met aansporend *laten*: *Laten we wel wezen, dit is geen pretje*; **We waren wel*.

528 het voor **minder doen**: deze uitdrukking heeft een letterlijk gebruik dat niet

negatief-polair is, en daarnaast een enigszins overdrachtelijk gebruik met negatie waarin het een hoge benedengrens aangeeft van de handelingsbereidheid. De uitdrukking lijkt redelijk recent, en is niet frequent. Vergelijk: *Sommige loodgieters doen het voor minder* (letterlijk gebruik, *het* verwijst naar een klus, en *minder* slaat op minder geld) met *Ze eist eeuwige trouw en doet het niet voor minder* (figuurlijk, *het* heeft geen verwijzing). Triggers (7 voorkomens): 6x *niet* (86%) en 1x vraag (14%). *Voor minder deden we het niet* (Jerry Spinelli, Stargirl, 74). *Waarom zouden wij het voor minder doen?* (NOS, 11-10-2014). *Door het brandend over te brengen, moet de man het einde van de wereld afwenden* (Tarkovski doet het niet voor minder. *Nooit, eigenlijk.*) (NRC 23-10-2019).

529 in het **minst**: ook maar enigszins. Een traditionele versterker van negatie, net als Engels *in the least* of Duits *im geringsten* (cf. Hoeksema 2004 voor een uitgebreide bespreking). Wordt vaak verward met *het minst* in zinnen als *Ik ben niet in het minst kwaad op Marie*, waarbij de normatieve grammatica alleen de lezing *in het geheel niet kwaad op Marie* toestaat, en niet de frequente lezing *kwaad, met name ook op Marie*. Hoewel het taalgebruik het onderscheid halsstarrig negeert, hecht de normatieve grammatica er vooral daarom waarde aan, omdat de beide lezingen veelal logisch onverenigbaar zijn.

Triggers (1439 voorkomens): 1x *alsof* (0,1%), 7x comparatief (0,5%), 14x conditionele bijzin (1%), 1x *eer* (0,1%), 2x exclamatief (0,1%), 118x *geen* (8%), 2x *geenszins* (0,1%), 987x *niet* (69%), 79x n-woord (5%), 7x negatief predicat (0,5%), 1x superlatief (0,1%), 11x universele kwantor (1%), 10x vraag (1%) en 197x *zonder* (14%). In combinatie met *niet* en *geen* doet zich verder nog de mogelijkheid voor om *in het minst* links

van de trigger te plaatsen. In tegenstelling tot andere negatieversterkers als *in het geheel*, waar plaatsing ter linkerzijde de enige mogelijkheid is, vinden we hier echte variatie, al geniet tegenwoordig plaatsing ter rechterzijde de voorkeur. Voorbeelden: *Vreest daer in 't minste niet voor*, Arent (Anoniem, Den oprechten onvervalsten Deventersen Waerseger [1673], 8). *Naer men seyde, is nimand van de burgers in het minste aen persoon of goederen beschadicht* (E Booth, Dagelijksche aantekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673). *Hij kent mij alleen als Miss Basmooth en zwerft welligt thans weder op zee zonder in het minst aan mij te denken* (M.J. de Neufville, Elisabeth Basmooth, of eene Engelsche plant op Hollandschen bodem, dl 2, 141). *Mevrouw Gardijn kende den vroomheid huichelende persoon te wel, om op hare vriendschap in het minste te vertrouwen* (id., 294). *Wij zouden er dan ook in het minst geen bezwaar in zien* (Landbouwcourant 28-12-1865).

530 **het minst**: in de laatste plaats. Deze uitdrukking, in zijn gebruik als bijwoordelijke bepaling, komt alleen voor met *niet*, en wordt vaak verward met *in het minst*. *Wij kinderen waren er gek op, niet het minst op de stroop er bij, waarvan we naar onze zin nooit genoeg konden krijgen* (Jelle Troelstra, Mijn vader Pieter Jelles, 38). *En ik vrees dat niet het minst dit blij-eindend slot aansprakelijk is voor de talloze herdrukken van dit al te fris-en-flinke boek* (Annie Romein-Verschoor, Vrouwenspiegel, 169).

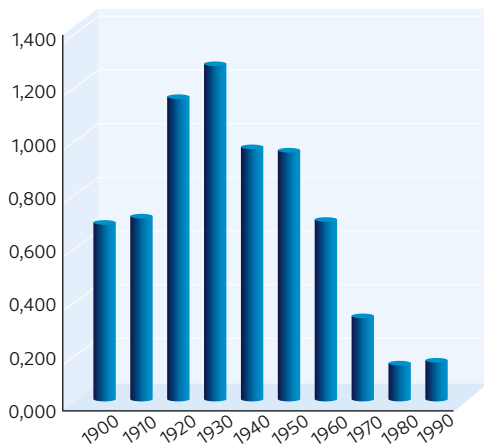
531 **de/het minste**: de/het **geringste**. Zgn. minimale superlatieven kunnen scalair gebruikt worden (Fauconnier 1975, Hoeksema & Rullmann 2001), waarbij het gebruik soms negatief-polair wordt. Ter vergelijking: *Van de drie jongens had Frits de minste belangstelling voor haar* heeft een

ander soort lezing dan *Frits toonde niet de minste belangstelling voor haar*. De eerste zin betreft een vergelijking van Frits met twee andere jongens, terwijl de tweede meestal te parafaseren is als *Frits toonde geen enkele belangstelling voor haar*. Alleen met bijzondere nadruk kan de tweede zin ook eventueel dienen als een ontkenning van de eerste: *FRITS toonde niet de minste belangstelling voor haar, dat was KAREL*. Naast de vergelijkende lezing en de negatief-polaire lezing is er nog een derde gebruik, een zgn. free choice lezing met een universeel karakter (Fauconnier 1975). Een voorbeeld: *Het minste geluid stoort haar al*. Dit impliceert: *Ieder geluid stoort haar*.

Een interessante kwestie betreft de positie van negatief-polaire superlatieven ten opzichte van negatie. Bij de adverbiale uitdrukking *in het minst*, hierboven beschreven, zagen we al dat dit aan de linkerzijde van negatie placht te staan en tegenwoordig ter rechterzijde. Bij nominale groepen met *de minste* of *het minste* doet zich die mogelijkheid ook voor, vooral in de 17^e eeuw. Een voorbeeld: *Soo oock en mach by u het minste quaet niet wesen* 'zo mag bij u niet het minste kwaad zijn' (Willem van der Elst, Gheestelycke dichten [1622]). Al vrij snel daarna komen combinaties als *geen de minste* en *enige de minste* op. En op het moment is de combinatie *niet het minste* (of *niet de minste*) standaard. De volgorde met *het/de minste* links van *niet* komt nog in de 19^e eeuw voor: *En toen de jongen dien avond in de studiezaal zat, dacht hij lang na over vele raadselachtige zaken; doch de minste bevredigende uitlegging kon hij niet vinden* (Reimond Stijns en Isidoor Teirlinck, Arm Vlaanderen [1884], 210).

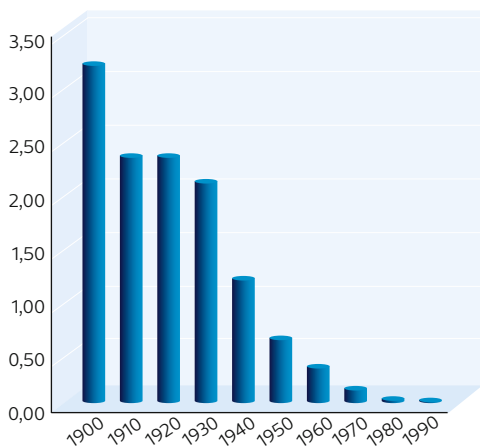
Het gebruik van minimaliserende superlatieven is in het Nederlands op de terugtocht. In mijn database zitten relatief meer voorkomens uit de 18de of 19de eeuw dan in de 20ste, terwijl de 21ste eeuw nog minder oplevert.

Omdat het relatieve aantal superlatieven ook kan dalen doordat andere uitdrukkingen veel frequenter worden, leek het me goed om eens te kijken naar optredens in de krantenbestanden van Delpher. Van twee zelfstandige naamwoorden, *belangstelling* en *waarde* heb ik gekeken, per 1000 voorkomens, hoeveel er werden voorafgegaan door *niet de minste* of *geen de minste* (de inmiddels verdwenen variant hierboven genoemd). Voor *belangstelling* levert dit het volgende beeld op.

FIGUUR 14 | *Niet de minste belangstelling*

Eerst een toename, daarna een gestage afname. De toename kan ik niet goed plaatsen, de latere afname past in het beeld dat ik in mijn database aantrof. Voor *waarde* vond ik:

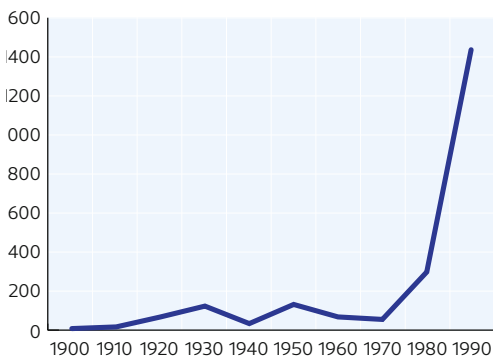
FIGUUR 15 | *Niet/geen de minste waarde*

Nu zien we alleen maar een daling, in overeenstemming met de verwachtingen. De keuze van de gemodificeerde woorden *belangstelling* en *waarde* heeft te maken met een bijzondere eigenschap van de minimale superlatieven: ze kiezen vooral abstracte zelfstandige naamwoorden. Dit is ook de klasse van woorden waar een andere uitdrukking bij voorkeur aan gekoppeld wordt, namelijk *geen enkele*: *Jan heeft niet de minste belangstelling* = *Jan heeft geen enkele belangstelling*. In de periode van neergang komt *geen enkele* juist op bij deze groep (zie Hoeksema 2005b), wat suggereert dat hier sprake is van verdringing.

Triggers (1003 voorkomens): 28x conditionele bijzin (3%), 2x finale bijzin (0,2%), 45x *geen* (4%), 1x *nauwelijks* (0,1%), 651x *niet* (65%), 51x n-woord (5%), 18x negatief predicaat (2%), 4x *te* (0,4%), 5x universele kwantor (0,5%), 3x *voor(dat)* (0,3%), 10x vraag (1%), 1x *weinig* (0,1%), 6x *zodra* (1%) en 178x *zonder* (18%). *Tweemaal heeft men hem huyden bloet afgetrockken en nu en dan hertsterckingen ingegeeven, dogh alles sonder het minste effect* (De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720, dl II, 1703, 61). *Indien de Nettesheymer ooit aan de minste vrees voor Kruis of Wywater was onderhevig geweest, hy zou nimmer zoo openhartig Konsten en Wetenschappen getrakteerd hebben* (Jacob Campo Weyerman, Rotterdamsche Hermes, 27-2-1721). *Ik had nog hoop op u, maar gy zyt dronken naar ik zie, en in geen staat om my den minsten dienst te doen* (Jean Bernard le Blanc, De juffrouw, naar de mode [1737]). *Zo dra men maar de minste aansteeking, besmetting, of pest in de Stad bespeurd, zyn al die Winkels gesloten* (De boekzaal der geleerde waereld, deel 148, 58). *Ha, gij hebt mij prikkelbaar gemaakt, en onbekwaam om den minsten hoon te verduren* (Eugeen Zetternam, Mijnheer Luchtervelde, 12). *In zijn goedigheid deed hij ongaarne iemand het minste leed* (Louis Couperus,

Eline Vere, 217). *Wees eerlijk, en zeg, of 'kooit, ooit, de minste toespeling op dat van vroeger gemaakt heb?* (Herman Heijermans, Glück auf, Toneelwerken III, 1676). *Nee, ze voelde niet de minste angst nu ze zich, voor het eerst van haar leven, volledig naakt aan een man zou vertonen* (W.F. Hermans, Au Pair, 375). *Uiteindelijk, het wekkertje vlak voor zijn ogen heen en weer draaiend om ook maar het minste beetje licht op te vangen, onderscheidt hij de wijzers* (Hermine Landvreugd, Het zilveren theeëi, 79). *De schokschouderende hupsende zuigende zombies hebben niet de minste uitwerking* (Hugo Claus, Belladonna, De Bezige Bij, Amsterdam, 1994, 35).

532 (iets) **mis met**: litotesuitdrukking. Komt vooral voor in combinatie met negatie en in vraagzinnen. Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is verbonden met de aanwezigheid van een maatbepaling (*iets, niets, wat, weinig, niet veel* etc.) en een koppelwerkwoord. De combinatie *mis gaan met* is niet negatief-polair. Vergelijk: *Het is/ gaat mis met hem* en *Er is niets mis met hard werken*. De uitdrukking is sinds eind jaren tachtig sterk in opkomst. Bijgaand plaatje laat de voorkomens zien (per decennium) in de krantensite Delfher van de reeks *mis mee* in krantenartikelen vanaf 1900 (zinnen uit advertenties zijn weggelaten). De snelle stijging zet in rond 1987.

FIGUUR 16 | *Mis met* in Delfher

Triggers (218 voorkomens): 1x *alsof* (0,5%), 3x *conditionele bijzin* (1%), 1x *het enige* (0,5%), 7x *niet (veel)* (3%), 108x *n-woord* (50%), 1x *restrictief bijwoord* (0,5%), 59x *vraag* (27%), 14x *weinig* (6%) en 24x *een positief voorkomen* (11%). Bij de positieve voorkomens lijkt nonveridicaliteit geen rol van betekenis te spelen. Wat wel belangrijk lijkt is de aard van het object van *met*. Als het een infinitief is of een meervoud of niet-telbaar, dan is negatie meer voor de hand liggend dan bij een definiete groep of naar een specifieke persoon of zaak verwijzend pronomen. Vergelijk: *er is (n)iets mis met deze stampot* (negatie optioneel) en *er is niets??iets mis met stampot*. Een vergelijkbaar verschil doet zich voor bij vraagzinnen: *Wat is er mis met deze stampot?* is een vraag die als een verzoek om informatie maar ook als een retorische vraag kan worden opgevat. Daarentegen is *Wat is er mis met stampot?* een retorische vraag. *Op zichzelf dus weinig mis met deze uitvoering van 'De Notekraker'* (Leeuwarder Courant 13-12-1993). *Er is maar een ding mis mee: het is bijzonder slecht voor het milieu* (Dagblad van het Noorden, 17-12-2005). *Er is niets mis met een stevige begeleiding en een praktische houding* (NRC, 9-12-2006). *Maar met die oude, vertrouwde camping in Frankrijk is ook niet zoveel mis* (ANWB Kampioen, juli 2016). *En wat is daar mis mee?* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Orde van de Feniks, 74). Positief voorkomen: *Volgens Visser is er iets grondig mis met de bestuurscultuur in het Nederlandse hoger onderwijs* (UK, 16-11-2006). *Ik bedoel, alsof er iets mis is met me* (Alex Boogers, Onder een hemel van sproeten, 89).

533 **misselijk**: beroerd, slecht. Gebruikt als negatief-polaire uitdrukking in de litotescombinatie *niet misselijk*. Triggers (36 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 1x *allesbehalve* (3%), 1x *geen* (3%), 32x *niet* (89%) en 1x

verre van (3%). *Mot je effe niet misselijk over denke, jonges!!* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 111). *De verdenkingen van Justitie zijn immers niet misselijk* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-11-1997). *Waar de Turbo er een allermist misselijke 420 paarden tegenaan gooit, is de GT2 goed voor een kudde van 462 pure volbloeds* (Autoweek 9-4-2001). *Maar je moet natuurlijk goed naar je lichaam luisteren, want dit zijn natuurlijk geen misselijke ingrepen* (Trouw 6-5-2002). *De volbloed AMG 63 met 557 pk komt op een allesbehalve misselijke 174.595 euro, onze S-uitvoering met 585 pk is nog weer 10 mille duurder* (Top Gear 1-7-2015). *Ook de drie diesels in de Go6 BMW X6, met vermogens van 265, 340 en 400 pk, zijn verre van misselijk* (Gaspedaal.nl [2020]). Vaak kan niet misselijk ook dienen als een equivalent voor niet mals, vgl. *“De ploeg speelt ouderwets, verdedigend en saai voetbal,” luidde de niet misselijke kritiek* (Groninger Dagblad, 19-6-2000). Een vergelijkbare uitdrukking is **kinderachtig**.

534 te **missen**: met negatie betekent deze modale infinitief zo ongeveer *onmisbaar*, waarbij wel rekening gehouden moet worden met meerdere betekenissen van *missen*: *naast schieten* (bij balsporten), *niet bijwonen* (een bruiloft missen), *over het hoofd zien/niet zien* (“als je even met je ogen knippert heb je het gemist”) en *niet hebben/zijn* (“hier mist nog een wc-reiniger, we missen nog een centrale verdediger”). Triggers (25 voorkomens): 1x *moelijk* (4%), 2x *nauwelijks* (8%) en 22x *niet* (88%). *Het spotje was de afgelopen weken nauwelijks te missen* (UK, 3-5-2001, 6). *Van Hooijdonk ving de afgeslagen bal op en bezorgde Bonaventure Kalou een niet te missen kopkans: 3-1* (SpIts, 1-3-2002, 24). *De tattoo is moeilijk te missen* (De Groene Amsterdammer, 28-2-2019, 18).

Naast de modale infinitief is er ook een negatief-polair gebruik met *kunnen*. Triggers

voor *kunnen missen* (30 voorkomens): 28x *niet* (93%), 1x *n*-woord (3%) en 1x *vraag* (3%). De uitdrukking *kunnen missen als kiespijn* is positief-polair. *Een geschrift naamloos, gelyk het myne, kan niet missen, zo het alomgezogt word, eene wezentlyke waardy te hebben* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, no 151 tm 195 [1733], 136). *Dat middel scheen niet te kunnen missen* (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren ter zyner zuivering, etc., 28). *Weshalven het byna nooit missen kon, of deeze onderneeming moest van een slegt gevolg zyn* (Joachim Frederik Muller, in: Verhandelingen uitgegeeven door de maatschappij ter bevordering van den landbouw, 1e dl, 65). *Kan het missen dat we, 't uitverkoren land van uiterlijk vreugdebetoon meer en meer gaan worden?* (Karel van de Woestijne, Journalistiek werk, I, 1906-1907, 354). *Margolein was punctueel van aard, wist ik, en ook nu zag ik haar op de minuut af komen aanfietzen, het roodblonde haar wapperend in de wind, witte broek en wit jack, het kon niet missen* (Hans Vervoort, Het tekort, 101).

535 **misstaan**: litotesuitdrukking. In combinatie met negatie: *passen*, geschikt zijn voor. Triggers (130 voorkomens): 1x *allermist* (1%), 2x *geen* (2%), 1x *geenszins* (1%), 115x *niet* (88%), 1x *n*-woord (1%), 2x *vraag* (2%) en 8x een positief voorkomen (6%). *Het boetekleed misstaat de jongen niet* (Gerard Reve, Bezorgde ouders, 100, wat overigens - laat Hotze Rullmann me weten - een variant is op de uitspraak van Abraham Kuyper ‘Het boetekleed ontsiert den man niet’). Opvallend is dat een groot deel van de negatieve voorkomens een irrealiskarakter heeft, vaak met *zou(den)* (82 van de 130), of *had* (17): samen 99 op 130 voorkomens, dus 76%. Bij de positieve voorkomens is de verhouding omgekeerd: 1 voorkomen in een irrealiszin, en 7 in een realiszin. *Hy is wat trotsch, doch hem misstaat dat niet* (Betje

Wolff en Aagje Deken, *Historie van den heer Willem Leevend*, boek 1, 40). *Doch het mistond Erasmus niet, te vragen: Mag ik weten hoeveel wijzer en beter gijlieden er door geworden zijt?* (Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand*, 247). *Ze droeg een bril, het mistond haar niet, het gaf aan haar gezicht eerder iets zachts* (F. Bordewijk, *Karakter*, 255). *Dat zijn compositie Mountain Song op dit Amerikaanse produkt allerminst misstaat, is een onderstreping van Overwaters kwaliteit* (De Volkskrant, 19-2-1993). *Trijntje Oosterhuis brengt van de laatste cd het slotnummer Endlessly in een arrangement dat Barbra Streisand niet zou misstaan* (Algemeen Dagblad, 8-3-1999). Positief voorkomen: *Zo rustig, zo bekeken, zo routineus en zo stijlvol, dat hij eigenlijk een beetje misstaat in dit Ajax* (Trouw, 14-10-1999).

536 **moe worden + infinitief complement:** ophouden met. Zie ook **aflaten** voor een vergelijkbare uitdrukking en **onvermoeibaar** voor een morfologische tegenhanger (*vermoeibaar* komt niet of nauwelijks voor, in het krantencorpus Delpher 219 keer, waarvan het merendeel afgebroken voorkomens blijken te zijn van *onvermoeibaar* en *scanfouten*, terwijl *onvermoeibaar* 26830 keer voorkomt). Triggers (78 voorkomens): 67x *niet* (86%), 11x *n-woord* (14%). *Ik werd niet moede hem aan te hooren* (De werken van Jacob Haafner, deel 2, 100). *Hunne redenaars en schrijvers zijn niet moede geworden, om door de schandelijkste leugen, en de onbeschoftste aantijgingen, het zaad van wantrouwen, naijver en tweedragt tusschen de Mogendheden uit te strooijen* (Nederlandsche Staatscourant, 1-11-1829). *Hij werd het niet moe te betogen dat de waarheid eenvoudig is* (Jacob Smit, *De grootmeester van woord- en snarenspeel*. Het leven van Constantijn Huygens, 55). *Ze wordt nooit moe het verhaal te vertellen* (Kris-tien Hemmerechts, *Weerberichten*, 83). *Of*

zoals Von der Leyen niet moe wordt te herhalen: nu moet de EU haar bestaansrecht bewijzen (De Volkskrant 26-5-2020).

Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is alleen aanwezig wanneer er een infinitief-complement aanwezig is. Vergelijk hiertoe: *Jan werd haar (nooit) moe. Jan werd *(nooit) moe haar aan te horen*.

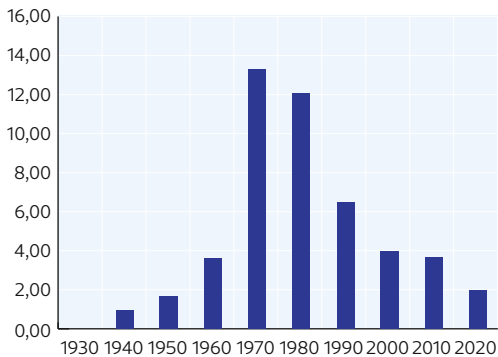
De Duitse tegenhanger van deze uitdrukking is niet *müde werden* + infinitief, maar *ermüden*, de tegenhanger van *vermoeien*, vgl. *Er ermüdete nicht, sie mit Beweisen seiner Zuneigung zu überschütten* (cf. Falkenberg 2001).

537 **een moeite te veel.** Als iemand geen moeite te veel is om iets te bereiken, kunnen we spreken van maximale inzet. De uitdrukking is vanaf het midden van de negentiende eeuw gangbaar. Een vergelijkbare uitdrukking is *een zee te hoog*. Ook is er een semantische verwantschap met de uitdrukking **moe worden + infinitief** (zie het vorige lemma). Triggers (25 voorkomens): 20x *geen* (80%), 3x *n-woord* (12%), 1x *zomin* (4%) en 1x *zonder* (4%). *Weldra had zich een feest-committé gevormd, dat geene moeite te veel achtte, zoo slechts het feest op eene waardige wijze werd gevierd* (Rotterdamsche Courant 10-7-1854). *Oprecht vriend van de sport, was hem nimmer eenige moeite te veel* (De West, 23-4-1926). *Voor Dr. Jacobs bestonden er geen grenzen, zoo min als haar ooit eenige moeite te veel was, waar het de ontvoogding der vrouw betrof* (De Gooi- en Eemlander, 13-10-1929). *Een speciaal woord richtte de heer A. de Leeuw [...] tot notaris Bruins, voor alle medewerking die hij de Joodse gemeenschap te Arnhem sinds 1945 had verleend, zonder dat hem ooit enige moeite te veel was* (Nieuw Israëlitisch weekblad, 31-7-1953). *Voor mensen, die ons de Fal-lonia-juwelen in een rugzak komen terugbrengen, is ons geen moeite teveel* (Enid Blyton, *De vijf op trektocht*, 155). *En ik weet uit ervaring*

dat artsen en professoren geen moeite te veel vinden, juist de coassistent alles uit te leggen wat hij niet begrijpt (Het Parool, 7-7-1965). Want geen moeite te veel om zo dicht mogelijk bij een replica van station Gilze-Rijen in de buurt te komen (Provinciale Zeeuwse Courant, 7-9-2018).

538 **moer:** Idiomatische minimizer; wordt in dit gebruik nog niet vermeldt in het WNT. De uitdrukking is vanaf de jaren '40 in gebruik, en neemt snel toe tot hij piekt in de jaren '70. Bijgaande figuur laat de ontwikkeling in mijn materiaal zien, waarbij steeds voor elk decennium het aantal voorkomens per 1000 zinnen in mijn database is weergegeven. De grote sprong wordt in de jaren '70 gemaakt, iets wat ook de gegevens in Delpher laten zien.

Triggers (585 voorkomens): 2x *alsof* (0,3%), 2x *de/het enige* (0,3%), 534x *geen* (91%), 10x *niet* (2%), 31x n-woord (5%), 1x negatief predicaat (0,2%), 4x vraag (1%), 1x *zonder* (0,2%).

FIGUUR 17 | Opkomst en neergang van *moer*

Ik nam de vrijheid om me van die aanwijzingen van de lay-out geen moer aan te trekken (P.W. van Rossum, Oorlogsdagboek, online). *Want wat is er in Arnhem te doen?? Geen moer!!* (Hitweek, 14-1-1966). *Tanja, die 't verdomt om ook maar een moer uit te voeren* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 46). *Niet dat*

het 'r een moer kan schelen (id., 154). *Op dit moment is dat het enige in de hele wereld wat me nog ene rotmoer interesseert* (Stephen King, De duistere kant, 490). *De hardwerkende mensen die deze veronachtzaamde plek bevolkten, hadden nooit eerder meegemaakt dat een verslaggever er ook maar ene moer om gaf hoe zijn welgekozen woorden en vet gedrukte openingslinea's elke dag de burgers bereikten* (Patricia Cornwell, Wespennest, 203). *Maar als een tovenaer eenmaal overloopt naar de Duistere Zijde, ken niks en niemendal ze meer een moer schelen* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Gevangene van Azkaban, 157). *Alsof het jou ook maar een moer kan schelen* (Joseph Finder, Paranoia, 123). *Wie geeft er ene moer om wat je moeder zegt?* (Bloodline 3, 3 ondertiteling).

Varianten: **mallemoer**, **rooie rotmoer**.

539 **moeten:** gesteld zijn op. In negatief-polair gebruik vereist dit werkwoord een lijdend voorwerp. Deze uitdrukking wordt alleen in combinatie met negatie gebruikt (zie Barbiers 1996, Hoeksema 1997a). Er is ook een enigszins vergelijkbaar (maar niet negatief-polair) gebruikt van *mogen*: *mijn vrouw moet haar niet maar ik mag haar wel*. Triggers (32 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 1x *geen* (3%), 30x *niet* (94%). *Zoo'n Zijlstra mot ik ook allerminst* (E. du Perron, brief aan Ter Braak, Briefwisseling 1930-1940, deel II, 117). *Je moet mij niet, hè?* (Carl Hiaasen, Viskoorts, 9). *Hè Welly, ze moeten het baasje niet meer* (Tommy Wieringa, Caesarion, 41). *Ze lustten hem niet en ze moesten hem niet* (De Volkskrant 11-12-2021, 20).

moeten denken aan: *zie moeten denken aan*.

540 voor **mogelijk houden:** *mogelijk achten*. Triggers (op 207 voorkomens): 5x *amper/nauwelijks* (2%), 65x *comparatief* (31%), 1x *conditionele zin* (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%),

2x *geen* (1%), 58x *niet* (28%), 49x *n*-woord (24%), 2x restrictief bijwoord (1%), 2x universele kwantor (1%), 8x *vraag* (4%), 5x *weinig* (2%) en 9x een positief voorkomen (4%). *Men zou het nauwelijks voor mogelijk houden, te zien, zonder het te gevoelen en op te merken, welke uitmuntende lessen hij hieruit voor zijn bedrijf putten kan* (F.C. Enklaar, *De vriend van den landman*, III, 1839, 5). *In de tussentijd maakte hij er enige van mij, portretten, die inderdaad alles slaan wat ik voor mogelijk had gehouden* (Simon Vinkenoog, brief aan Hugo Claus, 23 maart 1954). *Zij werd mijn vrouw, onvoorwaardelijk, en met een hartstocht die ik niet voor mogelijk gehouden had* (Gerrit Krol, *De zoon van de levende stad*, 68). *Als u dergelijke dingen voor mogelijk houdt, was het dan niet logischer geweest als u Gwynn gevraagd had te verhuizen?* (Erle Stanley Gardner, *Het geheim van de onechte echtgenote*, 65). *Zou u het voor mogelijk houden dat een beschaafde vrouw in een zeer vroom gezin achtereenvolgens haar stiefmoeder en haar vader met een aantal bijslagen vermoordt, blijkbaar alleen maar omdat er af en toe wat wrijving was?* (John Dickson Carr, *De snuifdoos van de keizer*, 83-4). *Niemand zou het ooit voor mogelijk hebben gehouden dat iemand zesmaal consul zou zijn* (Colleen McCullough, *Macht & Liefde*, 746). *Aanvoerder Frank de Boer stelde hardop dat de Ieren beter konden voetballen dan hij vooraf voor mogelijk had gehouden* (De Telegraaf, 4-9-2000). *Het moet een scenario zijn dat Tony Blair alleen in zijn ergste nachtmerries voor mogelijk had gehouden* (Trouw, 14-3-2003). *Dat hij het in een run off tegen de president kan winnen houden weinigen voor mogelijk* (De Groene Amsterdammer, 19-10-2017). Positief voorkomen: *En de twee grootste optimisten houden zelfs een prijs van 37 of 38 euro voor mogelijk* (Sp!ts, 20-3-2007).

541 met **mogelijkheid**: op enige wijze, hoe dan ook. Tegenwoordig alleen nog in gebruik

met intern *geen*: *Ze dorsten in Engeland met geen mogelijkheid te zeggen, dat wij het zouden verliezen* (Enquêtemissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 2c, Verhoren, 219). In de bestanden van DBNL (geraadpleegd op 10 maart 2024) komt de reeks *met geen mogelijkheid* 1446 keer voor, en de reeks *met mogelijkheid* 537 keer, waarvan nog een onbekend deel irrelevant is, zoals in de combinatie *een contract met mogelijkheid van verlenging*. Als we de gevallen met interne negatie even terzijde leggen, bevat mijn materiaal (op 70 voorkomens) de volgende triggers: 2x *alsof* (3%), 4x *comparatief* (6%), 12x *comparatief van gelijkheid* (17%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 1x *de enige* (1%), 5x *geen* (7%), 4x *n*-woord (6%), 7x *superlatief* (10%), 1x *te* (1%), 16x *universele kwantor* (23%), 2x *voor(dat)* (3%), 13x *vraag* (19%) en 1x *zonder* (1%). *Het Aapendom zat dus zo regelmatig en zo dicht in elkander, als het met mogelijkheid zitten kon* (J.A. Schasz M.D., *Reize door het Aapenland*, 132). *Alsof hij met mogelijkheid daar wezen kon!* (Charles Dickens, *Groote verwachtingen*, 76). *Geen nadeel kan met mogelijkheid ontstaan door het gebruik van dit wereldberoemde geneesmiddel* (Provinciale Drentsche en Asser Courant, 1-7-1875). *Je vindt daar alles wat je met mogelijkheid kunt bedenken* (Haagsche Courant 22-8-1887). *Kan een daglooner met mogelijkheid meer verlangen?* (Frits Reuter, *Het leven op het land 3*, in: *Alle de werken*, 53). *Ivy-zeep is de fijnste, beste en aangenaamste zeep die met mogelijkheid voor Toilet, Bad en algemeen huishoudelijk gebruik kan gemaakt worden* (Arnhemsche Courant 23-6-1898). *Het zal nog wel eenige dagen duren voordat 't met mogelijkheid te zeggen is dat de koning buiten gevaar is* (De Locomotief 26-6-1902). *Een philanthroop, jongenlief, is een man die meer geld bezit dan hij met mogelijkheid voor zichzelf gebruiken kan* (De Locomotief 9-1-1905). Voorkomens van *met mogelijkheid* zijn in ieder geval aangetroffen tot en met de jaren

'70 van de vorige eeuw, maar lijken de laatste 50 jaar niet meer te zijn gebruikt.

542 **moment**: uitdrukking van minimale tijdsduur, in gebruik als temporele minimizer, net als een **ogenblik** (zie daar, ook voor enkele opmerkingen over taalverandering) en **seconde**. Triggers (1483 voorkomens): 1x *alsof* (0,1%), 6x *conditionele bijzin* (0,4%), 1x *evenmin* (0,1%), 1376x *geen* (93%), 6x *niet* (0,4%), 11x *n-woord* (1%), 5x *negatief predicaat* (0,3%), 1x *te* (0,1%), 3x *vraag* (0,2%), 73x *zonder* (5%). Positieve voorkomens zijn niet meegeteld, hoewel behoorlijk gangbaar. Ik reken ze tot een ander type gebruik. Bolinger (1972) maakte een onderscheid tussen *minimizers* (*Jones was not one bit afraid*) en *diminishers* (*Jones was a bit afraid*). Een *diminisher* zwakt een bewering af (*a bit afraid* is minder uitgesproken dan *afraid*), terwijl *minimizers* ze juist versterken (*not one bit afraid* is sterker uitgedrukt dan *not afraid*). Sommige uitdrukking kunnen op beide manieren gebruikt worden, zoals *a bit*: *I am a bit afraid - I am not a bit afraid*. Stellen we hetzelfde voor bij *een moment* als *diminisher* in *hij aarzelde een moment* versus *minimizer* in *zonder een moment te aarzelen*, dan hebben we reden om een onderscheid te maken tussen *negatief-polair* en *afzwakkend* gebruik. Er zijn ook enkele observaties rond taalverandering die een dergelijk onderscheid steunen (zie ook het lemma **ogenblik**). *Inmiddels moet ick noghmaels UEd. op het ernstighs recommandeeren dat alles, tot d'aenstaende campagne nodigh, magh werden besorgh, sonder een moment tijt te versuymen* (brief Willem III aan Heinsius, 1691, in: Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau I, 149). *De meeste der voorbijgangers kreunden er zig zo weijnig aan dat zij er zig geen moment om wilden ophouden* (Carel de Vos van Steenwijk, Een grand tour naar de nieuwe republiek. Journaal

van een reis door Amerika, 1783-1784, 101). *Met haar onverstoorbare vrolijkheid en haar eeuwige eetlust was het onmogelijk zich in haar gezelschap ook maar een moment te vervelen* (Alexandre Dumas fils, *De dame met de camelia's*, 180-1). *Hoe had ze Cecil ook maar een moment kunnen verdragen?* (E.M. Forster, *Een kamer met uitzicht*, 195-6). *Maar het ziekelijke cijferfetisjisme van een tiende procentje meer of minder begrotingstekort in 2007 - alsof je dat met een zwalkende wereldeconomie ook maar een moment zeker kan stellen laat staan berekenen - won het* (Splts, 16-4-2003). *In de eerste vijf jaar was het onmogelijk hem een moment alleen te laten* (Sacha Bronwasser, *Luister*, 22).

543 zich de **mond laten snoeren**: zich het zwijgen laten opleggen. Dit kan geschieden door geweld of overmacht, of door kracht van argumenten. In alle gevallen betreft het iets onaangenaams, zodat men zich doorgaans liever niet dan wel de mond laat snoeren. Triggers (20 voorkomens): 1x *evenmin* (5%), 13x *niet* (65%), 1x *n-woord* (5%), 2x *vraag* (10%) en 3x *een positief voorkomen* (15%). *En ze lieten zich zelfs de mond niet snoeren door goedgemikte rotte eieren en overrijpe tomaten* (Limburgs Dagblad, 15-10-1962). *Welke fatsoenlijke Nederlander laat zich de mond snoeren?* (Leeuwarder Courant, 28-4-1976). *Ik had aan haar stem gehoord dat ze niet van plan was zich de mond te laten snoeren* (R.J. Peskens, *Mijn tante Coleta*, 42). *Evenmin laat hij zich de mond snoeren* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1992). *Als kind liet Streisand zich de mond al niet snoeren* (NRC, 15-11-2023). *Positief voorkomen: Zelfs de door Vranckx bewonderde BBC deed aan eenzijdige berichtgeving en liet zich de mond snoeren door de legerleiding* (De Standaard, 22-9-2004).

544 een **mond opendoen**: aanstalten maken om iets te zeggen. Triggers (39 voorkomens):

1x *amper* (3%), 29x *geen* (74%), 6x *n-woord* (15%), 1x *negatief predicaat* (3%), 1x *universele kwantor* (3%), 1x *voor(dat)* (3%). *Hij was een jonge, gespierde, reusachtige boer die, hoewel hij over de honderd slagen op zijn breeden rug ontving, nogtans geen mond open deed om te schreeuwen* (Willem van den Hull, *Autobiografie* (1778-1854), 238). *Een taxi staat klaar en voert ons naar het hotel waar de portier achter de toonbank mijn naam noemt nog voor ik een mond heb opengedaan, zo hoort het* (Gerrit Krol, *De ziekte van Middleton*). *Niemand durfde een mond open te doen* (Monaldi en Sorti, *Imprimatur*, 436). *Je doet de hele avond amper een mond open* (Beck 1, 3).

Variante: *een mond opentrekken. Wie nu nog een mond opentrekt speelt met zijn leven* (Dagblad van het Noorden, 4-5-2002).

Nog een variant: *een bek opendoen: En geen bek doet-ie open!* (Herman Heijermans, *Ghetto*, in *Toneelwerken I*, 227). *Nooit deed hij een bek open, behalve die ene keer toen er in een slagerij een stel soortgenoten van hem hingen* (J.J. Voskuil, *Meneer Beerta*, 360).

545 zijn/haar etc. **mond staat stil**: met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om onafgebroken gepraat aan te duiden. Naast *mond* kunnen ook andere woorden voor het spraakorgaan worden gebruikt, zoals *snater*, *ratel*, *snavel* e.d. Een vergelijkbare uitdrukking is *de telefoon staat stil*. Triggers (26 voorkomens): 10x *geen* (38%), 11x *niet* (42%), 4x *n-woord* (15%), 1x *vraag* (4%). *De mondtjes stonden niet stil en deden mij dikwijls schateren van lachen* (Clara Cornelia van Eijck, *Mijn waarde vriendin - Een Gents journaal* (1790-1791), 206). *Haar frissche mond stond nimmer stil en toonde twee rijen van schitterende tanden telkens als zij hem opende om te lagchen, te praten of te zingen* (Vaderlandsche Letteroefeningen 1868, 297). *Kees z'n snater stond niet stil over alles wat hij in de Kralingerhout had beleefd* (Het Rotter-

dams Parool 26-7-1947). *Dan bloosde hij van geluk, zijn ogen straalden en geen sekond stond zijn mond stil van 't vertellen over alles en nog wat er te zien was rond hem* (A. Thiry, *Vogelen in der muyte* [1949], 61). *Haar ratel stond niet stil* (Nieuwe Winterswijkse Courant 9-4-1980). *Zijn mond staat geen moment stil* (Rinus Ferdinandusse, *De haren van de vos*, 199). *Mijn moeders mond stond nooit stil* (De Volkskrant, 23-12-2006). *Haar mond beweegt, maar laten we wel wezen: staat haar mond ooit stil?* (Jacq. Veldman, *Kantoorleven: Scènes tussen 9 en 5*).

546 op zijn **mondje gevallen**: verlegen. Ook een variant met *mond* in plaats van *mondje* komt voor, zij het minder vaak, evenals *bek(kie)*: *Ik ben normaal nooit op mijn bekie gevallen* (Trouw, 21-6-2000).

Triggers (84 voorkomens, inclusief 7 van de variant met *mond*): 1x *evenmin* (1%), 1x *geen* (1%), 78x *niet* (93%), 2x *n-woord* (2%), 1x *zelden* (1%) en 1x een positief voorkomen (1%). Een analoog idioom is *op zijn achterhoofd gevallen*. *Zij is een niet op haar mondje gevallen society-lady* (Trouw, 27-12-1995). *De twintigjarige Jan bleek niet op zijn mondje gevallen* (J.P. Klautz, *In de ban van mijn schaduw*, 76). *Paul Witteman is zelden op zijn mondje gevallen* (De Volkskrant, 18-9-1995). *Willem van Hanegem, toch nooit op zijn mondje gevallen, zei dat Johan mooi gesproken had* (Nico Scheepmaker, *Cruyff, Hendrik Johannes, fenomeen 1947-1984*, 243). Positief voorkomen: *Hij was een beetje op zijn mondje gevallen, dus als wij samenwerkten, nam ik het altijd voor hem op* (Televizier, no 1, 2004).

In het gebruik van deze uitdrukking valt een duidelijke seksebias waar te nemen in de voorkeur voor *op haar mondje gevallen* (40x in mijn materiaal) boven *op zijn mondje gevallen* (19x). Vergelijk dit bijv. met *op haar achterhoofd gevallen* (13x) versus *op zijn ach-*

terhoofd gevallen (27x). Ook op het internet laten zoekmachines dezelfde scheve verhoudingen zien in het gebruik van deze twee uitdrukkingen. Het beeld dat hierop prijst is dat vrouwen worden gekenschetst als praatgraag en mannen als slim.

Een (zeldzame) variant is *op de tong gevallen*. *Het is een vlotte die niet op de tong gevallen is* (Hugo Raes, *De vadsige koningen*, 119).

547 **mogen mopperen: reden tot klagen hebben**. Iemand die geen reden tot klagen heeft mag niet mopperen. Meestal wordt deze uitdrukking als een understatement gebruikt. Iemand die niet mag mopperen is vooral iemand die de wind mee heeft, die het geluk aan zijn (of haar) zijde heeft. Het betekent in ieder geval niet 'toestemming om te mopperen hebben'. Dit is af te leiden uit voorbeelden als de volgende. *Mag trainer Ron Jans na drie wedstrijden niet mopperen over de puntenoogst, zes uit drie, het spel van zijn ploeg blijft achter bij de verwachtingen* (Groninger Gezinsbode, 3-9-2003). Bedoeld wordt dat de trainer van geluk mag spreken, en niet dat hem een mopperverbod is opgelegd. Triggers (51 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 50x *niet* (98%). Daarmee is het een hele strikte polaire uitdrukking. Heel veel voorkomens zijn uit sportberichten, waar het toeval een belangrijke rol speelt. *Jan Timman mocht met zijn score van vijftig procent evenmin mopperen* (Trouw, 21-1-2000). *Valencia mocht overigens niet mopperen over dat ene punt* (Trouw, 19-4-2004).

morzel: zie bij **kruimel**.

mossel of vis. Zie bij **vlees of vis**.

548 **muis**: minimaliseerder, vaak gebruikt om aan te geven dat er niemand bij, door, of vandaan kan. Net als **hond**, **kat** en **kip** verwijst het woord meestal naar mensen. Trig-

gers (32 voorkomens): 1x conditionele bijzin (3%) en 31x *geen* (97%). *Zonder passeerbewijs kon er geen muis in of uit* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 17). *Als hier nog een muis een wind laat, kunnen jullie allemaal naar de ziekenboeg* (BRT-2, 7-1-1998). *Elke bewoner heeft zijn eigen pasje, geen muis komt er verder in* (De Volkskrant, 19-10-2000).

549 **mijn naam is X**: deze uitdrukking (meestal in de eerste persoon gebruikt) is deel van een grotere constructie van de vorm *als niet p, dan is mijn naam niet X*. Triggers (16 voorkomens): 16x *geen* (100%). Hierbij staat X voor de naam van de spreker. In de propositielogica is $\neg p \rightarrow \neg q$ (lees: de negatie van p impliceert de negatie van q) gelijkwaardig aan $q \rightarrow p$. En omdat we mogen aannemen dat q waar is, volgt p. Het is dus een omslachtige manier om aan te geven dat p het geval is. Sprekers geven hiermee aan dat ze even zeker zijn van de waarheid van p als van hun eigen naam. De 16 vindplaatsen van deze constructie hebben in 12 gevallen een ontkende *als*-zin, en in 1 geval een zin met *wel*: *Als het wel gebeurt, dan is mijn naam geen K. meer...* (De Zaanlander 3-5-1950). Hier mogen we veronderstellen dat *wel* fungeert als een negatie van een eerder genoemde negatieve zin (zie Sassen 1984). We lezen dit dus als: *Als het niet zo is dat het niet gebeurt, dan is mijn naam geen K. meer...* Verder waren er 3 gevallen met *anders*, en dat kunnen we lezen als: *zo niet, vergelijk Mij krijgen ze niet weer te pakken, en anders is mijn naam geen Wiebe* (Emmer Courant 5-2-1957). Opmerkelijk is verder dat het antecedent (de bijzin met *als*) steeds voorafgaat aan de consequens. Bij een andere polaire constructie, **X zou X zijn**, is dit precies andersom. Het is mogelijk dat de uitdrukking afkomstig is uit het Engels, want veel vroege voorkomens uit de 19de eeuw zijn vertalingen uit het Engels. Een voorbeeld:

Anthony Trollope schrijft *if we don't go in and win, my name aint Jacob Grimes* in zijn roman *Can you forgive her?* De Nederlandse vertaling *Kunt gij 't haar vergeven?* (uit 1867) heeft *Indien wij 't niet winnen, dan is mijn naam geen Jacob Grimes*.

Een variant, met zeer vergelijkbare eigenschappen, is *X heten*. Triggers (5 voorkomens): 5x *geen* (100%). *Zoo de tweebeenige wolf er vóór het vallen van den nacht niet eenigen van wegpakt, dan heet ik geen Gurth!* (Walter Scott, *Ivanhoe*, 27). *Hij was er van overtuigd dat er minstens één persoon in levensgevaar verkeerde, en anders heette hij geen Maigret meer!* (Georges Simenon, *Maigret met vakantie*, 146).

550 **naam mogen hebben**: de moeite van het vermelden waard zijn, iets **voorstellen**, **noemenswaardig** zijn. Triggers (41 voorkomens): 36x *geen* (88%), 2x *nauwelijks* (5%), 1x *niet veel* (2%), 2x *weinig* (5%). *Wouter antwoordde niet, of byna niet, want het onnoozele 'ik' dat-i zeer verwonderd uitpiepte, mag geen naam hebben* (Multatuli, *Ideën VII* [1879], 179). *Och, 't mag geen naam hebben* (Goscinny en Uderzo, *Asterix en de Britten*, 31). *Wells Fargo moest zelfs 2 dollar inleveren [...] maar dat mag na de winst van 13 dollar op dinsdag nauwelijks naam hebben* (De Volkskrant 21-1-1993). *Deze klim zat de vorige drie keer dat men naar Montevergine reed nog niet in het parcours, toen bestond de aanloop naar de slotklim uit een korter klimmetje dat weinig naam mocht hebben* (wielrennen.startpagina.nl, artikel uit 2011).

551 **over één nacht ijs gaan**: zich te buiten gaan aan onvoorzichtigheid, want na één nacht is het ijs doorgaans te dun om iemand te kunnen dragen. Triggers (129 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 2x *geen* (2%), 124x *niet* (96%) en 1x *te* (1%). *Ik ga niet over één nacht ijs* (Herman Heijermans, Robert, Bertram en

Comp., *Toneelwerken III*, 1820). *Niet iemand die over één nacht ijs ging* (J. Bernlef, *Onder ijsbergen*, 22). *In 'Ontvoeringsbericht' is hij evenmin over één nacht ijs gegaan* (Trouw, 20-9-1996). *Regeringen achten de berechting van een eigen staatshoofd een te politiek geladen zaak om over een nacht ijs te gaan* (Vrij Nederland, 7-7-2001). *Jacques Smits gaat nooit over één nacht ijs* (Dagblad van het Noorden, 20-4-2002). *Toch gingen de musici onder zijn leiding interpretatief niet over één nacht ijs* (De Groene Amsterdammer, 13-10-2016).

552 iemand iets **nadoen**: hoewel deze uitdrukking meestal niet negatief-polair is, kent hij ook een gebruik in zinnen in de onvoltooid tegenwoordige of onvoltooid verleden tijd met een futurumstrekking waaraan een vorm van negatie te pas moeten komen. Vergelijk *Dat heb je me nagedaan* met *Dat doe je mij niet na*. De eerste zin heeft de letterlijke betekenis: je hebt me nagebootst, terwijl de tweede zin zoveel betekent als: Dat kun jij niet. Triggers (35 voorkomens): 13x *geen* (37%), 8x *niet* (23%), 6x *n*-woord (17%), 1x negatief predicaat (3%), 4x *vraag* (11%), 3x *weinig* (9%). Voorbeelden: *nu weinige van mijne oude speelmakkers kunnen het mij nadoen* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst* [1806], deel 1, 338). *'n Rijkelui-kind doet 't 'r niet na* (Herman Heijermans, *Ghetto*, *Toneelwerken I*, 191). *Welke andere troepen ter wereld zullen dit nadoen?* (Charles Darwin, *De reis om de wereld*, dl 1, 173). *Menige veertiger zou het hem niet nadoen* (Nieuwsblad van het Noorden, 24-6-2000). *Binnen twee minuten half Nederland te ontvrienden, dat doet geen twitteraar haar na* (De Groene Amsterdammer, 7-1-2010). Een interessant geval is de volgende zin: *We moeten de vrouw nog tegenkomen die het ons nadoet* (Carros, no 3, 2009). Te lezen als: We kennen geen vrouw die het ons nadoet.

553 een **nagel hebben om zijn gat/kont te krabben**: iets bezitten. Triggers (22 voorkomens): 19x *geen* (86%), 1x *nauwelijks* (5%), 1x *niet* (5%) en 1x *vraag* (5%). *De meeste mensen waren slecht behuisd, aten onvolwaardig en hadden geen nagel om de kont te krabben* (De Volkskrant, 25-2-1995). *In dat Begin had Rikkebot geen nagel om zijn gat te krabben* (Hugo Claus, *Het verlangen*, 10). *Ik begrijp dat jullie geen nagel hebben om je gat te krabben* (Lodewijk de Boer, *The Family*, 244). De uitdrukking is al oud en heeft varianten, zoals: *En hy het niet een scherf om zijn neers me te klouwen* (Bredero, *Spaanschen Brabander Jerolimo*, vs. 955). Zuidnederlands is: *een nagel hebben om (aan) zijn gat te scharten: wij hebben op een gegeven moment gene nagel gehad om aan ons gat te scharten* (users.grmbl.com/). Een contaminatie (van *geen cent hebben* en *geen nagel hebben om zijn kont te krabben*) tekende het Dagblad van het Noorden (27-9-2003) op uit de mond van tennisser Raemon Sluiter: *Rijk? Sodemieter op zeg! Geen cent om je kont te krabben*.

554 kunnen **nalaten**: in combinatie met *kunnen*, soms ook *willen* of *zullen*, vormt *nalaten* een litotesuitdrukking. Triggers (42 voorkomens): 41x *niet* (98%) en 1x n-woord (2%). *Ik kan niet nalaten, nog een gevalletje, dat in myn jeugd gebeurt is, hier in te lasschen* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, no. 151 tm 195 [1733], 190). *'Goede Vader!' zeide de Pelgrim, die niet kon nalaten, te meesmuilen over de bezorgdheid van den eenvoudigen Monnik* (Jacob van Lennep, *De bedevaartganger* [1842], 418). *Het stemde hem wrevelig, dat hij niet kon nalaten zich overal mee te bemoeien* (Ward Ruyslinck, *De heksenkring*, 83). *Ik ben zo iemand die het nooit kan nalaten om van vakantie stekjes mee te nemen* (Provinciale Zeeuwse Courant, 23-2-2019).

555 het **nauw nemen (met)**: strikt in acht nemen. Een typisch understatement-idioom, dat doorgaans met een afgezwakte negatie optreedt, bij voorkeur *niet zo* of *niet al te*. Triggers (271 voorkomens): 1x *evenmin* (0,4%), 19x *minder* (7%), 246x *niet* (91%), 5x n-woord (2%). Van de combinaties met *niet* is het merendeel (190 van de 246 voorkomens) afgezwakt door middel van zo: *hij nam het niet zo nauw / hij nam het zo nauw niet*; of anders met *niet al te*, *niet erg*, *niet te* e.d. Slechts een enkele maal (7 gevallen, d.w.z. 3% van alle voorkomens met *niet*) is de negatie onverdund, zoals: *Ze namen het bovendien niet nauw met de integriteitsregels* (De Groene Amsterdammer, 2-5-2019). Dit is een eigenschap die *het nauw nemen* onderscheidt van de meeste negatief-polaire uitdrukkingen, en verdient dus enige aandacht. Het zal wel terug te voeren zijn op het eufemistische karakter van de uitdrukking. Als we iemand betichten van fraude kunnen we de pil vergulden door te reppen van het 'niet al te nauw nemen met de boekhoudkundige regels.' Andere voorbeelden: *Erg nauw neemt Jan Brons het niet* (Rein Brouwer, *Dauw over dorstig land*, 75). *Hij had het in de loop van zijn lange leven nooit bijzonder nauw genomen met de waarheid* (Hella S. Haasse, *Het woud der verwachting*, 313). *Lars kent een dieren-tuin die het niet zo nauw neemt met de regels* (Midas Dekkers, *Het walvismeer*, 88). *Met de eerlijkheid nam hij het niet zo nauw* (Lisette Lewin, *Voor bijna alles bang geweest*, 38). *Er zijn ook talen die het minder nauw nemen met de randen van woorden dan het Nederlands* (Marc van Oostendorp, *Tongval - hoe klinken Nederlanders?* p.197). *Ondanks het feit dat de betrokken dames het evenmin erg nauw namen met de echtelijke trouw* (Trouw, 3-7-1999). *Maar als malafide ondernemer wierp Friedrich, die dol op geld was en het niet altijd even nauw nam met de subtiele regels van de wet, een honderdjarige schaduw vooruit over de*

familie Trump (David Cay Johnston, *The making of Donald Trump - De zakenman die president werd*, 19).

556 kunnen/zullen **nazeggen**: uitdrukking van onvergelykbaarheid, vgl. ook *kunnen tippen aan*, *een evenknie hebben*, etc. Bij deze uitdrukking gaat het echter niet om onvergelykbaarheid van personen of zaken, maar van ervaringen of oordelen.

Triggers (43 voorkomens): 3x *geen* (7%), 18x *niet* (42%), 1x n-woord (2%), 3x restrictief bijwoord (7%), 7x vraag (16%) en 11x *weinig* (26%). *Debuteren in de Europa Cup met een doelpunt, niet veel Feyenoorders kunnen het de Brabander nazeggen* (Rotterdams Dagblad, 8-3-1996). *Weinig bladen in Amerika konden hem dat in die tijd nazeggen!* (De Standaard, 19-6-1998). *Dat zal geen uitgever me nazeggen, dat weet ik* (HP/De Tijd, 17-3-2000). *Binnen de Europese Unie kunnen alleen de Zweden dat nazeggen* (De Groene Amsterdammer, 24-1-2013). *Welke andere staatsman c.q. dictator kan hem dat nazeggen?* (VPRO-gids 9-12-2023). Zie verder ook onder **nadoen**.

557 **nee kunnen zeggen**: in staat zijn om te weigeren. Hier is niet het letterlijke 'het woord *nee* kunnen uitspreken' bedoeld, maar een tijdelijk (afhankelijk van de omstandigheden) of permanent (meestal afhankelijk van een toegefelijk karakter) onvermogen om ongewenste verzoeken af te wijzen. Het woord *nee* is de directe rede vorm van negatie, die gebruikt worden in antwoorden op vragen, en in ingebede antwoorden als *ik schudde van nee* (Hoeksema 2006). Omdat het een vorm van directe rede betreft, kunnen uiteraard aanhalingstekens worden gebruikt, al lijken de meeste auteurs het ook goed zonder te kunnen stellen. Zoals Luif (1990) en De Vries (2006) hebben beargumenteerd, kan een stuk tekst in de directe rede worden opgevat als een zelfstandig

naamwoord dat naar zichzelf verwijst, vergelijkbaar met taal in zelfnoemfunctie zoals in '*Jan*' is reeks van drie letters. Dit nominale karakter van de directe rede verklaart meteen waarom *nee* kan worden voorafgegaan door *geen* in een zin als *Jan kan geen nee zeggen*. Over het verzamelde materiaal (82 zinnen) valt het volgende te zeggen wat betreft de triggers: 44x *geen* (54%), 15x *moeilijk* (18%), 6x een n-woord (7%), 4x *niet* (5%), 3x *slecht* (4%), 2x *onmogelijk* (2%), 1x *voordat*, 1x vraag en 6x een positief voorkomen.

Ik zou wel eens willen zien wie er "Nee" kon zeggen tegen 't lieve kind (Het Vaderland 12-12-1893). *Maar ik heb nooit 'nee' kunnen zeggen en ik heb nooit de goeie manager kunnen vinden* (Bert Jansen, Popstukken, 146). *Feit is dat Bomans bekend stond als iemand die moeilijk 'nee' kon zeggen* (Het Vrije Volk, 25-3-1988). *Omdat hij geen 'nee' kon zeggen, tegen niets en niemand, werden dagelijks duizend lastige dingen in zijn leven losgelaten, om het te doorkruisen en uit te hollen en lam te leggen* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 295). *Maar toen ik gevraagd was, had ik niet het gevoel dat ik nee kon zeggen* (Dagblad van het Noorden, 31-8-2002). *Hij kon onmogelijk nee zeggen* (Michael Gregorio, Boetedagen, 268). Positieve voorkomens van *nee kunnen zeggen* zijn meestal niet simpelweg *Jan kon nee zeggen*, maar treden op in een bredere modale context, zoals *moeten*: *Een consument moet ook nee kunnen zeggen* (BNN/Vara 2-12-2016), of in een irrealiszin: *Zorg dus dat je niet te kieskeurig wordt; de persoon had immers ook 'nee' kunnen zeggen* (gesprekstechnieken.com/hulpvragen/). Ook contrast of een als graadaanduidend element fungerend element als *goed* of *prima* lijkt het resultaat acceptabel te maken: *Ik denk altijd graag dat ik wel nee kan zeggen tegen mensen maar toch doe ik maar vaak wat me gevraagd wordt! Maar verder kan ik prima nee zeggen*

(beide zinnen van www.burgertrutjes.nl, blog, 30-3-2018).

558 **nemen: pikken, accepteren, dulden.** Iets niet nemen is iets niet pikken, ergens geen genoegen mee nemen. Vgl. Engels *take*: *I'm not gonna take it anymore*. De uitdrukking is op de terugweg, naar het zich laat aanzien vanwege concurrentie van het vergelijkbare werkwoord *pikken*. Triggers (76 voorkomens): 69x *niet* (91%), 1x n-woord (1%), 4x vraag (5%) en 2x een positief voorkomen. *Nemen we dat?* (Theun de Vries, Februari, dl. 1, 401). *Het Partijbestuur zal dit niet nemen, zegt ze* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 148). *Ik neem het niet langer!!!* (Martin Lodewijk, Agent 327 - Dossier Zevenslaper, 20). *Dat nemen ze nooit, zei mijn vader* (Trouw, 11 maart 1998). Positief voorkomen: *Van iedereen wordt dat genomen, behalve van een voorhoedespeler* (De Tijd 29-10-1969).

559 **neuk:** leenvertaling van *a fuck*, een Engelse krachtterm die, vaak in combinatie met *give*, wordt gebruikt als negatief-polaire uitdrukking. Dit woord tref je vooral aan online, niet in gedrukte teksten. Triggers (12 voorkomens): 12x *geen* (100%). *Ik geef geen neuk, ik kreuk en beuk / alles wat soft is, ja leuk!* (Osdorp Posse, Osdorp Stijl); *dus jouw vooroordelen kunnen ons geen neuk schelen* (Osdorp Posse, Vlijmscherp). *Ze geven er duidelijk geen ene neuk om dat ze gepakt zijn* (GeenStijl 12-5-2012). Zie ook *een fuck* en *een shit*. Ook de Engelse constructie *what/who the fuck* is via een leenvertaling in het Nederlands terechtgekomen als *wat/wie de neuk*.

560 aan de/zijn **neus hangen:** vertellen. Triggers (40 voorkomens): 1x *alsof* (3%), 1x comparatief (3%), 1x conditionele bijzin (3%), 1x *geen* (3%), 1x *moeilijk* (3%), 26x *niet* (65%), 4x n-woord (10%), 4x vraag (10%)

en 1x een positief voorkomen (3%). *Edoch dit wil ik hen wel in vertrouwen zeggen, dat de letters C, L en X een kabalistische zin hebben, en al meer betekenen als ik dienstig vind, om elk een aan de neus te hangen* (De Spectator, of verrezene Socrates, deel 3, 6). *Zie je nu dat er dingen kunnen zijn die men niet ieder aan de neus kan hangen?* (J.J. Cremer, Daniël Sils, 22). *Dat ga ik nu niet aan uw neus hangen* (De Volkskrant, 26-6-1997). *Waarom moest hij Jeffries nu precies aan zijn neus hangen wat ik met dat laatste briefje had gedaan!* (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 21). *Ik zou hem daar nooit iets van aan zijn neus hangen* (Ab Visser, Sheffield steel, 80). *Ik kon hem moeilijk aan zijn neus hangen dat Lien ervoor had geposeerd* (Jan Wolkers, De Walgvogel, in: Het vroege werk, 954). *Alsof ik dat jou aan je neus ga hangen!* (Borgen 3, 2). Het ene positieve voorkomen heeft opvallend genoeg een negatieve lading, omdat het sarcastisch bedoeld is: *Zal ik jou aan je neus hangen* (Erle Stanley Gardner, Het geheim van de onechte echtgenote, 102). Een Duitse tegenhanger van deze uitdrukking is *auf die Nase binden: Das werde ich wohl nicht jedem auf die Nase binden*. Een variant is *iets aan iemands kont hangen*: *'kZal jou niet aan je kont hangen waar 'knaar toe ga* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 14). De metafoor van 'iets ophangen' voor het bekendmaken van iets zien we ook bij de negatief-polaire uitdrukking *aan de grote klok hangen*, al gaat het daar om algemene bekendheid aan iets geven, terwijl *aan zijn neus hangen* betrekking heeft op het verschaffen van informatie op interpersoonlijk niveau.

561 **nieuwe aardappelen/patatten:** de nieuwe aardappelen waren ooit een belangrijk moment in het jaar. De oude, uitgelopen aardappelen zijn op een gegeven moment niet meer te eten, en hebben amper nog voedingswaarde. Tegenwoordig worden aardap-

pelen buiten het seizoen vers aangeleverd uit Egypte of Malta, zodat niemand nog hoeft te weten hoe oude aardappelen smaken. De nieuwe aardappelen figureren in twee niet al te gangbare uitdrukkingen: (1) *die haalt de nieuwe aardappelen niet*. De Coster (1998: 296) zegt hierover: *wordt schertsend gezegd wanneer iemand hoest*. (2) *nog niet aan de nieuwe patatten zijn*. De Coster (2020) geeft onder meer het volgende citaat ter verduidelijking: *“We zijn nog niet aan de nieuwe patatjes”. In de bekende Antwerpse uitdrukking, die aangeeft dat we nog niet zijn waar we moeten zijn, klinkt de heerlijke verwachting van nieuwe aardappeltjes door, iets om naar uit te kijken* (Het Nieuwsblad, 1-7-2006).

562 **nieuws onder de zon**: nieuws. De nabepaling *onder de zon* is eigenlijk redundant, maar maakt wel van *nieuws* een negatief-polaire uitdrukking. Het negatief-polaire karakter ontleent deze uitdrukking aan zijn bron, Prediker 1:9, *Er is niets nieuws onder de zon*. Alle negatieve voorkomens zijn varianten op dit thema. Triggers (55 voorkomens): 1x *geen* (2%), 1x *minder* (2%), 8x *niet veel* (15%), 29x n-woord (53%), 2x *vraag* (4%), 14x *weinig* (25%). *Het wil mij wel eens toeschijnen, D. en H., dat er ook op dit gebied minder gewichtig nieuws onder de zon is dan men ons tegenwoordig tracht diets te maken* (E. van Dieren, Darwinisme en ongeloof, 36). *Maar op zichzelf is hiermee niets nieuws onder de zon* (Frits van Oostrom, Aanvaard dit werk, 284). *Veel nieuws onder de zon was er zondag overigens niet, qua stijl* (De Groninger Gezinsbode, 17-1-2001). *Meneer Feenstra, is er iets nieuws onder de zon?* (Dagblad van het Noorden, 24-5-2005). *Zoals wel vaker blijkt er dus helemaal niet zoveel nieuws onder de zon* (NRC 25-6-2022).

563 **noemenswaard(ig)**: het vermelden waard. Behoort tot dezelfde semantische

groep als **naam mogen hebben**, het Duitse *nennenswert* en het Engelse idioom *to speak of*. Kan gebruikt worden als attributieve bepaling, als predicatief adjectief en als bijwoord. Bij *noemenswaard* is gebruik als bijwoord het meest gebruikelijk (24 op 46 voorkomens, dat is 52%), bij *noemenswaardig* het attributieve gebruik (299 op 363 voorkomens, dat is 82%), tegenover 57 gevallen van adverbiaal gebruik (16%). Gebruik als predicatief adjectief is voor beide variant tamelijk zeldzaam. De verdeling van de triggers is anders voor de adverbiale en attributieve voorkomens. Bij adverbiaal gebruik overheerst *niet*, bij attributief gebruik *zonder*. Bij wijze van uitzondering rapporteer ik triggers per syntactische gebruikswijze. Adverbiaal gebruik *noemenswaardig*: 42x *niet* (74%), 2x n-woord (4%), 2x *geen* (4%), 1x *nauwelijks* (2%), 1x *voordat* (2%), 1x *vraag* (2%), 8x *zonder* (14%). Adverbiaal gebruik *noemenswaard*: 20x *niet* (83%), 2x n-woord (8%), 1x *onmogelijk* (4%), 1x *zonder* (4%). Attributief gebruik *noemenswaardig*: 101x *geen* (34%), 29x *niet* (10%), 11x n-woord (4%), 3x *de/het enige* (1%), 1x *evenmin* (0,3%), 5 *amper/nauwelijks* (2%), 6x negatief predicaat (2%), 3x restrictief bijwoord (1%), 1x superlatief (0,3%), 1x *te* (0,3%), 3x *vraag* (1%), 1x *weinig* (0,3%), en 134x *zonder* (45%). Voor *noemenswaard* noteerde ik: totaal 17x attributief gebruikt, waarvan 5x met *geen* (29%), 1x *niet* (6%), 2x n-woord (12%), 3x negatief predicaat (18%), 1x finale bijzin (6%) en 5x *zonder* (29%). Predicatief gebruik is voor beide woorden niet frekwent (7 resp. 6 voorkomens), dus gegevens over onderdeling per trigger zijn weinig zinvol.

Voorbeelden: *De moedeloosheid der Turken is zoo groot, dat zij nergens meer noemenswaardigen tegenstand bieden* (Nederlandsche Staatscourant, 9-9-1829). *Zoo heb ik eens, vijf dagen en nachten achtereen, de wacht betrok-*

ken, zonder eenige noemenswaardige rust te genieten (Willem van den Hull, Autobiografie (1778-1854), 294). *Van 1600 op 1675 hebben de zeden in de zuidelijke Nederlanden geen noemenswaardige verandering ondergaan* (C. Busken Huet, *Het land van Rubens*, 194). *Dan zal men er van af zien om aan het voorkomen van een bepaalde kleur van haar bij misdadigers, een noemenswaardige betekenis te hechten* (A. Aletrino, *Handleiding bij de studie der crimineele anthropologie*, Eerste deel, 301). *Een aantal idg. consonanten zijn in 't germ. niet noemenswaard veranderd* (A. van Loey, *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands*, 15). *En is de situatie bij auteurs als Boendale, Velthem en Jan van Leeuwen noemenswaardig beter?* (Frits van Oostrom, *Aanvaard dit werk*, 267). *Maar die luttele deeltjes ledigheid zijn te spaarzaam om het gemiddelde energieniveau noemenswaardig te verminderen* (De Groene Amsterdammer, 7-7-2010).

Vooropplaatsing van *noemenswaard(ig)* is mogelijk: *Nee, noemenswaard beter dan in Holland was het nergens geworden* (Hollands Weekblad, 11-7-1962). *En tot noemenswaardige daling van de leerlingenaantallen hebben de affaires niet geleid* (Trouw, 7 september 1996).

Als *noemenswaardig* attributief wordt gebruikt, moet het lidwoord indefiniet of afwezig zijn. Het bepaalde lidwoord heeft een blokkerend effect (Zwarts 1986b, Szabolcsi & Zwarts 1993) dat zich ook hier voordoet: **Niemand betreurde de noemenswaardige daling van het sterftcijfer*. **Zonder de noemenswaardige inspanningen van de oefenmeester waren de spelers nooit zover gekomen*. Deze zinnen zijn eigenlijk niet ongrammaticaal, maar onidiomatisch: ze hebben alleen een letterlijke interpretatie “het noemen waard”, die ook gevonden wordt bij positief gebruik: *Noemenswaardig is verder ook nog het Deltaplan*.

564 **nog langer**: variant van negatief-polair **langer**, vooral in gebruik in contexten waarin geen sprake is van directe negatie. Vergelijk: *ik doe niet meer/langer/*nog langer mee met ik weiger om nog langer/?langer/*meer mee te doen*. Als we uitdrukking opvatten als de combinatie van een positief-polair bijwoord (*nog*) en een negatief-polair bijwoord *langer*, dan kunnen we *nog langer* zien als een voorbeeld van een bipolaire uitdrukking (van der Wouden 1997). Triggers 119 voorkomens): 1x comparatief (1%), 5x conditionele bijzin (4%), 1x evenmin (1%), 1x finale bijzin (1%), 12x *geen* (10%), 13x *niet* (11%), 2x n-woord (2%), 1x *onmogelijk* (1%), 59x negatief predicaat (50%), 9x *te* (8%), 10x vraag (8%), 2x *weinig* (2%) en 3x *zonder* (3%). De 13 voorkomens met *niet* lijken op het eerste gezicht een probleem voor de stelling dat we te maken hebben met een positief-polaire uitdrukking. Dit blijkt maar schijn, bij nadere inspectie: alle 13 voorkomens betreffen negatie in de matrixzin, terwijl positief-polaire uitdrukkingen alleen allergisch zijn voor negatie in dezelfde deelzin (Ladusaw 1979). Verder is het aantal negatieve predicaten (50%) onder de triggers heel opmerkelijk. *Het schijnt, dat er geen plan bestaat om de verdere behandeling der zaak nog langer uit te stellen* (Limburger Koeurier 18-6-1896). *Daarom kun je er ook donder op zeggen dat ik geen vierkante centimeter van je huid zal sparen als je me in deze zaak nog langer dwars zit* (Havank + Terpstra, *Mysterie op Mallorca*, 148). *Dan geloof ik niet dat wij u nog langer hoeven op te houden* (Agatha Christie, *Trein* 16:50, 88). *Ik ben een man die zich na 27 dienstjaren zo over zijn beroep schaamt dat mijn geweten me verbiedt het nog langer uit te oefenen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De politieoordenaar*, 261). *Hij vond het klaarblijkelijk zinloos nog langer contact met mij te onderhouden* (Jan Brokken, *De provincie*, 167). *Bij de laatste slag, als de wijzer*

precies op tien uur staat, gaat iedereen zonder nog langer te wachten aan tafel (Edmond en Jules de Goncourt, Dagboek, 124). De 45-jarige Duitser, die als bondscoach de 'Mannschaft' in Italië naar de wereldtitel leidde, zei het te druk te hebben om zich nog langer met voetbalzaken bij Olympique bezig te houden of zelfs maar een nieuwe overeenkomst te sluiten (Limburgs Dagblad 4-7-1991). Maar met Trumps onbetaalde rekeningen en al die bankiers in de Trump Tower werd het voor de DGE onmogelijk nog langer een oogje dicht te knijpen (David Cay Johnston, The making of Donald Trump - De zakenman die president werd, 104). Zo niet: dan twijfel ik of ik na vijftig jaar lidmaatschap nog langer bij jullie wil horen (VPRO-gids 20-3-2021).

565 **notitie nemen van:** zijn aandacht waardig keuren. (Niet te verwarren met het nauw verwante maar niet negatief-polaire *nota nemen van*, vlg. Men moet daar terdege *nota**:notitie van nemen.) Triggers (118 voorkomens): 1x conditionele zin (1%), 1x *de enige* (1%), 51x *geen* (43%), 7x *nauwelijks* (5%), 14x *niet* (12%), 21x n-woord (18%), 1x negatief predicaat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x vraag (1%), 8x *weinig* (7%), 9x *zonder* (8%) en 3 positieve voorkomens (3%). *Inspecteur noch schoolopziener neemt notitie van hem* (Arnhemse Courant 13-7-1866). *Toen dokter Bruce eindelijk kwam, nam deze van de huisheer weinig notitie* (P.A. Daum, Hoe hij raad van Indië werd, 412). *Bij 't zien van mijn hond begonnen alle te blaffen, waarvan Dojan, als een pacha tegenover een troep bedelaars, echter niet de minste notitie nam* (Karl May, In Koerdistan, 36). *En neemt 'r iemand notitie van me?* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, 2274). *Van Charles van Orleans nam zij nauwelijks notitie* (Hella S. Haasse, Het woud der verwachting, 188). *Niemand nam enige notitie van hem* (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 87). *De Italianen*

namen daar pas de volgende dag notitie van (John Keegan, De Eerste Wereldoorlog, 458). Positief voorkomen: *Ik zal voor één keer notitie nemen van hun bestaan* (Lodewijk van Deysse, De scheldkrieken, 41).

566 **het nut inzien van iets:** iets als nuttig beschouwen. Triggers (41 voorkomens): 1x evenmin (2%), 2x *geen* (5%), 29x *niet* (71%), 1x n-woord (2%), 1x vraag (2%), 2x *weinig* (5%) en 5x een positief voorkomen (12%). *En buitendien, zij zag er volstrekt het nut en de noodzakelijkheid niet van in* (C. van Schaik, De erfenis uit Haarlem, 192). *Toen Umak en hij elk een antilope hadden neergelegd, had geen van hen er nog het nut van ingezien* (William Sarabande, Over een zee van ijs, 174). *Het hangt van je wereldbeeld af of je hier het nut van inziet* (Trouw, 25-4-2003). *Daar zien slechts weinigen het nut van in* (Trouw, 7-6-2005). Positief voorkomen: *Gaandeweg begonnen sommige ministers er echter het nut van in te zien* (NRC 8-6-2018). Variant: *de zin inzien van: Daar zie ik de zin niet van in* (J.J. Voskuil, Afgang. Het Bureau 6, 408).

567 **zijn ogen in de zak hebben:** niet opletten. Steeds in combinatie met negatie: scherp waarnemen. Naast *hebben* treedt als werkwoord ook wel op *dragen* of *hebben zitten*. Triggers (29 voorkomens): 28x *niet* (97%) en 1x n-woord (3%). *Theo heeft zijn ogen ook niet in zijn zak zitten* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmans, 8). *Nu, je ziet dat ik m'n ogen niet in m'n zak draag* (Nelly van Dijk-Has, Mijn kleine zuster, 110). *Denk je dat ik m'n ogen in m'n zak heb?* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 596). *In het dorp hebben ze hun ogen en oren niet in hun zak zitten* (Dolf Kloek, Een vreemde zomergast, 104).

568 **onder ogen komen:** in combinatie met enkele modale hulpwerkwoorden, vooral

durven en kunnen, daarnaast ook *hoeven, willen, mogen*, gedraagt deze uitdrukking zich als een negatief-polaire combinatie. Triggers (35 voorkomens): 1x conditionele zin (3%), 1x finale bijzin (3%), 2x *nauwelijks* (6%), 20x *niet* (57%), 1x n-woord (3%), 1x negatief predicaat (3%), 1x restrictief bijwoord (3%), 1x universele kwantor (3%), 3x vraag (9%) en 4x een positief optreden (11%). Zonder modale begeleider is het merendeel van de voorkomens positief. *Mischien hoefde hij zijn vader dan niet eens onder ogen te komen* (Simon Vestdijk, Sint Sebastiaan, 208). *Durft u ooit uw eigen kinderen nog onder oogen komen?* (Het Parool 7-1-1947). *Zonder die zekerheid zou ik die mannen niet onder ogen durven komen* (Jan de Hartog, Het uitverkoren volk [1974]). *Ik kon mijn familie zo niet onder ogen komen* (Li Zhisui, Het privé-leven van Mao, 268). *Hij worstelt daarmee, hij durft de vader nauwelijks onder ogen komen* (De Morgen, 16-10-2002). Een positief voorkomen: *Zoo worden de gemoederen steeds meer opgezweept en in een wilde extase gebracht, die getuige de foto's, die ons bijwijken onder oogen komen, niets menselijks meer heeft* (Friesch Dagblad 28-5-1934).

Zoekend naar materiaal viel me op dat *onder ogen komen* vaak verward wordt met *onder ogen zien*. Je wilt of durft iemand niet onder ogen te komen betekent dat je niet gereed of bereid bent tot een confrontatie of keuring door die persoon. *Onder ogen zien* daarentegen heeft niet per se betrekking op personen. Je moet je eigen zwakheden onder ogen zien, en niet, zoals soms geschreven wordt, *onder ogen komen*.

569 zijn **ogen kunnen afhouden van iets of iemand**: iets of iemand kunnen negeren. Triggers (77 voorkomens): 1x *geen* (1%), 1x *moelijk* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 73x *niet* (95%) en 1x vraag (1%). *Zijn benen trillen zo erg dat ik er mijn ogen moeilijk van af kan hou-*

den (Bert Jansen, Popstukken, 144). *Rosa kan trouwens zelf ook haar ogen niet van de flessen afhouden* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 159). *Vincent kon zijn ogen niet van haar afhouden* (Rudy Kousbroek, Vincent en het geheim van zijn vaders lichaam, 81). *De barman kan zijn ogen geen seconde van haar afhouden* (Nieuwsblad van het Noorden, 31-7-1997). *Hij kan zijn ogen nauwelijks van haar afhouden* (Dagblad van het Noorden 7-1-2023). *Wie kan zijn ogen afhouden van zo'n goddelijk zuiver schepsel, zo'n mirakel?* (Tom Lanoye, OustFaust [2022]).

Het Engels kent een vergelijkbaar idioom, zoals in de titel van de Four Seasons hit *Can't keep my eyes off of you*.

570 zijn **ogen kunnen droog houden**, het **droog houden**: onaangedaan kunnen blijven. Triggers (13 voorkomens): 1x *geen* (8%) en 12x *niet* (92%). *Dit is zo verschrikkelijk, zo zielig, zo aangrijpend dat je je ogen niet droog kan houden als je de schat ziet stoethaspelen op het spreekgestoelte van de Tweede Kamer* (Youp van 't Hek, En het bleef nog lang onrustig in mijn hoofd, 41). *Ik kon er m'n oog niet bij drooghouden* (Jules Deelder, Modern Passé, 275). *Toen René hoorde dat hij een kleindochter had, hield hij het wederom niet droog* (Story, 6-11-2006). *Mijn vrouw barstte spontaan in huilen uit toen ze dat grafiekje zag, en ook ik hield het even niet meer droog* (De Groninger Stadskrant, 13-6-2007).

571 zijn **ogen/oren kunnen geloven**: zijn waarneming kunnen vertrouwen. Triggers (279 voorkomens): 5x *amper* (2%), 30x *nauwelijks* (11%), 235x *niet* (84%), 3x n-woord (1%), 1x *ternauwernood* (0,4%), 4x vraag (1%) en 1x *zonder* (0,4%). *Toen mij dit verhaald werd, konde ik mijne ooren niet gelooven* (Mina Krüseman, Mijn leven, 2e deel, 62). Het hulpwerkwoord *kunnen* kan zonder al te veel wijziging in betekenis worden weg-

gelaten: *Ik geloofde m'n oren niet toen ik hoorde dat de staat voor mij zou zorgen als ik zonder werk zou komen te zitten* (Intermediar, 23-2-1996, 23). Meestal echter is een voorkomen van *kunnen* aanwezig. *Mathilda kon nauwelijks hare ooren gelooven* (E.J. Diest Lorgion, Hubertus Duifhuis, 33). *'Waar is mijn bril?' vroeg hij, niet wetend of hij zijn ogen kon geloven* (Tonke Dragt, De Zevensprong, 118). *Een paar dagen lang was hij als behekst en liep hij zachtjes een reeks merkwaardige formules te prevelen, zonder daarbij zijn eigen oren te kunnen geloven* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 10). *Je gelooft je ogen niet op zo'n moment* (Martin Bril en Dirk van Weelden, Arbeidsvitaminen, 67). Vergelijkbare idiomemen kent het Engels: *I couldn't believe my eyes when she entered the room. He said it loud and clear. I couldn't believe my ears*. Een minder gebruikelijke variant is *zijn oren vertrouwen*: *Ik vertrouwde mijn oren niet* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-11-1997).

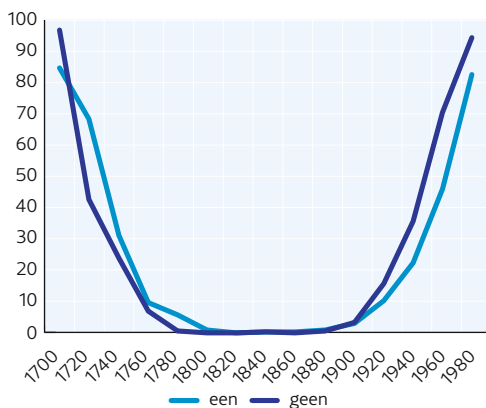
572 uit zijn **ogen kunnen kijken/zien**: (ook maar enigszins) nuchter of alert zijn. Het niet meer uit de ogen kunnen kijken is een hyperbool om de gevolgen van drank of drugs, dan wel gebrek aan slaap of lichamelijke aftakeling aan te duiden. Triggers (17 voorkomens): 1x *geen* (6%), 6x *nauwelijks* (32%), 9x *niet* (53%) en 1x n-woord (6%). *Hij heeft zoveel gedronken, dat hij niet meer uit zijn ogen kan kijken* (Hergé, Kuifje - Vlucht 714, 36). *Daar ontmoette ik vooral veel Italianen en Fransen die invlogen, en drie weken lang zo stoned waren dat ze in het vliegtuig terug nog nauwelijks uit hun ogen konden kijken* (Elsevier, 16-12-2006). Voorkomens met *zien*: *Swygt doch om Godswil, myn lieve Hospita, sei den Duitscher, die door het byten van de pis nauwelijks uit zijn oogen zien kon* (Anoniem, D'openhertige juffrouw of d'ontdekte geveinsdheid, 184). Een voorbeeld zonder

kunnen: *Je hebt er godverdomd vijf jaar van je leven verzopen en een Siciliaanse trut opgeveeën tot je niet meer uit je ogen zag van ellende* (Herman Brusselmans, Ex-schrijver, in Plotseling gebeurde er niets, 153).

573 ergens zijn/de **ogen voor sluiten**: iets negeren, zich geen rekenschap geven van iets. In combinatie met een modaal werkwoord, m.n. *kunnen, mogen, moeten* of *laten*, is dit een negatief-polair idioom. Triggers (53 voorkomens): 51x *niet* (96%), 1x n-woord (2%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Hoe onverdraagzaam en onberaden ook de taal van sommige schrijvers over het Concordaat mogt wezen, zoo hebben zij toch niet altijd hunne oogen voor het licht der waarheid op dit punt kunnen sluiten* (Themis, vol 3, 1843, 83). *We mogen onze ogen niet voor die mogelijkheid sluiten* (Stieg Larsson, Gerechtigheid, 509). *Maar laten we de ogen niet sluiten voor de realiteit* (Dagblad van het Noorden, 23-8-2008). *Vandaag de dag kan niemand zijn ogen meer sluiten voor het feit dat we onherroepelijk het Antropoceen zijn binnen gegleden* (De Groene Amsterdammer 21-2-2019). Zonder een hulpwerkwoord als *kunnen, mogen* of *moeten* is een positief voorkomen vrij gewoon, vgl.: *Maar de Hongaarse premier sluit daarvoor liever de ogen* (Trouw, 10-10-2015).

574 een **ogenblik**: minimale tijdsduur. Als temporele minimaliseerder raakt deze uitdrukking langzaam in onbruik (Hoeksema 2002), net als het gebruik als positieve bepaling (*Jannie wachtte een ogenblik*) en als lijdend voorwerp (*het neemt slechts een ogenblik in beslag*). Het is niet evident dat het gebruik van *ogenblik* in zinnen als *Jannie aarzelde geen ogenblik* als negatief-polair moet worden bestempeld, gegeven de acceptabiliteit en frequentie van positieve voorkomens. Een reden om toch het gebruik als minimizer

apart te houden van het positieve gebruik is dat het de verandering van *niet een* naar *geen* ondergaat in de 18de eeuw die kenmerkend is voor negatief-polaire minimizers (Hoeksema 2002). Vergelijk: *Ick scheen gewaer te worden, dat den boosen niet eenen ooghenblik van my en was* (Het leven van Maria Petyt [1683], 179). *Derhalven moet een landman, zoo dra zyn goed van 't land af is, geen oogenblik uitstellen, om zyn land van nieuw af te beploegen* (L. Aartsen, in Verhandelingen uitgegeven door de Maatschappij ter bevordering van den landbouw [1784], 30). Ook lijkt er een klein verschil te zijn tussen *geen oogenblik* aan de ene kant en *een oogenblik* aan de andere kant in de snelheid waarmee het wordt ingewisseld voor *geen moment* en *een moment*, respectievelijk. In bijgaande grafiek heb ik de percentages *moment* weergegeven in de krantenbestanden van Delpher. We zien dat de combinaties met *geen* (de donkere lijn) een snellere val doormaken in de 18de eeuw en een snellere stijging in de 20ste eeuw. De U-vormige ontwikkeling met een dal in de eerste helft van de 19de eeuw zagen we ook elders (zie Figuren 5, 6 en 8) en wijst op normatieve invloed: *oogenblik* werd beschouwd als autochtoon, en *moment* als een leenwoord. In de periode 1750-1850 werd daar zwaarder aan getild dan in andere tijdvakken.

FIGUUR 18 | Percentage *moment* op totaal van *moment* en *oogenblik* na *een* en *geen*

Triggers (1302 voorkomens): 8x conditionele bijzin (1%), 3x *evenmin* (0,2%), 1x finale bijzin (0,1%), 1142x *geen* (88%), 3x *nauwelijks* (0,2%), 21x *niet* (2%), 27x *n*-woord (2%), 5x negatief predicatuur (0,4%), 4x *te* (0,3%), 3x universele kwantor (0,2%), 6x vraag (0,5%), 1x *weinig* (0,1%), 1x *zelden* (0,1%), 4x *zodra* (0,3%), en 73x *zonder* (6%). *Wij twijffelen geen oogenbik, of ieder, in wiens ziel het Vaderlandsche vuur van liefde en dankbaarheid tintelt, zal gewillig van zyn overvloed iets tot dat gewigtig en voortreflijk oogmerk willen toebrengen* (De Post van den Neder-Rhyn, no 34, 1781, 292). *De anderen, die zeer snel kunnen zwemmen, maken soms de kluchtigste bewegingen, zoodat men halve dagen hunne kapriolen kan aanschouwen, zonder zich een oogenblik te vervelen* (J. Olivier, Tafereelen en merkwaardigheden uit Oost-Indië, dl 1, 13). *Telkens stampte hij weer op den grond, zoodra zij maar een oogenblik uit zijn gezicht was* (Charles Dickens, Groote verwachtingen, 192). *Maar er was geen tijd te verliezen, als men het gevecht niet tot den volgenden dag wilde uitstellen, waaraan niemand een oogenblik dacht* (Robert Fruin, Verspreide geschriften, dl II, 105). *Indien Ik ook maar een oogenblik in uw midden zou optrekken, zou Ik u vernietigen* (Exodus 33: 5, NBG-vertaling). *En Paul schaamde zich plotseling heel erg dat hij zelfs maar een oogenblik aan Halleck had getwijfeld* (Frank Herbert, Duin, vert MK Stuyter, 45). *Alles waarvan ze ook maar een oogenblik, of langer, of helemaal tot het eind gedacht hadden hem te kunnen beschuldigen* (Nicolaas Matsier, De advocaat van Holland, 309).

om aan te zien: zie onder *om aan te zien*.

om door te komen: zie *om door te komen*.

om hakken hebben: zie *om hakken hebben*.

575 **om het even wat/wie/welk: wat/wie/welk dan ook, ook maar iets/iemand/enig.**

Variant van **wat/wie dan ook**, met een vergelijkbare distributie. Triggers (31 voorkomens): 11x comparatief (35%), 1x comparatief van gelijkheid (3%), 1x conditionele bijzin (3%), 3x *niet* (10%), 2x n-woord (6%), 3x negatief predicaat (10%) en 10x een positioneel voorkomen (32%). De positieve voorkomens hebben een zgn. free-choice interpretatie, waarbij *wie dan ook* de betekenis 'iedereen' krijgt, *wat dan ook* 'alles' etc. Deze mogelijkheid is ook bekend uit de literatuur over Engels *any* (zie Vendler 1967, Carlson 1981, Dayal 1998, Giannakidou 2001). *Het enige dat telt is dat we Quake zelf liever spelen dan om het even wat* (De Volkskrant 16-12-1995). Ook free choice: *Beveel me om het even wat, antwoordde de prins, ik gehoorzaam* (P. van Exem, *Uit het land van de kleine slangen*. Sprookjes uit Chota Nagpoer, 45). *Mijn gevoel van liefde heeft heel lang geduurd bij jou, veel langer dan bij om het even wie* (Hugo Claus, *Het jaar van de kreeft, De romans II*, 393). *Het zou hem moeite kosten om om het even wie te beschrijven* (Michael Gregorio, *Boetedagen*, 78). *De Belgische minister Francqui heeft nadrukkelijk verklaard nooit met om het even welke Duitse officieuze personen over de haven van Antwerpen te hebben gesproken* (De Locomotief 4-11-1926); *de nieuwe Opel Rekord is eleganter, ruimer en comfortabeler dan om het even welke wagen van zijn prijsklasse* (De nieuwe Limburger 17-2-1960).

576 **omkijken naar:** zorg dragen voor. In de letterlijke betekenis van 'achteruit zien naar' of 'rondzien naar' is dit werkwoord niet negatief-polair, in de overdrachtelijke betekenis is er echter een neiging tot combinatie met negatie, zoals het WNT al opmerkt. Triggers (9 voorkomens): 1x *amper* (11%), 1x *nauwelijks* (11%), 1x *niet* (11%) en 6x n-woord (67%).

Vanaf het Jaarbeursplein in Utrecht hoef je naar bagage en ski's niet meer om te kijken (Nieuwsblad van het Noorden 2-12-1992). *Niemand keek meer om naar die opgedoken planken* (De Volkskrant 30-6-1995). *De Arbeidsinspectie heeft decennialang nauwelijks omgekeken naar het werken met gevaarlijke stoffen in chemiebedrijf Dupont* (www.arboinspectie.nl 5-7-2017).

577 **ergens omkijken naar hebben:** zorg vergen. Niet te verwarren met **omkijken naar** dat een andere betekenis heeft (als Jan niet omkijkt naar zijn kinderen, dan verwaarloost hij ze; als hij geen omkijken heeft naar zijn kinderen, dan heeft hij weinig werk van ze). Deze uitdrukking lijkt tamelijk recent. Het WNT noemt hem niet, en mijn materiaal gaat niet verder terug dan de jaren 1970. Triggers (47 voorkomens): 1x *amper* (2%), 31 *geen* (66%), 1x *minder* (2%), 2x *nauwelijks* (4%), 1x *niet* (2%), 6x n-woord (13%), 3x *weinig* (6%) en 2x *zonder* (4%). *Nu zijn we de laatste keer bij mijn schoonouders geweest, zodat ik in ieder geval geen omkijken had naar al die huishoudelijke dingen, als koken en hopen boodschappen doen* (Opzij, dec. 1979). *De gynaecoloog heeft immers geen omkijken naar een vrouw met een ruggenprik* (Margriet, no 41, 1999). *Ook de bevoloeïng gebeurt automatisch zodat de kweker er nauwelijks omkijken naar heeft* (Trouw, 12-3-1997). *Daarna hebben ze weinig omkijken meer naar de software* (De Volkskrant 7-7-2018). *Die willen een circuitje met trapauto's zonder dat ze er veel omkijken naar hebben* (De Volkskrant, 11-1-2003).

578 **onbeproefd laten:** met negatie vormt deze uitdrukking een gangbare litotes-combinatie. Triggers (8 voorkomens): 7x n-woord (87%) en 1x *weinig* (13%). *De Deducent en zyn Vrouw hebben niets onbeproefd gelaten, om, in een zaak van de natuur van deze beschuldiging, een publycqc eclat voor te komen*

(Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren, Grietman van Stellingwerf-Westende, ter zyner noodwendige suivering, van de lasterlyke geruchten en imputaties, tegen hem verspreid en ingebracht [Leeuwarden, 1761]). *In de uitwerking daarvan hebben zij weinig onbeproefd gelaten om het leven van Alexius te profileren als tegenhanger voor profaan succes* (Frits van Oostrom, Stemmen op schrift, 344).

De uitdrukking maakt ook deel uit van het langere idioom een **middel onbeproefd laten**.

579 zich **onbetuigd laten**: (1) nalaten getuigenis van zichzelf te geven (volgens het WNT is dit de basisbetekenis), (2) flink meedoen. Het WNT ziet de uitdrukking als een leenvertaling uit het Grieks van het nieuwe testament. De oudste vindplaats is de Statenbijbel: *Hoewel hy nochtans hem-selven niet onbetuyght gelaten en heeft, goet doende van den hemel, ons regen ende vruchtbare tijden gevende* (Statenbijbel, Handelingen 14: 17 [ed. 1688]). Bij betekenis (2) denkt het WNT vooral aan feestvieren, en eten en drinken, maar dat is inmiddels niet meer de enige, of sterkste associatie. Bij inzamelingen voor goede doelen worden vaak mensen opgeroepen zich niet onbetuigd te laten, en ook bij andere vormen van samenwerking laten personen zich niet onbetuigd. In combinatie met negatie is de uitdrukking een typische litotesuitdrukking, en de distributie is dan ook typerend voor dit type uitdrukking: bijna uitsluitend gaat het om combinaties met negatie, en niet om voorkomens in zwak-negatieve contexten, vgl. ook *?weinig studenten lieten zich onbetuigd, ?slechts een enkeling liet zich onbetuigd, ?amper iemand liet zich onbetuigd*. Triggers (202 voorkomens): 1x *allerminst* (0,5%), 16x *evenmin* (8%), 3x *geen* (1%), 174x *niet* (86%), 5x n-woord (2%), 1x een vraag

(0,5%) en 2x een positief voorkomen (1%). *Nederland heeft zich nimmer onbetuigd gelaten waar het de lijdende in den vreemde gold* (Delftsche Courant 1-12-1863). *Na een hardnekkige strijd, waarin de Brabanders zich niet onbetuigd lieten, werd 16 Aug. 1796 een proclamatie uitgevaardigd* (Gerard Knuvelder, Van uit wingewesten, 375). *Wat mooie redevoeringen betreft hebben we ons geen van beiden onbetuigd gelaten* (Bob den Uyl, Een zachte fluittoon, 103). *De anderen hadden zich evenmin onbetuigd gelaten* (Stephen King, It, 505). *Washington laat zich allerminst onbetuigd bij het gevecht om invloed in de voormalige Sovjet-republieken* (Trouw, 13-3-2004). De volgende retorische vraag betreft een actie om geld in te zamelen na de watersnoodramp van 1953: *Wie zou zich onbetuigd laten?* (Overijsselsch Dagblad 3-2-1953). Positief voorkomen: *Na de neerlaag van 1671 heeft althans, in Februari van het volgende jaar, de aanhang van Valckenier zich onbetuigd gelaten* (Robert Fruin, De tijd van De Witt en Willem III, Eerste deel, 84).

580 kunnen **onderdrukken**: uitdrukking van onbeheersbaarheid (zie voor meer informatie over dergelijke uitdrukkingen de ingang van *kunnen bedwingen*). Triggers (75 voorkomens): 2x *amper* (3%), 1x *evenmin* (1%), 1x *moeilijk* (1%), 9x *nauwelijks* (12%), 61x *niet* (81%), 1x *ternauwernood* (1%). *Ik vond het niets prettig en kon de gedachte niet onderdrukken dat ik toch ook liever op 't Kurhaus zou wandelen* (Thérèse Hoven, In sarong en kabaai [1892], 55). *Natuurlijk kan ik een gevoel van leedvermaak niet onderdrukken als ik van de CDA-perikelen hoor* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 16). *Malobali kon zijn weerzin amper onderdrukken* (Maryse Condé, Ségou, deel I: De aarden wandelen, 305). *Toch kon wethouder Schuiling (Economische Zaken) een triomfantelijk glimlachje woensdagavond niet onderdrukken* (Groninger

Gezinsbode, 24-4-1999). *Van Beurden kon zijn misnoegen daarover moeilijk onderdrukken* (Trouw, 14-3-2014). Wanneer het niet gaat om emoties of bijbehorende lichamelijke reacties (een glimlach, een zucht van verlichting etc.) dan gedraagt *kunnen onderdrukken* zich niet als negatief-polaire uitdrukking, vgl.: *De regeerinstroepen hebben de muiterij echter kunnen onderdrukken* (De Telegraaf 14-7-1932).

onder ogen komen: zie **onder ogen komen**.

onder stoelen of banken steken: zie: **onder stoelen of banken steken**.

581 **onderschatten**: in combinatie met *moeten, mogen, adhortatief laten* of in de bevelende wijs gedraagt dit werkwoord zich als een negatief-polaire uitdrukking. Terwijl een zin als *We hebben hem onderschat* volkomen acceptabel is, geldt dat niet voor *#We moeten hem onderschatten*. Hier is ontkenning vereist, behalve als *moeten* epistemisch gebruikt is, bijvoorbeeld *Ze moeten het team wel onderschat hebben, anders zouden ze beter voorbereid aan de wedstrijd zijn begonnen*. Triggers (90 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 84x *niet* (93%), 4x *n-woord* (4%). *En meneer Mason, alstublieft, onderschat u die Vera Martel niet* (Erle Stanley Gardner, *Het geheim van de twee zusjes*, 42). *Zeker mag men de sfeer van jaloezheid en concurrentie op dit gebied tussen de drie belangrijkste deelnemers niet onderschatten* (D.J. Roorda, *Het rampjaar 1672*, 17). *Het belang van goed onderwijs in Aruba en de Antillen mag evenmin worden onderschat* (Handelingen Tweede Kamer 8-11-1994). *Een analist mag zijn invloed op de markten nooit onderschatten* (Trouw, 30-11-2002, 5).

van echt te *onderscheiden*: zie **van echt te onderscheiden**.

582 **onderuit komen**: zich onttrekken aan een verplichting of belofte. Triggers (41 voorkomens): 1x *conditionele bijzin* (2%), 1x *finale bijzin* (2%), 31x *niet* (76%), 1x *n-woord* (2%), 3x *vraag* (7%), en 4x een *positief voorkomen* (10%). *Je komt er toch niet onderuit!* (Hans G. Kresse, *Vidocq - De ratten van Parijs*, 5). *Hoe kom ik hier onderuit?* (Seinfeld 2, 5). *Je bent immers voor langere tijd verplichtingen aangegaan en als je daar onderuit wilt komen, zal jij ervoor moeten zorgen dat de rest daardoor niet wordt gedupeerd* (Tweakers.net, 4-4-2018). *Of loog ze ook om daar onderuit te komen?* (You 2, 6). *Ik wil nergens onderuit komen, maar ik wilde geen pijn meer* (De Stentor 16-10-2023). *Positief voorkomen: De gemeente hoopte daar onderuit te komen, maar daar gaat de rechter dus niet in mee* (RTV Utrecht, 7-12-2022).

583 **onderuit kunnen**: zich kunnen of mogen onttrekken aan iets waaraan men zich gecommitteerd heeft of waartoe men door regels of gewoonte verplicht is. Triggers (95 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 3x *moeilijk* (3%), 1x *nauwelijks* (1%), 86x *niet* (91%), 1x *n-woord* (1%), 2x *onmogelijk* (2%), en 1x een *positief voorkomen* (1%). *Maar Bout zegt dat zij er niet onderuit kunnen* (Jan de Hartog, *Hollands Glorie*, 66). *U kunt er onmogelijk onderuit* (Erle Stanley Gardner, *Het geheim van de Japanse shawl*, 154). *Ik kan er moeilijk onderuit* (J.J. Voskuil, *Afgang*, 479). *Dat was een plicht waar de Spartanen nu nauwelijks nog onderuit konden* (Tom Holland, *Perzisch vuur*, 274). *Maar er staat een controlesysteem op stapel, waar niemand onderuit kan* (Dagblad van het Noorden, 9-1-2010). *Positief voorkomen: Het prettige van meningen vind ik juist dat je er wél onderuit kan* (Vrij Nederland, september 2017).

584 **ondienstig**: onnuttig. Inmiddels verouderde uitdrukking die alleen in litotes voor-

kwam (zie Van der Wouden 1996, 1997a voor discussie van dergelijke contexten). Triggers (38 voorkomens): 1x *geenszins* (3%) en 37x *niet* (97%). *Wij oordeelden niet ondienstig dit treurspel en zijne omstandigheden t'ontleden* (Joost van den Vondel, Berecht bij Jeptha [1659]). *Het soude niet ondienstigh sijn dat die advysen wat claerder ende omstandiger waren* (De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720, dl II: 1703, 174). *Het was dog niet ondienstig geweest, dat sij UHWgb, als haar enigen Oom raad hadde gevraagd* (Jonker op de Heerenbrink onder Lierderholthuis. De briefwisseling (1734-1773) tussen Hendrik Arent van Oldeneel en Alexander W.D. van Hugenpoth, 223). *Naar aanleiding van het-geen S., in no. 689 van uw geacht blad, doet opmerken, zal het welligt geenszins ondienstig zijn ook aan de aandacht van de notarissen dat belangrijk gedeelte hunner verplichtingen te verlevendigen* (Weekblad van het Regt, no 715, 25 Junij 1846, 3). *Het is niet ondienstig daarom meteen maar te vermelden, dat ook Falck een zoon is van een oud-Bewindhebber van de VOC* (Paul van 't Veer, Daendels - Maarschalk van Holland, 107 [1963]).

585 zullen/kunnen **ontgaan**: dit inherent negatieve werkwoord vormt in combinatie met negatie een litotesuitdrukking, waarbij meestal ook een modaal hulpwerkwoord van de partij is. De uitdrukking heeft twee betekenissen: (1) mislopen, (2) niet begrijpen of waarnemen. Bij betekenis (2) hoort vaak een *dat*-zin of een pronomen.

Betekenis 1: triggers (16 voorkomens): 1x *amper* (6%), 1x *conditionele bijzin* (6%), 1x *evenmin* (6%), 1x *geen* (6%), 1x *nauwelijks* (6%), 7x *niet* (44%), 1x *n-woord* (6%), 1x *restrictief bijwoord* (6%), en 2x een *positief voorkomen* (13%). *Een overwinning van de Groningers is niet denkbeeldig, deze is echter ook beslist noodzakelijk, wil GCHC de degradatie ontgaan* (Nieuwsblad van het Noorden,

18-4-1953). *De 29-jarige renner heeft zoveel voorsprong op zijn concurrenten dat de eindzege hem nauwelijks meer kan ontgaan* (Trouw, 4-6-1999). *Met nog tien wedstrijden te gaan kan Anderlecht de titel in België niet meer ontgaan* (Trouw, 28-2-2000). *Het presidentschap kan hem amper meer ontgaan* (De Volkskrant 9-10-2018). Betekenis 2: triggers (50 voorkomens): 2x *evenmin* (4%), 2x *geen* (4%), 25x *niet* (50%), 11x *n-woord* (22%), 1x *onmogelijk* (2%), 3x *weinig* (6%) en 6x een *positief voorkomen* (12%). *Het was hem reeds te dier gelegenheid niet ontgaan, dat het geraamte van gezegd torentjen van hout en ten eenenmale vermolmd was* (Jacob van Lennep, De bedevaartganger [1842], 413). *Het zal u niet ontgaan zijn dat personal computers over het algemeen geen schoonheidsprijs verdienen* (Sp!ts, 23-5-2001). *De werkelijke bedoeling kan niemand ontgaan* (Onze Taal 2009, no 9).

586 **ongeacht wat/wie/welk**: *wat/wie/welk* dan ook, ook maar iets, iemand, enig. Veel minder gebruikelijk dan zijn bovengenoemde equivalenten. Heeft een *free-choice* gebruik, net als **wat dan ook**, en daarnaast *negatief-polair* gebruik. *Het is een romantische idee om een oude ziel te zijn maar identificatie met ongeacht wat, dus ook met de ziel, leidt tot lijden* (www.junoburger.com/zielig/). *Wanneer heb ik me onverschillig getoond voor de behoeften van ongeacht welke klasse van het volk van Rome?* (Colleen McCullough, De kroon van gras, 412) *Seks staat ex aequo met sport. Ik vind het een belangrijk aspect van het leven, wat niet wil zeggen dat ik met ongeacht wie de lakens deel* (Het laatste nieuws, 26-6-2019).

587 iemand **ongelijk kunnen geven**: het met iemand oneens zijn. Triggers (74 voorkomens): 59x *geen* (80%), 2x *moeilijk* (3%), 10x *niet* (14%), 1x *n-woord* (1%), 1x *onmoge-*

lijk (1%) en 1x een vraag (1%). *In waarheid, hoewel ik zelfs een vrouw ben, kan ik hen niet al te veel ongelijk geven* (Anoniem, D'openhertige juffrouw, of d'ontdekte geveinsdheid [1680], 101). *Niemand kon hem ongelijk geven* (Fenand van den Oever, Brood uit het water, 180). *Men kan hem geen ongelijk geven* (De Volkskrant, 13-3-1993). *Ik zou het zelf nooit zo hebben uitgedrukt, maar ongelijk kan ik hem niet geven.* (De Volkskrant, 16-4-1993). *Kon ik hem ongelijk geven?* (Monaldi en Sorti, Secretum, 722). *Het is de boodschap van de zogenoemde Slow Tech-beweging en ik kan hun profeten onmogelijk ongelijk geven* (E-data & Research, 7-2, 2013).

Een Engelse tegenhanger is *can blame*. Ook retorisch, met negatieve betekenis, is de bevelende variant *Geef hem eens ongelijk!*

588 kunnen/zullen **ontkennen**: kunnen **loochenen**. In combinatie met negatie een bekende litotesuitdrukking die aangeeft dat ontkennen geen zin heeft. De combinaties met *kunnen* hebben een iets andere distributie dan die met *zullen*. Dit geldt ook voor de modale infinitief *te ontkennen* (zie onderaan bij dit trefwoord). Voor gevallen met *kunnen* (93 voorkomens) bevat het materiaal de volgende triggers: 2x *bezwaarlijk* (2%), 8x *moeilijk* (9%), 1x *nauwelijks* (1%), 61x *niet* (66%), 18x n-woord (19%), 1x *onmogelijk* (1%) en 2x vraag (2%). Voor de gevallen met *zullen* ontbreken de combinaties met *bezwaarlijk*, *onmogelijk* en *moeilijk* en ook op basis van de eigen intuïtie kan men vermoeden dat *iets moeilijk zullen ontkennen* geen acceptabele uitdrukking is. Dit is in overeenstemming met de bevindingen in Van der Wouden (1995a) betreffende het gebruik van *moeilijk* en *onmogelijk* (in ouderwets Nederlands ook *bezwaarlijk*) als triggers van polaire uitdrukkingen. Triggers (50 voorkomens met *zullen*): 1x *de laatste* (2%), 1x *evenmin* (2%), 3x *geen* (6%), 14x *niet* (28%),

25x n-woord (50%), 3x een vraag (6%) en 3x *weinig* (6%). Opvallend is hier ook de relatief grote rol die n-woorden (eigenlijk alleen *niemand*) spelen bij *zullen ontkennen*, terwijl die rol bij *kunnen ontkennen* relatief beperkt is.

Voorbeelden met *kunnen*: *Ik kan het niet ontkennen, myne oogen zyn zo goed niet als ik wel wenschte* (Justus van Effen, De Hollandische Spectator, 182). *Men kan niet ontkennen, dat de geringere volksklasse te Leiden eene deerniswaardige manier van feestvieren heeft* (Arnhemsche Courant 21-4-1847). *Men kan niet ontkennen dat er inktvisschen van zeer groote afmeting bestaan* (Jules Verne, Onderzeesche reis om de aarde, 339). *Dat de ethnographen niet meer aandacht besteed hebben aan de zeestromingen dan in feite het geval is, is des te merkwaardiger, omdat men toch moeilijk kan ontkennen, dat bijvoorbeeld de Polyneisische zoete aardappel uit Amerika afkomstig is* (Thor Heyerdahl, De Kon-Tiki expeditie, 273). *Nee, dat kan ik in dit geval bezwaarlijk ontkennen* (H. Voordewind, De commissaris vertelt door, 464).

Met het modale hulpwerkwoord *zullen*: *De Heer van Espenblad zal zulks, vertrouwd ik, niet ontkennen* (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 309). *Dat ook het epos der Wereldschepping Enuma elisj een bepaalde strekking heeft, zal niemand ontkennen: de verheerlijking van Marduk als de wereldgod* (F.M.Th. de Liagre Böhl, Het Gilgamesj epos, 14). *Geen zinnig mens zal ontkennen dat het nuttig kan zijn de staatsschuld snel af te lossen* (HP/De Tijd, 11-2-2000). *Dat de toestand van de vaderlandse theologie op dat moment niet al te best was, zullen weinigen ontkend hebben* (Klaas van Berkel, Universiteit van het noorden, dl 1, 221).

De modale infinitief *te ontkennen* gebruikt dezelfde triggers als de combinatie *kunnen ontkennen*, en wel (op 69 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 8x *moeilijk* (12%), 3x *nauwe-*

lijks (4%), 55x *niet* (80%), 1x *n*-woord (1%) en 1x *onmogelijk* (1%). *Te ontkennen toch valt niet, dat de Christelijke missien in het Oosten steeds een doorn in het oog van den inlander zijn* (Abraham Kuyper, *Om de oude wereld-zee*, 10). *Maar het valt niet te ontkennen dat ze mooi is* (Hannes Meinkema, *En dan is er koffie*, 121). *En dat fossiele brandstoffen beperkt beschikbaar zijn, valt ook onmogelijk te ontkennen* (De Groene Amsterdammer, 11-4-2019). *Maar het valt moeilijk te ontkennen dat het herstel van de Poolse democratie een zware strijd zal worden* (NRC 21-10-2023).

Het Nederlands kent diverse synoniemen voor *kunnen ontkennen*, zoals *kunnen loochenen*, *kunnen betwisten*, *kunnen bestrijden*. Ook het Engels heeft negatief-polaire tegenhangers zoals in *Nobody can deny that...*, *There is no denying that...*, *It cannot be denied that...*

589 **ontkomen aan**: dit werkwoord is negatief-polair in toekomst gericht gebruik van de onvoltooide tijden, en daarnaast in ander gebruik ook zonder enige vorm van negatie te gebruiken. Vergelijk: *we zijn ontkomen aan een ramp met we ontkomen niet aan belastingverhoging als we dit voorstel steunen*. In dit opzicht lijkt *ontkomen aan* veel op **afnemen**, **wijsmaken** of **weer overkomen** (zie aldaar). Vaak wordt deze uitdrukking ingezet om de onvermijdelijkheid van een gebeurtenis of toestand uit te drukken. Van echt ontsnappen aan een gevaar of vijand is meestal geen sprake, het betreft dus een overdrachtelijk soort gebruik. Triggers (90 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 3x *geen* (3%), 1x *nauwelijks* (1%), 78x *niet* (87%), 7x *n*-woord (8%). *Zelfs als de uittocht van sponsors en toeschouwers meevalt, ontkomt de club er niet aan het snoeimes in de begroting te zetten* (De Groninger Gezinsbode, 29-5-1998). *Zo ontkomt hij er evenmin aan om in zijn werk aan de waan en de wijsheid van zijn eigen tijd een spiegel voor te houden* (Cees Fasseur,

Autonomie en engagement in de geesteswetenschappen, 27). *Nou ja, zelf houd ik het er maar op dat niemand er aan ontkomt* (UK 29-6-2000). *Ook de regionale kranten in het zuiden en de Randstad ontkomen niet aan fusie en schaalvergroting* (Trouw, 29-3-2002). *KPN ontkomt er nauwelijks aan om ook af te schrijven op de 8.5 miljard euro die het in augustus 2000 betaalde voor die licentie* (Trouw, 29-7-2002).

590 elkaar **ontlopen**: **onderdoen** voor elkaar. Behoort tot een brede groep van uitdrukkingen van (on)vergelijkbaarheid, zoals *onderdoen voor*, *kunnen tippen aan*, *zijn weerga kennen*, e.d. Het letterlijk gebruik in zinnen als *de twee rivalen ontliepen elkaar* in de zin van bij elkaar vandaan blijven of gaan, moet hierbij niet worden meegerekend. Opmerkelijk is de verplichte aanwezigheid van het reciproke voornaamwoord. Triggers (op in totaal 63 voorkomens): 1x *minder* (2%), 5x *nauwelijks* (8%), 2x *niet* (3%), 44x *niet veel* (70%), 2x *n*-woord (3%), 1x *vraag* (2%) en 8x *weinig* (13%). Tot de vele gevallen met *niet veel* reken ik ook zinnen waar *niet* en *veel* in verschillende deelzinnen staan, zoals in: *De strijd om de tweede plaats ligt wat mij betreft helemaal open, want ik denk niet dat Denemarken, Australië en Peru elkaar veel ontlopen* (Voetbal International, 1-12-2017). *Vergelijking van de histogrammen leert dat de featurefrequenties van beide dialecten elkaar bijzonder weinig ontlopen* (Cor Hoppenbrouwers, *Het Regiolect*, 22). *De smaken van aardappelpurees uit een pakje ontlopen elkaar niet veel* (De Volkskrant, 13-11-1993). *Qua opbouw ontlopen beide gidsen elkaar nauwelijks* (id., 14-8-1993). *In Hilversum heeft het supertrio een leuke bezetting met een stuk of zes dravers die elkaar niets ontlopen* (Algemeen Dagblad 24-7-1994). *Ik weet niet precies of Cesar en fysio elkaar veel ontlopen, maar misschien is het een idee om zijn schrij-*

ven eens met de fysiotherapeut te bespreken (Ouders.nl, posting 2012).

591 **ontveinzen:** veinzen dat iets niet het geval is. Met ontkenning vormt het een litotescombinatie: niet ontveinzen = toegeven dat iets het geval is. Omdat *ontveinzen* lange tijd alleen nog in litotes werd gebruikt, is het een negatief-polaire uitdrukking. Tegenwoordig is het woord verouderd, hoewel men het nog wel een enkele keer gebezigd ziet. Er zijn twee gebruiksmogelijkheden: inherent reflexief en niet-reflexief, waarbij er geen verschil in betekenis valt waar te nemen. Het niet-reflexieve gebruik is ouder en gaat terug tot minstens de 16^e eeuw, terwijl het reflexieve gebruik stamt uit de tweede helft van de 19^e eeuw. Na 1900 is het reflexieve gebruik het meest gebruikelijk geworden, hoewel het door zijn opkomst toch het langzame verdwijnen van dit werkwoord niet heeft kunnen stuiten. Heel kenmerkend voor het litotesgebruik van (*zich*) *ontveinzen* is het optreden van een modaal hulpwerkwoord, in het bijzonder *kunnen*, *mogen* en *willen*, in die volgorde van belangrijkheid. Hierbij valt op dat *ontveinzen* in 70% van de 95 verzamelde voorkomens een combinatie vormt met een modaal werkwoord, dan wel gebruikt wordt in de evenzeer modale aanvoegende of de gebiedende wijzen, terwijl dat bij de reflexieve variant *zich ontveinzen* in slechts 30% van de 74 verzamelde voorkomens het geval is. Triggers (147 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 5x *geenszins* (3%), 1x *nauwelijks* (1%), 117x *niet* (80%), 3x *n*-woord (2%), 1x negatief predicaat (1%), 5x *vraag* (3%), 1x *zonder* (1%) en 13x een positief voorkomen (9%). Voorbeelden: *ghy kunt uw oogmerck niet ontveinzen* (Joost van den Vondel, Lucifer [1654]). *Ik wil geenszins ontveinzen, E.H.A.H.! dat het systeem van verdediging, zoo als zulks hier ter audientie gevoerd is geworden, mij aanvankelijk niet geheel*

onaannemelijk is voorgekomen (Weekblad van het Regt, no 709, 4 juni 1846). *Aan den anderen kant zou het vruchteloos zijn te willen ontveinzen, dat ik hoogen prijs stel op de beoefening der Historie en Oude Letterkunde* (De Navorscher, 1908, 511). *En hoe zou ik de diepere beteekenis hunner aanwezigheid daar kunnen ontveinzen?* (Het Vaderland, 30-8-1931). *Ook de weinigen, die aan weerszijden van de nieuwe grens nog hoopten op hereniging, konden zich moeilijk ontveinzen, dat de houding der Europese mogendheden iedere vervulling buitensloot* (Garnt Stuiveling, Een eeuw Nederlandse letteren, 45). *Ik koester grote bewondering hiervoor, zonder mij nochtans te ontveinzen, dat ik er na de lecture letterlijk naar snakte weer eens door een nachtmerrie bezocht te worden, en dan liefst niet door Truus, het aanlokkelijke van haar naam ten spijt* (Simon Vestdijk, Muieterij tegen het etmaal, deel 1: Proza, 130). *Ook in deze jongste pennevrucht ontveinst hij zich niet, dat het ghetto als centrale joodse buurt reeds vóór de laatste oorlog niet meer bestond* (Amstelodamum, 1961, 119). *Maar hij kan evenmin ontveinzen zich miskend te voelen door een onverschillige overheid* (De Volkskrant, 2-9-2000). Positief voorkomen: *Ja, nog den 28 Januarij 1795, toen het water reeds tot aan de lippen was gestegen, ontveinsden zij het klimmende gevaar* (W. Eekhoff, Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken, 426).

592 **kunnen ontzeggen:** het WNT geeft, onder C-1, voor *ontzeggen* de betekenis 'iets, t.w. eene eigenschap aan iemand niet toekennen.' In combinaties met *kunnen*, eventueel ook *zullen* of *willen*, gedraagt dit werkwoord zich als een litotespredicaat. Typerende zinnen zijn van de vorm *Eigenschap X kan men Y niet ontzeggen*, en houden in dat Y de eigenschap X heeft. Triggers (85 voorkomens): 2x *evenmin* (2%), 1x *geen* (1%), 81x *niet* (95%) en 1x *n*-woord (1%).

Persoonlijken moed kon men hem niet ontzeggen (J. Olivier [1836], Tafereelen en merkwaardigheden uit Oost-Indië, dl 1, 327). *Een zekere 'gehaaidheid' als ik het zo ten minste mag noemen, kon ik de Albanezen niet ontzeggen* (J. Fabius, Met Thompson in Albanië [1918], 62). *In hun eigen soort bezien, kon een zekere virtuose ingeniositeit niet aan deze nummers worden ontzegd* (Geerten Meijsing, Veranderlijk en wisselvallig [1987], 183). *Zin voor het militaire kon Emma evenmin worden ontzegd* (Cees Fasseur, Wilhelmina - de jonge koningin, 108). *De veelvuldig solerende Van Ruller kan bovendien enige vaardigheid op de gitaar niet ontzegd worden* (De Groninger Gezinsbode, 24-7-2002). *Je kunt een zekere elegantie aan zijn opvattingen niet ontzeggen* (Salomon Kroonenberg, Waarom de hel naar zwavel stinkt, 239). Op 85 voorkomens waren 81 combinaties met *niet*, 2 met *evenmin*, 1 met *geen* en 1 met *nooit*.

Naast de uitdrukkingen met modale hulpwerkwoorden zijn er ook vergelijkbare gevallen met modale infinitieven, zij het minder frequent: *Enig lef is de ontwerpers van de stedelijke ontwikkeling niet te ontzeggen* (Trouw, 8-1-2005). *Veelzijdigheid is Arnold Schwarzenegger niet te ontzeggen* (Financieele Dagblad 17-6-2022).

593 zich **ontzien + infinitief: schromen, terugdeinzen voor**. Het negatief-polaire gebruik van dit woord is geleidelijk aan ouderwets aan het worden. Bij googelen valt op dat er vooral oudere teksten tevoorschijn komen. Zonder infinitief-complement lijkt deze uitdrukking niet negatief-polair te zijn: *Je moet jezelf een beetje ontzien*. Dit is de betekenis die het WNT omschrijft als 'ongedeerd laten, of althans zooveel mogelijk sparen.' Als betekenis IIb geeft het WNT, s.v. *ontzien*: 'Ergens tegen opzien, er een bezwaar van maken, zich geneeren om datgene te doen wat in eene onbepaalde wijs met te

wordt uitgedrukt, en waardoor eene of andere onbetamelijkheid wordt aangeduid; nagenoeg altijd met eene ontkenning.'

Triggers (37 voorkomens): 2x *evenmin* (5%) en 35x *niet* (95%). *De vryheid van monde dan deezer luiden ontzagh zich niet, daar 't pas gaf (en 't gaf dikwyls pas) den Paapen op hun zeer te tasten* (P.C. Hooft, Nederlandsche Historien, 36). *Mede in opmerkinge genoomen zijnde dat de broodbackers alhier, niettegenstaande de pro dato gepubliceerde placcaaten, hun niet en ontsien het brood zeer slegt en niet op zijn behoorlijk gewigt te backen en vercoopen* (Ceylonees Plakkaatboek, deel 1, ed. L. Hovy, Verloren, Hilversum, 1991, 302). *De broeders van Dam-pierre ontzagen zich niet de zonen van Rochard bastaarden te noemen* (A.J. van der Aa, red., Biografisch woordenboek der Nederlanden, dl 7 [1862], 577). *Hij ontzag zich niet te spotten met een naam, met afwijkingen, met lichaamsgebreken* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 285). *Rembrandt, Goya of Titiaan ontzagen zich evenmin lichamen bij te schilderen en de werkelijkheid te vervalsen* (Han van der Horst, column op Joop.nl, 14-6-2016).

594 **onverdeeld**: uitsluitend, louter. In zijn gebruik als bijwoord (dat frequenter is dan het gebruik als adjectief zoals in *De erfenis was nog onverdeeld*) is deze uitdrukking grotendeels beperkt tot litotesomgevingen. Ook een deel van het gebruik als bijvoeglijk naamwoord sluit zich aan bij het adverbiale gebruik, en is dan ook negatief-polair. Bijvoorbeeld: *Het werd geen onverdeeld succes* (De Volkskrant, 9-2-1996), wat gelijkwaardig is aan *Het was niet onverdeeld succesvol*. Triggers (167 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 3x *geen* (2%), 1x *geenszins* (1%), 141x *niet* (84%), 1x n-woord (1%), 1x negatief predicaat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *tenzij* (1%), 2x vraag (1%) en 14x een positief voorkomen (8%). De elementen die

onverdeeld modificeert zijn positief van aard, zoals *gelukkig* in *Minister De Boer van VROM toonde zich in haar nieuwjaarstoespraak niet onverdeeld gelukkig met de resultaten van het onderzoek* (De Volkskrant, 5-1-1996), of *tevreden* in *Onverdeeld tevreden waren de winkeliers niet* (De Groninger Gezinsbode, 18-12-1995). Hetzelfde geldt voor de zelfstandige naamwoorden die *onverdeeld* modificeert wanneer het niet letterlijk betekent 'niet verdeeld,' met name *succes* en *genoegen*. Maar voor wie op dit oogenblik haar verwantschap aan den gevluchten monarch vergeten konden, had de aanblik dier echt koninklijke vrouw iets *onverdeeld bekoorlijks* (H.J. Schimmel, De kapitein van de lijfgarde, dl 1, 230). *Wat ik van hem verneem luidt niet onverdeeld gunstig* (Briefwisseling Kuyper-Idenburg, 379). *In de derde plaats is het vooruitzicht van een christen-democratische unie tussen de thans bestaande drie grote confessionele partijen geen onverdeeld prettig vooruitzicht* (Leeuwarder Courant 2-5-1968). *Evenmin als de besprekers ben ik onverdeeld enthousiast over het taalgebruik van het boek gemeten naar de eis van publiekgerichtheid* (Jan Griffioen, Levende Talen, april 1976, 151). *Maar moeten we daar onverdeeld gelukkig mee zijn?* (Onze Taal no 9, 2015, 248). Positief voorkomen: *De pioniers zijn in ieder geval onverdeeld enthousiast* (De Volkskrant, 14-2-1996). Voorbeelden met *onverdeeld* als attributief adjectief: *Geen onverdeeld genoeg, vrees ik* (C.J. Kelk, Baccarat, 8). *Het bezoek van generaal von Blomberg aan Italië in juni was verre van een onverdeeld succes* (Alan Bullock, Hitler - Leven en ondergang van een tiran, 240).

595 **onverdienstelijk**: negatief-polair predicat. Wordt gebruikt in de litotes-combinatie *niet on-A*, vergelijk *niet onaardig*, *niet ondenkbaar*, etc. Het verschil met negatieve adjectieven als *onaardig*, *ondenkbaar* etc., is, dat *onverdienstelijk* uitsluitend in litotes

voorkomt (Van der Wouden, 1994, 1996, 1997a). Triggers (95 voorkomens): 5x *geen* (5%), 2x *geenszins* (2%) en 88x *niet* (93%). *De kolonel, zelf een niet onverdienstelijk schilder, was een kunstkenner in den volsten zin van het woord* (J. de Vries, De verborgenheden van Amsterdam, dl 1, 326). *Niets is gemakkelijker dan met deze buitensporige, schoon geenszins onverdienstelijk uitgevoerde conceptie lustig den draak te steken* (H.J. Polak, Studiën, 258). *Frédéric is een ster in wiskunde, geen onverdienstelijke tennisser en een uitstekende pianist* (NRC 21-1-2023).

Variant: *van verdienste ontbloot*: *De details van een ontwerp voor een concertgebouw der vereniging "de Harmonie" te Groningen van den heer Schmitz, ofschoon niet van verdienste ontbloot, zijn niet gelukkig van kleur* (De ingenieur, 5-6-1886).

596 **onvermakelijk**: litotesuitdrukking, evenals **onverdienstelijk**. De uitdrukking is niet meer zo populair als vroeger. De krantensite Delfher geeft 1161 voorkomens voor de jaren 1930-1939, en 25 voor de jaren 1980-1989. De Maasbode van 1-2-1918 bericht onder het kopje 'Onderwijzers die het nog leren moeten' over een wedstrijd tussen een elftal onderwijzers en een ploeg van Haarlemse clubvoetballers: *De uitslag was niet onvermakelijk. De roodbroeken wonnen met 25-1*. Triggers (20 voorkomens): 1x *geen* (5%), 1x *geenszins* (5%), 17x *niet* (85%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Reeds in zijn studententijd diende hij de Muzen door in 1754 twee kluchtspelen, 'De vryer na de kunst' en 'Krispyn filosoof' uit te geven, die niet onvermakelijk en meermalen vertoond zijn* (Jan te Winkel, De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde, dl. 3, 568). *Zij ging uit van het geenszins onvermakelijke "geval"* (De Groene Amsterdammer, 18-1-1930). Positief voorkomen: *in deze omstandigheden had 't geheel met kleeren en decors*

incluis iets van een onvermakelijke operette (Opregte Haarlemsche Courant 12-11-1898).

597 een **oog aflaten/afwenden/afhebben van**: even uit het oog verliezen. Met negatie vormt deze uitdrukking een litotesconstructie. Triggers (17 voorkomens): 16x *geen* (94%) en 1x *zonder* (6%). *Geen oog heb je de hele avond van haar af gehad* (P.A. Daum, Uit de suiker in de tabak, Verz. Romans, dl I, 114). *Porfiri Petrowitsj liet ook al die tijd geen oog van hem af* (Fjodor M. Dostojewski, Misdaad en straf, 355). *Want terwijl Maigret de laatste zeepsporen van zijn gezicht wiste en naar zijn colbertje zocht, zonder een oog van het plein af te wenden, gebeurde daar bepaald iets uitzonderlijks* (Georges Simenon, Maigret en de gele hond, 63). *Ik zal geen oog van hen aflaten, broeder!* (Morris/Gosciny, Lucky Luke - Het 20ste cavallerie, 40). *Terwijl hij dit deed en de riemen opnieuw aantrok liet hij geen oog af van het einde van de buis* (Stephen King, De Shining, 261).

598 een **oog (kunnen) dichtdoen/toedoen/luiken**: (kunnen) slapen. De uitdrukkingen met *toedoen* en *luiken* zijn verouderd. Triggers (159 voorkomens): 4x *amper* (3%), 1x conditionele bijzin (0,4%), 1x *de enige* (0,4%), 129x *geen* (81%), 7x *nauwelijks* (4%), 2x *niet* (1%), 3x n-woord (2%), 2x negatief predicaat (1%), 1x *voor(dat)* (0,4%), 3x *vraag* (2%), 1x *weinig* (0,4%) en 5x *zonder* (3%). *Den geheelen nacht konde ik geen oog toedoen, telkens zach ik uit naar den dage-raad* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 210). *Wij moeten te haren opzichte tot ons leedwezen mededeelen, dat zij inderdaad, pas te bed zijnde, een hevigen aanval van koorts kreeg, die haar belette een oog toe te doen* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 2, 269). *Die nacht, van donderdag op vrijdag, deed zij bijna geen oog toe en lei zij aldoor aan Jozef te denken* (Lodewijk van Deyssel, Een

liefde, 85). *Blank had geen oog geloken* (Marcellus Emants, Afgestorven, 90). *Ik heb van nacht geen oog dichtgedaan, geen oog!* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, 1572). *Wij konden geen oog dichtdoen, de eerste nachten* (Hugo Claus, De zwarte keizer, 201). *Hij wachtte zonder een oog dicht te doen* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 120). *Het duurde lang voor ik een oog kon dichtdoen* (Robert Louis Stevenson, Schateiland, 232). *Het mag een godswonder heten als ik vannacht een oog dicht doe* (Stephen King, De duistere kant, 146). *Ik had de hele nacht nauwelijks een oog dichtgedaan* (Freek de Jonge, Zaansch veem, 145). *Maar weinig mensen van ons hebben toen een oog dicht gedaan* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-7-1997). *Hij doet amper een oog dicht* (Hilary Mantel, Wolf Hall, 269). *Ik denk niet dat ik een oog dichtdoe, Tina!* (Donald Duck, Venijn in Berlijn, 170). *En terecht: dat is de enige manier om in contact te blijven met de werkelijkheid, en 's nachts nog een oog dicht te doen* (NRC 19 maart 2022).

599 **oog hebben voor**: ergens oog voor hebben is houdt in aandacht aan iets geven, vaak ook wordt hierbij kennis van zaken verondersteld. Triggers (319 voorkomens): 3x *amper* (1%), 3x conditionele bijzin (1%), 2x *evenmin* (1%), 95x *geen* (30%), 1x *het enige* (0,3%), 3x *minder* (1%), 15x *nauwelijks* (5%), 9x *niet* (3%), 16x n-woord (5%), 2x *onvoldoende* (1%), 1x negatief predicaat (0,3%), 74x *restrictor* (23%), 1x *superlatief* (0,3%), 2x *te* (1%), 1x *universele kwantor* (0,3%), 4x *vraag* (1%), 54x *weinig* (17%), 6x *zonder* (2%) en 27x een positief voorkomen (8%). *Dikwerf heeft hij geen oog gehad voor de fijnere schakeeringen van het oorspronkelijke dat hij navolgde* (Allard Pierson, Uit de verspreide geschriften 1865-1874, 314). *Ook daarom, omdat hij alle dingen uit een door hem met warmte beleden groot beginsel zag, had hij*

weinig oog voor de middelen, die hij gebruikte (H. Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, 179). *Hij glimlachte Alexandra Pawlowna reeds geruime tijd toe, hoewel hij had gemerkt dat zij in gedachten verzonken was en nergens oog voor had* (I.S. Toergenjew, *Roedin*, 10). *Hij had nauwelijks oog voor wat hij onderweg te zien kreeg* (Gabriel Garcia Marquez, *Honderd jaar eenzaamheid*, 377). *Vanaf het moment dat de soldaat binnen was had Marleen nog slechts oog voor hem* (René Stoute, *Een fatsoenlijke betrekking*, 112). *Het enige waar hij oog voor had was het feit dat het portret van Ramakrishna boven de schoorsteenmantel scheef hing, waardoor het leek of het niet serieus genomen hoefde te worden* (Tessa de Loo, *Meander*, 169). *Overigens: met deze studies toont zich Heeroma de eerste medioneerlandicus die überhaupt oog heeft voor zaken zoals hofdichterschap, maecenaat en opdrachtkunst* (Frits van Oostrom, *Heeroma als medievist*, *Driemaandelijks Bladen* 50, 106-7). *Claimgedrag en een enorme scoringsdrift, zonder werkelijk oog te hebben voor wat er maatschappelijk aan de hand is* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-1-1998). *Omdat Democraten noch Republikeinen volgens Dobbs oog hebben voor de strijd van de middenklasse roept hij sinds een aantal weken zijn kijkers op hun lidmaatschap van de traditionele partijen op te zeggen* (De Groene Amsterdammer, 23-11-2007). *Als China oog heeft voor de economische belangen van andere landen wint het aan politieke invloed* (De Groene Amsterdammer, 15-6-2017). *De klimaatbeweging is soms te orthodox om oog te hebben voor wie er naast hen staan* (NRC 18-3-2023). *Positief voorkomen: De oprichters van De Amsterdammer, zelf nieuwkomers in de stad, hadden oog voor die nieuwe dynamiek* (De Groene Amsterdammer 27-4-2023).

600 uit het **oog verliezen**: een **oog aflat** van. In een breed scala aan modale contex-

ten is deze uitdrukking negatief-polair. Het gaat hierbij vooral om zinnen met *mogen*, *moeten*, bevelende zinnen en in ouder taalgebruik ook zinnen in de aanvoegende wijs, modaal *dienen te*, *behoren* etc. Combinaties met *hoeven* komen amper voor, terwijl *kunnen* ook een bescheiden rol speelt. Op 95 voorkomens in positieve contexten zijn 94 aangetroffen in niet-modale zinnen, en een-tje in combinatie met *kunnen*. De volgende getallen hebben uitsluitend betrekking op voorkomens in modaal verband. Triggers (185 voorkomens): 11x *geen* (6%), 1x *geenszins* (1%), 148x *niet* (80%), 23x *n*-woord (12%), 2x negatief predicaat (1%), 1x *zonder* (1%) en 1x een positief voorkomen. *Inderdaad, terwijl wy het prodesse opgeeven, als 't welk een Digter niet volstrekt altijd behoeft te bedoelen, mag hy het delectare nimmer uit het oog verliezen* (Cornelius van Engelen, *Bloemlezing*, 118). *Maar men verlieze niet uit het oog, dat het slechts een beknopt Overzigt was, het welk ik mij heb voorgesteld te leveren* (J.H. van den Bosch, *Nederlandsche bezittingen in Azië, Amerika en Afrika*). *In geen geval behooren wij den eerbied, dien wij aan onzen Koning en aan de wetten der welgevoegelijkheid verschuldigd zijn, uit het oog te verliezen* (Nederlandsche Staatscourant, 4-12-1829). *Men verlieze niet uit het oog, dat niet wij, die door het aanleeren van vreemde talen ons verstand hebben gescherpt, maar dat het gros der natie de taal gevormd heeft* (L.A. te Winkel, *De Taalgids* 1859). *Men mag, wat de bedrijven betreft, ook niet uit het oog verliezen dat lang niet alle aan dezelfde mate van Duitse controle onderworpen waren* (Dr L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 7, 1e helft, 129). *Verlies hem niet uit het oog* (El Dragon, 1, 5).

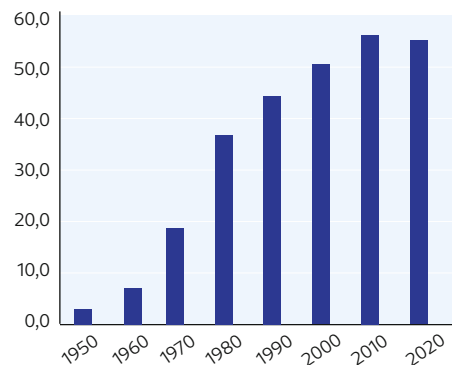
De uitdrukking heeft een positieve tegenhanger, *in het oog houden*, die in vergelijkbare modale omgevingen een positief-polair karakter heeft ontwikkeld: *Men dient* (#hoeft

niet) in het oog te houden dat de productie te hoog is.

Het Engels kent een tegenhanger van uit het oog verliezen, die eveneens in modale contexten negatief-polair is, *lose sight of*: *These three lines of approach lead to the final goal, of which an Ethnographer should never lose sight* Bronislaw Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, 25).

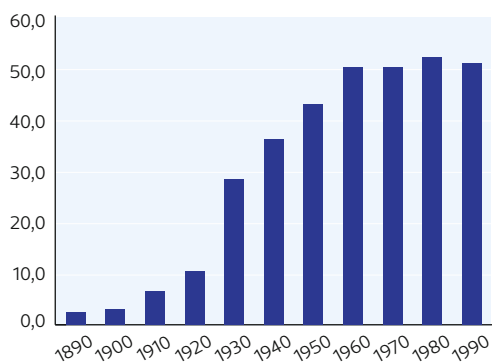
601 **ooit**: op enig moment. Een van de meest voorkomende en oudste negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. Net als zijn Engelse tegenhanger *ever* (zie daarvoor Israel 1998) kende het een existentiële lezing met negatief-polair karakter naast een (inmiddels allang verdwenen) universele lezing die niet negatief-polair was. Vergelijk bijv. *I don't think I will ever do that again* (waar het negatieve werkwoord *don't* niet gemist kan worden) en *he was ever the gentleman* 'hij was altijd een heer,' met Nederlands *ik denk niet dat ik dat ooit weer doe* en (in de 17e eeuw) *lof was oit der konsten loon*. Deze laatste zin, een citaat van J.B. Wellekens, leest het WNT als: *lof was altijd het loon van de kunsten*. Eenzelfde dubbelzinnigheid kende overigens ook **immer** (zie ook Leuschner 1996 voor een bredere vergelijking binnen de Germaanse talenfamilie). De universele lezing, die in het Engels ouderwets gevonden wordt (met uitzondering van enkele vaste combinaties), is in het Nederlands na de 18e eeuw verdwenen. In plaats daarvan dook een nieuw gebruik op, niet-polair en existentieel: het kan gelijkgesteld worden aan *eens*. Dit kan worden teruggevoerd op het dialect van Brabant, van waaruit het zich vanaf de jaren 1960 snel verbreidt heeft over het gehele Nederlandse en Vlaamse taalgebied (cf. Hoeksema 1998b, 1999b). Een ander, eveneens Brabants, gebruik heeft zich echter niet verbreid: het gebruik van *ooit* in de

betekenis van *soms, weleens* (zoals in de Tilburgse zin *Komde ôot op 't Gurke? = Kom je weleens op het Goirke?*- zie Hoeksema 2022c voor een korte discussie). Niet-polair *ooit* wijkt af van polair *ooit* in fonologisch zowel als syntactisch opzicht: (a) het staat geen emfatische rekking toe (vergelijk *Ik geloof niet dat ik o-o-i-t zo gelachen heb* met een sterk emfatische rekking van de diftong, met *Hier stond ooit een windmolen* waar geen rekking mogelijk is; (b) het kan prosodisch worden afgezonderd door komma-intonatie (*Hier stond een windmolen, ooit*) en (c) het kan worden getopicaliseerd: *Ooit kom ik terug*. Hoeksema (1999b) toont dat topicalisatie en voorkomens tussen komma's in gelijke mate toenemen als het niet-polair gebruik van *ooit* in het algemeen. De eerder genoemde artikelen tonen ook hoe niet-polair *ooit* een groeiend aandeel heeft onder alle voorkomens van *ooit* in de decennia na de jaren 1950, een opgaande lijn die we nu, op basis van meer recente gegevens, kunnen doortrekken naar de eerste decennia van de 21ste eeuw. Figuur 19 laat zien dat de groei nog even doorzet en nu lijkt te zijn gestopt rond 50% niet-polair gebruik. Uiteraard betreft het hier gemiddelden, waarachter nog heel wat variatie schuilt, afhankelijk van tekstsoorten, stilistische voorkeuren, leeftijden en wat dies meer zij.

FIGUUR 19 | Percentage niet-polair gebruik bij *ooit*

De decennia in Figuur 19 zijn gebaseerd op het jaar van publicatie. Voor een deel van de gegevens heb ik ook geboortejaren van de auteurs genoteerd en ingedeeld in decennia. Zie Figuur 20, waarbij de kanttekening moet worden gemaakt dat de getallen voor schrijvers geboren in de jaren '90 nog wat te klein zijn om stevige conclusies aan te verbinden. Het beeld is ook hier van een geleidelijke verandering die inmiddels gestopt is.

FIGUUR 20 | Percentage niet-polair ooit per decennium van geboorte

Nog een andere verandering die zich heeft voorgedaan in het gebruik van *ooit* is onder invloed van het Engels geschied in combinaties met een superlatief. Tot voor kort was gebruik van *ooit* met een superlatief beperkt tot relatieve zinnen en deelwoordconstructies: *de lelijkste hond die ik ooit gezien heb; de snelste tijd ooit gelopen in een marathon* e.d. In het Engels bestaat die mogelijkheid ook, maar daarnaast kun je *ever* ook zonder relatieve zin koppelen aan een superlatief: *you were the best ever!* Vanaf de jaren '90 duikt dit type combinatie ook in het Nederlands op: *Turks Fruit werd ook nog eens de meest succesvolle Nederlandse film ooit* (Monique van de Ven in Trouw, 27-6-1998).

Polair *ooit* komt voor in een brede selectie van contexten. Omdat ik beschik over zeer veel vindplaatsen is het mogelijk om een vergelijking te maken tussen verschillende

tijdvakken. Voor mijn vergelijking neem ik twee delen van het materiaal, namelijk voorkomens van voor 1900 en voorkomens vanaf het jaar 2000. De gegevens van voor 1900 laten het volgende beeld zien. Triggers (3601 voorkomens): 18x *alsof* (0,5%), 746x *comparatief* (21%), 122x *comparatief van gelijkheid* (3%), 5x *concessieve bijzin* (0,1%), 402x *conditionele bijzin* (11%), 10x *de eerste* (0,3%), 18x *de enige* (0,5%), 3x *de laatste* (0,1%), 17x *evenmin* (0,5%), 7x *exclamatief* (0,2%), 2x *finale bijzin* (0,1%), 225x *geen* (6%), 1x *geenszins* (0,03%), 7x *nauwelijks* (0,2%), 268x *niet* (7%), 240x *n-woord* (7%), 169x *negatief predicat* (5%), 2x *restrictief bijwoord* (0,1%), 280x *superlatief* (8%), 24x *te* (1%), 119x *universele kwantor* (3%), 17x *voor(dat)*, 688x *vraag* (19%), 19x *weinig* (1%), 3x *zelden* (0,3%), 2x *zodra* (0,1%), 185x *zonder* (5%) en 2x een positief voorkomen (0,1%). Deze verdeling over de verschillende categorieën lijkt ruwweg op die van het Engels *ever* en het Duitse *jemals* (Hoeksema 2008a). Enkele voorbeelden uit de periode voor 1900: *Weemi, dat ic u oyt verkoos* (Marius van Nieuweghen, vs 875). *Dese Vrouwe was soo schoon van Lichaeme ende van aensichte als oyt vrouwe zijn mochte* (Dirck Volckertsz Coornhert, Enkele lustighe historiën oft nieuwigheden Johannis Boccatii, 152). *In somma, alle de ghene die oyt ende oyt sich teghen de Roomsche Kercke ghestelt hebben, zijn altijd van de H. Pausen verbannen ende vervloecht gheweest* (Philips van Marnix van St. Aldegonde, De Byencorf der H. Roomsche Kercke, bloemlezing, 61). *Ende waer is wederom oyt diesgelijck boosheyt gevonden als in dese vergaderinge?* (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, dl. 1, 28). *Maer in de saken der Schilderconst belangende, oubolligh, vreemt, wonder veerdig, en los in zijn voornemen, hebbende de alder seldsaemste herssenen oft versieringhen in 't hoofd, die oyt eenich Schilder ter weerelt hadde* (Karel van Mander,

Schilderboek). *Spreekwoorden doen ons sien in de voorighe ende tegenwoordige werelt, jae dickvils meer als de ouden selfs oyt daer in hebben ghesien* (Jacob Cats, Spiegel vanden Ouden ende Niewen Tijd, Voorreden). *Met een woort, daar en werdt, onder een vergaderingh van menschen, zonder een eenigerhande gemeenebeste, geen de minste Religie oyt gevonden* (Franciscus van den Enden, Vrije Politijke Stellingen [1665], 145). *Misschien sal Louis XIV wel wat zin hebben in conquesten tot laste der Ottomannen, die in onse eeuw eens een Frans Ambassadeur hebben mishandelt, sonder dat 'er ooit reparatie van gevallen is* (Hendrik Doedijns, De Haegse Mercurius, 229).

Wat betreft voorkomens vanaf 2000 moet vooraf worden gemeld dat ik alle niet-polaire voorkomens buiten het onderstaande overzicht heb gehouden. Opmerkelijk in het onderstaande rijtje is de afwezigheid van comparatieven van gelijkheid. In de gegevens van voor 1900 is die categorie robuust vertegenwoordigd. Ook bij sommige andere polaire uitdrukkingen valt een afname van voorkomens in vergelijkingszinnen met als waar te nemen: voor *enig* noteer ik 50 voorkomens (2%) in comparatieven van gelijkheid in de periode voor 1900, 6 voorkomens in de 20ste eeuw (0,3%) en 0 voorkomens in de 21ste eeuw. Wat hier eventueel achter schuilt valt niet zo eenvoudig vast te stellen - dat vergt een uitgebreide studie.

Triggers (1390 voorkomens vanaf 2000): 13x *alsof* (1%), 279x *comparatief* (20%), 86x *conditionele bijzin* (6%), 19x *de eerste* (1%), 23x *de enige* (2%), 2x *de laatste* (0,1%), 4x *evenmin* (0,3%), 2x *exclamatief* (0,1%), 2x *finale bijzin* (0,1%), 45x *geen* (3%), 1x *moeilijk* (0,1%), 3x *nauwelijks* (0,2%), 106x *niet* (8%), 125x *n-woord* (9%), 1x *onmogelijk* (0,1%), 36x *negatief predicaat* (3%), 2x *restrictief bijwoord* (0,1%), 209x *superlatief* (15%), 4x *te* (0,3%), 37x *universeel* (3%), 3x

voor (0,2%), 339x *vraag* (24%), 2x *weinig* (0,1%), 1x *zolang* (0,1%) en 46x *zonder* (3%). Voorbeelden uit deze periode: *Velen vragen zich daarom af hoe de leerlingen ooit zelfs maar in de buurt van de exameneisen zullen komen* (Trouw, 17-6-2000). *Krijg ik dr. House ooit te zien?* (House 1, 1). *Ze denken natuurlijk dat ze de grootste vechtmeester zijn die er ooit heeft rondgelopen, en dat iedereen zit te wachten op hun levenslessen* (Alex Boogers, Alleen met de goden, 200). *Ik wil niet dat je ooit nog contact met me zoekt* (Bron 2, 7). *En ze vergeten dat achter elke Pessoa er minstens honderd dichtende kantoorklerken bestonden waar niemand ooit een letter van gelezen heeft* (De Groene Amsterdammer, 11-2-2016). *Ze knipperde met haar ogen en probeerde zich te concentreren op Giles, de man die alles vertegenwoordigde waar ze ooit naar verlangd had* (Julia James, Verraderlijke liefde).

602 **ook maar**: negatief-polaire combinatie van twee focusadverbia (Hoeksema en Zwarts 1991, Zwarts 1981, 1986a, Vandeweghe 1980, Paardekooper 1979, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001, Hoeksema 2002c, Oosterhof en Vertommen 2022). De uitdrukking waar *ook maar* voor geplaatst wordt moet accent dragen, anders is er geen sprake van de negatief-polaire uitdrukking. Vergelijk: *Niemand heeft ook maar IETS gezegd* (negatief-polair *ook maar*, nadruk op iets) met *Nou, toen heb ik OOK maar iets gezegd* (geen nadruk op iets, niet negatief-polair). *Ook maar* wordt geplaatst voor een uitdrukking die conventioneel of in context een minimale positie op een schaal aangeeft. Hiertoe behoren in de eerste plaats indefiniete voornaamwoorden, het telwoord *één*, diverse superlatieve uitdrukkingen als *de minste*, *de geringste*, en natuurlijk minimaliseerders zoals *een kik geven*, *een cent*, etc. Naast *ook maar* kent het Nederlands ook varianten als *zelfs maar*,

met een vergelijkbaar, maar iets ander gebruik (zie Rullmann en Hoeksema 1997) en ook slechts. Andere talen kennen vergelijkbare negatief-polaire focusadverbia, zoals het Duits (*auch nur*, zie Hoeksema en Rullmann 2001), het Engels (*so much as* en *even*, vgl. Rooth 1985), het Spaans (*siquiera*, cf. Schwenter 2002, Heredia Murillo 2023) en het Hindi (Lahiri 1997). Triggers (6788 voorkomens): 2x *allerminst* (0,03%), 64x *alsof* (1%), 40x *comparatief* (1%), 3x *comparatief van gelijkheid* (0,04%), 4x *concessieve bijzin* (0,1%), 994x *conditionele bijzin* (15%), 2x *de/het eerste* (0,03%), 2x *de/het enige* (0,03%), 3x *de laatste* (0,04%), 25x *evenmin* (0,4%), 2x *exclamatief* (0,03%), 57x *finale bijzin* (1%), 479x *geen* (7%), 2x *geenszins* (0,03%), 1x *minder* (0,01%), 5x *moelijk* (0,1%), 13x *nauwelijks* (0,2%), 2x *niet + universele kwantor* (0,03%), 797x *niet* (12%), 994x *n-woord* (15%), 1x *onmogelijk* (0,01%), 598x *negatief predicat* (9%), 8x *restrictief bijwoord* (0,1%), 6x *superlatief* (0,1%), 120 *te* (2%), 358x *universele kwantor* (5%), 205x *voor(dat)* (3%), 434x *vraag* (6%), 13x *weinig* (0,2%), 5x *zelden* (0,1%), 90x *zodra* (1%), 7x *zolang* (0,1%), 5x *zomin* (0,1%), 1419x *zonder* (21%) en 24x *een positief voorkomen* (0,4%). Verdere waren enkele gevallen lastig te classificeren (4x). *En al ware 't testament ook maar ééne bladzijde in octavo groot, zo geef ik u mijn woord, dat de lofbazuin zich door vier bladzijden heenen zal doen hooren* (A. van Kotsebue, De ongelukkigen). *Wie de navolgende geschriften over Willem Tell ook maar vlugtig gelezen heeft, zal geen ogenblik aarzelen, het verhaal van diens schot op den appel voor eene Sage te verklaren* (De Navorscher, 1851, 34). *De paus had zelf in een vroeger schrijven aan Bonifacius toegestemd, dat het geen ware Doop was, indien daarbij ook maar één persoon der Drieëenheid niet genoemd werd* (E.J. Diest Lorgion, Bonifacius, 56). *Geen zuchtje trilde door het gebladerte heen, geen vogel verhieft zijn*

stem, geen lelie in de kleine tuintjes knikte ook maar even met het blanke hoofd (Marcellus Emants, Op reis door Zweden, 175). *Maar het kwam zelfs niet in hem op, ze ook maar zijdelings tegen te houden in hetgeen ze meenden dat voor haar geluk dienstig was* (H.J. Polak, Studiën, 128). *Maar was er dan niets, helemaal niets in heel die reeks van jaren, wat ook maar eenigszins op een schrijversgroep geleeke?* (Willem Kloos, Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. II, 102). *Tevens moet men niet vergeten, dat de vogels in de meeste gevallen hunne prooi hebben ontdekt en het skelet kaalgeplukt, voordat het vleesch ook maar in 't minst bedorven is* (Charles Darwin, De reis om de wereld, dl 1, 303). *Wij zijn met zes man sterk, en hebben minstens evenveel wachters nodig, om ons ook maar eenigszins veilig te gevoelen* (Karl May, Van Bagdad naar Stamboel, 114). *Heb ik ook maar één oogenblik getoond, niet te weten wat het huwelijksleven is?* (Jan Fabricius, Met de handschoen getrouwd, 90). *Maar daarnaast staat er een veel grooter getal, dat Keesje onmogelijk zoo, of ook maar ongeveer zoo, van vader of moeder kan gehoord hebben* (Jac. van Ginneken, Roman van een kleuter, 181). *Clayton geloofde niet, dat Zwarte Michiel ook maar in het minst van plan was de Britsche regering van hun lotgevallen op de hoogte te brengen* (Edgar Rice Burroughs, Tarzan van de Apen, 17). *De oorzaak te zijn van iemands vreugde of smart, zonder daarop ook maar enig recht te hebben - is dat niet het zoetste voedsel voor onze trots?* (Michail Lermontow, Een held van onze tijd, 119-120). *Door met haar mee te gaan naar je vader, door als een waakhond te beletten, dat het gesprek ook maar een tittel of jota afweek van wat je je had voorgesteld, had je alles kunnen voorkomen, en je kind, en Deliana, leefden nog* (Simon Vestdijk, De vuuraanbidders, 653). *Van een met het Muiderzand verband houdende zandplaat is hier, evenmin als ginds, ook maar een spoor te vinden* (Amsteldamum, 1956 JB, 70). *In Genestoux ben ik te*

bekend om mij ook maar het geringste avontuurtje te kunnen permitteren (Georges Simenon, *Maigret in de wereld van gisteren*, 128). *Alsof die er ook maar iets mee te maken hadden!* (H.G. Wells, *Het voedsel der goden*, 14). *Want zodra je in staat bent ook maar een woord over moeheid op te schrijven ben je niet moe meer* (Gerrit Komrij, *Humeuren en temperamenten*, 21). *Der Mann ohne Eigenschaften bestaat uit verschillende delen, losse fragmenten en notities, en bevat veel meer facetten en lagen dan ik hier ook maar bij benadering zou kunnen aangeven* (Hella S. Haasse, *Zelfstandig*, bijvoeglijk: zeven essays over schrijvers, schrijfsters en hun personages, 194). *Ik achtte het nauwelijks mogelijk dat een vent als hij er ook maar het minste genoeg in zou scheppen zichzelf af te rukken* (Henry Miller, *Kreeftskeerkring*, 259). *Het was nauwelijks voor te stellen dat zij ook maar enige warmte of tederheid voor een pasgeboren baby kon voelen* (Danielle Steel, *Spoorloos verdwenen*, 271). *Ik knak ze zonder ze ook maar even aan te raken* (Annette C. Hoeksema, 20-12-1999). *Iedereen die ook maar iets voorstelt in de wereld staat op de gastenlijst* (Jack Higgins, *In hoge kringen*, 214). *En zolang er ook maar een greintje wantrouwen bestaat, zult u zich in mijn gezelschap niet normaal kunnen gedragen* (Tess Gerritsen, *Zustermoord*, 214). *Beide waren angstaanjagende vooruitzichten, maar alleen de laatste mogelijkheid, betoogde Miltiades, bood ook maar een schijn van kans op een overwinning* (Tom Holland, *Perzisch vuur*, 210). *Sinds de opmars van de Tesla's op batterijen, gaven weinigen in de autoindustrie dit gas nog een kans om in vloeibare vorm ook maar enige vooruitgang te boeken* (Dagblad van het Noorden, 21-12-2023).

603 **ook slechts**: oudere variant van **ook maar**, nu niet meer in omloop in dat gebruik (cf. Hoeksema 2002c). Triggers (63 voorkomens): 3x comparatief (5%), 7x conditionele

bijzin (11%), 1x finale bijzin (2%), 9x *geen* (14%), 1x *nauwelijks* (2%), 4x *niet* (6%), 8x *n-woord* (13%), 6x negatief predicaat (10%), 2x *te* (3%), 6x universele kwantor (10%), 8x *vraag* (13%), 1x *zodra* (2%), 1x *zomin* (2%), en 6x *zonder* (10%). *Het oogmerk daar van was te begrypen; maar was ik toen genoeg by myne zinnen om dat ook slegts te vermoeden?* (Betje Wolff en Aagje Deken, *Willem Leevend*, 7, 247). *“Mijn hart, dat mij port tot blijven,” hernam hij met een zucht die al te luid was, om ook slechts half gemeend te zijn* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Leycester in Nederland*, deel 1, 58). *Ware dit ook slechts voor de helft juist, de vrees voor die nieuwigheid zou reeds meer dan gegronnd zijn* (Weekblad van het Regt, no. 698, 27-4-1846). *Mijn broeder was geëlectriseerd door ons geluk, want nog nooit had ik het dier, dat ik zoo toevallig velde, ook slechts van verre te zien gekregen* (J.J.A. Goeverneur, *Het blokhuys op den wal en andere hoogst belangrijke reis- en jachtavonturen* [1872]). *Doch de gedachte om ook slechts één dag langer in deze benauwde ruimte te huizen, terwijl boven de zon scheen en de zeewind woei, was mij onverdragelijk* (Godfried Bomans, *Slavenroman*, *Werken* 1, 456). *Was in het stelsel van generaal Reynders de lichte divisie, die opgesteld was aan de zuidkant, ook slechts enigermate een voldoende beveiliging tegen een omtrekking uit het zuiden?* (Enquetecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, verhoor, 70). *Hij maakte van zijn hart geen moordkuil en was niet bereid ook slechts één argument tot begrip van de apartheidspolitiek aan te voeren* (Pierre H. Dubois, *Een soort van geluk, memoranda 1952-1980*, 260).

604 ergens de **oorlog mee winnen**: zoden aan de dijk zetten, iets hebben aan iets of iemand. Triggers (8 voorkomens): 8x *niet* (100%). *Veronica zag snel in dat het hier de oorlog niet mee wint* (Dagblad van het Noorden, 14-9-2009). *Sorry, daar win je de oorlog*

niet mee (De Volkskrant, 30-9-2009). *Ik kies vaak voor mooie voetballers met wie je de oorlog niet wint* (De Volkskrant 20-11-2010).

605 een **oortje**: minimale hoeveelheid geld, afgeleid van een oude munt van geringe waarde. Triggers (15 voorkomens): 12x *geen* (80%), 2x *niet* (13%) en 1x *zonder* (7%). *Al mijn kakelen en mijn praten / Kan mij niet een oortje baten* (W.G. van Focquenbroch [circa 1669]). *Want ik mij bevinde zonder een ortjen* (Vlaamse soldatenbrief, 17-3-1808, website janvanbakel.nl). *Wat er vroeger met je gebeurd is, kan mij geen oortje schelen* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 4, 340). *Een knaap, zei hij, die voor geen oortje verstand van politiek heeft* (Emile Zola, De buik van Parijs, 225). *Al is het ook in het dagelijks bedrijf geen oortje waard* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 61).

606 **op hebben met**: het begrepen hebben op, weglopen met, een gunstige opinie hebben van. Deze uitdrukking wordt gebruikt in combinatie met een maatbepaling die de mate van instemming aangeeft: veel, weinig, in het geheel niets. Tot voor kort was deze uitdrukking niet uitgesproken negatief-polaire. Mijn materiaal van voor de jaren 1980 bevat nog 32% positieve voorkomens (op een totaal van 69), terwijl dat voor de periode 1980-2024 nog slechts 3% is (op een totaal van 218). Ook het gebruik van een maatbepaling was in eerdere perioden niet verplicht, vgl. *Hy is een neef van den goeden Heer Uitval, die nog al opheeft met het gekje* (E. Wolff en A. Deken, De historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart, 167). Triggers (287 voorkomens, alle perioden samengenomen): 1x *alsof* (0,3%), 3x *evenmin* (1%), 1x *geen* (0,3%), 4x *minder* (1%), 8x *niet* (3%), 71x *niet veel* (25%), 34x n-woord (12%), 1x universele kwantor (0,3%), 134x *weinig* (47%), 1x *zonder* (0,3%) en 29x een positief voorkomen (10%). Voorbeelden: *gy zoudt 'er zoo veel niet*

mede ophebben, als ik, tot myn leedweezen, bespeur (De Denker, jg. 6, 1769, 253). *Ze streefde naar een huilerigheid, waarmee ik weinig ophad* (Anton van Duinkerken, Brabantse herinneringen, 155). *Alsof Van Gaal iets op heeft met de media* (Trouw, 9-4-1996). *De Reformatie had al evenmin veel op met de Islam* (Trouw, 24-10-2001). *Noch bij de conservatieven noch bij de christelijken had men veel op met de volkssoevereiniteit* (NRC, 19-8-2010). Positief voorkomen: *Je hebt wel erg veel met dat onderwerp op* (Alie Smeding, De zondaar, 228).

607 **op of om kijken/zien**: om zich heen zien. Triggers (109 voorkomens): 1x *nauwelijks* (1%), 43x *niet* (39%), 12x n-woord (11%) en 53x *zonder* (49%). *De baas keek verder nooit op of om* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 45-6). *De mensen passeerden hem snel, zonder op of om te kijken* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 454). *Zonder op of om te zien greep hij naar zijn motor* (Joop van den Broek, Passagiers voor Casablanca, 37). *De enkele eenzame visser keek niet op of om* (Ben Borgart, De vuilnisroos, 46). *De kaarters keken op noch om* (Joost Zwagerman, Chaos en rumoer, 297). *De pakweg vijf Nederlanders op de tribune knepen de billen bijeen, keken nauwelijks op of om, want de sfeer werd scherp* (Trouw, 19-9-1998).

608 kunnen **opbrengen**: puf hebben voor, zich kunnen zetten tot. Triggers (119 voorkomens): 4x comparatief (3%), 4x comparatief van gelijkheid (3%), 2x conditionele bijzin (2%), 2x *de/het enige* (2%), 2x finale bijzin (2%), 8x *geen* (7%), 1x *moeilijk* (1%), 3x *nauwelijks* (3%), 75x *niet* (63%), 1x n-woord (1%), 4x restrictief bijwoord (3%), 1x *te* (1%), 2x universele kwantor (2%), 1x *voor(dat)* (1%), 3x *vraag* (3%), 2x *weinig* (2%) en 4x een positief voorkomen (3%). *Op het ogenblik was de inspanning om te spreken groter dan ze kon opbrengen* (Arthur Hailey, Hotel in New

Orleans, 326). *Niemand in het veld kon voldoende concentratie en inzicht opbrengen om vat te krijgen op de verdediging van VVC* (Limburgsch Dagblad 18-2-1985). *Mocht je het op kunnen brengen naar huis te gaan om hem te ontmoeten, doe dan maar niet geheimzinnig* (Nanne Tepper, *De eeuwige jachtvelden*, 216). *Voordat Brunetti de moed kon opbrengen een employe van de politie te verzoeken haar principes te compromitteren, kwam signorina Elettra met een voorstel* (Donna Leon, *Salto Mortale*, 142). *'Nee, natuurlijk heb ik tijd,' zei Maarten met alle overtuiging die hij kon opbrengen* (J.J. Voskuil, *Meneer Beerta*, 279). *De enige voor wie hij nog respect kan opbrengen, is zijn overleden opa, de oud-verzetstrijder* (UK, 4-4-2002). *Ik begrijp dat Gerrit Zalm op die emotie inspeelt, maar ik kan er geen waardering voor opbrengen* (De Volkskrant, 22-10-2002). *Hij vertelt haar zo duidelijk en beknopt als hij kan opbrengen wat Mukaburung hem heeft verteld* (Laksmi Pamuntjak, *Amba of de kleur van rood*, 26). *Toen deze herenoverdosis zichtbaar werd tijdens zijn inauguratie, kon ze het ondanks het voornemen om het ambt waardig over te dragen niet meer opbrengen om te glimlachen* (Trouw, 24-11-2018). *Alleen mijn broer kon het nog opbrengen om de dagrapportages over mijn moeder te lezen* (NRC 25-5-2020). *Dat de Kamer weinig geestdrift kan opbrengen voor de bevindingen van Deloitte, betekent nog niet dat minister Conny Helder (Medische Zorg) woensdag rustig op haar stoel zal zitten* (De Volkskrant 21-12-2022).

609 **opgaan**: juist, correct zijn. Meestal gezegd van redeneringen, vergelijkingen, e.d. Triggers (69 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 64x *niet* (93%), 2x *vraag* (3%) en 2x een positief voorkomen (3%). *Maar als dit nu reeds evident is, dan gaat ook volstrekt niet op de redeneering dat [...] zulks ook later konde plaats hebben* (Weekblad van het regt, no 740, 21-9-1846). *Nu gaan deze argumen-*

ten niet meer op (Trouw, 24-10-2003). *De ijzeren regel van het strafrecht "beter tien schuldigen op straat dan één onschuldige in de cel" gaat niet langer op bij terrorisme* (Tweede Kamerdebat, 14-4-2004). *Het is de vraag of deze redenering opgaat* (Trouw, 8-3-2005). Positief voorkomen: *Die redenering gaat ook ten aanzien van de islam op* (Trouw, 21-5-2005). De uitdrukking *die vlieger gaat niet op* is wellicht het resultaat van een vermenging van deze betekenis van *opgaan* en de andere betekenis 'omhoog gaan, opstijgen' die past bij de metafoor van de vlieger.

610 van **ophouden weten**: in staat tot stoppen. Deze uitdrukking behoort syntactisch tot een klein groepje van uitdrukkingen van de vorm *van+ INFINITIEF+weten*, zoals *van wijken weten*, *van opgeven weten*. Allemaal drukken ze, in combinatie met negatie, onverzettelijkheid uit. Triggers (bij 42 voorkomens): 17x *niet* (40%) en 25x *geen* (60%). *Als die wat ruikt, weet hij van geen ophouden* (H. Voordewind, *Commissaris Omnibus*, 792). *Toen Balk niet van ophouden wist, voegde hij daar nog aan toe dat hij op deze manier niet lang meer door kon gaan, want dat hij dan opstapte* (J.J. Voskuil, *Plankton*, 401). Het negatieve element dient in dezelfde deelzin te staan als de polaire uitdrukking, getuige **Ik denk niet dat hij van ophouden weet*. Minder gebruikelijk, maar semantisch equivalent aan *van ophouden weten* zijn *van stoppen weten* en *van uitscheiden weten*. Vergelijk: *Maar de dolgedraaide Zauberlehrling Slobodan Milosevic wist van geen stoppen meer* (Vrij Nederland, 7-7-2001); *als Engelse parlementsleden eenmaal kinderachtig geworden zijn, weten zij van geen uitscheiden* (Rotterdamsch Nieuwsblad 13-2-1884).

611 **opschieten**: intransitief gebruikt, meestal met als onderwerp *het* of *dat*, geeft dit werkwoord in combinatie met negatie

aan dat iets geen voortgang boekt, of dat er in het algemeen geen schot in zit. Triggers (9 voorkomens): 9x *niet* (100%). *Dat schiet dus ook niet op* (Het vrije volk, 21-3-1990). *Dit schiet ook niet op, denk ik* (Philip Huff, Niemand in de stad, 89). *Dat schiet op deze manier echter niet heel erg op* (De Groene Amsterdammer, 30-5-2024).

612 iets **opschieten met**: enigszins gebaat zijn bij. Positieve voorkomens zijn soms wat sarcastisch van toon, omdat ze eigenlijk hun negatie uitdrukken: *Nou, daar schieten we wat mee op!* Dit overigens in tegenstelling tot *opschieten met* zonder maatbepaling, dat niet negatief-polair is, en gemakkelijk in positieve zinnen kan staan: *Ik ben lekker opgeschoten met mijn werk*, al zijn ook hier negatieve tegenhangers heel gebruikelijk: *Ik ben weer geen millimeter opgeschoten vandaag*. Verder moeten ook zinnen als *ik kan goed met haar opschieten* terzijde worden gelegd, omdat ze nog weer een andere betekenis uitdrukken. In de hier bedoelde betekenis lijkt het werkwoord niet veel ouder dan de jaren '40 te zijn. Triggers (68 voorkomens): 2x *alsof* (3%), 1x *evenmin* (1%), 4x *geen* (6%), 1x *nauwelijks* (1%), 2x *niet* (3%), 7x *niet veel* (10%), 28x *n*-woord (41%), 15x *vraag* (22%), 8x *weinig* (12%). *Maar daarmee zijn wij nog niet veel opgeschoten* (Choderlos de Laclos, *Gevaarlijk spel met de liefde*, 119). *Maar ik vraag me af, of we daar wat mee opschieten* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 36). *Er volgt een furikawari (ruil) waar wit niets mee opschiet* (Go 17-4, 1980). *Met een gelijkspel zou de club evenmin iets zijn opgeschoten* (Trouw, 22-3-2004). *Alsof we daar veel mee opschieten* (John Sandford, *Dodenwake*, 34). *Met doemdenken schieten we weinig op* (De Groene Amsterdammer, 6-12-2018).

613 **opwegen tegen**: kunnen evenaren. Een van de vele uitdrukkingen van onvergelijk-

baarheid die het Nederlands kent. De uitdrukking kan makkelijk positief ingezet worden en is daarom een randgeval. Triggers (32 voorkomens): 1x *allerminst* (3%), 3x *nauwelijks* (9%), 15x *niet* (45%), 2x *n*-woord (6%), 5x *vraag* (16%) en 6x een positief voorkomen (19%). *Kan het nut en het genoeg honden te hebben, opwegen tegen het gevaar waaraan men zich bloot stelt?* (Leydse Courant 24-10-1845). *De gevaren wegen nauwelijks op tegen de vreugden van bezitten en bezeten worden* (Simon Vinkenoog, *Zolang te water*, 32). *Enkele geestigheden wegen niet op tegen een niet door te komen woordenstroom* (Karel van het Reve, *Geschiedenis van de Russische literatuur. Van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov*, 450). Positief voorkomen: *dit zou, denkt men, wel opwegen tegen de winst in tijd* (Rotterdam-sch Nieuwsblad 7-12-1891).

opzitten: zie **anders opzitten**

614 aan de **orde** zijn: op het programma staan, onder discussie zijn, gepland zijn. In mijn materiaal (164 voorkomens) waren de volgende triggers: 1x *allesbehalve* (1%), 3x *conditionele zin* (2%), 2x *geenszins* (1%), 3x *nauwelijks* (2%), 117x *niet* (71%), 3x *n*-woord (2%), 10x *restrictief bijwoord* (6%), 1x *voor* (1%), 3x *vraag* (2%), 1x *zelden* (1%), 1x *zodra* (1%) en verder waren er 19 positief (12%).

Zulke zelfbeschouwingen zijn thans niet meer aan de orde (Allard Pierson, *Uit de verspreide geschriften 1865-1874*, 116). *De kwestie omtrent den vorm van het Gouvernement is geenszins aan de orde*. Opregte Haarlemsche Courant 20-9-1877). *Ik zal zeker juridische stappen laten nemen als dat aan de orde is*. (De Telegraaf 30-4-1979). *De vraag bij de herijking is hoe lang die speciale aandacht voor het Verenigd Koninkrijk nog aan de orde is als de regering in Londen zich steeds meer afkeert van de Europese integratie* (NRC 7-10-1994). *Dat is pas aan de orde als we ons niet mochten plaats*

(Trouw, 6-6-2001). *Nog voor de eerste kennis-making aan de orde was, waren Vos en Lucinda Brand al even met een groepje op avontuur geweest* (NOS.nl, 16-4-2023). Positieve voorkomens bevatten (relatief) vaak een woord als *wel* dat aangeeft dat de mededeling strijdig is met de verwachtingen, en zo een ontkenkend karakter heeft: *wat Hoare propageert is daar wel degelijk aan de orde* (Hypothese, december 1999). De uitdrukking dient niet verward te worden met *aan de orde stellen/komen* en *aan de orde van de dag*, die geen van beiden negatief-polair zijn. Ook het gebruik van *aan de orde* in de zin van vergaderpunt (vgl. *Aan de orde zijn de volgende punten: [volgt een lijst met onderwerpen]*) moet van het negatief-polaire gebruik worden uitgesloten.

over één nacht ijs gaan: zie *over één nacht ijs gaan*.

615 **overbodige luxe**: niet noodzakelijke weelde. Als predicatnomen gebruikt is het negatief-polair. Triggers (88 voorkomens): 1x *allesbehalve* (1%), 83x *geen* (94%), 1x *geenszins* (1%), 2x *niet* (2%) en 1x een positief voorkomen. Voorbeelden: *'t was waarlijk geen overbodige luxe dezen Augiasstal van hare bedwelmende stoffen te reinigen* (Vox Studiosum, 1869, 92). *Een herdruk van de Specialeiten is, zolang er geen nieuwe complete en verantwoorde uitgave van alle werken van Multatuli bestaat, geenszins een overbodige luxe* (Menno ter Braak, Het Vaderland, 16-5-1937). *Een nieuw behangetje zou geen overbodige luxe zijn* (Isaac Faro, Damesverhalen, 166). *Een goede autokaart blijkt geen overbodige luxe* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-5-1999). *Een overbodige luxe is het niet, vindt ook Koning* (NRC, 9-10-2002). *De beha is ontwikkeld voor tijdens het sporten en is volgens onderzoeker Julie Steele allesbehalve een overbodige luxe* (Scientias.nl, 9-12-2014). Positief voorkomen: *Hij was kennelijk van mening dat*

denken bij ons haastwerk een overbodige luxe was! (G.J.M. van het Reve, Mijn rode jaren, 209). Een minder gangbare variant is *overbodige weelde: Een opzettelijk onderzoek van dit belangrijke onderwerp zou voor ons van ouds zeevarend volk zeker geen overbodige weelde zijn* (P.J. Meertens, De nieuwe taalgids 1942, 161). Weer een andere variant is *overdreven luxe: De interviewtraining was geen overdreven luxe* (UK, 26 april 2001, 7).

616 **overdreven: al te (zeer)**. Net als *al te* in gebruik om understatement te maken. De uitdrukking is prima te gebruiken in positieve zinnen, en heeft dan een letterlijke betekenis. In negatieve zinnen (in mijn materiaal zijn dat 35 voorkomens, waarvan 30 (86%) met *niet*, 3 (8,5%) met *geen* en 2 (6%) met *zonder*) kan *overdreven* als een bijwoord van graad worden gebruikt met ruwweg de betekenis van *erg*: *Wij zijn nog altijd blij als we elkaar weer eens zien, al gebeurt dat niet overdreven vaak* (Humo, 7-9-1999). *Ondanks de 'onverwachte' zege maakte Utrecht geen overdreven goede indruk* (De Telegraaf, 31-1-1998). *Heel algemeen gesproken lijkt het erop dat de belangstelling voor de geschiedenis van de linguïstiek bij de tussenoorlogse generatie van taalkundigen niet overdreven groot is geweest* (Jan Noordegraaf, Voorlopig verleden, 127).

Als *overdreven* als adjectief wordt gebruikt heeft het alleen de letterlijke interpretatie en vereist het geen ontkenning. Een zin als *Ik hou niet van overdreven toneelspel* is even acceptabel en heeft dezelfde negatieve connotatie bij het woord *overdreven* als *Men verweet hem overdreven toneelspel*.

617 **overhouden**: intransitief gebruikt is dit een negatief-polair werkwoord. Volgens Marc de Costers *Woordenboek van populair taalgebruik*, te vinden op de website Ensie, komt de uitdrukking uit de Zaanstreek. Hij

citeert uit Boekenoogen (1897): *Hoe gaat 'et mit je? Nou, dat houdt niet over.* Triggers (op 27 voorkomens); 27x *niet* (100%). *Lopen gaat nog, maar het houdt niet over* (Jules Deelder, *Modern Passé*, in: *De dikke van Deelder*, 281). *Van Dijk vindt dat de conditie van veel spelers dit jaar niet overhield* (*De Groninger Gezinsbode*, 5 juni 1998, 5). *De arbeidsmarkt is nog steeds in mineur en het aantal vacatures houdt niet over* (*Memory Magazine*, jan-febr 2004).

618 zullen **overkomen**: zullen **gebeuren**. Met ontkenning geeft het aan dat iemand een of ander gebeuren niet (meer) zal meemaken. Het betreft telkens een verwachting of voornemen van de persoon die met het meewerkend voorwerp wordt aangeduid. Het werkwoord *zullen* is niet per se nodig: ook een tegenwoordige tijd met futurumlezing volstaat. Op 46 voorkomens waren er 18 combinaties met *weer*, 9 met *een tweede keer*, 10 met *nog eens*, 4 met *nog een keer* en 5 zonder bijwoordelijke bepaling van herhaling. Triggers (46 voorkomens): 9x *geen* (20%) en 37x *niet* (80%). *Zoo'n vergissing zal me niet weer overkomen!* (*Haagsche Courant* 3-1-1887). *Zo'n misser als tegen Hlasek zal me niet nog eens overkomen* (*De Telegraaf* 4-11-1988). *Zoiets overkomt me geen tweede keer* (*Trouw*, 5-4-2000). *Het zal haar niet nog een keer overkomen dat ze de signalen niet ziet* (*NRC Magazine*, April 2007). *In Parijs had Rafael hem overklast, dat zou hem geen tweede keer overkomen* (*NRC*, 7-7-2008).

619 **overschatten**: net als zijn tegenhanger **onderschatten** is dit werkwoord negatief-polair in combinatie met *moeten*, *mogen*, *adhortatief laten*, alsook in de bevelende en aanvoegende wijs. Vreemd genoeg bevat mijn materiaal duidelijk minder voorkomens van negatief-polair *overschatten* dan van *onderschatten*. Afgaande op hits in

Delpher lijkt dit een weerspiegeling van het algemene gebruik. Waarom we vaker *waarschuwen* voor *onderschatten* dan voor *overschatten* is me niet helemaal duidelijk. Triggers (27 voorkomens): 1x *moeilijk* (4%), 1x *nauwelijks* (4%), 25x *niet* (93%). *De betekenis van den vrijen handel onder de tegenwoordige verhoudingen moet men echter niet overschatten* (Henri Polak, *Het bankroet*. Eenige opmerkingen betreffende 'Het bankroet der tegenwoordige sociale politiek' door Mejuffrouw Mr. E.C. van Dorp, 53). *De diepte van het assimilatieproces worde echter niet overschat* (A.D.A. de Kat Angelino, *Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië*. Eerste deel, 550). *Gezocht zal er worden, maar laat ons deze roof vooral niet overschatten* (Simon Vestdijk, *De verminkte Apollo*, 51). *Men kan de omvang van de Chinese invloed in Nara nauwelijks overschatten* (Ivan Morris, *De prins van het licht*, 16). *Nu moet je het belang van dit soort feitjes niet overschatten* (*NRC* 23-6-2020).

620 kunnen **overtuigen**: een sterke indruk maken. Vaak wordt deze uitdrukking gebruikt in sportrubrieken. Als het gaat om letterlijk *overtuigen*, waarbij het werkwoord transitief is gebruikt met een lijdend voorwerp (*daarmee kon hij ons overtuigen*) is deze combinatie niet negatief-polair (in een klein sample van 11 voorkomens trof ik 6 positieve voorkomens aan). Bij intransitief gebruik is er geen lijdend voorwerp, vaak wel een bijwoordelijke bepaling met *tegen*. Triggers (24 voorkomens): 1x *allesbehalve* (4%), 2x *evenmin* (8%), 2x *nauwelijks* (8%), 18x *niet* (75%), 1x *te* (4%). *Chelsea, de ploeg van Ruud Gullit, kon niet overtuigen tegen Tottenham Hotspur: 0-0* (*Trouw* 27-11-1995). *Op bezoek bij Fortuna Sittard kon Ajax zonder de geblesseerde Van der Vaart wederom allesbehalve overtuigen* (*Sp!ts*, 28-2-2002). *Ajax kon ook tegen de tweede keus van Internazionale niet*

overtuigen (Dagblad van het Noorden, 5-8-2006). *Het PSG van basisklant Mitchel Bakker kon voor rust maar nauwelijks overtuigen tegen promovendus Lorient* (Voetbal International 16-12-2020). *Aan mijn allereerste presentatie, waarbij de docent zei dat hij mijn stem te hoog vond, mijn spreken te onzeker om intellectueel te kunnen overtuigen: ik was zeventien jaar* (NRC 20-12-2023).

621 te **overzien**: als rampen of leed buiten de oevers treden, is de ellende niet te overzien. Triggers (50 voorkomens): 3x *amper* (6%), 5x *nauwelijks* (10%), 40x *niet* (80%) en 2x een positief voorkomen. Meestal duidt het onderwerp iets negatiefs aan, zoals een ramp, of schade. Het meest voorkomende woord is *gevolgen*, maar steevast in negatieve context. Slechts in enkele gevallen trof ik neutrale woorden aan, zoals *betekenis* en *omvang*. *Dan was het leed in het geheel niet te overzien geweest* (NRC 28-12-1929). *De omvang der aangerichte schade is nog niet te overzien* (De Avondpost, 9-7-1935). *De ellende is amper te overzien* (Nieuwsblad van het Noorden, 12-12-1998). *Doe je dat niet, dan zijn de gevolgen voor hem nauwelijks te overzien* (Privé, no 50, 2018). Positief voorkomen: *Voor tuinliefhebbers is dit fors ingekrompen assortiment nog redelijk te overzien* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-1-1999).

622 bij de **pakken neerzitten**: het opgeven, zich neerleggen bij een als negatief ervaren situatie. Triggers (111 voorkomens): 3x conditionele bijzin (3%), 1x *evenmin* (1%), 8x *geen* (7%), 81x *niet* (73%), 3x n-woord (3%), 6x negatief predicat (5%), 3x *te* (3%), 1x *weinig* (1%) en 5x een positief voorkomen (5%). *Te vitaal om ooit bij de pakken neer te zitten deed hij op het voorgenomen einde ogenblikkelijk een toegift volgen* (F. Bordewijk, Eiken van Dodona, Verzameld Werk 3, 13). *Dat Bevan na zijn uitstoting bij de pakken zou*

neerzitten, is onwaarschijnlijk (De Volkskrant 9-3-1955). *Want als je bij de pakken neer gaat zitten, ben je voor datzelfde ideaal verloren* (De Tijd, 7-6-1985). *Hij beseft dat het weinig zin had om bij de pakken neer te gaan zitten* (Sp!ts, 11-9-2007). *Wie verwacht dat jongeren in deze recessieve tijden bij de pakken gaan neerzitten, heeft het mis* (Trouw, 26-3-2009). Positief voorkomen: *Je had het gevoel dat iedereen bij de pakken neerzat* (Dagblad van het Noorden, 27-10-2012).

Het WNT geeft vreemd genoeg alleen enkele positieve voorkomens uit de 19de eeuw, wat zou kunnen betekenen dat de uitdrukking eerst vrij recent zijn negatief-polare karakter heeft gekregen.

623 **palen kennen: grenzen kennen**. Nu het gebruik van *paal* voor *grens* langzamerhand uit het taalgebruik verdwenen is (al zijn er nog hardnekkige resten als *voor onbepaalde tijd* naast het minder gebruikelijke *voor onbegrensde tijd*, en de uitdrukking *alle palen te buiten gaan* naast *alle grenzen overschrijden*), heeft ook deze uitdrukking het veld moeten ruimen voor *grenzen kennen*. Triggers (20 voorkomens): 20x *geen* (100%). *'s Heeren goedheid kent geen palen* (Psalm 25, berijming van 1773). *Hoe is het mogelijk, dat Keizer Nikolaas van ongematigdheid beschuldigd wordt door lieden, wier bewondering voor den grootsten veroveraar onzer eeuw geene palen kent?* (Nederlandsche Staatscourant, 23-10-1829). *Maar bewijzen hunne buitensporigheden niet aan geheel Frankrijk, dat de losbandigheid geene palen meer kent* (Nederlandsche Staatscourant, 7-12-1829). *De blijdschap des Volks kende geene palen* (W. Eekhoff, Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken, 414).

624 **pap kunnen zeggen**: Pap is een kort woordje. Wie zelfs dat niet meer kan zeggen is ofwel moe, of vol. In combinatie met voor

duidt het onverwachte snelheid aan: nog voor we pap konden zeggen was hij aan de deur. De uitdrukking figureert in het gedicht *Pap* van Jules Deelder (J.A. Deelder, *Moderne gedichten*, 44):

Pap

*De toestand waarin men
geen pap meer kan zeggen
is te prefereren boven
die waarin men dat
alleen nog maar kan.*

Een vergelijkbare negatief-polaire uitdrukking is **puf hebben**.

Triggers (24 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 15x *geen* (63%), 2x *nauwelijks* (8%), 5x *voor(dat)* (21%), 1x (4%). *Geef 'meen pak slaag, dat ie geen pap meer kan zeggen!* (Piet Bakker, *Ciske de Rat*, 6). *Ze hangt hier altijd rond en als iemand de achterdeur opendoet, is ze binnen voor je pap kan zeggen* (Erle Stanley Gardner, *De zaak van de gil-lende vrouw*, 45). *Dus voor ik pap kon zeggen was het Jack voor en Jack na en op een dag lag er een briefje en waren haar kleren weg* (Hans Vervoort, *Zonder dollen*, 51). *Ze staarde naar Bram Bokkepoot, die op zijn stoel zat als een enorme vetgemeste rups, zo boordevol dat hij geen pap meer kon zeggen* (Roald Dahl, *Matilda*, 123). *Na drie uur rondlopen waren we allebei uitgeput en konden we geen pap meer zeggen* (De Groene Amsterdammer, 8-9-2011, 47).

625 het **papier waard waarop het gedrukt is/geschreven staat**: minimale hoeveelheids-uitdrukking, gezegd van waardepapieren, maar ook verdragen, contracten e.d. Triggers (12 voorkomens): 1x *nauwelijks* (8%), 19x *niet* (75%), 1x n-woord (8%) en 1x *vraag* (8%). *Zij waren nooit het papier waard waarop ze waren geschreven* (De Telegraaf, 2-9-1971).

Volgens een parlementariër is het plan nauwe-lijks het papier waard waarop het is gedrukt (De Telegraaf, 3-11-1971). *De contracten die met de zeelieden worden afgesloten zijn vaak niet eens het papier waard waarop zij staan* (De Tijd, 5-6-1974). *Ik vraag me echter af of al deze overwegingen het papier waard zijn, waarop ze zijn gedrukt* (Trouw, 30-8-2003). Het WNT noemt bij de ingang waard niet deze uitdrukking, maar wel enkele vergelijkbare: *Hy en is dwater niet weert dat hy drinckt*, Spreeckw. (ed. KLOEKE) 22 [1549]. — *Hij is 't zout niet weerd, dat hij eet!* RUTTEN [1890].

In het Engels komt een dergelijke uitdrukking ook voor: *worth the paper it is written/printed on. Barely worth the paper they're written on* (P.G. Wodehouse, *Pearls, Girls and Monty Bodkin*, 160).

626 **pardon kennen: genade kennen**. Triggers (17 voorkomens): 17x *geen* (100%). *De Raad kende geen pardon* (F. Bordewijk, *Blokken*, 26). *Maar dan kent de Führer geen pardon meer!* (Lisette Lewin, *Een hart van prikkeldraad*, 220). Een uitdrukking met een vergelijkbare betekenis is **kwartier geven**.

627 **partij voor**: een gelijkwaardige tegenstander/tegenhanger voor. Vaak gebruikt voor situaties waarin rivaliteit sterk naar voren komt: sportwedstrijden, debatten e.d. Triggers (36 voorkomens): 32 *geen* (89%), 2x *nauwelijks* (6%), 1x n-woord (3%) en 1x een positief voorkomen (3%). *Buiten deze ronde was Seba nauwelijks partij voor Jansen* (Het Parool 26-3-1963). *Ook zonder de zes speelsters van HGC was Wales dinsdagavond in Driebergen geen partij voor het Nederlandse dameshockeyteam* (Leeuwarder Courant 27-5-1987). *Dordrecht bleek geen partij voor Cambuur: 5-0* (De Volkskrant, 18-1-1993). *De licht bewapende Taliban-bezettingstroepen waren geen partij voor de Hazara's en Oezbeken* (Vrij Nederland, 24-1-1998, 28).

Oppenheimers juridisch adviseur was geen partij voor zijn tegenstander (De Academische Boekengids, no 60, 2007, 10). *Maar als zwaardvechter was ze geen partij voor de Vinchen* (Jon Skovron, Bloed en storm, 197).

628 **pas geven:** gepast zijn, door de beugel kunnen. Triggers (122 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *comparatief* (1%), 8x *conditionele bijzin* (7%), 94x *geen* (77%), 1x *niet* (1%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 6x *universele kwantor* (5%), 4x *vraag* (3%), 2x *weinig* (2%), 1x *zodra* (1%) en 3x *een positief voorkomen* (2%). *Het geeft geen pas voor een jonge deern om bij knechts en vreemde ruiters naar een rondlopenden koopman te vragen* (J.F. Oltmans, De schaapherder, 386). *Artistiek laat de dichter, wanneer het pas geeft, eenige dozijnen bordeaux en bourgonje aanrukken* (Cd. Busken Huet, Het land van Rubens, 115). *En niet minder boeit de persoonlijke hulde, overal waar het slechts pas gaf aan de reine, liefelijke, eerbied afdwingende figuur zijner echtgenoot gebracht* (H.J. Polak, Studiën, 99). *Geeft het dan soms pas, mevrouw, voor een russische bojarenvrouw of bojarendochter, zich in gezelschap te bevinden van duitse tabaktelers en hun arbeidsters?* (A. Poesjkin, De moor van Peter de Grote, Verzamelde werken 1, 269). *Een positief voorkomen: haar tempel was, zoals dat pas gaf, verreweg de rijkste in Umma* (Theun de Vries, Sla de wolven herder!, 350).

629 eraan te **pas komen:** ergens een rol van betekenis in spelen, iets in de **melk te brokkel**en hebben. In combinatie met hulpwerkwoorden als *moeten* is deze uitdrukking niet negatief-polair (“er moest een klopper aan te pas komen”), en is de betekenis ook een andere, te omschrijven als ‘nodig zijn.’ De uitdrukking duikt vooral vaak op in sportverslagen. Triggers (51 voorkomens): 2x *amper* (4%), 6x *geen* (12%), 2x *minder* (4%),

5x *nauwelijks* (10%), 35x *niet* (69%) en 1x *zonder* (2%). *Vanaf dat moment kwam Velocitas er eigenlijk niet meer aan te pas* (Provinciale Drentsche en Asscher Courant, 11-10-1948). *Hierna kwam Max er niet meer aan te pas* (Go 16-1, 1978). *In de wedstrijd tegen Hockeer kwam Heerlen er geen moment aan te pas* (Limburgs Dagblad 15-12-1992). *Het hervormingsgezinde centrum rond president Petru Lucinschi kwam er nauwelijks aan te pas* (NRC, 23 maart 1998). *In al dat bas, gitaar en drumgeweld kwam Hart zelf er minder aan te pas* (De Groninger Gezinsbode, 24-9-2008). *Het Europees parlement komt er amper nog aan te pas* (NRC 10-12-2022).

630 **peil te trekken op, peil kunnen trekken op: hoogte krijgen van.** Komt meestal voor in combinatie met *geen*, soms ook met *weinig*, waardoor het aannemelijk lijkt dat *peil* in deze uitdrukking een niet-telbaar naamwoord is. Volgens ter Laan (1977: 281) gaat het hier om een zeemansuitdrukking: het *peil* is het vaste punt aan de kust, waarop men zich richt, als men de plaats bepalen wil, waar het schip zich op zee bevindt. Daarmee lijkt deze uitdrukking dus sterk op zijn synoniem *hoogte krijgen van*, dat eveneens negatief-polair is, en een maritieme herkomst heeft. Triggers (51 voorkomens): 47x *geen* (92%), 1x *nauwelijks* (2%), 1x *vraag* (2%), 1x *weinig* (2%) en 1x *een positief voorkomen* (2%). *Op den ouden president is natuurlijk in deze omstandigheden weer geen peil te trekken* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 290). *Ik kan op haar sympathieën geen peil trekken* (Dola de Jong, De thuiswacht, 24). *Valt er op zo'n manier nog peil op te trekken?* (NRC 17-2-1978). *Er is nauwelijks peil op te trekken waar en wanneer de stenengooiers actief zijn* (Reformatorisch Dagblad 21-4-198). *Je kon er geen peil op trekken wat er allemaal kon gebeuren* (Lee Child, Verleden tijd, 324). *Er is*

weinig peil op te trekken (Nicolaas Matsier, De advocaat van Holland, 194). Positief voorkomen: *Wist men steeds vooruit, welke machten bij een komend Europeesch conflict tegenover elkaar zouden staan, dan ware hier nog peil op te trekken* (Abraham Kuyper, Antirevolutionaire staatkunde, 338).

631 **peinzen over: piekeren over, van zins zijn.** De twee uitdrukkingen *peinzen over* en *piekeren over* zijn nagenoeg even frequent en hebben dezelfde distributie. Zonder ontkenning hebben de twee werkwoorden een iets andere betekenis. Terwijl *peinzen* zich laat omschrijven als ‘nadenken, mijmeren’, heeft *piekeren* een wat negatievere bijklank: ‘nadenken over een probleem, tobben.’ Bij het negatief-polair gebruik verdwijnt dit verschil. Bij de uitspraak valt de mogelijkheid van een sterk accent op: *ik péins er niet over* (*ik piéker er niet over*). Het lijkt erop dat de eerste voorkomens van negatief-polair *peinzen over* wat ouder zijn dan die van *piekeren over* (vanaf de jaren '20 van de 20ste eeuw). Het meest waarschijnlijke scenario is dan dat *piekeren* naar analogie met *peinzen* een negatief-polair gebruik heeft ontwikkeld. Triggers (142 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 6x *geen* (4%), 130x *niet* (92%), 4x *n-woord* (3%) en 1x universele kwantor (1%). *Ik peins er niet over. Ik heb toch gezegd, dat ik er geen voet meer zet* (Willy Pétilion, Moeders oudste [1921], 155). *Want geen meisje, dat lief tallig en nog jong is, peinst erover om, al heeft ze dan geen enkele positie in de maatschappij en kind noch kraai op de wereld, haar hele leven klaar te staan voor een oude vorst als Nikolaj Andrejewitsj* (L.N. Tolstoj, Oorlog en Vrede, Verz. Werken 3, 278). *Maar Nynaeve heeft duidelijk gemaakt dat ze iedere man die er ook maar over peinst het met haar aan te leggen, de mantel uit zal vegen* (Robert Jordan, Vuur uit de hemel, 382). *En de Navo peinst er evenmin over om Macedonië*

op te nemen in haar gelederen (Trouw, 19-5-1999). *Lea, er is geen haar op mijn hoofd die erover peinst om nu te komen* (Vrij Nederland, 18-11-2000). *Niemand peinsde erover zich te verzetten* (Tom Holland, Perzisch vuur, 203).

Met een pen te beschrijven: zie onder *te beschrijven*.

632 **pennincwert:** een penning waard. Varianten: *pennewert*, *pennincwaert*, etc. Middelnederlandse uitdrukking, met onder andere een herkenbaar gebruik als minimizer. Het MNW (Verwijs en Verdam 1882) schrijft dan ook: “Vooral met eene ontkenning verbonden: **niet een pennincwert**, *niet het minste of geringste, niets hoegenaamd*. Vgl. ndl. “geen cent, geen duit”. Vooral verbonden met een partitieven genitief.” *Mi ware liver, haddi Godsat / Dan ic u smijns en penneward / Gave* (Ridder metter mouwen, vers 1711-1713). *Sonder troost danen si quamen, als de nummermeer ne namen penwaert vromen in Holland* (Melis Stoke, Rijmkroniek van Holland, III, 559). Ook de zgn. scramblingvolgorde, met de uitdrukking links van negatie, komt voor. Het MNW geeft als voorbeeld: *Dus waest een pennincwert niet verloren no gelt no cleder no soonheit: het lach daer al overeen gheleit* (Lodewijk van Velthem, Spiegel historiaal of rymspiegel).

De Engelse uitdrukking *pennyworth* is een tegenhanger: *It won't make a pennyworth of difference to me* (Cambridge English Dictionary).

633 **pepernoot:** een weinig gebruikte uitdrukking van minimale hoeveelheid. De uitdrukking lijkt vrij recent, want de oudste vindplaatsen in mijn materiaal dateren van de jaren 1980. Triggers (14 voorkomens): 14x *geen* (100%). Voorbeelden: *van de zijde van het Globaal Accoord was er ook een hoop waar op z'n zachtst gezegd geen ene pepernoot*

van klopte (Jules Deelder, Drukke dagen, in: De dikke van Deelder, 448). *Die Van der Kerkhoffs raakten in het Oosterpark nog geen pepernoot!* (Sjoerd Claessen, Koeman & Koeman, 60). *Anders deed ik het niet, want niemand zit te wachten op een sectiebestuurslid dat er geen pepernoot van bakt* (Voetbal International, 19-3-1997). *Hij raakte in San Siro geen pepernoot* (Dagblad van het Noorden, 24-4-2010).

634 **per se**: noodzakelijk. De uitdrukking kent in het gebruik grofweg twee opties: het kan gecombineerd worden met een modaal hulpwerkwoord, meestal *moeten* en *willen*, zonder enige vorm van negatie, en bij afwezigheid van een modaal hulpwerkwoord vereist *per se* negatie, meestal in de vorm van *niet*. Voorbeelden van het eerste type: *Dit 67 bladzijden tellend novelletje, gezet in een lettertype voor bijzienden en bijzonder luxueus uitgegeven, heeft slechts belang voor wie per se alle werken van Hermans in zijn kast wil hebben, niet om zichzelf* (Dietsche Warande en Belfort, 1981). *Een begrafenis moest per se vanuit het huis waar men gewoond had plaats vinden en owee wanneer je niet wekenlang de tijd nam om te rouwen!* (Edgar Cairo, Kopzorg, 39-40). De combinaties met *willen* en *moeten* kunnen geparafraseerd worden als *met alle geweld* en hebben een versterkend karakter. Er zijn ook voorkomens met *hoeven*. Die vallen onder de modale groep, maar ook onder de negatieve groep, omdat *hoeven* zelf negatief-polair is, vgl. *Het hoeft natuurlijk niet per se een trouwfeest te zijn* (Ellis Peters, De eenzame bruid, 12).

Voorbeelden van het tweede type laten zich daarentegen beter parafaseren als *noodzakelijk*: *Dat gespreksonderwerp, ook thema genoemd, is niet per se hetzelfde als het grammaticaal onderwerp van een zin* (ANS 1984: 913). Meestal volgt er op *per se* een predicaatnomen, en anders is het gewoonlijk

een of ander toestandswerkwoord. Vgl. *ik twijfel niet per se aan je woorden* (*twijfelen* is een toestand) versus *??de hond blafte niet per se; ??de hond at de worst niet per se op*. Meestal heeft *per se* de functie van een afzwakking bij negatieve zinnen. *Dat is niet verstandig* klinkt iets harder dan *dat is niet per se verstandig*.

Het moderne gebruik (of met negatie, of met een modaal werkwoord) is nog niet te vinden in wat oudere teksten. Een zin als *in dat geval bewyst de pretentie per se dat ze aanmatigend is* (Multatuli, Idee 868) is in teksten uit de 21ste eeuw niet of nauwelijks te vinden. In mijn materiaal lopen dergelijke uitzonderingen terug van 26% (periode voor 1950, via 10% (1950-2000) naar 0,5% (2000-2023).

Het Engelse *necessarily* is in ontkenningen vaak de tegenhanger van Nederlands *per se*: *that is not necessarily your best option = dat is niet per se je beste optie*.

635 **pest**: krachtterm, een zier, een snars. Het gebruik van namen voor besmettelijke ziekten als emphatische versterkers is wijd verbreid in het Nederlands (vgl. *pokkenherrie*, *zweeten als de pest*, *keleretroep*, *tyfus-zooi*). Eerst vrij recent komen deze termen ook voor als negatief-polaire uitdrukkingen (zie **tering**, **tyfus**, **kanker**), en alleen *pest* heeft een grote vlucht genomen in het algemene taalgebruik. Het gebruik van *een pest* als versterker van negatie dateert zo te zien van het midden van deze eeuw, en staat nog niet vermeld in het WNT. Inmiddels is de uitdrukking alweer aan het verdwijnen. Triggers (123 voorkomens): 119x *geen* (97%), 4x n-woord (3%). *Kraage ze geen korrel graan meer, geen vet, geen pest...* (A.M. de Jong, Notities van een landstormman [1917], 253). *Ze zegt nooit een pest, hè?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 845). *Om eerlijk te zijn, het maakt geen pest uit* (Ben Borgart, De vuilnis-

roos, 110). *We zouden het niet opschrijven als we niet heel zeker wisten dat het hem geen pest kan schelen* (NRC 17-2-2024).

636 met de **pet** ergens **bij kunnen**: kunnen vatten, kunnen begrijpen. De pet fungeert als metoniem voor het hoofd, de zetel van het oordeelsvermogen. Net als de kortere variant *ergens bij kunnen* in omloop als negatief-polaire uitdrukking. Triggers (19 voorkomens): 18x *niet* (95%) en 1x vraag (5%). *Hij zei dat hij er met de pet niet bij kon* (De Volkskrant, 26-8-1993). *Decheiver kan er, een uur na afloop tegen Wolfsburg, met de pet niet bij* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-11-1997). *Kunnen jullie er met je pet bij?* (Net-5, 23-8-2002). Een verwant, zij het niet negatief-polair, idioom is *boven de pet gaan*: Als iemand iets boven de pet gaat, kan hij er met de pet niet bij.

637 **piekeren over**: denken aan, in zijn **hoofd halen**. Negatief-polair gebruik in combinaties met een infinitiefcomplement. In dit gebruik (gangbaar vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw) heeft *piekeren* niet de betekenis 'peinzen, langdurig nadenken over' maar 'overwegen, van plan zijn.' Een zin als *Ik pieker er niet over mee te doen* betekent dus niet zozeer dat ik niet in gedachten verzonken zit of ik mee zal doen, maar dat ik beslist niet van plan ben. Ook negatief-polair zijn voorkomens zonder infinitiefcomplement, maar met een pronomen dat daarvoor plaats doet, zoals *er* of *daar*: *Daar pieker ik niet over*. Dit geheel in tegenstelling tot combinaties van *piekeren over* met NPs, zoals *In het filmpje is te zien hoe Van Summen piekert over het rechte van een liniaal* (De Volkskrant, 26-10-1993). *Clinton piekert over de invoering van federale subsidies voor bedrijven die bijstandstrekkers in dienst nemen* (id., 26-2-1993), of combinaties met afhankelijk vragen, zoals in *Ik zit er echt wel over*

te piekeren, hoe het verder met haar moet (id., 9-10-1993), of in gebruik van *piekeren* zonder complement, zoals in *Zelfs tijdens de koers was ik voortdurend aan het piekeren* (id., 11-3-1993). In al deze gevallen heeft *piekeren* de betekenis van gedurig denken, en is het geen negatief-polair uitdrukking. Geheel analoog aan negatief-polair *piekeren* is het werkwoord **peinzen (over)**. Triggers (160 voorkomens): 7x *geen* (4%), 143x *niet* (89%), 7x *n*-woord (4%), 2x *te* (1%), 1x *voor(dat)* (1%). *Ik pieker er niet over!* (Het Parool 5-11-1952). *Een paar dagen geleden zou ze er nog niet over gepiekerd hebben om welk voorstel dan ook te doen* (Joop van den Broek, Kermis in de regen, 123). *Maar zit je in een gaaf Corpshuis, dan pieker je er niet over te verkassen* (Gertjan Aalders, Handhaaft en beschaaft: het Groninger Studenten Corps Vindicat atque Polit, 131). *Julia was veel te beschaafd en welopgevoed om er zelfs maar over te piekeren daarnaar te informeren* (Colleen McCullough, Macht & Liefde, vert J. Verheydt, 490). *Er is geen haar op het hoofd van de Groningse gedeputeerde Nienke Homan die erover piekert om in de provincie Groningen energie op te wekken voor Amsterdammers* (Groninger Gezinsbode 13-1-2021).

638 **pijl**: een zier, een snars. Zuidnederlandse uitdrukking die mogelijk teruggaat op een bijbetekenis van *pijl*, te weten 'spriet' of anders op de betekenis 'haar' (zie het WNT onder *pijl (I)* en *pijl (II)*). *Aert Lossaert vond een scherpe byl / Maer hy en acht die niet een pyl* (J. Moons [1675], Sedelyck Vermaeck Tonneel, 359). De Bo (1873) geeft voorbeelden als *Ge moet daar geen pijl aan veranderen. Hij is geen pijl beter dan zijn broeder. Hij kent er niet een pijl van*. Een recenter voorkomen waarin de oude betekenis nog valt te herkennen: *Op heel de akker was geen pijltje boekweit te bespeuren* (André Demedts, De Belgische Republiek, 41). Of er naast de

betekenis 'spriet' ook gedacht moet worden aan een seksuele bijbetekenis, een suggestie van Ton van der Wouden (het woord *piel* gaat ook terug op *pijl*, zie Hamans 1979) is niet geheel duidelijk. Het geringe aantal vindplaatsen en het ontbreken van duidelijke verwijzingen naar een taboconnotatie laat alleen giswerk toe.

639 **pijp tabak:** aanduiding van minimale mate of hoeveelheid. *Zonder trom, zeit de majoor, is muziek geen pijp tabak waard!* (J.J. Cremer, Emma Berthold, 30).

640 **pikken:** nemen, accepteren, dulden. Als negatief-polaire uitdrukking vele malen gebruikelijker dan zijn tegenhanger *nemen*, waar het ook in zijn andere betekenissen nogal op lijkt. Het is waarschijnlijk dat *pikken* ontstaan is naar analogie met *nemen*. In ieder geval komt *nemen* in negatief-polair gebruik voor vanaf in ieder geval de jaren 1940, terwijl *pikken* in mijn materiaal pas in de jaren 1970 opduikt. Het WNT vermeldt geen negatief-polair gebruik voor *pikken*. Van Dale's Groot Woordenboek (10^e dr, 1976) noemt het wel. Triggers (364 voorkomens): 2x conditionele bijzin (1%), 2x *evenmin* (1%), 7x *geen* (2%), 2x *minder* (1%), 271x *niet* (74%), 1x negatief predicaat (0,3%), 18x n-woord (5%), 1x restrictief bijwoord (0,3%), 39x vraag (11%), 1x *weinig* (0,3%) en 20x een positief voorkomen (5%). *Die pikken het niet als zo'n nieuwkomer ineens de grote baas is* (Hans Vervoort, Zonder dol-len, 75). *Je denkt toch niet dat ik dit zo maar pik?* (Andries Brandt/Jan Steeman, Roel Dijkstra - Venijn op Corsica, 11). *Het is onbegrijpelijk dat burgers dat allemaal pikken* (De Groninger Gezinsbode, 9-1-1998). *Mannen, pikken we het?* (J.J. Voskuil, En ook weemoedigheid [1999], 191). *Ik pik dat alleen van haar* (Sp!ts, 3-10-2011). *Ik pik zelfs geen scheve blik* (Top Boy 2, 6). Positief voorkomen: Ze

pikt dat lange tijd, maar uiteindelijk vermoordt ze hem (Trouw, 16-2-1998).

641 iemand de **pis lauw maken:** iemand iets kunnen schelen. Brabantse uitdrukking, bekend onder andere van het carnavalsliedje *Lauwe pis* van Theo Maassen. Triggers (14 voorkomens): 12x *niet* (86%) en 2x *nooit* (14%). Uit de levenslessen van luitenant-kolonel b.d. Christa Oppers: *Les 2: Laat je de pis niet lauw maken*. En verder: *Een leadzanger in smoking, de aanstellerige Captain Sensible op gitaar en vooral de aanwezigheid van een synthesizer maakten ons de pis amper lauw* (peterprong.blogspot.com/2008/..). *Tadej Pogacar laat zich de pis niet lauw maken* (De Volkskrant 7-7-2021). *Maar mijn oom Henk maakte zich daarover nooit de pis lauw* (blog Frans Miggelbrink, 17-4-2023).

642 van zijn **plaats komen:** in beweging komen. Met name in financiële kringen is dit een gangbaar idioom om in combinatie met negatie (*niet, nauwelijks*) een gebrek aan koersontwikkelingen aan te duiden. Triggers (23 voorkomens): 1x *amper* (4%), 14x *nauwelijks* (61%), 7x *niet* (30%), 1x n-woord (4%). *Ondanks alle moeite van de vijand komen de schepen nauwelijks van hun plaats* (Pieter J. Kuhn, Kapitein Rob, dl 2 [1946], 101). *Sinds de vorige nieuwsbrief is de aandelenmarkt nauwelijks van zijn plaats gekomen* (Haagse Effecten, jg. 4, maart 1999). *De AEX-index kwam deze week per saldo nauwelijks van zijn plaats* (Financieele Dagblad, 13-8-2022). Een variant is: *van zijn plek komen*. *Bijna alle Europese effectenbeurzen kwamen niet van hun plek* (Trouw, 28-6-2000). Vergelijk verder ook: **van de grond komen**.

643 iets of iemand kunnen **plaatsen:** iets of iemand kunnen **thuisbrengen**. Triggers (22 voorkomens): 1x *moeilijk* (5%), 19x *niet*

(86%), 1x vraag (5%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Burden, die van zichzelf wist dat hij mensen moeilijk kon plaatsen, had geprobeerd niet iets oude-vrijerachtigs te verwachten* (Ruth Rendell, *Uit de sleur* [1972], 91). *Hij kon mijn ommezwaai niet goed plaatsen* (Theo Capel, *Bijtend spul*, 126). *Ik kan deze uitspraak echt niet plaatsen* (Dagblad van het Noorden, 24-5-2005). *Of hij mij kan plaatsen weet ik niet* (Dagblad van het Noorden, 15-12-2018). Positief voorkomen: *De kwalificaties die ik in de krant lees kan ik wel plaatsen* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1999). Een variant is de modale infinitief *te plaatsen*: *Down With Love is dan ook moeilijk te plaatsen* (DVD-Valley, februari 2004). Vergelijk ook Engels *can place*: *The man looked familiar, but Frost couldn't place him* (R.D. Wingfield, *Night Frost*, 155).

644 een **platte mispel**. Variant op een **rotte mispel**. De uitdrukking duidt een minimale positie aan op een schaal van waardeoordeelen. *Ons en is niet een platte mispel daer aen ghelegen* (Philips van Marnix van St. Aldegonde, *De Byencorf der H. Roomsche Kercke*, 93).

645 **pluis**: in orde, koosjer, veilig. Volgens het WNT afgeleid van het werkwoord *pluizen*, in de zin van plukken. Iets dat afgeplozen is, is glad, zuiver, kaal. Alles wat niet helemaal zuiver is, kan dus worden gezien als 'niet pluis'. Vaak betreft het tegenwoordig een onveilige omgeving ("het is daar niet pluis"), maar ook andere zaken of zelfs personen kunnen niet pluis zijn. Een oud voorbeeld van het WNT, nog zonder negatie, waarin de oerbetekenis van *pluis* nog vrij duidelijk doorschemert is *Ik ben niet sinlijk in mijn huys / Maer hebb' mijn werk graeg net en pluys* (W. Sluyter, *Eensaem Huys- en Winterleven* [1668]). Triggers (261 voorkomens): 6x *allerminst* (2%), 1x *allesbehalve* (0,4%),

3x *conditionele bijzin* (1%), 2x *evenmin* (1%), 1x *minder* (0,4%), 231x *niet* (89%), 5x *n-woord* (2%), 5x *verre van* (2%), 3x *vraag* (1%) en 3x een positief voorkomen (1%). *Zit neer, kaerel, al is het hier niet al te pluys* (Jacob Campo Weyerman, *Den Heer is betoovert, en de Juffer is behext*, 45). *'t Is by men' zoolen hier niet pluys* (Joan Jacob Mauricius, *Het Leidsche studenten leeven*, vs 638). *Hij wist hen vier en twintig plaatsen in zijne eigen landstreek te noemen waar het niet pluys was* (C.G. Salzmann, *Aanleiding tot eene onverstandige opvoeding der kinderen*, 82). *Als dat pluys is, dacht de man, dan heet ik geen Japik meer* (De Belgische Illustratie, jg 10, 1877-8, 392). *Soms denk ik dat het niet allemaal pluys is met dat wijf* (Ben van Eysselsteijn, *Tussen zuiderkruis en poolster*, 153). *Zij zouden de meening kunnen vestigen, dat het in de Haarlemmermeer wat de gezondheid van het vee betreft, verre van pluys is* (Oprechte Haarlensche Courant 2-1-1940). *Bij jullie daar in Wjazowka is het ook niet allemaal pluys* (Anton P. Tsjechov, *Verzamelde werken*, dl 2, 23). *Wij vragen ons af of het daar wel pluys is* (Nieuwe Leidsche Courant, 15-1-1976). *Ergens in de moerassen in Noord-Europa staat dit weinig pluise huis, volgens de persmap, en precies zo vaag als die aanduiding is de plot van deze Europudding-griezelfilm* (Trouw, 7-6-2000). *Voor Arabieren is het in Israel steeds minder pluys* (Dagblad van het Noorden, 3-7-2009). Positief voorkomen (uit een vertaling van Assepoester):

*Roe koe koe koen
Geen bloed in de schoen
De voet is wel pluys
De ware bruid brengt hij thuis*

(*Sprookjes van Grimm 2, 17*)

646 voor de **poes**: een te verwaarlozen figuur of zaak. Triggers (65 voorkomens): 1x

geenszins (2%), 63x niet (97%) en 1x n-woord (2%). *Agnes, je weet zelf wel, dat je niet voor de poes bent* (L.H.A. Drabbe, *Levenslol*, 157). *Als je me dat nog een keer flikt, mannetje, dan zal ik je eens kennis laten maken met de gebroeders Vuist en die zijn niet voor de poes* (Chr. van Abkoude, Pietje Bell, 21). *Hun aanvallen waren inderdaad ook geenszins voor de poes* (Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië, 16-1-1935). *Toch waren de doses gruwelen en sensatie, die de Nick Carters, Wilsons en Lord Listers onzer jongensjaren ons te slikken gaven, ook lang niet voor de poes* (Maurits Dekker, Amsterdam bij gaslicht, 41). *In haar gouden meerminnenjurk is Naomi Campbell niet voor de poes* (Weekend, 28 juli 2001, 40). *Laat niemand denken dat die Koreanen voor de poes zijn* (NRC, 31-10-2015). Het WNT (s.v. *poes*) vermeldt als Vlaamse variant van de *poes*: *Het Vlaamsch Komiteit heeft den Heer L. een wederantwoord gezonden dat niet van de poes is* (Het Volksbelang, 12-4-1913). Ook het Vlaams van nu kent deze variant nog: *De audits waren niet van de poes, want het creatieve team wou ook wat de kinderrollen betreft geen compromissen sluiten* (www.nieuwsblad.be, 2-10-2008). Zie ook van de **kat**.

647 **polonaise aan het/zijn lijf**: overlast van lichamelijke of andere aard. Triggers (24 voorkomens): 22x *geen* (92%), 1x negatief predicaat (5%) en 1x n-woord (5%). *An mijn lijf geen polonaise...* (Herman Heijermans, Robert, Bertram & Comp., *Toneelwerken III*, 1877). *Stugge, kordate vrouwen waren het, wars van polonaise aan het lijf* (De Volkskrant, 21-8-1993). *Maar hij wil zichzelf slechts gelukkig prijzen dat er aan zijn lijf nooit polonaise is geweest* (De Volkskrant, 31-8-1996). *Natuurlijk kun je ook een gewone kartonnen beker bestellen als je aan jouw lijf geen polonaise wilt* (Groninger Gezinsbode 10-2-2021).

648 **pompstok**: ook maar iets, uitdrukking van minimale hoeveelheid, thans verouderd. *De arme Kerel begreep er geen pompstok van* (Pim Pernel, *Zilte verhalen* [1925], 22). Te oordelen naar de citaten in het WNT werd deze uitdrukking vooral in nevenschikkingen gebruikt: *Hier had ik altyd bestige bierdragers, en boeren van een rekkelyke conscientie, op myn hand, die me 't goed in huis bezorgden, zonder dat ik van akzyns of pompstok wist* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, dl 5, 50). *Die goede man wist van Paus noch pompstok* (A. Fokke, *Boertige reis door Europa*, dl. 1, 78).

649 een **poot aan de grond krijgen**: enigerlei houvast krijgen, in een stabiele positie terechtkomen. Inchoatieve variant van een **poot om op te staan hebben**. Triggers (77 voorkomens): 2x conditionele bijzin (3%), 1x *evenmin* (1%), 3x finale bijzin (4%), 48x *geen* (62%), 7x *nauwelijks* (9%), 6x n-woord (8%), 3x *vraag* (4%), 1x *zonder* (1%) en 6x een positief voorkomen (8%). De positieve voorkomens zijn allen nonveridicaal. *En zonder doorslaande bewijzen zou ik dan ook tegen haar geen poot aan de grond krijgen* (H. Voordewind, *De commissaris vertelt over donker Amsterdam*, 688). *Je moet van goeden huize komen wil je een poot aan de grond krijgen* (De Telegraaf 29-4-1967). *Ontslag betekent dat ik nergens meer een poot aan de grond krijg* (Gerrit-Jan Zwier, *Allemaal projectie*, 67). *Gezinsvoogden krijgen in die gezinnen geen poot aan de grond* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-12-1996). *Wat had hij daaraan als hij zich uit de naad moest werken om een poot aan de grond te krijgen tussen de concurrentie in het noordelijk deel van New Jersey?* (Robin Cook, *Nano*). *In China kregen ze, in strijd met de WTO-afspraken, nauwelijks een poot aan de grond* (De Groene Amsterdammer 30 juli 2020).

650 een **poot kunnen trekken**: zich kunnen **verroeren**, *zijn kont kunnen keren*. Geen algemeen-gangbare uitdrukking (Twents?). *Je kunt hier ook geen poot trekken*.

651 een **poot om op te staan (hebben)**: in een stabiele, of gunstige positie verkeren. Statische tegenhanger van een **poot aan de grond krijgen**. Triggers (47 voorkomens): 4,5x *geen* (96%), 1x *vraag* (2%), 1x *zonder* (2%). Voorbeelden: *Zonder die hoer zouden jullie geen van allen een poot hebben om op te staan!* (Fleur Bourgonje, Spoorloos, 94). *Bovendien is er nu tijd om eens precies te onderzoeken of Engeland en Frankrijk bij hun schadeclaims wel een poot hebben om op te staan* (Trouw, 26-1-1999). *Juridisch heeft BZ geen poot om op te staan* (De Volkskrant, 28-5-2008). *Neferet is een verbitterde ex-werkneemster zonder een poot om op te staan* (P.C. en K. Cast, Het huis van de nacht).

Het Engels heeft een vergelijkbare en eveneens negatief-polaire tegenhanger: *have a leg to stand (up)on*: *They wouldn't have a leg to stand upon, and they know it* (Agatha Christie, *The mystery of the blue train*, 48). *Olivia wouldn't have had much of a legal leg to stand on had her mother decided to leave everything she possessed to Kenneth Fleming* (Elizabeth George, *Playing for the Ashes*, 483).

652 een **poot uitsteken**: iets doen, met name (maar niet uitsluitend) om te helpen. Variant van een **hand/vinger uitsteken**, een **vin verroeren**, e.d. Triggers (67 voorkomens): 4,5x *geen* (67%), 1x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (1%), 8x *n-woord* (12%), 1x *negatief predicaat* (1%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 4x *te* (6%), 2x *vraag* (3%) en 4x *zonder* (6%). *Heb-ie 'n poot uitgestoken, toen je binnenkwam?* (Herman Heijermans, Van ouds 'De morgenster', Toneelwerken III, p. 2339).

Gemakzuchtig geworden en te lam om nog een poot uit te steken, hij verafschuwde het als de pest (André Demedts, Hooitijd, 88). *Iedereen heeft het gehoord, maar niemand stak een poot uit* (Groninger Gezinsbode, 28-6-1996). *Zij hoeven geen poot uit te steken* (Trouw, 5-9-1996). *Tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog hadden de Egyptenaren nauwelijks een poot voor het Algerijnse verzet uitgestoken* (Harm Botje, Het duivelshuis, 639). *Je hebt geen poot meer uitgestoken sinds we die ouwe Gunter de kop van zijn romp hebben getrokken* (John Sandford, Galgenveld, 104).

653 een **pot hebben om in te pissen**: ook maar enig bezit hebben. Minimale hoeveelheidsuitdrukking. Een vergelijkbare uitdrukking is: een **nagel hebben om zijn kont te krabben**. De onderhavige uitdrukking is waarschijnlijk aan het Engels ontleend, waar het idioom ouder en gebruikelijker is: *If Sean drops first, you go home without a pot to piss in* (Faye Kellerman, *Serpent's Tooth*, 361). *Voor ik 'm deze klus gaf, had hij geen pot om in te pissen* (Net-5, 16 juni 2001).

654 **potten kunnen breken**: iets in positieve of negatieve zin voor elkaar krijgen. Deze uitdrukking wordt opvallend vaak in sportverslagen gebruikt, en vormt een minimaal paar met de uitdrukking (*ergens*) een *potje kunnen/mogen breken*, die positief-polair is. Triggers (40 voorkomens): 4x *evenmin* (10%), 2,5x *geen* (63%), 1x *niet* (3%), 3x *niet veel* (8%), 1x *voor* (3%), 5x *weinig* (13%), 1x *zelden* (3%). *De Ajacied echter kon ook geen potten breken, om maar te zwijgen over het maken van doelpunten* (Limburgsch Dagblad 28-4-1983). *De laatste kon temidden van zijn schutterende medespelers weinig potten breken* (De Volkskrant, 14-3-1994). *Voor hij potten kan gaan breken, zal Groenendaal toch eerst het fortuin aan zijn zijde moeten krijgen* (De Volkskrant, 28-11-1994). *Toine*

Rorije kon tegen Tom van Mol evenmin potten breken (Nieuwsblad van het Noorden, 10-11-1997). Ook in het verleden met trage puntspe- lers als Bombarda en Huizingh kon FC Gronin- gen in uitwedstrijden zelden potten breken (Groninger Gezinsbode, 26-11-1999). En die commissie van meneer Tabaksblatt heeft ook niet echt potten kunnen breken (Sp!ts, 13-4-2005). Ook zonder kunnen heeft potten bre- ken een negatief-polair idiomatisch gebruik, zij het meer sporadisch: *Met de bijkans bovennatuurlijke braafheid van Stijfkopje breek je in het Madonna-tijdperk geen potten meer* (Televizier, 21-6-1986). *En aangezien ook invaller Dennis de Ridder op de rech- terflank geen potten brak, kreeg Katwijk nooit meer een vinger tussen de deur* (Trouw, 19-10-1998). Voorbeelden van de positief-polaire uitdrukking *een potje kunnen breken*: *Bij de supporters kan Kiprich nog steeds een potje breken* (id., 3-4-1995). Ook *bij Jorien van den Herik kan 'Henkie met de losse handjes' een potje breken* (id., 3-6-1995). Het WNT meldt alleen *een potje mogen breken*. Inmiddels lijkt *een potje kunnen breken* de gangbare vorm van deze uitdrukking te zijn geworden.

655 **pottenkijkers** kunnen gebruiken (wil- len, dulden, etc.). Het WNT omschrijft *pot- tekijker* als 'keukenpiet', en dan in tweede instantie als 'nieuwsgierig mensch.' Het valt te betwijfelen of veel mensen weten wat een keukenpiet is, maar als negatieve aan- duiding voor een nieuwsgierig persoon is *pottenkijker* nog altijd in gebruik. Nieuws- gierigheid is niet per se een negatieve eigen- schap, maar het woord *pottenkijker* wordt steevast dan ingezet, als het gaat om onge- wenste nieuwsgierigheid. Vandaar dan ook dat combinaties met werkwoorden die een positieve attitude uitdrukken, zoals *willen, kunnen gebruiken* etc. de aanwezigheid van negatie verlangen. Triggers (23 voorko- mens): 17x *geen* (74%) en 6x *niet* (26%). *Ik*

kan hier geen pottetekijkers gebruiken (J. Stam- perius, Drie kwajongens, 91). *Irak kan in de oorlog met Iran niet langer pottenkijkers gebruiken* (Algemeen Dagblad 7-10-1980). *De autoriteiten willen geen pottenkijkers* (Karel Glastra van Loon, Vannacht is de wereld gek geworden, 184). *Pottenkijkers kun je daarbij niet gebruiken* (VPRO-gids 13-4-2024).

656 **praten van**: in de gebiedende wijs wordt dit werkwoord gebruikt als nega- tief-polaire uitdrukking. De datief *me* lijkt een verplicht onderdeel. Google geeft enkele duizenden hits voor *praat me daar niet van*, en nul voor *praat hem daar niet van* of *praat haar daar niet van*. Ook is het gebruik van het voorzetsel *van* nogal opmerkelijk: nor- maal kiest *praten* voor *over*: *We zaten over/ *van haar te praten. Praat niet over/*van stoelgang onder het eten*. Triggers (14 voor- komens): 14x *niet* (100%). *O, gekheid, praat me er niet van* (Charles Dickens, De nagela- ten papieren der Pickwick club, 241). *Praat me er niet van!* (Hergé, Kuifje en het zwarte goud, 59). *Praat me niet van dat mens!* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Orde van de Feniks, 286).

657 de **pret mogen drukken**: een negatief effect op de stemming hebben. Triggers (100 voorkomens, waarvan 85 met *mogen*, 10 met *kunnen* en 5 verdere varianten, zie ook onderaan dit trefwoord): 1x *evenmin* (1%), 1x *geenszins* (1%), 5x *nauwelijks* (5%), 92x *niet* (92%) en 1x *n*-woord (1%). *Meestal kwam er door de drank geen verstandig woord meer uit, maar dat vermocht de pret niet te drukken* (Gerard Cox, Jongen, rook jij wel genoeg?, 49). *Dat mag allemaal de pret niet drukken* (NRC, 18-12-1996). *Gevaarlijke slidings, gemene tackles en geniepige elleboogstoten mogen de pret niet drukken* (NRC, 19-4-1999). *Dat Haren een flinke veer moet laten bij de*

nieuwe verdeling van de middelen uit het gemeentefonds, kan de pret niet drukken (De Groninger Gezinsbode, 12-6-1996). *Dat kan de pret nauwelijks drukken* (NRC, 16-12-2016). *Het mag de pret geenszins drukken* (SNP Gids no 1, 2017). Nog een variant op dit stramen is *de pret mogen deren: van een van de mannen krijgt ze een regelrechte linkse hoek op haar neus, maar dat mag de pret niet deren* (Toni Coppers, De beha van Madonna, 36).

658 voor een **prijs**: scalaire eindpuntuitdrukking. Variant van **voor goud**. *Voor geen prijs wilde ik naar die andere school* (Maarten 't Hart, Het roer kan nog zesmaal om, 34). Dit type uitdrukking geeft geen minimum maar juist een maximum aan. Vergelijk ook *for all the tea in China: I wouldn't be Mr. Bates*. *Not for all the tea in China* (Downton Abbey, 1, 5). Te vertalen met: *Ik zou voor geen prijs meneer Bates willen zijn*.

659 **pruimen**: accepteren, dulden, goed vinden. Ook het negatief-polaire gebruik van **lusten** staat dicht bij deze uitdrukking. Triggers (op 36 voorkomens): 1x *geen* (3%), 2x *nauwelijks* (6%), 29x *niet* (81%), 3x n-woord (8%), 1x restrictief bijwoord (3%). *Omdat ook het leger Vishvadhatar niet pruimde, leek de staat van beleg op niets* (Harry Mulisch, De diamant, 34). *Maar die benadering wordt niet door alle makkers gepruimd* (André van der Louw, Rood als je hart, 'n geschiedenis van de AJC, 237). *Alleen als de privatisering van de NS wordt teruggedraaid, kan die krachtpatserij gepruimd worden* (Trouw, 5-1-2002). *Een duivelsduo wordt nergens gepruimd* (Auke Hulst, En ik herinner me Titus Broederland, 100). *De Franse president Macron wil wel, heeft de mond vol van meer Europa, maar wordt in eigen land nog nauwelijks gepruimd* (De Telegraaf, 13-10-2018).

De modale infinitief *te pruimen (zijn/val-len)* is ook negatief-polair, zij het minder

uitgesproken. Triggers (op 31 voorkomens): 1x *geen* (3%), 5x *moelijk* (16%), 2x *nauwelijks* (6%), 13x *niet* (42%), 1x n-woord (3%), 1x *onmogelijk* (3%), 2x restrictief bijwoord (6%), 1x *vraag* (3%) en 5x een positief voorkomen (16%). *Iets wat eigenlijk alleen van Eddie Constantine te pruimen valt* (Het Parool, 27-1-1967). *Een bewijs van minachting dat moeilijk te pruimen valt* (Heere Heeresma, Juweeltjes van waterverf, 120); *maar dat wat u nu beweert, valt onmogelijk te pruimen voor een man die zijn hersens op de juiste plaats heeft zitten* (F.A.L. Kreiken-Pape, Turkse sprookjes en legenden, 74). *Het hangt dan ook helemaal af van de kunstenaar of zo'n concert redelijkerwijs te pruimen valt* (Het Parool 24-10-1978). *Haar baas is niet te pruimen* (Hugo Claus, Belladonna, 30). *Als je iets wil schrijven wat niemand te pruimen vindt, mag je dat rustig doen* (Humo, 22-7-1997). Positief voorkomen: *Hij was een dwaas die tegen zijn eigenbelang in handelde, dus ongevaarlijk en daarom best te pruimen, nu en dan* (Willy van Poucke, Het scheermes van Ockham, 23).

660 **puf**: energie, fut. Gerelateerd aan het werkwoord *puffen*, vandaar de betekenis 'de adem bezitten voor iets' van zulke uitdrukkingen als *ergens (de) puf voor hebben*. Het WNT kent ook een uitdrukking *puf hebben in/op iets* met als betekenis 'zin hebben in iets,' die ook negatief-polair is, maar hiervan heb ik zelf geen eenduidige vindplaatsen kunnen vinden, hoewel *ergens geen zin in hebben* en *ergens geen energie voor hebben* natuurlijk in de praktijk moeilijk te onderscheiden zijn.

Triggers (71 vindplaatsen): 2x *conditionele bijzin* (3%), 1x *finale bijzin* (1%), 40x *geen* (56%), 2x *nauwelijks* (3%), 9x *niet* (13%), 2x n-woord (3%), 2x *negatief predicaat* (3%), 2x *restrictief bijwoord* (3%), 1x *universele kwantor* (1%), 3x *vraag* (4%), 3x

weinig (4%) en 4x een positief voorkomen (6%). *Marijtje had ook geen puf* (Jac. van Looy, Jaapje, 27). *'k Heb geen puf opnieuw kiekeboe te gaan spele met dat stel ouwe lulletjes in Den Haag...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 90). *De 23-jarige Armstrong gaf op om voor het naseizoen nog wat puf te hebben* (De Telegraaf, 18-7-1994). *Alex Zuelle en Bjarne Riss hadden na drie beklimmings buiten categorie niet meer de puf om daadwerkelijk met Indurain te duelleren* (De Volkskrant, 13-07-1995). *Heb je puf om een hapje te gaan eten?* (Jonathan Kellerman, Gesmoord, 273). *Na een tijdje had ze pas weer puf om het dekbed over zich heen te trekken* (Stieg Larsson, Gerechtigheid, 113). *Maar ondanks deze blikverruiming kwam het voor Boomstra alsnog totaal onverwachts toen hij in augustus 2012 nergens meer puf voor had* (Groninger Gezinsbode 11-1-2017). *Na een dag vergaderen heb je misschien enkel nog puf om versiering te kiezen* (De Morgen, 21-11-2021). Positief voorkomen: *Ik had zelfs nog puf om een lasagneschotel te maken toen we thuis kwamen!* (www.mountainbike.nl).

Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking, zoals moge blijken uit dit citaat uit de tv-serie *A Touch of Frost: I don't think I've got the puff for it*.

661 **puist**: mogelijk een verbastering van een **pest**. Deze uitdrukking heb ik uitsluitend in het werk van Willem van Iependaal aangetroffen. De relatie met 'een pest' wordt ondersteund door een parallel idioom 'ergens een/de puist aan hebben', genoemd in het WNT, s.v. *puist*, zoals nog gebruikt in Til Brugman, *De zeebruid*, 95: *Als ik ergens de puist aan heb, dan zou het zijn om voor de komende en gaande man liefje te spelen*. Voorbeelden van negatief polair gebruik: *Je laat alles begaan of jij er geen puist mee te maken hebt* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 133). *Waarom weten de beffen zo precies*

wat recht is en snappen wij, die het ondergaan moesten, er geen puist van? (Willem van Iependaal, Bef, boef en bajes, 15).

662 **punt**: zaak van zorg. Triggers (23 voorkomens): 20x *geen* (87%), 2x *n-woord* (9%) en 1x *niet* (4%). *Theo Laseroms maakt er geen punt van* (Het vrije volk, 28-4-1978). *Maar dat was voor Van Winter en haar 'kookkinderen' geen punt* (Broerstraat 5, December 1996). *Bij proefwerken maakt hij er geen punt van dat ze van hem afkijken* (Michel Houellebecq, *Elementaire deeltjes*, 35). *Nederland heeft er nooit een punt van gemaakt* (De Volkskrant, 28-4-2003). *Dat hijzelf en zijn ministers ook vaak worden gepersifleerd, vindt de premier niet zo'n punt* (Trouw, 8-11-2003).

663 **puntje**: incidenteel gebruikt als minimaliseerder. Geen variant van het vorige trefwoord. *Haar huishoudelijke verliederlijking kon haar nou net geen puntje schelen* (I. Querido, *De Jordaan*, dl 1, 266).

Raar opkijken: zie **gek opkijken**.

664 **recht**: goed. Bij gebruik als bijwoord of bijvoeglijk naamwoord is negatie soms onmisbaar. Dit is bijvoorbeeld het geval in de vrij gebruikelijke combinatie *recht weten*: *En de heren wisten trouwens ook niet recht wat zij wilden* (C. Gerretson, *Geschiedenis van de 'Koninklijke'*, 2e dl, 59). Ook andere werkwoorden en uitdrukkingen van cognitieve activiteit komen voor samen met negatief-polair *recht*, zoals *begrijpen*, *beseffen*, *verstaan*, *duidelijk zijn*, *zich kunnen herinneren* (Hoeksema 2020). Daarnaast valt er een niet polair-gevoelig gebruik van *recht* als graadbepaling te onderkennen, zoals in *Het zou mij regt aangenaam zijn, voor dien tijd nog een brief van U te ontvangen* (De briefwisseling van J.R. Thorbecke, dl I, 1830-1833,

205). Zowel het gebruik als bijwoord van graad als het negatief-polaire gebruik lijkt sterk op het Duitse gebruik van *recht*. Beide gebruikswijzen zijn niet meer gangbaar, met name het gebruik als bijwoord van graad. Triggers (235 voorkomens): 3x conditionele bijzin (1%), 2x finale bijzin (1%), 1x *geen* (0,4%), 1x *nauwelijks* (0,4%), 162x *niet* (69%), 22x n-woord (9%), 8x restrictief bijwoord (3%), 1x *te* (0,4%), 18x *voor(dat)* (8%), 1x *vraag* (0,4%) en 16x *zonder* (7%). *Men wist noch niet recht of Boudiers met zijn legertje over de Maes getrocken was of niet* (Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, dl 2, 391). *O Meester Franciscus, zoo gy eens regt wist, wat 'er al uit de Mossen en derzelve houding te voorzeggén valt, gy zoudt die beesjes hooger agten* (J.C. Ludeman, Spiegel der Weereld). *Eene wijle heerschte er eene stilte, die wel iets gespannens had, zooals dat soms zijn kan, zonder dat men er recht de oorzaak van begrijpt* (A.L.G. Bosboom-Tous-saint, Leicester in Nederland, dl. 1, 315). *Hij moest het twee of driemaal hooren eer hij het recht begreep* (Frances Hodgson Burnett, De kleine lord, 24). *Het was haar, alsof zij in dit ondeelbaar oogenblik eerst recht begreep, hoe onmisbaar hij haar geworden was* (Anna de Savornin Lohman, Vragensmoede, 26). *Zij laat 4 kinderen achter, te jong nog om hun verlies recht te beseffen* (De Volksvriend 19-11-1908). *Maar om recht te beseffen hoe het geweest zal zijn, dat vervaarlijk stijgende requisitoir in de stampvolle Kamer, moet men Troelstra hebben gehoord en gezien* (De Sumatra Post 17-6-1910). *Wellicht had hij daareven nauwelijks recht geweten wat hij zeide* (Dagblad van Rotterdam 19-3-1942). *En ik had er zo weinig verweer tegen omdat ik zelf niet recht wist waar het op uit zou draaien* (Louis Ferron, Gekkenschemer, 76).

recht bij het hoofd: variant van **goed bij het hoofd**, zie daar.

665 **het rechte weten van:** oudere variant van **het fijne weten van**. Inmiddels niet meer gangbaar Nederlands. Triggers (75 voorkomens): 2x conditionele bijzin (3%), 5x finale bijzin (7%), 2x *geen* (3%), 27x *niet* (36%), 21x n-woord (28%), 2x restrictief bijwoord (3%), 4x *vraag* (5%), 2x *weinig* (3%), 3x *zonder* (4%) en 7x een positief voorkomen (9%). *Koosjen was geen moeder, en kon er dus het rechte niet van begrepen hebben* (Nicolaas Beets, Camera Obscura [1839]). *'t Rechte ben ik er ook nooit van te weten gekomen* (E. Heimans en Jac P. Thijsse, Hei en dennen, 25). *En wie begrijpt daar het rechte van?* (De Groene Amsterdammer, 7-7-1901). *En ik kon het niet uitstaan, dat u, zonder het rechte te weten, mij in mijn dagelijksch leven maatregelen wildet voorschrijven* (Nieuwsblad van het Noorden, 31-12-1919). *Van wat er tusschen haar en hem gebeurde heeft niemand het rechte geweten* (Arthur van Schendel, Herinneringen van een dommen jongen, 282).

recht wijs: zie onder **goed wijs**.

666 **het redden:** het **bolwerken**. Net als zijn tegenhanger **bolwerken** kan **het redden** zowel positief als negatief gebruikt worden, maar het negatieve gebruik heeft verre de overhand. De uitdrukking is vanaf de jaren 1960 in gebruik. Triggers (77 vindplaatsen): 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 55x *niet* (71%), 3x n-woord (4%), 1x negatief predicat (1%), 3x restrictief bijwoord (4%), 1x *te* (1%), 3x *vraag* (4%), en 9x een positief voorkomen (12%). *Ajax heeft het niet gered* (De waarheid 21-9-1967). *Als Noorwegen het redt tegen Nederland, zal dat komen omdat wij harder en meer zullen lopen dan hun spelers* (De Volkskrant 9-6-1993). *Een voorstel van D66 rond winkelwagentjes redt het niet* (De Groninger Gezinsbode, 27-3-1998). *Alleen de echt grote boeken van*

Mulisch en Nooteboom redden het hier (Trouw, 17-4-1998). *Het concern is namelijk te klein om het te redden tegen de grote buitenlandse concurrenten, stelt Dik* (Trouw, 22-2-1999). *Om het te redden op de havo of het vwo moet je ook een intrinsieke motivatie hebben* (NRC 28-5-2022). *De vraag is nu of, en hoe deze bedrijven het gaan redden* (NRC 28-5-2022). Positief voorkomen: *Och, ik denk dat ik het wel red* (Patricia Highsmith, Ripley ondergronds, 251).

667 **reden tot juichen:** negatief-polaire uitdrukking, te combineren met *zijn, hebben of geven*, minder vaak ook met *vinden, krijgen, vormen* en *bestaan*. Tegenhanger van **reden tot klagen**, dat verder op een vergelijkbare manier wordt gebruikt. Niet alle combinaties zijn sterk negatief-polair. Voorkomens uit sportverslagen in kranten heb ik verwijderd uit mijn dataset omdat ze bij nader inzien een meer letterlijke betekenis hebben die veel minder evident negatief-polair is. Daarnaast blijken er ook verschillen te zijn tussen combinaties met *hebben* enerzijds en met *zijn* of *geven* anderzijds. Ter vergelijking heb ik de gegevens betreffende de triggers in een tabel geplaatst.

TABEL 8: Triggers bij combinaties met *hebben* (H), *zijn* (Z) en *geven* (G)

trigger	H	%	Z	%	G	%
allerminst	2	4	4	8	-	-
evenmin	1	2	-	-	1	4
geen	11	24	20	38	11	46
minder	3	7	-	-	1	4
niet	4	9	11	21	4	17
positief	16	36	4	8	2	8
restr. bw.	-	-	2	4	-	-
vraag	1	2	6	11	-	-
weinig	7	16	6	11	5	21
totaal	45		53		24	

Het verschil in positieve optredens tussen de combinaties met *hebben* en *zijn* is significant. Combinaties met *geven* wijken significant af van die met *hebben* ($p = 0.02$ volgens een tweezijdige Fisher exact toets), maar niet van *zijn*. Dit lijkt wellicht verrassend, omdat *geven* de causatief van *hebben* is. Er is echter een bijzondere overeenkomst met de vormen met *zijn* die hier weleens aan debet zou kunnen zijn: deze combinaties hebben doorgaans een niet-persoonlijk subject, in tegenstelling tot de combinaties met *hebben*. Vergelijk: *De aandelenkoersen zijn (geven) geen reden tot juichen. De aandeelhouders hebben geen reden tot juichen*. Alleen personen kunnen juichen, dus zal een deel van de voorkomens letterlijk opgevat moeten worden, terwijl bij *geven* en *zijn* het meestal om een figuurlijk taalgebruik gaat.

Combinaties met *bestaan* vereisen een existentiële constructie met *er*, terwijl die met *vormen* semantisch gelijkwaardig aan een koppelwerkwoordconstructie zijn (vergelijk ook Hoeksema 2000b waar enkele overeenkomsten tussen *zijn* en *vormen* worden besproken).

Is de Waarheid werkelijk ten hemel gestegen, dan hebben wij op aarde zooveel reden tot juichen niet (Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle 1886). *Maar of er inderdaad reeds zóoveel reden tot juichen bestaat, als waaraan de liberale organen zich overgeven, dit is eene vraag, die wij niet wenschen te beantwoorden* (Tubantia 16-6-1897). *Er is echter in het geheel geen reden tot juichen, wanneer men de werk-lozen met een footje afscheept of met een bonnetje...* (Het Volksdagblad 14-2-1940). *Reden tot juichen en zelfgenoegzaamheid vormt dat evenwel niet* (De Standaard 26-1-2013).

668 **reden tot klagen:** negatief-polaire uitdrukking, te combineren met *zijn, hebben of geven*. Antoniem van **reden tot juichen**. *U ziet over de eterij in ons nieuwe hotel hebben wij*

geen reden tot klagen (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 50), *ik denk dat Timmy geen reden tot klagen zal hebben* (Enid Blyton, De vijf op trektocht, 24), *uit de notulen van den krijgsraad blijkt meer dan duidelijk dat hij alle reden tot klagen had* (P.J. Blok, Michiel Adriaanszoon de Ruyter, 43). Naast de uitdrukking met *hebben* is er ook een causatieve variant met *geven* en een intransitieve variant met *zijn* of andere koppelwerkwoorden: *De Ali Bassa Sentot heeft zich bij deze gelegenheid stil en rustig gedragen en geeft over het geheel weinig reden tot klagen* (Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud, 1829-1832 en 1834-1836, 2^e dl, 205). *Voor de huizenbezitters is er nog weinig reden tot klagen* (De Telegraaf, 2-4-2001). Tot dit laatste type reken ik ook voorkomens met *lijken* en zelfs een zin als: *Voor kamerleden ziet zij weinig reden tot klagen* (Trouw, 18-7-2000), al is er hier geen koppelwerkwoord voorhanden. Er is geen verschil tussen de combinaties met *hebben*, *zijn* en *geven* wat betreft positieve voorkomens, i.t.t. wat we hierboven constateerden bij *reden tot juichen*.

TABEL 9: Triggers bij combinaties met *hebben* (H), *zijn* (Z) en *geven* (G)

trigger	H	%	Z	%	G	%
allerminst	1	1	1	3	-	-
cond. bz.	2	3	1	3	-	-
geen	33	48	13	34	6	50
minder	3	4	-	-	-	-
nauwelijks	1	1	2	5	-	-
neg. pred.	-	-	1	3	1	8
niet	-	-	4	11	-	-
niet veel	1	1	-	-	-	-
n-woord	1	1	-	-	-	-
positief	10	14	6	16	3	25
restr. bw.	1	1	-	-	-	-
vraag	4	6	1	3	-	-
weinig	12	17	9	24	2	17
totaal	69		38		12	

669 te **redden**: iemand die niet meer te redden is is reddeloos. Triggers (op 31 voorkomens): 1x *amper* (3%), 3x *nauwelijks* (10%), 16x *niet* (52%), 2x *n-woord* (6%), 2x *weinig* (6%), 4x *vraag* (13%), en 3 positieve voorkomens (10%). *Nog een paar uur en je zou niet meer te redden zijn geweest* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 1: De reisgenoten, 282). *Het gebouw zou nauwelijks nog te redden zijn* (Leeuwarder Courant 1-12-1972). *Dan valt er weinig meer te redden* (Algemeen Dagblad 5-3-1977). *Een aantal molens worden slecht onderhouden, enkele zijn amper meer te redden* (Scheldeboode 13-4-1977). *De twijfel groeit of Mali nog wel te redden is* (NRC 21-7-2015). *De planeet is niet meer te redden* (De Groene Amsterdammer 17-10-2019). Positief voorkomen: *De mense-lijke soort is dan misschien nog wel te redden, maar de hele dan aanwezige mensheid niet meer* (NRC 20-11-1993).

670 een/ene **reet**: minimaliseerder, ook maar iets. Behoort tot de categorie van scabreuze krachttermen, vaak gebruikt met uitdrukkingen van onverschilligheid zoals *kunnen schelen*, *interesseren*, *boeien*, etc. (circa 50% van de voorkomens in mijn bestand vallen onder deze categorie). De uitdrukking is al vanaf de jaren 1930 geattesteerd, maar de laatste decennia een stuk gangbaarder geworden, ook in kranten bijvoorbeeld. Triggers (432 voorkomens): 2x *alsof* (0,5%), 1x *conditionele bijzin* (0,2%), 415x *geen* (96%), 1x *niet* (0,2%), 10x *n-woord* (2%), 3x *vraag* (1%). *Dat gaat je godverdomme geen reet aan!* (Harry Mulisch, Archibald Strohalm, 46). *Dus zoek jij het hier bij de losse jongens die zoiets geen reet kan schelen* (Andreas Burnier, Een tevreden lach, 145). *Het interesseert Armin geen reet hoe vuil of kapot zijn kleren zijn* (Anja Meulenbelt, De schaamte voorbij, 191). *Traditioneel gaf niemand in New York, die wormstekige Big Apple, ook maar een reet*

om wat er om hem heen gebeurde, zolang het maar niet met hem gebeurde (Stephen King, *De duistere kant*, 154). *Denk je dat het mij een reet kan schelen om een paar dagen in mijn verblijf door te brengen?* (Marion Pauw, *Daglicht*, 165). *Daarnaast kan hoe je erbij loopt bijna niemand een reet roesten* (Groninger Studentenkant, april 2016). *Alsof het iemand een reet kan schelen wat die geflipte freak de wereld in twittert* (Geenstijl, 12-6-2023).

671 **reppen over/van** iets: spreken of schrijven over iets. Een beetje een randgeval onder de polaire uitdrukkingen, vanwege een vrij groot aantal positieve voorkomens, maar helt toch over naar de negatieve kant, vooral door een groot aantal voorkomens met uitdrukkingen als *(met) geen woord*. Ook de variant *reppen of roeren* is negatief-polair. Triggers (106 voorkomens): 1x *amper* (1%), 2x conditionele bijzin (2%), 1x *de enige* (1%), 50x *geen* (47%), 2x *nauwelijks* (2%), 19x *niet* (18%), 13x n-woord (12%), 1x negatief predicaat (1%), 1x *zelden* (1%) en 15x een positief voorkomen (14%). *Deze propositie quam de vergadering vreemd voor, also 's avonts te voren daer niets van gerept was* (E. Booth, *Dagelijkse aantekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673*). *Het is aenmerkelijk dat op de verjaerdag van den Koning, door de Hovelingen niet een woord van 't Huwelijk van den Prins van Walles met de Princesse van Saxen Gotha gerept is* (Amsterdamsche Courant 22-11-1735). *Schoon ik voor dien tyt van dezen Man niet had horen reppen of roeren, moet ik hier opentlyk betuigen, dat dit Portretstuk onder die van de eerste Classe mag gestelt, en desselfs Maker onder de eerste Meesters van Nederlant gerekent worden* (Johan van Gool, *De Nieuwe Schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen, 's Gravenhage, eigen beheer*, 1750, 36). *Maar ik heb nog van geen*

embarras gerept (P.T. Helvetius van den Bergh, *De nichten*). *In de familie werd door niemand nog met een woord over oom Piet gerept* (R.J. Peskens, *Mijn tante Coleta*, 9). *Sharon heeft gisteravond in alle toonaarden ontkend ook maar een woord te hebben gerept over oorlogsplannen in Libanon* (Leeuwarder Courant 24-5-1985). *Overigens was het opmerkelijk dat de vredesactivisten nauwelijks repten over de agressie vanuit Irak* (Limburgsch Dagblad, 11-2-1991). Positief voorkomen: *De Britse premier Rishi Sunak repte van een 'beperkte, noodzakelijke en proportionele actie'* (NRC 13-1-2024).

672 **zichzelf respecterend**: idioom dat wordt gebruikt om een (te) algemene uitspraak te beperken tot die gevallen die eigenlijk bedoeld zijn. Vandaar het zeer hoge percentage universele kwantoren onder de triggers. Het Engelse *self-respecting* wordt op eenzelfde manier gebruikt. Triggers (81 voorkomens): 9x *geen* (11%), 1x *niet* (1%), 65x universele kwantor (80%), 4x vraag (5%), 1x *zonder* (1%) en 1x een positief voorkomen. *Na de Tweede Wereldoorlog had elk zichzelf respecterend bedrijf een ponskamer* (De Volkskrant, 6-11-1993). *Ieder zichzelf respecterend voetballand heeft een beste keeper ter wereld* (Jan Mulder, *De analyticus*, 76). *Welke zichzelf respecterende school durft die naam in dit tijdperk van post-apartheid te dragen?* (Trouw, 14-8-2001). *Op geen enkel zichzelf respecterend literatuurfestival mag hij ontbreken: Herman Brusselmans*. (Brabants Dagblad 23-3-2017). *Ik kan me niet voorstellen dat een zichzelf respecterende auteur het fijn zal vinden* (VPRO-gids, 1-5-2021). Positief voorkomen: *de Novib-kalender hangt in menig zichzelf respecterend gezin aan de muur* (Tweede Kamerdebat, 8-12-1999).

Vergelijkbaar in gebruik is **weldenkend**, dat overigens alleen van mensen gezegd kan worden, en niet van landen, steden, partijen, etc.

resten, resteren: zie **anders resten/resteren**.

673 **rijm of reden:** reden, redelijke verklaring of aanleiding [het onderdeel “rijm” lijkt in de betekenis van het geheel geen rol te spelen]. Het WNT noemt de staande uitdrukking *zonder rijm of reden* een navolging van Frans *sans rime ni raison* en Engels *without rhyme or reason*. Dit lijkt niet helemaal correct voorzover het suggereert dat *rhyme or reason* in het Engels een vaste verbinding vormt met *without*. Althans in modern Engels kan *rhyme or reason* in diverse negatieve contexten voorkomen en is er slechts in 4 (25%) van de 20 door mij verzamelde voorkomens sprake van een combinatie met *without*. Vgl. *There doesn't appear to be any rhyme or reason that this woman should be dead* (The Washington Times, 20-10-1992). In het Frans daarentegen lijkt de uitdrukking voorbehouden aan de vaste combinatie met *sans*, en voorzover de schaarse Nederlandse voorbeelden conclusies wettigen, past het Nederlandse gebruik zich eerder aan bij het Frans dan bij het Engels. In ieder geval is de uitdrukking in het Nederlands veel minder gebruikelijk dan in voornoemde nabuurtalen.

674 **rijmen met:** passen bij, verenigbaar zijn met. Meestal gebruikt in modale combinaties: *kunnen rijmen met*, of met een modale infinitief: *te rijmen vallen/zijn met* of *zich laten rijmen met*. Triggers (89 voorkomens): 1x *allesbehalve* (1%), 1x *geen* (1%), 19x *moelijk* (21%), 1x *nauwelijks* (1%), 31x *niet* (35%), 1x *onmogelijk* (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 3x *slecht* (3%), 28x vraag (31%) en 3x een positief voorkomen. *Hoe was het een met het ander te rijmen?* (E.J. Diest Lorgion, Hubertus Duifhuis, een tafereel uit den tijd der kerkhervorming, 177). *Wat je daar zegt, rijmt al heel slecht met je filosofie van zoo even* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 2,

58). *Zijn aarzelingen vielen moeilijk te rijmen met de voortvarendheid van Daendels* (A. Alberts, De huzaren van Castricum, 151). *Ik betwijfel of dat te rijmen valt met de opvattingen van onze pastoor* (J. Bernlef, Onder ijsbergen, 63). *Zo was het en alles wat er nog meer in de Bijbel stond en daar niet mee rijmde, stond er alleen voor de domoren* (W.F. Hermans, Uit talloos veel miljoenen, 85). *Een getal als 50.000 laat zich moeilijk rijmen met Campert* (Trouw, 1-6-1995). Positief voorkomen: *Wat de anthropologie ons omtrent de beide andere rassen leert, laat zich zeer wel rijmen met wat wij van elders omtrent de bevolking weten* (Jan en Annie Romein, De lage landen bij de zee, 48). Verwant is het adjectief *ongerijmd*, dat geen tegenhanger *gerijmd* heeft.

675 op een **rijtje hebben:** bij zinnen zijn, **goed bij zijn hoofd zijn**. Vaak gecombineerd met *ze, alle vijf, ze allemaal, ze alle vijf*. Het gaat hier om de vijf zintuigen, en als eentje ontbreekt of niet goed functioneert, ben je niet helemaal bij de les. Voor de goede orde, het gaat hier om een verstandelijk gebrek, dus niet echt om zintuigen. Doven, blinden, mensen zonder reukvermogen etc. vallen dus niet onder de groep die ze niet op een rijtje heeft. Triggers (40 voorkomens): 32x *niet* (80%), 1x restrictief bijwoord (3%), 5x vraag (13%) en 2x een positief voorkomen (5%). *Hebt u ze wel allemaal op een rijtje?* (Stephen King, Christine, 322). *Mijn familie denkt dat ik ze niet allemaal meer op 'n rijtje heb* (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 15). *De man wist verdomd goed wat hij wou en leek helemaal niet het type dat ze niet alle vijf op een rijtje heeft* (Staf Schoeters, De schaduw van de Adelaar, 13). *Alleen moeder Sharon lijkt ze allemaal op een rijtje te hebben* (Trouw, 11-5-2002). *Ach, een emeritus hoogleraar die ze wellicht allemaal niet meer op een rijtje heeft kan rare dingen zeggen* (NRC 10-10-2020). Positief voorkomen: *Je moeder*

heeft ze vanochtend behoorlijk op een rijtje (J.J. Voskuil, *De moeder van Nicolien*, 89). Varianten zijn: ze allemaal (alle vijf) bij elkaar hebben. Het Duits heeft een verwante negatief-polaire uitdrukking *alle Sinnen beisammen haben*: *Ich glaube nicht, dass Jens Spahn noch alle Sinnen beisammen hat* (Die Welt, 25-6-2019). Gebruikelijker is de korte versie *alle haben*: *Keiner hier denkt dass Du sie nicht mehr alle hast Liebes* (www.trennungschmerzen.de).

676 **rooi van iets hebben**: Van Dale legt deze uitdrukking uit als 'slag van iets hebben'. Ik heb geen voorbeelden kunnen vinden van deze uitdrukking. Ook noemt Van Dale nog *het houdt geen rooi* met als betekenis 'het gaat de perken te buiten' en *daar is geen rooi mee te schieten* 'daarmee is niets te beginnen'.

677 **rooie (rode) cent/duit/stuiver/frank** etc.: minimale eenheid van geldswaarde. Het adjectief, dat aangeeft dat het om een rode, dwz koperen munt gaat, benadrukt de geringe waarde van de munt. De vormen met *rooie* komen meer voor dan die met *rode* (in mijn materiaal 110 versus 21). Triggers (op 131 voorkomens): 112x *geen* (85%), 7x *n*-woord (5%), 1x restrictief bijwoord (1%), 2x vraag (2%), 9x *zonder* (7%). *Gien enkle rooije kopre duit / Zie dat, zie dat zel ik niet geven* (Joan Jacob Mauricius, *Het Leidsche studenten leeven* [1717], vs 447-8). *Gij weet hoe de boekverkoopers bij zoo'n agreement aan het langste eind zijn, zoodat ik nooit een rooden duit er van zien zal* (H.N. van der Tuuk, *Een vorst onder de taalgeleerden*, 463). *En als 'r wel, Godbeware, Godbeware 'n testament is, krijgen we geen duit, geen halve duit, geen rooie duit!* (Herman Heijermans, *Beschuit met muisjes* [1910], in *Toneelwerken*, dl. 2, 1582). *De prinsen van Portugal lopen achter hem en alle koninklijke eerbewij-*

zen gelden hem, James, de banneling zonder een rode cent (Jacqueline Doorn, *Maria Stuart* 1631-1660, 105). *Wie weet was de hele handel geen rooie cent waard* (Frans Kellendonk, *Mystiek lichaam*, 303). Vgl. ook Engels *red cent*, *red penny*, Duits *roter Heller*.

Een bargoense variant is *rooie pozer* (= cent): *Ook ik had geen rooie pozer meer* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 73).

Er is ook een allitererende variant: *Jij hebt al die tijd bij je baas dik poen verdiend in het aangenome werk en nooit een rooie rotcent gestuurd voor kantiene...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 80).

Een zeldzame Vlaamse variant (De Clerck 1981): *De graaf van ons dorp bekostigde mijn studies, want ons moeder had nondekeu geen rooie knop* (Gerard Walschap, Waldo, 126). *In dat huis waar je ons naartoe hebt gestuurd was geen rooie knop te vinden* (Guy Prieels, *Bloedbroeders*).

Eveneens zeldzaam is *roste frank*. Het adjectief *rost* is een zuidnederlands woord dat *rood* betekent, en *roste frank* hoort dus tot het rijtje *rode cent*, *rode duit*, *rooie stuiver* etc. *Er stond geen roste frank op heel je bankrekening* (users.skynet.be).

Een laatste variant is *gloeierende duit*: *Maar voor uniformen geef ik geen gloeiende duit* (André Demedts, *De Belgische Republiek*, 113).

678 **rooie rotmoer**: minimaliseerder: **moer**, **mallemoer**. Vermoedelijk moet het gebruik van *rooie* hier worden gezien als analoog aan **rooie cent**, **rooie duit**. Ook de alliteratie zal een rol hebben gespeeld in het ontstaan van deze variant. *Geef je een rooie rotmoer om reclame?* (Ned-3, 8 juli 1996); *maar het helpt geen rooie rotmoer* (Rinus Ferdinandusse, *Zij droeg die nacht een paars corset*, 78).

679 **ros**: ook maar iets, ook maar een beetje. *Mijn naam op het omslag, dat interes-*

seerde me nou geen ros (De Volkskrant, 19-3-1993). 'Heeft Byng al wat ontdekt in Black-pool? [...] 'Nog geen ros!' (Willy van der Heide, Tumult in een toeristenhotel, 177).

roste frank: zie **rooie cent** [etc.]

680 **rotte frank:** minimale hoeveelheid (Belgisch) geld. Ze heeft waarschijnlijk geen rotte frank meer (Kristien Hemmerechts, Wit zand, 128). Belgen gebruiken ook varianten met andere muntsoorten: *Sinds de verkiezingen kreeg hij geen rotte Rand meer van de blanken* (Tom Lanoye, Maten en gewichten, 191).

681 **rotte mispel:** aanduiding van een minimale hoeveelheid of mate. Vooral in de Middeleeuwen en vroege renaissance in omloop. Naast rotte kun je ook verrotte aantreffen. *Philosophen, die de grootste geheimenissen van natuur, met een hel gezicht naspeuren, achten 't niet een rotte mispel weirdigh* (Jan de Brune, de Jonge, Wetsteen der Vernuften, 218). *Geen rotte Mispel win j' er aan, Al hoor j' er een of tien* (Carolus Tuinman, Mengel-stoffe van veelerlei stichtelijke gezangen [1709]). Met verrot: *Sy en achten niet een verrotte Mispel, dat men in een Clooster vertrecke* (Marnix van St. Aldegonde, De Byencorf der H. Roomsche Kercke, 133).

682 kunnen/zullen **rotten:** kunnen sche-len, interesseren. *Wat zal het jou rotten waar ik ben geweest* (Manon Uphoff, Gemis, 149). *Dat kan me niet rotten, het moest een geheim blijven* (Veronica, 17-5-1999). Het gaat om een variant op het meer gebruikelijke *kunnen verrotten*.

683 **rouwig:** verdrietig. Negatief-polair predicaat. Triggers (230 voorkomens): 8x *allerminst* (3%), 1x *allesbehalve* (0,4%), 1x

evenmin (0,4%), 1x *geen* (0,4%), 185x *niet* (80%), 18x *n-woord* (8%), 1x *restrictief bij-woord* (0,4%), 10x *vraag* (4%), 2x *weinig* (1%), 1x *zomin* (0,4%) en 2x een positief voorkomen (1%). *Dan, dat ik niet merken konde dat men er in dese oorden seer rouwig over was* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl II, 123). *Als een volwas-sene 't aflegt, ben je er nooit helemaal rouwig om* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, 312). *Moet iemand daar rouwig om zijn?* (Vrij Nederland, 30-7-1994). *Een groei-ent aantal invloedrijke figuren zou daar aller-minst rouwig om zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1996). *Men kan er begrip voor opbrengen dat Wilhelmina over zijn val en die van het kabinet allesbehalve rouwig was* (Cees Fasseur, Wilhelmina - de jonge koningin [1998], 437). *Bovendien: Is papa Bouterse werkelijk zo rouwig om de aanhouding van zijn zoon?* (De Groene Amsterdammer, 14-11-2013). *Als het geld afkomstig is van vermogende woningkopers zullen weinigen er rouwig om zijn dat de stad er een flinke graan van meepikt* (De Groene Amsterdammer, 1-6-2017). *Sir Ridley Scott, wiens Alien-film onlangs flopte, zal er evenmin rouwig om zijn* (NRC 23-8-2017). Positief voorkomen: *Ik ben er wel rouwig om dat de Vrouwenbond is opgeheven* (Trouw, 20-5-2003).

Topicalisatie is goed mogelijk, net als bij andere predicatieve polaire uitdrukkingen: *Rouwig is de topman daar echter niet om* (Trouw, 16-2-1996).

Dat deze uitdrukking aanvankelijk niet negatief-polair was, laat het WNT zien. Zo citeert het bijv. uit een werk van Van Spaan, 1700, het zinnetje *hier was Louw zeer rouwig om* (s.v. *afzetsel*). Dat de bewerkers van het WNT zich bewust waren dat het woord sindsdien negatief-polair is geworden, bewijst hun zinssnede (s.v. *rouwig*) "Nog thans gebruikelijk in de uitdr. *ergens niet rouwig om zijn*."

684 over **rozen gaan**: gladjes, zonder problemen, op een aangename wijze verlopen. Met een onderwerp dat een pad aanduidt, veelal ook overdrachtelijk, zoals het levenspad, een carrière, een huwelijk, maar ook onderhandelingen, een politieke campagne, of iets dergelijks. Ontkenningen van universele kwantoren (*niet alle, niet altijd* etc.) en van restrictieve bijwoorden (*niet alleen, niet louter* etc.) zijn apart opgevoerd, omdat ze een naar verhouding groot deel van de distributie in beslag nemen, maar ook voor een vergelijking met het volgende trefwoord, waar deze twee groepen omgevingen een nog belangrijker rol spelen. Triggers (164 voorkomens): 3x *evenmin* (2%), 5x *niet + restrictief bijwoord* (3%), 40x *niet + universele kwantor* (24%), 109x (66%), 1x n-woord (1%) en 6x een positief voorkomen (4%). *Hieruit blijkt m.i. afdoende, dat het pad van den broodschrijver al evenmin over rozen gaat als dat van den filmheld* (De Indische Courant 9-7-1938). *Dat het leven eens dichters niet over rozen gaat, moge te meer blijken uit de volgende scene, die zich voltrekt tussen dichter en uitgever...* (J.A. Deelder, *Gemengde gevoelens*, 123). *Het pad van racismebestrijders gaat niet over rozen* (De Volkskrant, 2-1-1993). *Het leven van een gescheiden alleenstaande ouder gaat niet over rozen* (De Groninger Gezinsbode, 16-4-1997). *Het huwelijk van Jamie Oliver en Jools gaat niet altijd over rozen* (Spits, 27-9-2011). Een positief voorkomen met negatieve interpretatie: *Wie niet beter wist, zou misschien kunnen denken dat het leven van actrice Froukje de Both (32) louter over rozen gaat* (Story, 22-6-2004). Een meer evident positief voorkomen: *Ferdinand, ik ben ervan overtuigd dat ons pad voortaan over rozen zal gaan...* (Louis-Ferdinand Céline, *Dood op krediet*, 443). Vergelijkbare uitdrukkingen in het Engels en het Duits zijn *to be a bed of roses* en *auf Rosen gebettet*. *Life is not a bed of roses*. Voor een discussie van dit idioom en zijn

tegenhangers in de Europese talen, zie Hoeksema (1996). Een zeldzame oudere variant is *op rozen gaan*. De uitdrukking *op rozen zitten*, op het oog vergelijkbaar met *over rozen gaan*, is in het geheel niet negatief-polair. Hoewel *over rozen gaan* nog maar circa een eeuw echt gangbaar is, gaat hij terug op een oude metafoor, die van veel oudere datum moet zijn. Zo vind ik bij Johan de Brune, *Bancket-werk van goede gedachten* (1658: 290) de volgende passage: *Waarmede de Heydenen wijsselick hebben te kennen gegeven, dat [...] de mensch geen staet en moet maecken op roozen en welriekende planten te treden, maar op doornen en distelen te wandelen*.

685 **rozengeur en maneschijn**: toonbeeld van geluk. Wordt veelal, maar niet uitsluitend gebruikt als predicaatnomen. Het negatief-polaire gebruik beperkt zich tot gebruik als predicaatnomen. De distributie van deze uitdrukking is vrij bijzonder: veel ontkenningen van universele kwantoren of restrictieve bijwoorden. Ook positieve voorkomens bevatten vaak een universele kwantor of restrictief bijwoord (21 voorkomens, waarin 14 met universele kwantor, 2 met restrictief bijwoord, samen 76% van de positieve voorkomens). Dit suggereert dat de uitdrukking naast polaire gevoeligheid ook een sterke relatie heeft met universele kwantificatie, waarbij we opmerken dat restrictieve bijwoorden en universele kwantoren soms alternatieven zijn die hetzelfde zeggen. Vergelijk bijvoorbeeld *het was niet altijd rozengeur en maneschijn* met *het was niet enkel rozengeur en maneschijn*. Triggers (156 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (1%), 1x *alsof* (1%), 1x *evenmin* (1%), 12x *geen* (8%), 1x *geenszins* (1%), 23x *niet + restrictief bijwoord* (15%), 75x *niet + universele kwantor* (48%), 7x *niet + absoluut bijwoord* (3%), 1x n-woord (1%), 2x negatief predicaat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%),

1x verre van (1%), 6x vraag (4%) en 21x een positief voorkomen (13%). *Met onze vrienden is het evenmin rozengeur en maneschijn* (A. Ising Jr., in: De briefwisseling van Lodewijk van Deyssel en A. Ising Jr., dl 1, 171). *Nergens meer rozengeur en maneschijn, overal misère* (Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië, 31-3-1916). *Denk je soms, vraagt hij, dat het bij ons alles rozengeur en maneschijn is?* (Jef Last, Het stalen fundament, 32). *Het bleek niet alles rozegeur en maneschijn, daar boven in de lucht* (Gerben Hellinga, Dollars, 66). *Het was niet allemaal rozengeur en maneschijn bij dat tijdschrift* (Ethel Portnoy, Opstandige vrouwen, 94). *Mijn leven is verre van rozegeur en maneschijn* (Jonathan Kellerman, Breekpunt, 147). *Het was de afgelopen tijd echter niet louter rozengeur en maneschijn tussen de tortelduifjes op het ijs* (Splts, 30-11-2011). *Het leven van de hoofdpersonages Hilary en Stephen is allerminst rozengeur en maneschijn* (De Groene Amsterdammer 13-4-2023). Positief voorkomen: *In het begin was het allemaal rozengeur en maneschijn, maar de harde realiteit kwam al snel op haar af* (De Volkskrant, 14-8-2001). Een Franse tegenhanger is *Tout n'est pas roses*. De Engelse tegenhanger is *sunshine and roses*, vgl. *it shows you that the other side is not all sunshine and f***ing roses* (The Guardian, 10-9-1993). Het Italiaans kent de uitdrukking *rose et fiori* ("rozen en bloemen"): *non è tutto rose e fiori* (cf. Love 1993). Voor meer discussie, zie Van der Wouden (1994) en Hoeksema (1996).

686 **ruchtbaarheid geven aan**: zaken waarvan geen ruchtbaarheid wordt gegeven gebeuren stilzwijgend, in het geheim of althans zonder al te veel tamtam. Triggers (36 voorkomens): 1x conditionele bijzin (3%), 1x finale bijzin (3%), 18x *geen* (50%), 2x *niet* (6%), 2x *niet veel* (6%), 1x negatief predicat (3%), 1x restrictief bijwoord (3%),

2x *weinig* (6%), 3x *zonder* (8%) en 4x een positief voorkomen (11%). *In verband met de tijdsomstandigheden werd aan dit feit geen ruchtbaarheid gegeven* (Algemeen Handelsblad, 2-4-1940). *De jubilarissen wenschen echter niet veel ruchtbaarheid aan 't jubileum te geven* (Limburger Koerier, 9-11-1940). *Haar stoffelijk overschot is Woensdag verascht, zonder dat aan de plechtigheid ruchtbaarheid was gegeven* (Delftsche Courant, 10-12-1943). *De transplantatie werd in Leuven verricht, maar er is pas het afgelopen weekeinde ruchtbaarheid aan gegeven* (Algemeen Dagblad, 29-3-1971). *Ondanks de toenemende agressie doet de belastingdienst echter alles om te voorkomen dat hier ruchtbaarheid aan wordt gegeven* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-12-1984). Positief voorkomen: *Door de luidspreker van een politieauto was in Utingeradeel van te voren ruchtbaarheid aan de bliksemactie gegeven* (Leeuwarder Courant, 16-1-1970).

687 iets kunnen **ruiken**. Met ontkenning vaak gezegd van informatie waarover iemand niet kan beschikken, tenzij die wordt meegedeeld. *Ik kon toch niet ruiken dat ze een newbie is?* (www.forum.fok.nl, 15 maart 2013). Het Duits heeft een vergelijkbare uitdrukking: *Ich kann doch nicht riechen, was er vorhat!* (zie www.mijnwoordenboek.nl/vertaal/DE/NL/riechen.)

het **ruim hebben**: zie *het breed hebben*.

688 een/ene **ruk**: ook maar iets. Krachtterm van vrij recente oorsprong (vroegge voorkomens dateren van de jaren '80), niet te verwarren met het adjectief *ruk* ("die plaat is echt ruk, man") dat iets later is ontstaan. Mogelijk heeft deze uitdrukking te maken met *rukken* in de zin van masturberen, maar harde bewijzen ontbreken hiervoor. Het zou dan vergeleken kunnen worden met andere

uitdrukkingen die een handeling betreffen met taboe-karakter, zoals *een scheet* en *een fuck*. Passend bij een taboe-origine is de mogelijkheid om er *ene* voor te plaatsen (cf. Postma 2001): *Het interesseert me geen ene ruk wat jij te zeggen hebt* (RTL-4, 6-12-2000). Collocaties: de uitdrukking komt in ongeveer de helft van de gevallen voor met uitdrukkingen die in combinatie met negatieve onverschilligheid weergeven, zoals *kunnen schelen, interesseren, uitmaken, boeien*. Dat is relatief veel, maar minder dan bij *zier* in zijn meest recente gebruik. Werkwoorden van cognitie zoals *begrijpen van, weten*, e.d. zijn goed voor circa 12%, en andere semantische groepen zijn nog kleiner. Triggers (op een totaal van 88 voorkomens): 82x *geen* (93%), 5x n-woord (6%) en 1x vraag (1%). *Maar ik hou niettemin vol dat dat er geen ruk mee te maken heeft* (Stephen King, *It*, 531). *Ik zat nachtenlang rare liedjes te schrijven, tot ik erachter kwam dat het niemand een ruk kon schelen* (Off the record, 1(6), 2008). *Denk je dat dat Strath een ruk kan schelen?* (Orange is the new black 3, 8).

689 **rust in zijn kont hebben:** rustig zijn, **rust kunnen vinden**. Triggers (13 voorkomens): 11x *geen* (85%), 1x *zelden* (8%) en 1x *zonder* (8%). *Van 't Hek had geen moment rust in zijn kont* (NRC, 22-5-1995). *Heeft zelden 'rust in zijn kont' en geniet van een hectische praktijk* (blog www.boskampwillems.nl). Naast *kont* wordt ook *gat* wel gebruikt in deze uitdrukking: *Hij loopt altijd weg. Niet uit onvriendelijkheid, welnee. Gewoon geen rust in zijn gat* (NRC website, juni 1999).

Variante: *rust in zijn lijf hebben*. *Ik heb geen rust in m'n lijf* (Arie Visser, *Het vangen van de draak*, 27). *Hij heeft tijdens de wedstrijd geen moment rust in zijn lijf* (NRC, 21-9-1992).

Nog een variant: *rust kunnen vinden*: *Maar ze kon nog geen rust vinden* (Nel Schuttevaer-Velthuys, *Bollen bloeien om Parijs*, 396).

690 met **rust laten:** in het algemeen is dit geen negatief-polaire uitdrukking, maar als het onderwerp een gedachte of idee is, wordt een vorm van ontkenning vereist. Vergelijkbaar met *iemand loslaten*. Triggers (9 voorkomens): 1x *geen* (11%), 7x *niet* (78%) en 1x n-woord (11%). *De gedachte dat te vergeefs 384 officieren en ongeveer 10,000 minderen waren opgeofferd, liet niemand met rust* (Militaire Spectator, 1906). *Dat laat me niet met rust, ook al omdat ik er Ligtvoet helemaal de man niet naar vind om zo iets te zeggen* (Pim Hofdorp, *Moord in miniatuur*, 124). *Maar de zaak laat Piet Nak niet met rust* (Limburgsch Dagblad 20-5-1969). *Het donker had bezit van me genomen en liet me geen moment met rust* (Knut Hamsun, *Honger*, 83).

691 **rust of duur:** disjunctieve uitdrukking: *rust*. Meestal gebruikt in combinatie met een werkwoord als *hebben* of *kennen*. Triggers (27 voorkomens): 11x *geen* (41%), 1x *niet* (4%), 13x n-woord (48%), 1x *weinig* (4%) en 1x *zonder* (4%). *Een ziek verkouwen zwaarlyvig Man is wel een duivel in huis en in zyn bed; vooral als het zulke vliegende Mercuriussen zyn als de myne, die geen rust noch duur hebben, dan in het koffyhuys, of in de Boterton* (Betje Wolf en Aagje Deken, *Willem Leevend* 4, 311). *Ik was in een' gestadigen angst en benaauwdheid, en had nergens rust of duur* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 298). *I ao noe toch nooit rust of duur as i weg was* (Heins, *Walcherse schetsen en vertellingen*, 119). *Er was zulk een treffend contrast in de bezigheid van de vrouw op de ene en die van de man op de andere helft dat madame Van Tichelen geen rust of duur meer had* (Willem Elsschot, *Een ontgoocheling*, 125). Naast *geen rust of duur* komt ook voor *rust noch duur*. Variant (zeldzaam): *rusten of duren*. *Die bose geest plaegt en ontrust mij soo geweldig, dat ick geen uur tusschen nagt noch dag rusten*

of *duren kan* (Johannes Duykerius, *Het leven van Philopater* [1691], 65).

692 **rusten voor/tot/eer:** ophouden met iets voor een gegeven tijdstip. In combinatie met negatie vormt deze uitdrukking een van de vele manieren om aan te geven dat een activiteit onverdroten voortgaat, vgl. bijv. **moe worden** + infinitief, **aflaten** + infinitief, en de modale infinitieven *te stuiten*, *te stoppen* etc. Triggers (114 voorkomens): 11x *niet* (97%), 2x n-woord (2%), 1x vraag (1%). *Graaf Koningsmark kon ondertusschen niet rusten eer hy het Eiland Rugen weder onder de gehoorzaamheid der Sweedsche Majesteit had gesteld* (Leven en bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp, 493). *Denk je dat ik zal rusten tot hij zelf dood is?* (Charles Nordhoff en James Norman Hall, *De mannen van de "Bounty"*, 408). *Wilhelmus en Elsje zullen niet rusten voor ze me ter verantwoording hebben geroepen* (Karel van het Reve, *Nacht op de kale berg*, 173). *Hij rustte nooit voor hij iedereen tegen elkaar had opgezet* (A.F.Th. van der Heijden, *De gevarendriehoek*, 313).

693 een **rustig moment (uur, ogenblik) hebben/kennen.** Op zichzelf is een woordgroep als een *rustig moment* of een *rustig uur* niet gevoelig voor polariteit. De zin *We zoeken een rustig moment voor de evaluatie* is even goed als *We konden geen rustig moment vinden*. Maar als lijdend voorwerp van *hebben* of *kennen*, vaak in combinatie met *meer*, is de uitdrukking haast uitsluitend negatief polair. Triggers (15 voorkomens): 9x *geen* (60%), 5x n-woord (33%) en 1x vraag (7%). *Na dit feestmaal heeft hij evenwel geen rustig oogenblik gehad* (Franeker Courant 4-4-1889). *Hoe [was] 't in de wereld mogelijk, dat zoo'n man nog een rustig uur in zijn leven had* (De morgenpost, 1-12-1906). *Hij wist dat hij nooit meer een rustig oogenblik zou hebben*

voor hij haar alles verteld had van de vrouw die de laatste dagen door zijn gekwelden geest spookte (Delftsche Courant 15-6-1927).

Nooit heeft ze meer een rustig uur gehad (Het nieuws van den dag, 22-8-1940). *De aap heeft na zijn ontdekking maandagmiddag geen rustig moment meer gehad* (De Waarheid, 22-9-1976). *Maar sinds dertig jaar heb ik geen rustig moment meer* (Trouw 3-10-1995).

694 in de **schaduw kunnen staan van:** scalaire eindpuntuutdrukking. Geeft de onvergelijkbaarheid van twee objecten of individuen aan. Vergelijkbaar met bijv. *het halen bij of kunnen tippen aan*. Triggers (77 voorkomens): 1x *de enige* (1%), 7x *geen* (9%), 55x *niet* (71%), 10x n-woord (13%), 1x restrictor (1%), 1x vraag (1%), 1x vraag (1%), 1x *zelden* (1%) en 1x een positief voorkomen. *De Zon van Baas Koppelman, al was het een stadslogement, ondanks hare vergulde stralen en vollemaansgezicht, kon niet in de schaduw staan van het Bonte Paard* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Frits Millioen en zijne vrienden*, 229). *De geldigste evenwel, al zou men haar dubbeltzinnig noemen, is, dat hij Vondel heette, en geen nederlandsch dichter vooralsnog in zijne schaduw staan kan* (Cd. Busken Huet, *Litterarische fantasiën*, I, 34). *Zolang ik folklore van geïndustrialiseerde samenlevingen verzamel ben ik nooit een mythe tegengekomen die in de schaduw kan staan van "de Brandende Bruid"* (Ethel Portnoy, *De brandende bruid*, 8). *Heeft de wereld ooit een lange mars gekend die in de schaduw kan staan van de onze?* (Anthony Lawrence, *China - De lange mars*, 73). *Maar het succes kon zelden in de schaduw staan van dat van de vooroorlogse geluidsfilms* (NRC, 16-9-94). *Hoewel totaal anders van opzet en inzet, kan alleen Jack Kerouacs romancyclus, met boeken als On the Road, Visions of Cody en Dharma Bums, in de schaduw staan van deze allerradicaalste verletterlijking van het leven* (De Groene

Amsterdammer, 31-5-1995). Positief voorkomen: *Eindelijk een vrouw die in de schaduw kan staan van Cathy Berberian* (Trouw, 15-10-2003). Een variant met waardig zijn ipv kunnen: *men vindt onder deze Neger-Priesters Mannen zo vermaardt door de grootte en de menigvuldigheid hunner Wonderwerken, dat St. Gregorius Thaumaturgus of Pater Marcus d'Aviano niet waardig schynt om in hunne schaduw te staan* (Boekzaal der geleerde waerelt, dl 68, 1749, 658). Ook enkele voorbeelden zijn aangetroffen met mogen in plaats van kunnen: *De enige die in zijn schaduw mag staan, zat op de band: Robin van Perse* (NRC, 16-8-2012). Het volgende voorbeeld bevat een eigenaardige versterking tot in de verste schaduw, waarin eenzelfde spatiale metafoor schuilgaat als in bijv. *in de verste verte: omdat zij niemand kenden, die maar in de verste schaduw van heur broeder kon staan* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 3, 131).

695 een **scheet**: minimaliseerder. Als negatief-polaire uitdrukking vrij zeldzaam. *Mijn naam gaat je geen scheet aan.* (Harry Mulisch, De versierde mens, 19).

696 een **scheet kunnen laten zonder**. Met ontkenning betekent dit 'niets kunnen doen zonder (dat) X'. *Je kan haast geen scheet laten zonder direct standrechtelijk geëxecuteerd te worden door de milieu-mafia* (forum.fok.nl, 25-6-2007).

697 kunnen **schelen**: zich gelegen laten liggen aan, onpersoonlijke variant van **geven om, zich bekreunen om**, etc., en behoort tot de grote groep van uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Triggers (1093 voorkomens): 3x *alsof* (2%), 3x conditionele bijzin (0,3%), 5x *del/het enige* (0,5%), 2x *evenmin* (0,2%), 254x *geen* (23%), 8x *minder* (0,7%), 3x *nauwelijks* (0,3%), 291x *niet* (27%), 27x *niet veel*

(2%), 261x *n-woord* (24%), 1x negatief predicat (0,1%), 3x restrictief bijwoord (0,3%), 148x *vraag* (14%), 44x *weinig* (4%), 5x *zonder* (0,5%) en 15x een positief voorkomen (1%). Van die positieve voorkomens zijn de meeste combinaties met *wel*, die dienen als ontkenning van een eerder genoemde of gepresupponeerde negatieve bewering, vgl. *Dat kan u wél wat schelen. Mij kan het niet schelen* (Simon Vestdijk, De filmheld en het gidsmeisje, 222). *Of nee, het kan me wel wat schelen* (A. Alberts, Het zand voor de kust van Aveiro, 16). Zelfs aan de positieve voorkomens herkennen we dus veelal het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking.

Bij *kunnen schelen* zien we net als bij diverse andere uitdrukkingen van onverschilligheid dat het niet uitmaakt of men *niet of niets* gebruikt. *Het kan Achiël niet schelen* (Herman Teirlinck, Het gevecht met de engel, 456) heeft *niet*, terwijl *Het kon hem allemaal niks meer schelen* (Is. Querido, De Jordaan, 369) *niks* heeft, zonder dat het veel uitmaakt. Vraagzinnen, ongeacht of het nu *ja/nee-* of *vraagwoordvragen* zijn, hebben steeds een negatieve presuppositie. *Wat kunnen mij trouwens al die wijven schelen?* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst, 104) is een retorische vraag waarop het antwoord alleen 'Nee' kan luiden. Hetzelfde geldt voor *Kan het jou wat schelen wat er met mij gebeurt?* (Hugo Claus, Belladonna, 273). Eveneens retorisches met een negatieve presuppositie zijn voorkomens in *alsof*-zinnen: *Alsof het Nederland wat schelen kan dat men eenige auteurs besteelt!* (Mina Krüsemann, Mijn leven, 2e deel, 183).

Een aantal contexten voor negatief-polaire uitdrukkingen ontbreken: comparatieven, bijzinnen bij superlatieven en universele kwantoren, en conditionele bijzinnen. Probeer je zelf voorbeelden te construeren, dan is het resultaat matig tot slecht: **Ze betekent meer voor hem dan mij kan schelen;*

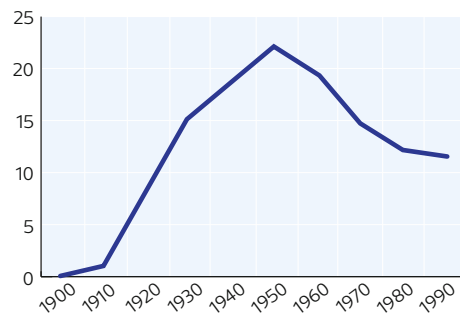
**Het station is het mooiste/oudste gebouw dat mij wat kan schelen.* Wel acceptabel zijn voorkomens in bijzinnen afhankelijk van *de/het enige*: *De enige die me wat kon schelen was mijn vader* (Roald Dahl, Daantje de wereld-kampioen, 54), waarschijnlijk omdat dergelijke bijzinnen dezelfde negatieve presupposities hebben als vraagzinnen of *als-of*-zinnen.

Minimizers die *kunnen schelen* vergezellen zijn doorgaans van het type taboewoord, in het bijzonder *bal, barst, donder, moer, reet* en *zier*. Meer letterlijke minimizers als *een cent, een woord, een moment* komen amper voor bij *kunnen schelen*. *Neen, zie je, al wat je me daar vertelt, kan me geen zier schelen* (Emile Zola, De buik van Parijs, 228). *Het kan me geen bal schelen wat je wilt, krenge* (Tami Hoag, Nacht en ontij, 162). *Dat kon hem op dit ogenblik geen lor schelen* (F. Bordewijk, Noorderlicht, 82). *Het kan mij trouwens geen laars schelen ook* (H. Voordewind, De commissaris vertelt door, Omnibus, 461). *Dus zoek jij het hier bij de losse jongens die zoiets geen reet kan schelen, omdat er genoeg te beleven valt hier* (Andreas Burnier, Een tevreden lach, 145. 'Wat mot dat daar?' riep hij met een hese stem die duidelijk maakte dat het hem geen donder kon schelen of de paus in eigen persoon op de gang stond (Stephen King, De duistere kant, 192).

698 een **schijn van kans**: een minimale kans. Het WNT noemt *schijn van kans* niet, maar wel s.v. *schijn*, sub 8: *geen schijn van*: 'niets wat zweemt naar, geen spoor van' en voegt daar aan toe: 'vaak versterkt tot *schijn of schaduw*.' Zie ook het volgende trefwoord. De voorbeelden die het WNT geeft doen wat ouderwets aan, zoals: *Deze weten dat er zelfs geen schijn van onderkruiping, of wat verder naar laaghartigheid zweemt, is aanwezig geweest* (Jacob van Lennep, Het Leven van Mr. D.J. van Lennep [1862], dl. 2, 52). Een ander voorbeeld (niet uit het WNT) is: *Voor*

het ogenblik bestaat er geen schijn van verbetering in de prijzen noch in de stemming der markt (De Tijd 20-7-1870). Van deze eens gangbare uitdrukking zijn enkele resten in gebruik gebleven, zoals *schijn van kans*, maar ook bijv. *schijn van bewijs*: *Dit laatste is overigens een veronderstelling, er is geen schijn van bewijs voor geleverd* (De Volkskrant 6-1-1990). *Voor de levensgevaarlijke contacten tussen Osama bin Ladens terroristen en Saddam Hoessein, waar de Amerikanen het steeds over hadden, is nooit een schijn van bewijs geleverd* (Dagblad van het Noorden, 14-6-2003).

De uitdrukking *schijn van kans* is vrij zeldzaam in de 19de eeuwse kranten in Delpher, maar neemt dan snel toe: 55 in het eerste decennium, in de jaren '10 ruwweg 10x zo veel, dan nog eens 10x zoveel in de jaren '20, met een piek rond het midden van de 20ste eeuw. Bijstaande grafiek laat dit zien.

FIGUUR 21 | Aantallen *schijn van kans* per 1000 voorkomens van *kans*

Triggers (op 101 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 84x *geen* (83%), 3x *niet* (3%), 6x *n*-woord (6%), 1x *te* (1%), 3x *vraag* (3%), 2x *zonder* (2%). Voorbeelden: *daar was hier geen schijn van kans voor* (Het leeskabinet - mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen, 01-01-1855). *En de man wien niemand ook maar een schijn van kans gegeven had, werd winnaar* (De Limburger 15-10-1938). *Zonder*

een schijn van kans ging Volt in het Zuiden met 6-1 tegen het leidende P.S.V. ten onder (De Telegraaf 1-12-1941). Dat is nodig wil er ook maar een schijn van kans zijn om de werkloosheid onder de knie te krijgen (De Volkskrant 29-10-1983). Denk je dat ik als Palestijn een schijn van kans maak? (Trouw, 14-1-2002). Het slachtoffer werd overrompeld en maakte geen schijn van kans (Dagblad van het Noorden 5-6-2020).

Een Engelse tegenhanger is *a ghost of a chance: few people imagined the team had a ghost of a chance* (Robert Winder, *The Little Wonder: The Remarkable History of Wisden*).

699 een **schijn of schaduw**: ook maar iets, hoe gering ook, versterkte vorm van *een schijn van*. Allittererend idioom, tegenwoordig nauwelijks nog gangbaar. Het WNT heeft een heel vroege vindplaats uit de Nederlandse Historien van P.C. Hooft (N.H. 1127): *Wat doch hadden z'hem toegevoeght, dan eenen enkelen schyn oft schaaduw van gezagh?* Latere voorkomens zijn meestal negatief. Triggers (22 voorkomens); 14x *geen* (64%), 6x n-woord (27%), 2x *zonder* (9%). *Hij zocht naar verscheiden kleinigheden, waarvan hij schijn noch schaduw kon vinden* (Gerit Paape, *De Bataafsche Republiek* zo als zij behoort te zijn en zo als zij weezen kan [etc.], 16). *Wy zyn gereed, met alle onze Medeplichtigen, met solemnelen Eede te bevestigen, dat gedurende de behandeling van deeze zaak, waar van wy aanleiders zyn geweest, aan ons geen schyn of schaduw is voorgekomen van eenig Complot...* (Tweede deductie voor Jonker Onno Zwier van Haren, ter zyner noodwendige zuivering van de lasterlyke gerugten en imputaties, tegen hem verspreid en ingebragt, 47). *Dan is er geen schijn of schaduw van bedrog meer te bewijzen* (Mr. A. Roothaert, *Vlimmen's tweede jeugd*, 647). *De historicus C. Smit meende zelfs in 1972, zonder voor die*

bewering enige schijn of schaduw van een bewijs aan te voeren, dat de Duitse gezant in Den Haag [...] de koningin wel zou hebben ingelicht over 's mans escapades (Cees Fasseur, *Wilhelmina - de jonge koningin*, 514).

700 een **schim van**: negatief-polair predicaat, behorend tot de groep van uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid, zoals *kunnen tippen aan*, in de **schaduw kunnen staan van**, e.d. Gewoonlijk gebruikt om aan te duiden dat iemand niet meer kan tippen aan zijn vroegere zelf. Overigens kan de uitdrukking incidenteel ook worden gebruikt om aan te geven dat de huidige versie van een persoon of team juist beter is dan een vorige: *Onder aanvoering van een perfect spelende captain Marc Delissen was het Nederlandse elftal geen schim meer van de ploeg die in februari in Pakistan tijdens een testserie over de knie werd gelegd* (De Volkskrant, 6-7-1993). Triggers (70 voorkomens): 65x *geen* (93%), 1x *niet* (1%), 3x restrictief bijwoord (4%) en 1x een positief voorkomen. *Reeds dagen lang was hij geen schim meer van degene die de Tour was begonnen* (Limburgs Dagblad 15-7-1959). *Nico was in die tijd nog maar een schim van zichzelf als sixties beauty* (De Volkskrant, 9-1-1993). *Volendam was geen schim van de ploeg die PSV versloeg* (De Volkskrant, 25-1-1993). Ook vergelijkingen met anderen dan zichzelf komen voor: *Trouwens, die Kraaykamp is geen schim van zijn vader* (Loeks, 10-12-1996). Enigszins elliptisch doet het volgende voorbeeld aan: *Bombarda is nog geen schim van vorig seizoen* (Loeks, 12-11-1993), waar we dienen te lezen: *van de speler die hij het vorig seizoen was*.

Positief voorkomen: *Maar Jantje is een schim van zichzelf geworden* (De Volkskrant, 14-8-1993).

701 de **schoenen mogen poetsen van**: uitdrukking van onvergelijkbaarheid, net als

bij voorbeeld **kunnen tippen aan, het halen bij**. Triggers (6 voorkomens): 1x *geen* (17%), 4x *niet* (67%), 1x restrictief bijwoord (17%). [*..in de Nederlandse rock 'n roll [zou] alleen een man als Lennaert Nijgh Koelewijns schoenen mogen poetsen* (Jip Golsteijn, Popscore, tien jaar popjournalistiek, 286). *De sport-masseur had in het interview met Panorama onder meer gezegd dat Guus Hiddink nog niet de schoenen mocht poetsen van Cruyff of Michels* (Trouw, 12-6-1998). *Die lui van De Kast mogen niet eens de schoenen poetsen van Zita Swoon* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1999). Varianten van deze uitdrukking zijn te vinden in de volgende voorbeelden: *Daar mogen Hugo en Edward de schoenveters nog niet van vastmaken* (Loeks, 24-9-1996). *Van Scheppingen mag eigenlijk nog niet eens de schoenen strikken van de dertiger* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-5-1997). De oorsprong van deze uitdrukkingen ligt in de bijbel, in het woord van Johannes de Doper: *Ik doop u met water, maar er komt een, die sterker is dan ik, wiens schoenriemen ik niet waardig ben te ontbinden; die zal u met den Heiligen Geest en met vuur dopen* (Lukas 3: 16). Nog dicht bij deze oorsprong blijft de volgende variant: *De menschen, die om onzen verdienstlijken landgenoot gegrinnikt hebben, waren wel heusch nauwelijks waard, dat zij zijn schoenzolen ontbonden* (Willem Kloos, Een daad van eenvoudige gerechtigheid, 112-113).

702 in zijn **schoenen staan**: in de situatie van een ander verkeren. Het bezittelijk voor-naamwoord *zijn* kan worden vervangen door een van een ander getal, persoon of geslacht, door een genitief of door een van-PP. Wordt gebruikt in een irrealiscontext, vaak aangeduid met een modaal hulpwerkwoord als *zou* of *had*. De onwenselijkheid van de situatie kan worden aangeduid door een combinatie van negatie met *willen*, soms met *graag*.

Triggers (41 voorkomens): 25x *niet* (61%), 7x *geen* (17%), 2x n-woord (5%), 1x *weinig* (2%), 4x *vraag* (10%) en 2x een positief voorkomen, beide met *wel*. Alle voorkomens, inclusief de positieve, waren irrealiszinnen. Een zin als *Jij hebt vanochtend in zijn schoenen gestaan* is misschien wel denkbaar, maar niet gangbaar. Voorbeelden: *Ik zou niet in jouw schoenen willen staan, hoor!* (Rotterdams Nieuwsblad 29-7-1933). *Eerlijk gezegd zou ik niet graag in Olriks schoenen staan* (Edgar P. Jacobs, Het geheim van de zwaardvis, dl 2, 18). *Op het ogenblik zit hij weer maar ik zou niet graag in de schoenen staan van die jongen als die van der Leeuw vrij komt...* (A.H. Nijhoff, Venus in Ballingschap, Maatstaf jg. 1, 1953-1954). *Zou u in zijn schoenen willen staan?* (Het Parool 7-5-1979). *Maar weinig geneesmiddelenexperts zouden op het ogenblik in de schoenen willen staan van staatssecretaris Veder-Smit van Volksgezondheid* (Het vrije volk 1-2-1979). Een positief voorkomen: *Als ik dat gadesla, zou ik wel in zijn schoenen willen staan* (Het vrije volk 21-6-1972).

703 de/een **schoonheidsprijs verdienen**: in overdrachtelijke zin: uitblinken door elegantie. *Deze onderhandelingen verdienen geen schoonheidsprijs* (De Volkskrant, 13-1-1993). Kenmerkend voor het metaforische negatief-polaire gebruik is dat ook zaken, die gewoonlijk niet in verband worden gebracht met het begrip 'schoonheid', zoals bestuurlijke beslissingen, in het geding kunnen zijn. Triggers (76 voorkomens): 2x *allerminst* (3%), 1x *allesbehalve* (1%), 48x *geen* (63%) en 25x *niet* (33%). *Overigens vindt Kok niet, dat deze in vele bedrijfstakken te verwachten loonsverhoging een schoonheidsprijs verdient* (De Telegraaf, 6-3-1979). *De wedstrijd aan de Krommedijk, hoewel allesbehalve een schoonheidsprijs verdienend, was er een om niet snel te vergeten* (Het vrije volk, 23-4-1979). *De*

wedstrijd EBBC-Goba verdiende geen schoonheidsprijs (De Volkskrant, 13-12-1993). Maar dat die nadelig uitpakken voor Perez verdient in menselijk opzicht allerminst de schoonheidsprijs en is ook op sportief gebied discutabel (NRC, 9-8-2008). Behalve verdienen wordt ook wel eens een ander werkwoord of werkwoordelijke uitdrukking gebruikt, vgl. *De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat SVV's acties allerminst in aanmerking kwamen voor de schoonheidsprijs* (Het vrije volk, 23-4-1979).

704 **schrikken of verwrikken**: zich verroeren. Verouderd rijmidoom, te vinden in Winschootens Seeman (1681): *het en schrikt, nog en verwrikt niet: dat is, het werd in het minste niet van zijn plaats bewoogen*. Hierbij is de betekenis van *schrikken* die van “ met een ruk of schok van zijn plaats of uit zijn stand gaan” (cf. WNT s.v. *schrikken*). De uitdrukking zal wel weinig gebruikelijk geweest zijn, want het WNT vermeldt hem niet. Wel meldt het een vergelijkbaar idioom **verhikken of verwrikken** uit de Zaanstreek. Ook **verreppen of verroeren** is naar vorm en betekenis verwant.

705 **schromen**: aarzelen, **terugdeinzen voor**. Gewoonlijk wordt dit werkwoord gecombineerd met negatie en een infinitief-complement. Triggers (133 voorkomens): 2x *allerminst* (2%), 2x *evenmin* (2%), 120x *niet* (90%), 3x n-woord (2%) en 6x een positief voorkomen (5%). *O, uw veder schroomt niet ons tevens tot aan de deuren der slaapkamer dezer vorstelijke personen te voeren* (Lodewijk van Deyssel, De scheldkritieken, 81). *Mannen als Huygens en Westerbaen schromen niet, om in hunne puntdichten allerlei aardigheden te zeggen van dieven, die zullen worden gehangen* (J.A. Worp, De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel, 39). *Tannen onderzoekt de communicatie tussen mensen vanuit allerlei*

disciplines, en schroomt uitstapjes naar de historie en naar andere culturen allerminst (Trouw, 20-11-1996). *Bij fouten van Menzo, afgezien van diens blunder in Auxerre, had Van Gaal nooit geschroomd het beestje bij de naam te noemen* (De Volkskrant, 11-3-1993). Positief voorkomen: *Daarom schroomde ik het woord sociologisch er voor te gebruiken* (Annie Romein-Verschoor, Vrouwenspiegel, 166). Een Engelse negatief-polaire tegenhanger van dit werkwoord is *to scruple*: *Nixon did not scruple to order a cover-up*.

706 **seconde**: minimale tijdseenheid. Dit woord kan als negatief-polaire uitdrukking van het type minimaliseerder gebruikt worden, net als **ogenblik**, **moment** en minder vaak *tel*, *minuut*, *halve seconde* e.d. Dit gebruik is gangbaar vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. Daarnaast kent *seconde* ook ander gebruik in niet-negatieve contexten, bijv. *in een fractie van een seconde had zij het raadsel doorgrond; als hij een seconde eerder was weggesprongen, zou hij nog hebben geleefd; een seconde kan lang duren in slow-motion*. Op 517 voorkomens trof ik de volgende triggers aan: 455x *geen* (88%), 6x conditionele zin (1%), 5x *niet* (1%), 15x n-woord (3%), 3x negatief predicat, 1x *te*, 1x restrictie universele kwantor, 1x *voor*, 1x vraag, 27x *zonder* en twee gevallen die een negatieve implicatie hebben (zie hieronder). *Dat hij zijn beste kiel en broek aan en zijn zondagsche pet op had, kwam geen seconde in hem op* (H.T. Chappuis, De lotgevallen van Jan Romeijn [1886], 29). *Toen Amalia thuiskwam was Bartodi in zijn verrukking buiten machte ook maar een seconde te zwijgen* (F. Bordewijk, Eiken van Dodona, Verz. Werk 3, 238). *Zij overhandigde Joëlle de kaart, zonder een seconde haar blik van het jonge meisje af te wenden* (Leslie Charteris, De Saint en de mode, 146). *Nog voor je een seconde van zijn serie 'Band of Brothers' hebt gezien, blinkt die*

al uit in superlatieven (Trouw, 19-1-2002). De twee bijzondere gevallen met een negatieve implicatie zijn: *Topvoetbal spelen op kunstgras - dat zoiets zelfs maar een seconde overwogen wordt binnen een instituut als Ajax* (Trouw, 11-12-1999). *Maar om nu te zeggen dat ik een seconde heb gedacht dat ze die target man eens voor het Nederlands elftal moesten vragen, nee* (Trouw 11-5-1998). In het eerste geval hebben we een exclamatie met negatieve strekking: het is ongehoord dat zoiets zelfs maar overwogen wordt. In het tweede geval geeft het woordje *nee* de negatieve teneur samenvattend weer. In de eerste zin wordt *een seconde* voorgegaan door de negatief-polaire uitdrukking *zelfs maar*, terwijl je in de tweede zin gemakkelijk *ook maar* zou kunnen toevoegen zonder gevaar voor een ongrammaticaal resultaat.

Een zeldzame variant is *halve seconde*: *Ik heb nooit in m'n leven ook maar een halve seconde aan het jaar 2000 gedacht* (Humo, 30-11-1999, 41).

707 **shit**: recente ontlending uit het Engels. *Want ik ben alleen en ik geef geen shit* (Osdorp Posse, Osdorp Stijl). Een nog letterlijker vertaling van *I don't give a shit* zou zijn: *en ik geef niet een shit*, maar dat gaat in tegen de huidige syntactische regels van het Nederlands (zie ook § 5.1. van de inleiding voor het gebruik van *niet een* versus *geen*). *Waarom noemt u dit klantenservice als u me geen ene shit dienst wil doen?* (Sue Grafton, D staat voor Doodslag [1989], 24). *Geen idee, misschien moeten die mensen maar is leren dat niemand een shit geeft als ze gaan huilen omdat iemand een woord gebruikt dat als controversieel wordt bestempeld* (www.gamekings.tv/nieuws/pewdepie-reageert-op-controverse/).

708 **sikkepit(je)**: ook maar iets, hoe weinig ook. Een traditionele uitdrukking, variant van *snars*, *zier* etc. Een sikkepit is een gei-

tenkeutel, dus iets kleins en onbelangrijks. De uitdrukking is wat ouderwets. Triggers (op 120 voorkomens): 100x *geen* (83%), 5x *n-woord* (4%), 4x *niet* (3%), 1x *alsof* (1%), 2x *conditionele zin* (2%), 1x *de enige* (1%), 1x *restrictie universele kwantor* (1%), 5x *vraag* (4%) en 1x *zonder* (1%). *Als je nou nog één sikkepitje gevoel hebt, dan laat je haar slapen* (Justus van Maurik, Papieren kinderen, 120). *Ieder, die ook maar een sikkepit begrijpt van wat er in het Congres omgaat, weet waarop onze President het oog had* (De Grondwet, 6-7-1909). *Dat verandert aan de zaak geen sikkepitje* (George van Aalst, De schoolfuif, 145). *Geen sikkepit weten ze er van.* (J.W.F. Werumeus Buning, Ik zie, ik zie wat gij niet ziet, 73). *Want daardoor moeten mensen met twee keer modaal nu fors meer betalen, terwijl dit geen sikkepit bijdraagt aan verbetering van de overheidsfinanciën* (Leeuwarder Courant 9-11-2012).

709 **sinecure**: een gemakkelijke taak of onbeduidende zaak. *Het beschrijven van je personeel is geen sinecure* (Intermediair, 6-2-1995), *Een sinecure was het allerminst* (De Volkskrant 22-6-1993). *Schrijver zijn in Amerika is geen sinecure* (id, 20-3-1993). *Deze omstandigheid maakt het schrijven over twee nieuwe publicaties van hem allerminst tot een sinecure* (De Nieuwe Eeuw, 25-1-1947). Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat deze uitdrukking alleen gebruikt wordt als predicaatnomen, meestal met een koppelwerkwoord, soms ook met werkwoorden als *maken*. Alleen in de oorspronkelijke betekenis van 'bijbaantje' kan deze uitdrukking ook positief worden gebruikt: *Het consulaat was voor hem een leuke sinecure*. Tevens vervalt dan de verplichting om de uitdrukking als predicaat te gebruiken: *Men zocht voor hem een lucratieve sinecure. Dankzij een lucratieve sinecure behoefde hij geen staatspensioen*.

710 een **sjiëk**: een stuk pruimtabak, in Vlaanderen ook in gebruik als minimaliseerder. De uitdrukking is tamelijk zeldzaam. Het online Vlaams Woordenboek geeft als voorbeelden: *Ik heb gene sjiëk gedaan vandaag. Veel te warm. Die trektang van den Aldi is geen sjiëk waard. Dat kost geen sjiëk.* Bart Ramakers wees me op het liedje *Proem sjiëk* van de groep Carboon, in Limburgs dialect:

*Sjiëk, sjiëk - Proemesjiëk
Loat de breuj mar zauwele
Proem sjiëk - Et bakke diek
'n Koempelmoel mot knauwele
(van de LP Witste nog, koempel uit 1976).*

711 **sjoëge: benul**, kennis; antwoord. Volgens Van Dale mogelijk afkomstig van het Hebreeuwse *sjagach*, dat nauwkeurig waarnemen betekent. Een variant is *sjoëchem*. Hoewel de uitdrukking uit het Bargoens stamt, wordt hij tegenwoordig vrij algemeen gebruikt, vooral in de combinaties *sjoëge hebben van* (benul hebben van, verstand hebben van) en *sjoëge geven* (een antwoord geven, reageren). Vooral in kranten werd de term regelmatig in aanhalingstekens geplaatst, kennelijk om het wat informele karakter te verschonen. De oudste vindplaats in mijn materiaal is uit De ware Jacob van 3-12-1904: *Daar heeft hij het meeste sjoëge van.*

De uitdrukking *sjoëge hebben van* komt 33x voor in mijn materiaal. Triggers: 1x conditionele bijzin, 1x *evenmin* (3%), 23x *geen* (70%), 1x *niet veel* (3%), 1x negatief predicaat (3%), 2x *weinig* (6%), 1x vraag en 3x een positief voorkomen (9%). *Als men van dat soort werk ook maar een geringe dosis "sjoëge" had, konden zulke nare briefjes niet op stap gaan* (De Baanbreker 27-7-1929). *Het ging iets minder goed dan de verwachting was (heb dan ook geen cent sjoëge van zeilen)* (Ben Borgart, De vuilnisroos, 16). *Van tabak en*

aanstekers had hij kennelijk evenmin sjoëge (P.F. Thomése, J. Kessels: *The Novel*, 202). *Merkel bleek hier onvoldoende sjoëge van te hebben* (De Groene Amsterdammer, 28-9-2017).

Van sjoëge geven zijn er wat meer vindplaatsen (63), met als triggers 1x bijzin met *eer* (2%), 57x *geen* (90%), 1x n-woord (2%), 1x vraag (2%), 1x *weinig* (2%) en 2x was een voorkomen positief (3%). *Maar hij kan lang wachte eer ik nou weer sjoëge geef* (Herman Boubert, De Jantjes, 79). *As jullie nou maar geen sjoëge geven* (Theo Thijssen, Egeltje, 56) *'k Heb er eiges nooit van gehoord, maar al had ik het wel gewete, dan zou 'k toch geen sjoëge gegeve hebbe* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 138). *Tot mijn genoegen geeft de kas telein geen sjoëge* (Johnny van Doorn, Gevecht tegen het zuur, 95). *We hebben gezegd laten we er eens heenlopen en een grap over de melkboer maken en kijken of ze sjoëge geeft* (Rinus Ferdinandusse, Als je nog eens wat weet, 127). *Wat we ook proberen, de motor geeft geen sjoëge* (ANWB Kampioen, juni 2005). Positief voorkomen: *De radio geeft weer sjoëge* (Veronica, 17-10-1996). De variant *sjoëchem* is uiterst zeldzaam: *Natuurlijk geeft-ie geen sjoëchem...* (Morris en Goscinnny, Lucky Luke - De premiejager, 19).

712 de **slaap kunnen vatten**: in slaap kunnen vallen. Triggers (156 voorkomens): 2x *amper* (1%), 2x conditionele bijzin (1%), 2x *evenmin* (1%), 2x finale bijzin (1%), 3x *geen* (2%), 8x *moelijk* (5%), 113x *niet* (72%), 1x n-woord (1%), 2x *onmogelijk* (1%), 2x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 10x voor(*dat*) (6%), 2x vraag (1%), 2x *zonder* (1%) en 4x een positief voorkomen (3%). *Het word toch tijd, dat ik beproef, of ik voor eenige oogenblikken den slaap kan vatten* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 2, 251). *Mijn hoofd was nog te vol van het voorval met den officier,*

dan dat ik den slaap zoude hebben kunnen vatten (Jacob Haafner, Reize in eenen palanquin, 161). *Ofschoon het reeds laat was, lag ik nog lang, zonder zelf den slaap te kunnen vatten* (Karl May, Van Bagdad naar Stamboel, 144). *Arend-Michiel, die de slaap maar half vatten kan, ligt daarover na te denken* (Fenand van den Oever, Brood uit het water, 96). *De sjah was zo getroffen door het antwoord van tante Pollewop dat hij gedurende verschillende nachten de slaap niet vatten kon* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmans, 71). *Want op de een of andere manier duurde het heel lang voor hij de slaap kon vatten* (J.R.R. Tolkien, De hobbit, 54). *Maar toen herkende hij prior Philip, die evenmin de slaap kon vatten* (Ken Follett, Pilaren van de aarde, 772). *Omdat Ira de slaap moeilijk kon vatten, liet haar vader de deur van haar slaapkamer op een kier* (Nausicaa Marbe, Mândraga, 14). *De nacht na de brute moordaanslag kon hij onmogelijk de slaap vatten* (Dagblad van het Noorden, 11-5-2002). *De volgende ochtend vroeg, terwijl Jean-Luc dus bij Sylvio sliep, voor zover hij de slaap kon vatten, was er een gemeentelijke ruimploeg in de Hyacinthstraat verschenen* (Anton Valens, Het boek ONT, 205). *Om de slaap te kunnen vatten moet je lichaam kunnen afkoelen* (mens-en-gezondheid.infonu.nl). Een zeldzaam voorkomen zonder kunnen: *Ik liet mijn hoofd weer op mijn opgerolde vest zakken en probeerde de slaap weer te vatten* (Raynor Winn, Het zoutpad, 11). Voor een ander geval van negatief-polaire insomnie, zie **kunnen slapen van**.

713 **slag**: minimaliseerder, ook maar iets. Net als een **klap** en een **ruk** behoort het tot een kleine groep van naamwoorden die snelle heftige acties aanduiden en die gebruikt kunnen worden om een minimale hoeveelheid aan te duiden. Het minimale karakter zit hem wellicht in oorsprong in de korte tijd die snelle bewegingen in beslag

nemen. De werkwoorden waarmee het wordt gecombineerd zijn vaak *doen* of *uitvoeren*. De uitdrukking wordt niet veel meer gebruikt. Triggers (23 voorkomens): 19x *geen* (83%), 3x *n*-woord (13%) en 1x *zonder* (4%). *Ik heb in drie maanden geen slag kunnen werken* (De Huisvriend, jg. 1882, 258). *Al wat ik verder wenschte kreeg ik zonder dat ik daarvoor ook maar een slag uitvoerde, ja, zelfs maar een vin-ger verroerde* (Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 3-2-1905). *Ik voer geen slag meer uit* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 156). *Eerst hadden zij er niet omheen gedraaid en gezegd, dat De M. nimmer een slag uitvoerde* (De Telegraaf, 3-6-1953).

714 kunnen **slapen van**: de **slaap niet kunnen vatten** vanwege. Net als bij *niet meer op zijn benen kunnen staan van* hebben we hier te maken met causatief *van* (Hoeksema 2022b), waarbij negatie klein bereik heeft ten opzichte van de causatie-relatie. In eenvoudiger Nederlands: *ik kon niet slapen van de kou* betekent dat de kou de oorzaak was dat ik niet kon slapen, i.p.v. dat niet de kou de oorzaak was dat ik kon slapen. Op 62 voorkomens vond ik als triggers: 3x *nauwelijks* (5%), 57x *niet* (92%), 1x *n*-woord (2%) en 1x *vraag* (2%). *Ik konde den geheelen nacht van het gekrabbel niet slaapen* (A. von Kotzebue, De pagiestreken [1805], vert. A. Fokke Simonsz, 17). *Niemand kon er van slapen* (Margaret Mitchell, Gejaagd door de wind, 140). *Zou ze er straks wel van kunnen slapen?* (T. Geertsma-Allema, Als de grimmige Noordooster waait, 13). *Dokter, ik kan niet slapen van de buikpijn* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 85). *Ik lig er wakker van, kan er nauwelijks van slapen* (Trouw, 7-5-2003).

715 **slapende honden wakker maken**: ongewenste aandacht op zich richten. Vooral

gebruikt in combinatie met gebiedende wijs, het hulpwerkwoord *moeten*, soms ook *willen* en andere modale elementen. Triggers (57 voorkomens): 48x *geen* (82%), 2x *niet* (4%), 2x n-woord (4%), 1x vraag, 1x *zonder* en 3x een positief voorkomen. *Ik heb een oogenblik gedacht over het wetsontwerp niet te spreken, omdat het misschien beter was slapende honden niet wakker te maken* (Handelingen Tweede Kamer, 18-10-1927, 34). *Je moest geen slapende honden wakker maken* (Jules Deelder, Drukke dagen, 340). *De politici doen er alles aan om geen slapende honden wakker te maken* (De Volkskrant, 16-4-1998). *Slapende honden wakker maken is in niemands belang* (Trouw, 31-1-2003). *Want als het grote publiek er niet om maalt, waarom dan slapende honden wakker maken?* (Sanderijn Cels, Dat hoort u mij niet zeggen, 165). *Daar moeten we aan kunnen komen zonder slapende honden wakker te maken* (Mark Billingham, Stervensuur, 112). Zonder modale elementen is deze uitdrukking niet negatief-polair: *Zo vindt de VVD dat Mulder slapende honden wakker maakt* (De Volkskrant, 18-9-1999). Een minder gebruikelijke variant op de uitdrukking is *slapende honden wekken*: *Andere groote plannen zouden wij nog kunnen opnoemen, maar wij willen geen slapende honden wekken* (Tilburgsche courant, 11-05-1914).

⁷¹⁶ de **slimste thuis**: **snugger**, bij de pin-ken. De uitdrukking kan natuurlijk letterlijk gebruikt worden zonder negatie: *Mijn jongste zusje is de slimste thuis*. Daarnaast kan het met negatie betekenen *niet al te snugger* en met modale bijwoorden als *misschien* of *zeker* kan het de betekenis 'bij de hand' krijgen. Een zin als *Jij bent zeker de slimste thuis* krijgt daarmee een licht neerbuigend tintje. De uitdrukking is niet bijzonder gangbaar. Triggers (16 voorkomens): 1x *allesbehalve* (6%), 11x *niet* (69%), 2x vraag (13%) en 2x een positief voorkomen (13%). *Ben jij de*

slimste thuis? (Nieuwsblad van het Noorden, 2-5-1953). *Tantes mompelden altijd dat hij niet de slimste thuis was geweest* (NRC, 12-8-1978). *De penningmeester van Atletico Madrid blijkt allesbehalve de slimste thuis* (Algemeen Dagblad 13-9-1989). *Maan is niet de slimste thuis, concludeert ook Roeland* (www.media-courant.nl/2021/06).

⁷¹⁷ **snaar**. Tamelijk zeldzame minimale hoeveelheidsuitdrukking, te vergelijken met **snars**, **draad**, **moer**. *Nee, het kon me geen snaar schelen dat ze eruit zouden worden geknikkerd* (Sylvain Ephimenco, De Groene Amsterdammer, 8 juli 1998). *Die Miljarden gaan daar toch heen en het maakt geen snaar uit waaraan ze wel of niet voldoen* (website De Telegraaf, 24 juli 2013).

⁷¹⁸ **snars**: ook maar iets. De etymologie van deze uitdrukking is volgens het WNT slok of teug, vergelijk *Wat dunckt u Roosie, klaerden ick dat niet met een snaers?* (= heb ik dat drankje niet in één teug weggewerkt?, G.A. Bredero, Klucht van de koe). *Snars* is een wat beschaafdere variant van taboe-uitdrukkingen als *bal*, *zak*, *flikker* etc. Verder geldt voor deze uitdrukking ook wat over een aantal vergelijkbare uitdrukkingen kan worden opgemerkt: dat hij kan worden voorafgegaan door *ene* (*Daar heb ik nooit ene snars van geloofd*) en door *ook maar*: *Denk je, dat zoiets me ook maar een snars kan schelen?* Deze uitdrukking wordt momenteel vooral in combinatie met cognitieve werkwoorden zoals *geloven*, *begrijpen*, *snappen*, etc. gebruikt (zie Hoeksema 2002b).

Triggers (op 419 voorkomens): 403x *geen* (96%), 2x conditionele bijzin (0,5%), 1x *de enige* (0,2%), 1x finale bijzin (0,2%), 1x *niet* (0,2%), 9x n-woord (2%), 1x vraag (0,2%), 1x *zonder* (0,2%). *Niet dat de houtsneden van zijn vriend Essers voor de Zwervers, waarvan hij de oudste althans wel heeft goedgekeurd,*

ook maar een snars beter zijn, maar soit (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, Briefwisseling 1930-1940, deel III, 40). Arie verstond zowat geen snars van dat neusklankige Amerikaans (Willy van der Heide, Avonturen in de Stille Zuidzee, 138). Ik geloof geen snars van wat je zegt (Annie van den Oever, De broer van God, 144). Dat [...] kon toen niemand, en de ontwerpers in de laatste plaats, een snars schelen (De Volkskrant, 31-7-1993). De gemiddelde joodse schrijftgeleerde doet er zijn hele leven over om ook maar een snars te snappen van de Talmoed (Haagsche Courant, 26-4-1991). Noch die groei, noch de veel bejubelde vrije markt hebben ene snars bijgedragen aan het oplossen van de genoemde problematiek, integendeel (NRC, 3-2-1998).

snik: zie goed snik.

719 **snugger:** slim, bij de pinken. De oorspronkelijke betekenis *flink, vlug, wakker* is niet meer gangbaar en lijkt in geen enkel opzicht gevoelig te zijn geweest voor polariteit. Het WNT citeert een laat voorbeeld: *En lijk een bliksem was het snuggere spook (= een meisje) al weg*, Stijn Streuvels, *Minnehandel* 1, 146 [1903]. De betekenis *vroeg op* (verwant aan *vlug, vlot*) is evenmin negatief-polair, getuige dit voorbeeld: *De snoggre dageraad, met heiligdom behangen Van roozen rood en wit, is al een wijf voor heën* (M.G. Tengnagel, *De Spaensche heydin*, 1643). In de moderne betekenis van 'schrander, uitgeslagen' is *snugger* voornamelijk te vinden in ontkennde contexten: *niet zo snugger, niet al te snugger, niet bijster snugger* etc. Triggers (57 voorkomens): 1x *allesbehalve* (2%), 3x conditionele bijzin (5%), 2x *geen* (4%), 1x *minder* (2%), 39x *niet* (68%), 3x *weinig* (5%) en 8x een positief voorkomen (14%). Voorbeelden: *dat zij inslaan blijkt wel het best uit hetgeen soms allesbehalve snuggere leerlingen van die geschiedenissen kunnen navertellen* (De

Hollandsche Revue 19-6, 1914). *In het soldatensprookje is de held een vaak weinig snuggere soldaat, die echter in werkelijkheid sluw is* (Mensch en Maatschappij 1-1-1933). *Je bent geen erg snuggere klant, dat is zeker* (De nagelaten papieren der Pickwick club, 310). *Dan weet je als je snuggere bent: dit is de minister-president* (Annie M.G. Schmidt, *De spin Sebastiaan*, gedicht 'Nicolaas Eduard Rammenes'). *Niet zo'n bar snuggere suggestie, dunkt mij* (Nieuwsblad van het Noorden 15-8-1998). *Dit kabinet lijkt met zijn innovatiebeleid te veel op de weinig snuggere types die een oude roestbak voor duizenden euro's pimpen met onzinnige accessoires* (De Groene Amsterdammer, 30-3-2007, 9). *Maar we volgen ze al in hun dagelijks leven, zodat we kunnen genieten van de minder snuggere opmerkingen, Haagse humor en onbegrensde zelfspot* (NRC 21-10-2016). *Ze zien er beiden inderdaad niet al te snuggere uit* (Wessel Ganzevoort, *De handel en wandel van Jelle Ganzevoort*, 101).

Bij positieve voorkomens van *snugger* moet men soms rekening houden met sarcasme, en dus met een vorm van impliciete negatie. Een voorbeeld uit het muziektijdschrift *Caecilia* jg. 42, no 7, 1885 (over de matige ontvangst van Richard Wagner's opera *Tannhäuser* in Parijs): *We willen die snuggere Parijzenaars niet al te hard vallen, omdat zij die muziek niet begrepen*.

sodeflicker: zie onder **sodemieter**.

720 **sodemieter:** taboeterm, kan naast de basisbetekenis *homoseksueel* een negatief-polair gebruik als negatieversterker hebben, en betekent dan zoveel als *ook maar iets*: *Dat gaat jullie geen sodemieter aan = Dat gaat jullie niets aan*. Hoewel de letterlijke betekenis anders zou doen vermoeden kan negatief-polair *sodemieter* niet gebruikt worden om over mensen te praten: *dat inte-*

resseert toch geen hond/mens/levende ziel/
*sodemieter. Triggers (72 voorkomens): 67x
geen (93%), 1x het enige (1%), 1x minder
(1%) en 3x n-woord (4%). Voorbeelden: 'k
Zie geen sodemieter, hei je geen lucifers?
(L.H.A. Drabbe, Het dappere Hollandsche
leger, 47[1900]). Hoe hoger en groter de stad
is, hoe minder het ze een sodemieter kan sche-
len (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de
nacht, 231). En wat ze verder uitvoeren dat
gaat mij geen bloody sodemieter aan (Ab Vis-
ser, Sheffield staal, 57). Dat was het enige
waar hij ene sodemieter om gaf (Stephen
King, Christine, 382). Maandag merk je dat
niemand een sodemieter van de anderen
afweet (J.J. Voskuil, En ook weemoedigheid,
422).

Varianten: sodeflicker, contaminatie
(blend) van sodemieter en flicker. Endt
(1972) meldt ook sodemekraai en sodeme-
laars als 'speelse vervormingen' van sode-
mieter. Bij sodemelaars kan aan een conta-
minatie van geen sodemieter en geen laars
gedacht worden (zie laars). Hij heb nog nooit
op eigen kracht ene sodeflicker bereikt in zijn
leven (Sp!ts, 23-3-2007).

721 **soep kunnen koken/maken van:** min-
der bekende variant van **chocola kunnen
maken van**. Dat waren de klank-massa's waar
Vestdijk geen soep van kon koken (Nieuwsblad
van het Noorden, 2 mei 1997). Het komt uit
mijn liefdesroman Verkeerde Nachten, maar
heeft een definitie waar niemand soep van kan
maken (SUM, oktober 1996).

722 de **soep wordt zo heet gegeten als ze
wordt opgediend:** eigenlijk is dit een spreek-
woord, maar vele varianten zorgen ervoor
dat de uitdrukking het karakter van een
negatief-polair idioom heeft gekregen. De
bijzin met *als* is niet verplicht. Het naam-
woord *soep* wordt soms voorafgegaan door
een adjectief. Triggers (67 voorkomens): 8x

minder (12%), 38x niet (57%), 10x n-woord
(15%), 10x vraag (15%) en 1x zelden (1%).
Bedenk dat de soep nooit zo heet gegeten wordt,
als ze wordt opgeschept (Jan Cremer Sr., Op
de fiets de wereld in, 173). De empiristische
soep wordt kennelijk niet zo heet gegeten als zij
ten tijde van Carnap werd opgediend (H.J. Ver-
kuyl in De Nieuwe Taalgids, 1977, 561). De
soep wordt minder heet gegeten dan ze door
Duivesteijn en Van 't Riet wordt opgediend
(Nieuwsblad van het Noorden, 12-2-2000).
Wordt de soep ook zo heet gegeten, denkt u?
(Radio 1, 12-4-2002). Het klinkt allemaal
behoorlijk haatdragend, maar de soep wordt
zelden zo heet gegeten als hij wordt opgediend
(Trouw, 18-2-2004). De christelijke soep
wordt ongetwijfeld niet zo heet gegeten als hij
wordt opgediend (Elsevier, 3-2-2007). De
vraag is hoe heet de soep wordt gegeten (NRC,
10-2-2024).

723 (veel) **soeps:** veel bijzonders. Variant
van veel **zaaks**. Huizinga (1994: 535) ver-
klaart deze uitdrukking als volgt:

'Soep' (ook: snert) heeft vaak de betekenis
van iets minderwaardigs. Vgl. in de soep
lopen. Daarom ook: niet veel bijzonders zijn.
Kan ook een verbastering zijn van 'zaaks,'
dus: niet veel zaaks zijn.

Een dergelijke uitleg geeft ook het WNT, s.v.
soep. Triggers (66 voorkomens): 1x evenmin
(2%), 50x niet (76%), 7x n-woord (11%), 1x
vraag en 7x weinig (11%). Het is mij al eerder
opgevallen, vooral als het avondprogramma
weinig soeps is, dat de vooravond nog wel eens
iets leuks wil brengen (Het vrije volk 15-7-
1968). Het is nog niet veel soeps hoor, gewoon
wat ideetjes (Martin Bril en Dirk van Weel-
den, Arbeidsvitaminen, 23). In bed was het
nooit veel soeps geweest (Patricia Cornwell,
Wespennest, 266-7). Het onderzoek had niet
veel soeps opgeleverd (Monaldi en Sorti,

Secretum, 157). *Of het veel soeps is geweest?* (Highlife, no 2, 2017).

Vooropplaatsing naar het begin van de zin is mogelijk, maar niet in het middenveld (scrambling): vergelijk *Nou, veel soeps is het toch nog niet* (Theo Thijssen, Het grijze kind, 56) met **Het is veel soeps niet*. De onmogelijkheid van scrambling deelt deze uitdrukking met andere indefiniete woordgroepen. Meestal is (*veel*) soeps predicaatnomen, maar kan ook lijdend voorwerp zijn, zie het bovenstaande voorbeeld van Monaldi en Sorti.

724 met zich laten **sollen**: zich laten rinkeloren, zich de kaas van het brood laten eten. Lange tijd was dit geen negatief-polaire uitdrukking. Mijn materiaal (70 voorkomens) bevat 17 voorkomens voor 1980, waarvan 9 positief, 7 negatief, en 1 in een vraag. Bij de 53 voorkomens na 1980 zijn er 48 negatief, 1 in een conditionele bijzin, 2 in een vraag, 1 in het complement van een negatief predicaat en 1 positief. Daarmee is het percentage positieve voorkomens gezakt van 53% naar 2%. Het materiaal is te schaars om de verandering precies in kaart te brengen, maar het lijkt wel duidelijk dat de verandering zich heeft voltrokken in de loop van de 20ste eeuw. *Iedereen in Zeeland was verontwaardigd over de slaphed van de Hoog-Mogenden die zo met zich lieten sollen* (A.M. Wessels, Zeeland in de Patriottentijd [1947], 44). *De enthousiaste mannen uit Beets zijn echter al aardig uit de kluiten gewassen en vormen allermint een elftal dat met zich sollen laat* (Harlinger Courant, 28-10-1949). *Henk Huisman liet maar met zich sollen, hij had al zoveel kiespijn verwerkt de afgelopen zondag en de nacht erop, dat hij nog nauwelijks een wil had* (Nel Schuttevaer-Velthuys, Bollen bloeien om Parijs, 316). *Hij reageerde gematigder dan Huiskes op sommige zaken, wat minder impulsief misschien, maar hij liet evenmin met zich sollen* (Ard Schenk, Ard

apart. Ard schrijft over schaatsen [1971]). *Ik heb alleen geen zin om met me te laten sollen* (J.J. Voskuil, Plankton (Het Bureau deel 3), 604). *Dus als ze denkt dat ik met me laat sollen, zit ze in dromenland* (Li Zhisui, Het privéleven van Mao, 354). *Nu bracht je protest me aan het duizelen en tegelijkertijd was ik trots op je omdat je niet met je liet sollen* (Maria Stahlie, De lijfarts, 226). *Dat De Jonge niet met zich liet sollen, had Karl Heinz Rummenigge eerder al ervaren* (Dagblad van het Noorden 6-5-2019, 19). *Denk je dat ik zomaar met me laat sollen?* (Pálpito 2, 9). Naast de uitdrukking *met zich laten sollen* is er ook een variant met een modale infinitief: *te sollen vallen met: General Devereaux krijgt de leiding over deze thrillerachtige operatie en maakt duidelijk dat er met hem niet valt te sollen* (VPRO-gids 30-3-2024).

725 het **sop is de kool waard**: de zaak is waard dat men er kosten of moeite aan besteed. Volgens Stoett (1923) moet de uitdrukking eigenlijk zijn 'de kool is het sop niet waard, dat men er opgiet.' Deze vorm ben ik maar één keer tegengekomen (buiten de voorbeelden die Stoett aandraagt): *Vraagt gij mij evenwel of ik de kool de sop waard vind, ik zeg ronduit neen* (De brieven van de Schoolmeester (ed. M. Mathijssen), 456). Triggers (25 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), nauwelijks (4%), 21x niet (84%) en 2x vraag (8%). *Die om dees luchtigh' eer zijn leden niet en spaert / Is geck. Want seker, 't sop en is de kool niet waert* (Anna Roemer Visscher, Gedichten, dl 1, 123). *Was dat sop dan de kool wel waert?* (E. Wolff en A. Deken, De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart, 509). *President, ik stel u op den voorgrond dat het sop de kool niet waard is* (F. Bordewijk, Karakter, 220). *"Het sop is de kool nauwelijks waard," gaf politierechter P. Bender zijn mening over de zaak.* (Algemeen Dagblad, 10-6-2008).

726 **sou**: minimale hoeveelheid geld, genoemd naar een voormalige Franse munt. Wordt ook in het Frans nog als minimaliseerder gebruikt, vgl. bijv. het volgende voorbeeld uit *Le Monde*, 7-2-1994: *Lionel, seul et sans un sou en poche, avait choisi d'aller à Béziers*. In tegenstelling tot *centime*, dat in het Nederlands alleen gebruikt wordt als er verwezen moet worden naar Frans geld en Franse omstandigheden, kan *sou* ook worden gebruikt voor Nederlandse situaties en Nederlands geld. Triggers (45 voorkomens): 35x *geen* (78%), 1x *nauwelijks* (2%), 4x *n-woord* (9%) en 5x *zonder* (11%). *Hij heeft van alles gedaan, en bezit nooit een sou...* (Louis Couperus, Eline Vere, 58). *Door deze regeling is Louis ten minste voorloopig geholpen, en staat hij niet zonder een sou op straat* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 245). *Ze maakte hem er maar niet attent op, dat die broederschool voor de jongens hem geen sou had gekost, zomin als haar, en vroeger Fabiennes onderricht bij de nonnen* (Til Brugman, De zeebruid, 18). *Op zijn brandstoffen en zijn oliehandel werd nauwelijks een sou verdiend* (Trouw, 30-10-2020).

727 een **spaan (heel laten/blijven van)**: Naast *spaan* komt ook *spaander* voor. Triggers (63 voorkomens): 62x *geen* (98%), 1x *n-woord* (2%). Bij *heel blijven* fungeert een *spaan* als subject, bij *heel laten* als object. Voorbeelden: *Van Shirley Bassey met haar overdreven dramatische expressie laat hij geen spaan heel* (Jac. Heijer, Een keuze uit zijn artikelen, 282). *Gullit laat van de vertoningen van het Nederlands elftal geen spaan heel* (Voetbal International, 3-8-1994). *De rechters lieten geen spaan heel van de argumentatie van de aanklager* (De Volkskrant, 20-1-1995). *Het nieuwe onderzoek laat er geen spaander van heel* (NRC 22-5-2021).

Naast combinaties met *heel laten/blijven* komen ook sporadisch andere werkwoorden

voor, al lijken die nu niet meer zo gangbaar. *Als dat zaakje niet opgeruimd wordt, komt er toch nooit een spaan van terecht* (De correspondentie van M.M. Rost van Tonningen, dl II, 515). *En dit is wel zeker: zonder de vaderlijke bezorgheid van De Vries was er van Eelco geen spaan terecht gekomen* (Gert Karsten, 100 jaar Nederlandse philologie, 148). *Laat geen spaan voor dat woekergespuis over!* (Theun de Vries, Februari, deel 1, 130).

728 **spat(je)**: ook maar iets, ook maar een beetje. *Spat* wordt tegenwoordig vooral gecombineerd met predicaten die een verandering aanduiden, met name het werkwoord *veranderen* zelf, *spatje* daarentegen met substantieven: *Geen spatje regen, geen spatje verf* etc. (zie Hoeksema 2002b). Triggers voor *spat* (217 voorkomens): 203x *geen* (94%), 3x *niet* (1%), 3x *n-woord* (1%), 1x negatief predicat (0,5%), 7x *zonder* (3%). *Ik gaf geen spat om me leve* (Henri van Booven, Tropenwee, 269). *Natuurlijk, maar ik begrijp geen spat van je verhaal* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 254). *En in huis voert ze geen spat meer uit* (Til Brugman, De zeebruid, 61). *Hij en Dola waren het erover eens dat Rudy geen spat veranderd was* (F. Springer, Tabee New York, 34). *Niet dat je daar een spat verder mee komt, maar toch* (Bert Jansen, Popstukken, 31). *En juist toen zij, voor het eerst zonder 'een spat' gewetenswroeging, de pastoor haar derde kind ten doop wilde aanbieden, keerde de brievenbesteller zich van zijn geloof af en begon een fanatieke belangstelling aan de dag te leggen voor het calvinisme* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 305).

Triggers voor een *spatje* (52 voorkomens): 1x conditionele bijzin (2%), 39x *geen* (75%), 1x *niet* (2%), 3x *n-woord* (6%), 1x universele kwantor (2%), 1x vraag (2%), 4x *zonder* (8%) en 2x een positief voorkomen. Voorbeelden: *er was geen spatje jenever in huis en niets meer te krijgen op de pof* (Nescio, De uitvreter

[1911]). *En as ze maar 'n spatje, 'n kleinigheid mankeert, mot ze meer inbrengen!* (Herman Heijermans, *Ghetto, Toneelwerken I*, 190). *Ik ben al zielsgelukkig met een spatje genegenheid* (Willem van Ipendaal, *Polletje Piekhaar*, 159). *Eh, wat zeg ik, omdat bepaalde types hier in huis net doen alsof ze door de muze van Konsalik zelf zijn opgevoed, wil dat nog niet zeggen dat het aannemelijk is dat een jong van vijftien ook maar een spatje aanleg zou hebben voor welke schone kunst dan ook* (Nanne Tepper, *De eeuwige jachtvelden*, 27). *Wie ook maar een greintje sympathie uitstraalt, wie ook maar een spatje vriendelijkheid voor de aankomende reiziger vertoont, wordt onherroepelijk ongeschikt verklaard* (Toni Coppers, *De beha van Madonna: brieven van een reiziger*, 130). *Hij ving het braaksel op zonder een spatje te morsen* (Jacob Vis, *Wetland*, 117).

729 **spek:** in het WNT worden een aantal negatief-polaire idiomem met dit woord genoemd, zoals *spek met iets in het vat hebben* 'er mede gebaat zijn' (Zuid-Nederlands). Het WNT citeert als vb. *Wat spek hebben wij daarmee in 't vat?* (De Westvlaming, 23-11-1929). Zelf heb ik geen vindplaatsen hiervan. Een ander idioom is *hier is voor X spek* 'hier is voor X iets te halen' (volgens het WNT niet meer in gebruik). Als variant op *zich de kaas van het brood laten eten* vermeldt het WNT *het spek van zijn bord laten halen* (opnieuw een Zuidnederlandse uitdrukking).

730 ergens een **speld tussen krijgen:** kunnen tornen aan de logica van een redenering. Meestal in combinatie met *kunnen*, nog vaker in de vorm van een modale infinitief. In teksten uit de 19de eeuw heeft de uitdrukking soms een meer letterlijke betekenis, waarbij het gaat om een dichte drom o.i.d. Naast *krijgen* komen ook varianten met *steken* Triggers (69 voorkomens): 62x *geen* (90%), 2x *nauwelijks* (3%), 3x n-woord (4%) en 2x *zonder*

(3%). *De autoriteiten verzekerden ons, dat de kamer zoo vol was, dat er geen speld tusschen gestoken kon worden* (De Avondbode, 27-2-1839). *Daar is geen speld meer tusschen te krijgen* (Nieuwsblad van het Noorden, 4-12-1904). *Belangrijk is de motivering en daar kan niemand een speld tussen krijgen* (De Gooi- en Eemlander, 26-1-1950). *Nergens een speld tussen te krijgen, dacht ik* (Joop van den Broek, *Thriller voor twee camera's*, 172). *Maar ik kon er geen speld tussen krijgen* (Simon Carmiggelt, *Fluiten in het donker*, 85).

een spie: zie onder **cent**.

731 een **spier vertrekken:** minimale verandering van gelaatsuitdrukking. In tegenstelling tot de Engelse uitdrukking *move a muscle* gaat het hier vooral om de gelaatsspieren, en drukt de uitdrukking samen met de negatie een toestand van (uiterlijke) onaan-gedaanheid uit. Triggers (123 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 80x *geen* (65%), 1x *nauwelijks* (1%), 3x n-woord (2%) en 38x *zonder* (31%). *Hoezeer innig verontwaardigd over dit wantrouwen, zoo grof geopenbaard, vertrok de brave werkmans geen spier van zijn gelaat* (Opregte Steenwijker Courant 11-9-1893). *Niemand zou een spier vertrekken* (Cissy van Marxveldt, *Een zomerztheid*, 140). *De Chinees vertrok geen spier van zijn gezicht, riep een andere bediende en samen droegen zij de inspecteur naar de kleedkamer* (M.H. Székely-Lulofs, *Rubber*, 201). *Niemand hoeft eraan te twifelen dat Mikkelsen daartoe in staat is, zonder een geluid te maken, zonder dat zijn melige gezicht een spier vertrekt* (Willem Frederik Hermans, *Nooit meer slapen*, 126). *Tijdens de hele transactie heb ik nauwelijks een spier vertrokken* (S.T. Florian, *Naar de knoppen*, 6). *In de naar verluidt 51 keer dat Donald Trump haar in de rede viel tijdens het eerste presidentiële debat, vertrok ze geen spier* (NRC, 26-10-2016).

732 **spier:** minimaliseerder. In tegenstelling tot *een spier vertrekken* of *een spier veroeren*, zijn er ook gevallen die teruggaan op een andere betekenis: Het WNT geeft ook 'spriet' als (inmiddels niet meer gangbare) betekenis. Triggers (10 voorkomens): 10x *geen* (100%). *Ik begrijp er geen spier van, geen spier!* (Opregte Steenwijker Courant 20-1-1879). *Mij ... dacht hij, kan de heele kluit geen spier schelen...* (Louis Couperus, Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan, 213). *Ik trek me er geen spier van aan* (Nieuwsblad van het Noorden 10-2-1984).

733 een **spiertje:** minimaliseerder. Zoals ook andere minimaliserende uitdrukkingen met een verkleinwoord (*een greintje, spoor-tje, grammetje*) wordt ook *spiertje* vooral gebruikt in binominale constructies waarbij *spiertje* voorop staat en een minimale hoeveelheid van het tweede nomen aanduidt. Triggers (12 voorkomens): 11x *geen* (92%) en 1x *zonder* (8%). *Als het zoo voortgaat, is 'er eer het jaar half om is, geen spiertje hennep meer bij de baan te vinden* (A. Loosjes Pz., Het leven van Maurits Lijnslager, dl 2, 49). *Een grote Christelijke Nederlandse partij die zelfs geen spiertje medemenselijkheid kan opbrengen?* (De Volkskrant, 15-10-1977). *Er valt geen spiertje spanning te bekennen* (Algemeen Dagblad 13-3-1981). *Zo, zonder een spiertje pathetiek, nodigde pater Dolf Niesen zondagmorgen de aanwezigen uit hem te volgen* (Trouw, 15-3-1999).

734 **sporen:** in orde zijn, ze allemaal op een rijtje hebben. Niet te verwarren met de uitdrukking *sporen met* in de betekenis van 'overeenkomen met' die niet negatief-polair is en ook niet vooral op mensen betrekking heeft, vgl. *Dit beeld spoort niet met de werkelijkheid*. Negatief-polair *sporen* is vrij nieuw en voorbehouden aan informeel taalgebruik. De 12de druk van Van Dale's Groot Woorden-

boek uit 1992 heeft deze betekenis nog niet. Triggers (45 voorkomens): 1x *geen* (2%), 42x *niet* (93%), 1x n-woord (2%) en 1x vraag (2%). *Die knul spoort voor geen meter* (Limburgs Dagblad, 18-12-1989). *Hij heeft vast gedacht dat ik niet spoorde* (Jonathan Kellerman, De kliniek, 329). *Au fond spoort er niemand in De man met de schaar* (De Groene Amsterdammer, 5-5-2011). *Misschien spoort hij niet helemaal en heeft hij ze niet allemaal op een rijtje* (Lee Child, Verleden tijd, 266). *Spoor je wel?* (Top Boy 1, 10).

735 **te spotten vallen met:** onbelangrijk of zwak zijn. In tegenstelling tot diverse andere constructies van dit type met modale infinitieven (zoals *te verkroppen/kunnen verkroppen, te rijmen/kunnen rijmen met*) kent deze uitdrukking geen variant met *kunnen*: **kunnen spotten met*. Wel is het mogelijk om het bovenstaande citaat te herformuleren met *laten* of *moeten*: *Liechtenstein laat niet met zich spotten; met Liechtenstein moet je niet spotten*. Triggers (41 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 1x *geen* (2%), 38x *niet* (93%) en 1x vraag (2%). *Maar of daarmee te spotten valt?* (Nederlandsch Museum, 1879, 247). *Want te spotten viel er toch evenmin met wat daar tenslotte telkens om den hoek kwam...* (J. van Oudshoorn, Tobias en de dood, in: Doolhof der zinnen, 422). *Daar valt niet mee te spotten, vriendje* (M.J. Lermontov, Een held van onze tijd, 62). *Ze hebben heel Nederland laten zien dat met de Oosterparkwijk niet te spotten valt* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-1-1998). *Met haar viel in geen enkel opzicht te spotten* (NRC, 5-1-2009).

736 **sprake van:** van een uitdrukking die simpelweg aanduidde dat ergens over is gesproken heeft *sprake van* zich ontwikkeld tot een existentiële constructie die in ontkenkende zinnen de functie kan hebben van een sterke ontkenning (van der Wouden

2014). Als mijn moeder vroeger reageerde op een verzoek met *Geen sprake van!* dan klonk dat definitiever dan *Nee!* Een woord als *nee* is vrij buigzaam. Je kunt hem gebruiken als vraag: *nee?* Dat lukt met *geen sprake van* niet. Van der Wouden (2014: 180) onderscheidt drie betekenissen: (1) er is sprake van = er wordt over gesproken (de oorspronkelijke betekenis), (2) er is sprake van = er is, (3) er is sprake van X = de term X is hier op zijn plaats, zoals in de vraag *wanneer is er precies sprake van een huurovereenkomst?* Van der Wouden noemt dit deze laatste betekenis metalinguïstisch.

In hoeverre is *sprake van* een negatief-polaire uitdrukking? Op een totaal van 1786 voorkomens vond ik 29% positieve voorkomens, wel erg veel voor een kandidaat voor de status van negatief-polaire uitdrukking. Mogelijkerwijs komen we iets verder als we verschillende gebruiksmogelijkheden afzonderlijk bekijken, zoals in Van der Wouden (2014) is gedaan, maar vaak is dat erg lastig. Een eenvoudiger indeling levert de syntaxis op, in het bijzonder de woordvolgorde. De voorzetselgroep met *van* kan beschouwd worden als een voorzetselvoorwerp en heeft een breed spectrum aan posities in de zin (vgl. Hoeksema 2014a). Ik zal de terminologie uit dat artikel overnemen, en onderscheid maken tussen

- topicalisatie (vooropplaatsing naar de eerste zinsplaats in de hoofdzin): *Van opgeven is geen sprake.*
- scrambling (vooropplaatsing in het middenveld, *van* staat links van *sprake*): *Daarom is er van opgeven nog geen sprake.*
- regulier (geen verplaatsing, de volgorde is *sprake van*, zonder onderbreking): *Er is geen sprake van opgeven.*
- extrapositie (de *van*-groep is naar achteren verplaatst en volgt niet direct op *sprake*): *Er zou geen sprake zijn van opgeven.*

Bij de reguliere volgorde is er geen enkele voorkeur voor een negatieve context: op 710 voorkomens in mijn materiaal zijn er 387 positief, oftewel 55%. Ook bij extrapositie is er geen voorkeur voor negatieve contexten: op 389 voorkomens zijn 120 positief (31%). Kijken we naar verplaatsingen naar links, topicalisatie en scrambling, dan verandert het beeld. Bij scrambling gaat het om 7 positieve voorkomens op een totaal van 191 (4%) en bij topicalisatie om 11 voorkomens op een totaal van 495 (2%). Het lijkt er dus op dat *sprake van* gevoelig is voor negatieve contexten, maar op een manier die we elders niet aantreffen. Een buitenbeentje dus.

Als we ons beperken tot de gevallen in de scramblingvolgorde, dan treffen we de volgende distributie aan. Triggers (191 voorkomens): 2x *allerminst* (1%), 5x *amper* (3%), 8x conditionele bijzin (4%), 13x *nauwelijks* (7%), 115x *niet* (60%), 2x *niet* (1%), 5x *n-woord* (3%), 5x restrictief bijwoord (3%), 1x *te* (1%), 5x *voor(dat)* (3%), 10x vraag (5%), 7x *weinig* (4%), 2x *zelden* (1%), 4x *zonder* (2%) en 7x een positief voorkomen (4%). We hadden dit ook voor bijvoorbeeld de topicalisatievolgorde kunnen doen, maar dan blijken een aantal categorieën te ontbreken, zoals vragen en conditionele bijzinnen, evenals bijzinnen bij *voor(dat)* en *te*. Dat komt omdat topicalisatie zich syntactisch niet laat combineren met bijzinnen of vragen. Het beeld dat hier oprijst is dat van een klassieke polaire uitdrukking met een brede verzameling triggers. Voorbeelden (allemaal met scramblingvolgorde): *Zeker wel, als er van schicken en middelen sprake kon wezen om mensen te behagen* (A.L.G. Bosboom-Tousaint, Frits Millioen en zijne vrienden, 36). *Ik behoef na het voorgaande wel niet meer in 't breede aan te toonen, dat van croketspelen, cavalcaden, danspartijen, flirtations enz. enz. in ons midden weinig sprake was* (Tubantia 26-8-1885). *Zonder dat van eigenlijk debat*

sprake kan zijn, wordt dit ontwerp door die vergadering aangenomen (Het Vaderland 17-9-1907). *Overigens was er in dit geval van eigenlijk twijfelen nauwelijks sprake* (Maurits Uyldert, *De jeugd van een dichter - uit het leven van Albert Verwey*, 45). *Hoe kan van een Salische expansie naar het Zuiden sprake geweest zijn als deze noordelijke gebieden blijkbaar zo dun bevolkt waren?* (C. Verlinden, *Kritische beschouwingen over de aanwending van toponymisch materiaal bij de studie van het ontstaan der taalgrens in België*, 21). *In de tijd dat de oudste Ingweoonse klankwetten optraden, was, althans buiten de grenzen van het oude Romeinse rijk, van een kerstening nog geen sprake* (K. Heeroma, 'Wat is Ingweoons?' TNTL 81, 1965). *Door gebrek aan inlichtingen kon echter van een behoorlijk debat pas sprake zijn in april 1874* (Paul van 't Veer, *De Atjeh-oorlog*, 72). *Deze zogeheten negatief polaire uitdrukkingen dienen veelal van een negatief element vergezeld te gaan, wil er van een welgevormde zin sprake zijn* (Frans Zwarts, *Negatief polaire uitdrukkingen I*, GLOT 1981). *In de rechtszaal lijkt van voortgang allerminst sprake* (De Groene Amsterdammer, 28-9-2017). *Alle fracties vinden dat er nog veel moet worden uitgewerkt voordat van de overgang naar WIJ Groningen sprake kan zijn* (Groninger Gezinsbode 29-12-2021). *In Florida was er van zulke maatregelen zelden sprake, en dan nog heel kort* (Financiële Dagblad, 5-3-2022). Positief voorkomen: *Het is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat er in de laatste tijd van een zekere kentering bij de officiële instanties sprake is* (De Vee- en Vleeshandel, 8-3-1949).

737 te **spreken over**: ergens over te spreken zijn houdt in tevreden of positief gestemd te zijn over iets. Een voorbeeld: *Hij was zeer te spreken over de nieuwe voorstellen*. Het betreft hier een gebruik van de infinitief als naam-

woordelijk deel van het gezegde. Niet te verwarren met ander gebruik, zoals in *Er viel niet te spreken over dat onderwerp, het was taboe*. Normaliter kun je spreken over vervangen door praten over: *Er viel niet te praten over dat onderwerp*. Maar bij de hier bedoelde uitdrukking gaat dat niet lukken: **Hij was zeer te praten over de nieuwe voorstellen*. Het WNT geeft een voorbeeld uit de 18^e eeuw van Wolff en Deken, maar de uitdrukking lijkt eerst in de 19^e eeuw enige gangbaarheid te hebben gekregen. De uitdrukking is niet strikt negatief-polair. In combinaties met een kwalificerend adjectief (*goed, slecht, best, beter*) is er geen negatie nodig. Hetzelfde geldt voor combinaties met bijwoorden van hoge graad (*zeer, erg, bijzonder, enorm, reuze*). In alle andere gevallen is een vorm van negatie zo goed als verplicht. Triggers (145 voorkomens): 3x *allerminst* (2%), 3x *allesbehalve* (2%), 4x *evenmin* (3%), 1x *geen* (1%), 1x *geenszins* (1%), 1x *het minst* (1%), 8x *minder* (6%), 1x *nauwelijks* (1%), 79x *niet* (54%), 3x *vraag* (2%), 5x *weinig* (3%) en 35x een positief voorkomen (24%). Van deze 35 positieve voorkomens vallen er 31 onder de bovengenoemde groepen van gemodificeerde voorkomens. Als we die verwijderen uit de dataset houden we een kleine 4% positieve voorkomens over. "*Uijt levendiger Jongst*" (*geest*), *ook een Rederijkerskamer, was niet te spreken over* "*In Liefde Bloeyende*" (Het nieuwsblad voor Nederland, 3-9-1894). *De Parijzenaars waren in September niet te spreken over de aangekondigde rantsoenverlagingen* (Nieuwsblad van het Zuiden, 31-12-1947). *De journalisten zijn nog minder te spreken over de zorgvuldigheid waarmee ook dit jaar het rapport van prof. Vaes [...] uit de circulatie werd gehouden* (De Telegraaf 19-4-1962). *Ben je te spreken over je verichtingen dit seizoen?* (NRC 10-4-1982). *De regeringsfracties CDA en VVD waren allerminst te spreken over de kritiek van de kerken op de stelselherziening* (Nederlands Dagblad

30-10-1986). *De Britse premier Thatcher (rechts) was na de EG-top weinig te spreken over haar Franse collega Chirac* (NRC 13-2-1988). *De vader van Penelope Cruz is allesbehalve te spreken over de romance van zijn dochter met Tom Cruise* (Weekend, 12-9-2001). Positief voorkomen: *Over het algemeen is Gaufman zeer te spreken over hoe Nederlandse media de bevolking op de hoogte houden* (Broerstraat 5, december 2022).

738 ergens in **spugen**: met negatie: iets lekker vinden. Een typisch geval van understatement door litotes. Stoett (1923a) geeft dit idioom met enkele vindplaatsen van rond 1900. Triggers (8 voorkomens): 8x *niet* (100%). *Nou, Trui, die spuugt ook niet in d'r gloassie* (Justus van Maurik, Toen ik nog jong was, 105). *En in een slokkie, daar spoog ie ook niet in, van 'n ander z'n cente* (M.J. Brusse, Boefje, 52). Ook Den Eerzamen (1919: 137) noemt deze uitdrukking. Van recentere herkomst: *En hij schonk ze maar vul. Ja maar, hij spoog er niet in hoor, en goed geweten* (De Bie-korf jg. 63, 1962, 72). *We raakten in Zuid-Amerika allemaal aan de zuip. Zelfs de zakelijke en serieuze Spiro, die altijd beleefd probeerde te blijven, spoog er niet in* (Jan Cremer, Jayne [2018]).

Een zeer zeldzame polaire uitdrukking met *spugen* is verder *vertrouwen dan je spugen kunt*. *Hij vertrouwde het erewoord van Sulla niet verder dan hij kon spugen* (Conn Iggulden, Caesar - De poorten van Rome, 316). *Als het om zijn omgang met vrouwen gaat, vertrouw ik die gast niet verder dan ik kan spugen* (John Sandford, Het schandaal, 221). Het lijkt hier te gaan om een vertaling uit het Engels: *I trust them as far as I can spit*.

staan te juichen: zie onder *staan te juichen*.

739 een **stap**: minimaliseerder, wordt gebruikt om minimale afstanden aan te dui-

den. Vaak gebruikt in combinatie met *verder* of *vooruit*. Triggers (144 voorkomens): 2x conditionele bijzin (1%), 115x *geen* (80%), 2x *nauwelijks* (1%), 2x *niet* (1%), 7x *n-woord* (5%), 4x negatief predicaat (3%), 2x *te* (1%), 3x *voor(dat)* (2%), 1x *vraag* (1%), 1x *zodra* (1%) en 5x *zonder* (3%). *Eenige havens en vestingen moesten haar worden afgestaan, en door haar krijgsvolk in bezit genomen, eer zij nog een stap ter hulpe deed* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, Leycester in Nederland, Eerste deel, 32). *Dit is alles wetenswaardig, maar brengt ons geen stap nader tot de oplossing der eigenlijke vraag* (G. Kalff, Het lied in de Middeleeuwen, 354). *En as jij ooit weer 'n stap op me kantoor zet...* (Herman Heijermans, Op hoop van zegen, 75). *Maar hij heeft nauwelijks 'n stap gedaan, of hij valt duizelig, struikelend over 'n paar schoenen, boven op een ander, die 'mwoedend-vloekend 'n schop geeft* (L.H.A. Drabbe, Het dappere Hollandse leger, 47). *Ik was te moe om nog een stap te doen* (Leonhard Huizinga, Mijn hartje wat wil je nog meer?, 184). *Zonder een stap verkeerd te zetten liep ze dwars door het bos regelrecht op de Beregrot af* (Astrid Lindgren, Ronja de Roversdochter, 124). *Zodra we een stap verzetten zal Smonny ervan horen en op onze komst zijn voorbereid* (Jack Vance, De kronieken van Cadwal, tweede boek: De oude aarde, 115). *Zijn we een stap dicht bij de bestrijding gekomen?* (HP/De Tijd, 16-11-2001, 80). *Het is voor buitenstaanders in Noord-Korea onmogelijk om zonder begeleider ook maar een stap te verzetten* (Trouw, 22-10-2003, 2).

740 een **steek**: minimaliseerder. Volgens het WNT werd deze uitdrukking in eerste instantie gebruikt in combinatie met (*kunnen*) *zien*, en de betekenis zou dan zijn 'een punt.' Overigens geeft het WNT geen argumenten voor deze veronderstelling. Dit gebruik komt al voor in het Mnl, vgl. bijv. het voorbeeld *Ken zye niet een steke* "Ik zie

geen steek”, uit Spelen van Cornelis Everaert, 90. Het WNT noemt in dit verband ook een idioom *geen steek door zijn neus zien*. Vervolgens (“bij overdracht”, aldus het WNT) werd *een steek* ook gebruikt bij werkwoorden als *begrijpen, weten* etc. Combinaties met werkwoorden als *doen, uitvoeren* e.d. ziet het WNT daarentegen als ontleend aan het naaien. Of dit juist is valt moeilijk nog vast te stellen, en de alternatieve hypothese, dat het analogische gebruik bij *begrijpen, weten* etc. zich heeft uitgestrekt tot *doen* e.d., lijkt even waarschijnlijk. *Steek* wordt aangetroffen met uitdrukkingen van onverschilligheid (*zich geen steek aantrekken van, geen steek kunnen schelen*), cognitiewerkwoorden zoals *snappen*, en ook relatief vaak met comparatieven, en wel in het bijzonder *verder* en *wijzer*. Verwant hieraan zijn combinaties met *vooruit, vorderen*, of *opschieten*, vgl. de gelijkwaardigheid van *geen steek verder komen, vooruitkomen, vorderen, opschieten*. In de meest recente voorkomens uit mijn bestand (79 uit de 21ste eeuw) is de tendens nog sterker: 32 combinaties met *wijzer/verder*, en 11 met *opschieten, vooruit*, en nog eens 11 met *veranderen*, terwijl de categorie cognitieve werkwoorden en werkwoorden van onverschilligheid vrijwel verdwenen is, een duidelijk teken van toegenomen semantische specialisatie (zie ook Hoeksema 2002b).

Triggers (418 voorkomens): 406x *geen* (97%), 3x *niet* (1%), 5x n-woord (1%), 1x restrictief bijwoord (0,2%) en 3x een vraag (1%). Voorbeelden: *Ik weet er geen steek meer van, op 't ogenblik* (Justus van Maurik, *Papieren kinderen*, 165). *Gaat het jou een steek aan, wat er in iemand anders zijn koffer zit?* (Willy van der Heide, *Tumult in een toeristenhotel*, 85). *Verzin maar iets, het interesseert me werkelijk geen steek* (Ab Visser, *Het kind van de rekening*, 63). *In dit leven werden noch jufvrouw Bartlett noch iemand anders er een steek*

wijzer van (E.M. Forster, *Een kamer met uitzicht*, 164). *De mens is sinds de Middeleeuwen geen steek opgeschoten* (Trouw, 19-11-1996). *Daar weet ik geen steek van* (Dina Hoeksema-Emmelkamp, 11-4-1999). *Niet dat het de personages een steek verder helpt* (NRC, 16-6-2016).

741 **een steen op de andere:** om totale vernietiging van bouwwerken aan te duiden, wordt er gezegd dat er geen steen meer op de andere meer staat. Triggers (10 voorkomens): 9x *geen* (90%) en 1x *nauwelijks* (10%). Voorbeelden: *dan zal er geen steen meer op den anderen blijven* (Dagblad van het departement Vriesland 22-12-1812). *Op de meeste plaatsen staat nauwelijks nog een steen op de andere* (NRC Handelsblad, 10-4-1982). *Er stond geen steen meer op de andere!* (Jules Deelder, *Modern Passé*, in: *De dikke van Deelder*, 200). *Geen steen bleef op de andere, geen heilig huisje overeind* (Fleur Bourgonje, *Spoorloos*, 25). *Wel dreigde hij nog met zijn vloot terug te keren om de stad te bombarderen tot er geen steen op de andere bleef, als het door hem ingestelde stadsbestuur ook maar een haar gekrenkt zou worden* (Nederlandse Historiën, 1991, 174).

742 **te stelpen:** te **stuiten**, te **stoppen**. Vooral gezegd van zaken die stromen (bloed en tranen bijv.) of die in een meer overdrachtelijke zin bewegen. Triggers (11 voorkomens): 1x *nauwelijks* (9%) en 10x *niet* (91%). *Het leed was niet te stelpen* (De Volkskrant, 6-9-1993). *Tegelijkertijd hield deze slungelige jongen [...] het publiek gevangen in een nauwelijks te stelpen giechel* (Trouw, 16-9-1997). *Al in de eerste scène van de film verdrinkt Diane zich in niet te stelpen liefdesverdriet*. (De Volkskrant 7-2-2011).

743 **een ster: reet**, achterwerk. Informele jongerentaal. Net als *reet* kan dit woord als

een versterkende polaire uitdrukking worden gebruikt. *Het heeft er dus geen ster mee te maken dat mn videokaart het niet aankan* (www.gamelux.nl, 15-2-2004). *Justice was echt geen ene ster aan trouwens* (www.last.fm, 19-12-2008).

744 een **stervenswoord(je)**: een **woord**, hoe onbetekenend ook. Komt niet voor in het WNT, wel is er een Duitse tegenhanger *Sterbenswort*, zoals in het volgende voorbeeld uit Heinrich Heine's *Deutschland - Ein Wintermärchen*:

*Er hatte aus der Oberwelt
Seit vielen, vielen Jahren
Wohl seit dem Siebenjährigem Krieg
Kein Sterbenswort erfahren.*

Deze in het Duits tamelijk gewone uitdrukking is in het Nederlands uiterst zeldzaam. *Ook had ze zich met geen stervenswoordje bij soeur Clothilde over hun koeioneren beklaagd* (Til Brugman, *De Zeebruid*, 41).

745 **sterveling**: **mens, levende ziel**. Woorden voor 'mens' zijn opvallend vaak in één van hun gebruiksmogelijkheden negatief-polair. In plaats van *er liep iemand mij tegemoet* zul je niet aantreffen *er liep een mens mij tegemoet* of *er liep een sterveling mij tegemoet*. Deze zinnen zijn niet ongrammaticaal, wel gaan ze in tegen het gewone gebruik van de woorden *mens* en *sterveling*. In fictie kunnen dergelijke zinnen in de mond van aliens, dieren of engelen gelegd worden, maar voor het overige bewaren we deze woorden voor allerlei negatieve contexten. Bij *sterveling* (311 vindplaatsen) zijn dat: 290x *geen* (93%), 8x n-woord (3%), 2x *niet* (1%), 1x vergelijkingszin (0,3%), 1x conditionele zin (0,3%), 1x *nauwelijks*, 7x *zonder* (2%) en 1x een generisch gebruik (0,3%), vergelijkbaar met free choice *any* in het Engels. Om met

het laatste te beginnen: *hy sommeerd een eenig Sterveling om te kunnen of durven getuygen, of ooyt iemand hem in eenig huys van debauche heeft gezien of ontmoet* (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren ter zyner zuivering, etc. [1761], 81). In het Engels zou dit luiden: *he challenges any mortal to testify whether anybody has ever seen him in any house of ill repute*. Andere voorbeelden: *Een stuk van een pisangblad verschaft hun telkens een zindelijk en nieuw tafelbord, waarvan te voren geen sterveling gegeten heeft, en hetwelk nog door geen' smerigen kok afgewassen is geworden* (J. Olivier, *Tafereelen en merkwaardigheden uit Oost-Indië* [1836], dl 1, 48-9). *Hij was dus gelukkig, zoo gelukkig als eenig sterveling het op de wereld kan zijn* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Leycester in Nederland* [1847], dl. 1, 114). *Maar geen sterveling zag ie van den winkel komen* (Is. Querido, *Levensgang* [1901], dl. 2, 208). *Er was nergens meer een sterveling op pad* (Theun de Vries, *De tegels van de haard* [1941], 26). *Omdat er nauwelijks nog een sterveling belangstelling voor heeft* (De Groene Amsterdammer, 6-1-2011, 7). *Thomas liep de trap op zonder ook maar een sterveling te zien* (Conn Iggulden, *Het drievoudig verbond* [2015], 94).

746 **stijl**: **manier van doen**. Negatief-polair, bij gebruik als predicatnomen. Triggers (3 voorkomens): 3x *geen* (100%). *Dat was geen stijl...* (Georges Simenon, *Maigret met vacantie*, 120). *Ik vind deze manier van doen geen stijl* (Handelingen Tweede Kamer, 6-11-1956, 113). *Het is geen stijl om je stadsgenoten zo voor het blok te zetten* (www.muideninfo.nl/..).

747 **stil te krijgen**: maakt deel uit van een grotere groep negatief-polaire modale infinitieven van de vorm *Adjectief + te krijgen*, waar ook *kapot te krijgen*, *wakker te krijgen*,

stuk te krijgen, moe te krijgen etc. deel van uitmaken. Triggers (6 voorkomens): 2x *moeilijk* (33%), 4x *niet* (67%). *Toen waren ze niet stil te krijgen geweest* (De Nieuwe Taalgids jg 27, 1912, 509). *Onze jongens waren maar moeilijk stil te krijgen* (Helmondsche Courant 13-8-1947).

748 **stilbaar**: te **stillen**. Komt meestal voor als onderdeel van *onstilbaar*, en hoort daarmee tot de groep van negatief-polaire *-baar*-afleidingen, zoals *uitstaanbaar* (onderdeel van *onuitstaanbaar*), zie van der Wouden 1995b. Daarnaast zijn er ook (zeer zeldzame) voorkomens zonder *-on-*, maar met negatie of *nauwelijks*. *Een honger die niet stilbaar is en koortsachtig naar nieuwe voeding zoekt* (Amersfoortse Courant, 11-12-2004).

749 te **stillen**: **stilbaar**, gestild/gelest kunnende worden. Triggers (37 voorkomens): 1x *moeilijk* (3%), 2x *nauwelijks* (5%), 32x *niet* (86%), 2x *n*-woord (5%). *Ook ik heb een niet te stillen behoefte, om te begrijpen, om mezelf bewuster te maken, om steeds verder en hoger te komen* (Emmy van Lokhorst, Phil's amoureuze perikelen, 148). *Toen, tussen het moeilijk te stillen stemmenlawaai in, zei Hugo zijn gebedje met een purper gezicht van schaamte* (P.J. Risseeuw, Gasten en vreemdelingen, 53). *De niet te stillen dorst echter blijft* (Godfried Bomans, Dagboek van Rottumerplaat, 779). *De doelpuntenhonger van Ajax is niet meer te stillen* (De Telegraaf 6-9-1984). *Hid-dink zag in Team Holland de mogelijkheid bij uitstek om de kennelijk nooit te stillen geldhonger in dienst te stellen van de sportieve noodzaak tot rust* (Trouw, 19-2-1998). *Want de honger naar financiële specialisten is nauwelijks te stillen* (Dagblad van het Noorden, 26-5-2007, 27).

750 **stilstaan bij iets**: iets beseffen, zich iets realiseren. Alleen in deze psychologi-

sche betekenis is de uitdrukking negatief-polair. Zeer nauw verwant hieraan is een gebruik waarbij de uitdrukking verwijst naar een rustpauze, een moment van extra aandacht, in de voortgang van een beschrijving of betoog: *Thans, gemeentelieden, moeten we even stilstaan bij het lot van de zeven dwaze maagden*. Zoals het voorbeeld al laat zien, is dit gebruik echter niet negatief-polair. Onpersoonlijke passieven zijn doorgaans van dit type: *Ook wordt stilgestaan bij de besluitvorming rond de Oosterschelde in het kabinet Den Uyl* (De Volkskrant, 1-2-1993). Ook sommige voorkomens in een negatieve omgeving kunnen we scharen onder het niet-polaire gebruik, zoals in de volgende zin het geval lijkt te zijn: *De zorgen daarover begrijpen we niet zonder stil te staan bij hoe de liberale democratie de afgelopen jaren stuurde op efficiëntie in de publieke sector* (De Groene Amsterdammer 18-4-2024). Hier kunnen we *niet zonder* prima vervangen door het voorzetsel *door*: *De zorgen daarover begrijpen we door stil te staan bij hoe de liberale democratie de afgelopen jaren stuurde op efficiëntie in de publieke sector*. Daarentegen zijn goede voorbeelden van het negatief-polaire gebruik: *Ik heb daar geen moment bij stilgestaan* (= ik heb me dat geen moment gerealiseerd, ik heb daar geen moment aan gedacht, De Volkskrant 29-4-1993). *Misschien staat u er niet zo vaak meer bij stil, maar onze samenleving is opgebouwd rond eten* (UK, 10-12-1998). Triggers (94 voorkomens): 2x *amper* (2%), 1x conditionele zin (1%), 14x *geen* (15%), 3x *nauwelijks* (3%), 34x *niet* (36%), 26x *n*-woord (28%), 2x *te* (2%), 8x *weinig* (9%), 1x *zelden* (1%) en 3x *zonder* (3%). *Hij beweert, dat hij er niet bij stilgestaan heeft, dat het geen zuivere koffie kon zijn* (Leeuwarder Nieuwsblad 11-4-1929). *Of deze man ook nog andere besognes had, daar had ik nimmer bij stilgestaan* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, in: Commissaris

Omnibus, 12). *Ze stonden er nauwelijks bij stil welke gevolgen een moord kan hebben* (Emile Zola, Thérèse Raquin, 220). *Het rare is alleen dat je daar eigenlijk weinig bij stilstaat* (Voetbal International, no 48, 1999). *Ik sta er eigenlijk zelden bij stil dat er nog een wereld buiten de racerij is* (Rails, no 10, oktober 2002).

751 **stilzitten**: naast de letterlijke betekenis van onbewegelijk zitten, heeft dit werkwoord in combinatie met negatie ook een overdrachtelijke betekenis: activiteiten ont-plooiën. Triggers (94 voorkomens): 2x *allerminst* (2%), 2x *evenmin* (2%), 1x *geenszins* (1%), 88x *niet* (94%) en 1x negatief predicaat (1%). *Ali Bey had echter niet stilgezeten* (Nederlandsche Staatscourant, 26-10-1829). *In Utrecht zat men ondertussen niet stil* (J.F. Oltmans, De schaapherder, 154). *De Duitse instanties in Nederland zaten inmiddels geenszins stil* (J. Presser, Ondergang - De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, eerste deel, 26). *Wie dacht dat David Knopfler na z'n vertrek uit Dire Straits heeft stilgezeten, heeft het bij het verkeerde eind* (De Telegraaf, 7-1-1981). *Bijna 400 mijl verder naar het oosten had Task Force 58 evenmin stilgezeten* (D. MacIntyre, Vliegekampschepen in de strijd ter zee, 132). *Natuurlijk zitten ze in Emmeloord ook allerminst stil* (Dagblad van het Noorden, 5-6-2004).

752 **stip(je)**: een niet meer gangbare uitdrukking van minimale hoeveelheid, omvang of mate. Mijn materiaal omvat voorkomens uit de periode 1700-1950. Triggers (18 voorkomens) 5x *niet* (28%), 10x *geen* (56%), 2x *zonder* (11%) en 1x *niemand* (6%). De historische overgang van *niet* naar *geen* bij mini-mizers heb ik beschreven in Hoeksema 2002b (zie ook de inleiding van dit boek), en past naadloos op de gegevens voor *stip*. *Ik*

hoop dat mijn toemeloze mond, d'eerbiedenis die ik die wijze Ioffrou schuldigh ben, niet een stipjen zal schijnen te verminderen (Jan de Brune de Jonge, Wetsteen der Vernuften, 321). *Van tien pleitzaken zyn 'er zes die zo zeer niet om een weezentlijk belang behartigt worden, en met alle mogelyke iever van beide de kanten aangedrongen, als om dat de eene party beslooten heeft de ander geen stip te wyken* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, no 151 tm 195, 190). *Zonder van 't heilrijke, van de zaligmaakende kragt deezer leer, een stip te willen afdoen, zal ik bij mijnen K. leezer toch in geene ongenade vervallen* (Pieter van Woensel, Aanteekeningen, gehouden op eene reize door Turkeyen, Natolien, de Krim en Rusland in de jaren 1784-89, dl 1, 395). *Het is zeer waarschynelyk, dat daar zy thans geen stip grond in dit land bezit, dat zy hunne intriguen kunnen hernieuwen* (De Curaçoesche Courant 22-1-1825). *Wanneer de man achtbaar is door stand of karakter, houdt men hem die kleine eigennigheit gaarne ten goede, en acht niemand hem daarom een stip minder* (L.A. te Winkel, De Taalgids, jg. 2, 1860, 1).

753 onder **stoelen of banken steken/schui-ven**: verhullen, heimelijk houden. Deze uitdrukking, die behoort tot het disjunctieve type (vgl. ook bijv. *van toeten of blazen weten, op of om kijken, kunnen luchten of zien, kind of kraai, God of gebod* etc.) is in hoge mate gericht op negatieve contexten. Triggers (338 voorkomens): 1x *allerminst* (0,3%), 1x conditionele bijzin (0,3%), 2x *evenmin* (1%), 2x *geenszins* (1%), 1x *minder* (0,3%), 2x *nauwelijks* (1%), 257x *niet* (77%), 62x n-woord (18%), 2x negatief predicaat (1%), 1x vraag (0,3%), 1x *weinig* (0,3%), 1x *zelden* (0,3%), 3x *zonder* (1%). *En waarom onder stoelen of banken gestookt, dat zij ons de gansche wereld als ons vaderland, onzen aardkloot als onze algemeene wooning doen beschouwen?* (Pieter

van Woensel, Aanteekeningen, gehouden op eene reize door Turkeyen, Natolien, de Krim en Rusland in de jaren 1784-89, dl 1, 3). Nu, de kletserige, kwaadsprekende mevrouw Erkalens en haar heur woorden in alles beamende dochters zijn het reeds lang met elkaar eens en steken hun gevoelens niet onder stoelen of banken (Lodewijk van Deysse, De scheldkritieken, 155). Maar evenmin schoof hij zijn oordeel omtrent de andere kerken en sekten onder stoelen of banken (De Nieuwe Taalgids XII, 1918, 133). Ik heb er tenminste goede hoop op, antwoordde de novice, zonder haar blijdschap onder stoelen of banken te steken (Alexandre Dumas, De drie musketiers, 390). Hij stak zijn bevreemding nauwelijks onder stoelen of banken (Hélène Nolthenius, Geen been om op te staan, 23). Cabaretier Youp van 't Hek steekt zijn liefde voor Groningen en in het bijzonder de Groninger studenten zelden onder stoelen of banken (De Groninger Gezinsbode, 1-7-1998). De meeste toehoorders waarden mijn opvattingen en ik zal ze dan ook nimmer onder stoelen of banken steken (Weekend, 5-9-2001). Juhnke was beroemd om zijn fenomenale drankgebruik, dat hij geenszins onder stoelen of banken stak (Dagblad van het Noorden, 2-4-2005). Nou, mijn mening steek ik zeker veel minder onder stoelen of banken (Sp!ts, 27-4-2007).

De variant met *schuiven* i.p.v. *steken* is tamelijk zeldzaam. Ik heb slechts de volgende twee gevallen kunnen vinden: Maar evenmin schoof hij zijn oordeel omtrent de andere kerken en sekten onder stoelen of banken (De Nieuwe Taalgids XII, 1918, 133). De blonde actrice Gwyneth Paltrow schuift het niet onder stoelen of banken dat ze haar vriendjes steeds binnen een paar weken uitput (Sp!ts, 15-10-2001).

Hoewel de uitdrukking doorgaans een disjunctieve vorm heeft, komen af en toe ook varianten met *en* in plaats van *of* voor, waaronder een zeldzaam voorkomen in een con-

ditionele bijzin: *En het zou mij zeer van u tegenvallen, indien gij het onder stoelen en banken ging steken, dat X. in uw ogen een verwerpelijke knoeier is* (Jan Greshoff, Zwanen pesten, 170). *De vader heeft zijn voorkeuren en steekt die niet onder stoelen en banken* (C.J. Kelk, Ik kéék alleen, 100).

754 met een **stok**: scalaire uitdrukking. *Hij is met geen stok de deur uit te krijgen* (Mien van 't Sant, Aukeshoftrilogie, 373). Meestal wordt *met geen stok* gebruikt in combinatie met een werkwoord als (*ergens heen/vandaan*) *krijgen* of *wegslaan* om aan te duiden dat iemand zich niet van zijn plek wenst te verroeren. De bijwoordelijke bepaling *met een stok* duidt in negatieve contexten een zeer hoge mate van onverzettelijkheid of onbewegelijkheid aan. Het is dus geen uitdrukking van minimale hoeveelheid of mate, maar juist van maximale mate. Ook het Engels kent dergelijke uitdrukkingen om onverzettelijkheid aan te duiden, zoals *wild horses: Wild horses couldn't drag me to that party*. Het Nederlands kent nog het vergelijkbare **met tien paarden**. *Bij geboortes ben ik met geen stok weg te slaan* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 177), *ze krijgen mij met geen stok meer op het veld* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-3-1998). Hoewel *met geen stok* veruit de meest voorkomende vorm is waarin de uitdrukking *met een stok* zich voordoet, kan men ook wel gebruik zonder interne negatie mogelijk achten: *Zij waren geen van allen met een stok naar college te krijgen*. Groot is het aantal mogelijkheden echter niet: vragen, conditionele zinnen e.d. lijken als context uitgesloten: #*Krijg je hem met een stok naar bed?* #*Als je haar met een stok naar de kerk krijgt, eet ik mijn hoed op*. Alleen een letterlijke betekenis is hier nog denkbaar.

Triggers (31 voorkomens): 28x *geen* (90%), 2x *niet* (6%) en 1x n-woord (3%).

Men kan hem nu met geen stok weer in zijn bed krijgen (Leeuwarder Courant, 21-2-1907). *In de winter is er niemand met een stok heen te krijgen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De brandweerauto die verdween*, 12). *Die krijg je zelfs niet met een stok zijn auto uit* (J.J. Voskuil, *Vuile handen* (Het bureau, dl 2), 280). *Je zou kunnen tegenwerpen dat negen van de tien scholieren met geen stok tot lezen zijn aan te zetten* (Trouw, 18-10-2003).

755 **stom woord**: ook maar iets, ook maar een woord. *Ik zeg geen stom woord meer* (Herman Heijermans, *Beschuit met muisjes*, 1566). *Een tijdlang staarde hij zonder een stom woord te zeggen voor zich uit* (Koos van Zomeren, *Haagse Lente*, 154). Het gebruik van *stom woord* als idiomatische variant van woord lijkt een soort negatieve tegenhanger te zijn van het Zuidnederlandse een **gebedijd woord**, of het algemeen-Nederlandse een **zinnig woord**, zoals het Engels naast *I couldn't see a damn thing* ook heeft *I couldn't see a blessed thing*. Zowel het negatieve als het positieve adjectief is niet meer dan een ornament en draagt niet of nauwelijks bij aan de betekenis.

Triggers (62 voorkomens): 1x comparatief (2%), 1x conditionele bijzin (2%), 50x *geen* (81%), 1x *niet* (2%), 3x n-woord (5%), 1x vraag (2%) en 5x *zonder* (8%). *Hij zegt geen stom woord, en zit met zijn bête gezicht aan zijn horlogeketting te morrelen, tot ze gaan whisten, in de pauze* (Louis Couperus, *Eline Vere*, 17). *Als hij geweten had, dat de Vrouwe er niets van wist, dan had hij zich toch liever de tong uit de keel laten trekken, dan dat hij er een stom woord van gesproken had* (Frits Reuter, *Het leven op het land 3, Alle de werken*, 82). *Maar vader, as je 'n stom woord loslaat, ben je geen knip voor je neus waard...* (Herman Heijermans, *Schakels, Toneelwerken I*, 696). *Ken ik een stom woord Italiaans?* (F. Bordewijk, *Eiken van Dodona, Verz. Werk 3*, 176).

Een tijdlang staarde hij zonder een stom woord te zeggen voor zich uit (Koos van Zomeren, *Haagse Lente*, 154).

756 **te stoppen**: tegen te houden, te stillen. Triggers (65 voorkomens): 4x *nauwelijks* (6%), 59x *niet* (91%), 1x n-woord (2%) en 1x vraag (2%). *Een niet te stoppen stroom van woorden baande zich dan een weg tussen de vodden en prullen* (Fleur Bourgonje, *Spoorloos*, 22-23). *De strateeg Peper vocht hard terug tegen een voor zijn gevoel nauwelijks te stoppen 'afbrandmachine.'* (Trouw, 8-1-2003, 1). *In 1980 leek McEnroe door niemand meer te stoppen* (De Groene Amsterdammer, 5-10-2017, 46). *Maar hij erkende niet meer te geloven dat de brexit nog te stoppen is* (Trouw 6-2-2019). *Vraag is wel of deze ontwikkeling naar eigen initiatief van zakenreizigers, buiten de zakenreisbureaus om, nog te stoppen is* (managersonline.nl, 14-2-2017). Een variant is *af te remmen*. *Maar hij was niet af te remmen, in echte Ted Nugent vorm...* (Aardschok, no 12, december 1997). *Romme was al die tijd nauwelijks af te remmen* (Trouw, 9-2-1998). Het Duits kent de vergelijkbare zeer populaire modale uitdrukking *zu bremsen*: *Der Redner war kaum zu bremsen*. Voor het Engels kan gewezen worden op *unstoppable*, naast het minder gebruikelijke *not stoppable*: *This is not sustainable, but it's also not stoppable* (Medium.com, 3-9-2024).

757 in zijn **stoutste dromen**: in een maximaal onwaarschijnlijk scenario. In combinatie met ontkenning en een werkwoord als *denken, verwachten*, etc. geeft het een totaal onverwachte stand van zaken aan. De werkwoorden zijn telkens psychologische, op de toekomst of het ongewisse gerichte, werkwoorden. Het meest aangetroffen zijn *denken, verwachten, hopen, zich voorstellen, dromen, vermoeden* en *bevroeden*; daarnaast trof ik nog aan *bedenken, voorspellen, rekening*

houden met, voor mogelijk houden, voorzien, verzinnen, opkomen in. Een werkwoord als *weten* doet niet mee; dat is dan ook niet op het ongewisse gericht. *Stout* heeft hier de oorspronkelijke betekenis van gedurfd, zoals ook nog het geval is in sommige andere uitdrukkingen, bijvoorbeeld *de stoute schoenen aantrekken* 'iets gaan doen dat enige durf vereist'.

Het verzamelde materiaal bevat 41 voorkomens, verdeeld als volgt over triggers en contexten: 21x *niet* (51%), 12x comparatief (29%), 3x n-woord (7%), 1x *geen* (2%), 2x restrictie bij een universele kwantor (5%), 1x een vraag (2%) en 1x positief (2%). Voorbeelden: *Die dag, op het Tiananmenplein, had ik me zelfs niet in mijn stoutste dromen kunnen voorstellen dat ik spoedig zijn lijfarts zou worden* (Li Zhisui, Het privéleven van Mao, 55). *Maar ik voldoe er wel aan en in veel hogere mate dan de dames en heren zelfs in hun stoutste dromen verwachten* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 84). *Maar ik had nooit, zelfs niet in mijn stoutste dromen, gehoopt dat het iets zou zijn wat je in elke wc in mijn eigen kantoor kon vinden* (Patricia Cornwell, Fataal weekend, 166). *Alles wat u in uw stoutste dromen bedenkt, realiseren onze mensen* (Top Keukens Lisse, website). *Had u in uw stoutste dromen dit succes durven voorspellen?* (De Standaard 25-12-2009). Een zeldzaam positief voorkomen: *In mijn stoutste dromen durf ik daar wel eens aan te denken* (Sp!ts, 14-9-2001, 9).

Een Engelse tegenhanger is het eveneens negatief-polaire *in his wildest dreams: None of the above officials ever imagined in their wildest dreams that Hamas would try to or be capable of pulling off taking over 22 villages in the Israeli South* (The Jerusalem Post, 29-11-2023). Ook het Duits kent een dergelijke uitdrukking: *Ich hätte mir nicht in meinen kühnsten Träumen vorstellen können, so eine lange Zeit und so eine intensive Zeit zu erleben*

(Joachim Löw, Sportschau, 30-6-2021). En het Frans: *Dans ses rêves les plus fous, Nicolas Macron n'aurait jamais imaginé fêter son 23e anniversaire de naissance dans le splendide décor du premier étage de la Tour Eiffel* (Radio Canada, 22-8-2003).

758 over **straat kunnen**: zich durven laten zien in het openbaar. Wordt vaak in combinatie met ontkenning gezegd van beroemdheden die zich niet kunnen vertonen zonder ophef te veroorzaken, van vrouwen die niet zonder lastig gevallen te worden de publieke ruimte betreden en van mensen die niet gekleed zijn voor een wandeling buiten de deur. Triggers (op 41 voorkomens): 26x *niet* (63%), 4x vraag (10%), 5x *nauwelijks/amper* (12%), 1x restrictief bijwoord (2%) en 5x een positief voorkomen (12%). *Want waarachtig, die klungels die we gezien hebben, daar kun je niet mee over straat, hoor* (Theo Thijssen, Het taaie ongerief, 257). *Maar hij heeft 40 koorts, hij kan toch zo niet over straat?* (Het vrije volk 8-7-1978). *Pas toen een jonge heer aan de macht kwam, vermoedelijk wordt Willem V (1349-1389) bedoeld, kon het volk weer veilig over straat* (Vooys, jg. 10, 1991-1992). *Kan je in Kaapstad veilig alleen over straat?* (ReisForum.net 5-3-2012). *De minister vertelt aan het blad dat hij amper normaal over straat kan, zonder aangesproken te worden vanwege zijn baan* (Metro Nieuws, 16-11-2021). Een positief voorkomen: *In Italië reikte de temperatuur boven de 20 graden en dat betekende dat ik gewoon in kort broekje over straat kon en zelfs sandaaltjes droeg* (japkejanneke.nl, 24 april 2017).

759 aan de **straatstenen kwijt kunnen/raken**: verkoopbaar zijn. Naast *kwijt kunnen/raken* komt ook *slijten* voor. Triggers (op 75 voorkomens): 73x *niet* (97%), 1x *nauwelijks* (1%) en 1x *hooguit* (1%). Bij vragen (niet in mijn materiaal aangetroffen, overigens) lijkt

me een negatieve implicatie noodzakelijk: vgl. *Ik betwijfel of we deze boeken ooit aan de straatstenen kwijt zullen kunnen met *Ik ben benieuwd of we deze boeken aan de straatstenen kwijt kunnen.*

Voorbeelden: *De beroemde Mao-jasjes raakt men aan de straatstenen niet meer kwijt* (De Volkskrant 22-4-1993). *Overtollig materiaal is nauwelijks meer aan de straatstenen te slijten* (De Volkskrant 24-11-1993). *Tegenwoordig kunnen antiquariaten Van Lenneps Vondeluitgave aan de straatstenen niet meer kwijt* (Marita Mathijssen, Een bezielde schavuit, 414). Het voorbeeld met hooguit is vermoedelijk een taalgrapje: *Sotheby's en Christie's raken hun antieke vazen en kunstwerken hooguit nog aan de straatstenen kwijt* (Nieuwsblad van het Noorden 3-7-1992).

760 **streep:** ook maar iets, ook maar een beetje. Triggers (12 voorkomens): 11x *geen* (92%) en 1x *zonder* (8%). *Het scheelde geen streep of gij hadt mij den schedel gekloofd* (August Niemann, Pieter Marits - Lotgevalen van een Tranvaalschen Boerenjongen, 641). *Daarmee had hij me drie volle jaren aan het lijntje, zonder dat ik een streep verder kwam* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 99). *En die vent, geen streep veranderd, was terug in zijn oude vaderland* (Trouw, 20-3-1999).

761 een **streng recht trekken:** minimaliseerder, iets uitvoeren. Den Eerzamen (1918: 145) vermeldt deze indertijd op Goeree en Overflakkee gebruikte uitdrukking en geeft als voorbeeld: *Hij heeft nooit een streng recht getrokken.*

762 **strikt noodzakelijk/nodig:** absoluut nodig. Hoewel de woorden **strikt** en **noodzakelijk** zelf geen negatief-polaire uitdrukkingen zijn, is hun combinatie dat wel. Combinaties met *nodig* zijn vergelijkbaar met

combinaties met *noodzakelijk*, maar minder frequent (minder dan een kwart van alle gevallen). Triggers (beide varianten samen, 164 voorkomens): 93x *comparatief* (57%). 1x *comparatief van gelijkheid* (1%), 8x *conditionele bijzin* (5%), 46x *niet* (28%), 5x *restrictief bijwoord* (3%), 1x *tenzij* (1%), 4x *vraag* (2%), 4x *zonder* (2%) en 2x een *positief voorkomen* (1%). *Nogtans besloot het gouvernement, hetwelk niet gaarne tot den oorlog wilde overgaan, zonder dat dezelve strikt noodzakelijk was geworden, nog eene poging te doen, om de zaak met den Dey in der minne te schikken* (Dagblad van 's Gravenhage, 23-6-1830). *Het was zo strikt noodzakelijk niet* (P.A. Daum, Hoe hij raad van Indië werd, Verz. Romans, I, 349). *Met die bestudeerde onvriendelijkheid van oude mensen, die niet meer wensen te worden lastig gevallen, dan strikt nodig is, vraagt Mr. Stein de namen, voornamen en geboortedatums* (Mr A. Roothaert, Doctor Vlimmen, in: Vlimmen Omnibus, 190). *Die hoge pietten van de universiteit die je daar opnoemde, zullen ons wel absolutie geven wanneer we bij vergissing wat meer kelen afsnijden dan strikt noodzakelijk is!* (Hella S. Haasse, Het woud der verwachting, 307). *Eigenlijk mag je alleen maar op reis gaan als het strikt noodzakelijk is* (Ken Follett, Door het oog van de naald, 81). *Het land zou enkel strikt noodzakelijke humanitaire hulp mogen verwachten* (Trouw, 28-6-1999). *Ik offer geen enkel Mercisch leven op tenzij het strikt noodzakelijk is* (The Last Kingdom 4, 8). *Positief voorkomen: Ieder stemt toe, dat bezuiniging in dezen tijd strikt noodzakelijk is* (Handelingen van de Tweede Kamer, 1934-35, 36).

Opmerkelijk is het grote aantal comparatieven, waarbij verder opvalt dat de meeste zelf in het bereik van negatie staan: *niet meer dan / niet verder dan strikt nodig* etc.

763 een **stro:** evenals een **strobreed** in gebruik als minimaliseerder, onder meer in

combinatie met *in de weg leggen* (zie ook het volgende trefwoord), maar ook met andere predicaten. Tegenwoordig wordt *stro* vooral als stofnaam gebruikt, en amper nog als telbaar enkelvoud, vergelijk *we sliepen op stro* met *hij beet op een (?)stro*. In plaats daarvan gebruiken we *strootje* of *strohalm*. Bij het negatief-polaire gebruik gaat het om het telbare enkelvoud, en zoals de voorbeelden laten zien, betreft het vooral ouderwets taalgebruik. Enkele voorbeelden uit het Middelnederlands: *Hi en mach hu helpen niet een stro* (Anoniem, De reis van Sint Brandaan, Comburgse handschrift, vers 694). *U spel en es niet wert een stro* (Seghelijn van Jherusalem, vers 2404). Het WNT meldt voor het Vlaams de combinatie (*g*)*een stro verleggen*, en voor het gehele taalgebied *een stro door-midden/in stukken kunnen bijten*: *Zy kan geen strootje in twee byten, geen vinger in den asch steeken, of haar Man weet het* (Betje Wolff en Aagje Deken, De Historie van den Heer Willem Leevend, 6, 130).

Triggers (19 voorkomens, inclusief varianten als *strohalm*, *strospeer*, *strootje*): 7x *geen* (37%), 2x *niet* (10%), 6x n-woord (32%), 1x negatief predicaat en 3x vraag. *Buiten dit vind ik niet, dat de Eclectici, als Filosoofen, den Preciesen ooit eene stroo in den weg hebben gelegd* (De Denker, dl 6, 1768, 170). *Wee hem, die het zou durven wagen, mij zelfs maar een stroohalm in den weg te leggen* (C. Joh. Kieviet, Fulco de minstreef, 7). *Toen dan ook in de 16e eeuw de Christelijke missionarissen over zee in China aankwamen, werd hun bij hun prediking geen stroospeer in den weg gelegd* (Abraham Kuyper, Om de oude wereldzee, 11). *Laat ik er dadelijk bijvoegen, dat niemand mij in het Leesmusem, waar ik dikwijls mijn vrije uren doorbracht, ooit een stroohalm in den weg heeft gelegd* (Aletta Jacobs, Herinneringen, 67). *Is er iemand op Aksele wie ik één stro in de weg gelegd heb?* (André Demedts, De Belgische republiek,

22). *De priesters van onze Kerk werd geen stropijltje in de weg gelegd* (André Demedts, Hooitijd, 18).

764 een **strobreed in de weg leggen**: hinderen. De oorspronkelijke, en enig logische, vorm van de uitdrukking is *een stro in de weg leggen*. Immers, een strootje kan gezien worden als een minimale belemmering, terwijl een afstandsmaat als strobreed weliswaar geschikt is voor werkwoorden van beweging (zoals *een strobreed wijken*), maar niet als object van *in de weg leggen* (Hoeksema 2002b). Triggers (136 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 2x conditionele bijzin (1%), 86x *geen* (63%), 4x *niet* (3%), 32x n-woord (24%), 1x restrictief bijwoord (1%), 4x universele kwantor (3%), 2x vraag (1%), 4x *zonder* (3%). *Gy gelooft wel, dat ik dien geen strobreed in den weg zal leggen* (A. Loosjes Pz., Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst, dl 3, p 97). *Geen strobreed heeft-ie ooit mij of iemand in de weg gelegd - daar ben ik van overtuigd*. (Marie Koenen, De moeder, 227). *En in een zo vrije stad waagde hij het natuurlijk niet een strobreed in de weg te leggen aan de tekenaar* (Simon Carmiggelt, Een Hollander in Parijs, 8). *Wie zou haar daarbij een strobreed in de weg leggen, wie zou het wagen om een hand te heffen tegen de arme kleine Asa?* (Renate Dorrestein, Een nacht om te vliegeren, 52). *Romano Sion kon zeker vijftien meter oprukken met de bal richting het zestien-metergebied zonder dat hem een strobreed in de weg werd gelegd door Faerber* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-6-1997).

Varianten van deze uitdrukking zijn *een haarbreed in de weg leggen* en *een handbreed in de weg leggen*, allebei aangetroffen in Jo van Ammers-Küller, De Opstandigen. Of dit bona fide varianten zijn, of uitglijders van de pen van Van Ammers-Küller, kan ik zonder verdere vindplaatsen niet vaststellen. Ook ben ik enkele malen *een duimbreed in de weg*

leggen tegen gekomen, bijvoorbeeld in de zin *In alle talkshows wordt Menem geen duim-breed in de weg gelegd* (13-5-1995).

765 **de/zijn strot uit krijgen/uit zijn strot krijgen:** kunnen zeggen of zingen, kunnen **uitbrengen**. Triggers (27 voorkomens): 1x *moeilijk* (4%), 2x *nauwelijks* (7%), 18x *niet* (67%), 1x *nog net* (4%), 1x n-woord (4%), 1x restrictief bijwoord (4%), 1x vraag (4%) en 2x een positief voorkomen (7%). *Ik krijg die afgelebbende ouwe nummers m'n strot niet meer uit* (Gerben Hellinga, *Mensch durf te leven*, in: *Drie theaterstukken*, 246). *Wor-den als gemak en voordeel kunnen techneuten nauwelijks uit hun strot krijgen* (De Volkskrant, 29-3-1993). *Nabahat Albayrak krijgt nog steeds niet uit de strot dat er in 1915 een Armeense genocide heeft plaatsgevonden* (NRC 3-3-2007). *Maar nee, dat kon ze echt haar strot niet uit krijgen* (Stella Bergsma en Sylvia Witteman, *Van lichtekooi en zwiepkarie*, 116). Positief voorkomen (met negatieve strekking): *Probeer dat in de eeuw van Houellebecq maar eens ongeschonden uit je strot te krijgen* (De Groene Amsterdammer, 25-4-2019).

door de/zijn strot krijgen: zie bij *door de/zijn keel krijgen*.

766 **te stuiten:** in toom te houden. Lid van de uitgebreide klasse van negatief-polaire modale infinitieven. Vgl. ook *stuitbaar* dat als een morfologische negatief-polaire uitdrukking kan gelden, omdat het alleen voorkomt in de ontkende versie *onstuitbaar* (zie ook Van der Wouden 1995b voor een bespreking van dergelijke door negatieve voorvoegsels mogelijk gemaakte negatief-polaire uitdrukkingen). Triggers (130 voorkomens): 3x *amper* (2%), 3x *nauwelijks* (2%), 123x *niet* (95%), 1x n-woord (1%). *De algemeene geest der landzaten toonde toch te duidelijk, dat de*

stroom niet meer viel te stuiten (W. Eekhoff, *Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken*, 166). *Maar von Kleists woor-denvloed is niet meer te stuiten* (Louis Ferron, *De keisnijder van Fichtenwald*, 303). *Gob is door niets meer te stuiten* (Trouw, 18-8-2001). *Sterker nog, dat is een nauwelijks te stuiten wensgedachte* (De Telegraaf, 29-4-2017). *Beijer was amper te stuiten* (VPRO-gids 6-12-2022).

Zie ook **te stelpen, te stoppen**.

767 **stuiver:** minimale hoeveelheid geld. Munt van geringe waarde, en kort voor de komst van de euro de munt met de geringste waarde omdat de cent was afgeschaft. Triggers (130 voorkomens): 1x *conditionele* bijzin (1%), 93x *geen* (72%), 1x *nauwelijks* (1%), 4x *niet* (3%), 24x n-woord (18%), 1x negatief predicat (1%) en 6x *zonder* (5%). *Ook hadden de boeren bij haerselven voorgenomen, niet een stuyver dit jaer van haer pacht te betalen* (E Booth, *Dagelijksche aantekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673*). *Voegende de gevangen daar bij dat hij van niemand eene stuyver voor dat gedigt heeft genoten* (Jacob Campo Weyerman, *Geconfineert voor altoos*, 139). *Op dit moment ben ik geneigd te denken dat het onverstandig en onethisch zou zijn als hij ook maar een stuiver zou betalen aan de advocaat van Norma Logan* (Erle Stanley Gardner, *Perry Mason - de zaak van de gillende vrouw*, 122). *Daarna herinnerde ze zich hoe deze jongen zonder een stuiver, misschien zelfs zonder een stuk brood op zak door de nacht had gezworven* (Emile Zola, *De mijn*, 47). *Nijazov van Turkmenië weigerde ook maar één stuiver af te doen van de gasprijs die hij van de Russen eist* (Trouw, 22-1-1998). *Toen hij een jaar geleden En Marche! oprichtte gaf niemand een stuiver voor zijn kandidatuur* (De Groene Amsterdammer, 11-5-2017).

Ook in gebruik in de combinatie *rooie/rode stuiver*: “Binnen zes jaar,” had hij gezegd, “zal er, zoals de zaken nu lopen, geen roode stuiver meer over zijn.” (Soerabaijasch Handelsblad 31-12-1900).

768 **stuk kunnen**: kapot kunnen. Heel vaak gaat het bij deze uitdrukking om een dag of avond of gebeurtenis die niet meer stuk kan (en dus als zeer geslaagd moet worden beschouwd), maar soms betreft het personen die niet stuk kunnen (bijvoorbeeld beroemdheden met een trouwe aanhang). Triggers (97 voorkomens): 1x *nauwelijks* (1%), 95x *niet* (98%) en 1x een vraag (1%). *Daarom kan een junkie, als hij zich werkelijk heeft losgescheurd van de dope, ook niet meer stuk* (Arie Visser, *Het vangen van de draak*, 74). *Mijn dag kon niet meer stuk* (August Willemsen, *De val*, 145). *Politiek kan de leerstoel dus nauwelijks meer stuk* (Het Parool 6-1-1993). *Kan de Lords of the Rings-trilogie nog stuk?* (Sp!ts, 18-12-2003). *Onze avond kon op dat moment al niet meer stuk* (NRC 21-5-2022).

769 zich van zijn **stuk laten brengen**: in combinatie met negatie is dit een uitdrukking van onverstoortbaarheid, evenals bijvoorbeeld *zich van de wijs laten brengen, of kunnen deren*. Triggers (31 voorkomens): 29x *niet* (94%), 1x n-woord (3%) en 1x een positief voorkomen. *Hoewel mevrouw Van Erlevoort hem bezorgd opnam en klaagde, dat hij bleek werd, liet hij zich niet van zijn stuk brengen* (Louis Couperus, *Eline Vere*, 439). *Brand laat zich niet van zijn stuk brengen* (Theun de Vries, *Stiefmoeder Aarde*, 240). *En laat je nergens door van je stuk brengen* (Patricia Highsmith, *Ripley ondergronds*, 49). Positief voorkomen: *Zo liet Brune Pourcel, de arme bastaardvrouw, zich bijvoorbeeld een moment van haar stuk brengen door de argumenten van Alazais Rives, die haar*

onverhoeds meedeelde dat uitsluitend de ondergronds-opererende perfecti in staat waren om de zielen te redden (Emmanuel le Roy Ladurie, *Montaillou*, 324). Naast *zich van zijn stuk laten brengen* zijn er ook (wat minder frequente) varianten met *kunnen* en met een modale infinitief. *Niets kan Björn Borg van zijn stuk brengen* (De Telegraaf 28-6-1979). *Verder ben ik optimistisch en ben niet zo snel van m'n stuk te brengen* (Metro, 6-8-2007).

770 **stuk te krijgen**: kapot te krijgen. Ogen-schijnlijk is dit een variant van het vorige lemma, maar het gaat bij deze uitdrukking om onverwoestbare personen of teams, niet om dagen die als geslaagd mogen gelden. Een ander verschil is dat *stuk kunnen* vooral in combinatie met *niet meer* voorkomt, en *stuk te krijgen* met *niet*. Vroege vindplaatsen (voor 1970 ruwweg) betreffen nogal eens pantalons of zolen die niet stuk te krijgen zijn omdat ze zo solide zijn. Tegenwoordig betreft het vaak personen die onverstoortbaar hun gang gaan. Van letterlijk vernielen is dan geen sprake. Triggers (10 voorkomens): 10x *niet* (100%). *Ab Geldermans was in het verleden niet stuk te krijgen* (Limburgs Dagblad 26-6-1968). *U bent niet stuk te krijgen, mevrouw!* (Boudewijn Büch, *Het Dolhuis*, 170). *Jij bent niet stuk te krijgen, dat is het ergerlijke, soms* (Nanne Tepper, *De eeuwige jachtvelden*, 230). *Ik, een ervaren hoofdagent van bijna dertig, fysiek en mentaal niet stuk te krijgen, blaakte die dag van het zelfvertrouwen* (VPRO-gids, 16-4-2022).

771 in het **stuk voorkomen**: een rol van betekenis spelen. Typisch sportjargon: de uitdrukking komt bijna uitsluitend voor in verslagen van voetbalwedstrijden, wielrennen, e.d. Triggers (46 voorkomens): 5x *amper* (11%), 1x *minder* (2%), 7x *nauwelijks* (15%), 30x *niet* (65%), 2x *weinig* (4%) en 1x *zelden*

(2%). *Guus Haak ging te veel gebukt onder de druk van dit eerste optreden tegen zijn oude makers en is nagenoeg niet in het stuk voorgekomen* (De Telegraaf, 16-12-1963). *Rode Ster Praag kwam echter in het stuk niet voor* (Nieuwsblad van het Noorden 24-2-1986). *De Nederlandse coureurs komen in het stuk niet meer voor* (De Volkskrant, 11-8-1993). *Maar hij kwam zelden in het stuk voor* (De Telegraaf, 26-11-1998). *Dit is eigenlijk een van de weinige momenten dat Zidane in het stuk voorkomt* (Ned-2, 16-6-2000). *Doordat Liverpool zoveel mensen achterin hield, kwam Van Nistelrooy als eenzame diepe spits van United amper in het stuk voor* (Sp!ts, 23-1-2002). Een minder gebruikelijke variant is *in het verhaal voorkomen: De andere Nederlanders, Rintje Ritsma en Jeroen Straathof, kwamen niet in het verhaal voor* (Trouw, 10-3-2001). Het volgende voorbeeld laat bovendien zien dat de uitdrukking ook een enkele keer buiten sportcontexten opduikt, zij het wel alleen dan wanneer er sprake is van competitie, zodat er dus een overeenkomst is in het type situatie dat beschreven wordt. *Philips, dat een jaar geleden nog mikte op een rol in de mondiale mobieltjestop, komt in het verhaal nauwelijks meer voor* (Trouw, 12-3-2002).

772 van **suiker**. Als predicat, in combinatie met negatie, geeft het aan dat men tegen een stootje kan. *Het was goed bedoeld, maar deze sportieve jonge vent is bepaald niet van suiker* (De Telegraaf 23-8-1983). Oorspronkelijk lijkt de uitdrukking betrekking te hebben gehad op weerstand tegen regen (suikerpoppen smelten in de regen), zoals in: *ik ben niet van suiker, en mijn kleeren zullen heel goed zoo opdrogen* (Delftsche courant 2-11-1890). Het is denkbaar dat de uitdrukking zich van de betekenis 'bestand tegen regen' heeft ontwikkeld tot 'bestand tegen enigerlei vorm van tegenslag'. Het WNT kent de uitdrukking niet.

Triggers (17 voorkomens): 1x *alsof* (6%), 15x *niet* (88%) en 1x *vraag*. *In de media zijn haar plaagstootjes naar Rutte nogal gedramatiseerd - alsof de VVD-leider van suiker is* (De Groene Amsterdammer, 16-9-2021). *Kom eens voor jezelf op, of ben je soms van suiker?* (De Speld, 17-12-2022). *Kamerleden mogen geacht worden niet van suiker te zijn en tegen een stootje te kunnen* (Financieele Dagblad, 1-10-2022).

773 **syllabe**: een **lettergreep**, ook maar iets. Hoewel vooral gebruikt in combinatie met werkwoorden van communicatie (*Hij zei de hele avond geen syllabe*) of cognitie (*Ze begrepen er geen syllabe van*), komt de uitdrukking in teksten uit het begin van de eeuw ook in een ruimer verband voor: *Bovendien met drift bereikte je geen syllabe, nooit, nergens...* (Alie Smeding, De zondaar, 188). In het algemeen was deze uitdrukking populair aan het eind van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Triggers (71 voorkomens): 56x *geen* (79%), 1x *niet* (1%), 4x *n-woord* (6%), 1x *voor* (1%), 1x *vraag* (1%), 8x *zonder* (11%). *Hoe duyvel! Schot, durf je nog een sillaab te kikken?* (Jacob Campo Weyerman, Den Laplandschen Tovertrommel, 63). *Ik heb bij deze gelegenheid die 1400 alexandrijnen nog eens doorgekeken zonder ergens een syllabe te veranderen* (Jeugdbrieven van Petrus Augustus de Genestet, brief 04-3-1848). *'t Was eene spanning die ondragelijk werd, omdat zij altijd maar zweeg, omdat ik nooit een syllabe antwoord ontving* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, deel 1, 353). *In ieder geval denk ik er niet aan, hem ook nog maar één syllabe te schrijven* (E. du Perron, brief aan M. ter Braak, in Briefwisseling 1930-1940, deel 1, 389). *Ik woon nu al weken met hem in één huis, maar eigenlijk weet ik geen syllabe van hem* (Simon Carmiggelt, Allemaal onzin, 92). *De bediende ging de trap op om de heer Jackson aan te dienen; maar de*

heer Jackson bespaarde hem de moeite door hem vlak op zijn hielen te volgen, en het vertrek binnen te wandelen voor hij een syllabe had kunnen uitbrengen (Charles Dickens, *De nagelaten papieren der Pickwick-club*, 579). *Maar tijdens het verorberen van het malse vlees kwam hij geen syllabe te weten over 'het grote dessein'* (Luc Panhuysen, *Het rampjaar 1672*, 389).

774 **taal of teken:** disjunctieve expressie met als betekenis 'enige boodschap'. Triggers (40 voorkomens): 9x *geen* (23%), 26x n-woord (65%) en 5x *zonder* (13%). *En wat anders, blijft mij over daar ik in zoo veel tijds geen taal of teeken van U gehad heb* (De briefwisseling van Mr. Willem Bilderdijk 1795-1797, 98). *Jozef gaf taal noch teken* (Lodewijk van Deyssel, *Een liefde*, 15). *Het bedrog begint pas wanneer ik ophoud de mensen waar voor hun geld te geven en opkras met dat millioen zonder ooit taal of teken van me te laten horen* (Karel van het Reve, *Nacht op de kale berg*, 133). *Maandagmorgen bezochten zij nog normaal de uloschool, doch sinds maandagmiddag heeft niemand taal of teken van hen vernomen* (Limburgs Dagblad 11-11-1970).

775 ergens **tabernakelen bouwen/opslaan:** ergens een **huizeke bouwen**, ergens lang blijven. De voorbeelden die het WNT geeft zijn deels, maar niet alle in overeenstemming met negatief-polaire status. *Hy (Lycurgus) en geeft den Bruydegom geen vryheyd, tot zijn nieuw-getrouwde Bruyd te kommen, wanneer 'them zoude mogen lusten...; maer hy gebied dieftelick en bedecktelick by haer te kommen, zonder tabernakelen te maecken, of aen de bedtjcke te blijven hangen* (J. de Brune, *Emblemata of Sinne-werck* [1624]). Wanneer de uitdrukking tamelijk letterlijk gebruikt wordt in de betekenis 'zich metterwoon vestigen' is er van negatieve polariteit geen sprake. In het bovenstaande voorbeeld

is de uitdrukking echter meer overdrachtelijk gebruikt voor 'toeven'.

776 **talen naar:** geven om, verlangen naar. Behoort tot de grote klasse van uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Triggers (109 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 9x *geen* (8%), 1x *het enige* (1%), 1x *minder* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 69x *niet* (63%), 19x n-woord (17%), 1x negatief predicat (1%), 3x *vraag* (3%), 1x *weinig* (1%), 2x *zonder* (2%). *Alle trouwicheyt, sulx ygelick die sijne sculdich is te bewijzen, is dese ontvallen, gernerckt sij haer vinden als waer nae niemant en taelt ofte verneempt* (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, dl 1, 203). *Iemand die eene sterke en gezonde maag heeft, zal wanneer desselfs prikkeling hem aanzet, om nieuw voedsel te gebruiken, een zappig stuk Vleisch aantasten, en zich daar geheel en al aan verzadigen, zonder naar verscheidentheid van gerechten te talen* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, 177-8). *Niemand van het "denkend deel der natie" die er ook maar naar taalt om daarvoor nu eens een lans te breken!* (W.H. Vliegen, *De dageraad der volksbevrijding*. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland, dl. 2, 93). *Daarom liet Corymbe hem onverschillig en taalde hij naar geen ander bordeel* (F. Bordewijk, *Rood paleis: ondergang van een eeuw*, 156). *Home-rus, Plato, wie taalt er nog naar?* (W.F. Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, 288). *Dat was het enige waar hij naar taalde* (Erle Stanley Gardner, *Het geheim van de onechte echtgenote*, 96). *Majesteit, ik taal noch naar roem, noch naar eerbewijzen, noch naar geschenken of tijdelijke goederen* (Gerard Reve, *De taal der liefde*, p. 181). *Peter taalde niet naar de Blijde Boodschap* (Maarten 't Hart, *Het roer kan nog zesmaal om*, 223).

In tegenstelling tot *geven om* kan *talen naar* niet gecombineerd worden met een maatbepaling: **Ik taal geen moer naar een*

*zoute haring. *Wie taalt daar ook maar iets naar?*

Een opvallend kenmerk is ook de mogelijkheid tot zware accentuatie (met rekking) bij *talen*, die *geven om niet kent*: *Ik táál niet naar zoute haring* versus *Ik gééf niet om zoute haring*. Hierdoor lijkt *talen naar* emfatischer van karakter dan *geven om*. Deze zware accentuatie lijkt zich alleen voor te doen bij negatie met *niet* en in retorische vragen. Bij *evenmin* lijkt ze uitgesloten, evenals bij negatie met *noch*, zoals in het Reve-citaat hierboven aangehaald.

Het enige positieve voorkomen in mijn bestand is al oud en zou nu niet meer acceptabel zijn: *Niettegenstaande dat den mensch niet wist wat kleeding of optooizel was, voor dat de zonde hem dwong om 'er na te taalen, echter bevont hy met der tyd, dat den opschik zo wel behoort tot de betaamelijkheid, als tot een sluyer voor de schaamte* (...) (Jacob Campo Weyerman, *Den Laplandschen Tovertrommel*, 1731, 9).

777 met een **tang aanraken/beetpakken**: uitdrukking van minimale hoeveelheid, in combinatie met negatie in gebruik om aan te duiden dat iemand of iets in het geheel niet aan te raken is, wegens onreinheid, of overdrachtelijk om aan te geven dat men zich ergens verre van wil houden. Tegenhanger van het Engelse 'touch with a ten foot pole' en het Duitse 'mit der Beisszange anfassen'. Triggers (11 voorkomens): 8x *geen* (73%), 1x *nauwelijks* (9%), 1x n-woord (9%) en 1x *te* (9%). *En als men dan half zat is [...] legt men daar aan met de grootste slonsen van vrouwlui, die men nuchteren nauwelijks met een tang zou aanraken* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst* [1806], dl 2, 255). *Dick was nog geslotener dan Rick, en men kon het standpunt innemen, dat een onbekende Franse lerares even waarschijnlijk was als een piano-onderwijzeres, die hij in zijn jonge*

jaren met geen tang had willen beetpakken (Simon Vestdijk, *De ziener*, 68). *Kletsnat was-ie, en te vies om met een tang aan te pakken* (Provinciale Zeeuwse Courant, 26-5-1966). *De echte nazi's zouden hem met geen tang hebben willen aanraken* (Kristien Hemmerechts, *Wit zand*, 254). *Afgezien van het feit dat u kamerlid bent, zou ik u met geen tang willen aanraken* (Lisette Lewin, *Voor bijna alles bang geweest*, 315).

778 ergens iets op **tegen hebben**: iets niet willen, afkerig van iets zijn. Triggers (50 voorkomens): 1x conditionele bijzin (2%), 1x *geen* (2%), 2x *niet* (4%), 25x n-woord (50%), 10x vraag (20%), 5x *weinig* (10%) en 6x een positieve zin (12%). *Je kunt er niet veel op tegen hebben, nietwaar?* (Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, 1894, 493). *Zeker, als de heeren er niets op tegen hebben, moogt u wel een sigaret opsteken* (Haagsche Courant 5-12-1924). *Maar meneer, wat zullen ze daar nu op tegen hebben?* (De Graafschapper 23-10-1946). *Lieve kind, ik zou het volstrekt niet willen als jij daar ook maar iets op tegen zou hebben* (Nelly van Dijk-Has, *Vertrap het koren niet*, 121). *De Coninck zou er vast weinig op tegen hebben gehad* (Ons Erfdeel jg 42, 1999). Positief voorkomen: *Maar waar ik wel iets op tegen heb, dat is een poëzie waarin woorden niet meer dan de vervoermiddelen van emoties zijn, met nadruk op vervoermiddelen*. (Gerrit Kouwenaar, interview 1979, in Willem M. Roggeman, *Beroepsgeheim* 3).

779 ergens **tegenop kunnen**: iets kunnen **verduren**, tegen iets opgewassen zijn. Triggers (116 voorkomens): 1x *amper* (1%), 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 28x *geen* (24%), 3x *moeilijk* (3%), 2x *nauwelijks* (2%), 60x *niet* (53%), 9x n-woord (8%), 2x *onmogelijk* (2%), 1x *te* (1%), 3x vraag (3%), 1x *weinig* (1%) en 3x een positief voorkomen (3%). *De arme mevrouw Ten*

Braak kon tegen die twee niet op (Theo Thijsen, *Het grijze kind*, 51). *Het is noodzakelijk dat Europa zich verenigt om politiek, geestelijk en moreel hier tegenop te kunnen* (Het Binnenhof 3-2-1956). *De strijd tegen de machine en de grootindustrie was te ongelijk om er bij het stijgen der jaren tegenop te kunnen* (Nieuwsblad van het Noorden 7-2-1959). *Meer nog dan in voorgaande bundels is in 'Uit Slaapwandelen' de dood in het centrum van zijn poëzie komen te staan en tot een obsessie geworden, waar de humor soms nauwelijks nog tegenop kan* (Paul Rodenko, *De sprong van Münchhausen*, 179). *Ik vond hem terug als een schichtig bang wezen, dat nergens meer tegenop kon* (Ramses Shaffy, *Brieven uit Rome aan Shireen Strooker*, 141). *En wie kan tegen de Engelsen op?* (Nagieb Mahfoez, *Tussen twee paleizen*, 437). *Je moet dan een wel erg goed product tegen een zeer aantrekkelijke prijs maken wil je daar met je literaire tijdschrift tegenop kunnen* (Passionate, jg 5, 1998). *Daar kon jij waarschijnlijk moeilijk tegenop* (Mary Higgins Clark, *Verdwenen in de nacht*, 260). *Geen enkele formele biografie kan op tegen zoveel glitter en glamour* (De Groene Amsterdammer 20-1-2022). Positief voorkomen: *We kunnen best tegen hen op* (Margaret Mitchell, *Gejaagd door de wind*, 15).

780 **tegenop kunnen + werkwoord:** kunnen bijhouden in een actie aangeduid door het werkwoord. Een moeder van een vierling verklaart: *Daar kan ik niet tegenop breien*. Een roeicoach: *Die ploeg daar valt niet tegenop te roeien*. Een directeur: *Nu China op de markt is verschenen is het moeilijk geworden: daar kunnen we niet tegenop concurreren*. Kortom, een breed scala aan werkwoorden kan hier worden gebruikt. Triggers (119 voorkomens, inclusief modale infinitieven): 3x *amper* (3%), 3x *geen* (3%), 4x *moeilijk* (3%), 8x *nauwelijks* (7%), 96x *niet* (81%), 1x

n-woord (1%), 4x *vraag* (3%). Voorbeelden met *kunnen*: *Daar kan een mensch bijna niet tegenop drinken* (De Telegraaf 22-5-1931). *De kennels kunnen er niet tegenop fokken* (De Volkskrant 6-3-1976). *Daar kon de Duitse Heino met zijn Nederlands gezongen liedje niet tegenop boksen* (Trouw 19-5-1976). *De kapper in Vang Vieng kan er niet tegenop knippen* (posting forum.wereldfietser.nl 8-11-2004).

Voorbeelden met een modale infinitief: *Dat is eenvoudig een theevloed, waar niet tegenop te drinken is* (Het Centrum 18-3-1924). *Tegen zoveel bezwarende vondsten viel niet op te liegen* (De Volkskrant 8-1-1970). *Het Sneker jongerencentrum Het Bolwerk is zo actief in het organiseren van popconcerten, dat er amper tegenop te recenseren valt* (Leeuwarder Courant 24-11-1986). *Maar tegen de golf van ellende die nu door de Nederlanden spoelde was bijna niet op te collecteren* (Annejet van der Zijl, Leon & Juliette, 66).

781 in **tel zijn:** meetellen, in aanzien zijn. Zoals het WNT reeds meedeelt: gewoonlijk met een ontkenning, o.a. in de vorm *in geen tel zijn* (verouderd), of de Zuidnederlandse vorm *van geen tel zijn*. Het WNT geeft o.a. als voorbeeld

*De temende zusjes
Die grommen om kusjes
[..]
Zijn hier in geen tel*

uit de Economische Liedjes van Betje Wolff en Aagje Deken.

Triggers (34 voorkomens): 1x *geen* (3%), 4x *minder* (12%), 21x *niet* (62%), 2x *restrictief bijwoord* (6%), 1x *vraag* (3%), 5x *weinig* (15%). *Maar in die dagen waren de mindere standen zoo weinig in tel, dat men het een beuzeling achtte om het leven van eenige boeren of van eenige soldaten op te offeren, zelfs dan als*

dit onnoodig was (W.J. Knoop, Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde, dl 3, 373). *Wat daar buiten stond, was niet in tel* (J. Koopmans, Letterkundige studien over de negentiende eeuw, 57). *Het was een grauw beestje, alleen in tel omdat het zogenaamd de koeien bijeendreef* (Joop Waasdorp, De verhalen, 18). *Maar tegenwoordig zijn moeders en oma's vanwege het egoïsme van de mensen weinig meer in tel* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-5-1997). *Formele logica en zeker metafysica, kernvakken in het middeleeuwse curriculum, waren daarentegen minder in tel* (Klaas van Berkel, Universiteit van het noorden, dl 1, 149).

782 **de telefoon staat stil**: met negatie duidt het een overweldigende telefonische belangstelling aan, vergelijkbaar met *de telefoon stond roodgloeiend* zonder negatie. De uitdrukking is al vrij oud, getuige bijv. een voorkomen in Herman Heijermans' 'De vliegende Hollander' uit 1920: *De telefoon heeft niet stilgestaan* (Toneelwerken III, 2226). De uitdrukking is een variant op het oudere zijn **mond staat stil**. Triggers (37 voorkomens): 1x *evenmin* (3%), 6x *geen* (16%), 29x *niet* (78%), 1x n-woord (3%). *De telefoons in het gebouw hebben geen seconde stil gestaan* (Herman Heijermans, Robert, Bertram & Comp., Toneelwerken III, 1858). *Niets. Behalve dan dat de telefoon de hele nacht niet heeft stilgestaan* (Edgar P. Jacobs, Het halssnoer van de koningin, 22). *Bij de (grootste) vakbond voor defensiepersoneel VBM/NOV staat de telefoon evenmin stil* (Dagblad van het Noorden, 20-5-2011).

tellen: zie tot **tien kunnen tellen**.

783 **te tellen**: modale infinitief, in combinatie met negatie geeft het een grote hoeveelheid aan, bij wijze van hyperbool aangeduid als ontelbaar. Triggers (13 voor-

komens): 2x *amper* (15%), 1x *nauwelijks* (8%), 10x *niet* (77%). *Over opkomst en ondergang van nazi-Duitsland is langzamerhand een niet meer te tellen aantal films en documentaires vervaardigd* (Het vrije volk, 4-5-1972). *Het aantal smaken en soorten was niet te tellen* (Wim Wennekes, Gouden handel, 223). *Maar het aantal leugens en plotseling falende cryptobedrijven is dit jaar nog amper te tellen* (Financieele Dagblad, 23-11-2022).

784 **ergens iets van terechtbrengen**: zich met succes van iets kwijten. Zie ook de intransitieve tegenhanger **ergens iets van terechtkomen**. Triggers (op 46 vindplaatsen): 1x *conditionele zin* (2%), 1x *evenmin* (2%), 1x *finale bijzin* (2%), 5x *geen* (11%), 4x *niet (veel)* (9%), 17x n-woord (37%), 1x *negatief predicaat* (2%), 1x *restrictief bijwoord* (2%), 1x *te* (2%), 4x *vraag* (9%), 8x *weinig* (17%), 1x *zonder* (2%) en 1 positief voorkomen (2%). *Deze ontwerper moet zich met een bevoegd architect verstaan om er iets van terecht te brengen* (citaat H.P. Berlage, 1914). *Straks kan ik wel eens kijken, wat Alberts of Volkerts ervan hebben terechtgebracht, en de uitkomsten overschrijven* (A. Marja, Snippers op de rivier, 84). *De grond schreeuwt om bewerking en de tijd dringt als men er dit jaar nog iets van terecht wil brengen* (NRC 17-3-1953). *Jammer dat ik er zelf zo weinig van terechtbreng* (Anja Meulenbelt, De schaamte voorbij, 194). *Een situatie die elke andere vrouw zonder de minste moeite zou hebben opgelost, en zij brengt er niets van terecht* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 79). *Hij zei dat hij er eerst niet veel van terecht bracht maar dat het nu veel beter ging en dat het gewoon een kwestie van oefenen is* (Janwillem van de Wetering, De dood van een marktkoopman, 204). *Je weet toch dat ik er geen ene moer van terecht breng* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 454). *Ik golf, maar te weinig om er iets van terecht te*

brengen (Knack 20-3-2008). Positief voorkomen: *De klas was rustig aan het werk met een invuloefening, waar zelfs Betje iets van terechtbracht* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 93).

785 ergens iets van **terecht** komen: met succes worden afgesloten. Zie ook de transitieve variant met **terechtbrengen**. Vereist een maatbepaling die veelal zelf negatief is (*niets, weinig, geen bal*). In het materiaal (214 voorkomens) zijn de triggers als volgt verdeeld: 7x conditionele zin (3%), 2x *evenmin* (1%), 14x *geen* (7%), 24x *niet (veel)* (11%), 93x n-woord (43%), 1x restrictief bijwoord (0,5%), 18x vraag (8%), 55x *weinig* (26%). *Er komt in deze regeringsperiode geen bliksem van terecht* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 50). *Van dit wonderlijk plan is uiteraard niets terechtgekomen* (A. Alberts, De huzaren van Castricum, 266). *Van een echte discussie in de gemeenteraad komt zo nooit iets terecht* (Groninger Gezinsbode, 4-2-1998, 1). *Van die vernielingen oost van de Maas is praktisch niets terecht gekomen* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, Verhoren, 324). *Wijziging van het bouwprogramma zal dus nodig zijn, wil er van de prioriteit iets terecht komen* (Handelingen van de Tweede Kamer, 24-10-1956, 52). *Laten we eens nagaan wat er van die doelstellingen is terecht gekomen* (Groninger Gezinsbode, 24-2-1999). *Maar in de realisering daarvan is bijzonder weinig terecht gekomen* (De Groene Amsterdammer 24-2-2022).

786 **tering**: een van de vele krachttermen met een taboeherkomst die, onder meer, ook als negatief-polaire uitdrukking kunnen worden gebruikt (zie ook Postma 2001, Napoli & Hoeksema 2009). Triggers (12 voorkomens): 11x *geen* (92%) en 1x n-woord (8%). *Daar vondtje namelijk geen tering an, aan Amsterdam* (Jules Deelder, Drukke dagen, in: De dikke van Deelder, 313). *De*

oubazen van de VPRO begrepen er in ieder geval geen tering van (Jules Deelder, Modern Passé, in De dikke van Deelder, 203). *D'r verandert toch nooit geen ene tering* (Vrij Nederland, 3-5-1997). *All Doomed heeft geen ene tering met doom metal te maken, maar des te meer met punkrockende post-hardcore* (baroeg.nl/productie/koningsdag-festival).

787 **terugdeinzen voor: terugschrikken voor**. Letterlijk betekent het achteruit stappen, om aan een gevaar te ontkomen, maar meestal wordt de uitdrukking overdrachtelijk gebruikt. Ergens niet voor terugdeinzen wil zeggen: iets niet **uit de weg gaan**, iets niet willen vermijden. Triggers (142 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 10x *geen* (7%), 89x *niet* (67%), 24x n-woord (17%), 1x vraag (1%), 4x *weinig* (3%), 1x *zelden* (1%) en 12x een positief voorkomen (8%). *Voor de uit zijn standpunt voortvloeiende gevolgtrekkingen deinst hij niet terug* (W.H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding, dl 1, 59). *Voor geen middel van dwang deinsde men terug* (Abraham Kuypers, Om de oude wereldzee, 131). *Deze fanatiek-hatende man deinst, helaas, voor niets terug* (E. van Dieren, Darwinisme en ongelof, 94). *Zij deinst nergens voor terug* (Tessa de Loo, Meander, 107). *Hij moest hard werken, want de concurrentie deinsde voor weinig terug* (Arnon Grunberg, De joodse messias, 238). Positief voorkomen: *Verzeekers deinzen terug voor de kosten die verbonden zijn aan het accepteren van 'vreemde' risico's* (NRC, 19-3-2004).

Een zeldzame variant is *voor iets achteruitdeinzen*: *Toen zij uiteen geslagen werden, hadden zij zich onder het bevel van een kapitein, die voor niets en niemand achteruit deinsde, vaster aaneengesloten* (André Demedts, De Belgische republiek, 121).

788 **terughebben van**: ergens **verweer** tegen hebben, ergens een antwoord op heb-

ben. Volgens het WNT een ‘vooralsnog tot gemeenzame taal beperkt’ neologisme. Momenteel is het echter een vrij neutrale uitdrukking waar niets uitgesproken gemeenzaams meer aan te ontdekken valt. Triggers (60 voorkomens): 55x niet (92%), 1x n-woord (2%), 4x vraag (7%). *Het zou een najaarsopruiming van zonden worden, waar ze niet van terughadden!* (Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden*, 181) *Daar had de christen niet van terug* (F.A.L. Kreiken-Pape, *Turkse Sprookjes en Legendes*, 14). *Niemand had hiervan terug* (Peter Andriessse, *Zuster Belinda en het geheim van dokter Dushkind*, 158). *Heeft u daar van terug?* (Michail Boelgakov, *De meester en Margarita*, 100). *Zelfs Terpstra heeft hier niet van terug* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-8-1996).

789 **terugschrikken voor: terugdeinzen voor.** Triggers (71 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 2x *geen* (3%), 1x *minder* (1%), 48x *niet* (68%), 8x n-woord (11%), 1x *zonder* (1%) en 10x een positief voorkomen (14%). *Zoo noodig zal ik voor verdere maatregelen niet terugschrikken om die boeren te beschermen* (brief van J. Barendregt, *Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen*, dl II, mei 1942 - mei 1945, 365). *Ja zelfs zal de structuralist er niet voor terugschrikken structuur en functionaliteit van de betreffende taal van onderzoek eventueel met die van andere, al dan niet verwante talen te vergelijken* (H.F.A. van der Lubbe O.F.M., *Woordvolgorde in het Nederlands*, 10). *U schrikt ook nergens voor terug!* (Hergé, *Raket naar de maan*, in *Kuifje-collectie*, 31). *En als er iemand was die dat zondagavond duidelijk maakte dan was het wel dirigent Hartmut Haenchen, die licht, helderheid en structuur aanbracht in de inktzwarte partituur, zonder dat hij daarbij terugschrok voor het produceren van [...] takkenherrie* (Trouw, 6-11-2001). *Evenmin schrok hij ervoor terug begrippen vaak een tikkeltje*

anders te gebruiken dan zoals hij ze had geïntroduceerd (De Academische Boekengids, September 2005, 16). Positief voorkomen: *De Indonesische president Soeharto noemde de situatie gisteren een nationale ramp, maar schrok ervoor terug de noodtoestand uit te roepen* (Trouw, 26-9-1997).

790 **terzake doen:** relevant zijn, ertoe doen. Triggers (89 voorkomens): 2x *alsof* (2%), 6x *minder* (7%), 1x *nauwelijks* (1%), 68x *niet* (78%), 5x n-woord (6%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x vraag (1%), 4x *weinig* (4%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Alsof dat hier vooral iets terzake deed!* (De Locomotief 1-3-1872). *Dat de inneming van Doornik in feite een twintig jaar later valt doet weinig terzake* (C. Verlinden, *Kritische beschouwingen over de aanwending van toponymisch materiaal bij de studie van het ontstaan der taalgrens in België*, 13). *De kwaliteit van de leningen deed vaak nauwelijks terzake* (Trouw, 22-9-2000). *Dat de in de Relation afgedrukte kaarten aantoonde dat het geallieerde leger verschillende malen van positie was veranderd, deed niet terzake* (Luc Panhuysen [2016], *Oranje tegen de Zonnekoning*, 407). *Zelfs de strengste regels doen natuurlijk pas terzake als ze worden gehandhaafd* (David Cay Johnston [2017], *The making of Donald Trump - De zakenman die president werd*, 222). Positief voorkomen: *Dan doet het terzake* (De waarheid 21-10-1983).

791 kunnen **thuisbrengen:** herkennen en kunnen benoemen. In plaats van *kunnen* wordt soms ook de gelijkwaardige modale uitdrukking *weten te* gebruikt, zoals in de oude vindplaats bij F. Halma, *Woordenboek der Nederduytsche en Fransche talen* (4e dr, 1781, aangehaald in Stoett (1923a, dl 2, 355): *Ik weet hem niet thuis te brengen*. Triggers (122 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 1x *geen* (1%),

1x *het enige* (1%), 2x *moeilijk* (2%), 101x *niet* (83%), 5x *n-woord* (4%), 1x *onmogelijk* (1%), 2x *voor(dat)* (2%), 2x *vraag* (2%) en 5x een positief voorkomen (4%). *Den eersten naam kan ik niet te huis brengen* (H.N. van der Tuuk, Een vorst onder de taalgeleerden, 787). *Hij kan geen geluiden meer thuisbrengen* (Cissy van Marxveldt, Een zomerzothed, 46). *Dit was iets dat hij onmogelijk thuis kon brengen* (Jean Dulieu, Het winterboek van Paulus de Boskabouter, 17). *Maigret had enige tijd nodig om die namen thuis te brengen* (Georges Simenon, Maigret in de wereld van gisteren, 59). *De lezer, die kennis neemt van dit lijstje, geve zich er rekenschap van, hoeveel van deze namen hij kan thuisbrengen* (J. Presser, Ondergang, dl. 1, 185). *Er zat een langwerpige, spits toelopend voorwerp in vastgeklemd, dat we niet meteen thuis konden brengen* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 354). *Het duurde even voor hij kon thuisbrengen wat hij zag, maar toen wistie het zeker* (Jules Deelder, Drukke dagen, 445). Positief voorkomen: *De sushi kwam op tafel en ik was blij dat ik een paar dingen kon thuisbrengen* (Paul Mennes, Het konijn op de maan, 86).

Soms krijgt deze uitdrukking een iets gewijzigde betekenis en beduidt het 'begrip hebben voor, snappen': *Ik heb nooit de kinderachtige trek bij de Amerikaanse gangsters kunnen thuis brengen om iedereen walgelijke bijnaampjes te geven* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 26).

792 (tot) **tien kunnen tellen**: een normale graad van nuchterheid of pienterheid vertonen. Triggers (6 voorkomens): 3x *geen* (50%) en 3x *niet* (50%). *Zo stond ik nog een poosje op te scheppen tegen de arrestant, die een houding aannam, alsof hij geen tien kon tellen* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 114). *En nu kan hij niet meer tot tien tellen!* (Martin Lodewijk, Agent 327 - De ogen van Wu Manchu, 19).

793 **het tij keren**: een trend te niet doen, of een gang van zaken ongedaan maken. Oorspronkelijk is deze uitdrukking intransitief en heeft ze betrekking op getijden. *Rond middernacht keert het tij*. Vanaf de jaren '50 ook transitief te gebruiken, vaak in sportverslagen. Vooral in de jaren '80 neemt dit gebruik sterk toe, en het vertoont de distributie van een zwak-polaire uitdrukking, met naast negatieve contexten veel nonveridicale positieve contexten. Triggers (55 voorkomens): 2x conditionele zin (4%), 2x *de enige* (4%), 6x finale bijzin (11%), 18x *niet* (33%), 2x negatief predicaat (4%), 2x restrictief bijwoord (4%), 8x *vraag* (15%) en 16x een positief voorkomen (30%). Van deze 16 positieve voorkomens zijn er 12 nonveridicaal (75%). Voorbeelden: *wat de halfs Steenberg en Bak ook probeerden, zij konden het tij niet meer keren* (Het Rotterdams Parool 6-1-1958). *Om het tij te keren moeten ruim 1400 werknemers het veld ruimen* (NRC Handelsblad 24-10-1991). *Als hij het tij wil keren, zal de president met nieuwe ideeën moeten komen* (Leeuwarder Courant 17-8-1992). *Daarin beschrijft hij hoe Defensie de komende jaren het tij wil keren door de instroom te verhogen en de uitstroom tegen te gaan* (Ministerie van Defensie, 20-9-2022). Positieve voorkomens: (1) nonveridicaal: *Wel trachtte de thuisclub met 'n wanhoopsoffensief het tij te keren, doch VVS hield met kunst en vliegwerk de goal dicht* (Sportkroniek 23-2-1953); (2) veridicaal: *Henri, burggraaf van Turenne, de Franse generaal, was echter vastbesloten om Freiburg weer in te nemen en hij keerde het tij* (A.C. Grayling, De tijd van het genie [2016]). De Engelse tegenhanger *turn the tide* is al wat ouder en wellicht het voorbeeld voor de Nederlandse uitdrukking, maar heeft geen uitgesproken negatief-polair karakter.

794 van deze **tijd**: eigentijds, modern, gangbaar. Bij gebruik als predicaat is deze

uitdrukking negatief-polair, maar niet bij gebruik als bijvoeglijke bepaling. Triggers (61 voorkomens): 58x *niet* (95%), 3x *vraag* (5%). *De Belastingdienst als boeman is niet meer van deze tijd* (Sp!ts, 27-5-2003). *Volgens Chris Lorenz is de vraag of academische vrijheid nog van deze tijd is, van dezelfde soort als de vraag of de dodo en de Tasmaanse buidelwolf nog wel van deze tijd zijn* (Natuur en techniek, januari 2000). Verder kan de uitdrukking ook opduiken in niet-negatieve omgevingen, mits vergezeld van een bijwoord van graad: *Ook op het gebied van veiligheid is de Xsara weer helemaal van deze tijd met onder andere ABS en zes airbags op iedere uitvoering* (Autozine, 27 maart 2003).

795 **tijd te verliezen**: zowel met *hebben* als *zijn* vormt dit een negatief-polaire uitdrukking, gebruikt om aan te duiden dat een handeling dringend nodig is. Hoewel op het oog verwant aan **te verliezen hebben** (*we hebben niets te verliezen*) zijn er enkele verschillen (zie aldaar). Naast *geen tijd te verliezen* zijn er ook varianten met een temporele minimizer: *er is geen minuut te verliezen, we hebben geen moment te verliezen*. Triggers (33 voorkomens): 30x *geen* (91%), 2x *niet veel* (6%) en 1x *weinig* (3%). Positieve voorkomens zijn niet goed: **We hebben veel tijd te verliezen*. Hierin verschilt het van *te verliezen hebben*: *Jongens, laten we ons stinkende best doen, we hebben veel te verliezen*. Voorbeelden: *er geen oogenblik tijd te verliezen* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 288). *Hij had geen seconde meer te verliezen* (Havank, Hoofden op hol, 165). *Naar alle waarschijnlijkheid had hij geen tijd te verliezen* (A.E. van Vogt, De schakers van Nul-A, 223). *We hebben geen moment te verliezen* (Roald Dahl, De heksen, 123).

in tijden: zie onder **in +indefiniete temporele NP**.

796 (kunnen) **tippen aan**: gelijkwaardig zijn met, het **halen bij**. Uitdrukking van onvergelijkbaarheid. De uitdrukking is verrassend recent. Het WNT geeft als oudste vindplaats *Diet Kramer's Begin*, uit 1933. Bijna steeds is *kunnen* aanwezig, maar er zijn ook enkele voorkomens zonder dit modale werkwoord gevonden. Triggers (344 voorkomens): 1x *amper* (0,3%), 1x *conditionele bijzin* (0,3%), 1x *evenmin* (0,3%), 9x *finale bijzin* (3%), 46x *geen* (13%), 1x *het enige* (0,3%), 3x *nauwelijks* (1%), 199x *niet* (58%), 54x *n-woord* (16%), 1x *onmogelijk* (0,3%), 1x *negatief predicaat* (0,3%), 6x *restrictief bijwoord* (2%), 7x *vraag* (2%), 7x *weinig* (2%), 1x *zonder* (0,3%) en 5x *een positief voorkomen* (1%). *Hij is benieuwd wat die vent, waar ze allemaal zoo op protsen, er van maken zal, of die zal kunnen tippen aan hetgeen hij vroeger heeft kunnen doen* (L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, Het beuljong, 194). *Dirk Coster, die in zijn bloemlezing Nieuwe Geluiden zoovele Vlaamsche dichters citeert, die aan Van Nijlen niet kunnen tippen, neemt van hem zelfs geen vers op* (J.C. Bloem, Het onzegbare geheim, verzamelde essays en kritieken 1911-1963, 369). *En me rijlaarze kan heel de deftigheid niet an tippe* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar & Lord Zeepsop, 240). *Er is in het hele wilde westen geen paard dat aan jou kan tippen!* (Morris/Gosciny, Lucky Luke - Het 20ste cavallerie, 30). *Volgens Zalm kan alleen de Afrikaanse Ontwikkelingsbank tippen aan de hoge bestuursuitgaven van de Oost Europabank* (De Volkskrant, 21-2-1995). *Een lul is een kerel die er een stuk beter uitziet dan jij, maar die verder natuurlijk niet aan jou kan tippen* (Payola, no. 1-1, 1997). *Hoewel ik heus wel leuke mannen heb leren kennen, kon niemand tippen aan Henk* (Vriendin, 5-5-1999). *Aan mijn bezoek aan de Playboyvilla kan weinig tippen* (Sp!ts, 17-1-2002). *Haar partners waren - zonder ook maar in de verste verte aan haar genialiteit te kunnen tip-*

pen - allemaal van topniveau (main.bib.uia. ac. be). *Kan Zadie Smith tippen aan de diepte en sympathie van haar grote voorbeelden Nabokov en Forster?* (NRC, 3 juni 2006). *Het was het enige gebouw dat kon tippen aan de Taj Mahal* (Peter James, Schijndood, 125). Positief voorkomen: *John Wesley Harding kon moeilijk worden beschouwd als een bijster interessante plaat en Dylan-fans wilden eindelijk wel weer iets horen dat kon tippen aan Blonde on blonde* (De Volkskrant, 25-11-1994).

797 **tittel of jota**: ook maar iets. Verwijst naar de leestekens die tot de kleinste elementen van het Hebreeuwse schrift behoorden om een minimale hoeveelheid aan te duiden. Triggers (36 voorkomens): 2x conditionele bijzin (6%), 17x geen (47%), 2x niet (6%), 10x n-woord (28%), 2x negatief predicaat (6%), 1x vraag (3%) en 2x zonder (6%). *De duivel mag me halen, als ik er tittel of jota van begrijp* (P.A. Daum, Uit de suiker in de tabak, in: Verzamelde Romans, deel I, 122). *Geen tittel of jota van de Thorah wilde Jezus laten vallen* (Abraham Kuiper, Om de oude wereldzee, deel 1, 265). *Door met haar mee te gaan naar je vader, door als een waakhond te beletten, dat het gesprek ook maar een tittel of jota afweek van wat je je had voorgesteld, had je alles kunnen voorkomen, en je kind, en Deliana, leefden nog* (Simon Vestdijk, De vuur-aanbidders, 653). *Nooit heb ik een tittel of jota begrepen van zijn drijfveren* (J.M.A. Biesheuvel, De wereld moet beter worden, 61). *Daarom volsta ik met te zeggen - dat de naam zonder dat er een tittel of jota aan werd veranderd, precies zo gespeld werd sinds ik weet niet hoe lang* (Laurence Sterne, Het leven en de opvattingen van de Heer Tristram Shandy, 27). *Ik schrijf elke week die column en niemand die aan mijn tekst ook maar een tittel of jota mag veranderen* (Dagblad van het Noorden, 3-5-2003).

toe- of afdoen aan: zie iets **afdoen aan**.

798 iemand iets **toegeven**: ook maar enigszins opzij gaan voor, wijken voor. Vooral, maar niet uitsluitend, gebruikelijk in combinatie met de maatbepaling *een duimbreed*. Triggers (21 voorkomens): 11x geen (52%), 4x niet (19%), 5x n-woord (24%), 1x weinig (5%). *De duinkerksche Admiraliteit en de hollandsche Staten gaven in wreedheid elkander niets toe* (Cd. Busken Huet, Land van Rembrandt, dl 2, 355). *Hij is niet van plan ook maar een strobreed toe te geven* (Martin Cruz Smith, Gorki Park, 336). *In de top van de mannencompetitie geven Polar Bears en AZ&PC elkaar geen duimbreed toe* (De Volkskrant 13-3-1994). *Met Marco van der Kuilen in een hoofdrol gaven beide ploegen elkaar tot 4-4 weinig toe* (De Volkskrant 24-5-1995). *De hertog loopt nu tegen de zestig, maar geeft geen duimbreed toe aan de kalender* (Hilary Mantel, Wolf Hall, 208).

799 **toekomen aan**: tijd vinden voor, de gelegenheid hebben voor. Niet te verwarren met de niet negatief-polaire combinaties *toekomen naar* (*De voorzitter kwam na afloop naar me toe*) en *toekomen aan* in de betekenis *toebehoren aan, horen bij* (*Aan Piet komt de erfenis toe*). Comparatieve en superlatieve omgevingen lijken niet zo geschikt te zijn voor deze uitdrukking. Hierbij valt op dat er een onderscheid lijkt te bestaan tussen *de enige/de eerste* en superlatieven (zie ook Hoeksema 2013 voor discussie), vgl. *Jan is de enige/eerste/*beste medewerker die aan promoveren toekomt*. Triggers (102 voorkomens): 1x alsof (1%), 5x amper (5%), 2x geen (2%), 1x het enige (1%), 27x nauwelijks (26%), 48x niet (47%), 5x n-woord (5%), 1x onvoldoende (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x ternauwernood (1%), 2x vraag (2%), 3x weinig (3%) en 5x een positief voorkomen (5%). *Je komt aan het genieten van de muziek niet toe* (Etty

Hillesum, In duizend zoete armen, 23). *Blijkbaar had deze twintigste-eeuwer het zo druk met duidelijk te maken dat de zogenaamd onfatsoenlijke passages nauwelijks noemenswaard zijn, dat hij aan wat wel noemenswaard is niet toekwam* (Elisabeth Keesing, Constan-tijn en Christiaan, 12). *Door de problemen bij de verdeling van de kosten van asielzoekers is het kabinet zaterdag amper toegekomen aan de bespreking van de claims van andere bewindslieden* (De Volkskrant 19-4-1993). *Of hij in Alkmaar veel aan spelen toekomt moet worden afgewacht* (Groninger Gezinsbode, 2-6-2000). *Geen van de burens was daar nog aan toegekomen* (Ian Rankin, Een web van leugens). Positief voorkomen: *Het is te hopen dat ik in Katowice nog aan spelen toekom* (Trouw, 7-1-2000).

800 **toeschietelijk**: tegemoetkomend, behulpzaam. Wordt doorgaans gebruikt met zwak-negatieve bepalingen als *weinig, minder, niet al te, niet bijzonder* of, minder vaak, met sterk-negatieve bepalingen als *geenszins, allesbehalve, niet, allerminst*. Triggers (25 voorkomens): 1x *geen* (4%), 2x *minder* (8%), 11x *niet* (44%), 1x n-woord (4%), 1x vraag (4%), 7x *weinig* (28%) en 2x een positief voorkomen (8%). *Met dat al zijn de badgasten hier volstrekt niet toeschietelijk* (Bata-viasch Nieuwsblad 24-9-1892). *Ze was niet bijzonder toeschietelijk* (Georges Simenon, Maigret op kamers, p 85). *Haar voornaam, weinig toeschietelijke aard verhoogde in zijn ogen de bekoorlijkheid van dit ongewoon mooie meisje* (Stendhal, Het rood en het zwart, 513). *De baas van het garagebedrijf was weinig toeschietelijk* (Hans Taal, De lach van Birgui, 99-100). *Met de op komst zijnde recessie is het twijfelachtig of de (co)sponsors de komende jaren net zo toeschietelijk zullen blijven als nu* (De Volkskrant, 14-6-1993). *Maar inmiddels heet de eigenaar Rodamco en die nieuwe huisbaas maakt zacht gezegd een minder toeschie-*

telijke indruk (Nieuwsblad van het Noorden, 21-10-2000). Positief voorkomen: *Hij vertelde dat zij nogal toeschietelijk van aard was* (Erle Stanley Gardner, Het geheim van de onechte echtgenote, 157).

801 aan het **toeval (over)laten**: als men niets aan het toeval overlaten, dan laat men geen **middel onbeproefd** om een doel te bereiken. Triggers (38 voorkomens): 1x *evenmin* (3%), 32x n-woord (84%), 4x *weinig* (11%) en 1x een positief voorkomen. *Ik heb niets aan het toeval overgelaten* (P. Geyl, Moord op de plas, 199). *André laat bij de voorbereidingen voor deze tournee niets aan het toeval over* (De Telegraaf, 7-10-1997). *Die liet, evenmin als thans kleindochter Beatrix, op dit punt ook maar iets aan het toeval over* (Trouw, 29-3-2004). *Weinig was aan het toeval overgelaten* (Luc Panhuysen, Oranje tegen de Zonnekoning, 404). Positief voorkomen: *Er moet iets aan de verbeelding en het toeval overgelaten worden* (De Volkskrant, 14-10-1993).

op de **tong gevallen**: zie op zijn **mondje gevallen**.

802 te **tornen vallen aan**: vatbaar zijn voor wijziging, of ergens aan **onderuit kunnen komen**. Zoals meestal het geval is bij modale infinitieven, komt deze uitdrukking vooral voor in combinatie met directe negatie (*niet*). Triggers (27 voorkomens): 1x *nauwelijks* (4%) en 26x *niet* (96%). *De benoeming van deze voorstander van het particulier bedrijf bewees, dat de overwinning van het liberale stelsel, na De Waals cultuurwet, een feit was, waaraan niet meer te tornen viel* (C. Gerretson, Geschiedenis der 'Koninklijke', dl. 2, 44). *Maar zijn bleke gezicht verried, dat aan zijn besluit niet meer te tornen viel* (F.M. Dostojewski, Misdad en straf, 445). *Inmiddels is het allang verworpen tot een stramien*

met spelregels waar nauwelijks aan te tornen valt (De Groene Amsterdammer 20-8-2020).

803 ergens een **touw aan kunnen vast knopen**: iets kunnen begrijpen van. Een bekend idioom, dat zowel voorkomt met het modale werkwoord *kunnen* als in de vorm van een modale infinitief. Triggers (100 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x finale bijzin (1%), 70x *geen* (70%), 1x *moeilijk* (1%), 6x *nauwelijks* (6%), 11x n-woord (11%), 1x negatief predicat (1%), 6x vraag (6%) en 3x een positief voorkomen. *Luister zelf maar, er is geen touw aan vast te knopen* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, in: Vlimmen-trilogie, 248). *Noch Irene noch ik konden er een touw aan vastknopen* (Delano Ames, Misdaad in Tirol, 55). *Maar ik kan nog niet eens mijn eigen versterkertje goed afstellen in een tijdperk dat een popmuzikant zo ongeveer een civiel ingenieur moet zijn om er technisch nog een touw aan vast te kunnen knopen* (Jip Golsteijn, Popscore, tien jaar popjournalistiek, 84). *Wie kan daar een touw aan vast knopen?* (Hella Haasse, Berichten van het Blauwe Huis, 117). *Alsof ik daar op dit moment een touw aan kan vastknopen* (Karin Spink, Stokken en stenen, 63). *Voor mij valt er echter nauwelijks een touw aan vast te knopen* (NRC, 29-4-1993). *De toestand in Aghanistan: kunnen we er nog een touw aan vastknopen?* (De Groene Amsterdammer, 5-10-2007). Een positief voorkomen (maar nonveridicaal): *Had de roman zich beperkt tot de beraamde overval, dan was er nog een touw aan vast te knopen geweest* (SUM, mei 1997).

804 ergens een **traan om laten**: minimaliseerder, enig verdriet vertonen. Triggers (67 voorkomens): 41x *geen* (61%), 1x *nauwelijks* (1%), 3x *niet* (5%), 12x n-woord (18%), 1x vraag (1%), 3x *weinig* (5%), 6x *zonder* (9%). *Dat den Auteur dood was, hy sou 'er niet een traan om laten* (Hendrik Doedijns, Haegse

Mercurius, 14-12-1697). *Ursula zou altijd aan hem terugdenken zoals ze hem bij het afscheid in haar gedachten prentte: sloom en ernstig en zonder een traan te laten* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 261). *Als hij binnenkort uit de vaart genomen wordt, wat niet onwaarschijnlijk is, zal niemand er een traan om laten* (Midas Dekkers, Het walvismeer, 16). *Zal er iemand een traan voor het Maupoleum laten?* (De Volkskrant, 26-5-1994). *Milieuactivisten zullen nauwelijks een traan laten om de teloorgang van het Environment Growth Fund.* (De Volkskrant, 2-9-1994). *Geen gemakkelijke taak in een zaal die vooral is gevuld met historici en taalkundigen, mensen die lang geleden, en veelal zonder een traan te laten, afscheid hebben genomen van complexe wiskundige vergelijkingen* (UK, 12-2-1998). *Maar ik denk niet dat één iemand een traan zal laten vanwege mijn vertrek* (Trouw, 1-9-2000). *Weinig Iraki's zullen een traan laten om gedode IS-strijders* (NRC 11-2-2017).

805 iets **trekken**: iets kunnen volhouden of uithouden. De uitdrukking is vrij nieuw, het WNT kent dit gebruik van *trekken* nog niet. Triggers (53 voorkomens): 46x *niet* (87%), 6x vraag (11%) en 1x een positief voorkomen. *Ik trok het even niet* (Pim Fortuyn, Babyboomers - autobiografie van een generatie, 104). *Ik trek de poëzie van Hans Andreus niet meer* (De Groene Amsterdammer, 23-3-2007). *Trek je dit wel?* (Cardinal 3, 1). *Ik trek het niet meer bij Hexa* (Hanna Bervoets, Wat wij zagen, 70). Positief voorkomen: *Dat trek ik wel* (RTL-7, 17-12-2007).

806 **trekken op**: lijken op. *Dat trekt op niets = dat lijkt nergens op*. Zuid-Nederlands. Het WNT, s.v. *trekken* geeft voorbeelden als *dat trekt er toch niet op* (De Bo 1873, 1181b). Triggers (10 voorkomens): 2x *geen* (20%), 6x n-woord (60%), 1x vraag (10%) en 1x een positief voorkomen (10%). *Ik ben het kotsbeu,*

zei Marc, nog een geluk dat ik die saxofoon heb, anders trok het helemaal op geen kloten (Tom Lanoye, Spek en Bonen, 19). *Die sigaren die ge mij gegeven hebt trekken op niets. 't Zijn stinkstokken!* (Dick van Maasland, Hoera...een drieling). *Van Evert Venema willen we weten of die nieuwe plaat van Elvis Costello ergens op trekt* (radio1.be, 18-1-2022). Positief voorkomen: *Maar wanneer gaat gij eindelijk eens een boek schrijven dat op iets trekt?* (Herman Teirlinck, aangehaald in Louis Paul Boon, *Memoires van Boontje*, 92).

807 kunnen/zullen **treuren om**: met negatie vormt het een uitdrukking van onverschilligheid. Naast *kunnen* treft men ook combinaties met *zullen* aan.

Triggers (14 voorkomens): 1x *amper* (7%), 13x *niet* (93%). *Joepie-joepie is gekomen, heeft mijn meisje meegenomen, maar ik zal er niet om treuren, gauw een ander weer gehaald* (Oud kinderliedje). *'Nou, ik kan er niet om treuren,' zegt Tijs* (Johan Hidding, *Liefde in het oude landschap*, 99). *Robin Korving stond erbij alsof hij er amper om kon treuren* (Trouw, 26-2-2000).

808 zich iets **twee keer/maal (laten) zeggen**: samen met ontkenning drukt dit uit dat men geen afwachtende houding aanneemt na een aanbod. Triggers (56 voorkomens): 53x *geen* (95%) en 3x *niet* (5%). *En Thoossens liet het zich geen tweemaal zeggen* (E.J. Potgieter, *Salamagundi*). *Zij liet het zich geene twee malen zeggen* (Rosalie Loveling, *Mijn verre neef* [1874]). *De Nederlandse kerkprovincie laat zich dit geen twee keer zeggen en gaat aan de slag* (Pim Fortuyn, *Babyboomers - autobiografie van een generatie*, 101). *Dat hoefde Marcel geen twee keer gezegd te worden* (J.K. Rowling, *Harry Potter en de Gevangene van Azkaban*, 205). *Dat laten wij ons niet twee keer zeggen* (Dagblad van het Noorden, 8-1-2010).

809 **twijfel laten bestaan over iets**: iets onduidelijk of ongewis laten blijven. Litotescombinatie. Triggers (20 voorkomens): 18x *geen* (90%), 1x *weinig* (5%) en 1x *niet veel* (5%). *Daar liet hij zelf ook geen twijfel over bestaan* (Hans Sahar, *Zoveel liefde*, 12). *Historicus Henk van Zon laat er in zijn college 'Geschiedenis & duurzaamheid' geen twijfel over bestaan* (UK, 15 april 1999, 9). *Mann laat er niet veel twijfel over bestaan - ook al zegt hij het als goed verteller en voorzichtig huisvader niet in zoveel woorden* (Dietsche Warande en Belfort, Jg. 142, 1997). *Washington liet er de afgelopen dagen weinig twijfel over bestaan dat het verbeteren van de betrekkingen [...] afhing van de stemming van gisteren* (Trouw, 13-6-2003).

810 **twijfel lijden**: aan twijfel onderhevig zijn. Triggers (160 voorkomens): 3x *evenmin* (2%), 131x *geen* (82%), 2x *nauwelijks* (1%), 11x *niet* (7%), 1x *n-woord* (1%), 12x *weinig* (8%). *Het lijdt dus geen twijfel, of het was zooals JILLESEN zeide* (F. Haverschmidt, *Familie en Kennissen*, 13). *Voor hen lijdt de eindnederlaag van Duitschland geen twijfel* (Karel van de Woestijne, *Verzameld journalistiek werk*, dl. 7, 431). *Dat zulk een vereniging volkomen in staat zou zijn om de opkomende Indische produktiemaatschappij te fnuiken, leed op dat tijdstip bij niemand twijfel* (C. Gerretson, *Geschiedenis der 'Koninklijke'*, 1e dl, 179). *De ninja was van plan om haar te doden, dat leed weinig twijfel* (Eric Van Lustbader, *De Ninja*, 119). *Het lijdt niet de minste twijfel wie er bij de familie Stausens de broek draagt* (Walter van den Broeck, *Brief aan Boudewijn*, 158). *Toch lijdt het nauwelijks twijfel dat Kinkels oproep, hoe goed bedoeld ook, misplaatst was* (NRC, 3-1-1997). *Ondanks de slechte staat van het lijk leed het evenmin twijfel dat zijn conclusie klopte* (Camilla Läckberg, *Oorlogskind*, 39).

811 **twijfel mogelijk (over): twijfel lijd.** Triggers (50 voorkomens): 1x *amper* (2%), 47x *geen* (94%), 1x *te* (2%) en 1x een positief voorkomen. *Er is geen twijfel meer mogelijk* (P.C.C. Hansen [= Boeka], Een koffieopziener, 101). *Maar hij hield vol, dat de zaak te vaak door betrouwbare lieden was waargenomen dan dat er nog twijfel mogelijk kon zijn* (Albert Helman, Afdaling in de vulkaan, 32). *Er is geen twijfel over mogelijk dat we onze bestemming kunnen bereiken* (Larry Niven, Ringwereld, 193). *Geen twijfel mogelijk, Franka, dit zijn de voetsporen van de bemaning van de 'St. George.'* (Henk Kuijpers, Franka 8: De ondergang van de donderdraak, 17). *Er is amper nog twijfel mogelijk* (Trouw, 6-8-1998). Positief voorkomen: *Maar juist op dat punt is twijfel mogelijk* (Trouw, 10-7-2004).

812 een **twint**: ook maar iets, hoe gering ook. De uitdrukking was gangbaar in het Middelnederlands en het vroege 17de eeuws, en is daarna verdwenen. Het WNT ziet het als een variant van *twinc* (een vorm die overigens minder vaak wordt aangetroffen), dat gerelateerd zou zijn aan *twinkeling*. Het WNT (s.v. *twint-I*, lemma uit 1979) omschrijft het als volgt: *oogopslag, oogwenk, oogenblik, en vandaar: kleinigheid, nietswaardige zaak, "beuzeling"*. In het Middelnederlands kon de uitdrukking als negatief-polaire uitdrukking gebruikt worden, maar ook als negatieve kwantor, in de betekenis *niets*. Dergelijke ontwikkelingen passen goed in de Jespersencyclus en zijn bekend uit o.a. het Frans (*pas, rien, personne*), zie o.m. Schwenter (2006), Larrivee (2010). *Anders en geeft hijs mi niet en twint* (anoniem, *Ridder metten mouwen*). *Ik en bin daer enen twint niet af veruaert* (met scrambling links van negatie, Pelgrimage vander menschelijker creaturen). *Wat ghe daermede doet en roekic twint* (ibidem). Zinnen zoals het laatste voorbeeld

kunnen in principe op twee manieren opgevat worden: met *en* als enkelvoudige clitische negatie (zie Postma 2002) en *twint* als negatief-polaire kaal nomen, of met *twint* als negatieve kwantor. De tweede optie lijkt de enige in zinnen als *Jc en vant ter werelt noeyt secreter / Dies vrees ic twint dese nijders fel* (Antwerps Liedboek).

Triggers (21 voorkomens): 3x clitisch *en* (14%), 13x *niet* (62%), 3x n-woord (14%) en 1x een negatief predicat (5%). *Hine sprac te miwaert noit entwint* (Ferguut, vers 1405) *Godsat hebbe hi, di u twint ontsiet* (= Vervloekt zij diegene die u ook maar in het minst vreest, Ferguut vers 4702). *Maer om vrede ende om tparlement / Ende achte men daer niet een twint* (Jan van Heelu, Rijmkroniek van de slag bij Woeringen, vers 4693-94).

813 **überhaupt**: uit het Duits ontleend partikel dat gebruikt wordt ter versterking van negatie (*dat heeft überhaupt geen zin*), in vraagzinnen en andere polaire contexten, en tenslotte met een iets andere betekenis ook in positieve zinnen. Door het gebruik van *überhaupt* krijgt een eerdere bewering of een veronderstelling een ruimere geldigheid. Vergelijk: *Jan houdt van worst. Hij houdt überhaupt veel van vlees*. Andersom gaat niet: *Jan houdt van vlees. #Hij houdt überhaupt veel van worst*. Daarmee is *überhaupt* een zgn. *widener* (vgl. Kadmon en Landman 1993) op het niveau van discoursrelaties. De uitdrukking lijkt vaak veel in zijn gebruik op het Engelse *at all*. Het Nederlandse gebruik van *überhaupt* wijkt in een opzicht af van het Duitse: het wordt niet gebruikt als nabepaling bij superlatieven (wel eventueel als deel van een relatieve zin bij een superlatief). Vgl. *Sie war die schönste Schauspielerin überhaupt* met **Ze was de mooiste actrice überhaupt*. De status van *überhaupt* als negatief-polaire uitdrukking

is niet onomstreden. De Hoop (1988: 121-2) wijst de suggestie van Seuren (1975) en Hoeksema (1986) af dat *überhaupt* negatief-polair zou zijn, op basis van de ongrammaticaliteit van zinnen als **Dat is niet überhaupt het slechtste voorbeeld dat je kunt bedenken*. Brandner (2004) en Vikner (2011) beschouwen het Duitse *überhaupt* wel als een negatief-polaire uitdrukking. Afgezien van het probleem met directe negatie kunnen we ook op andere feiten wijzen. Neem bijvoorbeeld het volgende contrast: *geen mens/*iemand was daar überhaupt toe in staat*. Hier is de positieve variant met *iemand* niet goed, terwijl de negatieve met *geen mens* overkomt als redelijk natuurlijk. Het is mogelijk om *überhaupt* te analyseren als een bipolaire uitdrukking (zie Van der Wouden 1994 voor meer over deze categorie): positief-polair onder directe negatie, maar tevens negatief-polair (in sommige gebruiksmogelijkheden). Het gebruik als discourse widener, hierboven aangeroerd, is niet negatief-polair, en ook gevallen waarin *überhaupt* een adverbiale versterking van negatie vormt (*überhaupt niet stoer = helemaal niet stoer*) kunnen we eventueel terzijde leggen. Indirecte gevallen van negatie zijn wel mogelijk, waarbij *überhaupt* is ingebed in een disjunctie of een ondergeschikte zin: *Dat iemand een liefdesrelatie niet (meer) nastreeft of überhaupt wil, vinden we nauwelijks geloofwaardig* (De Groene Amsterdammer 20-8-2020). *Ze geloven ook niet dat waarheidsvinding überhaupt mogelijk is* (De Groene Amsterdammer 12-3-2020). Heel vaak is de omgeving een vraagzin. Het valt op dat de mededelende tegenhanger vaak minder acceptabel is, vergelijk *Is dat überhaupt mogelijk?* met **Dat is überhaupt mogelijk*. Verder zijn er ook voorkomens in conditionele bijzinnen. *Men wil weten, wie de schuldige is aan het verraad, als dat er überhaupt is geweest* (De Telegraaf, 12-2-1966).

Ik geef geen uitgebreide gegevens over de distributie van *überhaupt*, omdat die afhankelijk zijn van lastige en soms subjectieve keuzes. Ik volsta met erop te wijzen dat vraagzinnen bijzonder veel voorkomen, maar *amper* en *nauwelijks* treden vrijwel niet op als triggers. Conditionele, finale en temporele bijzinnen met *voor(dat)* zijn prominent aanwezig in mijn materiaal (samen 162 voorkomens op een totaal van 905), *weinig* daarentegen is verantwoordelijk voor minder dan 1% van het materiaal.

Wat weten zij er überhaupt nog van? (Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië 21-8-1922). *Maar daaruit blijkt niet, dat de jachttijd überhaupt gesloten was* (Het Vaderland, 28-11-1922). *Zolang dergelijke verkiezingen überhaupt mogelijk zijn, verandert er voor de Zuidafrikaanse zwarten wezenlijk niets* (Nederlands Dagblad, 8-5-1987). *Het is eigenlijk verbazingwekkend dat we tegen full profs überhaupt een kans hebben* (De Volkskrant 16-1-1993). *Voor je überhaupt inchecken kunt, wordt je eerst het hemd van het lijf gevraagd door een veiligheidsbeambte* (Meppeler Courant, 28-7-1995). *Ik was vergeten dat ik haar überhaupt iets kon laten voelen* (Nick Hornby, High Fidelity, 195). *Je moet weten dat jij de allereerste collega bent tegen wie ik überhaupt over de dood van mijn zoon spreek* (Anne Holt, Dode joker, 129). *Sterker nog, volgens hem was je al homo als je überhaupt las* (George Pelecanos, Tuinier van de nacht, 307). *Hij had er spijt van dat hij het überhaupt gevraagd had* (Jens Lapidus, Snel geld, 146). *Dit was een operatie die zo geheim was dat slechts enkele parlementariërs überhaupt van het bestaan ervan op de hoogte waren* (De Groene Amsterdammer, 18-1-2018, 42).

8₁₄ kunnen **uitblijven**: litotesuitdrukking. *Uitblijven* heeft zelf een negatieve betekenis (= niet verschijnen) maar is geen nega-

tief-polair uitdrukking, vlg. *De regen bleef drie maanden uit*. In combinatie met *kunnen* is het echter wel negatief-polair: *Een deceptie kon *(niet) uitblijven*. Triggers (90 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 1x *geen* (1%), 2x *moeilijk* (2%), 3x *nauwelijks* (3%), 82x *niet* (91%), 1x *onmogelijk* (1%). 't *Kan nu niet uitblijven, of elke poging die ik aanwend om haar van Kraaijestein af te trekken, zal zij houden voor een vernieuwde poging, om mij in hare gunst te dringen* (A. Loosjes Pz., *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst*, dl 1, 296-7). *Een beslissing kon niet lang uitblijven* (C. Gerretson, *Geschiedenis der 'Koninklijke'*, dl. 2, 16). *Een openlijke krachtmeting over wie het gezag vertegenwoordigde kon onmogelijk uitblijven* (Leon Uris, *De hadji*, 254). *Die kon moeilijk uitblijven, gezien het vele dat er bijkwam* (Michel van der Plas, *Mijnheer Gezelle*, 429). *Wat evenmin kon uitblijven: Szczurek lijkt niet blij met het resultaat* (De Groene Amsterdammer, 28 maart 2019). *De reacties van de Amerikanen en hun bondgenoten kunnen moeilijk uitblijven* (NRC 13-1-2024).

815 **kunnen uitbrengen**: kunnen zeggen. Vaak gebruikt in de combinatie *geen woord kunnen uitbrengen*. Triggers (214 voorkomens): 1x *de eerste* (0,5%), 138x *geen* (64%), 9x *het enige* (4%), 1x *kwalijk* (0,5%), 7x *nauwelijks* (3%), 3x *niet* (1%), 17x *n-woord* (8%), 1x *onmogelijk* (0,5%), 1x *negatief predicaat* (0,5%), 1x *restrictief bijwoord* (0,5%), 5x *te* (2%), 8x *universele kwantor* (4%), 15 *voor(dat)eer* (7%), 1x *weinig* (0,5%), 4x *zonder* (2%) en 2x *een positief voorkomen* (1%). *Doublet hadde den raidpensionaris seer beleeft maer allernaerst in sijn discours bevonden, konnende qualijk ses woorden ordentlijk uitbrengen* (Gijsbert Jan van Hardenbroek, *Gedenkschriften (1747-1787)*, dl I, 160). *Juffrouw Laps begon met de zeer verstaanbaar geartikuleerde verzekering dat het haar onmo-*

gelijk was 'n woord uit te brengen (Multatuli, Woutertje Pieterse, 341). *'Generaal!' was alles wat Matthieu kon uitbrengen* (H.J. Schimmel, *Generaal Bonaparte en zijn tijd, Romantische Werken*, 73). *En ze huilde en snikte en schokte en riep klagend om haar moeder, het eenige verstaanbare woord, dat ze uitbrengen kon* (C.J. Kelk, *De dans van jonge voeten*, 321). *Gomarus verdedigde de strengste opvatting, zoo krachtig doorspekt met allerlei liefelijke kwalificaties als "staak", "babbok", "ezel" enz. aan de andersdenkenden, dat hij op het lest van woede geen woord meer kon uitbrengen* (Jan Romein, *De lage landen bij de zee*, 371). *'Jij?' was het enige dat ik kon uitbrengen* (Geerten Meijsing, *Veranderlijk en wisselvallig*, 230). *Voordat ze een woord kon uitbrengen, legde de jongeman haar met een bruusk gebaar het zwijgen op* (Kooos van Zomeren, *De witte prins*, 11). *Professor Frits van Oostrom [...] was in het blauw flikkerende licht te beduusd om iets uit te kunnen brengen* (Trouw, 21-10-1996). Positief voorkomen: *"Ach, ik zal het niet lang meer maken," zei hij opgewekt, toen hij weer een woord kon uitbrengen* (Tonke Dragt, *Geheimen van het Wilde Woud*, p. 123). De zin *'Goddank' kon hij nog net uitbrengen* heb ik in een oudere versie van dit woordenboek opgevat als getriggerd door *net*, maar Postma (2024) vat het woord nog hier op als voornaamste factor. Inderdaad wordt de zin minder slecht als we *net* weglaten dan wanneer we *nog* verwijderen.

Ook *uitbrengen* zonder *kunnen* is negatief-polair: *Die is te hees om nog een woord uit te brengen*. (Judicus Verstegen, *De revoluties*, 242). *Ze bracht geen woord uit*. (Guus Kuijer, *Een gat in de grens*, 42).

816 **uitdoen op**: kunnen schelen, zich iets aantrekken van. Regionale uitdrukking, bekend in Twente en de Achterhoek. Vgl. Dijkhuis (1981: 577-578): *Daor mo'j niks op oet doon, wat den zeg* = Je moet je niets aan-

trekken van wat die vent zegt. Uitdrukking met een verplichte maatbepaling. *Daar doe ik niets/*iets op uit. Dacht je dat ik daar ook maar iets op uitdoe?* Als retorische vraag: *Wat doe jij daar op uit?*

817 **uitgeVd raken:** genoeg geVd hebben, waar V = praten, lachen, kijken. Dit type deelwoorden ontbreekt vreemd genoeg in standaardwerken als De Vries (1975) en De Haas en Trommelen (1993), maar wordt wel kort behandeld in Booij en Audring (2007). Ze zijn niet semantisch te relateren aan de niet-deelwoordvormen. Zo is de betekenis van *uitpraten* in de zin *we zijn uitgepraat* niet hetzelfde als die in *we praten het uit*. *Uit*-deelwoorden als *uitgekeken* drukken een perfectief aspect uit: als je uitgekeken bent op iets wil je er niet langer naar kijken, als je uitgepraat bent ben je klaar met praten. De ontkende vormen van *uitgeVd raken* drukken niet alleen uit dat het subject nog niet klaar is met datgene waar het werkwoord V naar verwijst, maar dat hij of zij zich heel intens en langdurig met iets bezig houdt. Er is vaak een heel duidelijk verschil tussen combinaties met *zijn* en met *raken*: *we zijn uitgepraat* = *we zijn klaar met praten* versus *we raken niet uitgepraat over Henk* = *we krijgen er maar niet genoeg van om over Henk te praten*. Ook is er een verschil tussen *raken* en *worden*: *Jan werd niet uitgelachen* ≠ *Jan raakte niet uitgelachen*. Het aantal werkwoorden dat meedoet in deze constructie is vrij groot; in mijn materiaal tel ik: *uitgepraat* (96x), *uitgelachen* (16x), *uitgekeken* (12x), *uitgeschreven* (7x), *uitgesproken* (3x), *uitgelezen* (1x), *uitgeklikt* (1x), *uitgezongen* (1x), *uitgeluld* (1x), *uitgedacht* (1x) en *uitgeroddeld* (1x). Triggers (140 voorkomens): 1x *nauwelijks* (1%), 1x *evenmin* (1%), 123x *niet* (88%), 11x n-woord (8%), 1x *vraag* (1%), 1x *zonder* (1%) en 2x een positief voorkomen. *Siga raakte niet uitgekeken op dit kleinood van*

een stad (Maryse Condé, Ségou, dl 1, 234). *Op menselijke emotie raak je nooit uitgekeken* (Margriet, nr 51, 1999, 16). *Cruyff raakt bijna niet uitgepraat over geld* (De Volkskrant, 30-12-1993). *We gingen het huis uit en begaven ons op de terugweg naar Parijs, zonder uitgepraat te raken over dit nieuwe besluit* (Alexandre Dumas fils, De dame met de camelia's, 184). *Het is keer op keer een schot in de roos, zodat men er nauwelijks bij uitgelaachen raakt* (Amigoe di Curacao 1-2-1974). *Hij geraakte niet uitgepraat over het genie en de grootheid van deze ster* (Gerard Reve, Oud en eenzaam, 82). Variant met *komen* in plaats van *raken*: *O, daar kwam ze nooit meer over uitgepraat!* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 260). *Zal hij er ooit over uitgepraat raken?* (Trouw, 30-6-1998). *De pers raakt maar niet uitgeschreven over de 'strijd' die er zou zijn tussen Brandy en Monica* (Cosmopolitan, December 1998). *Ik raak er niet over uitgelezen* (NRC, 24-9-2022). Positief voorkomen: *Ik hoop, dat jullie eindelijk eens uitgepraat zult raken over Parijs* (P.A. Daum, Uit de suiker in de tabak, Verzamelde romans, dl. 1, 228).

818 **iets uithalen:** effect sorteren. Deze uitdrukking wordt gecombineerd met een maatbepaling, zoals *weinig*, *niets*, *niet veel*. Triggers (bij 160 voorkomens): 3x *geen* (2%), 2x *nauwelijks* (1%), 18x *niet (veel)* (11%), 68x n-woord (43%), 1x negatief predicat (1%), 1x restrictief bijwoord (1%), 18x *vraag* (11%), 45x *weinig* (28%), 2x *zonder* (1%) en 2x een positief voorkomen. *Zwart 15 haalt echter ook niets uit* (Go, 17-4, 1980). *Maar Rosenstein heeft gelijk als hij stelt dat praattherapie niks uithaalt* (Intermediair, 7-6-1996); *de indruk bestaat dat dit toezicht niet veel uithaalt* (Rapport commissie-Van Traa, 1996). *Wat haalt het uit dat ze hem veroordelen tot een boete van duizend daalders?* (Stendhal, Het rood en het zwart, 285).

*Sonja had er een hard hoofd in dat een dergelijk gesprek iets uit zou halen (Olga van der Meer, Gevoelens van tweestrijd, 105). Nu de boksbal weinig uithaalde, stelde de architect zijn zoon voor mee te gaan op zakenreis (Arnon Grunberg, De joodse messias, 45). Dit soort uitspraken en rapporten haalt pas wat uit als de druk op de regering serieus wordt opgevoerd (De Groene Amsterdammer, 30-5-2019). Praten haalt geen zier uit (Stranger things 3, 1 ondertiteling). Positief voorkomen: *Gelukkig heeft die petitie iets uitgehaald* (Humo, 6-4-1999).*

819 **uit kunnen over: uitgepraat** raken over. Wordt gebruikt in combinatie met (*maar*) niet dan wel *nauwelijks/amper*. Op 48 voorkomens trof ik de volgende triggers aan: 46x niet (96%), 2x *nauwelijks* (4%). *Hij kon er maar niet over uit dat hij helemaal uit zichzelf tot die enorme conclusie gekomen was* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, 330). *Knickerbockers-trainer Marcel Valk kon er na afloop maar niet over uit.* (Nieuwsblad van het Noorden, 12-5-1997). *Groen kan er na al die jaren nog nauwelijks over uit* (Trouw, 3-5-2001, 2).

820 zich ergens over **uitlaten**: iets **kwijt willen over iets**, iets ter sprake brengen, iets naar buiten brengen. Triggers (35 voorkomens): 1x *evenmin* (3%), 2x *geen* (6%), 2x *nauwelijks* (6%), 27x *niet* (77%), 2x n-woord (6%) en 1x *zonder* (3%). *De tegenwoordige ministers van oorlog en marine lieten zich vroeger nimmer uit over staatkundige aangelegenheden* (Arnhemsche Courant 18-8-1847). *Over de vraag of het Krankzinnigenwezen niet bij de Volksgezondheid en dus bij dit departement thuis behoorde, laat de minister zich niet uit* (Het Vaderland, 30-11-1929). *Kaye Don liet zich met geen woord uit over de houding van Gar Wood* (Algemeen Dagblad 12-9-1931). *Over een schadeclaim aan het adres van*

het Openbaar Ministerie liet hij zich evenmin uit (Dagblad van het Noorden, 10-6-2005). *De Generes zei haast te willen maken, zonder zich overigens uit te laten over een trouwdatum* (De Volkskrant 19-5-2008). *Maar over de manier waarop zij dit doet (en de anderen het ook doen) laat hij zich nauwelijks uit* (De Groene Amsterdammer, 10-4-2009).

821 **uitmaken**: belang hebben, ergens **toe doen**. De uitdrukking kan gecombineerd worden met een ondervindend object en een maatbepaling, beide naar keuze: vgl. *het maakt (me) niet uit naast het maakt me weinig uit*. Triggers (382 voorkomens): 8x *alsof* (2%), 1x *evenmin* (0,3%), 56x *geen* (15%), 2x *nauwelijks* (1%), 128x *niet* (34%), 47x *niet veel* (12%), 71x n-woord (19%), 22x *vraag* (6%), 37x *weinig* (10%) en 10x een positief voorkomen (3%). Voorbeelden: *en of op 't oogenblik voor de noodzakelijke uitgaven der bouwerij en voor 't betalen der vervallen wissels bij David en Slusuhr het geld ook soms al ontbrak, dat maakte ook weer niets uit* (Frits Reuter, Het leven op het land 2, Alle de werken, 59). *Het maakt niet veel uit* (Joop van den Broek, Kermis in de regen, 121). *Evenmin maakte het hem iets uit in zijn eentje bezig te zijn* (Eric de Kuiper, Aan zee. Tafereelen uit de kinderjaren, 20). *Het maakt geen ene moer uit en dat weet je* (Stephen King, Cujo, 28). *Alsof dat nog iets uitmaakte* (Carl Hiaasen, Viskoorts, 162). *Het maakt niet uit wat je zegt, als je voor je gevoel maar niet liegt* (Margriet, 13-7-2000). *Niemand in een bioscoop in Little Rock, Springfield of Brooksville zou het ene moer uitmaken of deze zaal er toen al was of niet* (Peter James, Schijndood, 176). *Denk je dat het iets uitmaakt?* (Jon Skovron, Hoop en Rood, 336). Positief voorkomen: *Het maakt nogal wat uit of het RIVM voorzieningen moet treffen voor een vaccin dat bij een temperatuur van min 70 bewaard moet worden* (NRC 21-11-2020).

822 kunnen **uitrichten**: voor elkaar kunnen krijgen. De uitdrukking wordt gecombineerd met een maatbepaling, meestal *niets, niks, weinig, veel, wat of iets*. Triggers (149 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 2x *evenmin* (1%), 3x finale bijzin (2%), 4x *geen* (3%), 1x *het enige* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (1%), 8x *niet veel* (5%), 51x n-woord (34%), 3x *onmogelijk* (2%), 4x restrictief bijwoord (3%), 3x *te* (2%), 2x *voor(dat)* (1%), 16x *vraag* (11%), 41x *weinig/luttel* (28%), 2x *zonder* (1%) en 3x een positief voorkomen (2%). Vb.: *wij quaemen tot voor hun leger camperen hoe wel wij noch luttel conden uijt rechten op de vijanden* (De overtreffelijke reijse gedaen door Reynier Adriaensen (1681-1689)). *Ik heb alles gedaan, wat in mijn macht was, om zulks te beletten, maar heb niets konnen uitrichten* (Diderik Buysero, Arlekyn - versierde erfgenaam, 21). *Van den Rhijnkant kunnen zy onmogelijk iets uitrichten* (Jacob van Lennep, De bedevaartganger, 396). *Wat kan hij hier uitrichten?* (Jules Verne, Onderzeesche reis om de aarde, 281). *Maar ik geloof niet, dat het weinige, dat wij te besteden hebben, veel zou kunnen uitrichten* (Louisa May Alcott, Ondermoedervleugels, 2). *Of een geheel corps van Hollanders in oorlogstijd veel zal kunnen uitrichten betwijfel ik* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 299). *Maar voorlopig kon deze groep nog weinig uitrichten* (H. Brugmans, Geschiedenis van den wereldoorlog, 132). *Een uur lang had ik werk om aan de greep van het voortdurend aanvallende schip te ontkomen, zonder zelf iets tegen hem te kunnen uitrichten* (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21", 1940-1945, 223). *Het Duitse 37 mm anti-tankgeschut kon tegen de zware Franse tanks nauwelijks iets uitrichten* (Alistair Horne, De 42 dagen, 130). *Het enige gebied waar ze iets konden uitrichten op persoonlijk initiatief was de basse-cour* (Robert Darnton, De grote

kattenslaching & andere episoden uit de culturele geschiedenis van Frankrijk, 33). *Wat kun je met stenen uitrichten?* (Ned-3, 9-3-2002). *Natuurlijk frustreert het mij dat we pas iets kunnen uitrichten wanneer we alles of niets spelen* (Sp!ts, 21-1-2008). Positief voorkomen: *Maar de Brassier kon meer uitrichten dan een officier omdat hij een anderen toon had* (Arthur van Schendel, Jan Compagnie, 108).

823 (kunnen) **uitsluiten**: negatief-polaire litotesuitdrukking in combinatie met een bijzin, eventueel een nominalisatie. Triggers (bij 66 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 59x *niet* (89%), 3x n-woord (5%) en 3 positieve voorkomens (5%). *Hij sluit niet uit dat de brug er volgende zomer enkele weken helemaal uitgaat* (Dagblad van het Noorden, 13-8-2005). *Hij sluit niet uit dat het uiteindelijk een animatiefilm wordt* (Knack, Kuifje-special, 2007). *Het CDA sluit meer gebruik van kernenergie niet uit* (Trouw, 24 juni 2005). *De politie sluit op dit moment evenmin uit dat met de cocaïne iets aan de hand is* (NRC, 10-10-2007). Positief voorkomen: *De overheid sluit uit dat stropers verantwoordelijk zijn* (Dagblad van het Noorden 1-9-2020). De modale infinitief *uit te sluiten* is eveneens negatief polair: *Mogelijke reputatieschade valt voor India niet uit te sluiten* (NRC, 19-3-2022).

824 **uitspoken**: het WNT, s.v. *uitspoken* geeft, na enkele betekenissen die niet meer gangbaar zijn, als derde mogelijkheid 'In schertsende zin: (iets) doen, verrichten; vervolgens ook in pejoratieve opvatting: (iets) doen wat eigenlijk geen pas geeft, niet door den beugel kan, onbetamelijk is.' Ik geloof dat het schertsende karakter wel een beetje verdwenen is, maar een pejoratief (d.w.z. denigrerend) luchtje hangt nog wel aan dit werkwoord, vooral bij positief gebruik. Zegt

iemand *ik heb in mijn jeugd heel wat uitge-spookt*, dan klinkt dat een stuk ondeugender dan *ik heb in mijn jeugd heel wat gedaan*. Zegt diezelfde persoon *ik heb weinig uitgespookt vandaag* dan is er weinig verschil met *ik heb weinig gedaan vandaag*. Omdat weinig doen meestal minder gewaardeerd wordt, hebben we toch ook hier een uitspraak met een negatieve connotatie. Triggers (27 voorkomens): 1x conditionele zin (4%), 2x *niet veel* (7%), 2x n-woord (7%), 1x superlatief (4%), 4x universele kwantor (15%), 12x vraag (44%), 2x *weinig* (7%) en 3x een positief voorkomen (11%). *Allemaal van die rijkeluis-zoontjes hè?, die van weelde en gekkigheid niet weten wat ze voor flauwe kul zullen uitspoken* (Alie Smeding, De Zondaar, 129). *En wat ben jij aan het uitspoken?* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 1: De reisgenoten, 85). *De kwaliteit van je spel is bepalend, niet wat je allemaal in je privéleven uitspookt* (NRC 15-11-2008). *Sylvie Meis heeft niks uitge-spookt met de knappe Spanjaard met wie ze op Ibiza werd gefotografeerd* (De Telegraaf, 15-9-2014). *Je hebt talent en ambitie en toch heb je de afgelopen tijd maar weinig uitgespookt* (Cosmopolitan, 3-3-2019). *Wat is het stomste dat jij als tiener hebt uitgespookt?* (Nieuwe Revu, 19-8-2019). Positief voorkomen: *Daarvoor heeft hij te veel uitgespookt wat God verboden heeft* (Algemeen Dagblad, 17-11-2019).

Een variant met een evenzeer negatieve bijklank is *uitvreten*: *Mij interesseert het hoe-genaamd geen hol wat anderen uitvreten* (J.A. Deelder, Gemengde gevoelens, 52).

825 kunnen **uitstaan**: kunnen verdragen, kunnen **luchten of zien**, kunnen **velen**. Deze uitdrukking behoort tot een vrij productieve familie van werkwoordelijke uitdrukkingen die aangeven dat iets of iemand onverdragelijk is. Ook het Engels en het Duits kennen vergelijkbare uitdrukkingen als *can stand*,

can abide, ausstehen können etc. Triggers (204 voorkomens): 1x comparatief (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%), 3x *geen* (1%), 5x *minder* (2%), 1x *nauwelijks* (0,5%), 185x *niet* (91%), 2x n-woord (1%), 1x *te* (0,5%), 3x vraag (1%), 1x *weinig* (0,5%) en 1x een positief voorkomen. *Want selver die Indiaenen die aldaer geboren sijn connen het niet uijt staen* (De overtreffelijcke reijse gedaen door Reynier Adriaensen (1681-1689)). *Wat wonder, dat hij de binnenlandsche nog minder kan uitstaan dan de buitenlandsche?* (E.J. Potgieter, 't Is maar een pennelikker!, 148). *Maar Nabal kon David niet uitstaan* (Abraham Kuyper, Vrouwen uit de Heilige Schrift, 78). *Wie ter wereld kan zulk een pijn uitstaan!* (Karl May, In de schuilhoeken van den Balkan, 239). *Dat was meer dan zij uitstaan kon* (Alie Smeding, De zondaar, 415). *Hij kon ze sindsdien nauwelijks uitstaan* (Ab Visser, Het agentschap, 10). *Ik kon ze evenmin uitstaan* (Clem Schouwenaars, Relazen, 41). *Eduard..., zei ze, kan jij me nog wel uitstaan?* (Herman Brus-selmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 170). *Kan zijn, maar ik ben in ieder geval te oud om idioten als Quintus Lutatius te kunnen uitstaan* (Colleen McCullough, Macht & Liefde, 707). Het enige positieve voorkomen is een mededeling met vraagzincontour en een voorkomen van *wel*: *Dus jij kan hem wél uitstaan?* (Willem Frederik Hermans, In de mist van het schimmenrijk, 27).

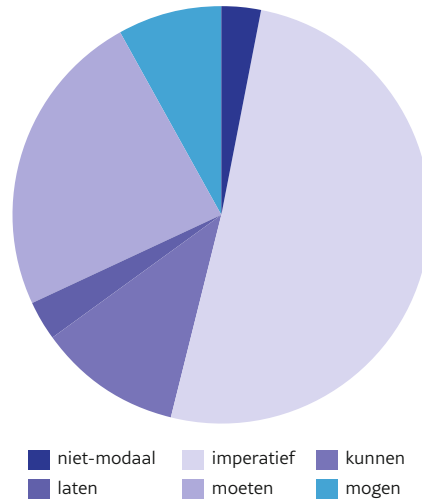
826 iets **uitstaande hebben met**: iets **te maken hebben met**. Triggers (25 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 2x *geen* (8%), 2x *niet* (8%), 7x n-woord (28%), 4x negatief predicat (16%), 1x universele kwantor (4%), 4x vraag (16%), 3x *weinig* (12%) en 1x een positief voorkomen (4%). *Met den moord heeft hij blijkbaar niets uitstaande* (Eindhovenssch Dagblad 10-12-1919). *Heeft hij iets uitstaande met de moorden te Marseille?* (De Graafschapbode

17-10-1934). *Zoals men weet, heeft de Zoroaster der oude Perzen met den Zarathustra van Nietzsche weinig uitstaande* (Het Vaderland, 11-5-1934). *Men vestigt er onze aandacht op, dat deze onderneming in geen enkel opzicht iets uitstaande heeft met de Ned. Herv. Kerk* (Het Parool 18-12-1946). *Noch particulier, noch ambtelijk heb ik ooit iets met hem uitstaande gehad* (H. Voordewind, De commissaris vertelt door, Commissaris Omnibus, 494-5). *Ik vermocht ook niet in te zien, wat al die profeten en richteren uitstaande hadden met mijn leven* (Leonhard Huizinga, *Mijn hartje wat wil je nog meer?*, 51). *Niet dat ook maar iemand - zelfs Catullus Caesar niet - zal willen toegeven dat de lex Licinia Mucia iets met al deze particuliere rampspoed uitstaande kan hebben gehad* (Colleen McCullough, *De kroon van gras*, 309).

uitstel gedogen: zie **uitstel kunnen lijden**.

827 **uitstel (kunnen) lijden**: uitstel dulden, uitstel gedogen. Triggers (inclusief varianten met *dulden* of *gedogen* 19 voorkomens): 19x *geen* (100%). *Dat hemelsch uurwerk kon geen schimp noch uitstel lijden / Ook niet een eenige uur, nog min een etmaal lang* (Joost van den Vondel, *Faëton of reukelooze stoutheid* [1663], 4^e bedrijf). *Grimaud, dit lijdt geen uitstel* (Alexandre Dumas, *De burggraaf van Bragelonne*, 340). *De zaak kan geen uitstel lijden* (Ed McBain, *Dame staat schaak*, 161). *Er was echter een zaak die geen uitstel gedoogde* (F.M. Dostojewski, *Misdaad en straf*, 329).

828 **uitvlakken**: negeren, wegdenken. Met negatie vormt dit werkwoord een litotesuitdrukking. Het wordt bijna altijd gebruikt in combinatie met een modaal hulpwerkwoord zoals *moeten* of in de imperatief. Zie bijgaande grafiek voor een overzicht van de modale en niet-modale omgevingen.

FIGUUR | 22 contexten van uitvlakken

Triggers (63 voorkomens): 62x *niet* (98%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Uit de verhalen van madame Dumoulin bleek echter dat men de Perzen óók niet moest uitvlakken* (Willem Elsschot, *Villa des Roses*, 43). *Vlak de Groningers ook niet uit, hoor* (De Groninger Gezinsbode, 5-8-1998). *Emmen moet je ook niet uitvlakken, maar FC Groningen is voor mij de gevaarlijkste concurrent* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-2-1999). *Je bent mijn dochter, dat moet je niet uitvlakken* (P.D. James, *De vuurtoren*, 69). *Ik heb het niet over het lot, het lot is een verzinzel voor behoeftigen, maar vlak de rol van het toeval niet uit* (Sacha Bronwasser, *Luister*, 247). Het enige positieve voorkomen in het materiaal heeft geen modaal element in zijn directe omgeving: *Die ploeg wordt door iedereen zomaar uitgevlakt, maar er kan natuurlijk van alles gebeuren* (Sp!ts, 27-4-2007).

829 **uitvoeren**: doen, verrichten. Niet te verwarren met *uitvoeren* in de zin van exporteren, of van verwezenlijken: wie voert al deze plannen uit? Het negatief-polaire *uitvoeren* wordt vaak in combinatie met minimaliseerders gebruikt: *hij voert weer geen slag uit, er werd geen ene reet uitgevoerd*,

niemand voerde een mallemoer uit. Daarnaast komen ook combinaties met vragend *wat*, ontkenkend *niets*, en *niet veel/weinig* regelmatig voor.

Triggers (122 voorkomens): 26x *geen* (21%), 1x *niet* (1%), 5x *niet veel* (4%), 39x *n-woord* (32%), 36x *vraag* (30%), 9x *weinig* (7%), 4x *zonder* (3%) en 2x een positief voorkomen (2%). *De prins schijnt gaarn eens van 't Loo in s' Hage te komen en voert alsdan wijinig uit* (Gijsbert Jan van Hardenbroek, Gedenkschriften (1747-1787), dl I, 372). *Eline had ook nooit begrepen, hoe oom, zonder ooit iets uitgevoerd te hebben, aan zijn geld was gekomen* (Louis Couperus, Eline Vere, 473). *Denk er nu eens over na of het in den haak is, dat gij, die Rappard kent, nooit iets van zijn werk hebt gezien, volstrekt niet weet wat hij uitvoert* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, dl. 2, 404 [brief 1884]). *Die kereel krijgt een salaris van 250 roebel in de maand en voert daarbij geen bliksem uit* (Anton P. Tsjechov, Verzamelde werken, dl 2, 97). *Maar toen mijn vader een keer heftig ruzie met me maakte omdat ik niks uitvoerde, trapte ik ze allemaal in elkaar* (Jan Wolkers, De Walg-vogel, in: Het vroege werk, 1007). *Jullie zouden toch moeten weten wat hij uitvoerde?* (Maj Sjöwall & Per Wahlöö, De lachende politie-man, 59). *Vandaar dat hij mijn moeders geld over de balk smeeet, zich kleedde als een fat en nooit een donder uitvoerde, verwend koloniaal kreng dat hij was* (Adriaan van Dis, Indische duinen, 32). Positief voorkomen: *Bovendien, het wordt tijd, dat ik eindelijk eens iets ga uitvoeren* (A.H. Nijhoff, Twee meisjes en ik, 71).

Zie ook **uitspoken**.

830 zijn **uitwerking missen**: zonder gevolgen blijven. Typische litotesuitdrukking, vrijwel steeds gebruikt in combinatie met negatie. Triggers (39 voorkomens): 1x *geen* (3%) en 38x *niet* (97%). *Hoe potsierlijk dit betoog ons schijne, het miste zijne uitwerking*

niet (Isidore Mendels, Herman Willem Daendels vóór zijne benoeming tot gouverneur-generaal van Oost-Indië, 22). *Deze tranen misten hun uitwerking op de gemoedsgesteldheid van Pickwick niet* (Charles Dickens, De nagelaten papieren der Pickwick club, 906). *Geen van de schimpscheuten aan zijn adres miste zijn uitwerking op deze vurige ziel* (Stendhal, Het rood en het zwart, 223). *De recensies misten hun uitwerking niet* (Nop Maas, Gerard Reve - Kroniek van een schuldig leven, dl 1, 671).

831 zo'n **vaart lopen**: snel verlopen. Een onpersoonlijk negatief-polair idioom met als onderwerp *het* of *dat*. Voor 1950 stond zo'n *vaart* meestal links van de ontkenning, tegenwoordig steeds vaker ook rechts (Hoeksema 2004). Triggers (325 voorkomens); 1x *nauwelijks* (0,3%), 301x *niet* (93%), 1x *n-woord* (0,3%), 1x negatief predicat (0,3%), 19x *vraag* (6%) en 1x een positief voorkomen (0,3%). *De mensch leeft om te hoopen.../En 't zal zoo'n vaart niet loopen* (P.A. de Genestet, Alarmisten [1848]). *Maar of het zo'n vaart zal lopen is de vraag* (Intermediair, 22-3-1996). *Het is onwaarschijnlijk dat het zo'n vaart zal lopen* (Trouw, 15-10-1994). *Eigenlijk gelooft hij nauwelijks dat de zaken zo'n vaart hebben gelopen als de bronnen in kwestie zeggen* (Pierre Grimal, Tacitus: een biografie, 196). *Het loopt niet zo'n vaart met die vergroening* (Groninger Gezinsbode 2-3-2022). Positief voorkomen (contrasterend met een eerder negatief voorkomen): *Nee, zo'n vaart loopt dat allemaal niet. Ik hou echter vol dat het zo'n vaart wel gaat lopen.* (UK, 15-9-1994).

Een ouderwetse variant is *zulk een vaart lopen*. *Dat zal zulk een vaart niet loopen, zeide ik glimlachende* (Jacob van Lennep, Ferdinand Huyck). *Nu liep dit in Nederland en ook in Engeland zulk een vaart niet* (Abraham Kuyper, Om de oude wereldzee, deel 1, 283).

Eveneens verouderd is de variant *zo'n vaart nemen*: *Zoolang de heer de Lesseps aan 't roer blijft, zal het zoo'n vaart niet nemen* (De Leeuwarder Courant, 4-12-1883).

van doen hebben met: zie *van doen hebben met*.

832 **van vandaag of gisteren**: van recente herkomst. In combinatie met negatie geeft het aan dat iets al geruime tijd bestaat. Meestal gecombineerd met het koppelwerkwoord *zijn*, soms is het een bepaling bij *stammen* of *dateren*. Van Oostrom (2006: 76) laat weten dat de uitdrukking al heel oud moet zijn, getuige een Latijnse vertaling in een oorkonde uit 1166: *ut vulgo dicitur: non ab hodie vel heri* ("zoals het volk zegt: niet van vandaag of gisteren").

Triggers (57 voorkomens): 1x *alsof* (2%), 2x *geen* (4%) en 54x *niet* (95%). *Later komt iets van Plox, die is ook niet van vandaag of gisteren, nee om de bliksem niet* (Lodewijk van Deyssel, *De scheldkritieken*, 61). *De strijd tussen Kerk en Staat is geen uitvinding van vandaag of gisteren* (De Tijd 22-12-1935). *Die reputatie stamt niet van vandaag of gisteren* (NRC 20-12-1996). *De minister deed het voorkomen alsof het werk van 't Hooft en Veltman van vandaag of gisteren is* (Trouw, 13-10-1999). *De zorgen over de staat van de Taj Mahal dateren niet van vandaag of gisteren* (De Volkskrant, 3-5-2018).

Variant: *van heden of gisteren*. *De vorm kersouw dagteekent niet van heden of gisteren* (Matthias de Vries, *Verspreide taalkundige opstellen*, 156).

833 **vat hebben op**: in zijn macht hebben, greep hebben op. Triggers (178 voorkomens): 1x *de enige* (1%), 114x *geen* (64%), 8x *minder* (4%), 2x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (1%), 5x *niet* (3%), 15x *n*-woord (8%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *voor(dat)* (1%), 5x vraag

(3%), 20x *weinig* (11%), 1x *zomin* (1%) en 4x een positief voorkomen (2%). *'t Woen des Tydts heeft nimmer vat / Op een gauw vernuft gehadt* (Jan Vos, Aan Elisabet van Baarle, &c. [ca. 1650]). *Deze koele manier van koddig te wezen, heeft geen vat als op die genen, die de natuur van de regte aardigheid kennen* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, no 151 tm 195 [1733], 167). *Alleen door eene toelooze fantasie beheerscht, heeft het verstand doorgaans weinig vat op hem*. (Arnhemsche Courant 7-5-1814). *Zelfs de pijnigende gedachte, dat hij nu iets aan Eline zou moeten schrijven, had maar even vat op hem* (Menno ter Braak, *Hampton Court, Verzameld Werk*, dl. 2, 21). *Het oeuvre van deze Argentijn blijft volstrekt uniek omdat het over het wezen der dingen handelt en de tijd er nauwelijks vat op heeft* (Trouw, 13-3-1998). *Want heeft Hoekstra eigenlijk wel vat op zijn partij?* (De Groene Amsterdammer 17-6-2021, 11). Positief voorkomen: *De wind heeft nog vat op de rook* (Algemeen Dagblad, 6-8-2020).

834 **vat krijgen op**: inchoatieve/dynamische variant van het statische **vat hebben op**. Komt heel wat vaker in positieve contexten voor dan zijn statische tegenhanger, en lijkt daarin sterk op zijn synoniemen **greep/grip krijgen op** en hun relatie tot **greep/grip hebben op**. Triggers (179 voorkomens): 1x *amper* (1%), 4x conditionele bijzin (2%), 1x *evenmin* (1%), 6x finale bijzin (3%), 89x *geen* (50%), 3x *moeilijk* (2%), 3x *nauwelijks* (2%), 5x *niet* (3%), 1x *niet veel* (1%), 10x *n*-woord (6%), 1x *onvoldoende* (1%), 6x negatief predicat (3%), 6x restrictief bijwoord (3%), 1x *voordat* (1%), 1x *vraag* (1%), 5x *weinig* (3%), 2x *zodra* (1%), 2x *zonder* (1%) en 33x een positief voorkomen (18%). Van de positieve voorkomens is de helft (17) nonveridicaal (meestal in het complement van *proberen*). *De heer Roest kon geen vat krijgen op den heer Dolk* (Haagsche Courant, 18-3-1897). *De*

diplomatie der oorlogvoerenden kon evenmin vat krijgen op Zwitserland (H. Brugmans, *Geschiedenis van den wereldoorlog*, 25). *Go Ahead's aanvoerder, Jan Halle, kon gisteren slechts sporadisch vat krijgen op het goede spel van A.G.O.V.V.'s binnentrio* (Nieuwe Apeldoornsche Courant 11-11-1935). *Hier moet speciaal de publieke opinie in het geweer komen, wil men vat krijgen op deze economische machten* (Limburgsch Dagblad 30-5-1970). *De vakbonden hebben op de hele gang van zaken bij Renault nooit vat gekregen* (Het vrije volk, 2-5-1973). *Zo scheren we in metaforen langs het bewustzijn, zonder er vat op te krijgen* (Trouw, 10-9-2001). *Ik kreeg niet goed vat op de atmosfeer aan tafel, ik viel er buiten* (Tommy Wieringa, *Caesarion*, 124). *Het duurde lang voordat Azarenka vat kreeg op het energieke spel van haar tegenstandster* (ANP 27-3-2012). *Het viel zijn vervanger, de negentienjarige Ruben Ligeon, overigens niet kwalijk te nemen dat hij nauwelijks vat kreeg op de linkerflank van AZ, met de snelle en beweeglijke aanvaller Brett Holman en de oersterke opkomende back Simon Poulsen* (Het Parool, 20-1-2012). *Adviseurs kregen weinig vat op hem* (Jean-Marc van Tol, *Musch*, 71). *Om vat te krijgen op de vraag of driedelige werkwoordgroepen in het Oudnederlands nu zeldzaam zijn of niet, maken we een vergelijking met het hedendaagse Nederlands* (Gerlof Bouma en Evie Coussé, *Hulpwerkwoorden stapelen: toen en nu, in Wat gebeurt er in het Nederlands?*, 37). *Positief voorkomen: De nieuwste film werd zelfs uitgesteld, toen de crisis ook vat kreeg op de filmindustrie* (Leeuwarder Courant, 21-1-2012).

veel min: zie onder *veel minder*.

835 **veel minder:** negatief-polair in zijn gebruik als connectief vergelijkbaar met (en concurrerend met) **laat staan**. Triggers (106 voorkomens): 20x *geen* (19%), 1x *geenszins*

(1%), 4x *nauwelijks* (4%), 41x *niet* (39%), 23x *n-woord* (22%), 7x *negatief predicaat* (7%), 1x *te* (1%), 1x *verre van* (1%), 1x *voordat* (1%), 4x *vraag* (4%), 1x *weinig* (1%), 2x *zonder* (2%). *Maer door dien men niet tot het eten, veel minder tot het drinken en slapen, kost geraken, zoo wierd de werking der krachten ydel* (Job van Meekeren, *Heel- en geneeskunstige aenmerkingen* [1728, 1ste druk 1668], 370). *Neen, men kan niet onverschillig zijn voor, veel minder zich verheugen in den waarschijnlijksten ondergang van Marken en Volendam* (Henri Polak, *Het kleine land en zijn groote schoonheid*, 100). Het Engels heeft een tegenhanger in de uitdrukking *much less: We do not comprehend, much less condone, this course of action*.

Een oudere variant is *veel min: Geduurende de maaltijd zal men geen ontuchtige, ongerymde, ongezoute, nog onsmakelyke reedenen op de baan brengen, veel min eenig geschild of krakeel zoeken* (Nieuwe verhandeling over de hoofdsche welgemaniertheit, Jacob Graal, Amsterdam, 1733, 108).

836 van **veel woorden:** negatief-polaire tegenhanger van de meer gebruikelijke positief-polaire uitdrukking *van weinig woorden*. In het Corpus Hedendaags Nederlands komt de uitdrukking *man van weinig woorden* 240x voor, *vrouw van weinig woorden* 13x en de genderneutrale vorm *iemand van weinig woorden* 10x. Bij *man van veel woorden* duikt vaak ontkenning in de vorm van *niet een of geen* op. Bij *iemand van veel woorden* is ontkenning met *niet* de aangewezen vorm, terwijl de combinatie *niemand van veel woorden* juist uitgesloten blijkt te zijn. In het algemeen vormen nominale groepen in predicaatief gebruik (vooral als ze een bepaling bevatten, zoals *een man van veel woorden*) een uitzondering op de regel dat *niet + een* worden samengetrokken tot *geen* (Kraak 1966, Rullmann 1995, Hoeksema 1999c).

Samen met de nominale groep waarvan de uitdrukking *van veel woorden* een bepaling is, vormt het een naamwoordelijk deel van het gezegde. Triggers (18 voorkomens): 5x *geen* (28%), 8x *niet* (44%), 4x n-woord (22%) en 1x een positief voorkomen (6%). *Zij is geen vrouw van veel woorden....* (Sani van Bussum, Een bewogen vrijdag op de Breestraat [1930], 21). *Van der Veen zelf is niet iemand van veel woorden* (Leeuwarder Courant 13-2-1953). *Ze is nooit iemand van veel woorden geweest* (De Telegraaf 2-1-1960). Positief voorkomen: *Laurence Lamers is een man van veel woorden* (De Volkskrant, 2-8-2007).

837 een **veer van zijn mond kunnen blazen: puf** hebben; uitdrukking die een minimale hoeveelheid kracht aanduidt. Vroeger werd er wel een veer op iemands mond gelegd om te controleren of hij gestorven was. *Juffrouwen kunnen zich laten bedienen, al kunnen zij geen veer van den mond blazen, maar het is met de dienstboden altijd vooruit is de weg* (A. Loosjes Pz, Historie van Mej. Susanna Bronkhorst, dl. 6, 345 [1807]). Het WNT meldt ook varianten met een **veer van zijn gat kunnen blazen** en dergelijke. Vgl. ook: *Kijk, dat heb ik nou op jullie soort tegen, zelfs als je geen veer van je kont te blazen hebt zul je nog laten merken dat je gewiekst bent* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 205).

838 **vees**: oud woord voor vezel, stofje. In 17e eeuwse teksten gebruikt als minimaliseerder. Het WNT geeft o.m.: *Daer waren Mosselen, en anders niet een vees* (Wils, Don Quichot, 8 [1682]). *Wat schaede zoude sulcke woorden u doen kunnen, indien gy die liet voor by vliegen, ende die niet meer achtete dan eene vese?* (De naervolginghe van Christus, 247 [1624]).

839 zich uit het **veld laten slaan**: zich laten ontmoedigen, zich van de **wijs laten bren-**

gen. Een uitdrukking die in combinatie met negatie onverstoortbaarheid uitdrukt. Op 50 voorkomens is het merendeel negatief (98%) en eentje positief (2%). *Jaap liet zich niet uit het veld slaan door het gebrul van de Duitser* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 216). *Floris V liet zich hierdoor niet uit het veld slaan* (Frits van Oostrom, Maerlants wereld, 331). *We hopen dat hij voort zal gaan. En dat hij noch zijn uitgever zich uit het veld laat slaan door een kaper op de kust* (J.M. van der Horst, Neerlandica extra muros 40-1, 2002, 77).

840 in **velden of wegen**: ook maar ergens, op enige plek of in enig opzicht. De uitdrukking is in semantisch opzicht te vergelijken met *in de verste verte*, en fungeert als een *domain widener* in de zin van Kadmon en Landman (1993). Meestal wordt deze uitdrukking gebruikt met intern *geen*: *Die daders waren echter al in geen velden of wegen meer te bekennen* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 32). Ook extern *geen* is mogelijk: *daar is geen vogel in velden of wegen te zien* (De Noord-Ooster 15-10-1938). Hierbij is ook de scramblingvolgorde mogelijk, waarbij de polaire uitdrukking voorafgaat aan de trigger, zoals in *er was in velden of wegen geen reus te zien* (Marten Toonder, Tom Poes in de tovertuin [1941]). De werkwoorden waarmee de uitdrukking gecombineerd wordt zijn erg stereotiep: op 84 voorkomens 61x *te bekennen*, 11x *zien*, 2x *te bespeuren*, 1x *ontdekken*, 1x *te vinden*, 1x *te traceren*. Dit zijn allemaal werkwoorden van visuele waarneming die aangeven dat de waarnemer binnen zijn gezichtseinder geen exemplaren van een bepaalde categorie aantreft, e.g. *de daders* uit het Arendsoogcitaat hierboven. Daarnaast 1x *dreigen*, 1x *sprake zijn van*, 1x *aangeven* en 3 gevallen zonder werkwoordelijk predicat. Triggers: 1x *de enige* (1%), 80x *geen* (95%), 2x n-woord

(2%) en 1x zonder (1%). En pas toen bleek dat er in geen velden of wegen een mannelijke dokter te bekennen viel, wilde hij wel zoo goed zijn mij naar het op een hoog punt gelegen hotel te brengen (Aletta Jacobs, Herinneringen, 190). Men had al zooveel jaren "De Wolf! De Wolf!" geroepen, zonder dat er in velden of wegen een wolf te zien was (De Locomotief, 2-10-1930). In velden noch wegen hadden ze ook maar iets ontdekt, dat aan hem herinnerde (W.G. van de Hulst, In de soete suikerbol, deel 2, 69). De beer is in geen velden of wegen te bekennen! (Donald Duck, no 3, 1987). Hij was de enige levende ziel in velden of wegen, Rudolf niet meegerekend (Jules Deelder, Drukke dagen, in De dikke van Deelder, 446). Zwakke triggers als weinig en zelden heb ik niet aangetroffen, en zelfgemaakte voorbeelden klinken matig tot slecht: ??Er zijn weinig vogels in velden of wegen te bekennen. ??Zelden zijn er in velden of wegen vogels te bekennen.

841 kunnen **velen**: kunnen uitstaan, kunnen verkroppen. Deze uitdrukking behoort tot de tamelijk uitgebreide klasse van verbale uitdrukkingen van onverdragelijkheid, zoals *kunnen verkroppen*, *kunnen harden*, *kunnen verduren*, *kunnen uitstaan*, *kunnen hebben*, en de verwante modale infinitieven zoals *te harden*. Het WNT meldt reeds dat *velen* voornamelijk voorkomt met *kunnen* (vroeger ook *mogen*), en dat het (nagenoeg) negatief-polair is. Het WNT veronderstelt dat het werkwoord *velen* oorspronkelijk betekende 'verbergen', daarna ook 'kunnen bergen' in de zin van 'kunnen opeten', vandaar 'verkroppen, verduwen', en tenslotte 'verdragen, verduren'. Als dit klopt, dan hebben **verkroppen** en **velen** een zeer vergelijkbare betekenisontwikkeling gehad.

In mijn database hadden de 186 voorkomen de volgende triggers: 1x *allerminst* (0,5%), 35x *geen* (19%), 1x *minder* (0,5%), 1x *het minst* (0,5%), 2x *moeilijk* (1%), 2x *nau-*

welijks/ternauwernood (1%), 102x *niet* (55%), 13x *n-woord*, 1x *onmogelijk* (0,5%), 3x restrictief bijwoord, 2x *slecht* (1%), 1x *te* (0,5%), 2x *weinig* (1%), 2x een vraag (1%), en 18x positief (10%). Van de 18 positieve voorkomens zijn er 5 combinaties met *wel* en 5 met *best*. Beide uitdrukkingen zijn typerend voor positieve voorkomens van negatief-polaire uitdrukkingen, en signaleren een negatieve presuppositie. Slechts 8 van de 18 voorkomens waren zuiver positief. Voorbeelden:

*Ik kan
Kamelen
Uw lucht
Niet velen*

(Jan Hanlo, Naar Archangel).

Die snaak kan aan zyn hoofd niet veel gefutsel veelen (Joan Jacob Mauricius, Het Leidsche studenten leven [1717], vers 122). *Wie gevoelt nu niet, dat zulke goederen geene zware belastingen kunnen velen, zal de concurrentie op vreemde markten blijven bestaan?* (Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1815-1816, vergadering van 28-9-1816). *Het minst van alles kon tante Mientje kinderen velen* (F. HaverSchmidt, Familie en Kennissen, 67). *Was zij waarlijk ooit zoo zelfbewust en vol vertrouwen op eigen kracht geweest, schemerde onder de idealistische woorden en het overtuigde geloof in haar 'roeping' niet telkens dezelfde jeugdige zelfoverschatting, die ze soms ontdekte in haar nichtje Puck, en die ze allerminst in een jonge vrouw kon velen?* (Jo van Ammers-Küller, De opstandigen, 411). *Je kunt niemand naast je velen, dat is het* (F. Bordewijk, Noorderlicht, 80). *Ik kan geen grapjes over de antroposofen velen* (De Volkskrant, 22-5-1993). *Scherp aanvoelend dat die slechts een beperkte dosis aan geleerdheid konden velen, heeft Maerlant*

zijn bronnen zeer weloverwogen gekozen (Frits van Oostrom, Maerlants Wereld, 419). *Het politieke bestuur kan steeds minder tegenpraak velen* (De Groene Amsterdammer 5-8-2015). *Positieve voorkomens: Nou ja, nu we toch de volle mep betalen moeten kunnen we wel een grapje velen* (Heere Heeresma, Geef die mok eens door, Jet!). *Heusch ik kan best een kwajongensstreek velen* (George van Aalst, De bengels van IIIb, 16).

Een zeldzaam voorbeeld zonder *kunnen* is *Van welke stof moet je gemaakt zijn om je zo te kunnen gedragen? En om het te velen?* (Hans Warren, Geheim dagboek: achtste deel 1963-1970, 75). Het WNT geeft er meer. Ook Van Haeringen (1969) wijst op gebruik zonder *kunnen*, en geeft o.a. nog dit voorbeeld uit de NRC van 6-7-1957: *Dan doemt het beeld op van de man met zeer sterke overtuigingen, die daar geen kritiek op veelt*.

Een idioom waarin *kunnen velen* als onderdeel in voorkomt, is *het daglicht kunnen velen*, een variant van *het daglicht kunnen verdragen*.

zo ver komen: zie *zover komen*

842 **veranderen aan:** deze uitdrukking behoort tot dat deel van de pseudo-partitieve uitdrukkingen die kiezen voor een voorzetselvoorwerp met *aan* in plaats van *van* (Hoeksema 2003, zie ook sectie 8 van de inleiding bij dit lexicon). Triggers (138 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 7x *geen* (5%), 1x *nauwelijks* (1%), 16x *niet* (12%), 2x *niet veel* (1%), 78x n-woord (57%), 2x negatief predicat (1%), 6x vraag (4%), 14x *weinig* (10%), 5x *zonder* (4%) en 6x een positief voorkomen (4%). Voorbeelden: *ik verander titel noch jota aan het vonnis* (H.J. Schimmel, Sinjeur Semeyns, dl 3, 206). *Maar bij de heerschende verwarring had De Ruyter tot zijn spijt aan dezen droevigen toestand weinig kunnen veranderen* (P.J. Blok,

Michiel Adriaanszoon de Ruyter, 172). *Tom Williams, de vroegere, uiterst bekwame minister van landbouw in de Labourregering, betoogde, dat nationalisering van de landbouw geen sikkepit zal veranderen aan de produktie* (Nijmeegsch Dagblad 1-10-1958). *Wat als groepsjargon begint, is binnen de kortste keer algemeen spraakgebruik, zonder dat de nieuwe taal bij de nieuwe sprekers ook maar iets aan hun leven verandert* (Onze Taal 1970, 66). *Alle hoogdravende woorden bij zulke gelegenheden waren niet bij machte daaraan iets te veranderen* (Cees Fasseur, Wilhelmina, de jonge koningin, 407). *De vraag is of het komende permanente internationale strafhof, dat boven soevereine staten is verheven, daar veel aan kan veranderen.* (Trouw, 10-7-1999). *Het blijkt lastig daar iets aan te veranderen* (De Groene Amsterdammer 20-8-2020). *Positief voorkomen: De regering loopt wel met plannen rond om er iets aan te veranderen* (Trouw, 19-11-1970).

843 zullen **verbazen:** als een verrassing komen. Het negatief-polaire gebruik beperkt zich tot gevallen met *het* of *dat* als onderwerp of voorlopig onderwerp, dan wel een *dat*-zin als onderwerp. Zinnen als *Jan zal zich wel verbazen over deze tirade* laat ik dus buiten beschouwing. Het materiaal (262 zinnen) laat zich op twee manieren opdelen: (i) zinnen met en zonder een conditionele bijzin (vooral met *als* als voegwoord, daarnaast *wanneer* en *indien*), en (ii) zinnen met *zal* dan wel *zou*. Een twee-bij-twee indeling levert 4 categorieën op, die nogal scheef verdeeld zijn, zoals uit de volgende tabel blijkt. Bij de zinnen met *zal* is een zin zonder conditionele bijzin het meest gebruikelijk, bij de zinnen met *zou* zijn zinnen met een conditionele bijzin veruit het sterkst vertegenwoordigd. Uit de tabel blijkt verder dat positieve voorkomens ruim 12% van de voorkomens met *zou* uitmaken, terwijl dat

percentage voor de voorkomens met *zal* amper 3% is. Het verschil is significant ($p = 0,01$). Ook de indeling naar zinnen met en zonder conditionele bijzin blijkt relevant, omdat de meeste gegevens langs de diagonaal linksboven-rechtsonder liggen. Met andere woorden: bij *zal* is er een voorkeur voor zinnen zonder conditionele bijzin, bij *zou* voor zinnen met conditionele bijzin. Dit kan gezien worden als een scheiding tussen irrealis en futurum gebruik.

TABEL 10: *zullen verbazen*

Zal	Zou	Totaal
60	14	74
Evenmin 2	Evenmin 1	zonder
Nauwelijks 3	Niet 5	cond. bijzin
Niet 21	N-woord 5	
N-woord 29	Vraag 1	
Vraag 1	Positief 2	
Weinig 2		
Positief 2		
19	169	188
Niet 9	Nauwelijks 1	met cond.
N-woord 10	Niet 100	bijzin
Positief 0	N-woord 42	
	Vraag 2	
	Weinig 1	
	Positief 23	

Voorbeelden met een conditionele bijzin: *En het zou me nauwelijks verbazen als de impressionisten binnenkort iets aan te merken zouden hebben op mijn manier van werken* (Vincent van Gogh, brief 18-8-1888). *Het zou me niet verbazen als dat het bureau van Hendrik Ansing is geweest* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 766). *Het zou me niet verbazen als ze me nu even in mijn wang knijpt* (Joost Zwagerman, Gimmick!, 219). Positief voorkomen: *Het zou mij hogelijk verbazen als er een cao-akkoord uitrolt* (De Telegraaf, 17-2-2001).

Voorbeelden zonder conditionele bijzin: *Het zal nauwelijks iemand verbazen dat het Cor van Staveren was die deze prestatie leverde* (De Telegraaf 20-6-1938). *Zal het iemand verbazen dat de leider van de K.V.P.*

thans in zijn Volkskrant alle registers open-trekt, om zijn vreugde over het behaalde resultaat uit te pijpen? (De waarheid, 16-5-1947). *Het zal niemand verbazen dat de huisspecialiteiten Cuba Libres en bananendaiquiries zijn* (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 58).

844 iets aan de **verbeelding overlaten**: de details van iets in het midden laten. Wordt meestal gebruikt in twee contexten: (1) teksten, mededelingen, titels, en bij uitbreiding ook toneel, film e.d.; (2) kleding die bepaalde lichaamsdelen verhult. In het tweede geval gaat het bijna uitsluitend om dameskleding.

Hoort samen met o.m. *aan het toeval overlaten, (aan duidelijkheid) te wensen overlaten* tot een klein groepje negatief-polaire uitdrukkingen met *overlaten* als kern. Wordt doorgaans gecombineerd met de indefiniete negatieve uitdrukkingen *weinig, niets, niet veel*. De 32 voorkomens in het materiaal zijn als volgt verdeeld over triggers en contexten: 1x *geen* (3%), 1x *minder* (3%), 1x *nauwelijks* (3%), 2x *niet veel* (6%), 10x *n-woord* (31%), 15x *weinig* (47%) en 2x een positief voorkomen (6%). *Wat de hartstocht betreft om haast heelemaal niets aan te hebben en niets, maar ook niets aan de verbeelding over te laten, is dat nu werkelijk zoo'n artistiek voordeel boven de hoepelrokken en crinolines?* (De Haagsche vrouwenkroniek, 22-11-1924). *De angstaanjagende figuren laten minder aan de verbeelding over* (Beatrijs, jg. 9, 23-3-1951). *Zeven jaar later is er 'La Mort', een titel die weinig aan de verbeelding overlaat* (Johan Anthierens, Jacques Brel - de passie en de pijn [1998], 100). *Lieten Isabels kleren op het werk al meestal weinig aan de verbeelding over, in deze strakke glimmende schaatsbroek kwamen haar lange benen heelemaal tot hun recht* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-1-2000). *Fans reageren geschrokken op de pikante foto's waarop de actrice nauwelijks iets aan de verbeelding over laat* (Your Daily Fashion News,

15-3-2019). *De antwoorden op die vragen laten niet veel aan de verbeelding over* (Ukrant, 12-1-2021). Positief voorkomen: *Laat liever wat aan de verbeelding over* (Style Consulting 16-4-2019).

verblijf weten met: zie onder **blijf weten met**.

845 **verblikken of verblozen:** van kleur veranderen. Met negatie een uitdrukking die onverstoortbaarheid aanduidt. Vgl. ook **blikken of blozen**. Triggers (47 voorkomens): 30x *niet* (64%), 12x n-woord (26%) en 5x *zonder* (11%). *Niemand trok de goddelijke oorsprong van deze vertoning in twijfel, behalve José Arcadio Buendía, die verblikte noch verbloosde toen zich op een morgen een massa mensen rondom de kastanjeboom verzamelde om deze openbaring nogmaals bij te wonen* (Gabriel Garcia Marquez, *Honderd jaar eenzaamheid*, 90). *'Verhoogde paraatheid vanwege het terrorisme', deelde Zen hem zonder verblikken of verblozen mee* (Michael Dibdin, *Vendetta*, 74). *Maar FC Porto verblijkt of verbloost niet van de Rotterdamse stoerheid* (Ruurd Edens, red., *Het Feyenoordgevoel*, 96). *Godzijdank verblikte of verbloosde ze niet* (Jon Skovron, *Bloed en storm*, 324).

846 (kunnen) **verbloemen:** oorspronkelijk betekende dit iets als opsieren, mooier maken (met bloemen), en al gauw iets mooier voorstellen dan het is, verhullen. In combinaties met *kunnen* is dit een strikte negatief-polaire uitdrukking. Triggers (20 voorkomens): 19x *niet* (95%) en 1x n-woord (5%). Bij afwezigheid van *kunnen* is een veel bredere verzameling van triggers aangetroffen, maar ook nogal wat positieve voorkomens (14 op 44 voorkomens, 20'n 32%), waardoor er hooguit sprake is van een lichte tendens richting negatieve polariteit. Ik laat dan ook een uitgebreidere rapportage over de

negatieve contexten achterwege. *De overwinning van Ria Stalman met de discus en het Nederlandse record dat Olga Commandeur op haar specialiteit - 400 meter horden - vestigde, konden de afgang niet verbloemen* (Limburgs Dagblad 22-8-1983). *Ik kon niets verbloemen* (Libelle, no 3, 2018). Een positief voorkomen (zonder *kunnen*): *Van 't secours, van Toulon naar Genua vertrokken, heeft men zeer nadeelige tydingen, dog die men aen 't Hof tragt te verbloemen* ('s Gravenhaegse Courant 12-4-1747). Er zijn ook enkele voorkomens als modale infinitief aangetroffen. Deze lijken zich te gedragen als de combinaties met *kunnen*, dus strikt negatief-polair, al is het aantal voorkomens te klein om deze intuïtie te steunen. *Nu het niet langer te verbloemen valt, dat de cholera in Rusland is binnengedrongen, en daar voortdurend meer slachtoffers eischt, wordt de aandacht gevestigd op de wenschelijkheid tot het uitstellen van het Spoorweg-congres* (De Avondpost 21-7-1892).

847 kunnen **verblotekonten: uitmaken, kunnen schelen.** (Zie voor een korte discussie van deze uitdrukking ook Sanders 2008). De uitdrukking dateert vanaf het begin van de 20ste eeuw. *Daar helpt geen lievermoederen aan en het kan me geen ene moeder verblotekonten dat bijna iedereen dat schromelijk overdreven vindt* (www.pernikkel.wordpress.com). Variant: *kunnen vervettekonten. Mij kan carnavaal gelukkig geen kale scheet vervettekonten* (www.nijmegenentraal.nl).

848 **verder komen dan:** met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om aan te geven dat een niet al te ambitieus doel niet wordt gehaald. Het gaat dus niet letterlijk om het zich voortbewegen (zoals in *we zijn vandaag verder gekomen dan gisteren dankzij het goede weer*). Vooral in sportkaternen een bekende uitdrukking. Triggers (op een totaal van 91

voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 1x finale bijzin (1%), 1x nauwelijks (1%), 79x niet (87%), 5x n-woord (5%), 1x negatief predicaat (1%), 1x universele kwantor (1%) en 2x een positief voorkomen (2%). *Voor iedereen die wil leren schaken of verder wil komen dan wat kennis over de loop van de stukken, is er nu het instructieve boek Schaken voor beginners* (NRC 2-9-1975). *Verder dan een poging van Goor op de lat kwam de tobende Brusselse ploeg niet* (Trouw, 17-9-1998). *Het probleem is dat wij niet zonder hem kunnen als we ooit verder willen komen dan de kwartfinales* (NRC 30-9-1999). *In Parijs kwam Krajicek nooit verder dan de kwartfinale* (Trouw, 1-11-1999). *Jones kwam bij het verspringen niet verder dan brons* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-9-2000). *Echter, wat wordt gepresenteerd als een doorbraak, de exploratie middels allerlei zoekfuncties van grootschalig gedigitaliseerd materiaal, komt, hoe chique ook geformuleerd, toch nauwelijks verder dan alledaags googelen* (NRC 2-4-2016). *Om verder te komen dan anekdotisch bewijs, vindt advocaat Stevens dat de rechter een onafhankelijk expert moet benoemen die dit onderzoekt* (NRC 22-4-2021). Positief voorkomen: *Ik had graag verder willen komen dan de kwartfinales, maar het heeft zich voor mij persoonlijk wel uitbetaald* (NRC 1-4-2009).

Varianten: (1) *verder reiken dan: De mannen reikten niet verder dan brons* (Trouw, 13-6-2000); (2) *het verder brengen dan: Hilversum II brengt het niet verder dan zeven uur* (Dick Verkijk, Radio Hilversum 1940-1945, 271). *De bekwaamste officieren hebben het vaak niet verder gebracht dan tot kolonel* (Trouw, 30-7-1998).

849 kunnen **verdommen**: in combinatie met negatie een uitdrukking van onverschilligheid, net als: kunnen **bommen**, kunnen **schelen**, **geven om**. Triggers (op 90 voorko-

mens): 1x *alsof* (1%), 11x *geen* (12%), 30x *niet* (33%), 27x n-woord (30%) en 21x een vraagzin (23%). *Ik heb zoo'n au fond heerlijk gevoel dat de heele rotzooi me niets meer kan verdommen*. (E. du Perron, in E. du Perron en M. ter Braak, Briefwisseling 1930-1940, deel I, 103). *Wat achter me ligt, of wat voor me ligt, kan me geen pest verdommen* (Henry Miller, Kreeftskeerkring, 47). *Een goede sigaar. Prijs kan me niet verdommen* (Simon Carmiggelt, Kroeglopen, 33). *Maar kan hem dat een bal verdommen?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 1166). *Wat kan het mij verdommen wie al dan niet in welk kloteleger kanonnevles wil spelen?* (Tom Lanoye, Maten en gewichten, 46).

850 **verdommenis**: minimaliseerder met taboeherkomst. Triggers (19 voorkomens): 19x *geen* (100%). *Jij voert toch ook geen verdommenis uit!* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 352). *Ik heb 'r geen verdommenis van kunnen verstaan, jij Folck?* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 122). *Het kan je geen verdommenis schelen* (Henry Miller, Kreeftskeerkring, 120).

851 om de **verdommenis**: adverbiale uitdrukking, van hetzelfde type als *om de dooie dood*, om de **drommel/donder** etc., nl. *om de* + taboeterm. Treedt op links van negatie, m.n. *niet, geen*. 't zou *niet de eerste maal zijn, om de verdommenis niet, dat ik hongerde* (Erich Wichman, Geest, koolzuur en zijk, 174).

852 kunnen **verdragen**: kunnen **velen**, kunnen **uitstaan**, tegen kunnen. Deze uitdrukking maakt ook deel uit van *het daglicht kunnen verdragen* (zie aldaar). Triggers (op 74 voorkomens): 11x comparatief (15%), 1x finale bijzin (1%), 11x *geen* (15%), 1x *minder* (1%), 37x *niet* (50%), 2x n-woord (3%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 1x universele kwantor (1%), 2x

vraag (3%) en 6x een positief voorkomen (8%).

De Fransman, die gelyk zyn Land-aard, het geringste affront niet kost verdragen, gaf zig op het horen van dit Hollands Compliment, t'eenemaal aan zyn point d'Honneur of Eer-sugt over (Nicolaas Heinsius, *De vermakelyke avanturier*, 31). *Vele menschen kunnen weinig de kerk bezoeken, daar zij de dampende lucht van de wierook niet kunnen verdragen* (Dragtster Courant 5-3-1874). *Dit is meer dan een Bommel verdragen kan* (Marten Toonder, *Het boze oog*, 56). *Hoe had ze Cecil ook maar een moment kunnen verdragen?* (E.M. Forster, *Een kamer met uitzicht*, 195-6). *Alleen de met honing vermengde wijn kon hij nog verdragen, en soms die niet eens* (Colleen McCullough, *Macht & Liefde*, 148). *Ze konden geen van beiden kritiek verdragen* (Li Zhisui, *Het privé-leven van Mao*, 464). *Feit is dat Veltman in 1981 een hoogleraarspost in Michigan aanvaardde en dat de twee elkaars aanwezigheid steeds minder konden verdragen* (Trouw, 13-10-1999). *Positieve voorkomens: Hij schijnt het klimaat van dat land goed te kunnen verdragen* (Sumatra-courant 10-7-1875). *Dat zou ik misschien nog hebben kunnen verdragen* (Tom Lanoye, *Spek en Bonen*, 93).

853 kunnen **verduwen**: kunnen verteren, kunnen verdragen, verkroppen. Inmiddels verouderde uitdrukking. Triggers (7 voorkomens): 1x *moeilijk* (14%), 5x *niet* (71%), 1x *n-woord* (14%). *En prins Adonias, onterft van vaders hof / En kroone, kan dien smaet verkroppen noch verduwen* (Joost van den Vondel, *Adonias of rampzalige kroonzucht* [1661]). *De Rooms-gezinde Cantons konnen 't niet wel verduwen dat de Abt van St. Gal, die haer in den oorlog heeft ingewikkeld, al zijn land wederom krijgt, en zij niet* (Amsterdamse Courant 19-4-1714). *Karel I die niet kon verduwen dat hij in zijn rijk niet even machtig was*

als de andere koningen van Europa, had een plan gesmeed om de Engelse natie van haar vrijheid te beroven (Joan Derk van der Capellen tot der Pol, *Aan het volk van Nederland*). *Ze hebben hem er uit gezet en dat heeft hij moeilijk kunnen verduwen* (J.C. Brandt Corstius, *De Nieuwe Taalgids* 42(5), 1949, 231).

854 te **vergeten**: de combinatie *niet te vergeten* wordt als een soort van partikel gebruikt: *Jan, Piet en niet te vergeten Klaas*. Als gewoon predicaat in de betekenis “onvergetelijk” is deze combinatie beslist niet gangbaar: *??Guus Hermus was niet te vergeten als Cyrano de Bergerac*. Combinaties met andere negatieve uitdrukkingen dan *niet* komen niet voor, evenmin als versterkingen van *niet*: **Jan, Piet en nooit/in het geheel niet te vergeten Klaas*. Ik ken overigens geen andere polaire uitdrukkingen van dit type. *Er waren niet te vergeten de af en aan rennende mensen van wie Ingmar Booy maar niet wist te achterhalen wat zij nu precies tot taak hadden* (Joost Zwagerman, *De houdgreep*, 99).

855 zullen **vergeten**: in combinatie met *ooit/niets/nimmer* of een uitdrukking die “snel” of “gemakkelijk” betekent, is dit een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (86 voorkomens): 3x *geen* (3%), 37x *niet* (43%), 45x *n-woord* (52%) en 1x een vraag (1%). *Wij zullen dit, evenals het gouvernement, dat ons gezonden heeft, nimmer vergeten* (Nederlandsche Staatscourant, no 1, jg. 1, 1814). *Ik ben die nacht ordonnans geweest en zal de gebeurtenissen van die nacht niet gauw vergeten* (Izak van Dam, *Oorlogsdagboek* [1940]). *Na het avondeten ontstond er een sfeer die geen van de betrokkenen snel zal vergeten* (Matty Verkamman e.a., *Het Nederlands Elftal*. De historie van Oranje 1905-1989, 325). *Zuster Rachele zal die maanden van anarchie niet licht vergeten* (Els de Temmerman, *De meisjes van Aboke*, 50).

De irrealisvorm *zou vergeten* is niet negatief-polair, en komt vooral voor in combinatie met de bijwoorden *haast* of *bijna*: *Jufvrou, ik zou haast vergeten dat wij over weinig dagen nieuwjaar hebben; ik moet toch nog zeggen dat ik u alle bedenkelijke heil en zegen toewensch* (Margaretha Jacoba de Neufville, *De kleine pligten* [1824]).

856 **verheffend**: wordt gebruikt met negatie om een understatement te vormen. Triggers (76 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *evenmin* (1%), 3x *geen* (4%), 1x *minder* (1%), 25x *niet* (33%), 43x *weinig* (57%), 1x *zelden* (1%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Hoe gebrekkig de kerkleer en hoe weinig verheffend de plegtigheden dier dagen ook waren, toch hielden zij de weldadige vlam der godsdienst levendig* (W. Eekhoff, *Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken* [1851], 90). *Ik kan je verzekeren, dat het geen verheffende lectuur is* (Havank, *Hoofden op hol*, 120). *Het was niet verheffend, het gemeenschappelijke zingen op sommige Mei-vergaderingen te laten bestaan uit een afwisselende reeks van Internationale, Heb meelij Jet, Socialistenmars, en Ich küsse deine Hand Madame* (André van der Louw, *Rood als je hart*, 'n geschiedenis van de AJC, 87). *De manier waarop zij met hun jongen omsprongen, was allerminst verheffend* (Piet Vroon, *Allemaal psychisch*, 85). *Nu is cultuur in handen van socialisten ook zelden een verheffend schouwspel, maar wat de leefbaren in die steden ermee uithalen is van een onvoorstelbare hufterigheid* (Sp!ts, 27-9-2002). Positief voorkomen: *Dat het allemaal heel verheffend zal zijn lijdt geen twijfel* (NRC 29-12-1999).

857 (kunnen) **verhelen**: verheimelijken, een **geheim maken van**, ergens **doekjes om winden**, **verbloemen**. Wordt in combinatie met negatie doorgaans als litotesconstructie gebruikt. Triggers (op 83 voorkomens): 1x

nauwelijks (1%), 80x *niet* (96%) en 2x *positief* (2%). *Amaranta kon de afkeer niet verhelen die haar aan tafel werd ingeboezemd door zijn dierlijke oprispingen* (Gabriel Garcia Marquez, *Honderd jaar eenzaamheid*, 99). *Zij verheelt niet dat het bezit van voorouders die hebben deelgenomen aan de kruistochten het enige is dat bij haar telt* (Stendhal, *Het rood en het zwart*, 260-261). *Toch kan deze tekst nauwelijks verhelen dat het hen er blijkbaar vooral om gaat de manager te behagen* (Trouw, 10-5-2000). Positief voorkomen: *In zijn rede voor de Rijksdag deed Hitler zijn best dit onverkwikkelijke feit te verhelen* (Alan Bullock, *Hitler - Leven en ondergang van een tiran*, 428). Een Duitse tegenhanger is *(k)einen Hehl aus etwas machen* (vgl. Richter & Sailer 2003).

858 **verhikken of verwrikken**: **verroeren**. Zeldzame uitdrukking van onverzettelijkheid. Het WNT geeft als voorbeeld van deze Zaanse uitdrukking (uit Boekenoogen 1897): *Daar is geen verhikken noch verwrikken aan*. Vgl. ook **verreppen of verroeren** en **schrikken of verwrikken** voor vergelijkbare idiomem.

859 kunnen **verhullen**: kunnen **verhelen**. Litotesuitdrukking. Een verschil met *kunnen verhelen* zit hem in het feit dat *verhullen* ook gebruikt kan worden met concrete objecten terwijl *verhelen* steeds een abstract object bij zich verlangt. Vergelijk: *Jan kon zijn woede niet verhelen/verhullen met Jan kon zijn blauwe plekken niet verhullen/*verhelen*. Triggers (55 voorkomens): 1x *amper* (2%), 1x *conditionele bijzin* (2%), 1x *de laatste* (2%), 1x *finale bijzin* (2%), 1x *geen* (2%), 3x *nauwelijks* (5%), 43x *niet* (78%), 2x *te* (4%), 1x *zonder* (2%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Als de leiders van Duitschland gemeend hebben de strekking en de draagwijdte der betrokken problemen voor de andere groote*

Europeesche mogendheden te kunnen verhullen, zullen zij thans [...] wel beter ingelicht zijn (De Telegraaf 29-5-1938). Feit is dat Elsschot sterk de indruk wekt zijn cynisme nodig te hebben, om zijn diepe gevoeligheid te kunnen verhullen (Nieuwe Haarlemsche Courant, 4-5-1957). De veertig ponden die Liz te zwaar was zaten haar te veel dwars om ze nog met wijde jurken te kunnen verhullen (De Telegraaf 28-6-1977). Deze studenten zijn de laatsten om te kunnen verhullen, dat South Pacific als geheel hopeloos verouderd is (Het Parool, 9-1-1986). Het waren verzoenende woorden, die de fundamentele tegenstellingen tussen beide landen niet konden verhullen (NRC 24-9-1988). Raadsman Franken kon zijn eigen boosheid en teleurstelling nauwelijks verhullen (Dagblad van het Noorden, 4-7-2009). Allworthy kon zijn voldoening amper verhullen (Conn Iggulden, Stormvogel, 480).

860 kunnen **verkroppen**: kunnen **velen, verdragen, hebben**. Triggers (264 voorkomens): 2x comparatief (1%), 1x *lastig* (0,4%), 46x *moelijk* (17%), 3x *nauwelijks* (1%), 189x *niet* (72%), 19x n-woord (7%), 1x negatief predicaat (0,4%), 2x *slecht* (1%), 1x vraag (0,4%). Deze uitdrukking is al vrij oud, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld uit Joost van den Vondels Roskam: *Hoe kan een Christen hart dees tiranny verkroppen!* Vgl. verder ook: *'t Is hem onmoglijck sulck een tael te kunnen verkroppen* (Johannes Duijkerius, Het leven van Philopater, 50 [1691]). *Dat kon Neel niet langer verkroppen* (Is. Querido, De Jordaen, dl. 4, 135). *Toch konden de Franssen het maar moeilijk verkroppen, dat zij Zuid-Beveland hadden moeten ontruimen* (A.M. Wessels, Zeeland in de Patriottentijd, 240). *De man had de vernedering nooit kunnen verkroppen* (Nieuwsblad van het Noorden, 16-3-1996). *Mogelijk was zij meer kasteelvrouw geworden dan hij als kasteelheer kon verkroppen* (Luc Panhuysen, Het ramp-

jaar 1672, 448). *Wat ook voortdurend voelbaar is, is dat hij zijn eigen liefdesleven zo hoog stelde (of wilde stellen) dat hij het nauwelijks kon verkroppen dat iemand van eenvoudige afkomst het zusje van zijn vrouw had weten te veroveren* (Bart Slijper, Hemelbestormers, 205). *Het redactiecomité kon het maar lastig verkroppen* (De Groene Amsterdammer, 13-6-2019).

861 **verkwikkelijk**: verkwikking of genoegen verschaffend. Het WNT geeft diverse voorkomens die geen negatieve context vereisen, maar die zijn zonder uitzondering nogal ouderwets: *O Vader! Lieflijk en verkwikklijk zijn de woorden / Waarmee Ge uw vonnis sloot: zoo wordt de Mensch gespaard!* (J.J.L. ten Kate, Het paradijs verloren [1878], vertaling van J. Milton, Paradise Lost). De uitdrukking is niet erg gangbaar meer. Triggers (20 voorkomens): 2x *allesbehalve* (10%), 1x *geen* (5%), 2x *minder* (10%), 4x *niet* (20%), 1x n-woord (5%) en 10x *weinig* (50%). *Toen wij onze oogen afwendden van dit weinig verkwikkelijke schouwspel en ze een oogenblik richtten naar den anderen oever van de rivier, zagen wij een troep gieren zich te goed doen aan iets groots en diks* (Aletta H. Jacobs, Reisbrieven uit Afrika en Azië, 370). *Bij den aanvang van het tijdvak 1680-1780, dat nu onze belangstelling vraagt, was de toestand van het Nederlandsche volk allesbehalve verkwikkelijk* (J. te Winkel, De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde, dl. 3, 3). *Nu is de Hoge Letterkunde meestal niet erg verkwikkelijk doch Namaakhoge is bepaald ondergelijk* (Jan Greshoff, De Nieuwe Courant, 5-8-1950). *In de Tweede Kamer had zich opnieuw een niet erg verkwikkelijk debat voltrokken* (De Volkskrant, 21-6-1983).

862 **verlegen zitten (zijn) om** iets: met sommige uitdrukkingen vormt dit een negatief-polaire uitdrukking. Dit geldt bijvoor-

beeld voor om woorden verlegen zitten, en allerlei termen die gezien kunnen worden als verwant met woorden: om argumenten verlegen zitten, om een antwoord verlegen zitten, e.d. Bij andere begrippen is juist geen voorkeur voor negatieve zinnen, zoals om geld verlegen zitten: *Jan zit dringend om geld verlegen, Marie zit weer eens om poen verlegen*. Triggers (27 voorkomens): 1x conditionele bijzin (4%), 1x evenmin (4%), 1x geen (4%), 7x niet (26%), 12x n-woord (44%), 1x universele kwantor (4%), 2x zelden (7%) en 2x een positief voorkomen (7%). *Jan zit geen moment om een antwoord verlegen* (Mien van 't Sant, Een erfenis voor de Aukeshof, 202). *Aangezien hij zich beter documenteerde dan wie ook zat hij om argumenten nooit verlegen* (Koos van Zomeren, De witte prins, 135). *En zit Pfeijffer om woorden verlegen, dan herhaalt hij zichzelf* (De Standaard, 28-8-2003). *Jacky Ickx zit zelden om woorden verlegen, maar nu zwijgt hij toch even* (Algemeen Dagblad 1-7-2005). *Urbanus zat niet om een argument verlegen, toen Terzake hem gisteren vroeg waarom hij precies was gaan optreden op het N-VA-congres* (De Standaard, 4-2-2014). *Wie in zijn omgeving een puzzel aan het maken is en even om een antwoord verlegen zit kan zo een beroep op hem doen* (NRC, 28-8-2020). Positief voorkomen: *Die nieuwe koningin zit zondagavond, Koreaanse tijd, om woorden verlegen* (De Volkskrant, 13-3-2023).

863 de **verleiding kunnen weerstaan**: lito-tesuitdrukking. Iets niet kunnen weerstaan is eraan toegeven. Ook het onderdeel **kunnen weerstaan** is negatief-polair. Triggers (49 voorkomens): 1x amper (2%), 1x moeilijk (2%), 2x nauwelijks (4%), 45x niet (92%). *Maar Blake kan de verleiding niet weerstaan om in zijn eentje de vluchteling achterna te gaan* (Edgar P. Jacobs, Het geheim van de zwaardvis, dl 3, 31). *Er zijn van die mensen die de verleiding niet kunnen weerstaan om bij*

wilde beesten in een kooi te kruipen om uiteen-gereten te worden (Henry Miller, Kreefts-keerkring, 12). *Hij kon de verleiding nauwelijks weerstaan, dus deed hij een stap naar achteren* (Nederlands Dagblad 24-9-2012). *Je kunt de verleiding amper weerstaan om er meteen mee aan de slag te gaan* (De Limburger, 28-4-2014). *Hij kan de verleiding moeilijk weerstaan om spelers na een paar mindere beurten te wisselen* (Groninger Gezinsbode, 2-2-2022). *We weten wel dat fastfood ongezond is, maar toch kunnen we de verleiding niet altijd weerstaan* (Algemeen Dagblad 12-12-2023).

864 te **verliezen hebben**: reden tot angst hebben omdat iets dat men bezit in gevaar is. De uitdrukking wordt heel beperkt gebruikt, met alleen kwantoren als lijdend voorwerp: *We hebben alles, niets, weinig of veel te verliezen*. Mogelijke zinnen als *we hebben geen knikkers te verliezen* doen vreemd aan. Alleen combinaties met *tijd* en enkele verwante zelfstandige naamwoorden (*minuut, moment*) vormen een uitzondering, reden waarom ze een aparte vermelding onder het trefwoord **tijd te verliezen** hebben gekregen. Een andere bijzonderheid van die andere groep is dat ze met *zijn* en met *hebben* gecombineerd kan worden. *Er is geen tijd te verliezen* klinkt een stuk gangbaarder in de oren dan *Er is niets te verliezen*. Triggers (82 voorkomens): 1x *minder* (1%), 2x *niet veel* (2%), 66x n-woord (80%), 2x *vraag* (2%), 4x *weinig* (5%) en 7x een positief voorkomen (9%). Voorbeelden: *Ze had niets meer te verliezen en haar ziel was gebroken* (Hilaire Belloc, Marie Antoinette, 198). *Wat heb ik tenslotte te verliezen?* (R.L. Stine, Het experiment, 131). *Ze hadden bar weinig te verliezen* (Trouw 25-11-2000). *Ik heb minder te verliezen* (NRC 13-1-2024). Positief voorkomen: *De mannen en vrouwen achter de protesten waren geen paupers, zwervers of criminelen, maar mensen met een vaste baan of nering die*

iets te verliezen hadden (De Academische Boekengids, no 25, Februari 2001).

865 ergens iets **verloren hebben**: ergens iets **te zoeken hebben**, ergens op zijn plaats zijn. *Wie op de rug van een paard zit en werkt, heeft daar niets verloren* aldus een oud spreekwoord. M.a.w.: zorg dat het paard al het werk doet, anders ben je geen ruiter, en hoor je niet thuis op de rug van een paard.

866 te **vermijden**: evenals *vermijdelijk* vooral voorkomt als onderdeel van *onvermijdelijk*, heeft ook de modale infinitief *te vermijden* een voorkeur voor negatieve contexten. Meestal in combinatie met de koppelwerkwoorden *zijn* en *vallen*, vormt deze uitdrukking een litotesconstructie, waarbij de negatieve context het inherent negatieve karakter van *vermijden* weer opheft. Triggers (30 voorkomens): 1x conditionele bijzin (3%), 1x *geen* (3%), 1x *moelijk* (3%), 4x *nauwelijks* (13%), 16x *niet* (53%), 1x *onmogelijk* (3%), 3x vraag (10%) en 3x een positief voorkomen (10%). *De gebeurtenissen in Bosnië waren volgens hem niet te vermijden geweest* (Leeuwarder Courant, 26-2-1880). *Hij moet bovenal niet, als het ook maar eenigszins te vermijden is, aan het versnijen gaan met zijn eigen wijn* (J.C. Bloem, Verzamelde beschouwingen, 139). *Overigens kon het socialistische Kamerlid wel begrijpen, dat verhoging van de staatsuitgaven voor bepaalde, nuttige doeleinden niet altijd te vermijden valt* (Leeuwarder Courant, 9-11-1955). *En als het suggereren van het sentiment met geen mogelijkheid meer te vermijden valt, wel, dan is er nog altijd de beproefde methode van het na elkaar aanslaan van de melodie en de begeleiding* (Algemeen Handelsblad, 11-4-1960). *Maar is dergelijk 'verraad' wel te vermijden?* (Spiegel der Letteren vol. 8, 1964, 320). *Alleen bij onderwerpen waar het geloof nauwelijks te vermijden was, zoals de dood of de oor-*

sprong van het menselijk leven, was er nog ruimte voor een flinke dosis christelijke moraal (Dik van der Meulen, Multatuli: Leven en werk van Eduard Douwes Dekker, 461). Positief voorkomen: *Voordeel is dat zijns- en zinsvragen aan de orde kunnen komen, doch dat religieus sectarisme te vermijden valt* (Amigoe, 30-9-1987).

867 **vermurwen**: tot toegeven bewegen. De meer letterlijke betekenis *murw maken* is volgens het WNT 'thans verouderd.' Net zoals het modale adjectief *onvermurwbaar* geen positieve tegenhanger **vermurwbaar* heeft, wordt ook de modale infinitief *te vermurwen* alleen met negatie gebruikt. Ook combinaties met *kunnen* en *zich laten* zijn (in mindere mate) negatief-polair.

Modale infinitief: triggers (55 voorkomens): 53x *niet* (96%), 1x restrictief bijwoord (2%) en 1x een positief voorkomen (2%). *Maar Dries is niet te vermurwen* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 54). *Dennis Bergkamp is niet te vermurwen* (Groninger Dagblad, 30-6-2000). *Alleen met deze uitzonderingsclausule waren minister Hunt en staatssecretaris Forsyth te vermurwen in te stemmen met de richtlijn* (De Volkskrant, 13-10-1993). *Maar met de belofte om bij de Febo langs te gaan als het tegenvalt, zijn ze te vermurwen* (Trouw 21-12-2004).

De combinatie met *zich laten* heeft een veel minder uitgesproken negatief-polair karakter. Op een totaal van 45 voorkomens zijn er 14 (31%) positief en 28 (65%) negatief. Verder nog 2 voorkomens in een vraag en 1 in een bijzin ingeleid door *zonder*. *Toen zij, in hunne woeste baldadigheid, dit mensch-onteerend werk verrigt hadden, zonder zich door het bitter geschrei van het kind te laten vermurwen, moest het voor zijne laaghartige beulen nederknielen* (Weekblad van het Regt, no 715, 25 Junij 1846). *Ollie volgde hem handenwringend, maar de zeerob liet zich*

niet vermurwen (Marten Toonder, Een enkel opbeurend woord, 105). *Diep geroerd door het idee dat de heilige mannen voor hem zouden bidden, liet de jonge Maury zich ten slotte vermurwen* (Emmanuel le Roy Ladurie, Montaillou, 103). *Of Piëch en zijn super-zuinige rechterhand, de Spanjaard Lopez, zich laten vermurwen, mag betwijfeld worden* (De Volkskrant, 8-10-1993).

Kunnen vermurwen tenslotte is vrij strikt negatief-polair. Triggers (23 voorkomens): 1x geen (4%), 19x niet (83%), 1x n-woord (4%), 1x restrictief bijwoord (4%) en 1x een positief voorkomen (4%). *Geene tranen van om genade smeevende echtgenooten, geene jammerkreet van knielende kinderen konden het hart dier booswichten vermurwen* (Leeuwarder Courant, 8-12-1813). *Gij moet toch inzien, dat niets den Koning van Frankrijk zal kunnen vermurwen* (Marjorie Bowen, Ik zal handhaven, 368). *Neen, je hoeft niet te denken, dat je mij ditmaal met tranen kunt vermurwen* (Margaret Mitchell, Gejaagd door de wind, 185). *Verder kan alleen een giraf met een veulen me nog vermurwen* (Mink van Rijdsdijk, Hyena's op mijn stoep, 101). Positief voorkomen: *misschien kan dat hem nog vermurwen!* (Cyriel Buysse, De roman van de schaatsenrijder, 6).

868 **verrassingen kennen (etc.):** onverwachte elementen bevatten. De uitdrukking laat zich goed combineren met negatieve bepalingen als *geen, weinig, niet veel* of restrictieve bijwoorden als *nauwelijks, amper* en lijkt vooral gangbaar te zijn in journalistiek taalgebruik, en dan met name in sportverslagen. Naast *kennen* kunnen ook andere werkwoorden ingezet worden met vergelijkbaar resultaat, zoals *verrassingen bieden, verrassingen bevatten, zich verrassingen voordoen* en dergelijke. Triggers (25 voorkomens): 1x *amper* (4%), 12x *geen* (48%), 1x *minder* (4%), 3x *nauwelijks* (12%), 1x *niet* (4%), 1x *niet veel*

(4%), 4x *weinig* (16%) en 2x een positief voorkomen (8%). *Een tournooi om de nationale titels, dat weinig hoogtepunten en nog minder verrassingen kende* (Bredasche Courant, 14-7-1947). *Er hebben zich in de Belgische competitie dit weekeinde geen verrassingen voorgedaan* (De Waarheid, 28-2-1972). *Het badmintontoernooi dat het afgelopen weekend door BC Brunssum gehouden werd, kende weinig verrassingen* (Limburgs Dagblad 29-8-1978). *Ruim voor het eerste fluitsignaal van de Italiaanse arbiter Agnolin gaf interim-bondscoach Leo Beenhakker reeds zijn opstelling prijs, die overigens geen verrassingen kende* (De Telegraaf, 30-4-1985). *Francis Coppola's "The Outsiders" bevat amper verrassingen, maar is toch heel aardig* (Leeuwarder Courant, 4-8-1989). Positief voorkomen: *Het was een vlakke finale van een vlak toernooi, dat weliswaar vele verrassingen kende, maar weinig partijen van hoog niveau* (Nieuwsblad van het Noorden 11-6-1990).

869 op **verre na: in de verste verte, in het geheel.** Versterker van negatie, niet meer gangbaar in hedendaags Nederlands. Net als *in de verste verte* gebruikt deze uitdrukking een ruimtelijke metafoor om negatie te versterken: op verre na niet = zelfs bij benadering niet, in het geheel niet. Staat net als bovenvermelde parafrasen links van negatie. Triggers (189 voorkomens): 5x *geen* (3%), 181x *niet* (96%), 1x n-woord (1%) en 2x superlatief (1%). *Dan! men kon het op verre na niet eens worden* (J.A. Schasz M.D., Reize door het Aapen-land, 85). *Al is men zelf op ver na geen Adonis, men mag daarom den draak wel steken met bultenaren die zich voor Apollo's uitgeven* (Cd. Busken Huet, Literarische Phantasieën I, 198). *Maar dit alles geeft op verre na niet de geheel bijzondere bekoring die uitgaat van een plek op aarde, waaraan hoog-heilige herinneringen verbonden zijn* (Abraham Kuyper, Om de oude

wereldzee, dl I, 537). Een zeldzame variant is *bij verre na: De brave man had echter zelf bij verre na niet beseft hoe belangrijk zijn mededelingen voor de commissaris waren geweest* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 155). Wellicht betreft het hier een contaminatie van *op verre na* en *bij lange na*. Ook de twee voorkomens van *op verre na* met een superlatief zijn waarschijnlijk contaminaties, en wel van *verreweg* of *veruit*. Ze komen allebei uit een boek van Charles Darwin, vertaald uit het Engels, ik neem aan als vertaling van *by far: Paarden, die niet weg willen galopperen, maar zich hardnekkig op den grond werpen, zijn op verre na de lastigste* (Charles Darwin, De reis om de wereld, 253).

870 **verreppen**: bewegen, verroeren. Het WNT merkt op, dat dit nu verouderde werkwoord vooral in combinatie met negatie werd gebruikt, ter aanduiding van bewegingen van lichaamsdelen (het WNT meldt o.a. de combinaties *geen vin, hand, voet, lid verreppen*), en te beschouwen als nauw verwant met **verroeren**, dat tegenwoordig meer bekend is. Volgens het WNT is *verreppen* nog in omloop in Vlaanderen en Groningen. Uit Ter Laan (1929) citeert het WNT: *Hai kin gain haand verrepn en Zo laank as ik nog 'n vout verrepn kin, zel 't nait gebeurn*. Een Vlaams voorbeeld: *het paard stond stil en dorst geen spier verreppen* (Daan Boens, Van glorie en lijden. Sonnetten uit de loopgraven aan den Yser [1917], 63). Daarnaast is er nog een uitdrukking met eveneens negatief-polaire neigingen maar een meer metaforische betekenis: *een voet durven verreppen* 'iets durven ondernemen.' Het WNT geeft o.m. uit het werk van Langendijk de zin *Het oproer durft geen voet verreppen [...]*.

Een combinatie met **verroeren** komt ook voor: **verreppen noch verroeren**, dat verwant lijkt aan de uitdrukking *in rep en roer*, en dat het WNT reeds voor de 16e eeuw wist te

noteren: *Ick ligge hier ende en mach my verreppen noch verroeren* (G. Gnapheus, Een Troost ende Spiegel der Siecken, 1531).

871 (zich) **verroeren**: het eigen lichaam bewegen. Deze uitdrukking trof ik aan in de lijst van negatief-polaire uitdrukkingen in Hoppenbrouwers (1983). *Blijf zitten waar je zit en verroer je niet. Verroeren* wordt meest wederkerend gebruikt, soms ook met een lijdend voorwerp dat een lichaamsdeel van het subject aanduidt: *Hij verroerde zich niet. Zij heeft geen vinger verroerd*. Daarbij is overigens het idiomatische object *een vin* veruit het meest gangbaar (zie ook onder **vin verroeren**). Ook de omringende talen kennen dergelijke werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen die een minimale beweging aanduiden. Vgl. het Engelse *budge, move a muscle / move an inch*, of het Franse *bouger*. Het doen bewegen van een object buiten het eigen lichaam lijkt niet goed mogelijk, in tegenstelling tot *beroeren*: *De wind beroerde de bladeren van de boom; *De wind verroerde de bladeren van de boom niet*. Triggers (220 voorkomens): 1x *amper* (0,5%), 6x *conditionele bijzin* (3%), 1x *evenmin* (0,5%), 21x *geen* (10%), 3x *nauwelijks* (1%), 134x *niet* (61%), 21x *n-woord* (10%), 2x *negatief predicaat* (1%), 2x *restrictief bijwoord* (1%), 2x *te* (1%), 2x *voor(dat)* (1%), 4x *vraag* (2%), 1x *zodra* (0,5%), 12x *zonder* (5%) en 8x een *positief voorkomen* (4%). *Neerslachtig schuiven de voorbijgangers alsof zij hunne leden niet verroeren dorsten* (Karel van de Woestijne, Verzameld journalistiek werk, dl 7, 513). *Ik kon me jatten niet verroeren* (Willem van Iependaal, Bef, boef en bajes, 109). *Toen wij in een bocht onder de heuvel om hem heen voeren en in de jungle verdwenen, verroerde hij zelfs niet zijn kop* (Thor Heyerdahl, De Kon-Tiki expeditie, 62). *Woudiver noch Artilo verroerden zich* (Jack Vance, De dirdir, 96). *Beertje verroerde zich niet* (A.F.Th. van

der Heijden, Vallende ouders, 87). *'Ik zal je nog één kans geven,' zei de Bulstronk zonder zich te verroeren* (Roald Dahl, Matilda, 141). *Je bent los zand dat uit je handen glijdt en weg zal waaien zodra je je verroert* (Karin Spaink, Stokken en stenen, 150). *Voor Harry zich kon verroeren was Dobby naar de slaapkamerdeur gehold* (J.K. Rowling, Harry Potter & de Geheime Kamer, 18). Positief voorkomen: *Frodo verroerde zich en opende de ogen* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, deel 2: De twee torens, 928).

872 kunnen **verrotten**: kunnen **schelen**. Een van de vele uitdrukkingen van onverschilligheid die het Nederlands rijk is. Triggers (op 20 voorkomens): 1x *geen* (5%), 3x *niet* (15%), 9x n-woord (45%), en 7x *vraag* (35%). *Blaf jij maar een eind weg, klotesmeris, wat kan het mij verrotten* (Philip Roth, Portnoy's klacht, 280). *Kan me ook niks verrotten eigenlijk* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 207). *Zolang ik geen kiespijn had, kon het me niet verrotten* (Jules Deelder, Drukke dagen, 340). *Wat kan mij die marmot verrotten?* (ondertiteling The Big Lebowski [1998]). Er is daarnaast ook een ander gebruik van de uitdrukking, als verwensing, en met een meer letterlijke betekenis, die juist positief-polair is: *Wat jou betreft kan iedereen verrotten* (Entrevias 1, 4). Hier ontbreekt het meewerkend voorwerp dat in de negatieve variant de rol van onverschilligheid ondervindende instantie uitdrukt.

873 **verschil maken**: **uitmaken, ertoe doen**. Uitdrukking van onverschilligheid. Als de betekenis 'onderscheid maken' is bedoeld, bijv. in 'we moeten verschil maken tussen terrorisme en oorlog', dan is de uitdrukking niet negatief-polair in zijn gebruik. Hetzelfde geldt voor de relatief nieuwe uitdrukking *het verschil maken*, zoals in de hit *Zij maakt het verschil* (2001) van de Poema's.

Het negatief-polair gebruik is indefiniet, waartoe ook op het oog definiete groepen met *de minste, het minste, het geringste* etc. gerekend dienen te worden. Triggers zijn (op 48 voorkomens) als volgt verdeeld: 24x *geen* (50%), 10x *weinig* (21%), 7x *vragen* (15%), 5x *niet* (10%) en 2x een positief voorkomen (4%). *Het zou ook niet het minste verschil hebben gemaakt* (Simon Vestdijk, De ziener, 90). *En dan maakt het geen cent verschil of we hier met honderd man staan te kijken* (Alistair Maclean, De kanonnen van Navarone, 104). *Dat er zo weinig problemen over ontstaan, geeft aan dat het praktisch geen verschil maakt volgens welke spelregels er gespeeld wordt* (Go, 18-4, 1980). *Voor de bibliotheek-computer maakt het namelijk geen verschil waar de gebruiker zich bevindt* (De Volkskrant, 16-1-1993). Een positief voorkomen: *Het antwoord op die vraag maakt nogal verschil* (Trouw 13-3-2004).

874 te **versmiden**: onwenselijk, gering in waarde. (Een uitdrukking met ongeveer dezelfde betekenis is het litotesgebruik van *misselijk*: *Dat concert was lang niet misselijk*.) Typische litotesuitdrukking, vaak met *niet*. Uit de gegevens van Hoppenbrouwers (1983) blijkt reeds dat men voorkomens van deze uitdrukking in de meeste andere contexten voor polaire uitdrukkingen niet acceptabel acht. Zo keuren bijv. Hoppenbrouwers' vijf informanten allen de zin *We moeten verhindern dat het te versmiden is af*.

Triggers (60 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 1x *geenszins* (2%), 1x *het laatste* (2%), 53x *niet* (88%), 3x n-woord (5%) en 1x *vraag* (2%). *Koom, zet u hier. gemack is nimmer te versmiden* (Joost van den Vondel, Joseph in Dotan [1640]). *Denkt gij, dat het leven van een' mensch te versmiden zou zijn, die derwaarts heen zag* (Philippus Wilhelmus van Heusde, De Socratische school of Wijsgeerte voor de negentiende eeuw). *Toch was*

de steun der Aragonezen geenszins te versmaden (Simon Vestdijk, Het vijfde zegel, 233). *Het campagneteam had besloten dat een half uurtje gratis publiciteit in deze bange tijden wel het laatste was dat te versmaden was* (De Volkskrant, 2-5-1994). *Zijn broccoli met kaassaus is evenmin te versmaden* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-1-1999). *Ondanks de clichématige invalshoek is de kans niet te versmaden om Godard en Fassbinder op hun buitenissige best te zien* (De Groene Amsterdammer, 25-10-2018).

Ergens met zijn verstand bij kunnen: zie onder *ergens bij kunnen*.

875 in de **verste verte**: minimaliseerder, meestal gebruikt als versterker van negatie. Zoals diverse andere versterkers van negatie, bijv. **bij lange na, lang, in het geheel**, wordt in de *verste verte* meestal ter linkerzijde van het negatieve woord aangetroffen, meestal in het middenveld, een enkele keer ook op de eerste zinsplaats. *In de verste verte was ik niet bereid om te dwepen met de leer der abstracte vrijheid in de Volksnijverheid* (H.P.G. Quack, Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1913, 191). Triggers (353 voorkomens): 2x *alsof* (1%), 3x *comparatief* (1%), 5x *conditionele bijzin* (1%), 55x *geen* (16%), 1x *het enige* (0,3%), 190x *niet* (54%), 50x *n-woord* (14%), 3x *te* (1%), 14x *universele kwantor* (4%), 3x *voor(dat)* (1%), 8x *vraag* (2%), 1x *weinig* (0,3%), 2x *zodra* (1%), 14x *zonder* (4%) en 2x een *positief voorkomen* (1%). *Niemand denke, dat het bij die herinneringen in de verste verte bij Bettemie opkwam, dat iemand als Albert een geschikte echtgenoot voor haar zou kunnen zijn* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 4, 74). *Zonder het in de verste verte te kunnen vermoeden, was hij in de laatste ogenblikken door het loof van het kreupelhout bespied* (H.J. Schimmel, Sinjeur Semeyns, dl 1, 218). *'t Was maar jammer dat*

de boom zoo schaars was, dat hij in de verste verte in de behoefte niet voorzien kon (C.R. de Wet, De strijd tusschen Boer en Brit, 202). *Diep in m'n hart koesterde ik natuurlijk wel de een of andere tedere genegenheid voor een meisje, maar liever stak ik mijn hand in het vuur dan dit ooit toe te geven, als het ook maar in de verste verte vermoed werd* (Vincent Mahieu, Tjies, 41). *Alsof zij maar in de verste verte iets met ons te maken heeft!* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 906). *'Volkomen juist, edelachtbare,' zei Mason argeloos, alsof hij er geen flauwe notie van had, dat de opmerkingen van de aanklager en het hof ook maar in de verste verte tegen hem gericht zouden kunnen zijn* (Erle Stanley Gardner, De rusteloze roodharige, 154). *Ik heb in een leven, lang genoeg om rijk aan teleurstellingen te zijn, altijd een ware afkeer gekoesterd tegen alles wat ook maar in de verste verte op spoed gelijkt* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 272). *Was het soms in de verste verte waarschijnlijk dat een of andere Peruaanse regering, van welke signatuur dan ook, de stammen in het oerwoud het recht op extraterritorialiteit zou geven?* (Mario Vargas Llosa, Het woord van de verteller, 73). *Maar zijn spel was veel te flets om ook maar in de verste verte aan Pele te doen denken* (Splts, 13-6-2005). *Een bespreker van dit Engelse werk voorspelt dat het nog lang zal duren voor sprekers van andere talen iets hebben wat maar in de verste verte lijkt op dit prachtige en erudiete werk* (Onze Taal, no 1, 2011).

Een vergelijkbare Engelse negatief-polaire uitdrukking is *remotely*: *Instead, they suggest there is no chance whatsoever that Trump did anything remotely wrong* (The Washington Post, 16-8-2022).

876 iets te **vertellen hebben**: zeggenschap hebben (over), iets in de **melk te brokkelen hebben**. In andere betekenis, waarbij van zeggenschap geen sprake is (een schrijver die iets te vertellen heeft, een kind dat de juf

iets te vertellen heeft) is de uitdrukking niet uitgesproken negatief-polair. Triggers (14 voorkomens): 10x n-woord (71%), 1x restrictief bijwoord (7%), 1x universele kwantor (7%), 1x *weinig* (7%) en 1x een positief voorkomen (7%). *Daarom wordt iedereen die hier iets te vertellen heeft, aangespoord tot maatregelen om in de Biesbosch tot een nieuw evenwicht te komen* (NRC 7-5-1976). *In Kerkrade had FC Groningen tegen Roda JC niets te vertellen* (De Groninger Gezinsbode, 6-4-2001). *Ja, nou, de pers heeft hier weinig te vertellen* (Michael Connelly, Het recht om te zwijgen). *Er is maar één man die hier iets te vertellen heeft, en dat is de onafhankelijke rechter* (Geert van der Kolk, De waterverkoper). Positief voorkomen: *Laten we iemand gaan zoeken die hier iets te vertellen heeft* (Maggie Brookes, De verwisseling [2020]).

877 **verteren**: dulden, accepteren. Als negatief-polaire uitdrukking te gebruiken als modale infinitief, en in combinatie met *kunnen*. Het WNT, s.v. *verteren I*, 6 geeft als omschrijving hiervoor: “(Onaangename gevoelens of oordeelen) verkroppen, psychisch verwerken en daardoor aankunnen.” Deze omschrijving past bij een momenteel verouderd gebruik, zoals in deze regels van Jacob Cats:

*Maer of se droeve was of niet,
Sy moest verteeren haer verdriet,
Vermits sy geenen troost en kreeg*

Tegenwoordig zeggen we niet van gevoelens dat ze niet te verteren zijn, maar van feiten of standen van zaken: *Zijn laffe daad was niet te verteren voor zijn eerbare vader*. Het overdrachtelijk gebruik van uitdrukkingen die te maken hebben met spijsvertering voor acceptatie of verwerking is niet ongebruikelijk, vgl. Engels *can/able to stomach* in voorbeelden als: *On July 2, no longer able to*

stomach Buell's refusal to support his plans for a drive in force to the east and south, Mitchel resigned his command (Russell S. Bonds, *Stealing the General*, 331). Verder valt op dat *licht verteerbaar* letterlijk wordt opgevat, terwijl *onverteerbaar* zowel van voedsel als van gebeurtenissen kan worden gezegd: *De winst van Wilders was voor hem onverteerbaar*/**licht verteerbaar*.

Triggers (in mijn materiaal van 49 voorkomens, waarvan 38 als modale infinitief en 11 met *kunnen*): 26x *moeilijk* (53%), 3x *nauwelijks* (6%), 16x *niet* (33), 1x een vraag (2%) en 2x een positief voorkomen (4%). Opmerkelijk is het ontbreken van comparatieven, die heel gebruikelijk zijn bij *kunnen verdragen*, of het Engelse *can stomach*.

Het is niet te verteren dat je voor je bescheidenheid nog gestraft zou worden ook (Renate Dorrestein, *Verborggen gebreken*, 163). *Voor het rechtsgevoel blijft het moeilijk te verteren dat de begunstigden van de fraude, vermoedelijk leden van een Libanese familie, niet voor de rechter staan* (Trouw, 29-12-2001). *Voorts heeft de commissie gevraagd om beantwoording van de door Van Velten opgeworpen maar verder niet uitgewerkte vraag of de in de tweede zin van het vierde lid gegeven regel «uit zakenrechtelijk oogpunt wel te verteren valt»* (Tweede Kamer, *Memorie van antwoord*, 18 mei 1987). Een positief voorkomen: *De meeste Koreanen kunnen het vooruitzicht van 'de broekriem aanhalen' wel verteren* (Trouw, 5-12-1997).

878 zich **verwaardigen**: waardig keuren, de moeite nemen. De uitdrukking is tamelijk gangbaar in de 20ste eeuw, maar lijkt nu minder vaak te worden gebruikt. Het is een uitdrukking die goed past in een standenmaatschappij: iemand die zich niet (of wel) verwaardigt om tegen een ander te spreken, beschouwt zichzelf als sociaal (of anderszins) superieur. Triggers (op 50 voorko-

mens): 1x *allerminst* (2%), 1x *comparatief* (2%), 1x *conditionele zin* (2%), 1x *geen* (2%), 4x *nauwelijks* (8%), 24x *niet* (48%), 6x *n-woord* (12%), 3x *restrictief bijwoord* (6%), 1x *vraag* (2%), 1x *zelden* (2%), 4x *zonder* (8%) en verder 3 *positieve voorkomens* (6%).

Het was een gesperde man, van een woest voorkomen, en die zich nauwelijks verwaardigde mij eenig antwoord te geven (Willem van den Hull, *Autobiografie*, 489). *Slechts zeer zelden verwaardigde zich de oudeheer des morgens op 't kantoor te komen, d.i. vóór den toenmaligen beurstyd en 't daarop volgend middagmaal* (Multatuli, *Woutertje Pieterse*, Idee 1208). *Hij verwaardigde zich niet verder een woord tot het gezantschap te richten, dat met de Gedeputeerden de tent verliet* (Marjorie Bowen, *Ik zal handhaven*, 275). *Pas nu verwaardigde Hare Koninklijke Hoogheid zich, haar verveelde blik op hem te richten* (Alexandre Dumas, *De burggraaf van Bragelonne*, 187). *Ze liepen langs Jason zonder zich te verwaardigen naar hem te kijken* (Harry Harrison, *Doodsstrijd op Voorspoed*, 495). *Anders verwaardigde hij zich nooit Albert aan te spreken* (A.F.Th. van der Heijden, *De gevarendriehoek*, 222). *Dit was Rhands kamer als hij zich ooit nog verwaardigde terug te komen* (Robert Jordan, *Het pad der dolken*, 493). *Positief voorkomen: Misschien zal hij zich dan verwaardigen tegen ons te spreken* (Karl May, *Aan de Rio de la Plata*, 213).

Een Engelse tegenhanger is *dignify*: *I am not going to dignify that with an answer.*

879 te **verwarren met**: deze modale infinitief kan op meerdere manieren gebruikt worden. Als predicaat bij een koppelwerkwoord komt het maar weinig voor, vaak in combinatie met *gemakkelijk*: *Die twee zijn gemakkelijk te verwarren. Een klinker en een medeklinker zijn moeilijk te verwarren.* Hier lijkt een vorm van ontkenning niet nodig. Veel gebruikelijker is het gebruik in de com-

binatie *niet te verwarren met* als een soort van connectief in een parenthetische constructie. Triggers (12 voorkomens): 1x *geenszins* (8%) en 11x *niet* (92%). Vgl.: *Ook een kind heeft een wil, niet te verwarren met stijfhoofdigheid* (Arnhemse Courant 28-3-1912). *De regeling van het goederenverkeer tussen Nederland en Duitschland (niet te verwarren met het handelsverdrag) is op 23 December geteekend* (De Locomotief 27-12-1935). *Zondagmiddag treedt de zanger Imrat Hussain Khan (niet te verwarren met de gelijknamige sitarspeler) in het Tropeninstituut Amsterdam op* (De Volkskrant 8-2-1980).

880 **verweer hebben tegen: terughebben van, tegenop kunnen.** Meestal in combinatie met *geen (enkel)*, *weinig*, *nauwelijks*. Het hoofdwoord *verweer* is zelf niet negatief-polair, maar wel de uitdrukking *verweer hebben tegen*. Het WNT geeft de uitdrukking niet. Het lijkt erop dat de uitdrukking vooral via de sportjournalistiek ergens in de jaren '30 of '40 onze taal is binnengeslopen. In kranten vanaf de jaren '60 is de uitdrukking populair. Triggers (18 voorkomens): 1x *evenmin* (6%), 8x *geen* (44%), 1x *nauwelijks* (6%), 2x *niet veel* (11%) en 6x *weinig* (35%). *Dekkers had geen verweer tegen de rushes van zijn tegenstander* (Eindhovensche en Meerijsche courant, 25-01-1940). *Geen van de batslieden had enig verweer tegen het goede en gevarieerde bowlen van de Engelsen* (De Telegraaf, 15-6-1960). *Het zwakke Excelsior had nauwelijks verweer tegen Ajax* (Leeuwarder courant, 13-04-1971). *Kempers had weinig verweer tegen Gilad Bloom uit Israël*: 2-6, 2-6 (De Telegraaf, 20-5-1989). *Evenmin hadden wij veel verweer tegen de heerlijke single 'Sun of aerobics'* (Humo 2-7-1996).

Een gerelateerde constructie is *verweer mogelijk*, eveneens negatief-polair. Triggers (7 voorkomens): 5x *geen* (71%), 1x *nauwelijks* (14%) en 1x *vraag* (14%). *Is tegen die inlich-*

tingen verweer mogelijk en komt de grondwet niet in het gedrang? (Nieuw Guinea Koerier 28-10-1959). Tegen deze beestjes is geen verweer mogelijk (Trouw 20-8-1977). Tegen de uitzetting van illegalen is nauwelijks verweer mogelijk (De Volkskrant 30-6-1993).

881 **verwikken of verwegen:** bewegen, van plaats (doen) veranderen. Triggers (7 voorkomens): 4x geen (57%), 1x niet (14%), 1x n-woord (14%) en 1x zonder (14%). Zij leunde plotseling niet meer op de tafel, en liep recht als een kaars, zonder verwikken of verwegen, naar Jozef toe (Lodewijk van Deysse, Een liefde, 176). Er werd wederom lustig op den uitvinder geschoten, die niet verwikte of verwoog, wanneer de kogels op hem afsnorden (Limburger Koerier 24-4-1894). Maar...het emmertje verwikte noch verwoog (Rotterdamse Nieuwsblad 15-2-1936). Op een gegeven moment bleef de lift ongeveer anderhalve meter boven de grond steken en er was geen verwikken of verwegen meer aan (Het vrije volk, 7-7-1955). Maar er was geen verwikken of verwegen aan (Jan Wolkers, De Walgvogel, Het vroege werk, 1051).

882 **vetpot:** negatief-polair predicatomen: een toestand of bron van weelde en rijkdom. Da's ook geen vetpot! (Morris en Gosciny, Lucky Luke - De zingende draad, 9). Een vetpot zou het blad nooit worden, dat stond wel vast (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 269). Triggers (98 voorkomens): 1x allerminst (1%), 1x allesbehalve (1%), 1x alsof (1%), 1x evenmin (1%), 68x geen (69%), 19x niet (19%), 6x n-woord (6%) en 1x een positief voorkomen (1%). Het is dus ook bij hem geen vetpot (Het nieuws van den dag, 28-10-1871). Als of het bij alle boordragers een vetpot is! (Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde, 10-03-1950). Tja, een vetpot is het niet (De Waarheid, 17-6-1952). Een "vetpot" is het uiteraard

evenmin (Friese Koerier 5-6-1959). Maar zij gaat er aan voorbij dat voor een groot deel van de gepensioneerden het inkomen allerminst een vetpot is (De Volkskrant 26-3-1994). Een vetpot zou het blad nooit worden, dat stond wel vast (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 269). Maar hun vaderland bleek allesbehalve een vetpot (De Groene Amsterdammer 17-12-2022). Positief voorkomen: Dit is ook nuttig omdat er nog velen zijn die menen dat het voor de zojuist door mij genoemde groepen een vetpot is (De Volkskrant 26-3-1955).

883 **ergens vies van:** ergens afkerig van, ergens niet **happig op**. Litotesconstructie. Zoals alle litotesuitdrukkingen kent ook deze een sterke gerichtheid op zuiver negatieve omgevingen. Triggers (140 voorkomens): 3x allerminst (2%), 3x evenmin (2%), 113x niet (81%), 15x n-woord (11%), 3x vraag (2%), 1x zelden (1%) en 2x een positief voorkomen (1%). En van andere vrouwen is-die ook niet vies (Herman Heijermans, Schakels, 711). O, denk je dat ze 'r vies van zijn? (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, 2289). Moeder was niet vies van Fabiennes croquetten (Til Brugman, De zeebruid, 76). Peet was nergens vies van (Ab Visser, Sheffield steel, 17). Producer Sean 'Puff' Combs is allerminst vies van de suikerzoete wereld van rip-off hits (Nieuwsblad van het Noorden, 2-8-1997). U bent een literatuurprof die evenmin vies is van popmuziek en Amerikaanse tv-series? (Intermediair, 16-2-2007). Nou is Rijnders nooit vies geweest van een schokeffect meer of minder (Vrij Nederland, 14-4-2007). Nu zijn politici in hun openbare formatieverklaringen zelden vies van opportunisme (NRC, 5-6-2021). Positief voorkomen: Soms kon je een 'kniptor' vinden, waar Leentje vies van was (Jac. van Looy, Jaapje, 103).

alle vijf op een rijtje hebben: zie op een rijtje hebben.

884 een **vin verroeren**: minimaliseerder, zich verroeren, bewegen. Aanduiding van minimale beweging van levende wezens. Variant van *zich verroeren*, een **poot uitsteken**, Engels *move an inch*. Triggers (122 voorkomens): 3x conditionele bijzin (2%), 93x *geen* (76%), 1x *nauwelijks* (1%), 5x *niet* (4%), 7x n-woord (6%), 1x *te* (1%), 1x *voor* (1%), 1x *zodra* (1%), 10x *zonder* (8%). Pc3 waarna zwart *geen vin kan verroeren* (De Volkskrant, 22-4-1995). *Zij moest dat aanzien zonder een vin te kunnen verroeren* (Hella S. Haasse, De meester van de neerdaling, 129). *En geen een van al die kerels die een vin verroeren zou of ook maar opkijken, als ze hoorden dat ik hier zat* (W.A. Paap, Vincent Haman, 214). Een zeldzame variant (wellicht een contaminatie van *een vin verroeren* en *een vinger/poot uitsteken*) trof ik aan bij Willem van Iependaal, Lord Zeepsop: *Sjeek stond doodgemoedereerd z'n sigaartje te genieten, stak geen vin uit*.

Een minder gangbare variant is *een lid verroeren*: *Maar wie is er in aarde of hemel die een lid om mijn snikken verroert?* (Gerard Wal-schap, Waldo, Verz. Werk, deel 1, 55).

885 ergens een/de/zijn **vinger achter krijgen**: ergens vat op krijgen in overdrachtelijke zin: iets doorkrijgen, iets beginnen te snappen. Vaak gebruikt in combinatie met *kunnen*: *Door angst en intimidatie in de Koerdische gemeenschap kan de politie er amper een vinger achter krijgen* (Algemeen Dagblad 29-11-1983). Ook voorkomens zonder *kunnen* zijn negatief-polair, en verschillen vaak nauwelijks van voorkomens met *kunnen*. Neem een zin als *Ik krijg er niet helemaal een vinger achter* (De Groene Amsterdammer 23-1-2020). Als we *kunnen* toevoegen, verandert de betekenis niet merkbaar. Combinaties met *de vinger* of *zijn/haar/mijn [etc.] vinger* zijn minder gangbaar dan die met *een* of *geen*. Verder is er ook een variant met een modale infiniti-

tief die negatief-polair is: *Voor andere kredietverstrekkers valt daar niet of nauwelijks een vinger achter te krijgen* (De Groene Amsterdammer 1-6-2023).

Triggers (71 voorkomens): 1x *amper* (1%), 3x conditionele zin (4%), 1x finale bijzin (1%), 36x *geen* (51%), 1x *lastig* (1%), 3x *moeilijk* (4%), 2x *nauwelijks* (3%), 10x *niet* (14%), 4x n-woord (6%), 4x negatief predicat (6%), 1x restrictief bijwoord (1%), 2x vraag (3%) en 3x een positief voorkomen (4%).

Voorbeelden: *men schijnt nog niets te hebben gevonden, waar men een vinger achter kon krijgen* (De Volksvriend 1-4-1886). *Maar door de bank hebben de mogendheden hun stelsels wel zoo goed opgebouwd dat, althans voor den leek, men er geen vinger achter schijnt te kunnen krijgen* (Leeuwarder Courant 7-7-1934). *En men moest dan al van goeden huize komen, wilde men daar dan nog een vinger achter krijgen* (Leeuwarder Courant 25-1-1977). *Je kunt er alleen een vinger achter krijgen door dat de mishandeling aan ons gemeld wordt* (Leeuwarder Courant 16-2-1992). *Maar we kunnen er niet echt een vinger achter krijgen* (Dagblad van het Noorden, 4-1-2003). *Justitie krijgt amper de vinger achter de omvang van het probleem* (De Telegraaf 19-1-2016). *Kreeg u er een vinger achter?* (NRC 9-11-2019). Positief voorkomen: *Na het vertrek van het golfende duo namen Lucas en Del al het papierwerk over het Zwarte Gat door, in de hoop dat ze ergens een vinger achter konden krijgen* (John Sandford, Galgenveld, 57).

886 een **vinger in de as steken**: iets doen, hoe gering ook. De uitdrukking lijkt me niet meer gangbaar. Triggers (4 voorkomens): 4x *geen* (100%). *Mensch! wij kunnen geen vinger in de asch steeken, of hij wil het weten* (Betje Wolff en Aagje Deken, Historie van Mejuffrouw Cornelia Wildschut, enz., aangehaald in Stoett 1923a, dl 2, 416). *De drommel mag*

weten hoe sommige mensen aan een goede reputatie komen en hoe anderen, zoals ik, geen vinger in de asch kunnen steken of iedereen roept: “Nu-ja, wat kan men anders van zoo’n man verwachten?” (De Huisvriend, 1882, 310). *Ik steek geen vinger in den as, zonder haar er over te spreken* (Briefwisseling van Betje Wolff en Aagje Deken, ed. P.J. Buijnters, dl 2, 616).

887 ergens een/de/zijn **vinger op leggen**: iets nauwkeurig aanwijzen, begrijpen. Vermoedelijk een leenvertaling uit het Engels, hoewel het werkwoord iets afwijkt: *put a finger on* in plaats van *lay a finger on*, dat correspondeert met het Nederlandse *met een vinger aanraken*. *Nothing changed in Dayton’s face that you could put a finger on but he suddenly looked ten years older and twenty years nastier* (Raymond Chandler, *The long goodbye*). De Engelse versie is gangbaarder dan de Nederlandse en bevat meestal een bezittelijk voornaamwoord, de Nederlandse vaker een lidwoord, *een* of *de*. Niet te verwarren met de positief polaire uitdrukking *de vinger op de zere plek leggen*. Triggers (29 voorkomens): 3x *geen* (10%), 2x *moeilijk* (7%), 20x *niet* (69%), 2x *n-woord* (7%), 1x negatief predicaat (3%) en 1x *voor(dat)* (3%). Voorbeelden: *ik kan mijn vinger er niet helemaal op leggen* (Jack Higgins, *In hoge kringen*, 54). *Ik kan er geen vinger op leggen welke kant het opgaat* (Trouw, 13-5-2004). *Je kon er moeilijk de vinger op leggen* (Jan Siebelink, *Suezkade*, 353). *Het duurde even voordat hij er de vinger op kon leggen* (John Sandford, *Moordprofiel*, 89). *De FIFA leek permanent onderzoek naar hem te doen, maar kon nooit ergens de vinger op leggen* (Philip Kerr, *Transfermaand*, 260).

888 een **vinger** uitsteken: iets uitvoeren, een **hand/poot** uitsteken. Duidt een minimale inspanning aan. In combinatie met *naar* kan het ook duiden op ongewenste beroering,

in casu handtastelijkheden. Triggers (127 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x *amper* (1%), 7x conditionele bijzin (6%), 61x *geen* (48%), 4x *niet* (3%), 24x *n-woord* (19%), 6x negatief predicaat (5%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *te* (1%), 3x universele kwantor (2%), 3x *voor(dat)* (2%), 3x *vraag* (2%) en 12x *zonder* (9%). *Zou juffrouw Meta zich willen verwaardigen ook eens een vinger uit te steken?* (Top Naeff, *De tweelingen* [1901], 3). *Ze liet zich door ’m helpen, stak geen vinger uit om de blouse te sluiten* (Herman Heijermans, *Duczika*, 107). *Als hij het wagen zou een vinger naar haar uit te steken, zou ze hem een haarspeld door zijn snuit scheuren* (Is. Querido, *De Jordaan*, 200). *Bij de aanleg ervan hebben de arbeiders geweigerd een vinger uit te steken om deze boom te vellen* (Tip Marugg, *Weekendpelgrimage*, 173). *Hij aanvaardt de Schotse eisen en gaat sloop naar Aberdeen zonder een vinger naar zijn ongelukkige Luitenant-Generaal uit te steken* (Jacqueline Doorn, *Maria Stuart 1631-1660*, 77). *Hun kleren en haren zaten, aan het begin van de werkdag, nog voor ze een vinger hadden uitgestoken, onder het kalkgruis* (Geerten Meijnsing, *Veranderlijk en wisselvallig*, 39). *Maar wanneer zijn eigen vader gered moet worden heeft kleine Daniele het te druk om ook maar een vinger uit te steken* (Michael Dibdin, *De rattenkoning*, 165). *Bij een presentatie van een boek over het Wereld Natuur Fonds dankte de prins iedereen die ook maar een vinger voor het boek had uitgestoken* (Toon Kortooms, *Arme rijken*, 134-5). *Nee, hij zou nooit een vinger naar Lizbeth uitsteken* (Fred Vargas, *Maak dat je wegkomt*, 50). *Hij is niet bereid om ook maar een vinger uit te steken* (Michael Crichton, *Zero Cool*, 25).

889 zijn **vingers branden aan**: in combinatie met modale uitdrukkingen als *willen*, *durven*, *van plan zijn* of *liever* is deze uitdrukking negatief-polair. Triggers (143 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 18x *geen* (13%), 1x *nauwe-*

lijks (1%), 88x *niet* (62%), 24x n-woord (17%), 3x negatief predicaat (2%), 1x *te* (1%), 1x universele kwantor (1%), 5x vraag (3%) en 1x een positief voorkomen. *Daar brandden we onze vingers liever niet aan* (A. Alberts, Namen noemen, Verzameld Werk 3, 129). *Het college van bestuur is niet van plan zijn vingers te branden aan een kwestie rond de Scientology Church* (Ublad, 30-11-1995). *Geen Nederlandse distributeur wilde zijn vingers branden aan het regiedebuut Away With Words van Christopher Doyle* (Het Parool, 29-11-2000). *Probleem is echter dat Opstelten zijn vingers als burgemeester nauwelijks aan politiek mag branden* (Trouw, 20-3-2002). *En wie wil zijn vingers nu nog branden aan het dramatraject?* (SpI'ts, 23-1-2013). *De Jamaicaanse muziek was te eigengereid voor de grote platenmaatschappijen om er hun vingers aan te branden* (Trouw, 25-1-2001).

Een (minder frequente) variant op deze uitdrukking is *zijn handen branden aan*. *De politiek wil zijn handen daar nu niet aan branden* (Radio 1, 17-11-2000). *Daar zal hij zijn handen niet aan branden en ik ook niet* (Simon Carmiggelt, Schemeren, 18).

890 iets op de **viool hebben horen spelen**: hebben horen verluiden. Triggers (5 voorkomens): 1x *niet* (20%), 3x n-woord (60%) en 1x vraag (20%). Stoett (1923a, dl 2) geeft de volgende voorbeelden: *Nee hoor, dat heb ik nog nooit op de viool hoore speule* (Jules de Vries, Uit den Amsterdamschen Jodenhoek). *Dat hadden ze nog nooit op de viool hooren spelen* (Het Volk, 11-6-1914). Het WNT geeft nog o.m.: *Nee, dat heb ik nog nooit op de viool hooren spelen, dat 'n moeder d'r eigen zoo vergeet* (F. Coenen, Burgermensen, 178). Harrebomée (1858) geeft als voorbeeld: *Wie heeft het ooit op de viool hooren spelen?*

891 **vlees of vis**: als predicaat geeft deze allitererende uitdrukking onder ontkenning

aan dat iets zich onttrekt aan een indeling in twee klassen, meestal met een negatieve connotatie. De ontkenning is vaker intern aan te treffen dan extern, dus meestal *vlees noch vis* i.p.v. *geen vlees of vis*, hoewel ook die laatste vorm voorkomt. Volgens de wetten van De Morgan zijn beide vormen gelijkwaardig met *geen vlees en geen vis*, en ook die variant is aangetroffen. Triggers (14 voorkomens): 3x *geen* (21%) en 11x n-woord (meest *noch*, 79%) *Als je dan toch voor een behoudende speelwijze kiest, krijg je vlees noch vis* (Groninger Gezinsbode 22-12-2004). *Die hele studie Nederlands is eigenlijk vlees noch vis* (Infobull, maart 1984). *Wat ze in jou ziet, mag God weten. Geen vis en geen vlees* (Dola de Jong, De thuiswacht, 180). *Het CDA is geen vlees of vis maar een kleurloze partij geworden waar nog steeds de linkerflank de overhand heeft* (www.businessinsider.nl). In Vlaanderen is er ook de variant *mossel noch vis*. Het WNT (s.v. visch) geeft als voorbeeld: *Des te minder kon ik hem zijn laksheid vergeven, zijn houding die noch mossel noch visch was, uit vrees om den steun van enkele socialistische politici te moeten ontberen* (Hendrik de Man, Herinneringen, 127 [1941]).

Voor een studie van de Engelse tegenhanger *neither fish nor flesh*, en zijn vele varianten, zoals *fish nor fowl*, zie Taylor (1966).

892 **vleet: minimaliseerder**, een snars. Verouderde uitdrukking. Het WNT geeft slechts enkele nogal oude vindplaatsen, zoals *Breng jy niet een vleet / Uit Indië mee van Alewijn*, uit 1721. Hangt samen met een betekenis 'boel, zaak' van *vleet*.

893 die **vlieger gaat op**: dat plan of idee kan werkelijkheid worden. Ook *deze* komt voor in plaats van *die*, minder vaak ook *de*. Ook het werkwoord **opgaan** zelf heeft negatief-polaire status, zoals in *die vergelijking gaat niet op*. Triggers (119 voorkomens):

106x *niet* (94%), 2x *n*-woord (2%), 4x restrictief bijwoord (3%), 3x vraag (3%) en 4x een positief voorkomen (3%). *Nu, deze vlieger gaat in 't geheel niet op* (Frederik van Eeden, brief d.d. 8 november 1887). *Met een stel kritische heethoofden gaat het vliegertje niet op* (Jan Greshoff, *Zwanen pesten*, 290). *Of die vlieger opgaat, zal gauw genoeg blijken* (NRC, 16-12-1993). *Maar die vlieger gaat alleen op als de vrienden zich sterk betrokken voelen bij de onderneming* (NRC, 8-4-1997). Een enigszins vergelijkbare metafoor kent het Engels in *That won't fly*.

894 een **vlieg kwaad doen**: drukt een minimale mate van schadelijkheid of gevaarlijkheid uit. Triggers (117 voorkomens): 104x *geen* (92%), 3x *niet* (3%) en 6x *n*-woord (5%). *Hij doet geen vlieg kwaad, heer* (Louis Couperus, *De verliefde ezel - de ode*, 82). *Hij was een hardwerkende brave vriendelijke man die zijn leven lang geen vlieg kwaad heeft gedaan* (Maarten Biesheuvel, *De bruid*, 146). *Ze had nooit een vlieg kwaad gedaan* (Trouw, 4-12-1998). *Ik weet zeker dat je kunt bewijzen dat Scheurbek geen vlieg kwaad zou doen* (J.K. Rowling, *Harry Potter en de Gevangene van Azkaban*, 165). *Zemar zou geen vlieg kwaad doen* (Young Wallander 1, 3).

Het Engelse kent een vergelijkbare uitdrukking *hurt a fly*. *Really, you know, she is the kind of creature who wouldn't hurt a fly* (Agatha Christie, *Murder on the Orient Express*, 129). De Duitse variant is *einer Fliege etwas zuleide tun*: “*Der Junge kann keiner Fliege was zuleide tun. Der ist ein Lamm, ein Lämmchen*” (Tatort, afl. *Dicker als Wasser*, 2015).

895 willen **vloppen**: willen **lukken**, op rolltjes lopen. Triggers (201 voorkomens): 1x conditionele bijzin (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%), 1x *geen* (0,5%), 2x *minder* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 183x *niet* (91%), 3x *n*-woord

(1%), 6x vraag (3%) en 2x een positief voorkomen (1%). *Nopens de saak van den Hertog, die de Raidpensionaris merkende dat niet vloten wilde, se ook daeromme niet voorbragt, was de stadt Dordregt gereed*, Gijsbert Jan van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, dl. 3, 40 [1781]. *Het gesprek onder het koffiegenot wilde in den beginne niet vloten* (J.J. Cremer, Daniël Sils, 245). *Ik verheug me op het uitstapje - als die lezing maar vloten wil* (Briefwisseling Gerretson-Geyl, deel II: 1929-1934, 205). *Met Jacques' medewerking aan kranten en tijdschriften wilde het eigenlijk nooit vloten* (Clara Eggink, *Leven met J.C. Bloem*, 66). *Wil het een beetje vloten?* (Boudewijn Büch, *Het Dolhuis*, 155). *In weerwil van het leeftijdsverschil wilde het tussen ons wel vloten* (Jan Greshoff, *Afscheid van Europa*, 190).

896 ergens iets voor **voelen**: geneigd zijn tot iets, een positieve houding hebben ten opzichte van iets dat in de toekomst ligt of als een mogelijkheid wordt voorgesteld. Vgl. *Ik voel er niets voor om daaraan mee te doen* of *Ze voelen weinig voor een nieuw gesprek*. Niet te verwarren met de betekenis “gevoelens hebben voor” zoals in een zin als *Ik voel onnoemelijk veel voor jou* waar het object van de gevoelens niet toekomstig of hypothetisch is. De oudste vindplaats van deze uitdrukking dateert van rond 1890, maar hij lijkt pas vanaf circa 1940 echt gangbaar te zijn. Triggers (op 362 voorkomens): 2x conditionele bijzin (1%), 3x *evenmin* (1%), 5x *geen* (1%), 35x *niet (veel)* (10%), 220x *n*-woord (61%), 8x vraag (2%), 70x *weinig* (19%), 1x *zonder* (0,3%) en 18x een positief voorkomen (5%). *Voor een baan als handreiziger of kantoorbediende voelde Bakhuyts niets* (Matty Verkamman, *Het Nederlands Elftal*. De historie van Oranje 1905-1989, 55). *Verleden week zijn Sandersleben en ik met Jelle Brand bij de directie geweest om hun te vertellen dat de arbeiders er geen donder voor*

voelen (Theun de Vries, Februari, dl. 1, 374). *Ik voor mij voel eigenlijk heel weinig voor een leening wanneer je ziet hoe ze daarmee huis-houden hier* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, ed. G.J. Schutte, 266). *Diegenen die zich tegen het regime verzetten of al gevangen gezet zijn, bewondert hij zonder er iets voor te voelen hun voorbeeld te volgen* (Martin van den Heuvel/Hans Renner, Groeten uit Praag, 128). *Voel je daar wat voor?* (Willy van der Heide, Drie jongens als circusdetective, 190). Positief voorkomen: *Na kennis gemaakt te hebben zei hij er wel iets voor te voelen om die nieuwe wagen te verkopen* (H. van Aalst - Onder martieners en bietsers, 138).

voor mogelijk houden: zie voor **mogelijk houden**.

897 een **voet buiten de deur zetten:** naar buiten gaan. Variant op de uitdrukkingen van immobiliteit in de volgende twee ingangen. Triggers (18 voorkomens): 1x conditionele bijzin (6%), 4x *geen* (22%), 2x *nauwelijks* (11%), 2x n-woord (11%), 1x negatief predicat (6%), 2x universele kwantor (11%), 1x *zelden* (6%), 2x *zodra* (11%), 2x *zonder* (11%) en 1x een positief voorkomen. *Den geheelen morgen had Jan geen voet buiten de deur gezet* (H.T. Chappuis, De lotgevallen van Jan Romeijn [1886], 44). *[Z]oodra men een voet buiten de deur zet, zit men tot over de schoenen in het slijk* (Limburger Koerier 14-12-1905). *Zes lange jaren bleef hij daar zonder ooit een voet buiten de deur te zetten* (Limburgsch Dagblad 7-9-1922). *Het ongeval betrof vrouw S., die nauwelijks een voet buiten de deur gezet had* (Overijselsch Dagblad 5-2-1929). *Het is deze 305-jarige echter zelden vergund geweest een voet buiten de deur te zetten* (Limburgsch Dagblad 13-7-1948). *Kolonel Moboetoe heeft donderdag herhaald dat de ex-premier onmiddellijk gearresteerd*

zou worden als hij een voet buiten de deur zou zetten (Trouw 15-10-1960). *Daarin nemen vijandige vogels de macht over en belagen zij iedereen die het maar waagt een voet buiten de deur te zetten* (De Telegraaf 9-7-1990). Een positief voorkomen: *Er heerst in het gebouw langzamerhand de rusteloze sfeer van mensen die, na al het lekkere eten dat ze hebben gehad, graag eens een voet buiten de deur zouden zetten* (Algemeen Dagblad 6-9-1963).

898 een **voet verzetten:** een van de vele uitdrukkingen van minimale mate of hoeveelheid, in dit geval van beweging, met een lichaamsdeel als lijdend voorbeeld: vgl. een **vinger verroeren**, een **poot uitsteken**, een **oog dichtdoen** etc. Triggers (47 voorkomens): 1x *alvorens* (2%), 1x conditionele bijzin (2%), 30x *geen* (64%), 1x *niet* (2%), 5x n-woord (11%), 5x negatief predicat (11%), 1x *te* (2%), 3x *zonder* (6%). *Want ik dorst zoo lang zy daar bleeven geen voet verzetten en niet onderneemen om uit myn schuilplaats te koomen* (Petrus Lievens Kersteman, De vrouwelijke Cartouche [1756]). *Zij waagde het niet een voet te verzetten, uit vrees die verschrikkelijke gedaante, die achter die schrijfbureau neerlag, weêr te wekken en nogmaals te zien oprijzen* (H.J. Schimmel, Mylady Carlisle, 176). *Daar dreef nu de voldoening boven, omdat die groote zake gedaan en vaste stond en dat hij al 't andere zonder nog een voet te verzetten, met gerustheid kon afwachten* (Stijn Streuvels, Langs de wegen, De Gids 1902). *Hij sprong uit zijn hoekje op en beproefde te dansen op een ruimte, te eng om er een voet te verzetten* (Virginie Loveling, In Oorlogsnood. Dagboek 1914-1918). *Maar alvorens een voet te verzetten wil ik duidelijk weten waar die schat verborgen is* (Felix Timmermans, Karel en Elegast).

899 ergens een **voet over de drempel zetten:** ergens naar binnen gaan. Het is mis-

schien wat merkwaardig om deze uitdrukking zo sterk te koppelen aan het binnengaan, terwijl men toch ook bij het naar buiten gaan over een drempel zal moeten, maar zo lijkt de uitdrukking wel gebruikt te worden. *Ik zet geen voet over de drempel bij haar* betekent dat men afziet van bezoek, en niet dat men, eenmaal binnen, nooit meer naar buiten wil. Contexten van gebruik zijn redelijk vergelijkbaar met die van een **voet verzetten**. Triggers (12 voorkomens): 1x comparatief (8%), 4x *geen* (33%), 1x *nauwelijks* (8%), 1x n-woord (8%), 1x negatief predicaat (8%), 1x universele kwantor (8%), 1x *voor(dat)* (8%) en 2x *zodra* (17%). Voorbeelden: *Ik beloof u dat hij, wanneer het waar is wat men mij over hem heeft verteld, geen voet meer bij mij over de drempel zal zetten* (Choderlos de Laclos, *Gevaarlijk spel met de liefde*, [1954], 198). *Zij had alleen de indruk van iets machtigs en schoons, dat op haar afkwam, zodra zij een voet over de drempel had gezet* (L.N. Tolstoj, *Oorlog en Vrede*, *Verz. Werken III*, 272). *Mijn ouders waren onze eeuwige ruzies al lang zat en verboden haar van toen af, nog een voet bij ons over de drempel te zetten* (Ab Visser, *Sheffield staal*, 31). *Bijna de helft van de buitenlandse toeristen die door de straat lopen, zet nergens een voet over de drempel* (De Groene Amsterdammer, 25 mei 2017, 35). Varianten: een **stap over de drempel zetten**, een **poot over de drempel zetten**.

Voor lang: zie voor **lang**.

900 er gaat een X **voorbij**: litotes, van de vorm *er gaat geen dag voorbij dat niet*, of *er gaat geen week voorbij zonder dat*. Ook balansschikking met *of* is gebruikelijk. De plek van X moet worden ingenomen door een temporeel naamwoord. In de volgende tabel geef ik de frequentie in mijn materiaal (233 voorkomens) van alle gevonden zelf-

standige naamwoorden in deze constructie aan:

TABEL 11: Waarden van X

Dag	163
Week	37
Jaar	9
Maand	8
Avond	6
Nacht	4
Zondag	1
Ogenblik	1
Minuut	1
Zomer	1
Winter	1
Uur	1
Rally	1

Van deze naamwoorden is alleen *rally* niet strikt temporeel, maar het gebruik sluit geheel aan bij de rest: *Er gaat geen rally voorbij of Trump benadrukt de lage werkloosheid in de VS* (De Groene Amsterdammer, 15-11-2018). Echte minimizers als *ogenblik* of *moment* zijn zeldzaam. Het gaat steeds op tijdspannes waarbinnen telkens iets plaatsvindt. Hiervoor zijn middellange termijnen het meest geschikt. Vergelijk: *Jan aarzelde geen moment*; *Er ging ging dag voorbij dat Jan niet belde*; *Jan heeft in geen jaren gebeld*. Minimaliseerders zijn korte perioden (momenten, minuten), de uitdrukkingen in *er ging geen X voorbij* meestal middellang (dag, week), en *in X* doorgaans vrij lang (maar er is overlap).

Triggers (233 voorkomens): 213x *geen* (89%), 9x *nauwelijks* (4%), 1x *niet* (0,4%), 2x n-woord (1%), 2x vraag (1%), 3x *weinig* (2%), 3x *zelden* (2%).

Voorbeelden: *zo dat 'er nauwelijks een dag verby ging, dat hem niet een menigte Luisen-marts kramers, over het omkeeren van eenige oude klederen quamen consulteren*

(Nicolaas Heinsius, *De vermakelyke avonturier* [1695]). *Geen dag ging voorbij, of Rosalie zorgde er voor* (C. van Schaick, *De Manja*, 4). *Kort nadien ging er haast geen Zondag voorbij of in de een of andere plaats vond een dergelijke meeting plaats* (W.H. Vliegen, *Dageraad der volksbevrijding*, dl 2, 274). *Zelden gaat een week voorbij, waarin de dagbladen niet de doodstijding van een of meer windmolens brengen* (Henri Polak, *Het kleine land en zijn groote schoonheid*, 143). *Er gingen maar weinig dagen voorbij dat de naam Grandet niet viel* (Honoré de Balzac, *Eugénie Grandet*, 12). *Ging er ooit een dag voorbij zonder dat hun vader in de zorgen zat om hun gefeest en gevlieg door het leven in hun sportwagens of op hun Kawasaki-jetski's?* (Patricia Cornwell, *Wespennest*, 416).

901 **voorstellen:** te **betekenen hebben**, van belang of waarde zijn, altijd in combinatie met een maatuitdrukking (*iets, niets, niks, niet veel, weinig, geen bal etc.*) Deze uitdrukking is vooral de laatste tijd in opmars. In het WNT wordt het nog niet genoemd. Van Dale (10de druk, 1976) noemt het even als een germanisme. Vanaf de jaren 1970 is het echter zeer gangbaar. Mijn oudste vindplaats is Jip Golsteijn, *De Cats - een Hollands succesverhaal*, uit 1973, blz. 6: *Nog steeds is iedereen bereid toe te geven dat het instrumentaal allemaal niet zoveel voorstelt*. Triggers (260 voorkomens): 1x *amper* (0,4%), 1x *evenmin* (0,4%), 33x *geen* (13%), 1x *minder* (0,4%), 3x *nauwelijks* (1%), 4x *niet* (2%), 66x *niet veel* (25%), 78x *n-woord* (30%), 2x *universele kwantor* (1%), 11x *vraag* (4%), 57x *weinig* (22%) en 3x *een positief voorkomen* (1%). *Het onderwijs daar stelde niet veel voor* (Karel van het Reve, *Geschiedenis van de Russische literatuur*, 45). *Inhoudelijk stelt het weinig voor* (Trouw, 12-3-1996). *Elke hoogleraar die ook maar iets voorstelde in zijn vak was er lid van* (Universiteitskrant, 29-1-1998). *Ach*

meisje, wat stelt dit nou helemaal voor? (Trouw, 29-10-1998). *Dat jood-zijn stelt helemaal geen ene moer voor* (Elsevier, 10-9-1988). *Hij kwam kort geleden in de Volkskrant tot de conclusie dat die hele Brood bij nader inzien niks voorstelde* (NRC, 3-11-2006).

902 **vooruit te branden:** in beweging te krijgen. Negatief-polair predicaat dat vooral in sportverslagen populair is. Op 30 voorkomens waren er 27 in combinatie met *niet* en drie met *amper* of *nauwelijks* als trigger. *Volendam was in de met 20 duizend kijkers redelijk gevulde Kuip nauwelijks vooruit te branden* (De Volkskrant, 9-9-1993). *Tot het moment dat de met een oranje pet getooide staatssecretaris op het tennispark van Stone Mountain Park de tribunes van court één beklom, waren Paul Haarhuis en Jacco Eltingh niet vooruit te branden* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1996). Een zeldzame variant is *voort te branden: de wielen stond niet meer recht tegenover elkaar, waardoor de fiets op het laatst niet meer voort te branden was* (Joop Waasdorp, *Welkom in zee*, 179).

903 (op de zaken) **vooruitlopen:** in combinatie met modale elementen (vooral *willen*, maar ook aansporend *laten, zullen, moeten*) vormt dit werkwoord een negatief-polair uitdrukking. De Engelse uitdrukking *get ahead of oneself* heeft een vergelijkbaar karakter: met een modaal element negatief-polair, en anders niet: *But now I am getting ahead of myself. We should *(not) get ahead of ourselves.*

Triggers (24 voorkomens): 19x *niet* (79%), 3x *n-woord*, 2x *zonder*. *We zullen niet op de zaken vooruitlopen* (Nieuwsblad van het Noorden 8-10-1971). *Ik heb niet meer dan strikt noodzakelijk leek, op het werk van mevr. Hempenius willen vooruitlopen* (Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, dl. 93, 1978). *Het ministerie*

van *Onderwijs wil niet op de zaken vooruitlopen* (De Volkskrant, 28-2-2009). *Wentholt kan nog niet te ver op de zaken vooruitlopen, maar het zal een dagelijkse markt met verse producten worden, vergelijkbaar met het foodmarktconcept van Jumbo* (Metro 8-12-2015). *Hamilton: 'Laten we niet op de zaken vooruitlopen'* (De Telegraaf 27-9-2018).

904 van **voren weten dat je van achteren leeft/bestaat**: een enigszins overzichtelijk bestaan hebben. Triggers (13 voorkomens): 13x *niet* (100%). *Ken je een mooi, deftig - (latijnsch?) - woord voor mensen die van voren niet weten dat ze van achteren leven?* (E. du Perron, Brieven, deel II, 245). *Op het laatste wisten we niet meer van voren dat we van achteren leefden* (Oor, 16-1-1974). *De lullen wisten van voren niet dat ze van achteren leefden* (Stephen King, Christine, 98). *Hij wist van voren niet meer dat hij van achteren bestond* (Jack Higgins, In hoge kringen, 84).

905 **vreemd aan iets zijn**: ongerelateerd zijn aan iets, ergens niets mee te maken hebben. Litotesuitdrukking. Triggers (20 voorkomens): 19x *niet* (95%), 1x *evenmin* (5%). *Het verlangen zijn eigen macht te vergrooten en de Deense grenzen uit te breiden langs de kusten van Oost- en Noordzee was hieraan niet vreemd* (De Navorscher, jg. 82, 1933, 20). *De politiek is er evenmin vreemd aan* (Haarlems Dagblad 7-4-1956). *Volgens Noordstars eigen zeggen was aan de koestering van die dagdroom door studenten, die weldra hun plaats in de maatschappij moesten verwerven, een escapistisch element niet vreemd* (Rudolf Escher, Verantwoording, J.C. Noordstar, De Zwanen en andere gedichten, 67). *Enig opportunisme was daaraan ongetwijfeld niet vreemd* (De Volkskrant, 20-1-2007).

906 iemand **vreemd** zijn: niet behorend tot de ervaringswereld van iemand. Litotesuit-

drukking. Triggers (9 voorkomens): 1x *geen* (11%), 5x *niet* (56%) en 3x *n-woord* (33%). *De wulpsche booswicht, wien geen enkel vergrijp tegen zedelijkheid en reinheid vreemd was gebleven [...] waggelde de kamer binnen* (H.J. Schimmel, De kapitein van de lijfgarde, dl. 1, 62). *Een zekere overmoed en verwaandheid was Reve na de publicatie van De Avonden niet vreemd* (Nop Maas, Gerard Reve - Kroniek van een schuldig leven 1, 278). *Niets menselijks is de prinses vreemd* (NRC, 12-3-2024).

Vreemd opkijken van: zie **gek opkijken van**.

907 iets van een **vreemde hebben**: in combinatie met negatie duidt deze uitdrukking een overgeërfde of anderszins van huis uit meegekregen eigenschap aan. Triggers (38 voorkomens): 4x *geen* (11%) en 34x *niet* (89%). *Boogaard heeft het toneelspelersbloed van geen vreemde* (L. de Jong, Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog, deel 7, tweede helft, mei '43 - juni '44, 788). *Hij had het in elk geval niet van een vreemde* (Frits van Oostrom, Stemmen op schrift, 208). *Dat heeft Kravitz dan dus niet van een vreemde* (De Groene Amsterdammer, 22-2-2008, 31). *Het tegendraadse had ze van geen vreemde* (Rob Kemps, Hemel op aarde, 49). Een enkele maal vinden we een variant met een ander werkwoord, om eigenschappen aan te geven die van huis uit zijn meegegeven via de opvoeding: *Sophie leerde het schrijversvak niet van een vreemde* (Metro, 31-12-2007).

908 te **vrezen hebben**: bang moeten zijn voor. Hoort tot een vrij uitgebreide groep van negatief-polaire uitdrukkingen van de vorm *te + infinitief + hebben*, zoals *te duchten hebben*, *te beduiden hebben*, *te verliezen hebben* etc. Triggers (op 78 vindplaatsen): 1x *amper* (1%), 1x *evenmin* (1%), 2x *geen* (3%), 3x *minder* (4%), 3x *niet veel* (4%), 49x

n-woord (63%), 16x *weinig* (21%), 2x vraag (3%) en 1x een positief voorkomen. *Bovendien had zij als vrouw niets van de godin te vreezen* (Robert van Gulik, *De parel van de keizer*, 227). *Ook in Italië had men weinig te vreezen* (H. Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, 129). *En, nu hij beter overlegde, zag hij ook wel in, dat hij van hem niet zoveel te vreezen had* (Simon Vestdijk, *Kind tussen vier vrouwen*, 214). *Poetin bezweert dat in Rusland niemand iets te vreezen heeft als hij zich aan de regels houdt* (Nieuwsblad van het Noorden, 25-3-2000). *Maar heeft Karadzic iets te vreezen van de internationale gemeenschap?* (Vrij Nederland, 15-7-2000). *Geen enkel land zou iets te vreezen hebben van de terugkeer van China als grootmacht* (De Groene Amsterdammer, 2-11-2017). Positief voorkomen: *Ik [...] had dus van hem, vooral sinds hij tot Inspecteur benoemd was, alles van hem te vreezen* (Willem van den Hull, *Autobiografie [1778-1854]*, 421).

909 **te vroeg juichen**: in combinatie met een modaal hulpwerkwoord (*moeten, mogen, adhortatief laten, willen*) en in de gebiedende wijs is dit een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (op 62 voorkomens): 56x *niet* (90%), 1x negatief predicaat (2%), 2x vraag (3%) en 3x een positief voorkomen (5%). Zowel de positieve voorkomens als die in vragen en het complement van een negatief predicaat ontberen een modaal werkwoord of een gebiedende wijs, terwijl alle voorkomens met *niet* wel van een modaal element voorzien zijn. *Maar laten ze bij de EO vooral niet te vroeg juichen* (Vrij Nederland, 18-12-2004). *Het zou een vorm van genoegdoening kunnen zijn, maar ik wil niet te vroeg juichen* (Sp!ts, 19-11-2007). *Juich niet te vroeg* (The Blacklist 4, 21). *Of juichen beleggers te vroeg?* (Financieele Dagblad 6-4-2019). *Ik zou niet te vroeg juichen, schat* (Lucifer 2, 4). Een positief voorkomen: *De redactie heeft iets te*

vroeg gejuicht (De Groene Amsterdammer 28-11-2019).

910 **vrolijk stemmen: vrolijk worden van**. Deze uitdrukking is minder uitgesproken negatief-polair dan zijn synoniem, maar wordt toch ook vooral in combinatie met negatie aangetroffen. Triggers (84 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 2x *allesbehalve* (2%), 3x *evenmin* (4%), 2x *minder* (2%), 59x *niet* (70%), 3x *weinig* (4%), 1x *zelden* (1%) en 13x een positief voorkomen (15%). *Het stemt ons niet vrolijk* (Nieuwsblad van het Noorden 22-10-1923). *Zelfs het melodieuze lachen van de mensen die ik onderweg tegenkwam, of het geluid van koeiebellens dat uit de struiken klonk, kon mij niet vrolijk stemmen* (Ffiona Campbell, *Te voet door Afrika*, 57). *Maar vrolijk stemt het allerminst* (De Volkskrant, 19-2-1999). *Niets kan hem vrolijk stemmen* (idem, 15-2-1999). *Het stemt u weinig vrolijk* (idem, 24-6-1998). *De obligatiemarkt stemt de beleggers evenmin vrolijk* (idem, 22-9-1999). *Ook het gedrag van Robin van Persie stemde hem allesbehalve vrolijk* (Sp!ts 2-4-2002). *Maar een breder overzicht stemt zelden vrolijk* (De Groene Amsterdammer, 2-12-2010). *Er is wel een andere ontwikkeling, die minder vrolijk stemt* (NRC 27-10-2018). Positief voorkomen: *Ieder slecht bericht van het afgelopen jaar proberen we te koppelen aan iets wat ook gebeurde en juist vrolijk stemt* (Ellen Deckwitz, NRC 28-12-2016). Een variant: *tot vrolijkheid stemmen. Kijkend naar de vechtpartijen en brandstichting van de afgelopen maanden stemt die confrontatie niet tot vrolijkheid* (Trouw, 14-6-2000).

911 **vrolijk worden van**: ingenomen zijn/raken met. Triggers (97 voorkomens): 2x *evenmin* (2%), 7x *geen* (7%), 1x *nauwelijks* (1%), 84x *niet* (87%), 3x n-woord (3%). *En het waren geen gedachten waar je vrolijk van werd* (Astrid Lindgren, *De gebroeders Leeu-*

wenhart, 56). *Hij wordt niet vrolijk van het tweede parse kabinet* (Trouw, 23-7-1998). *Van de hoofdgerechten in Motel Assen zijn wij ook al niet vrolijk geworden* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-1-1999). *Evenmin werd ik vrolijk van een tournee die we met leden van de tweede naoorlogse generatie langs joodse gemeenten maakten* (Vrij Nederland, 5-8-2000). Een variant: *vrolijker worden van. En ik moet zeggen, van de Kaspische Zee wordt een mens nu ook niet vrolijker* (Leonhard Hui-zinga, *Mijn hartje wat wil je nog meer?*, 305).

912 een **vuiltje aan de lucht**: een dreigend gevaar of risico. Meestal in combinatie met *er is/lijkt*. Wolken worden nogal eens metaforisch ingezet als voorboden van onheil: *donkere wolken pakten zich samen over Europa*. Als er geen vuiltje aan de lucht is lijkt alles dus in orde. De uitdrukking is duidelijk negatief-polair: op 64 voorkomens trof ik slechts 1 positief voorkomen aan, verder de volgende triggers: 59x *geen* (92%), 1x *niet* (2%), 2x n-woord (3%), 1x *zonder* (2%). *Candide is leerling bij de filosoof Pangloss, de man die beweert dat er nergens een vuiltje aan de lucht is en dat alles opperbest is voor iedereen* (De nieuwe Limburger, 10-3-1966). *De gids loopt kordaat langs de ellenlange rij mensen die bij het museum aanschuiven en stapt naar binnen alsof er geen vuiltje aan de lucht is* (Kristien Hemmerechts, *Weerberichten*, 93). *Als we rustig op ons eigen eiland blijven zitten, leven we als vorsten zonder een vuiltje aan de lucht* (Willy van der Heide, *Drie jongens op een onbewoond eiland*, 188). *Ik speel nog niet waar ik het liefste wil spelen, maar dat wil niet zeggen dat er een vuiltje aan de lucht is* (Voetbalprimeur.nl, 16-11-2019).

913 een **vuist kunnen maken**: in staat zijn tot machtsvertoon, kunnen domineren. De uitdrukking komt voor in politieke contex-

ten, vaker nog in sportverslagen. Meestal wordt overdrachtelijk gebruik van *een vuist maken* gecombineerd met *kunnen*, maar ook *in staat, bij machte of weten te* is mogelijk, of *proberen of lukken*. De uitdrukking lijkt het best te schrijven als gericht op nonveridicaliteit (zie Giannakidou 1998, 2011). Naast negatie, en woorden als *nauwelijks*, zijn er ook veel gevallen waarin sprake is van een mogelijke of toekomstige stand van zaken. In de 19de eeuw kwam de uitdrukking nog niet voor, wel een spreekwoord: *wie geen hand* (variant: *vingers*) *heeft kan geen vuist maken, zonder hand kan men geen vuist maken, wij kunnen geen vuist maken waar wij geen hand hebben* etc. Begin 20ste eeuw heeft zich dan het moderne gebruik ontwikkeld. Triggers (138 voorkomens): 2x conditionele zin (1%), 9x finale bijzin (7%), 60x *geen* (43%), 2x *minder* (1%), 1x *moeilijk* (1%), 12x *nauwelijks* (9%), 6x *niet* (4%), 5x n-woord (4%), 3x negatief predicat (2%), 5x restrictief bijwoord (4%), 3x *te* (2%), 6x vraag (4%), 3x *zelden* (2%) en 21x een positief voorkomen (15%), waarvan 20x nonveridicaal. *En Nederland kan geen vuist maken, moet zich veel laten welgevallen* (Het Volk, 1-12-1915). *Dan hou je in de voorhoede te weinig mannen over om een vuist te kunnen maken* (De Telegraaf 29-1-1968). *Heracles, dat zelden had kunnen tonen in de aanval een vuist te kunnen maken, trok via een kopbal van rechtsbinnen Knoef toch nog verrassend de halve winst naar zich toe* (De Tijd/De Maasbode 6-4-1964). *Wij zijn van mening dat 6 tot 9 zetels in de Kamer noodzakelijk zijn om een vuist te kunnen maken* (Het vrije volk, 24-10-1966). *Met wit slaagde hij er geen moment in een vuist te maken* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-12-1997). *De universiteitsbibliotheken zijn nauwelijks in staat een vuist te maken tegen de uitgevers* (UK, 23 oktober 1997). *Europa kampt nu eenmaal met een gebrekkige politieke cohesie en het kan of wil*

geen militaire vuist maken (Algemeen Dagblad, 28-4-1999). *Maar kunnen ze een vuist maken tegen de grote projectontwikkelaars?* (Radio 1, 22-1-2001). Positieve voorkomens (nonveridicaal): *Als Washington ook twee senatoren had, kon het politiek een vuist maken* (Trouw, 4-3-2009). *De VS proberen een vuist te maken, maar Trump is vooral bezig met zijn eigen herverkiezing* (Trouw 11-4-2020).

zitten te wachten op: zie **zitten te wachten op**

914 **waar/wanneer (dan) ook:** ook maar ergens, op enigerlei plaats, op welk tijdstip dan ook. Deze uitdrukkingen horen bij een groep indefiniete uitdrukkingen bestaande uit een vraagwoord en de partikels *dan* en *ook*, waarbij *dan* optioneel is (Aguilar et al. 2011, Hoeksema 2012). Zie ook **wat (dan) ook, wie (dan) ook**. Net als het geval is bij de andere uitdrukkingen van dit type is de meest prominente context het complement van een comparatief, waarbij de vorm zonder *dan* de voorkeur heeft. Triggers (159 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 67x comparatief (42%), 4x comparatief van gelijkheid (3%), 1x finale bijzin (1%), 11x *geen* (7%), 5x *niet* (3%), 10x *n*-woord (6%), 3x negatief predicaat (2%), 3x superlatief (2%), 1x *te* (1%), 16x universele kwantor (10%), 1x *voor* (1%), 4x *vraag* (3%), 1x *zodra* (1%), 2x *zonder* (1%) en 23x een positief voorkomen (14%). *Mijn winstkansen zijn in dit theater kleiner dan waar ook in Amsterdam, maar daar kan ik me vandaag niet aan storen* (S.T. Florian, Naar de knoppen, 114). *Middernacht op Krokinole was even donker als waar ook in de Kringloop* (Jack Vance, De moordmachine, 103). *Hier waren alle verhoudingen en toestanden terug te vinden, die waar ook ter wereld mogelijk waren of reeds hadden bestaan* (André Demedts, De levenden en de doden, 289). *Ook, denk ik nu, was het nuttig om al zo*

vroeg te leren dat ik nooit van mijn leven geschikt zou zijn om ergens, waar dan ook, op een kantoor te werken (W. Styron, Sophie's keuze, 8). *Pa had nu bewezen, dat de Haarlemse politie niet onderdeed voor die van Amsterdam, Utrecht en waar ook in Nederland* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmanns, 132-3). *Ik vroeg me plots af of er waar dan ook nog iemand zou rondlopen die de walvis en de vuurvliinder de twee mooiste beesten op aarde vindt* (Herman Brusselmans, Ex-minnaar, 200). *Dit was niet alleen de beste bommenwerper die de Luftwaffe in dienst had, maar waarschijnlijk ook de beste die op dat moment waar dan ook in dienst was* (Len Deighton, Luchtslag om Engeland, 123). Free choice lezingen, met een generisch karakter, zijn ook mogelijk: *Sindsdien weet hij dat zijn arts waar dan ook ter wereld via de app dichtbij is* (NOS.nl 10-2-2022). Enkele voorbeelden met *wanneer*: *Integendeel, ik was toen wijzer en zag meer dan wanneer ook* (L.N. Tolstoj, Oorlog en vrede, dl 2, 654). *Ik ben niet van plan morgen of wanneer dan ook in de Rond-Point te komen* (Henry Miller, Kreeftskeerkring, 205).

915 **waar hebben willen:** met negatie te gebruiken om uit te drukken dat men iets liever anders ziet. *Kierkegaard is daarmee veel concreter en tegelijk minder gebonden aan zijn persoonlijk gezichtspunt dan Vestdijk waar wil hebben* (G. Glas, in Vestdijkkroniek, 1999, 29). *Studies over vrij recente conflicten, die nu zijn verschenen en die al enigszins gebaseerd zijn op de grotere toegang tot archieven die historici pas krijgen als het conflict politiek niet meer relevant is, wijzen vaak in richtingen die men ten tijde van het conflict niet waar wilde hebben* (H.W. Tromp, Streven, 1967, 13). Waarschijnlijk is deze uitdrukking ontleend aan het Duits, dat een vrij gangbare negatief-polaire uitdrukking *wahrhaben wollen* kent (Sailer & Richter 2002).

916 **wakker liggen van:** geven om, bezorgd zijn om. Behoort tot de vele Nederlandse uitdrukkingen van onverschilligheid. Triggers (289 voorkomens): 1x *amper* (0,3%), 2x conditionele bijzin (1%), 26x *geen* (9%), 1x *geenszins* (1%), 1x *het laatste* (0,3%), 4x *minder* (1%), 3x *nauwelijks* (1%), 190x *niet* (66%), 28x *n-woord* (10%), 4x negatief predicat (1%), 13x *vraag* (4%), 4x *weinig* (1%), 1x *zelden* (1%) en 11x een positief voorkomen (4%). *Anais Nin zal er niet wakker van liggen dat ik haar werk heb genoemd* (Mensje van Keulen, Alle dagen laat, 8). *Wit 12 is echter geen fout om wakker van te liggen* (Go, 17-6, 1980). *Ik lig van de hele affaire geen minuut wakker, maar als ik in de schoenen van Henk van Hoorn stond zou ik daar wel wakker van liggen.* (Nieuwsblad van het Noorden, 8-2-1997). *En terwijl Amsterdam er amper van wakker lag, spaart Rotterdam kosten noch moeite om van de nominatie tot culturele hoofdstad van Europa iets bijzonders te maken* (Trouw, 28-11-1998). *Stevenson draait zich ongetwijfeld om in zijn graf, maar daar heeft Disney zelden van wakker gelegen* (Sp!ts, 12-12-2002). *Dat Blok wakker ligt van de vakbondsverontwaardiging is onwaarschijnlijk* (Trouw, 1-4-2015). *De laatste jaren liggen steeds minder mensen er wakker van dat hun buurman jointjes rookt* (De Groene Amsterdammer 7-11-2019). Positief voorkomen: *Hier lig ik dus wakker van* (Jaap Scholten, Morgenster, 39).

917 **wakker te krijgen:** modale infinitief, met ontkenning een aanduiding van een diepe slaap of coma. Het negatief-polaire karakter geldt voor gebruik als modale infinitief (als predicat bij een koppelwerkwoord), zoals in *Hij was niet wakker te krijgen*, niet voor de gewone infinitief in *Men probeerde hem wakker te krijgen*. Triggers (10 voorkomens): 2x *amper* (20%), 1x *moeilijk* (10%) en 7x *niet* (70%). *De man lag op de bij-*

rijdersstoel te slapen en was amper wakker te krijgen (Algemeen Dagblad, 10-7-2017). *'s Morgens echter was zij niet wakker te krijgen* (De Telegraaf 10-11-1958). *De mensen waren ten gevolge van de verdooving waarin zij verkeerden moeilijk wakker te krijgen* (Nieuwsblad van het Noorden 23-7-1965).

918 de **ware broeder:** de ware broeder niet zijn is onbetrouwbaar zijn, of niet helemaal de juiste persoon zijn. *Wie de innerlijke bevinding miste, was de ware broeder niet, al viel op zijn dogmatiek geene aanmerking te maken.* (A. Pierson, in De Gids, 1882, 7). *Neeë, ge zijd'ok al de woare broeder nie* (A.M. de Jong, Flierefluiters oponthoud, 32, [1926]). *Ook Vic is voor 'ons' de ware broeder niet, maak je dat nu niet wijs* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, 23 november 1933). *Ze zeiden tot de mensen, die door de zendingsarbeid waren toegebracht tot Christus: ja, dat is nu alles goed en wel, maar ge zijt toch niet op de goede manier tot den Heere Jezus gebracht; die Paulus was de ware broeder niet* (K. Schilder, Preken, deel 2, 248, preek uit 1939).

919 ergens **warm of koud van worden:** ergens persoonlijk door geraakt worden. In combinatie met negatie behoort dit idioom tot de grote groep uitdrukkingen van onverschilligheid. Hoewel de vorm van dit idioom meestal een disjunctie is (*niet warm of koud*), zijn ook equivalente uitdrukkingen met *noch* (*warm noch koud*) en conjunctie (*niet warm en niet koud*) mogelijk: *Ja, maar Ariane werd er niet warm of koud van* (Lisette Lewin, Een hart van prikkeldraad, 181). *Jensma zelf lijkt er warm noch koud van te worden* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-5-1996). *Ik word niet warm en niet koud van ze* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 171).

Varianten: *ergens koud of warm van worden*, *ergens heet of koud van worden*. Triggers (gesommeerd over de 3 varianten, die elkaar

qua negatief-polair gedrag niets ontlopen, in totaal 88 voorkomens): 1x *nauwelijks* (1%), 72x *niet* (82%), 12x n-woord (14%), 1x *zonder* (1%). *En als je 't weten wilt, ik word niet heet of koud van die lauwe kroketjes die je mij maar steeds onder mijn neus zit te duwen* (Ab Visser, *Het kind van de rekening*, 82). *Met chloroform en een pistool op zak benaderde hij zijn denkbeeldige slachtoffer tenslotte zonder er warm of koud van te worden* (Tim Krabbé, *Het gouden ei*, 58). *Niemand die er warm of koud van werd* (Toon Kortooms, *Arme rijken*, 93). *Charles Harrigan sr. werd er niet heet of koud van* (Chuck Chitwood, *Jobstijding*, 242). *Maar warm of koud word ik nauwelijks van PSG of Man City* (De Telegraaf, 30-9-2017).

920 **wat (dan) ook:** ook maar iets, iets ongeacht wat het is. Negatief-polaire uitdrukking, ontstaan uit een concessieve constructie (Hoeksema 2012b), en vergelijkbaar met **wie (dan) ook, welke (dan) ook** e.d. Net als bij *wie ook* versus *wie dan ook* heeft de versie zonder *dan* de voorkeur in comparatieven. Hoeksema (2012b) wees erop dat er naar verhouding minder voorkomens van *wat (dan) ook* te vinden zijn in comparatieven dan van de tegenhanger *wie (dan) ook* en wijst op een vergelijkbaar onderscheid in het Engels tussen *anything* en *anyone* en in het Nederlands tussen *ook maar iets* en *ook maar iemand*. Wellicht kan dit worden toegeschreven worden aan een grotere neiging onder taalgebruikers om vergelijkingen te maken tussen mensen dan tussen dingen. Triggers voor *wat ook* (85 voorkomens): 47x comparatief (55%), 1x comparatief van gelijkheid (1%), 1x conditionele bijzin (1%), 8x *geen* (9%), 3x *niet* (4%), 5x n-woord (6%), 2x negatief predicaat (2%), 1x vraag (1%), 11x *zonder* (13%) en 6x een positief voorkomen (7%). Voorbeelden: *Ze voelde intussen dit duidelijke verschil dat, terwijl haar man een stellige inhoud bezat, die boven haar begrip ging, ze*

niet wist of haar dochter tot iets, wat ook, bij machte zou zijn (F. Bordewijk, *Eiken van Dodona*, Verzameld werk dl. 3, 108). *Met klimop en bloemen begroeide puinhopen leken hem zelfs mooier dan wat ook ter wereld!* (Harry Mulisch, *De versierde mens*, 208). *En achter hun bescherming bleven de huizen van Aveiro staan, zonder scheuren of wat ook* (A. Alberts, *Het zand voor de kust van Aveiro*, 13). *Juffrouw Solema, als u hulp nodig hebt voor wat dan ook, kunt u altijd op me rekenen* (Frank Martinus Arion, *Dubbelspel*, 54). Positief voorkomen: *Ik heb de moordboeken van het begin tot het eind uitgeplozen, al twee keer, op zoek naar een aanwijzing of wat ook* (John Sandford, *Galgenveld*, 269).

Triggers voor *wat dan ook* (261 voorkomens): 1x *allesbehalve* (0,4%), 33x comparatief (13%), 2x comparatief van gelijkheid (1%), 11x conditionele bijzin (4%), 1x *de laatste* (0,4%), 2x finale bijzin (1%), 38x *geen* (15%), 50x *niet* (19%), 14x negatief predicaat (5%), 2x restrictief bijwoord (1%), 1x superlatief (0,4%), 4x *te* (2%), 3x universele kwantor (1%), 7x vraag (3%), 2x *weinig* (1%), 17x *zonder* (7%) en 39x een positief voorkomen (15%). *Mathilde was waarschijnlijk teleurgesteld dat Leendert zonder waarschuwing of wat dan ook was gevlucht* (Anton Koolhaas, *Alle dierenverhalen*, 220). *Hij liep aarzelend, draaiend, wat sportief nuffig, het gelaat ernstig, ja streng, toch ook bescheiden, weigerachtig om wat dan ook te verstoren of te bederven, - maar hij liep* (Simon Vestdijk, *De filmheld en het gidsmeisje*, 161). *Ik ben net aangevlogen uit Barcelona, te moe voor wat dan ook, maar heb een afspraak om in het Maison Descartes Dominique Fernandez te ontmoeten* (Cees Nooteboom, *De ontvoering van Europa*, 37). *Daar hoeft verder niet over gedroomd worden, of geluld, of wat dan ook* (Herman Brusselmans, *Ex-minnaar*, 41). *CBS kwam in handen van Laurence Tisch, een belegger die weinig affiniteit had met media of*

wat dan ook, behalve beleggingswinsten (NRC 30-12-1995). *Het rectoraat van Frans Zwarts was meer dan wat dan ook gericht op het betrekken van studenten bij de RUG* (Dagblad van het Noorden, 19-2-2011, 26). *Hoe zeker kun je als mens van wat dan ook in het leven zijn?* (Peter James, Schijndood, 255). Positief voorkomen: *Ik denk dat ik bleef hopen dat er iets zou gebeuren, een teken, wat dan ook* (Kristien Hemmerechts, Weerberichten, 200).

921 **wat hij/zij/het geweest is:** lichtelijk nostalgische polaire uitdrukking, meestal gecombineerd met *niet meer*. Triggers (11 voorkomens): 10x *niet* (91%), 1x n-woord (9%). *Rock-'n-roll is niet meer wat het geweest is. Rolling Stones-gitarist Ron Wood, jarenlang een icoon van het harde rockleven, is ten prooi gevallen aan een nieuwe verslaving: postzegels verzamelen!* (De Standaard, 30-5-2006). *Vloeken is niet meer wat het geweest is, leert Nederlands onderzoek* (De Standaard, 26-6-2008). *Wordt bankieren door de economische crisis waarin banken de wereld gestort hebben, nooit meer wat het geweest is?* (NRC 3-4-2009). *In de Alpen is de winter niet meer wat hij geweest is* (National Geographic, no 3, 2022, 27).

922 **wat voor (dan) ook:** ook maar enigerlei. Verwant aan de vraagwoord-plus-partikel-combinaties **wie (dan) ook, wat (dan) ook, welke (dan) ook**. Triggers (89 voorkomens): 2x comparatief (2%), 13x conditionele bijzin (15%), 2x finale bijzin (2%), 10x *geen* (11%), 19x *niet* (21%), 16x n-woord (18%), 4x negatief predicaat (4%), 1x *te* (1%), 1x universele kwantor (1%), 2x *voor(dat)* (2%), 1x vraag (1%), 1x *zodra* (1%), 3x *zonder* (3%) en 14x een positief voorkomen (16%). In tegenstelling tot die andere uitdrukkingen komt **wat voor (dan) ook** betrekkelijk weinig voor in comparatieven. Dit verklaart ook waarom de

variant **wat voor ook** minder frequent is dan **wat voor dan ook** (in mijn materiaal 15 versus 74 voorkomens) terwijl de andere uitdrukkingen vergelijkbare aantallen hebben met en zonder *dan*. De *dan*-loze vorm wordt bij voorkeur ingezet bij comparatieven, en als, om wat voor reden dan ook, de comparatieven amper in het geding zijn, is die variant niet per se nodig. Ik vermoed dat het nagenoeg ontbreken van comparatieven te maken heeft met de lexicale betekenis van *wat voor*. Deze uitdrukking kwantificeert over soorten, vergelijk: *Wat voor man is je vader?* Met *Welke man is je vader?* De eerste vraag kun je beantwoorden met *hij is een schat van een man* en de tweede met *Die daar, links op de foto*. In het ene geval zoek je naar een eigenschap, in het tweede naar een individu. In mijn corpus van voorkomens van *any* heb ik gezocht op *any kind* (waarbij dus ook soorten in het spel zijn), en op 119 voorkomens trof ik 2 aan in comparatieven (1,7%), en bij alle telbare substantieven 336 op 5108 (6,6%). Dit verschil is significant volgens Fisher's Exact test ($p = 0.0235$). Het lijkt erop, dat vergelijkingen met individuen in het algemeen gebruikelijker zijn dan vergelijkingen met soorten (ook al zijn beide typen vergelijking mogelijk), en dat kan de verklaring zijn waarom *wat voor (dan) ook* relatief weinig voorkomt in comparatieven. *Hij gaf niet om wat voor muziek dan ook* (Ellery Queen, Uitgekookt alibi, 22). *'Waar is m'n matroosje,' zei hij soms vertederd, zonder verder ook maar een seconde aan wat voor toenadering ook te geloven* (F.B. Hotz, Ernstvuurwerk, in: Het werk 1, 355). *Er was gewoon geen sprake geweest van wat voor overwinning dan ook, en uit die ene uitlating van de vriendelijke en grijzende docent bleek een aanwezigheid van vakkennis en verder niets* (Joost Zwagerman, De houdgreep, 64). *Ze kunnen je straks eerst weer al die rotzooi uit je lijf pompen voor ze wat voor therapie ook met je begin-*

nen (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 118). *Ik zal heel erg ontstemd zijn als iemand van Griffioendor de school op wat voor manier dan ook in diskrediet brengt* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Vuurbeker, 293). Positief voorkomen: *Het relaas van een jonge asielzoeker die om wat voor redenen dan ook zijn land had verlaten om een nieuw bestaan op te bouwen* (Vrij Nederland, 23-10-1999).

923 al het **water van de zee**: in negatieve combinaties, varianten op *dat wast al het water van de zee niet af* (Harrebomée 1858). *We blijven in Drenthe de grootste partij en mogen ook de informateur 'leveren'. Maar al het water van de zee wast niet weg dat wel één zetel hebben verloren ten opzichte van de vorige verkiezing in 2007* (website PvdA Drenthe, 2011).

924 de **weelde kunnen dragen/aan kunnen**: in staat zijn om zich aan te passen aan betere omstandigheden. Triggers (13 voorkomens): *1x net zo min* (8%), *12x niet* (92%). *Romario heeft gezien zijn kwaliteiten ook recht op een voorkeursbehandeling, maar hij heeft de weelde niet kunnen dragen* (De Volkskrant, 29-5-1993). *De getrainde benen van Nieminen, die wanhopig aan een comeback werkt, konden de weelde van het heldendom net zo min dragen*. (Trouw, 14-2-1998). *Zijn nummer 'Jeanny' werd een (omstreden) hit, maar zanger Falco kon de weelde niet dragen* (De Volkskrant 12-9-2023).

925 **weerga**: gelijke, evenknie. Dit woord vormt de kern van enkele werkwoordelijke uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals *zijn weerga niet kennen, zijn weerga niet hebben, iemands weerga niet vinden, zonder weerga zijn*. In oudere teksten ook *wederga(de)*. Triggers (140 voorkomens): *1x amper* (1%), *3x geen* (2%), *1x moeilijk* (1%), *3x nauwelijks* (2%), *110x niet* (79%), *11x n-woord* (8%), *1x*

negatief predicaat (1%), *2x restrictief bijwoord* (1%), *1x vraag* (1%), *1x weinig* (1%) en *6x zonder* (4%). *Mijn wijf het geen weergae, sy is het puyckje vande buert* (G.A. Bredero, Molenaer). *Als klokketoren heeft de belfrood van Brugge zijn wedergade niet* (Conrad Busken Huet, Het land van Rubens, 126). *Zij vinden hun weerga nergens* (C. Joh. Kieviet, Fulco de minstreel [1894]). *De muzikale kwaliteit en inventiviteit van deze elpee kennen nauwelijks hun weerga* (Boudewijn Büch, Rock 'n' Roll, een persoonlijke geschiedschrijving, 266). *Wat over blijft is een vertrouwenscrisis zonder weerga* (De Volkskrant, 17-2-1993). *En als beloning een wedstrijd die qua sfeer in de bijna 53-jarige clubgeschiedenis zijn weerga niet kent* (Groninger Gezinsbode 15-5-2024).

926 om de **weerga**: in het geheel, absoluut. Negatieversterker, behorend tot de groep *om de donder/bliksem/dood/dooie dood*. Het WNT denkt aan contaminatie naar analogie met *weerlicht*, een verklaring die gesteund wordt door allerlei vaste verbindingen, bijvoorbeeld *als de weerga = als de bliksem/als de weerlicht*, of *loop naar de weerga = loop naar de bliksem*, of het adjectieve *weergase = bliksemse, dekselse*. Hierop wijst ook het zeldzame gebruik van *weerga* als een minimale hoeveelheidsuitdrukking, geheel analoog aan bijvoorbeeld *bliksem*, in De Genestet's Leekedichtjes uit 1858:

*Jan Rap is zeer vrijzinnig, zeer!
Hij geeft "geen weergaê" om de leer.*

De aanhalingstekens geven wellicht aan dat De Genestet zelf niet overtuigd was van de correctheid van dit gebruik. Voor *om de weerga* citeert het WNT o.m. Wolff en Deken, Willem Leevend 5, 215: *Wees jy niet bedroefd, Moeder: dat mag ik om de weergae niet zien*. Een recenter voorbeeld is: *Timide is hij om de weerga niet* (Piet Bakker, Ciske de

Rat, 24). Tegenwoordig lijkt deze uitdrukking verouderd te zijn.

927 **weerhouden:** beletten, tegenhouden, doen afzien van. Met *kunnen, mogen* en *zich laten* vormt het litotesuitdrukkingen die vooral in negatieve contexten optreden. Mijn eigen materiaal bevat vrij weinig voorkomens, dus heb ik gekeken in het online CLEF-corpus, te vinden op paqu.let.rug.nl:8068. Na verwijdering van enkele dubbelvormen leverde dit 47 combinaties op met *kunnen*, waarvan 32 negatief (68%), 5 voorkomens (11%) met restrictieve bijwoorden als *alleen, slechts, maar*, 1 in een vraagzin (2%), 1 met *net* (2%), 6 (13%) in irrealiscontexten, terwijl 2 zinnen als ‘gewone’ bevestigende zinnen moesten worden bestempeld (4%). Voorbeelden uit CLEF: *Het tropische weer kon beleggers er ook niet van weerhouden kooporders te plaatsen. Niemand zal u echter kunnen weerhouden om er lekker warm en knapperig stokbrood bij te geven. Voorzitter N. Arsala van de Vereniging van Afghanen zei gisteravond in KRO's Brandpunt dat hij slechts met grote moeite zijn leden kan weerhouden van wraakacties. Juridische diensten van de Europese Commissie bestuderen de vraag in hoeverre Brussel Frankrijk kan weerhouden van de kernproeven. Een totaalverbod op kernproeven zou bestaande kernmachten ervan kunnen weerhouden hun kernwapens te moderniseren en zogeheten drempellanden kunnen tegenhouden op korte termijn kernwapens in productie te nemen. Op het dramatisch hoogtepunt van de film ziet ze Robert een paar dagen na hun afscheid hunkerend in de regen staan en kan ze zich er net van weerhouden om bij hem in de auto te springen.* Een positief voorkomen uit CLEF: *De guerrilla-organisatie zou op die manier in staat zijn nederzettingen in de Iraakse grensstreek te behouden en de Turkse luchtmacht ervan kunnen weerhouden al te intensief bombardementen uit te voeren*

op haar bases. Bij de voorbeelden met *zich laten weerhouden* ontbreekt de irrealiscontext. Op 43 voorkomens zijn 41 negatief, en 2 positief. De volgende voorbeelden zijn allemaal van CLEF: *Superhelden laten zich niet langer weerhouden door de grenzen van de wet of de goede zeden. Dank zij de nieuwe en unieke Easy Lease formule hoeft u zich nergens meer door te laten weerhouden. Mondriaan was juist een heel eigenzinnige schilder, die zich op zijn lange en moeizame zoektocht naar een nieuwe schilderkunst door niets en niemand liet weerhouden.* Positief voorkomen: *Zo zijn er ook tijden geweest dat mensen zich door een oud aristocratisch instinct ervan hebben laten weerhouden op de VVD te stemmen.* CLEF heeft slechts 10 zinnen met *mogen weerhouden*, alle 10 zijn negatief. Een voorbeeld: *Hoe moeilijk het ook zal zijn, het mag de politiek er niet van weerhouden op de ingeslagen weg voort te gaan.*

928 **weerlegbaar:** te weerleggen. De uitdrukking is niet 100% negatief-polair, maar heeft een sterke voorkeur voor negatieve omgevingen. Het duidelijkst blijkt dit als we *weerlegbaar* vergelijken met *onweerlegbaar*. Delpher geeft 534 artikelen met *weerlegbaar*, tegenover 17083 met *onweerlegbaar*. Van de eerstgenoemde 534 is ook nog een deel ontstaan doordat een regel was afgebroken na *on-*. *De stelling leek niet weerlegbaar* (Nieuwsblad van het Noorden 29-11-1982). *Het is nauwelijks weerlegbaar, dat de Nazi's hieruit de conclusie hebben getrokken, dat zij wel hun gang konden gaan* (Jacques Presser, *Ondergang - de vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945*, 1^e dl, p. 6). *En hare argumenten zijn eigenlijk niet goed weerlegbaar* (Algemeen Handelsblad 3-7-1895).

929 kunnen **weerstaan.** In staat zijn om weerstand te bieden. Litotesuitdrukking.

Heel gebruikelijk in de combinatie *de verleiding kunnen weerstaan*, die apart is behandeld. Triggers (30 voorkomens): 1x *amper* (3%), 1x *geen* (3%), 19x *niet* (63%), 3x *n-woord* (10%), 1x *onmogelijk* (3%), 1x *restrictief bijwoord* (3%), 3x *vraag* (10%) en 1x *een positief voorkomen* (3%). *Kan een vier honderd tal al Vrankryks magt weërstaan?* (Nicolaas Simon van Winter, Monzongo, of de koningklyke slaaf [1774]). *Slechts één man kon haar weerstaan ... waarop ze verliefd werd!* (Nieuwe Winterswijksche Courant 15-6-1951). *Maar toch kan Gondors waakzaamheid de Negen niet langer weerstaan* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl. 1, De reisgenoten, 344). *Zeiden ze in het dorp niet dat niemand de macht van de Duitsers kon weerstaan omdat zij de hersens opslurpten van de Polen, Russen, zigeuners en joden?* (Jerzy Kosinski, De geverfde vogel, 120). *Voor al het genre interieur-krijgt-makeover kan ik amper weerstaan* (De Volkskrant 30-11-2023). Positief voorkomen: *Ik kan dit, denk ik. Ik kan dit weerstaan* (Philip Huff, Niemand in de stad, 127).

930 **weet hebben van:** op de hoogte zijn van. Het woord *weet* is vooral bekend van enkele staande uitdrukkingen zoals *aan de weet komen* en *weet hebben van*. Het WNT vermeldt al dat *weet hebben van* vooral met *geen* gepaard gaat, en geeft een citaat uit het Engels-Nederlandse woordenboek van Sewel (1766): *Hy heeft 'er geen weet van*. Triggers (78 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 54x *geen* (69%), 3x *nauwelijks* (4%), 5x *n-woord* (6%), 1x *niet* (1%), 1x *te* (1%), 3x *vraag* (4%), 3x *weinig* (4%) en 4x *zonder* (5%). *Hij weet het, Pieter Albertz is een man die doodziek zou kunnen zijn, zonder dat iemand van het bootsvolk er weet van had* (M. Apperloo, De gulden Draeck, 22). *Had hij daar zelf enige weet van?* (Gerard Reve, Oud en eenzaam, 105). *Daar heeft een normaal mens nauwelijks weet van* (Midas Dekkers, Het walvismeer, 85). *Ik ben*

er nog niet eens zeker van dat de minister wel enige weet heeft van wat hij overhoop haalt met zijn missives (UK, 19-4-2001). *Annas was nog te jong om weet te hebben van de dodelijke kracht van zoveel water* (Maggie Furey, De geest van de steen, 157). *Van grammaticale verschillen tussen het Nederlands en het Engels hebben de elektronische geitenbreiers evenmin weet* (Trouw, 13-8-2005).

931 **weg:** als naamwoordelijk gezegde, met ontkenning: mooi meegenomen, goed van pas komend. Bij andere betekenissen is *weg* niet negatief polair: De zin *het geld is niet weg* is even acceptabel als *het geld is weg*. Triggers (12 voorkomens): 8x *n-woord* (67%) en 4x *niet* (33%). *Goed gereedschap is nooit weg, en al is het duur, men haalt het er uit* (Vincent van Gogh, brief, d.d. 5 september 1883). *Een beetje geld is nooit weg natuurlijk* (Wim T. Schippers e.a., Het Barend Servet-effect, 45). *Een beetje adrenaline is ook niet weg* (De Groene Amsterdammer, 25-3-2010). Een minder gebruikelijk alternatief van *kwaad kunnen*: *Een beetje waardering voor je medemens kan geen kwaad / is nooit weg*. Als subject treedt opmerkelijk vaak een diminutief op, wijzend op gebruik als understatement.

932 **iemand iets in de weg leggen:** iemand hinderen, iemand afhouden van zijn doel. Meestal in combinatie met negatieve indefiniete uitdrukkingen als *niets*, *weinig*, *nooit iets*, daarnaast vaak in combinatie met minimale hoeveelheids-uitdrukkingen als *geen strobreed*, *geen duimbreed*. Deze laatste groep is in zoverre vreemd dat *strobreed* eigenlijk een afstandsmaat aangeeft, en dus eerder hoort bij predicaten als *wijken*, *opzij gaan*, *verder komen*, etc. Vermoedelijk was de oorspronkelijke vorm *geen stro in de weg leggen*, en is *strobreed* een wat onlogische substitutievorm. (*Duimbreed* is vervolgens naar analogie van *strobreed* mogelijk geworden.) Ver-

gelijk bijv. uit Herman Heijermans, *Het Pantser*, 536: *ik mis 't recht de eerste de beste te doden, die me geen stro in de weg legt*, naast: *geen enkele livreier zal je een strobreed in de weg leggen* (Bert Jansen, *Popstukken*, 94).

Triggers (133 voorkomens): 4x conditionele bijzin (3%), 1x *evenmin* (1%), 58x *geen* (44%), 1x *nauwelijks* (1%), 3x *niet* (2%), 42x n-woord (32%), 1x negatief predicaat (1%), 1x *te* (1%), 2x *vraag* (2%), 13x *weinig* (10%), 1x *zelden* (1%), 5x *zonder* (4%) en 1x een positief voorkomen (1%). Voorbeelden zonder *stro(breed)* zijn: *Als de kinderen het waagden Amandus iets in den weg te leggen, dan sloeg Bubulon hen* (J. de Vries, *De verborgenheden van Amsterdam*, 109). *De doodslager die na zijn misdrijf wilde vluchten zag zich zelden iets in de weg gelegd* (A.Th. van Deursen, *Mensen van klein vermogen*, 134). *Middenvelder Robbemond werd niets in de weg gelegd* (Trouw, 29-9-1997). *Daarvoor werd de Amsterdammers veel te weinig in de weg gelegd* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-4-1998). *Twee van hen waren veel te jong om hem iets in de weg te leggen* (Elizabeth McGregor, *Het ijskind*, 136). *Hoe dan ook, vader legde Titus weinig in de weg* (Auke Hulst, *En ik herinner me Titus Broederland*, 13).

weg of steg kennen: zie **heg of steg kennen**.

933 **weg te branden**: verwijderbaar. Vaak gezegd van mensen die met geen mogelijkheid uit de media gehouden kunnen worden. Triggers (26 voorkomens): 1x *nauwelijks* (4%), 24x *niet* (92%), 1x n-woord (4%). *Op grond van deze wapenfeiten is ze niet uit de Britse tabloids weg te branden* (Nieuwe Revu, no. 32, 1996). *Het opvallendste aan Tsjoebais is dat hij niet weg te branden is van president Boris Jeltsin* (Trouw, 15-3-1997). *Vandaar dat Pacino nauwelijks meer van het scherm weg te branden was* (Humo, 27-5-1997). *Sarkozy daarentegen was nooit weg te branden uit*

Neuilly-sur-Seine (De Groene Amsterdammer, 15-2-2008).

weg te cijferen: zie **weg te denken**.

934 **weg te denken** is datgene wat geneeerd kan worden. Triggers (92 voorkomens): 1x *geen* (1%), 2x *nauwelijks* (2%), 85x *niet* (92%), 1x n-woord (1%), en 3x *onmogelijk* (3%). *De sociaal-democratische beweging is niet meer weg te denken uit de sociale, politieke en culturele verhoudingen van ons Nederlandse volksleven* (Koos Vorrink, *Een halve eeuw beginselstrijd*, 111). *En uit het cement en de bouw, dat weet iedereen, is de camorra onmogelijk weg te denken* (Trouw, 4-10-1997). *De 45-jarige troubadour Moti is nauwelijks weg te denken uit het Groninger straatbeeld* (Groninger Dagblad, 4-3-2000). *Zijn grijze kuif, zware bril en brede grijs waren van geen scherm meer weg te denken* (De Groene Amsterdammer, 2-11-2017). Het Duits kent een vergelijkbaar idioom, cf. *Sie ist aus der Firma gar nicht mehr wegzudenken* (G. Falkenberg, p.c.).

Variant: *weg te cijferen*. *De verschillen tussen de verwante talen zijn niet weg te cijferen* (De Volkskrant, 15-5-1993). *Zij bestond en was niet meer weg te cijferen* (Jan Romein e.a., *De tachtigjarige oorlog*, 211).

935 **weg te slaan**: negatief-polair predicaat, modale infinitief. Triggers (55 voorkomens): 1x *geen* (2%), 1x *nauwelijks* (2%), 53x *niet* (96%). *Jan Salie was niet van moeders pappot weg te slaan* (C. Gerretson, *Geschiedenis der 'Koninklijke,' Eerste deel*, 11). *Wanneer bij een boer een dorsmachine stond te 'draaien', was hij er niet bij weg te staan* (Hindrik Blaauw, *Siddeburen in woord en beeld* 2, 118). *Ze zijn nauwelijks van de tv weg te slaan* (Trouw, 23-6-2004).

Een variant is *met een stok weg te slaan*: *Bij geboortes ben ik met geen stok weg te slaan*

(Monika van Paemel, *De vermaledijde vaders*, 177). Hier hebben we in feite een combinatie van twee negatief-polaire uitdrukkingen: *met een stok*, en *weg te slaan*. Variant: *weg te meppen*. *Hij was niet weg te meppen van kranten, radio, televisie* (Trouw, 26-11-2002).

936 er is een **weg terug**: er is een uitweg, een oplossing. Met negatie duidt deze uitdrukking aan dat een ontwikkeling onomkeerbaar is of een gebeurtenis niet ongedaan kan worden gemaakt. Triggers (op 102 voorkomens): 1x conditionele bijzin, 85x *geen* (83%), 2x *nauwelijks* (2%), 11x *niet* (11%), 1x n-woord (1%), 1x vraag (1%) en 1x een positief voorkomen. *Als de Steenstad valt, is er geen weg terug*. (J.R.R. Tolkien, *In de ban van de ring*, dl 3, *De terugkeer van de koning*, 1089). *We moesten een besluit nemen, een weg terug was er niet meer* (Sp'ts, 6-9-2002). *Of er nog een weg terug is?* (UK, 6-11-2008). *Zelfs als er voor Laurel een weg terug was, moet ze het willen* (Arrow 7, 18). Positief voorkomen: *In een vraaggesprek voor de televisie zei Keane dat er mogelijk een weg terug is* (Sp'ts, 28-5-2002).

Meestal wordt deze uitdrukking gecombineerd met een koppelwerkwoord als *zijn* of *lijken*, maar ook een werkwoord als *zien* is mogelijk: *Het is gebeurd en ik zie geen weg terug* (John Updike, *Paren*, 405). Andere combinaties, zoals *zich een weg terug banen*, *op de weg terug zijn* e.d. vertonen daarentegen geen voorkeur voor negatieve omgevingen.

937 **wegnemen** + dat-zin: ongedaan of onwaar maken. Litotesconstructie. Het onderwerp is meestal *dat*, *wat*, *hetgeen*. Opmerkelijk genoeg lijkt negatie in de matrixzin het voorkomen van *wegnemen dat* in een complementszin niet mogelijk te maken: **?Ik geloof niet dat dit wegneemt dat u een fout gemaakt hebt*. Daarmee lijkt *weg-*

nemen dat sprekend op de supersterke polaire uitdrukking *mals* (cf. van der Wouden 1994: 54), die ook ontkenning in dezelfde deelzin verlangt. Omgekeerd staat de negatie in *niet wegnemen dat* in de hoofdzin het voorkomen van positief-positief-polaire elementen in de bijzin niet in de weg. Vergelijk *??ik geloof niet dat hij allerminst tevreden is met dat neemt niet weg dat hij allerminst tevreden is*. Dit moet op het conto van de dubbele negatie geschreven worden die inherent is aan *wegnemen dat*. Triggers (142 voorkomens): 3x *allerminst* (2%), 1x *allesbehalve* (1%), 2x *geenszins* (1%) en 136x *niet* (96%). Voorbeelden uit het corpus: *zulks neemt ook niet weg, dat wij erger als den geringsten bedelende geleden hebben* (Bescheiden betreffende de doelistenbeweging te Amsterdam in 1748 [dbnl]); *doch dit neemt geenszins weg, dat de groote verdiensten onzer Landgenooten Swammerdam en Baster, die allereerst veel nieuws ontdekten, nog niet in vergetelheid geraakt zijn* (Handelingen van de jaarlijkse vergadering der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leijden, 1818, 3). *Maar dat neemt toch niet weg, dat ze altijd maar weer onze omgeving onveilig maakt* (Cissy van Marxveldt, *Een zomerzothed*, 170). *Een en ander nam niet weg, dat wij op den dag, dat er prijzen werden uitgereikt voor de beste leerlingen, elk met een godsdienstig boekje werden vereerd* (P.J. Troelstra, *Gedenkschriften*. Eerste deel: *Wording*, 70). *Dat neemt niet weg dat ook een vaag en in het verleden misbruikt idee geldigheid kan bezitten* (Robert Darnton, *De grote kattenslachting & andere episoden uit de culturele geschiedenis van Frankrijk*, 77). *Maar dat neemt allerminst weg dat we hier te maken hebben met een grondige en geanimeerde reisgids* (De Groene Amsterdammer, 19-1-2017).

938 kunnen **weigeren**: met negatie een litotesuitdrukking. Triggers (17 voorko-

mens): 4x moeilijk/bezwaarlijk (24%), 6x niet (35%), 4x n-woord (24%), 1x vraag (6%) en 2x een positief voorkomen. *Hij had gedurende de laatste weken groote genegenheid voor zijn patiënt opgevat en kon hem niets weigeren* (Nieuwe Tilburgsche Courant 10-7-1925). *Hij kwam aan mijn tafeltje zitten en ik kon moeilijk weigeren...* (Havank, Hoofden op hol, 170). *En aangezien Criterium wel de scherpe aanval van Max Nord op Hermans heeft opgenomen, zie ik niet in, hoe wij dit verweer met goed fatsoen kunnen weigeren* (Paul Rodenko, Brief, 1947). *Sjengske kon niet weigeren aan haar verzoek te voldoen* (Gazet van Limburg 23-5-1951). *Dat kan hij bezwaarlijk weigeren* (Leslie Charteris, De Saint en de mode, 135). Positief voorkomen: *Hij had kunnen weigeren om nog langer aan de poppenkast mee te doen* (Trouw, 26-1-2002).

wel bij zijn hoofd: zie goed bij zijn hoofd

939 **weldenkend:** zinnig, zichzelf respecterend. Wordt gebruikt als attributieve bepaling bij een naamwoord in een algemene bewering om die enigszins af te zwakken. Triggers (65 voorkomens): 25x geen (38%), 36x universele kwantor (55%), 2x vraag (3%) en 2x een positief voorkomen (3%). Het percentage universele kwantoren is bijzonder hoog. Tot de universele zinnen reken ik ook generische zinnen als: *Een weldenkend Groninger burger stemt 'nee'* (De Groninger Gezinsbode, 14-2-2001), waar een vervangen kan worden door *elke* zonder de inhoud van de mededeling ernstig aan te tasten. *Onze dames doen niet veel meer eer aan eene Sexe die de liefde & glorie is van elk weldenkend man!* (Betje Wolff, Briefwisseling van Betje Wolff en Aagje Deken, ed. P.J. Buijnters, 229). *Zoiets doet toch geen weldenkend mens* (H. van Aalst, Onder martieners en bietsers, 94). *Iedere weldenkende vrouw kon met afschuw de uitspraak citeren van de acht-*

tiende-eeuwse Engelse aforist dr. Johnson, die de schrijvende vrouw vergeleek met een juffershondje dat op de achterpoten danst (Vrij Nederland, 1-4-2000). *Welk weldenkend mens van beneden de twintig zal bijvoorbeeld serieus de woorden 'zwerk', 'lommer', 'dunken' en 'vermeien' gebruiken?* (Dagblad van het Noorden, 16-4-2011, 38). Positief voorkomen: *De afgelopen weken liet Trouw weldenkende voor- en tegenstanders met elkaar debatteren over de nieuwe euthanasiewet* (Trouw, 17-5-2001). Zie ook Hoeksema (2008b).

940 **welk (dan) ook:** ook maar enige, ongeacht welke. Negatief-polaire uitdrukking, ontstaan uit een concessieve constructie (Hoeksema 2012b), en vergelijkbaar met **wie (dan) ook, wat (dan) ook** e.d. Net als bij *wie ook* versus *wie dan ook* heeft de versie zonder *dan* de voorkeur in comparatieven. De distributie is breed, en omvat alle bekende categorieën van omgevingen voor negatief-polaire uitdrukkingen.

Triggers voor *welk ook* (387 voorkomens): 1x *alsof* (0,3%), 195x comparatief (50%), 13x comparatief van gelijkheid (3%), 6x conditionele bijzin (2%), 33x *geen* (8%), 27x *niet* (7%), 26x n-woord (7%), 29x negatief predicaat (7%), 1x superlatief (0,3%), 4x *te* (1%), 19x universele kwantor (5%), 5x vraag (1%), 4x *weinig* (1%), 8x *zonder* (2%) en 16x een positief voorkomen (4%). *Zou dan ooit mijnen dank of welke belooning ook U kunnen vergelden?* (Het Thorbecke-archief 1798-1872, Eerste deel 1798-1820, 329). *Zie daar dus eene geheele natie, die besloten heeft de kans des Oorlogs te loopen, liever dan de schande te ondergaan, zich aan wetten, van welken aard ook, welke men haar oplegde, te onderwerpen* (Groninger Courant 18-2-1823). *Ieder monopolie, in welken tak van handel ook, is schadelijk voor het publiek* (Weekblad van het regt, no 475, 1844, 493). *Het is ten strengste verbo-*

den, welk nieuws ook uit Antwerpen schriftelijk over te brengen: aldus de krijgsgouverneur (Karel van de Woestijne, Verzameld journalistiek werk, zevende deel, 461). Daar werden de zaken van de dag besproken en ontstond de klats, die in Durazzo al even erg was als in welk achteraf gelegen provinciestedje ook (J. Fabius, Met Thompson in Albanië, 99). Hij was te zwaar, te massief, te indolent, en daarnaast ook weer te onberekenbaar, om in welk boek ook op te treden (Simon Vestdijk, Surrogaten voor Murk Tuinstra, 83). Alsof er ook maar de geringste mogelijkheid zou bestaan dat welke politicus ook tegenover de Koningin de onbeleefdheid zou begaan al voor het gesprek met haar zijn suggesties aan het hele volk kenbaar te maken (De Telegraaf 21-7-1972). Ieder succesje met Watford doet me emotioneel meer dan welke hit ook (Jip Golsteijn, Popscore, tien jaar popjournalistiek, 167). Een groot diplomate; uitzonderlijk geestig en adrem, maar wraakzuchtig; wist eigendommen met evenveel kunde te besturen als welke man ook; wist evenveel van juwelen als een juwelier (Ethel Portnoy, De brandende bruid, 15). Ze zijn absoluut niet in staat tot welke actie ook, de arme drommels.. (Hergé, Kuifje en de Picaro's, 143). Wanneer we ons over seksueel geweld uitspreken of over welk gebrek aan rechten ook, worden we direct aangevallen (De Groene Amsterdammer, 24-8-2017). Positief voorkomen: De ontdekker mag, tegen betaling van vijf shillings, eene mijn ontginnen op welken grond ook (Charles Darwin, De reis om de wereld, dl 2, 52).

Triggers voor *welk dan ook* (516 voorkomens): 2x *allerminst* (0,4%), 1x *amper* (0,2%), 88x *comparatief* (17%), 16x *comparatief van gelijkheid* (3%), 21x *conditionele bijzin* (4%), 1x *de eerste* (0,2%), 2x *evenmin* (0,4%), 66x *geen* (13%), 1x *geenszins* (0,2%), 2x *het laatste* (0,4%), 3x *nauwelijks* (1%), 86x *niet* (17%), 42x *n-woord* (8%), 1x *onmogelijk* (0,2%), 49x *negatief predicat* (9%),

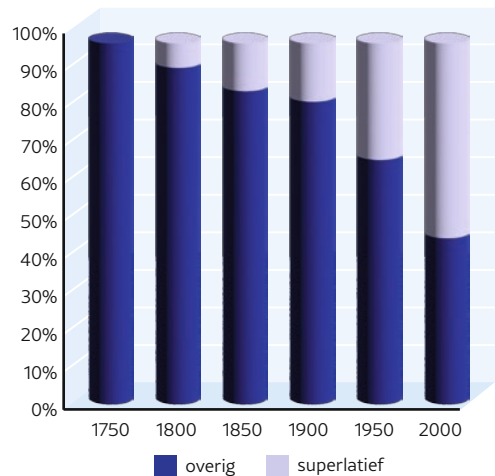
3x *restrictief bijwoord* (1%), 5x *superlatief* (1%), 2x *te* (0,4%), 18x *universele kwantor* (3%), 3x *voor(dat)* (1%), 31x *vraag* (4%), 6x *weinig* (1%), 2x *zodra* (0,4%), 19x *zonder* (4%) en 55x *een positief voorkomen* (11%). *Ik vraag U niet verantwoordelijk te zijn voor welke kosten dan ook* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, Eerste deel, 359). *Nog hoor ik den geïrriteerden toon waarop hij mij verweet, dat ik, een vrouw, hem een rekening had durven sturen even hoog als die van welken mannelijken arts dan ook* (Aletta Jacobs, Herinneringen, 69). *Maar evenals na hare uitbarstingen van woede en verachting, kon Tobias ook thans nog in gemoede punt voor punt weerleggen, dat hij op welke manier dan ook Fransje tot iets hoegenaamd zou hebben trachten te bewegen* (J. van Oudshoorn, Tobias en de Dood, in Doolhof der zinnen, 337). *Er ditmaal vast van overtuigd dat de tegenstand van Nancy eindelijk gebroken zou worden, onderzonden Rupprecht en von Kraft alle steun van de keizer bij hun verzet tegen welke vermindering van hun strijdkrachten dan ook* (Barbara Tuchman, De kanonnen van augustus, 503). *Je was veel te kapot om te kunnen schieten op welke indringer dan ook* (Joop van den Broek, Passagiers voor Casablanca, 70). *Liefje, vraag een man nooit wat hij vindt van welk lichaamsdeel dan ook* (Ed McBain, De losprijs, 24). *Gespannen, opgewonden en zonder nog maar iets van pijn te voelen, ja zonder zelfs enig onbehagen van welke aard dan ook te ervaren, stak ik licht als een veer de markt over* (Knut Hamsun, Honger, 237). *Elk insect dat op welke bloem dan ook zat, had hij in zijn lange leven genoteerd* (Ger Harmsen, Herfsttijloos (Colchicum Autumnale), 123). *Als hij, dacht Inni, om welke reden dan ook plotseling opzij zou kijken, zou die onafhankelijke, door andere instanties bestuurde arm de vork in zijn wang prikken* (Cees Nooteboom, Rituelen, 67). *Vorige week nog constateerde de Economist dat Nederland in vergelijking met welk land*

dan ook nauwelijks reden tot klagen heeft (Trouw, 7-5-2002). We kunnen dus onmogelijk achterhalen hoe het Nederlands, of welke taal dan ook, er twee miljoen jaar geleden uitzag (Sterre Leufkens, Taal, 43). Positief voorkomen: *Nogmaals drong hij er ernstig op aan, dat men, op welke plaats dan ook, tot het bevorderen van den vrede zoude bijeenkomen* (E.J. Diest Lorgion, Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen [1852], dl 1, 194).

941 ter **wereld**: in de wereld. Gebruikt als domeinuitbreider (*domain widener* in de zin van Kadmon & Landman 1993): waar *niemand* kwantificeert over een contextueel gegeven verzameling, doet *niemand ter wereld* dat over iedereen, waar dan ook. Deze uitdrukking dient ter versterking van negatie, universele kwantoren, superlatieven e.d. Vrijwel zonder uitzondering fungeert de uitdrukking daarbij syntactisch als een bepaling bij een (voor)naamwoord. Deze uitdrukking behoort tot de meer frequente negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. Triggers (723 voorkomens): 29x comparatief (4%), 4x conditionele bijzin (1%), 5x *de/het eerste* (1%), 12x *de/het enige* (2%), 1x *de laatste* (0,1%), 1x *evenmin* (0,1%), 89x *geen* (12%), 13x *niet* (2%), 99x *n-woord* (14%), 1x negatief predicaat (0,1%), 5x rangtelwoord (1%), 2x restrictief bijwoord (0,3%), 256x superlatief (35%), 128x universele kwantor (18%), 62x vraag (9%), 7x *weinig* (1%), 1x *zodra* (0,1%), 2x *zonder* (0,3%) en 6x een positief voorkomen (1%). Hierbij zijn enkele vaste verbindingen als *ter wereld komen* niet meegerekend. De categorie ‘rangtelwoord’ doet in de bovenstaande opsomming een tikje vreemd aan, omdat die bij andere polaire uitdrukkingen geen rol speelt, maar er moet op gewezen worden dat *ter wereld* vooral een attributieve bepaling is bij zelfstandige naamwoorden, en dat er ook

gevallen zijn van attributieve bepalingen die een rangtelwoord vereisen bij het te modificeren element, zoals *op rij: Dat was de vijfde nederlaag op rij voor het diep gezonken Ajax*. Het lijkt erop dat *op rij* en het rangtelwoord een discontinue woordgroep vormen. Een vergelijkbare analyse is dan ook denkbaar voor *de vijfde economie ter wereld* e.d.

De verzameling voorkomens is groot genoeg om ook een diachrone trend te kunnen ontdekken. Vanaf het begin van de 19de eeuw is er een gestage groei van het aantal combinaties met superlatieven te zien. Zie figuur 23 waar deze combinaties vergeleken worden met alle andere gebruiksmogelijkheden.

FIGUUR 23 | *Ter wereld* bij superlatieven

Voorbeelden: *Ic en weet ter werelt geen liever creature* (Antwerps liedboek van 1644). *Noijt kint ter werrelt en leet meer ongemack* (Jan van den Berghe, Het esbatement van Hanneken Lekkertant, vers 289). *Waer werd oprechter trouw, dan tusschen man en vrouw, ter Waereld ooit gevonden!* (Joost van den Vondel, Gysbrecht van Aemstel). *Van onse Vloot naer Algiers is noch geen nieuws ter wereld* (Oprechte Haerlemse Courant 17-7-1688). *Gelijk de brave kommandant, heeft ook de arme Van der Hoeven, het goedhartigste en gewilligste schepsel ter wereld, reeds het tijde-*

lijke met het eeuwige verwisseld (Tijdschrift voor Neerland's Indië 17-6, 1855, 343). *Langer dan ergens ter wereld toch hebben de Christenen in het oosten voor hun geloof de verschrikkelijkste vervolgingen moeten verduren* (Marcellus Emants, Langs de Nijl, 16). *Dit beginsel geldt voor alle rassen ter wereld* (W.D. Whitney, Taal en taalstudie, bewerkt door J. Beckering Vinckers [1881], 115). *Geen oor ter wereld is zo fijn als dat van een Schavaeys* (Herman Teirlinck, Het gevecht met de engel, 167). *Waar de diamant mee te maken had, dat wist slechts één mens ter wereld: zijzelf, Olga Boechowa* (Harry Mulisch, De diamant: een voorbeeldige geschiedenis, 229). *Was iets ter wereld zo vertrouwd als de barstfiguren in de kalk?* (Harry Mulisch, De versierde mens, 75). *Met wie ter wereld zou hij nog oprecht kunnen praten?* (Willem Frederik Hermans, Herinneringen van een engelbewaarder, 242). *Het eten was er lekkerder dan waar ook ter wereld* (Marion Bloem, Geen gewoon Indisch meisje, 168). *Als hij op één ding ter wereld stapelgek was, dan was het op zijn verbouwde Yamaha* (Rascha Peper, Rico's vleugels, 10). *Zodra ergens ter wereld een gewaagde actie wordt uitgevoerd, valt de naam van de Mossad* (Trouw, 19-2-1999). *Nieuw-Zeeland is een van de weinige landen ter wereld waar de pandemie van 1918 een plek in de publieke ruimte heeft gekregen* (De Groene Amsterdammer 18-2-2021). *Positief voorkomen: Eerst verscheen een glimlach, wat bitter en gelaten, over het vermoeden dat hij die ochtend had, dat iemand ter wereld iets meer hem toe zou dragen dan ieder lichtvaardige bekomen kan* (Arthur van Schendel, Een zwerver verdwaald, 120). *Welke andere troepen ter wereld zullen dit nadoen?* (Charles Darwin, De reis om de wereld, dl. 1, 173).

Opmerkelijk zijn gevallen waarin *ter wereld* voorafgaat aan het zelfstandig naamwoord waarbij het een bepaling vormt: *De*

procurator verfoeide ter wereld niets zo zeer als de geur van rozenolie (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, 23). *Is er ter wereld een ergere kwaal?* (Hugo Claus, Orestes, 51). Deze volgorde is ongebruikelijk. Eveneens zeldzaam zijn voorkomens van *ter wereld* zonder bijbehorend naamwoord: *Hij kon zich ter wereld niet begrijpen, hoe de vent aan zijn kantoor- en privéadres gekomen was* (K. Groen, Kamer 13, 130).

Het Engels kent twee tegenhangers die op enigszins vergelijkbare manier worden ingezet: *on earth* en *in the world*. *Nothing in the world would have induced Ossipon to go into the parlour* (Joseph Conrad, The secret agent, 231). *Place that confidence in the young lady which she so well deserves, and I am certain you will be the happiest father on earth* (Henry Fielding, Tom Jones, 860).

942 van deze **wereld**: met negatie: onnaards, in de zin van wereldvreemd of van uitzonderlijk niveau. Triggers (12 voorkomens): 2x *nauwelijks* (17%), 9x *niet* (75%) en 1x *vraag* (8%). In geestelijke teksten kan het ook betekenen: niet gericht op het aardse leven, maar op de hemel, het Rijk Gods. Dit gaat terug op een bijbeltekst. In Johannes 18 vers 36 zegt Jezus: *Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld. Als Mijn Koninkrijk van deze wereld was, zouden Mijn dienaars gestreden hebben, opdat Ik niet aan de Joden overgeleverd zou worden, maar nu is Mijn Koninkrijk niet van hier*. In niet-religieuze zin wordt de uitdrukking onder andere gebruikt in combinatie met negatie om een hoge graad aan te duiden. *Helena Starke werd wakker met een kater die niet van deze wereld was* (Lisa Marklund, Springstof, 30). Soms is de betekenis 'wereldvreemd'. Ambient muziek van een soort die ook wel *spacey* werd genoemd wordt als volgt omschreven: *Vooraf Cluster was nauwelijks van deze wereld, en het was dan ook dit duo, bestaande uit Hans-Joachim Roe-*

delius en Dieter Moebius, dat ging samenwerken met generatie- en geloofsgenoot Brian Eno (www.kindamuzik.net). De betekenis 'onrealistisch' staat voorop in: *Hij noemde het Europese besluit 'irritant' en niet helemaal van deze wereld* (Trouw, 7 juli 2001, 6). In het Engels wordt de uitdrukking *of this world* op vergelijkbare wijze gebruikt: *the General Tso's chicken was not of this world*. Een andere uitdrukking met overeenkomsten is *van deze tijd*.

943 zich de **wet laten voorschrijven**: zich laten **gezeggen**, doen wat iemand anders verlangt. In wat ouderwets Nederlands ook af en toe *zich de wet laten stellen*. Triggers (45 voorkomens): 31x *niet* (69%), 8x *n-woord* (18%), 2x *negatief predicaat* (4%), 1x *te* (2%), 1x *vraag* en 2x *een positief voorkomen* (4%). *Met 82 stemmen weigerde zij zich de wet te laten stellen door 77 leden der linkerzij* (Limburger Koerier, 8-11-1909). *Maar de Russen wenschen zich nu eenmaal niet te wet te laten voorschrijven* (Nieuwsblad van Friesland, 11-11-1927). *Volk van Rome, laat ge u de wet voorschrijven door iemand die uw kostbaarste bezit wil weggeven?* (Colleen McCullough, De kroon van gras, 389). *Een wetenschap met kwaliteit en ruggengraat hoort autonoom te werken, en laat zich niet door anderen de wet voorschrijven* (Frits van Oostrom, Autonomie en engagement in de geesteswetenschappen, 47). *Percy was te machtig om zich door een eenvoudige sheriff de wet te laten voorschrijven* (Ken Follett, Pilairen van de aarde, 421). *Het bleek het eerste signaal dat hij zich ook in Enschede door niemand de wet laat voorschrijven* (NRC, 3-1-2012). *Positief voorkomen: Bovendien laat zij zich in haar positie de wet voorschrijven door partijgenoten* (De Pers, 29-9-2007).

944 kunnen **weten**: normaal gesproken is *weten* niet negatief-polair, en vereist het een

lijdend voorwerp. *Piet wist* is geen goede zin, in tegenstelling tot zijn Engelse tegenhanger *Pete knew*. Maar heel soms mag het lijdend voorwerp achterwege blijven, en als dan het onderwerp een generisch *je* of *men* is, hebben we te maken met een negatief-polaire uitdrukking. Triggers (16 voorkomens): 6x *niet* (38%) en 10x *n-woord* (uitsluitend *nooit*, 62%). *Men kon nooit weten* (Simon Vestdijk, Een Alpenroman, 268). *Je kunt nooit weten* (Dirkje Kuik, De held van het potspel, 243). *Maar voor de zekerheid volg ik het oude recept, je kunt nooit weten* (Trouw, 26-5-2007). *Hij liet nog een priester komen, want je kunt niet weten* (De Volkskrant, 27-5-2015). Verwant met dit gebruik lijken zinnen als *Je weet maar nooit*, waar *kunnen* ontbreekt en *maar* een zo goed als verplichte toevoeging is. Gevallen als *je weet nooit hoe een koe een haas vangt* met als lijdend voorwerp een *vraagzin* beschouw ik niet als negatief-polair, gegeven de acceptabiliteit van *nu weet ik eindelijk hoe een koe een haas vangt, Jaap weet hoe je dit gerecht moet maken, Joan wist hoe de vork in de steel zat* etc.

945 **weten hoe men het heeft**: zich bewust zijn van de eigen gemoedstoestand. Vgl. ook **weten waar men het zoeken moet**. In combinatie met ontkenning gebruikt om een toestand van verbijstering uit te drukken. Triggers (38 voorkomens): 1x *nauwelijks* (3%), 36x *niet* (95%) en 1x *voordat* (3%). *Kinker, die misschien niet van bollebusjes hield, wist nauwelijks hoe hij het had* (Cd. Busken Huet, Daags na het feest, 179). *En voordat we wisten hoe we het hadden werden ze links en rechts in de Gouw neergezet* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl 3, De terugkeer van de koning, 1323). *Jack wist niet hoe hij het had* (Hans Vervoort, Zonder dollen, 89). *Paula wist niet hoe ze het opeens had!* (Nelly van Dijk-Has, Recht als een rieten fluit, 201). *De eenvoudige visser uit Katwijk weet niet meer*

hoe hij het heeft (Marita Mathijssen, Een bezielde schavuit, 11).

946 **weten hoe snel/gauw/vlug:** snel genoeg kunnen. *Hij wist niet hoe snel hij zijn woorden weer in moest trekken = Hij kon zijn woorden niet snel genoeg intrekken.* Zie ook **genoeg kunnen.** Van de 81 voorkomens in het materiaal zijn 63 combinaties met *snel*, 17 met *gauw* en 1 met *vlug*. Triggers (81 voorkomens): 81x *niet* (100%). *Ik wist niet hoe gauw ik mijn glas moest leegdrinken* (Geerten Meijnsing, Veranderlijk en wisselvallig, 150). *Ze weet niet hoe snel ze zich weer aankleden moet* (Mischa de Vreede, Bevroren, 124). *Ik wist niet hoe vlug ik me moest omdraaien* (Theo Capel, Bijtend spul, 12). *Ik wist niet hoe snel ik mijn mantelpak na kantoor tijd voor mijn hippiekleren moest verruilen* (De Telegraaf, 23-10-1999). Voor een bespreking van een aantal bijzondere eigenschappen van dit idioom, zie Hoeksema (2010a).

947 **weten van:** partitieve uitdrukking, vergelijkbaar met **begrijpen van, terecht komen van** (Hoeksema 2003). Meestal wordt deze uitdrukking gecombineerd met een indefiniëte of universele maatuitdrukking: *niemand wist er iets van, hij wist er alles van.* Is de maatuitdrukking *alles*, dan is negatie niet nodig, bij indefiniëte doorgaans wel. Triggers (170 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 19x *geen* (11%), 1x *het enige* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 8x *niet* (5%), 3x *niet veel* (2%), 76x *n-woord* (45%), 1x *negatief predicaat* (1%), 3x *universele kwantor* (2%), 12x *vraag* (7%), 11x *weinig* (6%), 5x *zonder* (3%) en 28x *een positief voorkomen* (16%). *Ik weet niet veel van de Algebra* (Het dagboek van de student Nicolaas Beets, d.d. 3-3-1834). *Weet gij er iets van?* (H.J. Schimmel, Generaal Bonaparte en zijn tijd, in: Romantische Werken, p. 34). *Ik weet er geen steek meer van*

(Jan Fabricius, Met de handschoen getrouwd, p. 42). *Ik weet daar niemendal van!* (Erich Wichman, Geest, koolzuur en zijk, 177). *Ik weet nergens iets van* Edgar Rice Burroughs, Het Oakdale geheim, 149). *Daar weet ik ook niets van* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 4C-I, Verhoren, 28). *Maar het is verbazend hoe weinig wij van hem als mens weten* (Jack Vance, Het boek der dromen, 12). *We weten er toch geen van beiden een bal van?* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 88). *Het enige, wat hij ervan wist, was dat er behoorlijke goeie voetballers rondliepen* (Vrij Nederland, 23 oktober 1999, p. 36). *Want wie ook maar iets weet van de blues, weet hoogst waarschijnlijk dit: Robert Johnson verkocht op de crossroads zijn ziel aan de duivel* (Vrij Nederland, 5-8-2000). *Van de erbarmelijke toestanden aan de andere kant van de wereld, op de plantages in Indonesië, hoefden ze al evenmin iets te weten* (De Groene Amsterdammer 29-10-2020). Positief voorkomen: *De Chileen wist gruwelijk veel van cocaïne* (Jens Lapidus, Snel geld, 205).

948 **weten van wat hout pijlen te maken/snijden:** weten wat te doen. Zuidnederlandse uitdrukking, door het WNT in verband gebracht met de franse uitdrukking *ne savoir de quel bois faire flèche*. Het WNT citeert o.m. het volgende voorbeeld (H. Conscience, 3, 371): *Meester S. [...] wist niet meer van wat hout pijlen te maken: hij was er door getobt, de vent!* Een moderner voorbeeld: *Dat Corel Corporation al een tijdje niet meer weet van welk hout pijlen te snijden is een publiek geheim* (www.diskidee.be/testen/test304.html).

weten waar je blijven moet: zie onder **weten waar je het zoeken moet.**

949 **weten waar je het zoeken moet: weten hoe men het heeft.** In combinatie met nega-

tie drukt dit idioom onvermogen uit om emoties te beheersen.

De uitdrukking komt alleen voor in de onvoltooide tijden. Voltooide tijden hebben in de eerste plaats een letterlijke lezing: *Jan heeft niet geweten waar hij het zoeken moest* betekent in de eerste plaats dat Jan iets kwijt was, en de locatie niet heeft geweten. Ingebed onder een modaal werkwoord is een voltooide tijd wel mogelijk: *Hij zou in dat geval niet hebben geweten waar hij het zoeken moest*. Variant: *weten waar je blijven moet*: *Maar ik wist niet waar ik blijven moest van schaamte en verdriet* (G.J.M. van het Reve, *Mijn rode jaren*, 25).

Opmerkelijk is verder dat het werkwoordscluster in de bijzin steeds de volgorde *zoeken moet* heeft en niet *moet zoeken*. De volgorde zelfstandig werkwoord < hulpwerkwoord heet ook wel de groene volgorde (Pauwels 1953), maar bij modale hulpwerkwoorden is juist de rode volgorde, hulpwerkwoord < zelfstandig werkwoord, meer gangbaar (Zuckerman 2001, Coussé & De Schutter 2012). Het lijkt erop, dat we te maken hebben met een versteende volgorde, niet zo vreemd in een idiomatiche uitdrukking.

Triggers (27 voorkomens): 2x *nauwelijks* (7%) en 25x *niet* (93%). Voorbeelden: *zijnde gemelde vorst van Brunswijk soo benart en onrustig, dat niet wiste, waer hij het zoeken moeste of wilde* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl 3, 537). *Van baloorigheid weet hij niet meer waar hij het zoeken moet* (De Nieuwe Gids, jg 2, 1887, 432). *De commissaris, die zich gedroeg, of hij zelf nauwelijks meer wist waar hij het zoeken moest, had Van Pel tenminste naar huis gestuurd* (Theun de Vries, Februari, dl 2, 334). *Want als haar praktijk er niet was, waarin ze zich op al die lieve mensen kon uitleven, zou ze door de week niet meer weten waar ze het zoeken moest, behalve in haar meditatie dan* (Hendrik van Teylingen, De verschijning

van de godin Sarasvati in Hellevoet, 124). *Het gros van de gekozen vertegenwoordigers weet niet waar hij of zij het zoeken moet* (Groninger Gezinsbode 17-4-2019).

950 **weten waar je kijken moet**. Deze uitdrukking is niet negatief-polair bij letterlijk gebruik: *Het boek was verstoep, maar gelukkig wist ik waar ik kijken moest*. Wanneer het gaat om het uitdrukken van gevoelens van schaamte of ongemak, is er ook een negatief-polair gebruik. Hierbij lijkt er een sterke voorkeur voor de volgorde *kijken moeten* boven *moeten kijken* (zie ook de discussie bij **weten waar je het zoeken moet**). Triggers (7 voorkomens): 7x *niet* (100%). *Het angstzweet brak me aan alle kanten uit, ik wist niet waar ik kijken moest* (Dirk Ayelt Kooiman, De vertellingen van een verloren dag, 61). *Tijdens vergaderingen spuit hij zoveel kritiek, dat mijn collega's niet weten waar ze kijken moeten* (Libelle, no 32, 2002).

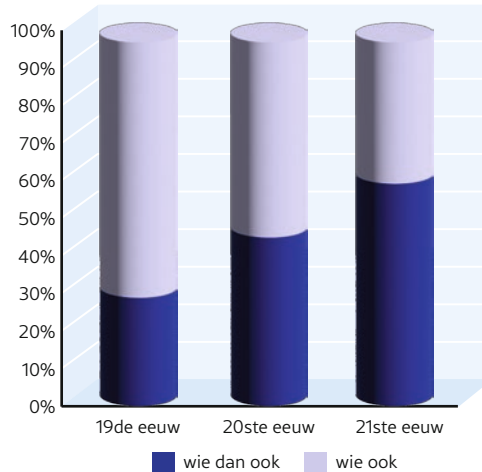
951 **weten wat je hoort/leest/ziet**: in combinatie met negatie drukt deze uitdrukking ongeloof of verbazing uit over wat men hoort of ziet. Vergelijk ook in dit verband *zijn oren/ogen kunnen geloven*. Triggers (51 voorkomens): 51x *niet* (100%). *Ik wist in 't begin waarlijk niet, wat ik zag als ze zoo'n roodbruin monster van onder haar baadje te voorschijn haalde* (Thérèse Hoven, In sarong en kabaai [1892], 51). *Je weet niet wat je ziet* (Groninger Gezinsbode, 22-12-1999). *Ik wist niet wat ik hoorde: die man stond tegen vee te schreeuwen* (Ruurd Edens, Het Feyenoordgevoel, 60). *Ik wist niet wat ik las* (Sp!ts, 4-9-2001). *Vrienden van de wispelturige Kylie Minogue wisten onlangs niet wat ze hoorden* (Weekend, 18-6-2003).

952 **weten wat je overkomt**: variant van **weten hoe men het heeft, waar men het zoeken moet**. Naast ongemakkelijkheid drukt

deze uitdrukking ook verrassing uit. Triggers (71 voorkomens): 2x *amper* (3%), 67x *niet* (94%), 2x *voor(dat)* (3%). *Zy, die daar binnen waren, wisten niet wat hun overquam, dat zulk ene sterke plaats hun onder hunne voeten zo schielijk wierdt weggerukt* (Maandelyke Uittreksels, of Boekzaal der geleerde waerelt, 1740, 36). *Door de Kaapenaars, die zich dapper weerden en zoo vlug en behendig boksten dat de Leidenars niet wisten wat hun overkwam, hadden de jongelui groot voordeel* (Johannes Knepelhout [Klikspaan], Studenten-typen, 386). *Hij zal niet weten wat hem overkomt als morgen de koning arriveert en zijn vrienden gevangen neemt* (Thea Beckman, Geef me de ruimte!, 218). *Platonov wist zelf amper wat hem overkwam* (De Groene Amsterdammer 19-12-2019, 132). *We lossen dit op voor Weston weet wat hem overkomt* (The Rookie 4, 4).

953 **wie (dan) ook:** ook maar iemand, iemand ongeacht wie het is. Negatief-polaire uitdrukking, ontstaan uit een concessieve constructie (Paardekooper 1978, Hoeksema 2012b): *De hond is nooit bang voor iemand, wie het ook mag zijn* > *De hond is nooit bang voor iemand, wie ook* > *De hond is nooit bang voor wie ook*. Vergelijkbare gevallen zijn beschreven voor andere talen in Haspelmath (1997), Vlachou (2007), Aguilar-Guevara et al. (2011). Net als bijvoorbeeld *any* in het Engels is er naast een negatief-polair gebruik ook de mogelijkheid om de uitdrukking als *free choice* pronomen in te zetten: *Ga toch een keer uit, met wie dan ook!* De uitdrukkingen *wie ook* en *wie dan ook* hebben een brede distributie, en in alle bekende contexten voor negatief-polaire uitdrukkingen kunnen beide worden aangetroffen. Bijzonder is daarbij het grote aantal van comparatieven (circa de helft van alle voorkomens). Comparatieven met *dan* tonen daarbij een duidelijke voorkeur voor de variant *wie ook*,

vermoedelijk ter vermindering van een opeening van *dan's* (Hoeksema 2012b). Verder valt een geleidelijke verschuiving in de data waar te nemen van *wie ook* (in de 19de eeuw de voorkeursvariant) naar *wie dan ook* (de huidige voorkeursvariant). Vergelijk:

FIGUUR 24 | *Wie ook* versus *wie dan ook*

Hierbij trekt *wie ook* zich steeds meer terug op zijn bastion, de comparatieven, en worden de andere omgevingen in toenemende mate het domein van *wie dan ook*. Triggers voor *wie ook* (428 voorkomens): 323x comparatief (75%), 12x comparatief van gelijkheid (3%), 1x concessive bijzin (0,2%), 4x conditionele bijzin (1%), 14x *geen* (3%), 13x *niet* (3%), 24x n-woord (6%), 9x negatief predicaat (2%), 3x *te* (1%), 3x universele kwantor (1%), 3x vraag (1%), 11x *zonder* (3%) en 8x een positief voorkomen (2%). Voorbeelden: *ik zal ook niet dulden, dat zij door wien ook, al was het door haar eigen vader, ten toon gesteld wordt* (A. Loosjes Pzn, De historie van mejuffrouw Susanna Bronkhorst, dl 1, 344). *Wanneer heb ik getoond den aanval van wie ook te willen ontwijken?* (Frederik van Eeden, Over woordkunst III, in: De briefwisseling van Frederik van Eeden en Lodewijk van Deysel, 375). *Zij had hem verboden iets ervan aan de bedienden of wie ook te zeggen* (P.A.

Daum, Aboe Bakar, Verzamelde romans III, 770). *Z'n geluid was als het ratelend snappen van 'n eenjarig mondje, dat al z'n lief en leed aan zijn hoofdkussen schijnt uit te klagen, zonder dat het zelf of wie ook er iets van verstaat* (Leuvense Bijdragen, jg VI, 1904, 3). *In zulke omstandigheden is Jan van Zutphen wel sprekend als wie ook en de gloed en de innigheid zijner woorden wekken een onbegrensd vertrouwen* (W.H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland, dl 2, 463). *En tenslotte voelde hij zich veel te zeker van zichzelf, om de leiding van wie ook te aanvaarden* (Jacques Presser, Napoleon - Historie en legende, 303). *Al las hij sneller dan wie ook, het zou hem jaren kosten om alle boeken van de Gemeentelijke Bibliotheek te lezen* (Tom Lanoye, Een slagerszoon met een brillette, 61). *Als een artikel, van wie ook, niet past in het redactiebeleid dan wordt het afgevoerd* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 27). Positief voorkomen: *De inmenging van wie ook, zelfs de mijne, zou voor hem een belediging zijn geweest* (Karl May, In de schuilhoeken van den Balkan, 316). Triggers voor *wie dan ook* (440 voorkomens): 90x comparatief (20%), 25x comparatief van gelijkheid (6%), 1x concessieve bijzin (0,2%), 13x conditionele bijzin (3%), 1x *evenmin* (0,2%), 2x finale bijzin (0,5%), 52x *geen* (12%), 1x *minder* (0,2%), 83x *niet* (19%), 47x n-woord (11%), 33x negatief predicaat (8%), 1x superlatief (0,2%), 5x *te* (1%), 2x universele kwantor (0,5%), 3x *voor(dat)* (1%), 18x vraag (4%), 5x *weinig* (1%), 1x *zodra* (0,2%), 25x *zonder* (6%) en 32x een positief voorkomen (7%). *Doch evenmin is het iemand, wie dan ook, geloofwaardig, met onbeschaamde moedwilligheid de grootheid van beroemde mannen in de schaduw [...] te stellen* (Vaderlandsche Letteroefeningen 1829, 249). *Deze halfslachtigheid kittelde toch de geniepigste ondeugd, zonder ontzag voor wie dan ook* (J. van

Oudshoorn, Louteringen, in: *Doolhof der zinnen*, 112). *Gij weet, dat de keizer mij onder doodsbedreiging verboden heeft, wie dan ook tot u te laten doordringen* (Jan Engelman, Prinses Turandot, 54).

Ik zweer dat ik de plaats van de Zonnetempel nooit aan wie dan ook zal onthullen (Hergé, Kuifje en de Zonnetempel, 137). *Was Goeverneur misschien te schuw om voor wie dan ook model te staan?* (Ab Visser, 't Peerd van Ome Loeks, 51). *Sterker nog: hoe kun je iemand, wie dan ook, ooit echt kennen?* (Jonathan Kellerman, Gesmoord, 155). *Een ogenblik kwam de gedachte bij haar op dat notaris Corde eigenmachtig, zonder Edouard of wie dan ook er iets van te vertellen, had besloten dat het geld door de bevoordeelden in Luxemburg zou worden ontvangen en niet in Basel* (W.F. Hermans, Au Pair, 318). Positieve voorkomens zijn niet uitgesloten, maar relatief zeldzaam (circa 4%): *Maar die vegen, Neils. Die kunnen wel van wie dan ook zijn.* (Patricia Cornwell, Fataal weekend, 164). Meestal laten dergelijke voorkomens een free choice-lezing toe, te vertalen met (free choice) *any* in het Engels. Het laatste voorbeeld is zelf vertaald uit het Engels en in de oorspronkelijke versie staat er: *But the smudges, Neils. Those could be from anyone.*

954 van **wijken weten**: met negatie een uitdrukking van onverzettelijkheid, zoals van **ophouden weten**, van **opgeven weten**, zich **laten kisten**, etc. Triggers (47 voorkomens): 1x *evenmin* (2%), 37x *geen* (79%), 1x *moeilijk* (2%) en 8x *niet* (17%). *Doch de andere helft der bende, welke met den monnik gekomen of aan den kant des steigers de gracht doorwaad hadden, wist nog van geen wijken* (Jacob van Lennep, De pleegzoon, dl 1 [1833], 54). *Maar ondanks het steeds zwaardere kanonvuur wilde de Franse frontlinie niet van wijken weten* (John Keegan, De Eerste Wereldoorlog, 310). *Een ander familielid uit de bierdynastie der*

Van den Stocks, Philip Colin, wil evenmin van wijken weten bij Anderlecht (Trouw, 26-9-1997).

955 zich van de **wijs laten brengen**: zich uit het **veld laten slaan**. Deze uitdrukking behoort tot een groep van werkwoordelijke uitdrukkingen die “onverstoorbaarheid” uitdrukken, en vaak inherent reflexieve combinaties met *laten* vormen: *zich laten kisten, zich storen aan*, etc. Triggers (122 voorkomens): 2x *geen* (2%), 1x *minder* (1%), 102x *niet* (84%), 9x *n-woord* (7%), 2x *te* (2%), 1x *zelden* (1%), 2x *zonder* (1%) en 3x een positief voorkomen (2%). *Zonder zich hierdoor van de wijs te laten brengen zei Anton: Nee meneer, we waren met z'n tweeën* (Simon Vestdijk, Sint Sebastiaan, Anton Wachter Lahringen, 131). *Bootsman Janus laat zich door de onheilskets van kok Blekemolen niet van de wijs brengen* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 303). *Het jaar begint te hoopvol om ons van de wijs te laten brengen* (H.N. Werkman, Brieven rond de Blauwe Schuit 1940-1945, dl 2, 9). *Feyenoord toonde zich veerkrachtig en het liet zich op het middenveld zelden van de wijs brengen* (Trouw, 15-3-2002). *Door niets en niemand liet Uytdehaage zich vooraf van de wijs brengen* (Trouw, 11-2-2002). Positieve voorkomen: *Feit is dat de regerend Australian Open-kampioen zich in het verleden bij herhaling van de wijs heeft laten brengen door externe factoren* (Trouw, 7-7-2001). *Uit ander onderzoek van Van Kleef bleek dat machtigen zich door andermans emoties ook minder van de wijs laten brengen* (De Groene Amsterdammer 18-5-2023). Varianten zijn: *zich van zijn stuk laten brengen* en in Vlaanderen ook *zich van zijn melk laten brengen*: *Coppejans liet zich niet van zijn melk brengen* (wielerkrant.be 20-5-2023).

956 iemand iets **wijsmaken**: op de mouw spelden. In toekomstgericht gebruik (vaak

een onvoltooid tegenwoordig tijd met futurumlezing), doorgaans met een meewerkend voorwerp van de eerste persoon, en een generisch onderwerp heeft dit werkwoord een sterk negatief-polair karakter (zie Hoeksema 1999a, 2021). Als het meewerkend voorwerp in de derde persoon staat, is er een lezing mogelijk waarin het perspectief van die persoon wordt gekozen om uit te drukken dat iemand overtuigd is van de onwaarheid van een bewering: *Ze maakten hem niet wijs dat de aarde rond is!* (Lezing: deze persoon meent stellig dat de aarde plat is.) Vergelijk dit met: *Ze hebben hem nooit wijsgemaakt dat de aarde rond is* (hier gaat het om een mogelijke gebeurtenis die nooit plaats heeft gevonden; of de persoon aangeduid met ‘hem’ een mening heeft over het al dan niet rond zijn van de aarde blijft in het midden). Het Duitse *weismachen* heeft redelijk vergelijkbare eigenschappen (Hoeksema 2021). *Je maakt mij niet wijs dat dat zuivere koffie is*. Triggers (98 voorkomens): 2x *geen* (2%), 68x *niet* (69%), 23x *n-woord* (23%), 1x *onmogelijk* (1%), 4x *vraag* (4%). *Dat maakt mij geen mensch wijs, dat je 's avonds om tien ure geen honger zoudt hebben* (Vlerk, Reisonntmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud en zijne vrienden [1841], 40). *Je maakt me, na alles wat je me verteld hebt, onmogelijk wijs, dat je niet van Paul houdt* (Louis Couperus, Eline Vere, 458). *Je maakt mij niet wijs, dat een kist van een auto af kan rollen, op een hoofdverkeersweg, midden in augustus, zonder dat iemand het ziet!* (Willy van der Heide, Drie jongens als circusdetective, 39). *Wou je mij wijsmaken dat hij hier twee, drie keer geweest is en dat jij niet uitgevist hebt wie het was?* (Chester Himes, Kille dood in Harlem, 72). *Je maakt mij niet wijs dat bijvoorbeeld Jan Blokker of Bert Haanstra die films mooi vonden* (Karel van het Reve, Lenin heeft echt bestaan, Verzameld werk 3, 512). *Deze keer kon niemand haar wijsmaken dat het een onge-*

luk was geweest (Diane Hoh, De getuige, 77). *Hem maakte je op dit vakgebied niks meer wijs* (P.F. Thomése, J. Kessels: The Novel, 192).

957 **wijzer worden (van)**: (a) informatie verkrijgen, (b) voordeel hebben van, baat hebben bij. Bij betekenis (b) wordt vrij vaak ter verduidelijking als bepaling *financieel* toegevoegd.

Gebruik (a): Triggers (30 voorkomens): 1x *evenmin* (3%), 4x *geen* (13%), 1x *nauwelijks* (3%), 4x *niet* (13%), 10x *niet veel* (33%), 1x *n-woord* (3%), 5x *vraag* (17%), 2x *zonder* (7%) en 2x een positief voorkomen. Voorbeelden: *Ben je iets wijzer geworden?* (Ellery Queen, Uitgekookt alibi, 48). *Van de aantekeningen van het verplegend personeel werd ik niet veel wijzer* (Jonathan Kellerman, Op het scherp van de snede, 160). *Over de authenticiteit van de werken word je evenmin iets wijzer* (Trouw, 13-7-1998). *Soms gaan de gesprekken tussen Selma en haar vriendinnen over filosofie en literatuur, zonder dat je er overigens veel wijzer van wordt* (Trouw, 8-3-2003). Positief voorkomen: *Als hij daar in de keuken heeft kunnen kijken, is hij er misschien wat wijzer van geworden* (Het Parool 7-11-2012).

Gebruik (b): Triggers (20 voorkomens): 5x *geen* (25%), 1x *nauwelijks* (5%), 3x *niet veel* (15%), 2x *n-woord* (10%), 1x negatief predicaat (5%), 3x *vraag* (15%), 1x *weinig* (5%), 2x *zonder* (10%) en 2x een positief voorkomen (10%). *Ik bedoel, dat het heel best is voor een schoft als Ash te werken en er geen cent wijzer van te worden* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 58). *Financieel worden de 'hoogleraren van het notariaat' er nauwelijks wijzer van* (Trouw, 20-12-1997). *Of de consument veel wijzer wordt van de fusie, is onzeker* (Trouw, 5-2-1998). *Koffieboeren, maar ook koffiehandelaren, zijn er weinig wijzer van geworden* (Trouw, 20-2-1998). *Wat word je er financieel wijzer van?* (BNNVara

7-4-2005). Positief voorkomen: *Ajax wordt ook financieel wijzer van Europese overwintering* (Voetbal International 14-12-2023).

958 **willen**: in de betekenis van *lukken, slaan* in heeft dit werkwoord een negatief-polaire gebruik. Het betreft hier een onpersoonlijke lezing, waarbij er geen sprake is van de wil van een levend wezen. Enkele hoogfrequente combinaties, zoals *willen lukken* en *willen zomeren* heb ik afzonderlijk behandeld (zie aldaar). Triggers (34 voorkomens): 1x *conditionele bijzin* (3%), 1x *geen* (3%), 24x *niet* (71%), 1x *n-woord* (3%), 2x *weinig* (6%) en 5x een positief voorkomen (15%). *Wat hier in Amsterdam nog niet van de grond wil komen blijkt het in Londen goed te doen* (Hitweek, 1-4-1967). *De naam van het steegje wou hem niet te binnen schieten* (Janwillem van de Wetering, De dood van een marktkoopman, 79). *Het zijn gruwelijke details, maar in deze nogal sfeerloze omgeving willen ze niet echt tot leven komen* (Sp!ts, 2-4-2002). *Tussen de twee sterren wil het niet echt vonken* (Trouw, 2-8-2003, 23). *Om bij de dop te kunnen moet de tank een stuk omhoog, dat ging nog wel, maar de dop wilde er niet af* (Motor-Forum, 22-3-2020). Positieve voorkomens van onpersoonlijk *willen* hebben een habituele lezing, vaak met de voor die lezing kenmerkende bepaling *weleens* (vergelijk Zwarts e.a., 2002): *Het wil nog weleens knetteren als het om plannen gaat in Burgh-Haamstede* (Provinciale Zeeuwse Courant, 17-11-2022).

959 iets te **willen hebben**: recht hebben om een voorkeur uit te spreken of te doen gelden. Triggers (17 voorkomens): 4x *niet veel* (24%), 10x *n-woord* (59%) en 3x *weinig* (18%). De uitdrukking wordt vaak tegen kinderen gebruikt om hun onmondigheid goed duidelijk te maken. Vgl. *Kinderen hebben niets te willen* (www.het-klankbord.vuurwerk.nl/.). *Mijn moeder zei altijd: "je*

hebt niets te willen, je wil staat achter de deur" (www.muurkrant.org/..). *In die tijd hadden vrouwen en kinderen niets te willen, de mannen hadden het voor het zeggen, en dat vonden we allemaal heel gewoon* (www.telegraaf.nl/..). Daarnaast wordt ook het gebrek aan inspraak van vrouwen, honden, slaven, werknemers, etc. vaak met behulp van deze uitdrukking onderstreept, evenals het zinloze van wensen in situaties waaraan niets te veranderen valt: *In de NOR heb je trouwens ook weinig te willen, me dunkt* (www.bicat.net/..). *Een arme jonge vrouw heeft namelijk weinig te willen* (www.kunstkick.nl/..). *Maar goed, een paard heeft net als een hond weinig te willen* (www.hondenclub.nl/..). *Als werkloze en etende uit de staatsruif had ik niets te willen* (www.solidariteit.nl/..). Naast *te willen hebben* is er ook de veel minder frequente intransitieve variant *te willen vallen*: *Dan viel er voor zo'n joodse handelaar weinig te willen* (NRC, 14-11-1997).

960 **willen horen van**: geneigd zijn om naar iets te luisteren, zich ergens bij neerleggen. Triggers (30 voorkomens): 1x *nauwelijks* (3%), 23x *niet* (77%) en 6x *n*-woord (20%). *De doorsnee-Amerikaan wil van deze harde waarheden niets horen* (Tubantia 17-6-1932). *Daar wilde op zijn beurt Nikanor Ivanovitsj weer niet van horen* (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, 108). *Moeder wilde er niet van horen* (Mensje van Keulen, Van lieverlede, 137). *Van dat laatste wil KPN niks horen* (De Groninger Gezinsbode, 10-12-1997). *Maar van kritiek op die oorlog willen de Verenigde Staten nauwelijks horen* (Trouw, 1 mei 2002). Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking: *But this the captain would not hear of* (Herman Melville, Typee, 270).

961 **willen lukken**: deze uitdrukking bevat het negatief-polaire gebruik van *willen* (zie aldaar). Qua betekenis verwant met *van de*

grond komen: als iets niet van de grond komt, wil het daarmee niet lukken. Triggers (125 voorkomens): 2x *conditionele bijzin* (2%), 101x *niet* (81%), 9x *n*-woord (7%), 1x *restrictief bijwoord* (1%), 6x *vraag* (5%), 1x *zelden* (1%) en 5x *een positief voorkomen* (4%). Voorbeelden: *al bromt hij dan dat het fluitje niet zo erg goed wil lukken* (Jean Dulieu, Paulus en Priegeltje, in Het grote boek van Paulus de Boskabouter, 91). *Met de emblemen wilde het niet lukken* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 265). *Kortom, er valt geld in Afrika te verdienen als het daar wat wil lukken met de economische groei* (Trouw, 4-4-1998). *Ook in Frankrijk klinkt de klacht van overbelaste moeders omdat het ook hier maar niet echt wil lukken met de zorgende vader* (Trouw, 26-9-2003). *Wil het een beetje lukken?* (Dagblad van het Noorden, 24-5-2005). *Positief voorkomen: Een boek volschrijven over het mannelijk geslachtsorgaan en zijn functioneren wil nog wel lukken, want de thema's en de invalshoeken liggen voor het opscheppen* (De Volkskrant 12-6-1993).

962 **willen weten van**: oren hebben naar, willen kennen. Triggers (84 voorkomens): 2x *evenmin* (2%), 15x *geen* (18%), 13x *niet* (15%), 53x *n*-woord (63%) en 1x *weinig* (1%). *Van protestantse 'inwendigheid' wilde hij niet weten* (Lodewijk van Deysse, De wereld van mijn vader, ed. Harry G.M. Prick, 220). *Maar de burgemeester wilde daar niemendal van weten* (Het Volk, 10-2-1909). *Nee, zeg ik, ik geloof niet dat ze iets van feminisme wil weten* (Anja Meulenbelt, De schaamte voorbij, 200). *Aalst wou echter van geen Gentenaren weten* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, 534). *Noerejev wilde niets weten van dat plan* (Vrij Nederland, 21-9-1996). *Ze wilde niks van me weten* (Alex Boogers, Alleen met de goden, 446). *Van bitterheid over alles wat verloren ging, wil hij evenmin iets weten* (De Groene Amsterdammer 31-1-2019, 33).

963 **windeieren leggen**: niet baten. Een windei is een mislukt ei, zonder schaal, ten gevolge van een kalktekort bij de vogel. In deze uitdrukking wordt het woord overdrachtelijk gebruikt. Triggers (133 voorkomens): 128x *geen* (96%), 3x n-woord (2%), 1x universele kwantor (1%) en 1x een positief voorkomen (1%). *Dit doen leyde hem, als het spreekwoord ziet, geen windeieren* (Arnold Houbraken, *De groote schouburgh der Nederlandsche Konstschilders en Schilderessen* [1718], dl. 2, 67). *Zoo'n bezoek had hem immers nog nooit windeieren gelegd!* (George van Aalst, *De schoolfuij*, 87). *Windeieren waren alles wat hij het elite bedrijf had gelegd* (Geerten Meijsing, *Veranderlijk en wisselvallig*, 124). *Dit huwelijk legde hem bepaald geen windeieren*. (De Groninger Gezinsbode, 24-2-1995). Positief voorkomen: *Bart Middelburg was de beste misdaadverslaggever van Nederland, maar dat legde de krant voornamelijk windeieren*. (HP/De Tijd, 22-3-1996).

964 de **wonderen zijn de wereld uit**: met negatie, om aan te geven dat iets bijzonder toevallig of wonderbaarlijk is. *Daar 't nog in de vacantie was, hadden oom en tante, de wonderen zijn de wereld niet uit, deze bijzonderheid toegestaan* (Top Naeff, *School-idyllen*, 184). *Maar de wonderen zijn de wereld nog niet uit* (Jan de Hartog, *Hollands Glorie*, 263).

965 een **woord**: ook maar iets. Een van de meest gebruikte minimaliseerders in het Nederlands (Hoeksema 2002b). Triggers (2150 voorkomens): 17x *amper* (1%), 1x comparatief (0,05%), 17x conditionele bijzin (1%), 2x *de eerste* (0,1%), 3x *evenmin* (0,1%), 1307x *geen* (61%), 40x *nauwelijks* (2%), 68x *niet* (3%), 155x n-woord (7%), 15x negatief predicat (1%), 1x restrictief bijwoord (0,05%), 9x *te* (0,4%), 1x universele kwantor (0,05%), 48x *voor(dat)* (2%), 4x vraag

(0,2%), 3x *zelden* (0,1%), 2x *zodra* (0,1%), 1x *zomin* (0,05%) en 456x *zonder* (21%). *En nochtans en ben ic niet zoe coene / Een woord te kicken* (Anna Bijns, *Refereinen* [1528]). *Ik en wil een woort niet meer spreken, want ghi alleen wt zijt om my te bespotten* (Jan Pistorius, tijdens inquisitie-verhoor, 's Gravenhage, 1525). *Coehorn en heeft mij niet een woort gescreven van het geheele werck, dat seer vreemt is* (Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, 1700-1702 [brief van Willem III aan Heinsius], 597). *Ik stoot dien Schelm ter neer indien hij maar een woord durft van mijn handel spreken* (Anoniem, *Het groote tafereel der dwaasheid* [1720]). *Doen ik dat hoorden, soo besweek mijn hert in droefhey, soodat ik nauwelyks een woort konde voortbrengen, totdat mijn de tranen uyt de oogen borsten* (Maria ter Meetelen, *De Naukeurige aantekening van de Wonderbare Reys-beschryving* [etc] [1748], 125). *De goede Sieg heeft mij nooit een woord hooren uiten, nooit met kennis ontmoet* (Het dagboek van de student Nicolaas Beets 1833-1836, 153). *Zoo herinner ik hier nog ten slotte, hoe grappig het was, hem of mij eene Aria te hooren zingen in de Fransche taal, waarvan hij zoo min als ik een woord verstond* (Willem van den Hull, *Autobiografie* (1778-1854), 191). *Ik viel ontzenuwd op mijnen stoel, onbekwaam om nog een woord te uiten* (Hendrik Conscience, *De schat van Felix Roobeek*). *Gedurende de terugrit werd er slechts zelden een woord gesproken* (Karl May, *Kara ben Nems*, 148). *Voordat nog iemand een woord gesproken had sloeg zij met de vuist op tafel* (Willem Elsschot, *Villa des Roses*, 73). *Nauwelijks had hij een woord gestameld of ik hoorde Victoire komen* (Choderlos de Laclos, *Gevaarlijk spel met de liefde*, 196). *Officieel wist hij van niets af en hij weigerde ook maar een woord over de zaak te zeggen* (Hilaire Belloc, *Marie Antoinette*, 143). *Hubert Mendels zei evenmin een woord*

(Theun de Vries, Februari dl 2, 163). *Ik zou liever sterven dan hier iemand ook maar een woord over te vertellen* (Harry Harrison, Doodsstrijd op Voorspoed, 460). *Zonder een woord te zeggen ging hij aan tafel zitten en begon te eten* (Astrid Lindgren, Ronja de Roversdochter, 117). *Ja, zodra ze een woord op papier moeten zetten, worden ze gaga* (Geerten Meijsing, Veranderlijk en wisselvallig, 34). *Denkt u dat het Franse publiek ooit nog een woord gelooft van wat politici zeggen over het EMS?* (De Volkskrant, 9-8-1993). *Janis [was] de eerste die een woord kon uitbrengen* (Peter Buwalda, Bonita Avenue, 190). *Er stond amper een woord over in het regeerakkoord* (BN De Stem 1-8-2017). *Gelooft iemand een woord van wat Artie Sylvester zegt?* (The Chelsea Detective 1, 3).

Een minder gebruikelijke variant is *half woord*: *Ik verslijt an jou verder geen woord, geen half woord, geen splinter van 'n woord, geen kromme komma, geen punt!* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, Toneelwerken III, 2280). (Niet te verwarren met de positief-polaire uitdrukking *aan een half woord genoeg hebben*.) Voor varianten als *een stom woord*, *een zinnig woord*, zie aldaar.

966 uit zijn **woorden (kunnen) komen**: in staat zijn tot helder en verstaanbaar spreken. Niet uit je woorden kunnen komen is ofwel tijdelijk, als gevolg van emoties of ademnood, ofwel permanent, bijvoorbeeld door afasie of een aangeboren spraakgebrek. Gaat het om een tijdelijke storing, dan vinden we vaak een causatieve *van*-bepaling: *bijna niet kunnen spreken van woede, nauwelijks kunnen spreken van verbijstering*, etc. Triggers (27 voorkomens): 1x *amper* (4%), 2x *moeilijk* (7%), 3x *nauwelijks* (11%), 17x *niet* (63%), 1x *voor* (4%), 2x negatief predicaat (7%), 1x *vraag* (4%). *De laatste jaren kan ze niet meer uit haar woorden komen* (Hollands Maandblad 2003, 33). *Yassin komt*

bijna niet uit zijn woorden van woede (De Pers, 15-6-2007).

967 het bij **woorden (alleen) laten**: het omgekeerde doen van wat Feyenoords clublied adviseert: geen woorden, maar daden. Of, om een metafoer te gebruiken: wel blaffen, niet bijten. Triggers (18 voorkomens): 16x *niet* (89%) en 2x een positief voorkomen (11%). *Malkin riep Trump op om actie te ondernemen en het niet bij woorden te laten* (Noordhollands Dagblad 16-5-2020). Positief voorkomen: *Maar hij liet het bij woorden* (Militaire Spectator, vol. 32, 1865, 364). De uitdrukking kent ook een intransitieve variant: *bij woorden (alleen) blijven*.

968 **woorden voor iets hebben/zijn/vinden**: in combinatie met ontkenning drukt deze uitdrukking uit dat iets niet in woorden te vatten, onbeschrijfelijk of onuitsprekelijk is. Triggers (27 voorkomens): 26x *geen* (96%) en 1x *nauwelijks* (4%). *Ik zou geen woorden kunnen vinden om de prachtige uitwerking der lichtstralen op die grillig gevormde ijsblokken te beschrijven* (Jules Verne, Onderzeesche reis om de aarde, 315). *Hier zijn werkelijk geen woorden voor* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-12-2000). *Ik heb er geen woorden voor* (Trouw, 28-2-2003). *Hier zijn nauwelijks woorden voor* (Nos.nl, 17-2-2017).

969 in iemands **woordenboek voorkomen**: in combinatie met negatie drukt dit uit dat iemand een bepaald begrip of verschijnsel niet kent of wenst te kennen dan wel onmogelijk acht. Het gaat dus niet letterlijk om het kennen van woorden, maar om de bijbehorende begrippen, en soms zelfs om standen van zaken die niet eens in een enkel woord gevat kunnen worden. Triggers (24 voorkomens): 24x *niet* (100%). *Liefde voor zijn medemens kent hij niet, dat komt niet in*

zijn woordenboek voor (Nieuwe Courant, 27-9-1949). *Het woord onmogelijk komt echter ook niet in zijn woordenboek voor* (Leeuwarder Courant, 8-7-1961). *Maar dankbaarheid komt kennelijk ook al niet in zijn woordenboek voor* (Het vrije volk, 2-12-1978). *En dat zijn echtgenote hem zou kunnen verlaten, kwam niet in zijn woordenboek voor* (Het Parool, 13-9-1993). *Ook in zijn woordenboek komt het woord loyaliteit niet voor* (De Groene Amsterdammer, 28-1-2021). *‘Mee-doen is belangrijker dan winnen’ is een zin die niet in jouw woordenboek voorkomt. Jij gaat voor de winst, groei en kansen pakken* (werkenbijdb.nl/vacatures/.. 2024).

970 **worst**: een minimaliseerder van het type **bal**, **moer**, **snars**. Voorkomens van deze uitdrukking zijn recent en schaars. *Reacties krijgen is leuk, maar het interesseert me geen worst* (Muziekkrant Oor, 3-5-1997). *Het kan me geen worst schelen hoe de agenda van Liberia eruitziet* (De Volkskrant, 13-3-1993), *ik snap er geen ene worst van* (www.geocities.com/SouthBeach/Castle).

Het is opvallend hoe dicht *dat interesseert me geen worst* staat bij *dat zal me worst wezen*, een positief-polaire uitdrukking met eveneens negatieve betekenis. Het (Britse) Engels kent de vergelijkbare uitdrukking *not a sausage: Any sign of a weapon? - Not a sausage* (aflevering van Dalziel and Pascoe [2002]).

971 ergens **worst van kunnen maken**: variant van ergens **chocola van kunnen maken**, **soep van kunnen koken**: iets begrijpen, ergens wijs uit kunnen worden. *Ik praatte het door met Ijsbrand, maar we konden er geen worst van maken* (Victor Luchteling, Axie! Herinneringen uit de Amsterdamse kraakbeweging, 180). *De informatie komt versnipperd aan en de decoder kan er geen worst van maken* (www.navigatiehulp.nl).

972 **X zou X zijn**: schematische polaire uitdrukking, waar op de plaats van X een eigenaam of nominale groep kan worden ingevuld. Meestal vergezeld van een *zou* en een conditionele zin die meestal zelf ook weer ontkenkend is, zodat het patroon, inclusief negatie, wordt: X zou X niet zijn, als niet Y. Dat is een omslachtige manier om te zeggen dat Y kenmerkend is voor X. Opmerkelijk is ook de vaste positie van de conditionele zin, die stevast volgt op de hoofdzin. Triggers: *Voor zover ik kan zien alleen niet. Amerika zou Amerika niet zijn als het van de hier liggende mogelijkheden geen dankbaar gebruik had gemaakt* (Amsterdamsch Effectenblad 26-11-1942). *Veronica zou Veronica niet zijn als deze situatie niet werd uitgebuit* (De Telegraaf 5-4-1973). *“Maar België zou België niet zijn als er geen achterpoortjes waren”, zegt royaltykenner Jo De Poorter* (Gazet van Antwerpen, 10-11-2021).

973 de **zaak/het zaakje vertrouwen**: **fiducie hebben** in iets. Triggers (op 51 voorkomens): 1x *geen* (2%), 46x *niet* (92%), 3x restrictief bijwoord (6%) (in het bijzonder de combinaties *maar half* en *slechts half*) en 1x een positief voorkomen. *De Duitschers vertrouwen het zaakje maar half* (Haagsche Courant 9-3-1901). *Enfin, die vertrouwen 't zaakje natuurlijk niet* (Theo Thijssen, Kees de Jongen, Verz. Werk I, 408). *Hij vertrouwt het zaakje voor geen halve cent* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 851). *Ik vertrouw het zaakje niet* (Hergé, Kuifje - Vlucht 714, 18). Positief voorkomen: *De adventeerder reageerde zo snel en netjes dat ik het zaakje wel vertrouwde, dus meteen het bedrag overgemaakt* (Tweakers.nl, 11-11-2008).

974 **zaaks**: waardevol, de moeite waard. Negatief-polaire uitdrukking, meestal gebruikt als predicaatnomen, behorend tot een klein groepje van uitdrukkingen met

een partitieve genitief van de vorm *veel Xs*, zoals *veel soeps*, *veel goeds beloven*, *weinig zinnigs* en *veel bijzonders* (zie Hoeksema 1998c voor meer details over deze constructie). Triggers (70 voorkomens): 1x *evenmin* (1%), 63x *niet veel* (90%), 1x *onmogelijk* (1%) en 5x *weinig* (7%). *Laat ik onmiddellijk waarschuwen, dat het niet veel en evenmin veel zaaks is* (Henri Polak, Het bankroet. Eenige opmerkingen betreffende 'Het bankroet der tegenwoordige sociale politiek' door Mejuffrouw Mr. E.C. van Dorp, 137). *Bij hem thuis was het niet veel zaaks* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 138). *Of zij is een ezel, of hun intimiteit is weinig zaaks!* (Jacques Gans, Liefde en goudvisschen, 229). *Veel zaaks konden we onmogelijk meer zijn* (Jacques Gans, Het vege lijf, 191). Gerlach Royen (1948: 18) meldt ook een voorkomen van *luttel zaaks* bij Johan Brouwer (Philips Willem, 258). Net als bij andere negatief-polaire predicaten is topicalisatie (vooropplaatsing naar het begin van de zin) mogelijk: *Erg veel zaaks is het niet* (Cees Buddingh', Een pakje per dag, 23).

975 **zak**: net als een **bal**, **flikker**, **reet** etc. behoort deze uitdrukking tot de klasse van taboe- of krachttermen (zie ook Postma 2001, Hoeksema 2002b, Napoli & Hoeksema 2009) die op ruwe wijze een minimale mate of hoeveelheid aanduiden. Daarnaast is *zak* ook in gebruik als scheldwoord: *Wat moet die zak hier op mijn feestje?* Als scheldwoord wordt *zak* (net als de variant *klootzak*) uitsluitend gebruikt om personen aan te duiden. Als aanduiding van iets minimaals heeft *zak* uitsluitend betrekking op zaken. *Geen zak* is dus een alternatief voor *niets*, en niet voor *niemand*. Vergelijk *hij weet geen zak* (= *niets*) met **Ik ken hier geen zak* (= *niemand*). Het gebruik van *zak* als negatief-polaire uitdrukking is nog tamelijk recent. De oudste vindplaatsen die ik heb kunnen vinden zijn

de vele voorkomens in de Nederlandse vertaling (door E.Y. Kummer, uit 1968) van L.-F. Célines roman *Reis naar het einde van de nacht*, zoals *Ik geloof eerder dat 't je geen zak kan schelen!* (blz. 546). *Geen zak* wordt met tal van werkwoorden gebruikt, met uitdrukkingen van onverschilligheid (*interesseren*, *kunnen schelen*, *uitmaken*, *geven om* etc.) als grootste groep. Triggers (op 171 voorkomens): 1x *alsof* (1%), 1x conditionele zin (1%), 163x *geen* (95%), 5x n-woord (3%) en 1x vraag (1%). *Moge ik doodvallen, als ik van die bijdrage wèl een zak heb begrepen* (Jeroen Brouwers, Kladderboek, 20). *Nou er was geen zak te doen, alles zo dood als een pier* (Jules Deelder, Modern Passé, 211). *Al gaat het hele land naar de mallemoer, het kan niemand een zak schelen* (Harm Botje, Het duivelshuis, 119). *Waarom zou ze denken dat het hem een zak kon schelen?* (Blake Morrison, Ten zuiden van de rivier, 306). *Alsof hij daar een zak mee opschiet* (Vikings 5, 6).

976 ergens een **zak zout opeten**: ergens lang blijven. Zaanse uitdrukking, aangehaald in Boekenoogen e.a. (1971, deel II, 622): *Hai lait bai 'en weduwe in de kost, maar 'et buttert niet, as je 'et main vrage zal ie der gien zak zout opvrete.*

ter **zake doen**: zie **terzake doen**

977 **zalf aan te smeren/strijken**: ergens iets kunnen doen ter verbetering. De uitdrukking komt in veel woordenboeken van spreekwoorden en gezegden voor, maar is in het gewone taalgebruik weinig gangbaar. Triggers (11 voorkomens): 11x *geen* (100%). *Dat is al oud zeer, en daar is geen zalf meer aan te stryken* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, 228). *Maar er is geen zalf aan te smeren* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 251). *Angstaanjagend. Geen zalf aan te stryken* (Nieuwsblad van het

Noorden, 4-10-1997). *Daar valt geen zelf aan te strijken* (idem, 13-3-1999).

978 **zaligmakend**: oorzaak van alles wat goed is. Negatief-polair, afgezien dan van letterlijk gebruik in religieuze contexten, bijv. *de zaligmakende kruisdood van onze Heiland*. Triggers (op in totaal 90 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *de laatste* (1%), 1x *evenmin* (1%), 3x *geen* (3%), 75x *niet* (83%), 2x n-woord (2%), 1x restrictief bijwoord (1%), 3x vraag (3%) en 3x een positief voorkomen. *Geen enkele methode is zaligmakend voor poëzie* (Provinciale Zeeuwse Courant, 17-4-1971). *Literatuurwetenschap is niet zaligmakend* (Vrij Nederland, 3-3-1979). *Werk kan deel uitmaken van een zinvol bestaan, maar is niet zaligmakend* (Vrij Nederland, 14-8-1982). *We moeten vooral niet denken dat de cultuur zoals we die in Europa ontwikkeld hebben, alleen zaligmakend is* (De Volkskrant, 18-1-1986). *Toch is het de vraag of de DBC inderdaad zo zaligmakend is als veel politici geloven* (Trouw 10-7-2003). *Maar ik zal de laatste zijn om te zeggen dat de katholieke kerk zaligmakend is* (De Groene Amsterdammer, 11-11-2011). Een positief voorkomen: *In de negentiende eeuw was het ego van de kunstenaar zaligmakend* (Trouw, 14-3-1991).

979 iemand een **zee te hoog gaan**: met ontkenning vormt deze uitdrukking een litotescombinatie die aangeeft dat niets iemand te hoog gegrepen, te dol of te gedurfd voorkomt. Triggers (15 voorkomens): 14x *geen* (93%), 1x *niet* (7%). *Geen zee gaat mij te hoog* (J. Bernlef, *Onder ijsbergen*, 49). *Als speler was Van Hanegem gezegend met een sublieme techniek, maar op het gebied van hard en gemeen spel ging hem ook niet gauw een zee te hoog* (Trouw, 26-8-1997). Naast het werkwoord *gaan* komen ook gevallen voor met *zijn* en andere koppelwerkwoorden:

Geen zee is Ajax meer te hoog in het Europa Cup-voetbal (NRC, 23-11-1995). *Op dat moment leek geen zee te hoog voor KPN* (ZDNet.nl, 25-10-2005).

980 **zegen rusten op**: voorspoed kennen. Deze uitdrukking behoort tot de kleine groep van idiomen bestaande uit een werkwoord met een subject in plaats van een object. Triggers (33 voorkomens): 26x *geen* (79%), 3x *niet* (9%), 2x n-woord (6%), 1x vraag (3%) en 1x een positief voorkomen (3%). *Maar 't is onrecht, groot onrecht, en zegen kan daar niet op rusten* (Alle de werken van Frits Reuter, 16). *Een huwelijksreis naar het zuiden behoort Parijs aan te doen, anders rust er geen zegen op de echtverbintenis* (Mr. A. Roothaert, *Onrust op Raubrakken*, 180). *Dat op het geslachtsleven niet altijd een zegen rust, doet niets af aan het sacrale karakter ervan* (Trouw, 12-12-1998). *Op het huwelijk van een geleerde kon geen zegen rusten, wist ze* (Trouw, 4-1-1999). *Hoe kan op zo'n kerk zegen rusten?* (Nieuwsblad van het Noorden, 24-11-2001). *Eigenlijk heeft er nooit zegen gerust op de productievevestiging die Ericsson eind jaren '80 liet bouwen* (Dagblad van het Noorden, 9-11-2002). Positief voorkomen: *Zijn vrouw hield haar hart soms vast, maar steeds rustte er zegen op de speculaties* (Wim Wennekes, *De aartsvaders*, 50).

Zoals de voorbeelden al laten zien, bestaat er enige onduidelijkheid over of *zegen* van een lidwoord vergezeld dient te worden.

981 **zeggen**: het werkwoord *zeggen* heeft een veelheid aan betekenissen, waarvan sommige negatief-polair zijn, andere positief-polair, of geen van beide. In letterlijk gebruik als werkwoord van communicatie is het geen van beide. *Dat heeft Jan gezegd* en *Dat heeft Jan niet gezegd* zijn even acceptabel. Met modale hulpwerkwoorden wordt de situatie al een tikje ingewikkelder. *Ze kunnen*

me nog meer zeggen heeft een idiomatische interpretatie die ontkenning uitsluit: het is een uiting van onverschilligheid. *Kunnen zeggen* heeft ook een interpretatie die neer komt op *weten*: *Of het nog lukt? Dat kan ik niet zeggen*. Hier is de negatie verplicht. Idem dito bij *Hij is erg knap, dat kan je van haar niet zeggen*. Hier moeten we *kunnen zeggen* lezen als *naar waarheid kunnen zeggen* en niet als *weten* o.i.d.

Triggers (van bovengenoemd gebruik, 26 voorkomens): 1x *het enige* (4%), 19x *niet* (73%), 4x n-woord (15%), 1x *onmogelijk* (4%) en 1x vraag (4%). Voorbeelden: *Lucie kon niet zeggen dat het haar bijzonder aangreep* (Simon Vestdijk, Een Alpenroman, 26). *Die jongen is goed op alle afstanden en dat kan je van mij niet zeggen* (Nieuwsblad van het Noorden 14-2-1969). *In deze laatste moorddadige fase van de oorlog kon je onmogelijk zeggen waar de waarheid, en dus ook de gerechtigheid, lag* (Ben MacIntyre, SAS Helden en schurken, 305). *Niemand kan meer zeggen dat het onmogelijk is, de opwarming tegenhouden* (De Groene Amsterdammer 9-4-2020).

Een bijzonder gebruik van *zeggen* kan worden omschreven als: betekenisvol zijn. Wordt zowel met als zonder indirect object gebruikt als negatief-polaire uitdrukking. Triggers (172 voorkomens): 2x *geen* (1%), 22x *niet* + universele kwantor (13%), 1x *niet* (1%), 42x *niet veel* (24%), 75x n-woord (44%), 3x vraag (2%), 26x *weinig* (15%) en 1x een positief voorkomen (1%). *De heele man zegt mij weinig* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak in: Briefwisseling 1930-1940, deel III, 69). *Ik weet niet, of het veel zegt, maar ik constateer het feit* (Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 4C-I, Verhoren, 196). *Het blijkt maar weer dat een grote naam niets zegt* (NRC, 27-10-2000). *De gemiddelde krantenlezer zegt die naam niets* (Vrij Nederland, 18-11-2000). *Het zegt me niet zoveel* (J.J. Voskuil, Het A.P.

Beerta Instituut, 897). *Maar dat zegt niet alles* (Trouw, 22-3-2001). *Ik vind het heel spannend, maar het zegt me nog geen reet* (Sp!ts, 27-9-2002). Positief voorkomen: *Ja... die naam zegt me wel iets...* (Het Parool 11-2-1984).

982 te **zeggen** zijn/vallen: gezegd kunnen worden. Modale infinitief. Triggers (51 voorkomens): 1x *allerminst* (2%), 4x *geen* (8%), 1x *lastig* (2%), 11x *moeilijk* (22%), 1x *nauwelijks* (2%), 27x *niet* (53%), 1x n-woord (2%), 2x *onmogelijk* (4%) en 3x *weinig* (6%). *Dat valt moeilijk te zeggen* (Erica Jong, Het ritsloze nummer, 237). *Het is moeilijk te zeggen of eenige regel van eenige grammatica thans nog voor ons allen ten volle "geldt"* (Onze Taal, oktober 1941). *Het is echter nog met geen mogelijkheid te zeggen wanneer generaal Franco de tijd rijp zal achten voor het herstellen van de monarchie* (De Telegraaf, 10-2-1964). *Het is bij het ter perse gaan van dit nummer nog nauwelijks te zeggen of het uiteindelijke resultaat positief zal zijn* (Onze Taal, mei 1983). *Dat is niet bij benadering te zeggen* (Wiecher Hulst, Van Sabang tot Merauke, 125). *In algemene termen valt daarover weinig te zeggen* (Klaas van Berkel, Universiteit van het noorden, dl. 1, 200). *Of zoiets ook speelt rond Mbappé is onmogelijk met zekerheid te zeggen* (NRC 26-7-2023). Niet te verwarren met een ander gebruik dat in het geheel niet negatief-polair is, nl. dat in de combinatie *dat is te zeggen* = *dat wil zeggen*. Vgl. *Ik kom graag, dat is te zeggen, als mijn vrouw ook kan*. Ook *te zeggen* + voorzetsel is niet negatief-polair, vgl. *Daar valt veel meer over te zeggen; Daar valt wel iets tegen te zeggen; Daar valt het volgende van te zeggen*.

horen **zeggen**: zie **horen zeggen**.

983 met **zekerheid**: in combinatie met *kunnen zeggen, durven zeggen, kunnen beant-*

woorden en vergelijkbare verbale uitdrukkingen treedt deze uitdrukking bij voorkeur op in negatieve contexten. Andere adverbiale uitdrukkingen zoals *zeker* en *zeker weten* zijn juist positief polair: vgl. *Je bent zeker moe* versus **Je bent niet zeker moe*. En: *Jan is zeker weten geen slimmerik* versus **Jan is niet zeker weten een slimmerik*.

Bij vergelijking met de op het eerste gezicht vergelijkbare uitdrukking *met mogelijkheid* valt een groot verschil op: terwijl *met mogelijkheid* vooral interne negatie preferereert (*hij was met geen mogelijkheid/*niet met mogelijkheid uit bed te krijgen*) geldt het tegengestelde voor *met zekerheid*: *ik wist niet met zekerheid/*met geen zekerheid of het feest nog zou doorgaan*.

Triggers (170 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 2x *geen* (1%), 4x *het enige* (2%), 2x *moelijk* (1%), 1x *nauwelijks* (1%), 95x *niet* (56%), 40x *n-woord* (24%), 3x *negatief predicat* (2%), 2x *onmogelijk* (1%), 2x *restrictief bijwoord* (1%), 1x *universele kwantor* (1%), 1x *voor(dat)* (1%), 2x *vraag* (1%), 3x *weinig* (2%) en 10x een positief voorkomen (6%). *Van 't Engels Esquadre, dat hare Majesteit komt afhalen, kan men noch niet met zekerheit seggen, of het al vertrocken, veel min of het Zeelant al genadert is* (Oprechte Haerlemsche Courant 12-11-1689). *Of hij daarmede de ogen des volks ten einde toe wist te verblinden is weder niet met zekerheid uitte-maken* (Marcellus Emants, Langs de Nijl, 170). *In den oorlog weet men nooit met zekerheid, hoe sterk de vijand is* (W.J. Knoop, Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde, dl 3, 257). *Maar de waarheid gebiedt me daar meteen bij aan te tekenen dat er bar weinig met zekerheid over bekend is* (Joop van der Horst, Het einde van de standaardtaal, 249). *Dat kan ik pas met zekerheid zeggen als ik er onder de microscoop naar heb gekeken* (Patricia Cornwell, Rigor Mortis, 102). *Ik zal nog wat research moeten*

doen voordat ik dat met zekerheid kan zeggen (John Sandford, Het schandaal, 170). Een positief voorkomen: *Trouwens, men wist in Casablanca met zekerheid dat het niet zou lukken om in de loop van '43 zoveel Amerikaanse divisies naar Engeland over te brengen dat de sprong over het Kanaal met redelijke kans op succes ondernomen kon worden* (Dr. L. de Jong, Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 7: mei '43 - juni '44, eerste helft, 492).

984 **zelfs maar**: negatief-polaire variant van **zelfs**. Net als *zelfs* en *ook* is *zelfs maar* een focusbepaling. Dat houdt in dat het een benadrukt element bij zich verlangt waar het iets over zegt. In een zin als *Niemand heeft zelfs maar geKUCHT* is *gekucht* de focus van *zelfs maar*. Net als de nauwverwante uitdrukking **ook maar** geeft ook *zelfs maar* een minimum van een schaal aan (zie Vandeweghe 1981, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001, Hoeksema 2002c). In tegenstelling tot **ook maar** echter tegenwoordig vooral in gebruik bij predicaten en andere uitdrukkingen die niet conventioneel een minimum op een schaal aanduiden. Zo is *zien* in het algemeen niet iets heel minimaals, maar als we een vergelijking maken tussen *hebben* en *zien*, zoals in het volgende voorbeeld, dan is *zien* de minste van de twee: *De heer Groen heeft kennelijk nooit plumpudding gehad of zelfs maar gezien, want dat ding trilt voor geen meter* (Onze Taal, mei 1997). Gebruik in disjuncties, zoals in bovenstaand voorbeeld, is heel typerend voor *zelfs maar*. Daarbij moet *zelfs maar* altijd horen bij het laatste disjunct.

Zoals Hoeksema en Rullmann (2001) laten zien zijn de triggers van *zelfs maar* iets minder nauw omschreven dan die voor *ook maar*. Zo komen met name zwakke triggers als *weinig* of *nauwelijks* significant vaker voor dan het geval is bij *ook maar*, evenals zuiver

positieve voorkomens. Van de 26 positieve voorkomens in het materiaal zijn er 20 non-veridicaal. Triggers (2279 voorkomens): 1x *allerminst* (0,04%), 1x *allesbehalve* (0,04%), 4x *alsof* (0,2%), 2x *amper* (0,1%), 23x *comparatief* (1%), 2x *concessieve bijzin* (0,1%), 134x *conditionele bijzin* (6%), 1x *de eerste* (0,04%), 1x *de enige* (0,04%), 3x *evenmin* (0,1%), 2x *exclamatief* (0,1%), 20x *finale bijzin* (1%), 231x *geen* (10%), 2x *geenszins* (0,1%), 4x *minder* (0,2%), 2x *moeilijk* (0,1%), 18x *nauwelijks* (1%), 361x *niet* (16%), 8x *negatie van universele kwantor* (0,4%), 321x *n-woord* (14%), 1x *onmogelijk* (0,04%), 289x *negatief predicat* (13%), 9x *restrictief bijwoord* (0,4%), 1x *superlatief* (0,04%), 91x *te* (4%), 49x *universele kwantor* (2%), 164x *voor(dat)* (7%), 172x *vraag* (8%), 25x *weinig* (1%), 3x *zelden* (0,1%), 6x *zodra* (0,3%), 299x *zonder* (13%) en 26x *een positief voorkomen* (1%). *Dat 'er diergelyke Edellieden van de hoogste rang gevonden worden moet by ieder bekend zyn, die met eenige opmerking gereist, en zelfs maar in eenige hoofdsteden verkeert heeft* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, afl 151 tm 196, 281). *Het inkomen van een Predikant was 'er om de duurte van alles, voor een Leeraar die zig met geen negotie te doen ophield, in ver na niet toereikende om zelfs maar burgerlyk te kunnen bestaan* (Dagboek van Gerrit Verbeet, *Getrouw Dienaar Jesu Christi in Zyne Gemeente te Banda Neira* (1756-1760). *En dat die beschuldiging aan den ouden Hr. Hogendorp ooit waar, of zelfs maar waarschynlyk is voorgekomen, vertrouwd men dat nooit in iemands gedagten zal kunnen komen* (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren, *ter zyner zuivering etc.*, 67). *Prent dit in uw ziel, mijn lieve vriend! als eene onomstotelijke waarheid, dat niets in de wereld zelfs maar voor een oogenblik nagejaagd of begeerd dient te worden, dan in onderwerping aan God* (De Navorscher, 1854, 33). *Het ligt buiten onze bedoeling alhier zelfs maar een oppervlakkig*

overzicht te geven (J.J. Loke, *Handboek voor Notarissen naar de Nederlandsche wetgeving*, vol 2, 49). *Was de man zelf gekomen, en had hij verstandig met mij gesproken, of had hij mij zelfs maar geschreven, ik zou voor veel leeds bewaard zijn geweest* (Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, deel 4, 22). *Die diensten zijn grooter, dan dat ik ze in korte woorden hier zelfs maar zoude kunnen opnoemen, en verre boven mijnen roem verheven* (P.J. Harrebomee, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*, dl 1, voorwerk). *Vraag eens aan juffrouw Pieterse en haar vrij groot aantal verwanten in geestesarmoede, of ze 't voor mogelijk houden, dat zij een der tien geboden zullen overtreden, of zelfs maar 'n artikel uit het Wetboek van Strafrecht?* (Multatuli, *Woutertje Pieterse*, 622-3). *Noch Lumey, noch De Rijk, noch De Lange kan daarvoor zelfs maar eenigszins gelden* (H.J. Polak, *Studiën*, 87-8). *Hunne huisgenooten, ouders en voogden hebben gewoonlijk allen te veel te doen met den onophoudelijken, dagelijkschen arbeid dan dat zij zelfs maar bevroeden kunnen aan hoe tallooze gevaren jonge meisjes blootstaan* (Haagsche Courant 17-1-1887). *Alsof van alle groote, of zelfs maar echte, kunst niet altijd de ontijdelijkheid (voor zoover die ooit te bereiken valt) het kenmerk is geweest* (J.C. Bloem, *Het onzegbare geheim*, verzamelde essays en kritieken 1911-1963, 345). *Men kan er ook nu nog nauwelijks aan denken dit verdrag, waarbij de belangen van zooveel mogendheden zijn betrokken, op te heffen of zelfs maar te wijzigen of opnieuw te redigeeren* (H. Brugmans, *Geschiedenis van den wereldoorlog*, 246). *Iemand als Zijlstra is geen man van bibliophiele, of zelfs maar 'cahierachtige' dingen* (Menno ter Braak, *brief aan E. du Perron*, dl. 1 *Briefwisseling*, 399). *Slechts weinige geuzenliederen zijn werkelijk mooi of zelfs maar fraai* (Anton van Duinkerken, *De schoonheid in de Nederlandse letteren*, in: *ENSI*, dl 2, 261). *Intussen waren er onder de commando's al veel doden en gewonden geval-*

len, voordat ze zelfs maar geland waren (C.E. Lucas Phillips, *De raid op St. Nazaire*, 126). *U moet wel net zo lang als hij in de gevangenis gezeten hebben om te kunnen begrijpen of zelfs maar beginnen te begrijpen, wat het voor een man betekent in een menigte uit volle borst te kunnen schreeuwen* (H.G. Wells, *Het voedsel der goden*, 172-3). *De rest - iets meer dan de helft - zegt zelden in de gelegenheid te zijn om uit te gaan met een man of iemand zo goed te leren kennen dat ze zelfs maar aan sex met hem kunnen denken* (Lilian B. Rubin, *Vrouwen van een zekere leeftijd*, 125). *Dit zijn immers alle-behalve boeken voor geknechte ambachters of zelfs maar voor brave burgers die zwoegen op hun weg omhoog* (Frits van Oostrom, *Maerlants wereld*, 406-7). *Jasien en Fahmi wisselden spottende blikken uit over deze vermeende 'mannelijkheid' die wegsmolt zodra hun vader zelfs maar genoemd werd* (Nagieb Mahfoez, *Tussen twee paleizen*, 259). *Waar Orton aan het genre bijgedragen heeft is dat hij laat zien hoe moeilijk zulke komedies te bedenken of zelfs maar na te doen zijn* (NRC, 29-1-1999). *Natuurlijk, de eerste reactie op zelfs maar de voorzichtigste oproep tot het terugdringen van de vleesconsumptie is dat mensen nu eenmaal carnivoren zijn* (De Volkskrant, 20-1-2007). *Slechts twee procent doet zelfs maar een poging om vrij te komen* (Jonathan Kellerman, *Boze tongen*, 55). *Daarmee bedoel ik allerm minst dat de stijl barok of zelfs maar smeuiig is* (De Volkskrant, 9-1-2016). *Al duurde het maar een week, of zelfs maar een dag, het was een moment van hoop* (NRC, 5-12-2020). *Positieve voorkomens: (a) nonveridicaal: Heftig wenste de leraar dat een paar of zelfs maar één van zijn leerlingen was voorbijgekomen* (Hugo Claus, *De verwondering*, 18); (b) veridicaal: *Dat een oefening als het National Register of Citizens zelfs maar plaatsvond, heeft te maken met de bijzondere culturele geschiedenis van Assam* (De Groene Amsterdammer 13-2-2020).

985 **zich kunnen zetten tot:** ergens moeite voor kunnen doen. Triggers (20 voorkomens): 1x alvorens (5%), 2x moeilijk (10%), 4x nauwelijks (20%), 11x niet (55%), 1x vraag (5%) en 1x een positief voorkomen (5%). *Er waren nog zekere dingen te doen alvorens men zich kon zetten tot het ontwerpen van definitieve plannen* (De Sumatra Post 3-9-1929). *Ik kan mij er niet toe zetten het stukje over Signoret voor te lezen* (De Volkskrant 1-10-1985). *Zij kunnen zich nauwelijks zetten tot zelfs eenvoudige dagelijkse activiteiten, blijven onberoerd en niet geïnteresseerd voor de dingen om hen heen* (Ronald Geelen, *Praktijkboek Dementiezorg*). *Sommige mensen met autisme kunnen zich niet zetten tot zaken die niet hun interesse hebben* (stapverdercoach.nl). *Positief voorkomen: Dus hopelijk kun jij je er toe zetten dit tijdig aan te gaan en hulp te zoeken* (community.24baby.nl/forum).

De Engelse tegenhanger is *can bring oneself: it was not until the old man had twice repeated the command that his son could bring himself to obey him* (Herman Melville, *Typee*, 248).

986 **in zeven sloten tegelijk lopen:** zich verlopen, het spoor bijster raken. Met negatie wordt de uitdrukking gebezigd om aan te geven dat iemand in korte tijd het rechte pad niet al te ver verlaten kan hebben. Triggers (39 voorkomens): 1x alsof (3%), 11x geen (28%), 23x niet (59%), 1x negatief predicat (3%), 1x vraag (3%) en 2x een positief voorkomen. *Denkt ge soms dat ik in zeven sloten tegelijk zal lopen?* (De Huisvriend, jg. 1882, 367). *Die Nero loopt in geen zeven sloten tegelijk* (Chris van Abkoude, *De vlegeljaren van Pietje Bell*, 102). *Het kwam allemaal van die idiote voorzichtigheid, alsof ik in zeven slooten tegelijk zou lopen* (C.J. Kelk, *Judaspenningen en pauweveeren*, 159). *'Kom, kom,' zei Jan korzelig, 'we lopen toch niet in zeven sloten tegelijk*

zeker?’ (Willy van der Heide, *Avonturen in de Stille Zuidzee*, 72). *Ik geloof dat hij bang was, dat een jong ding als ik in zeven sloten tegelijk zou lopen* (W.H. van Eemlandt, *Dood in schemer*, 140). Positief voorkomen: *In die dagen leek Maggie een ander mens te worden – een lichtzinnig en labiel iemand die in zeven sloten tegelijk liep* (Anne Tyler, *Ademlessen*, 106).

987 **zicht op iets zijn/hebben**: in het verschiet liggen/te verwachten hebben. Alleen het overdrachtelijke gebruik, waarbij het niet gaat om het blikveld, maar om potentiële gebeurtenissen die de toekomst in petto heeft, is negatief-polair. Het WNT geeft een voorkomen uit de jaren '60, en mijn materiaal begint een decennium later, het betreft dus een relatieve nieuwkomer in het negatief-polaire lexicon. Gevallen waarbij het gaat om het kunnen zien van dingen ('Door de mist had ik nauwelijks zicht op de weg') zijn hierbij slechts weggelaten omdat ze geen negatie vereisen. In constructies met *zonder* kunnen beide werkwoorden ontbreken ('hij vocht door, zonder hoop en zonder zicht op een overwinning'). Hoewel *zicht* niet telbaar is, kan dit woord ook worden voorafgegaan door *geen enkel(e)* (zie voor een bredere bespreking van dit verschijnsel Hoeksema 2005b), getuige zinnen als *Woensdagavond verliet hij de onderhandelingstafel omdat er geen enkel zicht was op een akkoord* (De Volkskrant, 19-6-1993). Triggers (56 voorkomens): 1x *amper* (2%), 1x conditionele bijzin (2%), 32x *geen* (57%), 3x *nauwelijks* (5%), 2x *niet* (4%), 1x restrictief bijwoord (2%), 9x *weinig* (16%), 3x *zonder* (5%) en 3x een positief voorkomen (5%). In deze gegevens zijn combinaties met *hebben* en met *zijn* samengenomen, omdat er op het oog geen verschil in distributie valt te constateren. Voorbeelden: *Op korte termijn is er geen zicht op een definitieve bestemming van*

de gerestaureerde Martinikerk in Groningen (Nieuwsblad van het Noorden, 25-6-1977). *Zonder dat er veel zicht is op winstherstel, steeg de beurskoers in de afgelopen dagen van 21,40 gulden tot 23,60 gulden* (De Volkskrant, 10-3-1993). *Vrouwen die het rijk verlaten, doen dat vooral omdat ze het werk niet leuk vinden en omdat er weinig zicht is op verbetering* (De Volkskrant, 9-7-1993). Positief voorkomen: *Drie coureurs hebben nog zicht op het kampioenschap* (Dagblad van het Noorden, 7-10-2006).

988 **op zich(zelf) staan**: geen verband hebben met andere zaken, *alleen staan*. Met negatie drukt deze uitdrukking uit dat men iets niet kan *los zien* van andere factoren. Vooral in combinatie met *kunnen* heeft de uitdrukking ook een iets andere betekenis, namelijk 'op eigen benen kunnen staan', vgl. *Mijn fotowerk kan blijkbaar op zichzelf staan* (NRC 9-7-2011). Zoals dit voorbeeld laat zien, is dit laatste gebruik niet negatief-polair. Ik rapporteer dan ook alleen over het gebruik in de eerstgenoemde betekenis. Op 107 voorkomens trof ik de volgende triggers aan: 99x *niet* (93%), 1x *allerminst* (1%), 1x *geen* (1%), 1x n-woord (1%), 1x *zelden* (1%) en 4x een positief voorkomen zonder triggers (4%). Het is vrij uitzonderlijk dat een inherent reflexieve uitdrukking als deze naast een vorm met *zich* ook een vorm met *zichzelf* heeft (vgl. bijv. *zich laten kisten* met **zichzelf laten kisten* of *zich beraden op* met **zichzelf beraden op*). De variant met *zichzelf* is zelfs frequenter dan die met *zich*. Voorbeelden: *Deze verandering van een vroeger ingediend schrijven staat niet op zichzelf* (Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen, dl II, mei 1942 - mei 1945, 274). *Een vertaling staat nooit op zich, maar een origineel ook niet* (Vaktaal, nr 3/4, 2002, 3). *Het autobiografische bekeringsproza van Podhoretz staat allerminst op zichzelf* (Vrij Neder-

land, 5-10-2002). *Zoals onderzoek van Marijke Naezer, Marieke van den Brink en Yvonne Benschop laat zien, staat seksueel grensoverschrijdend gedrag zelden op zichzelf* (NRC 14-5-2022). Een positief voorkomen: *De tongval van Friezenveen is een der merkwaardigste van Nederland en staat eigenlijk geheel op zich zelve* (Johan Winkler, Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon [1874]).

989 **zichzelf**: het reflexieve voornaamwoord is negatief-polair als het wordt gebruikt als een predicaatnomen. *Niet zichzelf zijn* houdt hier in: niet zijn zoals men gewoonlijk is. Vgl. ook Engels *she is not herself / she is not her usual self*. Triggers (53 voorkomens): 2x *geen* (4%), 47x *niet* (90%) en 4 positieve voorkomens (8%). Voorbeelden: *ik was heden middag mijzelve niet* (De Huisvriend, 1882, 91). *Duidelijk voelt hij dat hij zichzelf niet is* (Rein Brouwer, Dauw over dorstig land, 283). *Vitesse was zichzelf niet in Lens* (Trouw, 29 oktober 1999). *Op de een of andere manier is hij niet zichzelf* (Catherine Cookson, Kate, 161). Als trigger dient meestal *niet*, positieve voorkomens zijn ook mogelijk: *Erica was weer volkomen zichzelf* (Dola de Jong, De thuiswacht, 29). De voorbeelden laten zien dat *zichzelf* zowel links als rechts van negatie kan optreden.

990 **zien doen**: in de futurumlezing van de onvoltooid tegenwoordige of verleden tijd is deze uitdrukking negatief-polair. In voltooiden tijden is deze optie afwezig. Vergelijk: *Dat heb ik hem (niet) zien doen* met *Dat zie ik hem *(niet) doen*. In het ene geval gaat het om zien in de zin van waarneming via de ogen, in het andere om verwachtingen. Triggers (7 voorkomens): 6x *niet* (86%) en 1x vraag (14%). *“Ik zie haar dat niet doen”, aldus bassist John Taylor* (Nu.nl, 17-7-2015). *Zie jij jezelf dat doen?* (www.vice.com, 2018). *Dat*

zie ik mezelf ook niet zo gauw doen (Rob van Essen, De goede zoon, 15).

991 **iets zien in**: iets **voelen voor**, een positieve waardering hebben voor. Een verwante uitdrukking is **heil zien in**. Ergens niets in zien = ergens geen heil in zien. Triggers (246 voorkomens): 2x *evenmin* (1%), 1x *geen* (0,4%), 20x *niet (veel)* (8%), 166x n-woord (67%), 7x vraag (3%), 36x *weinig* (15%) en 14x een positief voorkomen (6%). Combinaties met minimaliseerders zijn niet zo best: *Daar zien ik niets/*geen bal in*. Dergelijke gevallen komen dan ook bijna niet voor in mijn materiaal (maar zie het tweede voorbeeld in de lijst hieronder). Er is vermoedelijk een stilistische botsing tussen het informele karakter van taboetermen en het redelijk formele *ergens iets in zien*. *Hij ziet in de hervormingen, die in het parlement te verkrijgen zijn, niet veel* (W.H. Vliegen, Dageraad der volksbevrijding, dl 2, 169). *Om je de waarheid te zeggen zie ik geen moer in de toverkracht van een gewoon stukje bubbelgum* (Limburgs Dagblad 24-9-1958). *Buy Ballot was een van de weinigen die er wat in zag* (K. van Berkel, In het voetspoor van Stevin, 155). *‘Daar zie ik niks in,’ viel Balk hem in de rede* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 126). *Haar autobiografische succesverhalen wekken niet de indruk dat ze ook maar iets ziet in Sennetts scenario’s* (Vrij Nederland, 15 juli 2000, 66). *Wat zag het buitenland in een boek dat in het land van herkomst al ver was weggezak in de stapel onbesproken debutanten?* (NRC, 27 oktober 2000, 35). Een positief voorkomen: *Julie zien nog iets in het bestaan* (Simon Vestdijk, De kellner en de levenden [1949], 220).

992 **iemand zien staan**: aandacht of waardering hebben voor iemand. In tegenstelling tot **zien zitten**, waar deze uitdrukking op lijkt, is *zien staan* beperkt tot aandacht voor

personen. Je kunt dus iets niet zien zitten, maar alleen iemand niet zien staan. De uitdrukking is gebruik sinds de jaren tachtig. Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is veel sterker dan bij *zien zitten*. Triggers (70 voorkomens): 3x *amper* (4%), 1x conditionele bijzin (1%), 1x *geen* (1%), 5x *nauwelijks* (7%), 49x *niet* (70%), 6x n-woord (9%), 1x restrictief bijwoord (1%), 1x *weinig* (1%) en 3x een positief voorkomen (4%). *Maar dan herinnerde hij zich de ijskoude blik van Tiekoro's leermeester en besefte dat zo'n moslim met een lichte huidkleur een zwarte fetisjische Bambara niet eens zag staan.* (Maryse Condé, *Ségou*, deel I: De aarden wallen [1987], 110). *Weliswaar was hij in 1880 slechts een eenvoudige ordonnans-officier van Zijne Majesteit en (toen) nog niet eens van adel, waardoor zijn omgeving hem nauwelijks zag staan, maar na dat jaar zou zijn ster snel rijzen* (Cees Fasseur, Wilhelmina - de jonge koningin, 63). *Nu zien weinigen hem meer staan* (Trouw, 28-3-1998). *Toen Inge afhaakte voor Atlanta vier jaar geleden, zag niemand haar meer staan* (Trouw, 22-9-2000). *Als een goed geklede soldaat je ziet staan, laat dat je niet onberoerd* (Trouw, 20-10-2012). Positief voorkomen: *Ik hoop dat je ons nog ziet staan als je rondloopt in de docentenkamer* (Who is Erin Carter?, 1,1).

993 iets **zien zitten**: een positieve verwachting/opinie hebben van iets, iets zinnig achten. Een informele uitdrukking die pas vrij kort geleden opgang heeft gemaakt. De oudste voorkomens in mijn materiaal dateren van de jaren zeventig. Uit *Onze Taal*, juni/juli 1971 valt na te gaan dat de uitdrukking plotseling enorme opgang heeft gemaakt rond 1970. Uit de NRC van 15 mei 1971 wordt iemand aangehaald die na drie jaar verblijf in het buitenland terugkeert in Nederland en zich verbaast over deze nieuwkomer: "Ik vind dat een mooie kreet.

Hij was nieuw voor me. Ik heb hem in oktober 1970 voor het eerst gehoord in Clive's Bar aan de Calle Garijo in Ibiza en ik wist letterlijk niet wat ik hoorde want het zei me niets. Het was Gerben Hellinga die het in een gesprek over Nederlandse toestanden zei, en hij heeft me geduldig moeten uitlegen welke plaats dit begrip nu in de Nederlandse taal had ingenomen." De reeksen "zag het niet zitten" en "ziet het niet zitten" leveren 0 hits op Delpher voor de jaren zestig en eerder, en in de jaren zeventig respectievelijk 67 en 69, jaren tachtig 121 en 121, en jaren negentig 96 en 68. De uitdrukking behoort tot de meer frequente negatief-polaire uitdrukkingen in het moderne Nederlands. Triggers (317 voorkomens): 1x *amper* (0,3%), 1x *de enige* (0,3%), 1x *evenmin* (0,3%), 3x *minder* (1%), 1x *nauwelijks* (0,3%), 232x *niet* (73%), 8x n-woord (3%), 1x *onvoldoende* (0,3%), 2x restrictief bijwoord (1%), 7x *vraag* (2%) en 60x een positief voorkomen (19%). Bij het hoge aantal positieve voorkomens valt op dat 42 van de 60 combinaties met *wel* zijn, verder 9 met *helemaal* en 1 met *wel degelijk*. Een dergelijke verdeling, waarbij positieve voorkomens vooral gekenmerkt worden door *wel* (*degelijk*) of een hoge graad (*helemaal*) komt meer voor (zie Hoeksema 1998a). *Met Drees ziet hij het niet zo zitten* (Het vrije volk 1-5-1971). *Ik zie het allemaal niet meer zo zitten* (Ed. van Thijn, *Dagboek van een onderhandelaar*, 223). *Nijboer geeft grif toe dat hij het destijds amper meer zag zitten* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1999). *De enige die het in die tijd in Janmaat zag zitten was oud-schaatser Eddie Verheijen* (Nieuwsblad van het Noorden, 14-1-2000). *Hervormd Nederland ziet (net als de overige opiniebladen) de plannen van 'demagoog' Fortuyn iets minder zitten* (Trouw, 31-8-2001). *Ik wilde weten of je het nog zag zitten* (Grey's Anatomy 3, 21). *Nog maar 23% van de Fransen ziet het zitten met*

het huidige staatshoofd (De Telegraaf, 28-9-2013). Positieve voorkomen: *Hij zag dat wel zitten, die minirokjes* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 29). *De zanger/presentator ziet de toekomst weer helemaal zitten* (Privé, 30-8-1997). Een recente variant van de uitdrukking is *(het) zien zitten in: Rijsbergen heeft het nooit in mij zien zitten* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-1-1999).

994 iets **zien gebeuren**: iets verwachten. Het toekomstgerichte *zien* (zie ook **zien doen**) staat in een onvoltooide tijd - tegenwoordig of verleden. Triggers (12 voorkomens): 12x *niet* (100%). Voorbeelden: *Als België ten onder gaat - wat ik nog niet zo snel zie gebeuren - dan zal dat niet zozeer aan extremisme gelegen zijn, maar eerder aan een grote onverschilligheid* (De Standaard, 11-9-2007). *Zelf ziet ze dat nog niet gebeuren* (NRC 14-4-2015). Als de betekenis meer letterlijk is, en niet toekomstgericht, kan negatie achterwege blijven: *Ik heb het met eigen ogen zien gebeuren. Wat we nu zien gebeuren is dat de poolkappen aan het smelten zijn.*

995 **zier**: ook maar iets, hoe weinig ook. Volgens het WNT was de oorspronkelijke betekenis van dit woord 'zeer klein insect dat op mensen en dieren leeft; mijt.' Vervolgens ontstaat de betekenis 'uiterst kleine hoeveelheid van iets', volgens het WNT nog aanwezig in het Westvlaams, en verder het gebruik als minimaliseerder van negatief-polaire aard. Uit een corpusstudie (Hoeksema 2002b) blijkt dat *zier* tegenwoordig vooral wordt gebruikt in combinatie met uitdrukkingen van onverschilligheid, zoals *malen om, kunnen schelen* e.d. In tegenstelling tot de meeste uitdrukkingen van dit type kan ook de verkleinvorm (*zier-tje*) op een enigszins vergelijkbare manier worden ingezet (zij het met meer positieve voorkomens). Triggers (578 voorkomens):

2x *alsof* (0,3%), 1x *conditionele bijzin* (0,2%), 1x *de enige* (0,2%), 2x *evenmin* (0,3%), 501x *geen* (87%), 1x *het laatste* (0,2%), 1x *nauwelijks* (0,2), 30x *niet* (5%), 22x *n-woord* (4%), 1x *restrictief bijwoord* (0,2%), 5x *vraag* (1%), 6x *zonder* (1%) en 5x een positief voorkomen (1%). *Ende voorts en vraghen sy niet een sier, nae alle de verbor-gene ende diepverstandige uytlegginghen, die de h. Roomsche Kercke daer op gevonden ende fijn gepasset heeft* (Ph. Marnix van Sint Aldegonde, De bijenkorf der H. Roomsche Kerke, 128). *Heer Ferdinand heeft voor myn Kees geen zier te vreezen* (Pieter Langendijk, Krelis Louwen of Alexander de Groote op het Poeëtemaal [1715]. *Uwe omschrijving van het ik, als een moment van zelfbezinning in den absoluten Geest, helpt ons geen zier* (De Nieuwe Gids, jg 5, 1890, 411). *Hij trok zich van de heele kluit geen zier aan* (Louis Couperus, Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan, 211). *Niemand gaf een zier om hem zoo lang hij leefde* (Edgar Rice Burroughs, Het Oakdale Geheim, 193). *Als je een zier om hem gaf, zou je niet tweeënehalf jaar voorbij hebben laten gaan* (Leon Uris, Mila 18, 336). *Folkert laat het allemaal over zich en zijn schooierige kleren heen gaan zonder zich er een zier van aan te trekken* (Dolf Kloek, Een vreemde zomergast, 103). *Alsof het ook maar een zier kon helpen* (Donna Jo Napoli, Samen sterk, 99). *Denken jullie dat ze een zier om ons geven?* (Orange is the new black 5, 3). *Ik ben de enige die normaal doet en een zier om Will geeft* (Stranger Things 1, 1). Positief voorkomen: *Daarom ook is mij hun leerplicht wel een ziertje verdacht* (Karel van de Woestijne, Verzameld journalistiek werk, dl. 7, 72).

996 van iemands **zijde wijken**: iemand in de steek laten, verlaten. Deze uitdrukking komt vaak voor in combinatie met een minimale tijdsduuraanduiding zoals *geen moment, geen ogenblik, geen seconde*, verder ook met

de gewone negatieve uitdrukkingen als *niet*, *nooit*, *nauwelijks*. Triggers (67 voorkomens): 1x *amper* (1%), 23x *geen* (34%), 1x *minder* (1%), 6x *nauwelijks* (9%), 33x *niet* (49%), 3x *n-woord* (4%). *De vreemde week niet van Magdalena's zijde* (A. Drost, Schetsen en verhalen [1835], 10). *In dien benauwdten tijd week Koos minder dan ooit van zijne zijde* (Johannes Kneppelhout, Een Samaritaantje [1868], in: J.P. de Keyser, ed., Nederland's letterkunde in de negentiende eeuw, Proza, 618). *Sam is nauwelijks van je zijde geweken* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl 1, De reisgenoten, 284). *Hij week geen moment van haar zijde* (Jules Deelder, Schöne Welt, 27). *En natuurlijk Jean-Marie Aerts, de gitarist die nooit van Hintjens' zijde week* (De Volkskrant, 16-4-1993). *Tijdens de reis wijkt Karin Dekkers niet van de zijde van haar PvdA-collega Annemarie Timmerman* (De Groninger Gezinsbode, 20-3-1998). Overigens lijken ook diverse andere combinaties met **wijken** een vergelijkbaar gebruik te kennen, cf. *De glimlach week geen moment van zijn kaken* (Jules Deelder, Schöne Welt, 59).

997 **zin hebben**: bestaansreden hebben, nuttig of zinvol zijn. Deze uitdrukking dient niet verward te worden met *zin hebben in*, dat i.t.t. de hier beschreven uitdrukking alleen subjecten heeft die naar personen verwijzen. Triggers (547 voorkomens): 1x *alsof* (0,0%), 1x *amper* (0,2%), 2x *conditionele bijzin* (0,4%), 1x *evenmin* (0,2%), 1x *finale bijzin* (0,2%), 269x *geen* (49%), 2x *het enige* (0,4%), 3x *minder* (1%), 5x *nauwelijks* (1%), 10x *niet* (2%), 16x *niet veel* (3%), 1x *n-woord* (0,2%), 28x *restrictief bijwoord* (5%), 94x *vraag* (17%), 75x *weinig* (14%), 1x *zelden* (0,2%), 1x *finale bijzin* (0,2%), en 37x een positief voorkomen (7%). *Want als men bij het ineens trappen van de bal in het geheel niet weet waar de bal heen gaat, heeft het doorgaan geen zin* (Ad van Emmenes en

C. H. Geudeker, Beter voetbal, 22). *Men kan daar lang over twisten, maar dit heeft misschien niet veel zin* (Enquêtecommissie Regeeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, verhoren, 268). *Met al deze feiten voor ogen gaan we ons intussen wèl afvragen of het nog zin heeft om te spreken van "de" lettergrepen* (PC Paardekooper, De nieuwe taalgids 42(6), 1949, 293). *Na de lijvige dissertatie van A. Reichling over "Het Woord," heeft het weinig zin dit fundamentele probleem hier zelfs maar in beknopte vorm uiteen te zetten* (H.F.A. van der Lubbe O.F.M., Woordvolgorde in het Nederlands, 35). *De behandeling heeft alleen zin als patiënten een mutatie van het RPE65-gen hebben* (NRC 3-4-2021). *Voor de schuldige Menander is het enige wat zin heeft, trachten iets van benevolentia bij de rechter te kweken* (S.F. Witstein, 'Menanders Pleidooi.' In: S.F. Witstein, Een Wett-steen vande Ieught. Verzamelde artikelen. Groningen, 1980 [1967]). *'t Heeft nauwelijks zin om hem af te sluiten met zo'n wiel dat er elk moment af kan lopen,' zei meneer Otis* (Anne Tyler, Ademlessen, 148). Positief voorkomen: *Vroeger, toen er nog gevestigd werd, had zo'n uitspatting zin* (Frans Kellendonk, Namen en gezichten, in Het complete werk, 567).

Een Engelse negatief polaire uitdrukking met een vergelijkbare betekenis is (*be any*) *use: It's no use crying over spilt milk*. In het Duits is de overeenkomstige uitdrukking *Sinn machen: Eine neue Ausschreibung aller Buslinien macht wenig Sinn* (Schweizer Radio und Fernsehen, 7-7-2017).

998 **zinnen**: bevallen, naar de zin zijn. Niet te verwarren met *zinnen op* als in *zinnen op wraak*, dat niet negatief-polair is. Triggers (186 voorkomens): 13x *allerminst* (7%), 1x *comparatief* (1%), 1x *conditionele zin* (1%), 2x *evenmin* (1%), 1x *geen* (1%), 2x *geenszins* (1%), 1x *minder* (1%), 142x *niet* (76%), 11x *n-woord* (6%), 3x *restrictief bijwoord* (2%),

1x vraag (1%) en 8x een positief voorkomen (4%). *Wat mij als dauphin niet zinde, staat mij uitstekend aan nu ik koning ben* (Hella S. Haasse, *Het woud der verwachting*, 586). *Ik merkte aan hem, dat hij in het geheel niet had verwacht, in mijn echtgenote, een dame uit Moskou, een zo verlokkende vrouw te zullen aantreffen, en dat hem dit best zinde* (L.N. Tolstoj, *Verzamelde werken*, deel 6, 115). *Dat zinde het Reichskommissariat allerminst* (Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 7, 1ste helft, 119). *Ik kan u zelfs aan wat geld helpen, als dat vooruitzicht u zint* (Jack Vance, *Lens Larque*, 46). *Het zinde haar evenmin dat zij voor de openingszitting van de conferentie een van haar paleizen (Huis ten Bosch) moest afstaan* (Cees Fasseur - Wilhelmina, *de jonge koningin*, 393). *En als een vraag hem wat minder zint, omhult hij zijn antwoord in een breed-sprakig en wollig voetbaltactisch verhaal* (Dagblad van het Noorden, 18-12-2004). Positief voorkomen: *En die dadendrang zint de koningin wel*.

999 **zinnig mens**: verstandig mens. Deze uitdrukking wordt vooral gebruik bij algemene uitspraken, die verder reiken dan een beschrijving van een gebeurtenis. Vergelijk bijvoorbeeld *Geen zinnig mens geeft die vent een hand met?* *Jan heeft geen zinnig mens een hand gegeven gisteren*. Iets dergelijks geldt ook voor vragen: *Welk zinnig mens zou zoiets doen?* versus *Welk zinnig mens heeft dit gedaan?* De uitdrukking is gangbaar sinds de jaren 1950 (zie de grafiek bij **zinnigs**). Triggers (bij 40 voorkomens): 29x *geen* (73%), 6x *vraag* (15%), 3x *universeel* (8%), 1x *n-woord*, en 1x een negatief predicaat. Voorbeelden: *Geen zinnig mens kan toch menen, dat Nederlandse troepen in N.A.V.O.-verband naar Denemarken of Noorwegen gaan* (Trouw 8-2-1954). *Welk zinnig mens ziet zonder angst een oorlog onder de ogen?* (Het Parool

8-9-1959). *En ofschoon een bekwame garnizoenscommandant altijd op het onverwachte voorbereid zou zijn, achtte Mallory het toch hoogst onwaarschijnlijk dat een zinnig mens op de gedachte kon komen dat saboteurs hun leven op het spel zouden zetten* (Alistair Maclean, *De kanonnen van Navarone*, 215). *Ik heb nog nooit een zinnig mens horen beweren, dat dat verbod zou moeten worden opgeheven* (Handelingen Tweede Kamer, 16-9-1964). *Ieder zinnig mens kan bedenken dat niemand voor zijn plezier zijn baby te vondeling legt* (De Telegraaf 22-7-1986).

In tegenstelling tot een **zinnig woord** voldoet deze uitdrukking niet aan de ook maartest voor uitdrukkingen van minimale hoeveelheid: **Denk je dat ook maar een zinnig mens zal komen?* (Wel goed: *ook maar één zinnig mens*.) Ik heb geen verklaring voor deze observatie.

Een Engelse tegenhanger van **zinnig** is in *their right mind*: *Nobody in their right mind would say no to such an offer*. Zie ook Hoeksema (2008b).

1000 **zinnig woord**: verstandig woord. Vanaf de jaren 1960 is deze uitdrukking enigszins gangbaar (zie de grafiek onderaan het volgende trefwoord). Triggers (op 60 voorkomens) zijn 1x *conditionele bijzin* (2%), 51x *geen* (85%), 1x *nauwelijks* (2%), 2x *niet* (4%), 3x *n-woord* (5%), 1x *voor* (2%) en 1x *zonder* (2%). *Voor hij tijd kreeg om een zinnig woord terug te zeggen, stond ze op en liep de kamer uit* (Catalijn Claes, *Martha-Anna Jarings*, 119). *Willen wij daar een zinnig woord over zeggen, dan zullen we eerst alle informatie opnieuw moeten gaan bestuderen* (Limburgs Dagblad 20-6-1972). *Over zijn beschikbaarheid voor de wedstrijd tegen NEC valt geen zinnig woord te zeggen* (Limburgs Dagblad 9-3-1977). *Er kwam nooit een zinnig woord uit die man* (Hollands Diep, no 26, 2012). *Er kwam niet echt een zinnig woord uit* (NRC 28-1-2023).

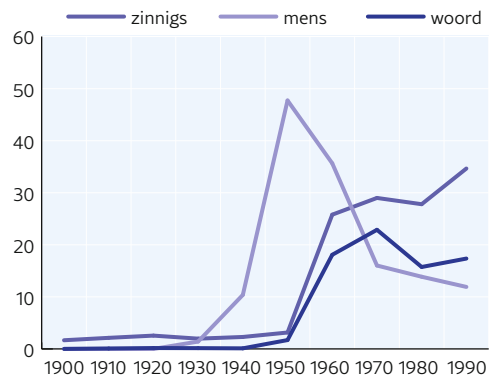
De uitdrukking voldoet aan de *ook maar*-test (vergelijk ook het vorige trefwoord): *Ik geloof niet dat men daar ook maar een zinnig woord over kan zeggen*.

1001 **zinnigs**: meestal in combinatie met woorden als *veel*, *weinig*, *iets* (vgl. ook **goeds voorspellen**). De uitdrukking heeft de distributie van een zwak polaire uitdrukking, die bij voorbeeld opduikt in nonveridicale omgevingen (cf. Zwarts 1995, Giannakidou 1998). Triggers (op 115 voorkomens): 4x conditionele bijzin (3%), 3x *de enige* (3%), 3x finale bijzin (3%), 2x *geen* (2%), 1x *nauwelijks* (1%), 5x negatief predicaat (4%), 14x *niet* (12%), 26x n-woord (23%), 5x restrictief bijwoord (4%), 7x *te* (6%), 1x universele kwantor (1%), 12x *weinig* (10%), 13x vraag (11%) en 19x een positief voorkomen (17%), waarvan 16x nonveridicaal.

Waarmede ik niet wil beweren, dat iedere Nederlandse socioloog iets zinnigs over het verschijnsel van de sport in de gemeenschap zou kunnen zeggen... (De lichamelijke opvoeding 18-5-1957). *Hij was de enige, die iets zinnigs te beweren had* (Het Parool 28-2-1953). *Het V.N.O. wijst er met nadruk op dat de regering in de loonnota duidelijk heeft gemaakt dat er pas in het najaar iets zinnigs kan worden gezegd over de ontwikkelingen in het volgend jaar* (Algemeen Dagblad 11-7-1968). *Wil een gezagsdrager iets zinnigs kunnen zeggen dan zal hij eerst moeten kunnen luisteren naar zijn ondergeschikten* (De heraut van het H. Hart van Jezus, no 9, 1964). *Ik ga nu bekijken of ik op mijn eentje nog wat zinnigs kan doen* (Trouw 22-6-1976). *Tenorsaxofonist Ari Brown speelde te weinig om iets zinnigs over zijn spel te kunnen zeggen* (Trouw 22-10-1993). *Omdat er niks zinnigs uit Van Haga kwam, vroeg Jinek het nog een keer* (De Limburger 10-11-2021). *Om daar iets zinnigs over te zeggen moet je wel eerst weten wat er allemaal in het water komt, zegt onderzoeker Sven*

Teurlincx (nioo.knaw.nl/nl/news/..). Enkele positieve voorkomens: nonveridicaal is *Je zal op dit moment maar deskundige zijn en iets zinnigs over deze situatie moeten zeggen* (Noordhollands Dagblad 22-11-2021); veridicaal is *Vandaar dat ik het nu wil aanbevelen, omdat tussen voor- en achterflap veel zinnigs, waardevols en tegenstrijdigs is beschreven* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-1-1976).

De uitdrukkingen *een zinnig woord*, *een zinnig mens* en *zinnigs* laten alle drie een grote sprong zien in het midden van de 20ste eeuw. Die sprong is niet op conto te brengen van het woord *zinnig* zelf, dat niet een dergelijke sprong laat zien. In het volgende diagram laat ik zien, op basis van voorkomens in Delpher, hoe het aantal voorkomens van de drie uitdrukkingen per 100 voorkomens van *zinnig* varieert in de 20ste eeuw. Bij *een zinnig mens* vindt de grootste sprong plaats in de jaren 1950, bij de twee andere uitdrukkingen in de jaren 1960. De vrijwel gelijktijdige verandering van de drie uitdrukkingen kan haast geen toeval zijn, en duidt op wederzijdse beïnvloeding.

FIGUUR 25 | Een zinnig woord, een zinnig mens, zinnigs in Delpher

1002 **van zins**: van plan. Evenals enkele andere uitdrukkingen die betrekking hebben op overwegingen, zoals *peinzen over* en *piekeren over*, heeft deze uitdrukking een dui-

delijke, zij het niet absolute, voorkeur voor negatieve omgevingen. Triggers (101 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x *allesbehalve* (1%), 1x *conditionele bijzin* (1%), 1x *evenmin* (1%), 3x *geen* (3%), 76x *niet* (75%), 1x *n-woord* (1%), 4x *vraag* (4%), 1x *zonder* (1%), en 12x *positieve voorkomens* (12%).

Ik ben niet van zins om my langer met het beantwoorden van uwe laffe muggezifteryen op te houden (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, no 151 tm 195, 338). *Of zijn jullie van zins dit spelletje van vechten en verzoenen voort te zetten?* (Hella S. Haasse, *Het woud der verwachting*, 197). *Positief voorkomen: Ik ben van zins geweest dien vuilik eens te straffen* (Pieter Langendijk, Xantippe, of het booze wijf des filozoofs Sokrates beteugeld).

1003 *het erbij laten zitten*: iets dulden, ergens genoeg mee nemen, geen verdere acties ondernemen. Triggers (97 voorkomens): 3x *conditionele bijzin* (3%), 79x *niet* (81%), 1x *n-woord* (1%), 4x *vraag* (4%) en 10x *een positief voorkomen* (10%). *Zwarte Michiel is weer zoo goed als in orde, en hij zal het er niet bij laten zitten* (Edgar Rice Burroughs, *Tarzan van de Apen*, 10). *Hij vraagt zich bezorgd af of ik het er zomaar bij laat zitten* (Nieuwsblad van het Noorden 6-9-1980). *Ik laat het er niet bij zitten!* (J.J. Voskuil, *Afgang. Het Bureau*, dl 6, 656). *Maar wat denk je dat het kost als we het erbij laten zitten?* (PvdA 2-1-2019). *Positief voorkomen: Ze kunnen wel zeggen dat het geoorloofd is maar ze hopen denk ik dat jullie het erbij laten zitten* (De Gelderlander, 28-7-2019).

1004 *iets op zich laten zitten*: zich iets laten aanleunen, genoeg nemen met iets waarmee men eigenlijk geen genoeg hoort te nemen. Triggers (24 voorkomens): 22x *niet* (92%) en 2x *vraag* (8%). *Maar zo'n laster liet ik jandoppie niet op me zitten!* (Multatuli, *Idee* 972). *Dat lieten de schone geesten in Frankrijk*

niet op zich zitten (Johan Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*, 357). *Nou jongens, laten jullie dat op je zitten?* (De Waarheid 3-12-1948). *Dat lieten andere Italiaanse visboeren niet op zich zitten* (Dagblad van het Noorden, 7-5-2005). *Dat kon wethouder Smink niet op zich laten zitten* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-10-2001). *Van de Woestijne liet de aanval van de jongeren, in het bijzonder die van Gijsen, natuurlijk niet op zich zitten* (Jacqueline Bel, *Bloed en rozen*, 503).

1005 **zitten te wachten op**: verlangend uitzien naar. Komt vooral voor in combinatie met negatieve uitdrukkingen en in vragen. Bij in totaal 281 voorkomens zijn als triggers aangetroffen: 1x *allerminst* (0,4%), 3x *alsof* (1%), 2x *evenmin* (1%), 5x *geen* (2%), 17x *het laatste* (6%), 152x *niet* (54%), 57x *een n-woord* (20%), 1x *negatief predicat* (0,4%), 40x *een vraag* (14%), en 3x *een positief voorkomen* (1%). Superlatieven treden niet op als context behalve bij *het laatste*, waarmee een negatieve implicatuur verbonden is, en dan juist bijzonder vaak. *Ruzie in de tent is het laatste waarop de SPD zit te wachten* (Trouw, 26-10-1998). Anders zijn ze onmogelijk in de beoogde idiomatische betekenis: **Zij is de mooiste vrouw waarop ik zit te wachten. *Dit was het ergste waarop ik zat te wachten*. Verdere voorbeelden: *De bewoners zitten niet te wachten op huizen van 385.000 gulden* (Nieuwsblad van het Noorden, 22-4-1998). *Hier zit namelijk niemand op te wachten* (De Groninger Gezinsbode, 11-11-1998). *Wie zit er te wachten op onbemande stations?* (Trouw, 18-4-1998). *Alsof je daarop zit te wachten als je afscheid neemt* (J.J. Voskuil, *Afgang. Het Bureau* 6, 499). *Hezbollah zit evenmin te wachten op oorlog* (Trouw, 29-1-2015). Bij de drie positieve voorkomens is het volgende interessant, omdat het ironisch bedoeld is, en dus indirect een negatieve strekking heeft: *Ze denken*

natuurlijk dat ze de grootste vechtmeester zijn die er ooit heeft rondgelopen, en dat iedereen zit te wachten op hun levenslessen (Alex Boogers, Alleen met de goden, 200).

1006 **zo.** Zo laat zich op meerdere manieren gebruiken. Als deiktisch woordje geeft het een mate of wijze aan die contextueel wordt bepaald, bijvoorbeeld met een handgebaar: *het hekje was ongeveer zo hoog* of via andere contextuele informatie: *Sjonge, moet je dat eens zien - het heeft in jaren niet zo hard gere-gend. Kijk: de tango doe je zo!* Daarnaast wordt het exclamatief gebruikt, dus in uit-roepen: *Ik ben dit zo beu!* Het kan een bijzin aankondigen: *Het regende zo hard dat de beek buiten zijn oevers trad; ze waren zo slim om een reisverzekering af te sluiten.* Als bijwoord van graad heeft het nog een vierde functie, in zinnen als *Dit was niet zo handig van je.* In dit gebruik heeft een afzwakkende werking: *niet zo handig* is minder uitgesproken nega-tief dan *niet handig*. In dit gebruik lijkt het op *al te*: *Jan is niet zo handig = Jan is niet al te handig.* Er zijn ook verschillen: de negatie moet direct verbonden zijn met *zo + ad-jec-tief*, terwijl dat bij *al te* niet nodig is, verge-lijk *Geen van hen was al te slim* versus **Geen van hen was zo slim* (deze laatste zin is wel acceptabel als *zo* terugverwijst naar een graad van slimheid die eerder genoemd is, of uit de context valt af te leiden - dit is het eerder genoemde deiktische gebruik). Trig-gers zijn vooral *niet*, eventueel ook *nooit*: *Nella is niet zo dol op pinda-kaas en ik was nooit zo gek op ansjovis.* Combinaties met *geen* zijn uitgesloten: *ze had geen al te/*zo hoge verwachtingen.* Ook andere triggers lij-ken me vreemd toe. *Niemand was zo bang* heeft alleen een vergelijkende lezing, met een impliciete persoon, bijv. *Niemand was zo bang (nl. als Jan).* Iets dergelijks geldt voor *Alleen Piet: Alleen Piet was zo bang.*

Enkele voorbeelden uit het corpus: *Toch*

zal men van de Oostelijke kampioen, nadat de Amsterdammers verleden Zondag toch niet zoo bijster sterk gespeeld hadden iets beters verwacht hebben (Limburger Koerier, 25-6-1940). In dierentuinen wordt niet zo gek vaak met stekelvarkens gefokt (Het vrije volk, 31-5-1975). Waarom hoor je het woord niet zo vaak meer? (Stella Bergsma en Sylvia Witte-man, Van lichtekooi en zwiepkanarie, 113). Met de laatste die mij bedreigde is het niet zo best afgelopen (Wu Assassins 1, 3).

1007 **zo'n N:** met een gradeerbaar zelfstan-dig naamwoord N vormt *zo'n* een polaire uit-drukking, analoog aan wat we hierboven vaststelden voor *zo*. Een zelfstandig naam-woord is gradeerbaar als woorden zoals *groot* of *enorm* niet een omvang maar een graad kunnen aanduiden (Morzycki 2009). Een enorme man is simpelweg groot, maar een enorme hufter kan ook klein van postuur zijn, zolang hij maar uitblinkt in hufterig-heid. *Zo'n* kan exclamatief gebruikt worden: *Dat was ZO'N vergissing! Het was ZO'N klun-gel!* De ontkende variant *niet zo'n* is niet exclamatief en duidt een geringe graad aan. Evenals *niet zo blij* een geringe mate van blijheid uitdrukt, drukt *Ik ben niet zo'n prater* een geringe mate van praatlust uit. Dat *pra-ter* gradeerbaar is blijkt ook uit zinnen als *hij is nogal een prater*, met het bijwoord van graad *nogal*. Triggers (33 voorkomens): 31x *niet* (94%) en 2x *n*-woord (6%). *Hoewel ik soms eindeloos met een goeie vriend kan zitten bomen, ben ik eigenlijk helemaal niet zo'n pra-ter (Het vrije volk, 23-2-1973). Ik ben niet zo'n medaillemeisje (Dagblad van het Noor-den, 22-4-2017). Gelukkig is ze niet zo'n feest-beest (UKrant, 5-12-2018). Pfff, ik ben niet zo'n lezer (NRC, 2-2-2019). Ik was ook nooit zo'n afscheidnemer, zeker niet in mijn jongere jaren (VPRO-gids, 19-2-2022).*

Zo'n beetje: zie *zo'n beetje*.

1008 **zo gauw:** in bepaalde contexten is deze uitdrukking negatief polair: *ik zou zo gauw geen antwoord weten; ze konden niet zo gauw een ander vinden.* Laat hier de ontkenning weg en het resultaat is vrij belabberd: **ik zou zo gauw een antwoord weten.* Combinaties waar negatie of een andere polaire context niet vereist wordt zijn: *ik vertrek zo gauw het ophoudt met regenen, zo gauw als hij maar kon rende hij het dorpsplein over.* Deze laatste gevallen zijn te parafaseren met *zodra*. Ook combinaties met *mogelijk* vereisen geen negatie: *we vertrekken zo gauw mogelijk.* Tenslotte moet ik nog wijzen op uitroepende zinnen, die evenmin om negatie vragen: *Je bent zo gauw op je teentjes getrapt!* Een uitdrukking die ongeveer hetzelfde betekent is **zo een-twee-drie:** *We vinden zo gauw/zo een-twee-drie geen betere kandidaat.* Ook *zo snel* en *zo vlug* kunnen negatief-polair gebruikt worden.

Triggers (46 voorkomens): 14x *geen* (30%), 30x *niet* (65%), 2x n-woord (4%). *Heer Bommel wist daar zo gauw geen antwoord op* (Marten Toonder, Heer Bommel en de Atlantiër, in *Dit neem ik niet!*, 193). *Ze kunnen zo vlug de map niet vinden* (Janwillem van de Wetering, *De gelaarsde kater*, 209). *Daar had Fidel zo gauw geen commentaar op* (Tessa de Loo, *Liefde in Pangea*, 49). *Het zag er obsceen uit, een ander woord kan ik er zo gauw niet voor verzinnen* (Rob van Essen, *De goede zoon*, 19). *Ik zie echt niet zo snel een weg terug* (NRC 25-6-2022).

zo getrouwd zijn: zie **zo getrouwd zijn.**

1009 **zo net weten:** zo precies weten. Meestal combineerd met *nog* en negatie: *Dat weet ik zo net nog niet / nog zo net niet / nog niet zo net.* Triggers (65 voorkomens): 64x *niet* (98%) en 1x *vraag* (2%). Voorbeelden: *of het een Engel of een Duivel is, weet ik nog zo net niet* (Betje Wolff en Aagje Deken, Willem

Leevend, dl 5, 131). *Weet jy al zo net, hoe rijke huiskinders worden opgevoed, of hoe veel verdriet zij hunne Ouders aandoen?* (Betje Wolff en Aagje Deken, Cornelia Wildschut, dl 5, p 283). *Hij wist anders nog zoo net niet, wie de zoetste was op school, Kees of hij!* (Clara Asscher-Pinkhof, Rozijntje, 124). *Maar als de Republikeinen het slim spelen, weet ik nog niet zo net of Clinton het haalt* (De Volkskrant, 9-12-1995). *Maar als ik die zogenaamde oppervlakkige influencers vergelijk met mijn studenten dan weet ik het zo net nog niet* (De Gids, no 5, 2020, 4).

1010 ergens iets achter **zoeken:** iets vermoeden dat achter het genoemde schuil gaat. Triggers (op 45 voorkomens): 1x *geen* (2%), 8x *niet* (18%), 5x *niet veel* (9%), 24x n-woord (53%), 2x *vraag* (4%), 3x *weinig* (7%) en 2x een positief voorkomen (4%). *Niemand zou achter dat doodshoofd gezocht hebben dat het een sigaret rooken kon* (F. Bordewijk, *Karakter*, 232). *Een conflict moet daar niet achter gezocht worden* (De Standaard, 19 juli 1997). *Veel meer dan een blijk van goede wil moet er niet achter gezocht worden* (De Standaard, 28 mei 1997). *Welk een openbaring, dat hadden we nooit achter de kleurrijke actrice gezocht* (Sp!ts, 27-2-2003). *Weinig mensen zullen deze kant achter Sneijder hebben gezocht* (Sp!ts, 22-6-2010). *Waarom zou Pauline overal iets achter zoeken?* (De Volkskrant 28-5-2023). Een positief voorkomen: *Wanneer we langs een huis in aanbouw lopen en er valt juist een steen voor onze voeten, dan schrikken we op en zuchten verlicht, dat het 'toevallig' goed afliep, maar wanneer zich zo iets zal herhalen, gaan we er iets achter zoeken, en heeft die steen betekenis* (De Nieuwe Taalgids jg. 41, 1948, 216).

1011 ergens iets te **zoeken hebben:** ergens thuishoren, of ergens behoren te zijn om iets uit te voeren. Als complement neemt deze

uitdrukking een indefiniete maatuitdrukking zoals *iets, (niet) veel, weinig, niets, geen moer* etc. Meestal is dit complement zelf negatief, en vormt het de trigger, maar ook triggers van buitenaf zijn goed mogelijk. Triggers (op 208 voorkomens): 1x conditionele bijzin (0,5%), 1x *de enige* (0,5%), 1x *evenmin* (0,5%), 3x *geen* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 1x *niet* (0,5%), 134x n-woord (64%), 1x restrictief bijwoord (0,5%), 44x vraag (21%), 15x *weinig* (7%) en 5x een positief voorkomen (2%). *Je hebt hier niets meer te zoeken* (Dola de Jong, *De thuiswacht* [1954], 173). *Het lijkt me niet dat de politie iets in deze keurige zaak heeft te zoeken.* (Chester Himes, *Kille dood in Harlem*, 75). *Wat had je daar in godsnaam te zoeken?* (Carl Hiaasen, *Viskoorts*, 260). *Jan met de pet heeft dus weinig te zoeken in een belastingparadijs* (De Telegraaf, 12-4-2016). *Daar kom je alleen als je er echt iets te zoeken hebt* (De Groene Amsterdammer, 14-3-2019). Positief voorkomen: *Over twee weken, in eigen Kuip, krijgt Feyenoord de kans om Europa te laten zien dat de club iets te zoeken heeft in de Champions League* (Algemeen Dagblad 18-9-1997). Het Duits kent een geheel vergelijkbare uitdrukking *zu suchen haben*, die ook op precies dezelfde wijze in precies dezelfde omgevingen wordt gebruikt. Eveneens vergelijkbaar is verder nog *ergens iets verloren hebben*, die ook een Duitse tegenhanger heeft.

¹⁰¹² **zomaar:** (1) zonder inspanning of moeite, of tegenprestatie; (2) willekeurig gekozen. De uitdrukking wordt zowel met als zonder negatie gebruikt, afhankelijk van de verdere context. *Zomaar* wordt onder meer gebruikt in de Nederlandse tegenhanger van de Engelse *not just any*-constructie (de zogenoemde *indiscriminatives* beschreven in Horn 2000): *John is not just any doctor* komt in betekenis overeen met *John is niet zomaar een dokter*. In dit opzicht lijkt het

dus op *de eerste de beste*: Jan is niet de eerste de beste dokter. Idem: *Jan is niet zomaar iemand* = *Jan is not just anyone*. Hier lijkt het belang van Jan te worden benadrukt. Daarentegen heeft *zomaar* een pejoratieve connotatie in positieve zinnen als *Het was zomaar een ideetje* (lees: het stelt niet veel voor). Er zijn uitdrukkingen die een nauwe collocatierelatie hebben met *zomaar*, zoals *uit de lucht komen vallen*. Ook met *gaan* is er een nauw verband, in zinnen als *Dat gaat niet zomaar* of met omgekeerde volgorde: *Dat gaat zomaar niet*. Er zijn ook contexten waar negatie juist niet op zijn plaats lijkt, zoals irrealiscontexten met *zou kunnen*: *Dat zou zomaar kunnen*. Dit geldt ook voor episodische contexten waarin een feitelijk gebeuren wordt beschreven: *Het balletje rolt zomaar in de verste hoek*. Vanwege de ingewikkelde effecten met contexten zie ik ervan af om statistieken te geven. Eigenlijk zou dat per context moeten, maar daarvoor ontbreekt hier de ruimte en is ook de database nog iets te beperkt.

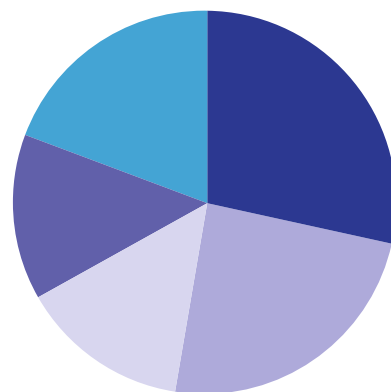
¹⁰¹³ willen **zomer**en: zomer willen worden. Zowel te gebruiken in letterlijke zin, als overdrachtelijk. Het onpersoonlijke gebruik van *willen* is overigens zelf ook negatief-polair, en komt ook voor in andere vaste combinaties, zoals *willen lukken*. Op 7 voorkomens bleken 7 combinaties met *niet* te zijn (100%). *Het wil nog maar niet zomer*en (Godfried Bomans, *De onsterfelijke Pa Pinkelmans*, 130). *En het wil nog altijd maar niet zomer*en. (Fred, Philémon - *De simbabbad van batbad*, 12).

¹⁰¹⁴ **zonder slag of stoot:** zonder zich te verweren, direct. Veel gebruikt als litotesuitdrukking: *niet zonder* = *met*. Stoett (1923a: 266) geeft al een oude vindplaats uit de Middeleeuwen: *Soudemen in deser noot sonder slach ende sonder stoot tlant upgheven?*

(Melis Stoke, Rijkmroniek van Holland, vers 1091). Stoett rept niet van negatie, maar mijn materiaal wijst toch wel op overwegend litotes-, dus dubbel ontkennend, gebruik. Triggers (126 voorkomens): 1x conditionele bijzin (1%), 1x *geen* (1%), 100x *niet* (79%), 2x n-woord (2%), 1x negatief predicaat (1%), 2x *te* (2%), 2x vraag (2%) en 17x een positief voorkomen (13%). *Toch gaf ik mij niet over zonder slag of stoot* (Thérèse Hoven, In sarong en kabaai, 5). *Traz gromde onverstaanbaar, te verstandig om niet toe te geven dat Anacho's logica hem had overtuigd, te trots om zonder slag of stoot zijn standpunt op te geven* (Jack Vance, Onder de Wankh, 25). *Ik acht het overigens uitgesloten dat de informateurs nu zonder slag of stoot een afwijzing zouden kunnen aanvaarden* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 217). *Fé zou zich nooit zonder slag of stoot laten kisten!* (Staf Schoeters, De schaduw van de Adelaar, 291). *De vraag is echter of deze dorpswachters zonder slag of stoot hun wapens en hun salarissen zullen inleveren* (Trouw, 15-2-2000, 5). *Zoiets verloopt niet altijd zonder slag of stoot* (VPRO-gids 23-12-2023, 35). Positief voorkomen: *Parijs was zonder slag of stoot gezwicht* (Pierre van Enk, Frankrijk en de Hugenoten, 327).

1015 **ergens zonder kunnen: ergens buiten kunnen.** Al of niet met een prepositioneel object in gebruik als litotescombinatie. Triggers (201 voorkomens): 1x *amper* (0,5%), 14x *geen* (7%), 2x *moelijk* (1%), 2x *nauwelijks* (1%), 151x *niet* (75%), 1x n-woord (0,5%), 1x restrictief bijwoord (0,5%), 8x vraag (4%) en 21x een positief voorkomen (10%). *Ze hadden een televisie, een mens kon tegenwoordig niet zonder* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 269). *Ik zou gewoon niet zonder kunnen* (Tonke Dragt, De Zevensprong, 96). *Jim loopt regelrecht naar de cd-speler, alsof hij geen seconde zonder muziek*

kon (Carry Slee, Afblijven, 29). *Kan Pieterburen zonder de zeehondencreche?* (Dagblad van het Noorden, 10-5-2003). *Op korte termijn kan de Unie amper zonder gas en olie uit Rusland* (Financieele Dagblad, 26-2-2022). *De EU gaat naar de klimaatop met de boodschap dat het gebruik van fossiele brandstoffen 'zo snel mogelijk' moet stoppen, behalve voor sectoren die moeilijk zonder kunnen* (id., 23-11-2023). Positief voorkomen: *Hij kan wel een dagje zonder* (Koos van Zomeren, De witte prins, 99). De variant **ergens buiten kunnen** raakt langzamerhand in onbruik (zie bij dat trefwoord voor een grafiek van de teloorgang). Bij de 21 positieve voorkomens valt op dat ze (op 4 na) allemaal optreden met *best, goed, prima* of *wel*, zie Figuur 26 hieronder.

■ best ■ goed
■ wel ■ prima ■ overig

FIGUUR 26 | Collocaties in positieve zinnen met *zonder kunnen*

zo'n vaart lopen: zie zo'n vaart lopen.

1016 **zover komen:** plaatsvinden van een verwachte, gevreesde of geplande gebeurtenis. Een bekende metafoer voor het verstrijken van de tijd is beweging langs een pad: 'we gaan moeilijke tijden tegemoet', 'we naderen Pasen', 'mijn jeugd ligt al weer ver achter me' etc. Als een geplande gebeurtenis

op het punt staat te beginnen kunnen we zeggen: 'het is zo ver.' Triggers (154 voorkomens): 16x conditionele bijzin (10%), 79x niet (51%), 10x n-woord (6%), 3x negatief predicat (2%), 1x restrictief bijwoord (1%), 7x voor(dat) (5%), 23x vraag (15%) en 1x weinig (1%). *Zoo ver komt het echter niet, want nog op den 21sten Junij krijgt Villeroi berigt, dat de gevreesde Marlborough de Moezel weêr verlaat en met snelle marschen naar de Maas wil trekken* (De Gids, jg 29, 1865). *Hij zou tot de galg zijn veroordeeld, maar vóór dat het zo ver kwam, werd hij ziek en stierf* (Frans Erens, Vervolgen jaren [1938]). *En als het zo ver komt dan gaat het behang echt van de muur* (Het vrije volk, 17-2-1973). *Zo ver komt het pas als leerlingen weten zij het volste recht hebben een klacht in te dienen* (Trouw, 22-10-1986). *Is het zo ver gekomen dat werkers in het veld geen andere oplossingen meer zien dan zwichten voor geweld?* (De Volkskrant 19-6-1993). *Maar het hele systeem is er juist op gericht om te voorkomen dat het zo ver komt* (Trouw, 18-2-2006). *Weinigen denken dat het zo ver komt* (Provinciale Zeeuwse Courant 7-10-2013). *Hopelijk komt het nooit zo ver* (The Rookie 3, 12). Positief: *Hoofd-commissaris Miltenburg hoopt dat het snel zo ver komt* (Provinciale Zeeuwse Courant, 4-2-2017).

¹⁰¹⁷ zo **zout gegeten hebben**: iets meegeemaakt hebben dat dermate ongepast of brutaal was. Meestal gebruikt in negatieve zinnen of retorische vragen in combinatie met een temporele uitdrukking als ooit of nooit. Triggers (21 voorkomens): 6x niet (29%), 9x n-woord (43%), 5x vraag (24%), 1x zelden (5%). "Vrind," zei mijn bezoeker: "zoo zout heb ik het nog nooit gegeten." (L. Penning, Uit mijn leven [1927], 157). *Zo zout had-ie het nog nooit gegeten* (Rijk de Gooijer en Eelke de Jong, Koos Tak is de naam, 85). *Zo zout had ik het zelden gegeten* (De Groene Amsterdam-

mer 29-2-2024). Variant: *zo zout gevreten hebben*. *Jezus, zo zout heb ik het nog nooit gevreten* (Stephen King, Christine, 188). *Zo zout heb ik het in geen jaren gevreten* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1999). Ongebruikelijk is volgende variant: *Zouter kun je het niet vreten* (Nieuwsblad van het Noorden, 11-4-1998).

ergens een zak **zout** opeten: zie *ergens een zak zout opeten*.

¹⁰¹⁸ **zozeer**: in die mate. Zonder negatie heeft deze uitdrukking een deiktisch karakter, of wijst het vooruit naar een bijzin van graadaanwijzend gevolg: *Zozeer haat ik die man! Zozeer haat ik die man, dat ik niet met hem in hetzelfde land wens te wonen*. Met negatie krijgt zozeer een andere functie, met name als onderdeel van een reeksvormer *niet zozeer... als wel*, maar ook in andere constructies. Triggers (47 voorkomens): 45x niet (96%), 2x zonder (4%). *In de eerste maanden hinderde die doordringende lucht hem niet zoozeer* (Emile Zola, De buik van Parijs, 122). *Heloise was geïnteresseerd in geld, maar niet zozeer in waar het vandaan kwam* (Patricia Highsmith, Ripley ondergronds, 167). *Zonder er zozeer bij na te denken, stapte hij van zijn fiets en zette die tegen de lantaarnpaal* (Marcus Heeresma, Anna, 156). *Dat Gehry zijn ontwerp heeft aangepast, heeft niet zozeer met die ruzies te maken* (Trouw 25-10-2003).

¹⁰¹⁹ **zuinig**: gering, zo zuinig ook. Als dit woord als versterkend bijwoord gebruikt wordt, is het negatief-polair. Triggers (30 voorkomens): 30x niet (100%). *Hij scheldt en vloekt en geeft niet zuinig af op het Hollandse kaasvolk* (K. Norel, Engelandvaarders, 97), *hij had dat "wicht" niet zuinig uitgekafferd* (George van Aalst, De bengels van III-b, 126). Het vaakst wordt **zuinig** zo gebruikt in

een nevenschikte constructie met *ook: en niet (zo) zuinig ook! Dat zal klimmen worden, en niet zuinig ook* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 60). Het gebruik van *zuinig* lijkt veel op het gebruik van *weinig* in litotes-contexten: *Hij was niet weinig verontrust; Dat zal klimmen worden, en niet zo weinig ook*. Zie verder ook zo'n **beetje**.

1020 **zuiver op de graat**: in orde, **kosjer**, in de **haak**. Deze uitdrukking, die niet strikt negatief-polair is, maar wel overwegend voorkomt in combinatie met negatie, behoort tot een vrij grote groep van idiomatische uitdrukkingen die 'in orde' betekenen, zoals **in de haak**, **kosher**, (**helemaal**) **jofel** en **zuivere koffie**. Ook uitdrukkingen als **goed bij zijn hoofd** e.d., die 'geestelijk in orde' betekenen kan men tot deze groep rekenen. In het volgende voorbeeld staan een paar van die varianten bij elkaar: *Vervolgens, na een zeer lange tijd, word je je ervan bewust dat er iets niet in orde, niet zuiver op de graat en niet helemaal kosher is* (Michel Korzec, De kitsch van het holisme, 29). Het WNT meldt dat *niet zuiver op de graat* nog een variant kent: *rood op de graat*. Deze uitdrukking is niet negatief-polair, omdat ze de ontkenning die hoort bij *zuiver op de graat*, al in zich draagt: iets wat rood op de graat is, is niet zuiver op de graat, dwz., gezegd van vis, niet meer fris.

Naar mijn oordeel is splitsing van deze uitdrukking niet mogelijk, vgl. **Zuiver was het niet op de graat, *Op de graat was het niet zuiver, *Het is nooit zuiver geweest op de graat*. In dit opzicht wijkt *zuiver op de graat* af van niet-idiomatische adjectiefgroepen, die zulke splitsingen wel toelaten: *Dol was ze niet op appelstroop; Op appelstroop was ze niet zo dol; Ze is altijd dol geweest op appelstroop*.

Triggers (44 voorkomens): 3x conditionele zin (7%), 1x *geen* (2%), 29x *niet* (66%), 2x n-woord (5%), 4x vraag (9%) en 5x posi-

tief (11%). *Dat baasje was niet zuiver op de graat...* (Jan Fabricius, Met de handschoen getrouwd, 20). *Als hun vader zuiver op de graat is, hoeven ze toch niet bang te zijn voor wat ik bovenspit?* (Humo, 10-6-1997). *Is Eva zuiver op de graat?* (Lucifer 4, 5). Positief voorkomen: *De meeste winkels hier waren zuiver op de graat* (George Pelecanos, Drama Stad, 46).

1021 **zuivere koffie**: in orde, in de **haak**, **kosjer**, **pluis**. Komt vooral voor in combinatie met *geen*, verder ook in conditionele en vraagzinnen. Als iets geen zuivere koffie is, dan deugt het niet, dan is er iets mee aan de hand dat nader onderzocht dient te worden. Triggers (68 voorkomens): 1x *allerminst* (1%), 1x conditionele zin (1%), 1x *evenmin* (1%), 47x *geen* (69%), 4x *niet* (6%), 12x vraag (18%) en 2x een positief voorkomen (3%). *Als het zuivere koffij is moet hij met geld en met bewijsstukken op de proppen komen* (Brief van Jan Greshoff, in 'Beste Sander, do it now!', 153). *Dat is geen zuivere koffie, meneer Pieps!* (Marten Toonder, De pijpleider, 77). *Was het wel zuivere koffie?* (Dick Verkijk, Radio Hilversum 1940-1945, 652). *Ook hier komt de vraag op of het zuivere koffie is* (Trouw, 14-11-1998). Positief voorkomen: *Ja, hij had gedacht, dat het zuivere koffie was* (De Telegraaf 14-4-1954).

Verwijzingen

- Aalders, Gertjan. 1982. 'Niet bij brood alleen.' Een onderzoek naar het optreden van negatief polaire uitdrukkingen in de omgeving van monotoon dalende elementen. Doctoraalscriptie RU Groningen.
- Abraham, Werner. 1980. The Synchronic and Diachronic Semantics of German Temporal *noch* and *schon*, with Aspects of English *Still*, *Yet* and *Already*. *Studies in Language* 4, 3-24.
- Aguilar-Guevara, A., M. Aloni, A. Port, R. Šimík, M. de Vos & H. Zeijlstra. 2011. Semantics and pragmatics of indefinites: methodology for a synchronic and diachronic corpus study. *Bochumer Linguistische Arbeitsberichte*, 1-16.
- ANS = Algemene Nederlandse Spraakkunst. Zie Geerts e.a. (1984). Er is ook een nieuwere versie op internet, de e-ANS, zie <https://e-ans.ivdnt.org>.
- Anscombe, G.E.M. 1964. Before and After. *Philosophical Review* 73(1), 3-24.
- Atlas, Jay D. 1993. The importance of being 'only': Testing the neo-Gricean versus neo-entailment paradigms. *Journal of Semantics* 10(4), 301-318.
- Atlas, Jay D. 1996. 'Only' Noun Phrases, Pseudo-Negative Generalized Quantifiers, Negative Polarity Items, and Monotonicity. *Journal of Semantics* 13(4), 265-328.
- Atlas, Jay D. 2021. 'Few', 'A Few', 'Only': Negative Quantifier Noun Phrases and Negative Polarity Items-The Horn-Atlas Debate 1991-2018. *Inquiries in Philosophical Pragmatics: Theoretical Developments*, 49-61.
- Baar, Tim van. 1992. Dualiteit versus Alternatieve Scenarios. Een taaltypologische vergelijking van twee theorieën over de realisatie van AL, NOG, NOG NIET en NIET MEER. *Gramma/TTT* 1, 193-210.
- Baayen, Harald. 1991. Quantitative aspects of morphological productivity. In *Yearbook of morphology 1991*, 109-149. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Baere, C. de. 1940. *Krachtpatzers in de Nederlandsche Volkstaal. Een verzameling oudere en jongere bastaardvloeken*. Antwerpen: N.V. de Nederlandsche Boekhandel.
- Barbiers, Sjef. 1996. Complementen van modale werkwoorden. *Nederlandse Taalkunde* 1, 135-154.
- Barbiers, Sjef, Johan Van der Auwera, Hans Bennis, Eefje Boef, Gunther De Vogelaer & Margreet van der Ham. 2008. *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten: Deel II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Beaver, David I., & Brady Z. Clark. 2008. *Sense and sensitivity: How focus determines meaning*. Chichester: John Wiley.
- Beets, A. 1954. *Leidse woorden en uitdrukkingen*, in: A. Bicker Caarten (red.), *Leids Volksleven*, Leiden: Sijthoff.
- Berg Flexner, Stuart. 1987. *The Random House Dictionary of the English Language*. 2nd edition, New York: Random House.
- Bo, Leonard Lodewijk de. 1873. *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge: Gailliard.
- Boekenoogen, G.J. 1897. *De Zaanse Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van de woordenschat in Noord-Holland*. Met aanvullingen door G.J. Boekenoogen en K. Woudt. Zaandijk: J. Heinis Tsz., 1971. [oorspronkelijke editie 1897]
- Bolinger, Dwight. 1972. *Degree words*. Den Haag: Mouton.
- Booij, G. E., & Audring, J. 2007. *Uitgezwaaid en aangezwaaid: Morfologische en syntactische participiumconstructies*. *Nederlandse Taalkunde* 12, 52-62.
- Bos, Gijsbertha F. 1964. *Het probleem van de samengestelde zin*. Proefschrift Universiteit van Utrecht.
- Bouma, Gerlof. 2008. *Starting a sentence in Dutch. A corpus study of subject- and object-fronting*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Brandner, Ellen. 2004. Head-movement in minimalism, and V2 as FORCE-marking. In: Horst Lohnstein & Susanne Trissler, red., *The syntax and semantics of the left periphery*, 97-138. Berlin: De Gruyter Mouton.

- Bremen, Klaus von. 1986. Le problème des forclusifs romans, *Linguisticæ Investigationes*, X-2, 223-265.
- Broekhuis, Hans. 2018. Asymmetrical coordination: Syntax/semantics and pragmatics. *Nederlandse Taalkunde* 23(3): 325-357.
- Broekhuis, Hans & Marcel den Dikken. 2012. *Syntax of Dutch. Nouns and Noun Phrases*, vol. 2. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bylinina, Lisa & Rick Nouwen. 2018. On “zero” and semantic plurality. *Glossa: a journal of general linguistics* 3(1): 98.
- Chen, I-Hsuan. 2015. *The Diachronic Development and Synchronic Distribution of Minimizers in Mandarin Chinese*. Dissertatie, University of California at Berkeley.
- Chierchia, Gennaro. 2013. *Logic in grammar: Polarity, free choice, and intervention*. Oxford University Press, Oxford.
- Carlson, Gregory N. 1981. Distribution of free choice any. *Proceedings CLS* 17, 8-23.
- Coppen, Peter-Arno. 2006. Luisteruh? Boeiuh! De herkomst van een jongerenwoord. *Onze Taal* jg 75, no. 10, 282-283.
- Coppock, Elizabeth, and David I. Beaver. 2014. Principles of the exclusive muddle. *Journal of Semantics* 31(3), 371-432.
- Coster, Marc de. 1998. *Woordenboek van populaire uitdrukkingen, clichés, kreten en slogans*. Sdu Den Haag en Standaard, Antwerpen.
- Coster, Marc de. 2020. *Woordenboek van populair taalgebruik*. Online te vinden op www.ensie.nl/woordenboek-van-populair-taalgebruik.
- Coussé, Evie & Gert De Sutter. 2012. De historische wortels van de rode en groene volgorde in het Nederlands. *Taal en Tongval* 64-1, 73-101.
- Dayal, Veneeta. 1998. Any as Inherently Modal. *Linguistics and Philosophy* 21, 433-76.
- De Clerck, Walter. 1981. *Nijhoffs Zuidnederlands woordenboek*. Martinus Nijhoff, Den Haag.
- De Clercq, Karen & Guido Vanden Wyngaerd. 2019. Negation and the functional sequence. *Natural Language and Linguistic Theory* 37, 425-460.
- Dijkhuis, G.J.H. 1981. *Twents in woord en gebruik*. 2e dr., Coöp. Centrale Raiffeissen-Boerenleenbank B.A. [z.pl.].
- Dikken, Marcel den. 2002. Direct and Parasitic Polarity Item Licensing. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 5-1, 35-66.
- Dikken, Marcel den. 2006. Parasitism, secondary triggering and depth of embedding. In: R. Zanuttini, H. Campos, E. Herburger & Paul Portner, eds., *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics: Negation, Tense and Clausal Architecture*. Georgetown University Press, Washington.
- Dikken, Marcel den & Anastasia Giannakidou. 2002. From Hell to Polarity: “Aggressively Non-D-linked” Wh-Phrases as Polarity Items. *Linguistic Inquiry* 33-1, 31-61.
- Drosdowski, Günther & Werner Scholze-Stubenrecht. 1992. *Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Duinhoven, A.M., 2002. Negaties met *ne, nee, niet* en *of*. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 118, 214-240.
- Eckardt, Regine. 2006. *Meaning change in grammaticalization: An enquiry into semantic reanalysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Eerzamen, F. den. 1918. Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, voornamelijk uit Goeree en Overflakkee, *De Nieuwe Taalgids* XII, 145-151.
- Eerzamen, F. den. 1919. Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, voornamelijk uit Goeree en Overflakkee, *De Nieuwe Taalgids* XIII, 130-139.
- Endt, Enno, 1972. *Bargoens woordenboek. Kleine woordenschat van de Volkstaal*. In samenwerking met Lieneke Frerichs. Amsterdam: Erven Thomas Rap.
- Everaert, Martin & Bart Hollebrandse. 1995. The lexical representation of light verb constructions. *21st Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 94-104.
- Falkenberg, Gabriel. 2001. Lexical sensitivity in negative polarity verbs. In: Hoeksema e.a. (red.), 79-97.
- Fauconnier, Gilles. 1975. Polarity and the Scale Principle, *Proceedings of the Eleventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 188-199. Chicago Linguistic Society, Chicago.
- Fillmore, Charles J., Paul Kay & Mary Catherine OConnor. 1988. Regularity and idiomacity in grammatical constructions: The case of *let alone*. *Language* 64(3): 501-538.

- von Fintel, Kai von. 1999. NPI-Licensing, Strawson-Entailment, and Context-Dependency. *Journal of Semantics* 16, 97-148.
- von Fintel, Kai & Sabine Iatridou. 2007. Anatomy of a Modal Construction. *Linguistic Inquiry* 38(3), 445-483.
- Gajewski, Jon. 2016. Another look at NPIs in definite descriptions: An experimental approach. In: Pierre Larrivé & Chungmin Lee, red., *Negation and polarity: experimental perspectives*, 307-327. Heidelberg etc.: Springer.
- Geerts, G., W. Haeseryn, J. de Rooij & M.C. van den Toorn, red., 1984. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Wolters-Noordhoff, Groningen en Wolters, Leuven.
- Geerts, G. en H. Heestermans, red., 1992. *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*. 12e druk, Van Dale Lexicografie, Utrecht-Antwerpen.
- Gerlach Royen O.F.M., P. 1948. *Buigingsverschijnselen in het Nederlands*, Dl II, *Verhandelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, Nieuwe Reeks Deel LII. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.
- Giannakidou, Anastasia. 1997. *The Landscape of Polarity Items*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Giannakidou, Anastasia. 1998. *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. Amsterdam: John Benjamins.
- Giannakidou, Anastasia. 2000. Negative... concord? *Natural Language and Linguistic Theory* 18: 457-523.
- Giannakidou, Anastasia. 2001. The Meaning of Free Choice. *Linguistics and Philosophy* 24, 659-735.
- Giannakidou, Anastasia. 2006. N-words and negative concord. In: Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (red.), *The Blackwell companion to syntax*. Volume III. Oxford: Blackwell, 327-391.
- Giannakidou, Anastasia. 2011. Positive polarity items and negative polarity items: variation, licensing, and compositionality. In C. Maienborn, K. von Heusinger & P. Portner (red.) *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, 2nd ed. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Giannakidou, Anastasia & Suwon Yoon. 2024. Rethinking negative polarity and free choice in comparatives: A crosslinguistic perspective. In: Bart Hollebrandse, Angeliek van Hout, Roel Jonkers & Alexander Martin (red.), *TABU Festschrift for Jack Hoeksema*, 30-56
- Ginneken, Jac. van. 1913. *Handboek der Nederlandsche Taal*, deel 1, Malmberg, Nijmegen.
- Görgülü, Emrah. 2019. Minimizers in Turkish: a corpus study. *Language and literature* (2019).
- Guerzoni, Elena & Yael Sharvit. 2007. A question of strength: on NPIs in interrogative clauses. *Linguistics and Philosophy*, 30, 361-391.
- Haas, Wim de & Mieke Trommelen. 1993. *Morfologisch Handboek van het Nederlands. Een overzicht van de woordvorming*. SDU, s Gravenhage.
- Haeringen, C.B. van. 1969. Velen. *De Nieuwe Taalgids* 62, 271.
- Hagemeyer, T. 2009. Aspects of discontinuous negation in Santome. In: N. Cyffer, E. Ebermann, & G. Ziegelmeyer, red., *Negation patterns in West African languages and beyond*, 139-165. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Hamans, Camiel. 1979. Waarom is *piel* geen *pijl* geworden? *GLOT* 2-1, 57-73.
- Han, Chung-hye en Laura Siegel. 1997. Syntactic and semantic conditions on NPI licensing in questions. *Proceedings of West Coast Conference in Formal Linguistics*. Vol. 15. Stanford: CSLI Publicatins, 177-191.
- Han, Chung-hye. 2002. Interpreting interrogatives as rhetorical questions. *Lingua* 112(3), 201-229.
- Harrebomée, P.J. 1858. *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*. 3 dln., Utrecht, 1858-1870.
- Haspelmath, Martin, 1997. *Indefinite pronouns*. Oxford University Press, Oxford.
- Hendriks, Petra. 1993. Comparatives and Monotonicity. In: Ale de Boer, Jelly de Jong & Rita Landeweerd (red.) *Language and Cognition 3: Yearbook 1992 of the research group for Theoretical and Experimental Linguistics of the University of Groningen*, 69-78.
- Hengeveld, Kees, 1992. *Non-Verbal Predication: Theory, Typology, Diachrony*. Berlin: De Gruyter.
- Heredia Murillo, Elizabeth. 2023. *The semantics and L1 acquisition of scalar (focus) particles: the case of Spanish (ni) siquiera and incluso*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen en Université de Nantes.
- Hoeksema, Jack. 1983. Negative polarity and the comparative. *Natural Language and Linguistic Theory* 3: 403-434.
- Hoeksema, Jack. 1986a. Monotonicity Phenomena in Natural Language. *Linguistic Analysis* 16(1-2), 25-40.

- Hoeksema, Jack. 1986b. Monotonie en superlatieven, in Cor Hoppenbrouwers, Joop Houtman, Ineke Schuurman en Frans Zwarts, red., *Proeven van taalwetenschap, ter gelegenheid van de emeritaat van Albert Sassen*, Tabu, Nederlands Instituut, Groningen, 38-49.
- Hoeksema, Jack. 1989. Only in Dutch: A Comparison of Three Adverbs. In: M. Jack, L. Koenig and A. Taylor, eds., *The Penn Review of Linguistics* 13, 106-121.
- Hoeksema, Jack. 1993. As (of) yet, in Ale de Boer, Jelly Julia de Jong en Rita Landeweerd, red., *Language and Cognition* 3, Groningen, 79-87.
- Hoeksema, Jack. 1994. On the Grammaticalization of Negative Polarity Items, in: *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 273-282. Berkeley Linguistics Society, Berkeley.
- Hoeksema, Jack. 1996. Zeg het met rozen: Een vergelijking van drie idiomatische uitdrukkingen. *Tabu* 26-3, 129-149.
- Hoeksema, Jack. 1997a. Negatief-polair moeten. *Tabu* 27-3, 95-112.
- Hoeksema, Jack. 1997b. Negation and Negative Concord in Middle Dutch. In Danielle Forget, Paul Hirschbuehler, France Martineau and Maria-Luisa Rivero, red., *Negation and Polarity: Syntax and Semantics*. John Benjamins, Amsterdam, 139-158.
- Hoeksema, Jack. 1998a. Corpusonderzoek naar negatief-polaire uitdrukkingen, *Tabu* 28-1, 1-52.
- Hoeksema, Jack. 1998b. On the (non)loss of polarity sensitivity: Dutch *ooit*, in: Richard M. Hogg and Linda van Bergen, eds., *Historical Linguistics 1995. Volume 2: Germanic Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 115-130.
- Hoeksema, Jack. 1998c. Adjectivale inflectie op -s: geen geval van transpositie. In E. Hoekstra and C. Smits, eds., *Morfologiedagen 1996, Cahiers van het Meertens Instituut*, no 10, Meertens Instituut, Amsterdam.
- Hoeksema, Jack. 1998d. Corpus Study of Negative Polarity Items, in *IV-V Jornades de corpus lingüística 1996-1997*, IULA, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 67-86.
- Hoeksema, Jack. 1999a. Iemand iets wijsmaken: irrealis en negatieve polariteit, *Tabu* 29-1, 23-28.
- Hoeksema, Jack. 1999b. Aantekeningen bij *ooit*, deel 2: de opkomst van niet-polair *ooit*. *Tabu* 29-4, 147-172.
- Hoeksema, Jack. 1999c. Blocking Effects in the Expression of Negation. *Leuvense Bijdragen* 88-3/4, 403-423.
- Hoeksema, Jack. 2000a. Negative Polarity Items: Triggering, Scope and C-Command, in: Laurence R. Horn & Yasuhiko Kato, red., *Negation and Polarity. Semantic and Syntactic Perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 123-154.
- Hoeksema, Jack. 2000b. Verplichte topicalisatie van kale enkelvoudigen: de feit is dat-constructie. *Tabu* 30-3/4, 113-142.
- Hoeksema, Jack. 2001. Rapid change among expletive polarity items. In: Laurel J. Brinton, ed., *Historical Linguistics 1999. Selected Papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, 9-13 August 1999*. John Benjamins, Amsterdam/ Philadelphia, 175-186.
- Hoeksema, Jack. 2002a. *Hoegaamd*: Van 1730 tot 2002. Eigenschappen en ontwikkelingsgang van een bijzondere negatief-polaire uitdrukking. *Tabu* 32-1/2, 16-39.
- Hoeksema, Jack. 2002b. Minimaliseerders in het standaard-Nederlands, in: *Tabu* 32-3/4, 105-174.
- Hoeksema, Jack. 2002c. Polarity-sensitive Scalar Particles in Early Modern and Present-Day Dutch. *Belgian Journal of Linguistics* 16, 2002, 53-64.
- Hoeksema, Jack. 2003. Partitivity, degrees and polarity. *Verbum*, Tome XXV, No. 1, 81-96.
- Hoeksema, Jack. 2004. *In het minst*: eigenschappen en ontwikkeling van een negatief-polaire uitdrukking en de neergang van focus scrambling. *Tabu*, vol. 33-1/2, 27-50.
- Hoeksema, Jack. 2005a. In days, weeks, months, years, ages: a class of temporal negative polarity items. Dicky Gilbers & Petra Hendriks, red., *Rejected Papers: Feestbundel voor Ron van Zonneveld*, Groningen.
- Hoeksema, Jack. 2005b. Geen enkel. *Tabu* 34(3/4), 171-186.
- Hoeksema, Jack. 2006. *Hij zei van niet, maar knikte van ja*: Distributie en diachronie van bijwoorden van polariteit ingeleid door van. *Tabu* 35, 3-4, 135-158.
- Hoeksema, Jack. 2007. Parasitic licensing of negative polarity items. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 10, 163-182.
- Hoeksema, Jack. 2008a. Distributieprofielen van negatief-polair uitdrukkingen: een vergelijking van Nederlands, Engels en Duits. *Tabu* 37-3/4, 111-195.

- Hoeksema, Jack. 2008b. There is no number effect in the licensing of negative polarity items: a reply to Guerzoni and Sharvit, in *Linguistics and Philosophy* 31-4, 397-407.
- Hoeksema, Jack. 2008c. The emergence of particle clusters in Dutch: Grammaticalization under adverse conditions. In: Elena Seoane and Maria José Lopez-Couso (eds.), *Theoretical and Empirical Issues in Grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam, 131-149.
- Hoeksema, Jack. 2009. Jespersen Recycled, in: Elly van Gelderen, red., *Cyclical Change*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 15-34.
- Hoeksema, Jack. 2010a. De localiteit van idiomen, in: Jan-Wouter Zwart and Jack Hoeksema, red., *Noordelijke polyfonie*, speciaal nummer voor Jan Koster, *Tabu* 38-1/4, 121-132.
- Hoeksema, Jack. 2010b. Dutch ENIG: from nonveridicality to downward entailment. In: *Natural Language and Linguistic Theory*, 28(4): 837-859.
- Hoeksema, Jack. 2011. Discourse scalarity: The case of Dutch *helemaal*. *Journal of Pragmatics*, 11(43), 2810-2825.
- Hoeksema, Jack. 2012a. Drie bijwoorden van graad: *gek*, *waanzinnig*, *krankzinnig*. *Tabu* 40(1/2), 47-59.
- Hoeksema, Jack. 2012b. *Wie dan ook*, *wat dan ook*, etc. als free choice indefinites en negatief-polaire uitdrukkingen. *Tabu* 40(3), 89-109.
- Hoeksema, Jack. 2012c. On the natural history of negative polarity items. *Linguistic Analysis*, 38(1), 3-33.
- Hoeksema, Jack. 2013. Polarity Items in Strawsonian Contexts: A Comparison. In: Eva Csipak, Regine Eckardt, Mingya Liu & Manfred Sailer (red.), *Beyond Any and Ever. New explorations in negative polarity sensitivity*, 47-77. Berlijn: De Gruyter-Mouton.
- Hoeksema, Jack. 2014a. De plaats van het voorzetselvoorwerp. *Nederlandse Taalkunde* 19(2), 221-244.
- Hoeksema, Jack. 2014b. The Middle Dutch negative clitic: Status, position and disappearance. *Lingua* 147, 50-68.
- Hoeksema, Jack. 2016. *Geen doorkomen aan*. In: Alex Reuneker, Ronny Boogaart & Saskia Lensink, red., *Aries Netwerk*, 97-99. Leiden.
- Hoeksema, Jack. 2017. *Not that I know of*: A polarity-sensitive construction. *Linguistics* 55(6), 1281-1310.
- Hoeksema, Jack. 2018a. Positive polarity predicates. *Linguistics*, 56(2), 361-400.
- Hoeksema, Jack. 2018b. Polarity items in purpose clauses. MS, RU Groningen.
- Hoeksema, Jack. 2020. *Licht en recht*. *Nederlandse taalkunde* vol. 25, no. 2-3, 305-317.
- Hoeksema, Jack. 2021. Verbs of deception, point of view and polarity. In Stefan Müller & Nurit Melnik, red., *Proceedings of the 28th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar*, 26-46. Frankfurt/Main: University Library.
- Hoeksema, Jack. 2022a. Conditional interpretation of *with/without* and the licensing of negative polarity items. In: Hedwig Sekeres en Martijn Wieling, red., “öfskie / öfschaaid” liber amicorum Goffe Jensma, 31-38. Groningen: s.n.
- Hoeksema, Jack. 2022b. Rillen van angst en blaken van zelfvertrouwen: Emotietermen in constructie met causatief *van*. *Nederlandse Taalkunde* 27(1), 105-134.
- Hoeksema, Jack. 2022c. Ooit in het e-WND. In: Marc van Oostendorp en Simone Wolff, red., *Het dialectendoeboek: De schatkamer van 90 jaar Meertens Instituut*. Gorredijk: Sterck & De Vreese, 80-82.
- Hoeksema, Jack. 2023. If I had half a brain. In: M. Ryan Bochnak, Eva Csipak, Lisa Matthewson, Marcin Morzycki and Daniel K. E. Reisinger (eds.) 2023. *The title of this volume is shorter than its contributions are allowed to be: Papers in honour of Hotze Rullmann*, 167-178. Vancouver, BC: UBC Occasional Papers in Linguistics, Volume 9.
- Hoeksema, Jack en Dicky Gilbers, red., 2014. *Black Book. A Festschrift in Honor of Frans Zwarts*. University of Groningen.
- Hoeksema, Jack en Henny Klein, 1995. Negative Predicates and Their Complements. *Linguistic Analysis* 25(3-4), 146-180.
- Hoeksema, Jack en Henny Klein, 1996. From Comparative to Adverb of Degree: Dutch *even*. In R. Jonkers, E. Kaan and A. Wiegand, eds., *Language and Cognition* 5, Groningen, 59-70.
- Hoeksema, Jack en Donna Jo Napoli, 1993. Paratactic and Subordinative *So*. *Journal of Linguistics* 29(2), 291-314.

- Hoeksema, Jack en Dirk-Bart den Ouden, 2005, Positief- en negatief-polaire bepalingen van graad: een empirisch onderzoek. *Tabu*, 34-3/4, 129-144.
- Hoeksema, Jack en Hotze Rullmann, 2001, Scalarity and Polarity. A Study of Scalar Adverbs as Polarity Items. In: Hoeksema et al., 129-171.
- Hoeksema, Jack, Hotze Rullmann, Victor Sánchez-Valencia en Ton van der Wouden, red., 2001, *Perspectives on Negation and Polarity Items*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Hoeksema, Jack en Manfred Sailer, 2012. Literal and Nonliteral Meaning in Placename Idioms. *Yearbook of Phraseology*, vol. 3, 127-142. De Gruyter, Berlijn.
- Hoeksema, Jack en Frans Zwarts, 1991, 'Some remarks on focus adverbs, in *Journal of Semantics* 18-1/2, 51-70.
- Hoekstra, Eric. 1991. *Licensing conditions on phrase structure*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Hoekstra, Eric. 2014. Semantic maps and negative polarity. In: Hoeksema & Gilbers (2014), 146-164.
- Hoekstra, Eric, Helen de Hoop & Frans Zwarts, 1988. Lineaire restricties op negatief-polaire uitdrukkingen? *Tabu* 18-4, 226-236.
- Hoekstra, Eric en Bouke Slofstra, 2013. A diachronic study of the negative polarity item *syn leven* 'his life' > 'ever' in West Frisian between 1550 and 1800. *Language*, 89(4), e39-e55.
- Hoop, Helen de. 1988. Polariteit en superlatieven. *Tabu* 18, 114-128.
- Hoppenbrouwers, Geer. 1983. *Resultaten van een onderzoek naar het voorkomen van negatief-polaire elementen in verschillende affectieve omgevingen*. Manuscript, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Horn, Laurence R., 1969. A Presuppositional Analysis of *only* and *even*. *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, 98-107.
- Horn, Laurence R., 1989. *A Natural History of Negation*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Horn, Laurence R. 1996. Exclusive company: Only and the dynamics of vertical inference. *Journal of semantics*, 13(1), 1-40.
- Horn, Laurence R. 2000. Pick a Theory (Not Just Any Theory): Indiscriminatives and the Free-Choice Indefinite, in: L.R. Horn and Y. Kato, eds., *Negation and Polarity. Syntactic and Semantic Perspectives*, 147-192. Oxford: Oxford University Press.
- Horn, Laurence R. 2002. Assertoric inertia and NPI licensing. *Proceedings of the 38th Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society Part 2*, 55-82. Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.
- Horn, Laurence R. 2018. An (Abridged) atlas of negation: polar landscape in an era of climate change. *Pragmatics, Truth and Underspecification*, 3-53. Leiden: Brill.
- Horn, Laurence R. & Young-Suk Lee. 1995. Progovac on Polarity. *Journal of Linguistics* 31(2), 401-424.
- Huizinga, A., 1994, *Huizingas spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels*. Baarn: Tirion.
- Huybregts, Riny, 1979. De biologische kern van taal. In: Riny Huybregts and Louis des Tombes, red., *Verkenningen in Taal*, 97-189. Utrecht: Instituut A.W. de Groot.
- Iatridou, Sabine & Hedde Zeijlstra, 2013. Negation, polarity and deontic modals. *Linguistic Inquiry* 44: 529-568.
- Iatridou, Sabine & Hedde Zeijlstra. 2021. The complex beauty of boundary adverbials: in years and until. *Linguistic Inquiry* 52(1): 89-142.
- Israel, Michael. 1996. Polarity sensitivity as lexical semantics. *Linguistics and Philosophy*, 19(6), 619-666.
- Israel, Michael. 1998. Ever: polysemy and polarity sensitivity. *Linguistic Notes from La Jolla* 19, 29-45.
- Israel, Michael, 2011. *The grammar of polarity: Pragmatics, sensitivity, and the logic of scales*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Janssen, Theo A. J. M., Frederike C. van der Leek, 2009. *Laat staan* in de negatieve en de positieve zin. In E. Beijik, L. Colman, M. Göbel, F. Heyvaart, T. Schoonheim, R. Tempelaars, & V. Waszink (red.), *Fons verborum: feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk aangeboden door vrienden en collegas bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*, 431-443. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie.
- Jespersen, Otto, 1917, *Negation in English and Other Languages*. A.F. Host, Kopenhagen.
- Joos, Amat, 1900. *WaaSch Idioticon*. Gent: Siffer en Sint Niklaas: Strybol-Vercreuysen.
- Kadmon, Nirit en Fred Landman, 1993, Any. *Linguistics and Philosophy*, vol.16, 353-422.

- Kahrel, Peter, 1996, *Aspects of Negation*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam.
- Kayne, Richard S., 1998. Overt versus covert movement. *Syntax* 1, 128-191.
- Kiparsky, Paul en Cleo Condoravdi, 2006. Tracking Jespersens Cycle. *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek dialects and linguistic theory*, red. Mark Janse, Brian Joseph en Angela Ralli, University of Patras, Patras, 172-197.
- Klein, Henny, 1997, *Adverbs of degree in Dutch*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Klein, Henny en Jack Hoeksema, 1994. *Bar en Bijster: Een onderzoek naar twee polariteitsgevoelige adverbia*. *Gramma/TTT* 3-2, 75-88.
- Klooster, W.G. 1978. Minder dan hoeft. *De nieuwe taalgids* 71, 534-542.
- Klooster, W.G. 1979. Opmerkingen over de comparatief. *Verhandelingen van het XXXIIste Vlaams Filologencongres*. Leuven.
- Klooster, W.G., 1984, Ontkenning en noodzakelijkheid. Observaties met betrekking tot negatie en moeten. *Glot* 7, 63-120.
- König, Ekkehard, 1977, Temporal and Nontemporal Uses of *schon* and *noch* in German, *Linguistics and Philosophy* 1, 173-198.
- Kostelijk, C. 1954. Hoegenaamd niet. *De Nieuwe Taalgids* vol. 47, 17.
- Kraak, A. 1966. *Negatieve zinnen*. Hilversum.
- Kraak, A. & W.G. Klooster, 1968. *Syntaxis*. Stam-Kemperman, Culemborg / Keulen.
- Krifka, Manfred, 1995, The Semantics and Pragmatics of Polarity Items, *Linguistic Analysis*, 25, 3/4, 209-257.
- Kruyskamp, C. 1976. *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Tiende druk. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Kürschner, Wilfried. 1983. *Studien zur Negation im Deutschen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Laan, Kornelis ter. 1929. *Nieuw Groninger Woordenboek*. 1e druk, Groningen: Noordhoff.
- Laan, Kornelis ter. 1952, *Nieuw Groninger Woordenboek*. 2e druk, Groningen: Noordhoff.
- Laan, Kornelis ter. 1977, *Nederlandse Spreekwoorden, Spreuken en Zegswijzen*. 9e druk, Den Haag: Van Goor.
- Ladusaw, William A. 1979. *Polarity sensitivity as inherent scope relations*. Dissertatie, University of Texas at Austin.
- Lahiri, Utpal, 1998. Focus and Negative Polarity in Hindi. *Natural Language Semantics* 6, 57-123.
- Landman, Fred. 1991. *Structures for semantics*. Dordrecht: Kluwer.
- Larrivé, Pierre, 2010. The pragmatic motifs of the Jespersen cycle: Default, activation, and the history of negation in French. *Lingua* 120(9), 2240-2258.
- Leuschner, Torsten, 1996, "Ever" and Universal Quantifiers of Time: Observations from some Germanic Languages. In: Ken Turner and Katarzyna Jaszczołt (eds.), *Proceedings of the First International Conference on Contrastive Semantics and Pragmatics*. Benjamins, Amsterdam.
- Levinson, Dmitry. 2008. *Licensing of negative polarity particles yet, anymore, either and neither: combining downward monotonicity and assertivity*. Proefschrift, Stanford University.
- Lin, Jing. 2015. *Acquiring negative polarity items*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Lin, Jing, Fred Weerman & Hedde Zeijlstra. 2014. Mandarin *shenme* as a superweak NPI. In: Hoeksema & Gilbers, red., 229-251.
- Lin, Jing, Fred Weerman & Hedde Zeijlstra. 2015. Emerging NPIs: the acquisition of Dutch *hoeven* ('need'). *The Linguistic Review* 32: 333-374.
- Linebarger, Marcia. 1980. *The Grammar of Negative Polarity*. Proefschrift, MIT.
- Linebarger, Marcia. 1987. Negative polarity and grammatical representation. *Linguistics and Philosophy* 10, 325-387.
- Löbner, Sebastian, 1989. 'German *Schon - Erst - Noch*: An Integrated Analysis, in: *Linguistics and Philosophy* 12, 167-212.
- Love, Catherine E., 1993, *Collins/Giunti Marzocco Italian-English/English-Italian Dictionary*. HarperCollins, Glasgow etc. en Giunti Marzocco, Florence.
- Lucas, Christopher, 2007, Jespersens Cycle in Arabic and Berber. *Transactions of the Philological Society* 105, 398-431.
- Luif, Jan. 1990. Zijn zinnen in de directe rede bijzinnen? In: J.B. den Besten, A.M. Duinhoven & J.P.A. Stroop, red., *Vragende wijs: Vragen over tekst, taal en taalgeschiedenis. Festschrift for Leopold Peeters*, 114-121. Amsterdam: Rodopi.
- Mahajan, Anoop K. 1990. LF conditions on negative polarity licensing. *Lingua* 80(4), 333-348.
- Moormann, J.G.M., 1932, *De geheime talen*. Nijmegen.

- Morzycki, Marcin. 2009. Degree modification of gradable nouns: size adjectives and adnominal degree morphemes. *Natural Language Semantics* 17, 175-203.
- Muller, Claude, 1991, *La négation en français: syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Droz, Genève.
- Napoli, Donna Jo & Jack Hoeksema, 2009. The grammatical versatility of taboo terms. *Studies in Language* 33(3), 612-643.
- Neeleman, Ad, 1994. *Complex Predicates*. Proefschrift, Universiteit Utrecht.
- Nuyts, Jan, Henri-Joseph Goelen & Wim Caers, 2018. *Hoeven* diachroon. *Taal & Tongval* 70(1), 17-46.
- Oosterhof, Albert, 2004. Polariteitsgevoeligheid van *doorgaan* (gehouden worden), *Tabu* 33-3/4, 131-150.
- Oosterhof, Albert, 2008. Deletie van het bepaald lidwoord in het Noord-Gronings. *Taal en Tongval* themanummer 21, 73-108.
- Oosterhof, Albert & Filip Devos, 2010. Semantische, pragmatische en regionale aspecten van woorden en uitdrukkingen met negatieve aantrekkingskracht in het Nederlands. In: Johan de Caluwe & Jacques van Keymeulen, red., *Voor Magda. Artikelen voor Magda de Vos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*, 481-498. Gent: Academia Press.
- Oosterhof, Albert & Bram Vertommen. 2022. Gebruik van *ook maar* in *zodra*-zinnen: Scalariteit in een veridicale omgeving. *Nederlandse Taalkunde* 28.
- Oostrom, Frits van. 2006. *Stemmen op schrift*. Bert Bakker, Amsterdam.
- Paardekooper, P.C. 1978 *Wie dan ook*, enz., vooral als ww-patroondeel. *De Nieuwe Taalgids* 71: 569-581.
- Paardekooper, P.C. 1979. Ook maar iemand. *De Nieuwe Taalgids* 72: 429-448.
- Paardekooper, P.C. 1986. *Beknopte ABN-syntaxis*. Eigen beheer, Eindhoven.
- Pauwels, Anita. 1953. 'De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin'. Uitgegeven door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie 7. Leuven.
- Permentier, Ludo en Rik Schutz, 2015, *Typisch Vlaams. 4000 woorden en uitdrukkingen*. Leuven: Davidsfonds.
- Postma, Gertjan, 1995, *Zero Semantics. A Study of the Syntactic Conception of Quantificational Meaning*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Postma, Gertjan, 2001, Negative Polarity and the Syntax of Taboo, in: Hoeksema et al., 2001, 283-330.
- Postma, Gertjan, 2002, De enkelvoudige clitische negatie in het Middelnederlands en de Jespersen-cyclus. *Nederlandse Taalkunde* 7-1, 44-82.
- Postma, Gertjan, 2024. *Nog als licentierder van NPIs*. Manuscript.
- Pott, August F. 1833. *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo Germanischen Sprachen*. Vol. 1. Lemgo: Meyer.
- Progovac, Ljiljana. 1994. *Negative and Positive Polarity: A Binding Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richter, Frank & Manfred Sailer, 2003. Cranberry Words in Formal Grammar. In: Claire Beyssade, Olivier Bonami & Patricia Cabredo Hofherr & Francis Corblin (eds.), *Empirical Issues in Formal Syntax and Semantics*, 155-171. Parijs: Presses Universitaires de Paris Sorbonne.
- Rullmann, Hotze. 1994. De ambiguïteit van comparatieven met *minder*. *Tabu* 24(3), 79-102.
- Rullmann, Hotze. 1995. Geen eenheid. *Tabu* 25(4), 195-198.
- Rullmann, Hotze. 1996. Two Types of Negative Polarity Items. In Kiyomi Kusumoto (ed.) *Proceedings of the North East Linguistic Society*, NELS 26, 335-350. GLSA, Department of Linguistics, University of Massachusetts, Amherst.
- Rullmann, Hotze. 2003. Additive particles and polarity. *Journal of Semantics* 20, 329-401.
- Rullmann, Hotze & Jack Hoeksema. 1997, *Ook maar en zelfs maar: een corpusstudie*. *Nederlandse Taalkunde*, 2-4, 281-317.
- Salleveldt, Henk. 1980. *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië*. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn.
- Saddy, Douglas, Heiner Drenhaus & Stefan Frisch. 2004. Processing polarity items: Contrasting licensing costs. *Brain and Language*, 90, 495-502.
- Sailer, Manfred & Frank Richter. 2002. *Not for love or money: Collocations*. In: Gerhard Jäger, Paola Monachesi, Gerald Penn & Shuly Wintner (eds.) *Proceedings of Formal Grammar*, 149-160.

- Sánchez Valencia, Victor, Ton van der Wouden & Frans Zwarts. 1993a. Polarity and the flow of time. In Ale de Boer, Jelly de Jong & Rita Landeweerd (red.), *Language and Cognition 3. Yearbook 1993 of the research group for Theoretical and Experimental Linguistics of the University of Groningen*, 209-18.
- Sánchez Valencia, Victor, Ton van der Wouden & Frans Zwarts. 1993b. Polarity, veridicality, and temporal connectives. In Paul Dekker & Martin Stokhof, red. *Proceedings of the Ninth Amsterdam Colloquium*, 587-606. Amsterdam: ILLC.
- Sanders, Ewoud. 2008. Verblotekonten. Rubriek *Woordhoek*, NRC Handelsblad, 5 mei 2008.
- Sanders, Ewoud. 2023. *Het n-woord. De geschiedenis van een beladen begrip*. Amsterdam: Prometheus.
- Sassen, Albert. 1977. Drie chrongismen: wachten, verlet, (maar)...meer, in Hans Heestermans, red., *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan dr. C.H.A. Kruyskamp: ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag en van zijn afscheid als redacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal en als enige bewerker van Van Dale*, 156-168. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Sassen, Albert. 1984. Ontkenning ontkend: over uitroepende zinnen en zinnen met *wel*. *Spektator*, jg. 14, 363-368.
- Schwenter, Scott A. 2002. Additive particles and scalar endpoint marking. *Belgian Journal of Linguistics* vol.16, 119-33.
- Schwenter, Scott A. 2006. Fine-tuning Jespersens cycle. In: Betty Birner & Gregory Ward, red., *Drawing the boundaries of meaning: Neo-Gricean studies in pragmatics and semantics in honor of Laurence R. Horn*, 327-344. Amsterdam: John Benjamins.
- Scott, Alan. 2013. *The Genitive Case in Dutch and German*. Leiden: Brill.
- Seuren, Pieter A. M. 1976. Echo: Een studie in negatie. In: Geert Koefoed and Arnold Evers, red., *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek: Een bundel artikelen aangeboden aan prof. dr. H. Schultink*. Groningen: Tjeenk Willink.
- Seuren, Pieter A.M. 1979. Meer over minder dan hoeft. *De nieuwe taalgids* 72, 236-239.
- Sewel, Willem. 1766. *Volkomen woordenboek der Nederduitsche en Engelsche taalen*. Kornelis de Veer, Amsterdam.
- Sijs, Noline van der. 2004. *Taal als mensenwerk. Het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Soehn, J.P., B. Trawiński, B. & T. Lichte, 2010. Spotting, collecting and documenting negative polarity items. *Natural Language & Linguistic Theory*, 28(4), 931-952.
- Spenader, Jennifer, Frank Richter & Janina Rado, 2014. Experimental investigations of licensing environments for NPIs in English. In Hoeksema & Gilbers (red.) 2014, 301-310.
- Stoett, F.A. 1923a. *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden*. Zutphen: Thieme.
- Stoett, F.A. 1923b. *Middelnederlandsche spraakkunst. Syntaxis*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1977 [herdruk van 1923].
- Stuiveling, Garmt. 1942. Losse notities, in *De Nieuwe Taalgids*, jg. 32, 247-248.
- Suleymanova, Venera & Jack Hoeksema. 2018. Minimizers in Azerbaijani from a comparative perspective. *Folia Linguistica*, 52(1), 177-211.
- Swart, Henriëtte de. 1998. Licensing of negative polarity items under inverse scope. *Lingua* 105(3-4), 175-200.
- Swart, Henriëtte de. 2009. *Expression and interpretation of negation: an OT typology*. Dordrecht: Springer Science & Business Media.
- Szabolcsi, Anna & Frans Zwarts. 1993. Weak islands and an algebraic semantics for scope taking. *Natural language semantics*, 1(3), 235-284.
- Taylor, Archer. 1966. "Neither Fish nor Flesh" and Its Variations. *Journal of the Folklore Institute* 3(1), 3-9.
- Tuinman, C. 1726-1727, *De Oorsprong en Uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche Spreekwoorden, Opgeheldert tot grondig verstand der Vaderlandsche Moedertaal*. 2 dln., Middelburg.
- Turbo Taal* 2000. Wordenlijst van actueel jongerenjargon, gepubliceerd op het World Wide Web door Radio 538.
- Uribe-Etxebarria, Myriam. 1995. Negative Polarity Item Licensing, Indefinites and Complex Predicates. *Proceedings of SALT V*, 346-361. Ithaca: Cornell University.
- Vallduví, Enric. 1994. Polarity items, n-words, and minimizers in Catalan and Spanish. *Probus* 6, 263-294.

- Van den Heede, Margot & Peter Lauwers. 2023. Syntactic productivity under the microscope: the lexical and semantic openness of Dutch minimizing constructions. *Folia Linguistica*, 57(3), 723-761.
- Vanden Wyngaerd, Guido. 1999. Positively polar. *Studia Linguistica* 53, 209-226.
- Van der Auwera, Johan. 1992. Dutch “once” and related issues. In J.C. Moreno Cabrera, ed., *Adverbial Quantification and other Adverbialia*, EURO TYP Working Papers V.4, European Science Foundation, Straatsburg, 49-55.
- Van der Auwera, Johan. 1993. “Already” and “Still”: Beyond Duality, in *Linguistics and Philosophy*, 16, 613-653.
- Van der Auwera, Johan. 2009. The Jespersen Cycles. In: Elly van Gelderen, red., *Cyclical Change*. John Benjamins, Amsterdam, 35-71.
- Van der Auwera, Johan & Lauren Van Alsenoy. 2016. On the typology of negative concord. *Studies in Language*, 40(3), 473-512.
- Van der Auwera, Johan & Lauren van Alsenoy. 2018. More ado about nothing: on the typology of negative indefinites. In: K. P. Turner & L.R. Horn, eds., *Pragmatics, Truth and Underspecification*, 107-146. Leiden: Brill.
- Vandeweghe, Willy. 1981. ‘Ook maar X, *Studia Germanica Gandensia*, 21, pp. 15-56.
- Vandeweghe, Willy. 1983. *De partikels van de al/nog/pas-groep in het Nederlands. Een semantische en pragmatische studie*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Gent.
- Vendler, Zeno. 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Verwijs, Eelco & Jacob Verdam. 1882. *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Verhagen, Arie. 2005. *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Vikner, Sten. 2011. Trees and fields and negative polarity. *Hermes-Journal of Language and Communication in Business*, (47), 39-55.
- Vlaams Woordenboek. Online woordenboek, opgezet door Anthony Liekens. <https://www.vlaamswwoordenboek.be>.
- Vlachou, Evangelia. 2007. *Free Choice in and out of Context: Semantics and Distribution of French, Greek and English Free Choice Items*. Dissertation Utrecht University and Paris IV Sorbonne.
- Von Bergen, Anke & Karl von Bergen. 1993. *Negative Polarität im Englischen*. Tübingen: Narr.
- Vries, J. de & F. de Tollenaere. 1991. *Etymologisch woordenboek*. 16de druk, Utrecht: Het Spectrum.
- Vries, J.W. de. 1975. *Lexicale Morfologie van het werkwoord in modern Nederlands*. Dissertatie, Universiteit Leiden.
- Vries, Mark de. 2006. Reported Direct Speech in Dutch. *Linguistics in the Netherlands* 23, 212-223.
- Vries, Matthias de. 1894. *Verspreide taalkundige opstellen, uitgekozen en herdrukt onder toezicht van Dr. S.G. de Vries*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff en Leiden: A.W. Sijthoff.
- Wal, Sjoukje van der. 1996. *Negative Polarity Items and Negation: Tandem Acquisition*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Welschen, Ad. 1999. *Duale syntaxis en polaire contractie. Negatief gebonden of-constructies in het Nederlands*. Proefschrift VU Amsterdam.
- Winschooten, W. 1691. *Seeman: behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst, en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaart zijn ontleend, en bij de beste Schrijvers deeser eeuw gevonden werden*. Leiden: Johannes de Vivie.
- WNT. 1882-2000. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Redactie M. de Vries, L.A. te Winkel, e.v.a., 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Wouden, Ton van der. 1985. *Positief polaire uitdrukkingen in het Nederlands*. Doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Wouden, Ton van der. 1994. *Negative Contexts*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Wouden, Ton van der. 1995a. *Moelijk is (not) difficult*, in: Marcel den Dikken en Kees Hengeveld, red., *Linguistics in the Netherlands 1995*, 203-214. Amsterdam: John Benjamins.
- Wouden, Ton van der. 1995b. De reflectie van logische relaties in woordstructuur: de distributie van het prefix *on-*. *Tabu* 25-1, 61-71.
- Wouden, Ton van der. 1996. Litotes and Downward Monotonicity, in: Heinrich Wansing, ed., *Negation. A Notion in Focus*, 145-167. Berlijn: Walter de Gruyter.
- Wouden, Ton van der. 1997a. *Negative Contexts. Collocation, polarity and multiple negation*. London & New York.
- Wouden, Ton van der. 1997b. ‘Hoeven, in *Tabu* 26-3, 164-182.

- Wouden, Ton van der. 2001. Three modal verbs. In *Zur Verbmorphologie germanischer Sprachen*, red. Sheila Watts, Jonathan West, en Hans-Joachim Solms, 189-210. Tübingen: Niemeyer.
- Wouden, Ton van der. 2005. Negatief-polair *meer*. *Tabu* 34-1/2, 47-70.
- Wouden, Ton van der. 2014. Is hier sprake van een nieuwe existentiële constructie? In *Freek van de Velde, Hans Smessaert, Frank van Eynde en Sara Verbrugge, red., Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William van Belle en Joop van der Horst*, 179-193. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Wouden, Ton van der. 2015. Wij herkennen ons niet in dat beeld. *Onze Taal* 84(10), 276.
- Wouden, Ton van der & Frans Zwarts. 1993. A semantic analysis of negative concord. In U. Lahiri & A.Z. Wyner, ed., *Proceedings of SALT III*, 202-219. Ithaca: Cornell University.
- Zeijlstra, Hedde. 2004. *Sentential Negation and Negative Concord*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam. Utrecht: LOT Publications.
- Zeijlstra, Hedde. 2007. Zero licensors. *Snippets* 16: 21-22.
- Zeijlstra, Hedde. 2020. Negative Quantifiers. In: Viviane Déprez & M. Teresa Espinal (red.), *The Oxford Handbook of Negation*, 426-440. Oxford: Oxford University Press.
- Zuckerman, Shalom. The acquisition of 'optional' movement. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwarts, Frans, 1981. Negatief Polaire Uitdrukkingen I, *GLOT* 4-1: 43-133.
- Zwarts, Frans, 1986a. *Categoriale Grammatica en Algebraïsche Semantiek*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwarts, Frans, 1986b. Polariteit: de reikwijdte van een lexicale eigenschap. In: Cor Hoppenbrouwers, Ineke Schuurman, Ron van Zonneveld en Frans Zwarts, red., *Syntaxis en lexicon. Veertien artikelen bij gelegenheid van het emeritaat van Albert Sassen*, 157-192. Dordrecht: Foris Publications.
- Zwarts, Frans, 1995. Nonveridical Contexts, in *Linguistic Analysis* 25, 3-4, 286-312.
- Zwarts, Frans, 1998. Three types of polarity. In: Fritz Hamm & Erhard Hinrichs, red., *Plurality and quantification*, 177-238. Dordrecht: Springer.
- Zwarts, Frans, Ton van der Wouden & Victor Sánchez Valencia. 2002. The Aspectual Significance of Event Particles. *Belgian Journal of Linguistics* 16(1), 175-208.

Een lexicon van de Nederlandse woorden en uitdrukkingen die **thuishoren in ontkennende zinnen, maar niet in bevestigende hoofdzinnen**. *In Groningen is het (niet) pluis, je hoeft vanavond (niet) te werken, Piet heeft hoegenaamd (n)iets op zijn geweten, Machteld is (g)een gemakkelijke tante, Ik had haar in jaren (niet) gezien*: al deze zinnen hebben gemeen dat ze zonder het gedeelte tussen haken niet helemaal kloppen. Dit lexicon stelt ze aan u voor, met tal van voorbeelden uit kranten en boeken, en een toelichting bij de contexten waarin de uitdrukkingen gebruikt kunnen worden, en soms iets over veranderingen die ze in de loop der jaren hebben ondergaan.

Jack Hoeksema is taalkundige en emeritus hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Rijksuniversiteit Groningen, met specialisaties in semantiek, morfologie en historische taalkunde. Veel van zijn publicaties gaan over negatie en polariteit, al vanaf zijn eerste artikel over dit onderwerp uit 1983. In dit woordenboek laat Hoeksema zien hoe rijk en gevarieerd de Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen zijn.

9789403430577

9 789403 430577 >